

319.

Handwritten text at the bottom of the page, partially obscured and difficult to read.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1871.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL

THIELES BOGTRYKKERI.

DL
1
N6
1871

INDHOLD AF AARGANGEN

1871.

	Side
L. Zinck: Broncefolkets Gravhøie og deres Forbindelse med Stenalderens Grave	1.
A. D. Jørgensen: Om Kristenfølgelser i Danmark	85.
I. Japetus S. Steenstrup: Hvad er Kongespellets •Havgjerdinger•? Et Bidrag til Forstaaelse af Kongespeilet og til Bestemmelsen af dets Affattelsestid	119.
S. Bugge: Bemærkninger om Runeindskrifter på Guldrakteater..	171.
R. Jensen: Rettelser til Oversættelsen af Ljómur	227.
O. Blom: De udskaarne Kirkedøre fra Valthjofstad og Hyllestad ..	229.
I. Kornerup: Om Middelalderens Fremstillinger af Christus paa Korset	249.
H. Rink: Om Eskimoernes Herkomst	269.
L. Varming: Om Overgang af Mærket J i nordiske Gerningsord	303.
C. Engelhardt: Flintstensbrud fra den yngre Stenalder i Belgien og England	327.
K. Gislason: De ældste Runeindskrifers sproglige Stilling	353.
P. Brock: Formeentlige Vidnesbyrd om vendiske Indfald i Danmark	373.
C. F. Bricka: Endnu nogle Ord om Limfjordens Forbindelse med Vesterhavet I det 11te Aarhundrede	402.
G. Storm: Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid	410.
C. Engelhardt: Romerske Statuetter og andre Kunstgjenstande fra den tidlige nordiske Jernalder. (Hertil Pl. I—XII).....	432.

I Texten ere følgende Afbildninger indsatte:

Mellem S. 4 og S. 83, forskellige Grundplaner og Tværnsnit af Gravhøie fra Stenalderen og fra Broncealderen samt Oldsager af Sten, Ben og Bronze — alt fra Eggen ved Kallundborg.

Side

- 232—245. Figurer til Oplysning af Vaabendragten i den tidlige Middelalder.
259. Gammelt Krucifix fra Roskilde Egnen.
261. Korsfæstet Christusfigur fra Aaby ved Aarhus.
264. Reliquiegemme med Krucifix fra St. Mikkel's Kirke i Slagelse.
330—346. Plan og Tværsnit af Flintstensbrud fra den yngre Stenalder
i Belgien og England samt Oldsager fundne i og ved disse Brud.
438. Romersk Statuette af Juno, funden paa Øland.
451. Bronzekniv, hvis Skaft er en Menneskefigur, funden i Holsten.
453. Bronzealders Figurer af Bronze.
-

Alle Figurerne, med Undtagelse af den paa Side 438, ere tegnede og kemityperede af I. Magn. Petersen. Pladerne I—IX ere kemityperede af Samme og trykte i Thieles Bogtrykkeri. Pladerne X—XII ere udførte i Th. Berghs lithografiske Institut.

BRONCEFOLKETS GRAVHØJE OG DERES FOR- BINDELSE MED STENALDERENS GRAVE.

AF L. ZINCK.

(FOREDRAGET VED OLDSK. SELSK. MØDER d. 9 og 13 Novb. 1869.)

Dels ved selv hver Sommer i flere Aar at have kunnet anstille Undersøgelser i forskjellige Høje i Nærheden af Kallundborg, dels ved opmærksomt at følge andre Gravninger, som vedkommende Ejere samtidigt have foretaget, men først og fremmest ved at være saa heldig at have en utrættelig Medarbejder i min Ven, Kjøbmand Lund i Kallundborg, der omfatter Sagen med samme Interesse som jeg selv, er det lykkedes mig at samle en Række Fund og gjøre en Del Iagttagelser vedrørende Sten- og Bronzealderen, som have den særlige Interesse at være knyttede til en snevert begrændset Lokalitet, nemlig Refnæs og Kallundborgs Op-land Øst og Syd for Byen i knap to Miles Omkreds.

Imedens heldige Omstændigheder saaledes have gjort mig det til Opgave at samle et Materiale, der engang i Tiden kan afgive et mere eller mindre værdifuldt Bidrag til en almindelig Beskrivelse af Gravhøjene i det nordvestlige Hjørne af Sjælland, — som upaatvivleligt i Oldtiden har udgjort en Ø for sig, indtil den nuværende Bregninge Aa imod Øst og Aamose-Aa og Tis-Sø imod Syd, — frembyder der sig allerede nu tillige Kjendsgjæringer, der angaa Spørgsmaal af saa stor almindelig Interesse, at jeg har troet det rigtigt at bringe dem frem, forat de kunne blive Gjenstand for en kritisk Prøvelse.

Jeg skal saaledes i Aften give en Fremstilling af nogle Fund og de dermed forbundne Undersøgelser, der, saavidt jeg kan skjønne, kaste noget Lys over Forholdet imellem Bronze- og Stenalderens Grave, og som derved have ført mig ind paa Betragtningen af Forholdet imellem de to Kulturperioder.

Det er ligefrem de antikvariske Forhold paa Refnæs og i de nærmeste Sogne Øst for Kallundborg, der have paatvunget mig dette Emne; thi man behøver ikke engang at grave et Spadestik eller løfte en Hakke, for at den Tanke skal paatrænge sig En: I hvad Forhold have de Folk staaet til hinanden, der paa en saa lille Plet Jord have efterladt sig saa utallige Vidnesbyrd om deres forskjelligartede Kultur? Er det Sejerherrerne og de Overvundne, der efter en blodig Udryddelseskrig ligge fredeligt i deres Grave Side om Side, eller gjemme disse Høje kun forskellige Generationer af det samme Folk, hos hvem den epokegjørende Opdagelse af Metallernes Forarbejdelse ikke blot har virket til Fremblomstringen af en højere Kultur, men tillige paa en gaadefuld Maade givet Stødet til Indførelse af helt nye Skikke?

Det er vistnok allerede nu en Del Aar siden, at man i Rakløv Sogn paa Refnæs talte omtrent 200 Gravhøje; men hvormange der end siden den Tid ere forsvundne, er der dog endnu nok tilbage til at give Landskabet et ganske særegent Præg. Strax ved første Øjekast synes de forholdsvis lave, afrundede »Pottebanker« fra Broncealderen at være fuldkommen dominerende, imidlertid opdager man dog snart fritstaaende Dysser og større Stensætninger titte frem hist og her; men den allerstørste Del af disse ere rigtig nok mere eller mindre forstyrrede og ødelagte, og navnlig har — efter Sigende — det kgl. Vejevæsen benyttet sine Rettigheder paa en saa hensynsløs Maade, at det nærmer sig til Vandalisme; thi Egnen er rig nok paa store Sten.

Refnæs er et stenrigt Land; der er altfor mange af

Stenene, sige Bønderne, og det samme mente muligvis Landets Befolkning i Broncealderen, hvis Jorden, som der vel nok kan være Grund til at antage, havde nogen Værdi for Indbyggerne som Agerland.

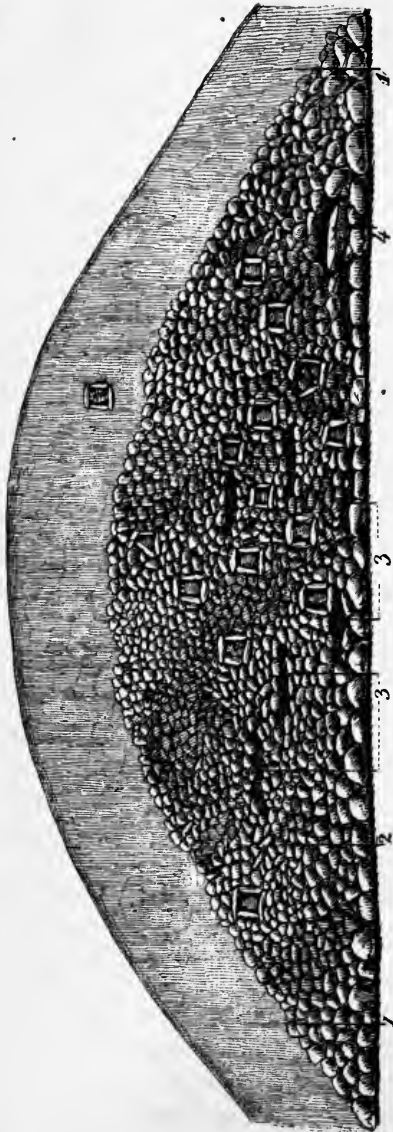
Det skyldes maaske saaledes for en Del økonomisk-praktiske Grunde, at de have gjort en saa rigelig Brug af Sten ved Opførelsen af deres Gravhøje. Paa enkelte Steder har jeg seet saadanne, der næsten udelukkende bestod af sammenkastede Sten, kun dækkede af en ubetydelig Smule Jord, saa lidt, at det ikke ligger saa meget fjernt at tænke sig, at den er bleven hidført af Vinden og derpaa fæstnet og forøget ved en sparsom Plantevæxt. Som Regel gjælder, at den indre Kjerne af Broncehøjene paa Refnæs bestaae af en anseelig Dynge Sten, der dække selve Begravelsespladserne, ligesom de svenske »Rør«.

Tegningen (Fig. 1) vil bedst give en Forestilling om en af disse Højes Indre. Den fremviser et idealt Tværnsnit af en saadan, som Gaardmand R. Rasmussen paa Kongstrup Mark, Ulstrup Sogn, ryddede i Aarene 1863—64.

I Forening med Lund havde jeg der den ønskeligste Lejlighed til at undersøge Forholdene paa det nøjeste.

Højen var beliggende paa en anseelig Bakke med en vid Udsigt ud over Kattegattet, og maalte omtrent 15—20 Alen i Diameter (nede ved Bunden, medens Højden vel beløb sig til 5 Alen.

Som antydet paa Tegningen, bestod hele den indre Del af Sten, den ene tæt over den anden og ordnede saaledes, at de største vare anbragte som en Slags Grundvold for hele Bygningen. Ovenover den hele Stenbunke var der dernæst dynget et Lag Ler, noget forskjelligt i Tykkelse, gennemsnitligt beløb den sig til omtrent $1\frac{1}{2}$ Alen. Imidlertid maa en Del af Lermassen være bleven opblødt af Regnen, saa at den er flydt ud og har kunnet finde Vej ned imellem Stenene, thi lige indtil den faste Bund var enhver Aabning imellem disse saa tæt udspækket, at det saae ud, som om

1. 1. Ler. 2. Stendynge. 3. Askelag. 4. Stenkiste.

den hele Stendynge var bleven opmuret ved Konst, hvad der dog neppe har været Tilfældet.

Højen dækkede mindst 30 Urner, som paa to Undtagelser nær alle fandtes indsatte i selve Stendynngen, hver enkelt omhyggelig anbragt i sin lille Nische, bestaaende af sex flade Sten, og i enkelte Tilfælde pakket til med Tang. Paa Grund af det stærke Sidetryk vare imidlertid de fleste af disse smaa Stensætninger komne ud af deres oprindelige Stilling, saa at Urnerne for største Delen vare knuste, hvorfor det ogsaa kun lykkedes at redde et ringe Antal.

Nogle af Karrene havde været forsynede med Laag, i andre Tilfælde havde en flad Sten gjort Tjeneste istedetfor et saadant, og atter andre havde kun været beskyttede af deres Nische. — En Urne blev fundet, paa hvilken Laaget havde været kittet fast ved Hjælp af en tynd Ring af den harpixagtige

Masse, som man kjender fra de saakaldte Offerkager. Det var uden Undtagelse meget groft forarbejdede Kar, uden Spor af Zirater, krukkeformede og mere eller mindre udbuede paa Midten. Den største af dem, der bleve redede, er 12 Tommer høj og 10 T. bred over Bugen.

Potterne indeholdt alle uden Undtagelse Levninger af brændte Ben og Aske, samt i Reglen en eller anden lille Gjenstand af Bronze: Knive, Knapper, Naale, Ringe o. s. v., sjeldent mere end een i hver Urne. Det bemærkedes, at Oldsagerne tilligemed de største Ben stedse vare nedlagte paa Bunden af Gravkarret.

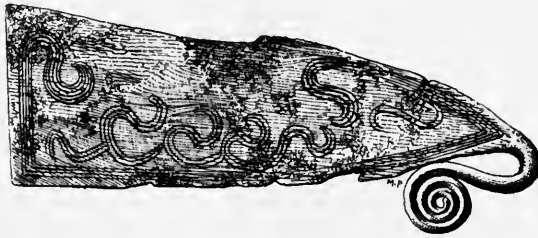
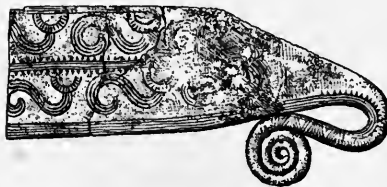
Nogen Hovedbegravelse indeholdt Højen ikke. Rigtig nok fandtes i den sydlige Side af Stendyngen en Kiste, omtrent $\frac{3}{4}$ Alen lang og $\frac{1}{2}$ Alen bred, sat af Stenfliser og dækket med en lignende flad Sten. Ogsaa den indeholdt brændte Ben og Brudstykkerne af en Broncesav.

At idetmindste mange af disse Prydelser og Smaaretskaber, som man saa almindeligt finder i Bronzealderens Urner, have været benyttede saavel af Mænd som af Fruentimmer, er vel utvivlsomt; hvis det ikke var saa, vilde vi jo f. Ex. her have et Tilfælde, hvor man i en hel Høj kun havde begravet Fruentimmer, alene med Undtagelse af den Haandværker, der kunde antages at have benyttet den lille Sav, som var nedlagt i Stenkisten. En Mand, begravet sammen med henved 30 Kvinder, vilde da unægtelig være en Omstændighed, der kunde anføres som et talende Bevis for, at Polygami hørte med til Bronzealderens Institutioner.

Antages det derimod for givet, at vi her have en Begravelsesplads for begge Kjøen, saa er det paa den anden Side paaafaldende, at der ikke i den hele Høj er fundet noget-somhelst Vaaben, og — hvad der gjælder om denne Høj, gjælder om flere andre af lignende Konstruktion, som vi have undersøgt, det gjælder, efter Bøndernes enstemmige Beretninger, om enhver af disse saakaldte »Pottebanker«.

Hvad enten man nu vil forklare denne Kjendsgjerning

af Metallets store Kostbarhed paa den Tid, som disse Gravhøje tilhøre, eller man vil henføre dem til den mere ubemidlede Del af Folket, gjøre dem til Begravelsespladser for Almuen, i Modsætning til de anseelige Høvdinggrave, eller hvordan man ellers kan tænke sig denne Omstændighed forklaret, saa er det i hvert Tilfælde et Punkt, som jeg har troet det rigtigt at fremhæve for kommende Undersøgers Skyld.

2. $\frac{2}{3}$.3. $\frac{2}{3}$.

De karakteristiske Prydelser paa et Par af Knivene (Fig. 2 og 3) og flere af de andre fundne Oldsager gjør, at man maa henføre dem til Bronzealderens Blomstringstid.

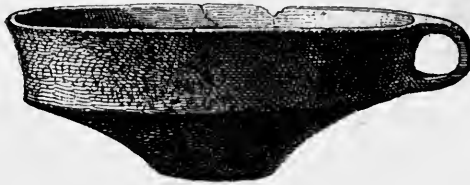
Denne Æthøj eller Fællesbegravelse er bleven til lidt efter lidt, rimeligvis igjennem en længere Aarrække. Dette fremgaaer tydeligt af den Omstændighed, at man paa forskellige Steder imellem Stenene og i forskjellig Højde over Bundfladen fandt større og mindre Askelag, blandede

med Kul, og da de omliggende Sten paa disse Steder vare mere eller mindre skjærrede af Ild, turde man maaske heri see et Vidnesbyrd om, at selve Ligbrændingen er foregaaet der paa Stedet. Er denne Formodning rigtig, stiller Sagen sig saaledes: Af Potternes og Askelagenes forskellige og uregelmæssige Stilling fremgaaer, at Urnerne ikke alle kunne være indsatte i Højen paa samme Tid, eller rettere, Stendyngen er gradvis voxet ved hver ny Begravelse, og den maa da oprindeligt have haft en mere uregelmæssig Form, idet Urnerne fornemlig fandtes i den sydlige og midterste Del; saaledes blottedes her paa engang fire Urner ved Nedflækningen af en større Jordkamp. Først senere hen i Tiden har en følgende Slægt tildækket Stendyngen med Jord; thi Lerlaget maa sikkert være kastet op paa engang, da det ellers neppe kunde være lagt saa nøjagtigt, med omtrent samme Tykkelse overalt. Fra dette Øjeblik har da Højen staaet fuldendt og den egenlige Begravelse har været lukket. Som tilhørende den sidste og yngste Begravelse betragter jeg derfor en Urne, som fandtes nedsat imellem sex flade Sten oven i Lerlaget. Den indeholdt foruden brændte Ben en Dobbeltknap, forskjellig i Form fra de andre fundne; thi medens alle disse vare prydede med de bekjendte koncentriske Ringzirater, udmærkede denne sig ved en usædvanlig stor og glat buet Overplade. Muligvis har Moden i Mellemtiden forandret sig lidt, som Lund i den Anledning bemærkede.

Foruden denne Urne blev der endnu kun fundet een Begravelse til udenfor den opkastede Stenbunke. Det var et Lerkar (Fig. 5), af noget anden Form end de andre fundne Urner, dækket med en flad Øreskaal (Fig. 4), der, som omstaaende Billede udviser, i sin Form nærmer sig stærkt til de nuværende bornholmske Vaskeskaale.

Den fandtes nedgravet i den østlige Side af Højen i selve den faste Bakke, hvorpaa Gravhøjen var opkastet, og indeholdt brændte Ben af et lille Barn; hoslagt var en lille

Ring af Bronzeblik, hvorigjennem der var slaet Huller; maaske har det været en Prydelse, eller maaske snarere et Stykke Legetøj. Ved Siden af Urnen fandtes en lille Sten af Udseende og Beskaffenhed som Rødkridt.

4. $\frac{1}{3}$.5. $\frac{1}{3}$.

Af Dyreben forekom der i denne Høj kun meget faa, et Brudstykke af et Kjæbeben af en Oxe eller Ko, fundet paa den faste Bund under Stenene i den nordre Side af Højen, og et Par andre Dyreknokler og Fiskeben, fundne under samme Forhold, men længere inde i Højen.

De Oldsager, som det lykkedes at samle og bevare, ere følgende:

1. En Kniv af Bronze, 4" lang, $1\frac{1}{2}$ " paa det Bredeste, med ombojet, spiralformet Haandtag og prydet med Zirater. (Fig. 2).
2. Brudstykke af en lignende Kniv, 3" langt, ligeledes prydet med Zirater. (Fig. 3).
3. En meget lille Kniv af samme Slags, kun 2" lang og uden Prydelser.
4. En Pincet, 1" lang.
5. Brudstykker af en Sav.
6. En lille udbuet Knap af Bronzeblik, med Tværstilk paa den indvendige Side.
- 7—11. 5 Dobbeltknapper, de tre prydede med ringformede Forziringer.
12. En lignende Knap med stor, buet Overplade.
13. En Naal af Bronze, uden Hoved, $1\frac{3}{4}$ " lang.
14. En Haar- eller Shawls-Naal, 4" lang, af Form som et latinsk T, hele Tværstiften smykket med Ringprydelser.
15. En Naal, 2" lang, med spiralformet Hoved.
16. En Naal, 2" lang, af Hvalrostand, sømformet, i Hovedet indskaaret et Kors.
17. En glat rund Fingerring af Bronze.
18. En Ring af Broncetraad, $2\frac{1}{4}$ " i Diameter, med skarpe spiralformede Snoninger.
- 19—20. To aabne Smaaringe (Ørenringe?) af Broncetraad, $\frac{1}{2}$ " i Diam.
21. En Ring af Bronzeblik (Brudstykke), $1\frac{1}{2}$ " i Diam.; det tynde Blik synes paa flere Steder at have været gjennemboret.
- 20—22. Tre Lerkar af den fra Broncealderen almindelige Urne-Form, med afrundet fremstaaende Bug, smalle tilløbende mod Bund og Munding, den største 12" høj, 10" bred over Bugen, den anden 7" høj,

- 9" over Bugen, $7\frac{1}{2}$ " ved Mundingen og $3\frac{1}{2}$ " ved Bunden; forsynet med to meget smaa Ører, et paa hver Side, umiddelbart ovenover Bugen, og efter disse Ørers Form at dømme bestemt til at ophænges (som Kogekar); fladt Laag med fremstaaende Kant, der slutter inde i Mundingen af Karret; den tredie $8\frac{1}{2}$ " høj, 8" bred over Bugen, $5\frac{1}{2}$ ved Mundingen og $4\frac{1}{2}$ ved Bunden, ligeledes forsynet med Ører og lignende Laag som den forrige.
23. En Skaal af brændt Ler, 8" bred ved Overkanten, $2\frac{3}{4}$ " bred i Bunden og 3" dyb. (Fig. 4).
24. Et Lerkar, $7\frac{1}{2}$ " højt, $5\frac{3}{4}$ " bredt, med en noget svajet Kant, hvori to smaa Huller vare anbragte. (Fig. 5).

Som beslægtet, hvad angaaer Bygningen, men af langt mere gaadefuld Karakter i Henseende til Anordningen af Begravelserne skal jeg dernæst omtale en Høj, kaldet Store Rødhøj (Fig. 6), der har en meget iøjnefaldende Beliggenhed paa det Bakkestrøg, som fra Byen Kaastrup strækker sig henimod Gaasetofte, hvorfra det imod Vest staaer i Forbindelse med den store Højderyg, der følger Midten af Refnæs.

Egnen er rig paa Gravhøje og Dysser, og har tidligere været endnu rigere; paa den omtalte Banke har der ligget 3 eller 4 tæt op til hverandre. Rødhøj, som er den største, slutter Rækken imod Syd.

Den maaler omtrent 150 Alen i Omkreds. En Ring af store Sten, som dog langtfra alle ere blottede, synes at angive Randen. Dens Højde er 10–12 Alen, men seet fra Syd, hvor dens Skraaning falder sammen med selve Bakkens, paa hvis Top den er anlagt, tager den sig langt højere ud.

Hvis jeg forud havde anet, hvordan dens Indre var beskaffen, havde jeg neppe indladt mig paa en saa besvær-

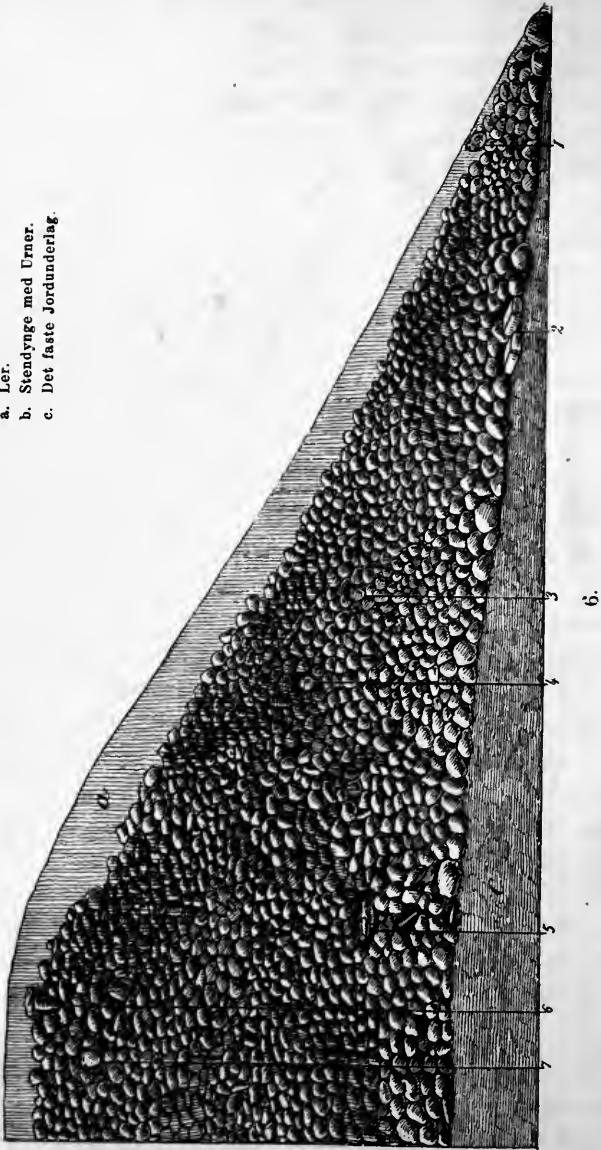
lig Undersøgelse, som der her ventede mig; overbevist om at finde en urørt Jættestue, dækket af en Jordhøj, gav jeg mig ifærd med Arbejdet; men snart viste det sig, at saa at sige hele den opkastede Masse bestod af Sten, og ved at fortsætte Udgravningen indtil Midten af Højen, kom jeg til den Overbevisning, at den udelukkende tilhørte Bronzealderen.

Strax under Grønsværen i den østlige Side stødte vi paa en Urne med brændte Ben, og herfra blev der nu ført en Gang af 4—6 Alens Brede ind imod Midten af Højen, idet vi fulgte den faste Lerbund, som ligefra Yderkanten fandtes dækket af et Lag store Kampesten. Jo længere vi kom ind, desto mere voxede Stenlaget i Tykkelse, og det viste sig som sagt snart, at Højen, saaledes som Billedet viser, bestod af en umaadelig Dynge sammenkastede Sten, der vare dækkede af et Lag Ler, hvis Tykkelse vexlede imellem 1 og 2 Alen. Stenene selv laae løse ovenpaa hverandre, idet Jordfylden kun var trængt ned imellem de øverste Lag, og denne Stendynge, som saaledes i endnu højere Grad end den først beskrevne Høj minder om Stenrørene i Sverrig, havde afgivet et fortrinligt Opholdssted for Rotter, Mus, Snoge og andet Kryb, der rundt om havde efterladt talrige Vidnesbyrd om deres Ophold; medens derimod den øverste Etage af Højen havde været beboet af Ræve og Grævlinger.

Paa Grund af Højens løse Beskaffenhed maatte Gangen da ogsaa snart udvides, navnlig foroven, medens en Stensætter byggede Gjærde langs Sidevæggene, for at de ikke skulde skride ud.

En Urne (1.) var bleven fundet strax ved Begyndelsen af Gangen, og da vi vare komne sex Alen ind, stødte vi paa to smaa Kister (2.), satte af Stenfliser og anbragte paa det faste Jordunderlag. De stod lige ved Siden af hverandre og vare hver især dannede af fire Sten og dækkede med en femte. Den største var 1 Alen lang, 14 Tommer bred

- a. Ler.
- b. Stendyngte med Urner.
- c. Det faste Jordunderlag.

og brolagt med flade Smaasten; i begge laa der brændte Ben, og foruden disse fandtes der, i den største en lille Kniv (2 $\frac{1}{4}$ " lang) med Tunge til at sætte i Skaft, samt et Par Dobbeltknapper med Spids; den anden indeholdt kun Levninger af en Naal. Herefter fortsattes Gravningen, uden at vi fandt Spor af Begravelser, førend vi vare komne omtrent 13 Alen ind i Højen, hvor vi stødte paa en Urne (3.), anbragt 3 Alen under Grønsværen og 3 Alen over den faste Bund. Den var bleven nedsat uden nogensomhelst Beskyttelse imellem de omliggende Sten og var som Følge deraf aldeles knust. Ved at samle, hvad Skaar der var at finde, lykkedes det dog at bestemme dens Størrelse og Form. I den havde været nedlagt et Par Smaaknapper med Ringforziringer, samt en Syl; Knapperne bar stærke Spor af Ild. To Alen længere inde traf vi atter en Urne (4.), omtrent i samme Højde som den forrige; heller ikke den havde været beskyttet og var derfor knust af de omliggende Sten, ligesom et fladt Fad, der havde tjent til Laag for den; ogsaa den indeholdt et Par smaa Gjenstande af Bronze: en Syl og en lille Kniv, omtr. 3" lang, ombøjet ved den ene Ende som Spiral, Ryggen lige, Eggen afrundet som paa en Hakkekniv — det seer ud, som om den ogsaa ved den anden Ende, der er afbrudt, har endt i en spiralformet Snoning. Da Gangen imidlertid havde naaet en anseelig Højde, blev det nødvendigt at fortsætte Gravningen i Terrasser, og der blev derfor begyndt oppe ved Toppen, hvor der stod en smuk Granitsten, omtrent $\frac{3}{4}$ Alen høj, $\frac{3}{4}$ Alen bred og 6—8 Tommer tyk. Paa Grund af dens oprejste Stilling og smukke Form kunde jeg være fristet til at antage, at det har været en lille Bautasten*), saameget mere

*) Jfr. hermed C. Engelhardt: To Gravhøje fra Broncealderen i Slesvigske Provindsialefterretn., Ny Rykke, Vol. 3, S. 336-344. (Meddelt i Uddrag af P. G. Thorsen i hans: Danske Runemindesmærker, S. 252 flg.) — E. Vedel: Aarbøger f. nord. Oldk. 1870, S. 4.

som vi tæt derved, 22 Alen fra Udkanten af Højen og lige under Grønsværen, stødte paa en Urne (6.), dækket af en flad Sten. Den var ikke mindre end 16 Tom. høj, 5—10" bred, omtrent af Form som en Mulepose, og havde formodentlig været forsynet med et Laag, da der rundt omkring den fandtes en Mængde knuste Potteskaar. Den var overordenlig simpelt forarbejdet og indeholdt kun Ben og Jord.

Endnu to Alen længere inde og $1\frac{1}{2}$ Alen fra Toppen fandtes en anden, men fuldstændig ødelagt Urne (7.). Uden Respekt for den Døde havde Ræven lagt sin Gang tværs igjennem den, saaat Skaarene sad fast i Væggene paa begge Sider, medens de brændte Ben laae spredte rundt om.

Der blev nu gravet tilbunds, og da vi vare komne 8 Alen ned, stødte Arbejderne paa en flad Sten (5.), hvorpaa laa Haandtaget til et Sværd og det midterste Stykke af Klinggen. I Nærheden fandtes brændte Ben og Kul; men Rotterne havde rumsteret saaledes imellem dem, at deres oprindelige Stilling til Sværdet ikke lod sig bestemme. Et af de manglende Stykker af dette fandtes en Alen dybere, og Spidsen blev funden paa selve Bunden af Højen. Hele Længden udgjør $23\frac{1}{2}$ ". At Rotterne ogsaa havde været paa Spil her, er sikkert nok, igjennem deres Huller og Gange maae Brudstykkerne af Klinggen være gledne ned til den forskjellige Plads, paa hvilken de bleve fundne; men om Sværdet er blevet sønderbrudt, forinden det blev nedlagt, lader sig derimod ikke afgjøre, eftersom det var aldeles opløst af Ir, da vi fandt det. Oprindeligt har Fæstet været beklædt med Træ, der sammenholdtes af sex Nitter; men det lykkedes kun at bevare enkelte Stumper af Træet paa sin Plads, det meste hensmuldrede (Fig. 7).

Det bemærkedes, at Stenene bleve større ind mod Midten af Højen, og at de i den sydlige Side af Gangen ikke gik saa langt ned som i den nordre Væg, men forneden afløstes af Jord til en Tykkelse af en Alen.

En Gang, gravet fra Syd, for nærmere at undersøge denne Omstændighed, ledte imidlertid ikke til noget Resultat, idet der ikke fremkom noget af særlig Interesse. En lille Urne, prydet med Stregzirater, ordnede, saa at man kunde fristes til at troe, de skulle forestille Naaletræer, (Fig. 8) og indeholdende brændte Ben, var Udbyttet af denne Gravning.

7. $\frac{1}{2}$.8. $\frac{1}{3}$.

I denne Høj fandtes der kun sparsomme Spor af Kul og slet ingen af de mærkelige Askelag, som vare saa fremtrædende ved Udgravningen af den først omtalte Gravhøj. Imidlertid er det nok muligt, at dette skyldes den Omstændighed, at Stenene laae løse ovenpaa hinanden, uden at Mellemrummene vare tættede med Jordfyld. Endnu maa jeg omtale, at der midt inde i Højen imellem Stenene blev fundet en Kage eller flad Klump, noget nær af Størrelse og Udseende som en Kokasse; tilsyneladende var den

dannet af et vegetabilsk Stof, blandet med smaa Stykker Trækul*).

Naturligvis vilde den her meddelte Undersøgelse kun have meget lidt at sige, hvis man lod den gjælde for en fyldestgjørende Beskrivelse af den hele Høj; thi der kan ikke være nogen Tvivl om, at kun en ringe Del af de Oldsager, denne indeholder, ere komne for Dagen ved de Udgravninger, jeg har foretaget. Men hvad der er kommet frem, synes mig derimod tilstrækkeligt, til at man deraf kan danne sig en begrundet Mening om, at Højen ikke kan være bleven til paa engang, og at Begravelserne ikke ere samtidige; utvivlsomt angiver deres forskjellige Stilling i Stendyngen, særligt den større eller mindre Højde, hvori de ere fundne, og maaske ogsaa Afstanden fra Centrum, en bestemt Tidsfølge, svarende til den gradvise Tilvæxt af den opkastede Stendyngge ved hver ny Baalfærd. Stærkest taler herfor den Omstændighed, at flere Urner, som anført, fandtes midt inde i Stendyngen uden engang at være dækkede af en beskyttende Nische, saaledes som Tilfældet var i den først beskrevne Høj**).

Rigtigheden af denne Anskuelse har jeg faaet yderligere bekræftet, idet jeg har været saa heldig at træffe paa

*) Paa andet Sted, men ogsaa i Kallundborg-Egnen, og ved anden Lejlighed er en liguende blevet fundet ved Grøftegravning, sammen med Stenredskaber.

***) Man kunde maaske nok have Anledning til her at mindes den gamle skotske Talemaade: »Jeg skal føje en Sten til din Gravhøj«. (Wilson, Prehistoric Annals of Scotland, vol. I, p. 86. Lubbock, Prehistoric Times, p. 123. second Ed.) Den Skik, hvorfra denne Talemaade stammer, existerer forøvrigt den Dag idag paa forskellige Steder i Syd-Afrika, hos Namaqua-Hottentotterne, i Damara Landet, ved Matabeler, og Øst for Ngami-Søen og spores igjennem hele Kafferlandet. Ved Fiskefloden findes lange parallelle Rækker af saadanne sammenkastede Stenbunker, 3—4½ Fod høje og 6—10 Fod i Diameter. Waitz: Anthropologie der Naturvölker, p. 325.

Broncealders Høje, der vare opkastede udelukkende af Jord, og hvor man kunde forfølge en aldeles bestemt Lagdeling. Det er en Omstændighed, som vistnok temmelig hyppigt forekommer, naturligvis i forskjellig Grad, og som ved systematiske Undersøgelser fortjener al mulig Opmærksomhed.

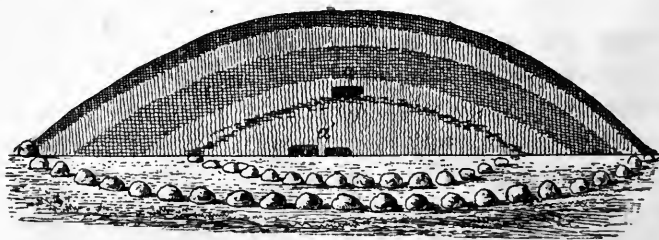
I en gennemskaaret Høj, udelukkende tilhørende Broncealderen og opført alene af Jord, som netop blev ryddet i Kjærby paa samme Tid, som jeg var beskjæftiget med Udgravningen af Rødhøj, fremtraadte denne Lagdeling paa en aldeles slaaende Maade, ved bestemt tegnede Striber, svarende til Højens Bue, og af forskjellig Farve, der rettede sig efter Jordfyldens Beskaffenhed. Denne bestod af Ler af forskjellig Sammensætning, Tørvejord og Muld i vxlende Lag*), den hele Masse opdyngtet over en dobbelt Kreds af store Sten, af hvilke den yderste maalte 40 Alen i Diameter.

Betragtet fra et praktisk Synspunkt seer det ud, som om saadanne Kredse af store Sten, som man saa ofte finder i den yderste Rand af de gamle Gravhøje, ere blevne anbragte der for at danne et Slags Gjærde, der kunde holde paa den opdyngede Jordmasse. Hvis jeg turde gaae ud fra denne Antagelse, vilde jeg specielt i dette Tilfælde ikke paa nogen mere fyldestgjørende Maade kunne forklare Forekomsten af den dobbelte Kreds end ved at antage, at den inderste Kreds betegner Grændsen for den først opkastede Del af Højen, eller maaske rettere den ældste Gravhøj, der ved en senere Lejlighed er bleven gjort saa meget større, at man har anseet det fornødent eller passende at lægge et nyt Gjærde om den.

*) Ejeren selv folte sig overrasket ved dette Fænomen, idet han gjorde mig opmærksom paa, hvor besynderligt det var, at Fylden var bleven taget fra vidt forskjellige Steder, som han kunde paavise efter Jordens Beskaffenhed paa de forskjellige Marker.

Jeg maa beklage, at jeg paa den Tid var beskjæftiget med et andet Arbejde, som jeg ikke ret vel kunde afbryde, saa at jeg ikke fik Lejlighed til at undersøge Sammenhængen nøjere. Da jeg saae Højen var, som sagt, alt et betydeligt Stykke af den ryddet, under hvilket Arbejde Folkene oppe i den øverste Del af Fylden vare stødte paa en Urne, der indeholdt brændte Ben og forskellige mindre Broncesager, og ud af den lodrette Væg i den endnu staaende Halvdel af Højen, hvor jeg bemærkede den omtalte Lagdeling, kiggede en smal Stenkiste frem. Slutstenen i den Ende, som var synlig, manglede; Folkene forsikrede imidlertid, at den ikke var undersøgt, og ved nærmere Eftersyn fandtes der ogsaa en god Del brændte Ben i den, men ingen Broncesager. Den var vel 9 Tom. bred og $1\frac{1}{2}$ Alen eller 7 Kvarter lang. Dens Stilling i Højen var omtrent $3\frac{1}{2}$ Alen over den faste Bund. To andre lignende Begravelser fandtes senere paa Bunden af Højen, ligeledes indeholdende brændte Ben og adskillige Broncesager.

Hvis vi ikke tage den fundne Urne med i Beregningen, da den blev fundet i Overskorpens af Fylden, hvor den meget nemt kan være bleven nedsat, efter at Højen forlængst var opkastet, saa indeholdt denne Jord-

9.

høj (Fig. 9) to Hovedbegravelser, nemlig to Stenkister, a' staaende paa den faste Bund i den inderste Del af Højen, og en tredie lignende, a, ogsaa midt inde i Højen, men

3—4 Alen højere oppe i Fylden. Deres Stilling til hinanden svarer saaledes meget godt til den Hypothese, jeg har tilladt mig at opstille for at forklare Betydningen af den dobbelte Stenkreds. Heri ligger naturligvis ikke noget Bevis for, at de tilhøre forskellige Perioder, tværtimod følte jeg mig overrasket ved at finde en mærkelig Lighed mellem de Broncesager, der fandtes i Urnen, og dem, der vare henlagte i de underste Stenkister.

Hermed troer jeg at have faaet sagt det væsenligste, af hvad jeg selv for Øjeblikket har Materiale til at kunne oplyse, vedkommende de rent ublandede Bronzehøjes Bygning.

Til Udgangspunkt for Betragtningen af Forholdet imellem Stenalderens og Bronzealderens Grave har jeg valgt en nu forsvunden Høj; Male- eller Maglehøj kaldet, omtrent 20—25 Alen i Diameter og 7 Alen høj, der laa paa Møller Christophersens Mark i Svallerup Sogn, indtil Ejeren lod den rydde 1866.

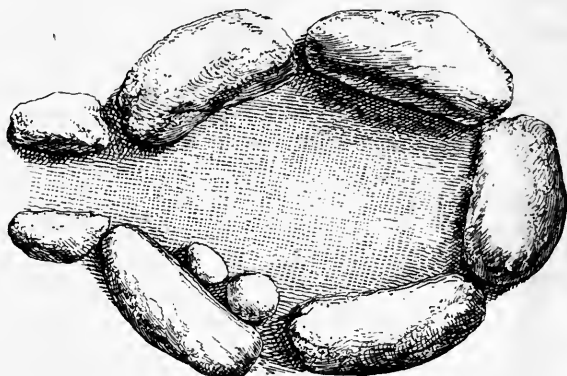
Allerede flere Aar forinden havde han begyndt at grave i den østlige Side og fandt da i Nærheden af Udkanten en lille Stenkiste (Fig. 13, 1), hvori der foruden brændte Ben var nedlagt et Broncesværd, nogle Knapper og andre Prydelser, af hvilke Gjenstande Sværdet (Fig. 10) i sin Tid blev indleveret til Museet f. n. Olds. (Nr. 14835). Derefter blev Udgravningen standset indtil For-aaret 1866.

Da den sydlige Halvdel af Højen var ryddet, stødte man midt inde i Jordfylden paa en Dysse (Fig. 13, 2), der var opført paa en lille, naturlig, afrundet Ophøjning i selve Terrainet under den opkastede konstige Høj.

10. 1.

Jeg var saa uheldig ikke at kunne oppebie Under- søgelsen af Gravkamret, som først efter min Bortrejse blev foretaget af Lund. Dyssen bestod af 5 store Sten, der dækkedes af en Overligger, medens to mindre Sten dannede Indgangen, som vendte imod Øst. De indvendige Maal vare: Højde $2\frac{1}{2}$ Alen, Brede $2\frac{3}{4}$ Alen og Længde $3\frac{1}{2}$ Alen, Forhold, som omtrent svare til det Almindelige — hvad der derimod ikke kan siges om Gravens Indhold.

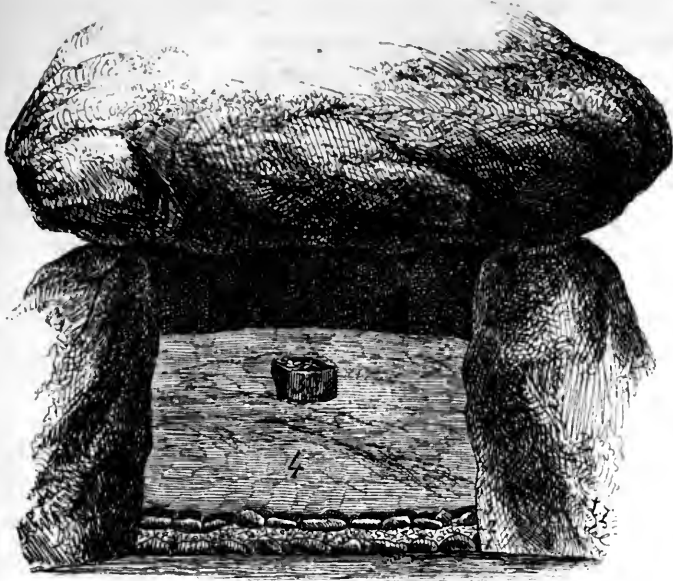

11. Grundplan af Kamret i Maglehoj.

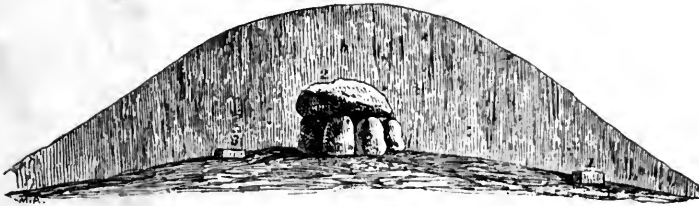
Efterat den ene Gangsten var væltet, for at skaffe bedre Plads, blev der gravet ned til den faste Bund, som derpaa fulgtes, indtil hele Kamret var udgravet.

I Indgangen laae endel ildskjørnede Flintesten og Brosten blandet med Jord, men ingen Oldsager. Inde i selve Kamret (Fig. 12) viste Forholdene sig at være følgende. Umiddelbart ovenpaa den faste Lerbund var lagt en Stenbro af haandstore Sten (1), ovenpaa disse var der bredt et Lag ildskjørnede Flint (2), 2—3 Tommer tykt; dette var igjen dækket med en Belægning af Brosten (3), og her stødte man paa følgende Oldsager:

1. Et Diadem af Bronze (Fig. 14) c. $5\frac{1}{2}$ " vidt imellem de to Ender; 2" bredt. Den forreste Del af Smykket udarbejdet i Relief, forestillende 10 tykke snoede Traade, den

12. Gjennemsnit af Dysse i Maglehoj.

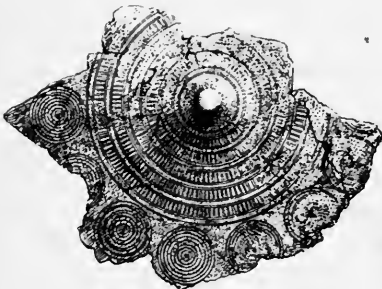

13. Gjennemsnit af Maglehoj.

ene over den anden (jfr. Worsaae: Nord. Olds. Nr. 218), Endestykkerne, som det synes, paa Midten prydede med concentriske Ringe, langs Randene med flere Rækker af trekantede Zirater (jfr. Madsen: Afbildning. af danske Olds. Mosefund fra Villinge, Odense Amt).
 2—3. Brudstykker af to Skjold- eller Brystplader med opstaaende Spids, rigt forzirede (Fig. 15).

14. $\frac{1}{2}$.

15. $\frac{1}{2}$.

16. $\frac{1}{2}$.

17. $\frac{1}{2}$.

4. En mindre Knap eller Plade, af Form ligesom de to foregaaende, forsynet med en Tverstilk i den indvendige Hulning (Fig. 16).
5. Klingen af en Dolk, omtrent 7" lang, uden Haandtag, men forsynet med to Nitter, ved Hjælp af hvilke Klingen i sin Tid har været fastgjort til et saadant (Fig. 17).

Muligvis have disse Oldsager været nedlagte i en Kasse af Træ, thi igjennem hele Kamrets Længde kunde man spore et Trælag, omtrent 2" tykt, som ikke havde været i Ilden, og ved dette fandtes der tillige Levninger af Tang. Et Lag løs Jord (4), 5 Kvarter tykt, dækkede den øverste Stenbro, og oven i dette stod der en lille Kiste (5), sat af flade Sten, hvori fandtes enkelte brændte Ben og Kulstumper, — de eneste Ben, der fandtes i hele Dyssen, medens der derimod forekom Kul, spredt rundt omkring paa forskellige Steder, ligesom ogsaa flere Sten bar Spor af at have været i Ilden.

Baade Fylden og Flintskjærverne bleve omhyggeligt eftersete, men ikke et eneste Flintredskab var at finde.

Tre Alen Vest for Dyssen og ligesom denne anbragt paa den faste Bund stod en lille stensat Kiste (Fig. 13, 3), omtrent 1 Alen lang og $\frac{1}{2}$ Alen bred. I den fandtes foruden brændte Ben:

1. Et Diadem af samme Mønster som det i Dyssen fundne, men mindre; afbrudt og beskadiget ved Enderne.
2. Et lille Stykke Bronzeblik (Fig. 18), prydet med Stregzirater, knap $\frac{1}{2}$ " bredt, henved 3" langt, den ene Ende afbrudt, men synes efter Ziraterne at dømme, at have været spidst tilløbende og afrundet ligesom den anden, der er bevaret hel.
- 3—7. 5 Knapper af samme Form som den i Dyssen fundne.
8. Brudstykker af en Naal (Fig. 19).

9. Brudstykker af en tynd, rigt forziret Ring, omtrent 3" i Diameter og lidt over en Tomme bred, som det synes, har den været aaben (Fig. 20).
- 10—14. Fem cylinderformede Stykker af Bronzeblik $\frac{3}{4}$ "— $1\frac{1}{2}$ " lange, $\frac{1}{4}$ "— $\frac{3}{8}$ " i Gjennemsnit, sandsynligvis Levninger af et Smykke (Fig. 21).
15. Et lignende Stykke, men dannet af en Broncetraad, oprullet i en Spiral (Fig. 22).
16. Forskjellige ubestemmelige Brudstykker af Smykker.

18. $\frac{1}{2}$.19. $\frac{2}{3}$.20. $\frac{1}{2}$.21. $\frac{1}{4}$.22. $\frac{1}{4}$.

Efter Folkenes Sigende fandtes der senere foruden de tre nævnte Grave flere smaa Stenkister paa forskjellige Steder

i den sydlige Del af Højen, indeholdende brændte Ben og enkelte Naale, men da jeg ikke her har Lunds egne Iagttagelser at støtte mig til, maa jeg lade denne Meddelelse staae ved sit Værd, uden at bygge videre paa den; og jeg kan da heller ikke skjønne andet, end at Interessen i dette Tilfælde væsenligt knytter sig til Gravkamret og dets Indhold.

Her have vi endelig en Høj med en Hovedbegravelse, og det tilmed en Begravelse af en ganske særegen Konstruktion. En Dysse fra Stenalderen, men udelukkende benyttet af Broncealderens Folk!

Forundret over dette særegne Forhold, undersøgte Lund Kamret fra Ende til anden, for at see, om der ikke var et eller andet, der kunde tyde paa, at det var opført i en senere Tid, end det ved første Øjekast saae ud, men den eneste Udsættelse, han havde at gjøre paa Arbejdet, var, at en af Stenene i den nordre Side ikke stod i Linie med sin Nabo, men var støttet af to mindre Sten inde i Kamret. Alligevel er denne Omstændighed dog vist for ringe, til at man kan bygge Noget derpaa, thi Uregelmæssigheder af denne Slags forekomme jo ikke saa sjældent. Det Naturligste bliver vel altsaa at ansee det for givet, at Dyssen er fra Stenalderen.

Seer man nu hen til, at Dyssen, at dømme efter Oldsagernes Beskaffenhed, gjemte Levningerne af et mandligt Lig, medens Benene i den nærmeste Kiste snarest maae synes at have tilhørt en Kvinde, og erkjendes det tillige, at der er en paafaldende Overensstemmelse i de fundne Oldsagers Karakter, saa er det utvivlsomt, at de to Begravelser, følgelig ogsaa paagjældende Mand og Kvinde, maae have staaet i meget nøje Forhold til hinanden.

For saavidt gaaer der Syn for Sagn, og der vilde ikke være Anledning til lang Eftertale eller kritiske Noter, hvis ikke vedkommende Broncealderes Menneske var blevet begravet i en Dysse fra Stenalderen; men som Forholdet nu er, giver denne Sammenblanding af Skikke eller Oldtids-

levninger, der bestemt maae ansees for at tilhøre to forskellige Perioder, Anledning til Betragtninger, som uundgaaeligt føre os ind paa Spørgsmaalet om det Forhold, hvori Stenalderens og Broncealderens Folk, eller — for at tale med større Forbehold, hvori de to Tidsaldere have staaet til hverandre.

Hvis nemlig ikke Forklaringen af det enkelte specielle Faktum skal komme til at see ud som fuldstændigt Gjetteværk, maa man nødvendigvis først søge at give en begrundet Forklaring over den Maade, hvorpaa man tænker sig, at Overgangen til den nye Tingenes Orden har været, paa hvad Maade den nye Kultur, der førtes ud over Verden med Kundskaben om Metallets Brug, har banet sig Vej, om den er kommet til de danske Lande i Følge med fjendtlige Vikingeskibe, til Hjem søgelse og Ødelæggelse for den ældste Befolkning, eller om den er kommet som et fredeligt Budskab forat føre de oprindelige Indbyggere frem til højere Kultur og større Velvære.

Til Løsningen af dette Spørgsmaal er der neppe stor Hjælp at vente af Antropologernes Undersøgelser; thi efter den Erfaring, man har gjort, forekomme ubrændte Lig fra Broncealderen kun sjældent, i hvert Tilfælde ikke hyppigt, og meget sjældent vil det sikkert altid blive at finde hele Kranier. Som Følge deraf er det yderst tvivlsomt, om det nogensinde vil lykkes at tilvejebringe et saa betydeligt Materiale, at Antropologerne kunne bygge derpaa for med nogenlunde Sikkerhed at afgjøre, om Sten- og Broncealderens Kultur hos os repræsenteres af to forskellige Racer; thi en Slutning, som var bygget paa Kjendsgjerninger, hentede fra andre Lande, vilde i dette Tilfælde neppe kunne siges at være tilfredsstillende eller fyldestgørende, da Oldsagerne fra Broncealderen i Landene i Vest- og Nordevropa, ved Siden af en umiskjendelig Lighed, der maa ansees for at pege hen til et fælles Udgangspunkt og en nøje Sammenhæng for den hele Kultur, tillige og særligt

for Nordens Vedkommende have deres visse iøjnefaldende Ejendommeligheder, som give dem et bestemt, om jeg saa maa sige, nationalt Præg, der ikke ret vel lader sig forene med Tanken om een stor, sammenhængende (keltisk) Folkevandring, og som i hvert Fald har Krav paa en Undersøgelse, der kun bygger paa vore egne Forhold.

Men mangle vi det Bevis, som en Sammenligning mellem de forskellige Kranier skulde give os, saa at vi ikke ad direkte Vej kunne komme til Kundskab, om Bronzealderens Kultur staaer i Forbindelse med et nyt Folks Indvandring her i Landet, eller ikke, — saa have dog de arkæologiske Undersøgelser forsynet os med andre Data, der — saavidt jeg kan skjønne — idetmindste til en vis Grad oplyser Forholdet imellem de to Kulturer, Kjendsgjæringer, som i alt Fald ikke for Øjeblikket kunne forklares, uden at man nødes til at antage, at Udviklingen har været af fredelig Natur, og at Bronzealderens Folk har staaet i nøje Slægtskabsforhold til Landets tidligere Befolkning.

Midlerne til at føre dette Bevis give de blandede Gravhøje os; herved menes saadanne Høje, som indeholde Begravelser fra begge de ældste Kulturperioder; de ere talrige nok, thi mindst hveranden af alle de Gravhøje, der dække en Dysse eller et større Kammer fra Stenalderen, indeholder tillige Begravelser fra den følgende Periode. I de fleste Tilfælde bestaae disse i Urner med brændte Ben, der findes henstillede paa de forskjelligste Steder i Jordfylden, undtagelsesvis endog i selve Gravkamret; temmelig ofte træffer man tillige paa de tidligere omtalte og beskrevne smaa Stenkister med brændte Ben og Broncesager, og endelig haves der enkelte Exempler paa en dobbelt Begravelse i selve Stenkammeret, saaledes at Bronzealderens Folk have nedlagt Lig (ikke Urner med brændte Ben) i den øverste Del af Gravstuen, uden at den oprindelige, underliggende Begravelse fra Stenalderen derfor er bleven forstyrret.

Hvad enten der er Tale om Urner, Stenkister med brændte Lig eller en Benyttelse af den gamle Stenalders Grav, have vi her et Forhold, der ikke lader sig forene med Tanken om en Raceforskjel, med Tanken om et fjendtligt Sammenstød imellem to forskjellige Folk. Paa samme Tid som det maa indrømmes og bestemt fremhæves, at en fremmed Indflydelse sandsynligvis har gjort sig gjældende ved Forandringen af de oprindelige Gravsikke, bliver det i Modsætning dertil netop saa meget mere paafaldende at see, at det ældre Kulturfolks Gravsteder blive betragtede af den nye Tids Børn med Pietet og religiøs Ærefrygt; thi hvilke andre Motiver skulde vel ellers have bevæget dem til at nedsætte deres Askekrukker og bygge deres smaa Ligkister paa disse Steder? Mon de vilde have gjort det, hvis de havde erobret Landet efter en blodig Krig, hvis Dysserne vare opførte af en Race, paa hvilken de saae ned med Sejerherrers Foragt, hvis de havde slaaget, fordrevet eller gjort Landets ældste Befolkning, til deres Trælle? Neppe! Men ikke nok hermed; er det overhovedet tænkeligt, at de vilde have søgt et saadant Naboskab, dersom de havde været fremmede for Landets Skik og Brug, dersom de ikke havde været knyttede til den ældre Befolkning ved Slægtskabsbaand og ved fælles religiøse Forestillinger? Hvis man ved et Spørgsmaal som dette, af ren subjektiv Natur, tør paaberaabe sig Kjendsgjæringer og gjøre en Slutning fra analoge Forhold, saa lyder Svaret ubetinget: Nej!

At Mennesker af forskjellig Race, i Besiddelse af forskjellig Kultur og med forskjellige Sæder og Skikke, kunne leve fredeligt sammen som gode Naboer, naar Forholdene gjøre det nødvendigt eller ønskeligt, har man Exempler paa fra alle Verdens vide Egne; men man vil neppe kunne anføre et eneste Exempel paa, at et saadant Samliv har medført et fuldstændigt Fællesskab, der ogsaa har strakt sig ind paa det Religiøses Omraade, uden forsaavidt som den ene af Parterne ligefrem har opgivet sin tidligere Tro. De

religiøse Forestillinger rejse allevegne en Skranke imellem Mennesker af forskjellig Tro; den kan være mere eller mindre følelig under Livets daglige Forhold, men tilstede er den, og synlig bliver den i hvert Tilfælde ved Døden; thi i sin Lære om en fortsat Tilværelse efter Døden er enhver Tro i sit inderste Væsen eksklusiv, og til den Himmel, som den aabner for sine Bekjendere, have deres tilfældige Naboer eller gode Venner og Bekjendte ikke Adgang, uden forsaavidt som ogsaa de ere Kristne, Muhamedanere, Jøder eller Braminer.

Paa symbolsk Maade træder denne Tanke os imøde i den Omhu, hvormed alle Religionssekter sørge for, at de Afdøde blive begravede efter den rette Skik og Brug og paa deres egne Begravelsespladser. Mon ikke en Begravelsesplads, hvor Eskimoen kom til at ligge ved Siden af den rødhudede Indianer, eller Samojeden ved Siden af Tartaren, Kineseren ved Siden af den Vilde fra en af Sydhavsøerne, Hinduen ved Siden af Muhamedaneren, Jøden ved Siden af den Kristne, vilde være dem Alle en Vederstyggelighed, og mon ikke Forargelsen for den Enkeltes Vedkommende vilde være desto større, paa jo lavere et religiøst Standpunkt han stod, jo mere hans religiøse Begreber vare saammenvævede af Forestillinger om Trolddom og Hexeri?

Men naar denne Følelse er tilstede hos Alle, selv hos Folk, der ellers have Ord for at være i høj Grad indifferente i religiøs Henseende, f. Ex. Kineserne, af hvad Grund skulde man vel saa antage, at Menneskene i dette Forhold have følt anderledes for 2—3000 Aar siden? Jeg kan derfor ikke tænke mig, at Bronzealderens Folk, hvis det var en fremmed indvandret Folkestamme, vilde have benyttet den tidligere Befolknings Begravelsespladser, saaledes som de have gjort.

Ved Udgravningen af Maglehøj fik jeg først ret Øjnene op for det Karakteristiske og Betydningsfulde ved de

blandede Gravhøje; saalænge mit Kjendskab til dem indskrænkede sig til, at jeg vidste, at der ofte fandtes Urner »nedsatte« i Høje, som indeholdt et Stenkammer, gjorde jeg mig ikke videre Betragtninger i den Anledning, men lod mig nøje med den Forklaring, at Fattigfolk, som ikke selv havde Raad til at tue en Høj til Ære for deres afdøde Slægtninge, ofte i en senere Tid havde brugt at nedsætte deres Askeurner i gamle Gravhøje; og det laa da, naar man vilde klare sig Forholdet lidt mere, temmelig nær at antage, at disse Fattigfolk vare Efterkommere af Landets ældste Befolkning, at de efter en uheldig Krig med det indtrængende Broncefolk vare blevne gjorte til Trælle, og at de tvungne eller af fri Villie i Tidens Løb havde antaget de Skikke og Former, hvorunder den nye Kultur optraadte, særligt den Skik at brænde de Døde, uden at dog derfor Raceforskjellen var ophørt, hvorfor de da ogsaa, saalænge den bestod, ved Mindet om Fortiden maatte føle sig hendragne til deres egen Stammes hellige Steder, og at de af denne Grund fortrinsvis udvalgte sig deres Forfædres Gravhøje til Begravelsespladser.

En saadan Løsning, der gjorde Rede for alle tilsyneladende Modsigelser, vilde være yderst fortræffelig, naar den blot kunde holde Stik; men ved nærmere Undersøgelser kom jeg til den Erkjendelse, at disse formentlige Heloter i flere Tilfælde havde udført Stovværk, som det neppe vilde blive forundt Trælle at udføre til Ære for deres afdøde Slægt og Venner, og naar det nu ved Undersøgelsen af Maglehøj tillige viste sig, at man ogsaa kunde finde Høvdingsgrave fra Broncealderen i de blandede Gravhøje, saa var jo den Forudsætning, hvorfra jeg var gaaet ud, aabenbart falsk.

Imidlertid er der i een Henseende noget Gaadefuldt ved Dyssen i Maglehøj, og netop fordi det indtil en vis Grad synes at staae i Strid med, hvad jeg i det Foregaaende har udviklet, bør jeg ikke undlade særligt at henlede Opmærksomheden derpaa. Det er nemlig den Omstændighed,

at der ikke fandtes Spor af noget Lig eller en eneste Oldsag fra Stenalderen.

Hvorvidt det er muligt, at Ben kunne opløses, saa at der ikke bliver Spor af dem tilbage, skal jeg ikke kunne afgjøre, men det forekommer mig rigtignok temmelig usandsynligt; at man derimod kan træffe Grave fra Stenalderen, i hvilke der ikke findes Oldsager, ikke engang en ordenlig tilhugget Flintflække, har jeg rigtignok seet et Par Exempler paa; men naar her baade Lig og Oldsager mangle, stiller Sagen sig for mig i dette Tilfælde saaledes: Enten maa man antage, at Graven er bleven fuldstændig ryddet af Bronzealderens Folk og indrettet paany for at modtage sin senere Beboer, eller og, at den ikke har været benyttet, forinden Levningerne af Bronzealderensmanden bleve nedlagte i den; herved kom altsaa denne Grav til at staae lige paa Overgangen imellem de to Kulturperioder.

Den Maade, hvorpaa Stenlagene paa Bunden af Graven ere ordnede, taler ligesaa godt for den ene som for den anden Anskuelse; thi da de paa det nøjeste svare til, hvad der har været Skik og Brug der paa Egnen i Stenalderen, kan man enten deri see en Bestræbelse for at forene saa meget som muligt af den gamle Skik med de nye Vedtægter, eller ogsaa betragte de underste Stenlag som en Rest af den oprindelige Grav, idet Broncefolkene kun have ladet sig det være magtpaaliggende at faae selve Liget fjernet, og maaske med det samme udtyndet Flintlaget noget, hvorimod de atter have ordnet det øverste Lag Haandsten saaledes, som det laa. Anden Forklaring veed jeg ikke at give. Saavidt mig bekjendt er denne Grav enestaaende baade med Hensyn til Ordning og Indhold; muligvis ville senere Opdagelser kunne oplyse os om det rette Forhold; men indtil disse Oplysninger komme, troer jeg, man er nødt til at henføre Dyssen til Stenalderen og henregner derfor Højen til de blandede Gravhøje. Betragtet som saadan, bliver da at fremhæve som særlig væsenlig den Omstændighed, at

Broncealderens Folk have opkastet deres Høj over en ældre fritstaaende Gravstue.

At dette forholder sig saaledes, vil være Enhver klart af den givne Beskrivelse; det fremgaaer med Nødvendighed af den Maade, hvorpaa Gravene vare beliggende, midt inde i Højen og paa den faste Bund. Men hvad der gjælder om denne Høj, vil upaatvivleligt vise sig at være en almindelig Regel, der gjælder for alle eller dog de allerfleste af de blandede Gravhøje: at Broncealderens Folk have opkastet Højene, og at kun Opførelsen af Stenkamrene ere den ældre Befolknings Værk.

Det er ikke uden en nøje Prøvelse, at jeg vover at fremstille denne Anskuelse; saa mange forskellige Omstændigheder tale imidlertid for den, at Sagen i hvert Tilfælde fortjener at drøftes nøjere.

1. Det er jo en bekjendt Sag, at et meget betydeligt Antal Dysser staae fuldstændigt afdækkede, og at de have staaet saaledes i umindelige Tider; en Omstændighed, som man alt for mange Aar siden, medens Oldgrandskningen endnu var i sin første Begyndelse, har været opmærksom paa og anstillet Betragtninger over, idet disse Stensætninger dengang almindeligt bleve betragtede som hedenske, særligt som druidiske Altere.

2. At ville forklare Sagen saaledes, at alle disse Dysser oprindeligt have været dækkede af Høje, men at disse i Tidernes Løb ere blevne sløjfede, og Jorden bortført af vedkommende Lodsejere for at bruges til Fyld eller paa anden Maade, lader sig neppe forsvare; thi endnu for halvhundrede Aar siden var Agerbruget her tillands ikke af den Beskaffenhed, at ret Mange vovede eller tænkte paa at indlade sig paa slige Vidtløftigheder. Havde vedkommende Ejer en Høj paa sin Mark, fik den ogsaa i de fleste Tilfælde Lov til at blive liggende. Det er upaatvivleligt først i de sidste 30—40 Aar, efterat Landmanden har lært, at Jorden er Bekostning og Arbejde værd, at Højene forsvinde efter

en større Maalestok, og saa forsvinde Dysserne i de fleste Tilfælde med det samme.

3. Fremdeles; paa adskillige fritstaaende Dysser har man paa Overliggeren fundet indhugget eller indgnødet visse Mærker eller Tegn, sædvanligt runde Fordybninger, 2—3 Tommer i Diameter. Unægteligt var det forunderligt, om Vedkommende vilde have haft den Ulejlighed at foretage sig et saa besværligt Arbejde, dersom Dyssen umiddelbart derefter skulde skjules af en Jordhøj; men hvis disse indhuggede Fordybninger, som Nogle mene, skrive sig fra Broncealderen, saa maa vel ogsaa dermed antages for givet, at Stenkamret dengang har staaet udækket.

4. Ligeftrem Prydelser paa det Udvendige af Overliggeren har man fundet i et Tilfælde, nemlig paa en Dysse ved Herrestrup i Odsherred (beskr. i An. f. n. O. 1843, S. 358). De indridsede Afbildninger have i dette Tilfælde en saa stor Lighed med de svenske Hällristninger, at de ligesaa vel som disse maae henføres til Broncealderen.

5. Endvidere er det klart, at hvis Dysserne ikke havde staaet frit, eller i hvert Fald kun havde været dækkede af Jord indtil Overliggerne, saaledes som det jo ogsaa meget ofte er Tilfælde, vilde det, som ovenfor berørt, have været Broncealderens Folk i høj Grad besværligt og undertiden ligeftrem umuligt at nedlægge deres Lig i Kamret. Jeg anfører et bestemt Exempel. — I Aarb. f. n. Oldk. 1866 har Hr. Kand. polyt. Jensen meddelt en Beskrivelse over en Undersøgelse af et Gravkammer med Lig fra Bronze- og Stenalderen, som han havde foretaget i Begyndelsen af samme Aar. I en Høj, 25 Alen i Gjennemsnit og $5\frac{1}{2}$ Alen høj, fandtes et Stenkammer, 7 Alen langt, $2\frac{1}{2}$ —4 Alen bredt og $1\frac{1}{2}$ Alen højt. Det var dækket af 3 Overliggere, og forsynet med en 3 Alen lang Gang, af samme Højde som selve Gravstuen. — Fra Enden af denne Gang til Yderranden af Højen var der 5 Alen, medens Jordlaget over Dækstenene havde en Mægtighed af 3 Alen. Om Forholdene inde i

Stuen hedder det dernæst: »Lige op til Dækstenene var Kamret fyldt med Jord, og i en Dybde af et Kvarter fandtes her et ubrændt Lig fra Broncealderen, hvorimod den underste Del af Kamret indeholdt Begravelser fra Stenalderen«. Sammenstiller man nu de forskjellige Maal, og erindrer man navnlig, at Gangen kun er $1\frac{1}{2}$ Alen høj, og at Liget fra Broncealderen fandtes i udstrakt Stilling kun et Kvarter under Overliggerne, saa maae vedkommende Broncealders Folk nødvendigvis have løftet en af disse af for at kunne indbringe Liget i Kamret og henlægge det, hvor det laa. Dyssen kan altsaa ikke dengang have været dækket af Jord.

6. Og naar det gjælder om at forklare sig, under hvilke Forhold Urnerne ere blevne nedsatte, vil Sagen i mange Tilfælde ikke godt kunne tænkes anderledes; thi om man end kan forstaae, at Vedkommende have gjort sig særlig Umage for at faae deres Urner anbragte i Stenkamrene selv, eller i Gangen ind til disse¹⁾, saa bliver det derimod, naar man finder Urner hensatte paa Bunden af Højen, udenfor Kamret, men ganske tæt op til det, vanskeligt at begribe, at de, der nedsatte Urnen der, i dette Tilfælde have gravet den hele Høj igjennem, uden dog at opnaae mere, end hvad Andre mente at have opnaaet ved kun at nedgrave deres Askekrukke en halv Alen eller tre Kvarter under Grønsværen i den samme Høj — nemlig: at faae dem anbragt paa et passende Sted.

7. I Beskrivelser over tidligere Udgravninger finder man kun undtagelsesvis Bemærkninger om Højenes Bygning eller Jordfyldens Beskaffenhed. Dog har jeg i Annal. for nord. Oldk. 1840 fundet nogle Oplysninger om en Høj i Vejby Sogn, Frederiksborg Amt, som i alt Fald synes at

¹⁾ Saaledes fandtes i et Gravkammer i Borre Sogn paa Møen en Urne med br. Ben af et Barn og en Broncesav henstil. i Gangen. A. f. n. O. 1838, S. 169.

tale for den Anskuelse, jeg i det Foregaaende har fremsat om de blandede Gravhøje, om de end ikke kunne anføres som et ligefrem Bevis. Meddelelsen er af Etatsraad Wor-saae. Ved at grave paa flere forskjellige Steder i den østlige og sydlige Side i denne Høj, fandt han, at hele den øverste og yderste Del af den bestod af Muldjord og indeholdt dette Lag en stor Mængde Urner; de stode alle temmelig tæt under Grønsværen og vare beskyttede af smaa Stensætninger eller Nischer.

Da han dernæst lod grave ned oppe fra Toppen, stødte Folkene i en Dybde af to Alen paa en lille Stenkiste med brændte Ben og forskellige Bronzeoldsager, og umiddelbart efter, at den var taget op, forandredes Jordlaget, idet Mulden afløstes af et faststampet Lerlag, $\frac{1}{2}$ Alen tykt, som dækkede Overliggeren til et Gravkammer fra Stenalderen, $3\frac{1}{2}$ Alen langt, $1\frac{3}{4}$ Alen bredt; Højden ikke angivet.

Der findes i denne Meddelelse noget, som i alt Fald kan siges at tyde hen paa en Tvedeling i Jordfylden, hvorefter Bronzealderens Folk kunde tænkes at have opkastet den øverste Del af Højen. Ved Opdagelsen af Stenkamret vendte Undersøgelsen sig imidlertid udelukkende imod dette, som rimeligt var; thi hver Tid har sin Opgave at løse, og man var dengang ivrigt beskæftiget med at konstatere den opstillede Tredeling.

Nu da Systemet i sine Hovedtræk er slaaet fast og anerkjendt overalt, er det blevet en af de vigtigste Opgaver for Oldgrandskningen herhjemme at belyse Forholdet imellem de store Hovedperioder. For at naae dette Maal fordres da ogsaa, at Udgravningerne blive langt mere vidtgaaende, saaledes at selve Højene, d. v. s. Jordfylden, underkastes en ligesaa omhyggelig og kritisk Undersøgelse som Gravene og deres Indhold; muligvis kunde den, som et naturligt Mellemlid, oplyse os om Forholdet imellem Gravene fra de forskellige Kulturperioder, og muligvis kunde saadanne Undersøgelser endog lede til ganske uventede Opdagelser.

Denne Overbevisning er jeg heldigvis kommen til ad praktisk Vej ved Hjælp af Spade og Hakke, stillet ligeover for Kjendsgjerningerne selv.

Hvad jeg herom har at meddele er følgende.

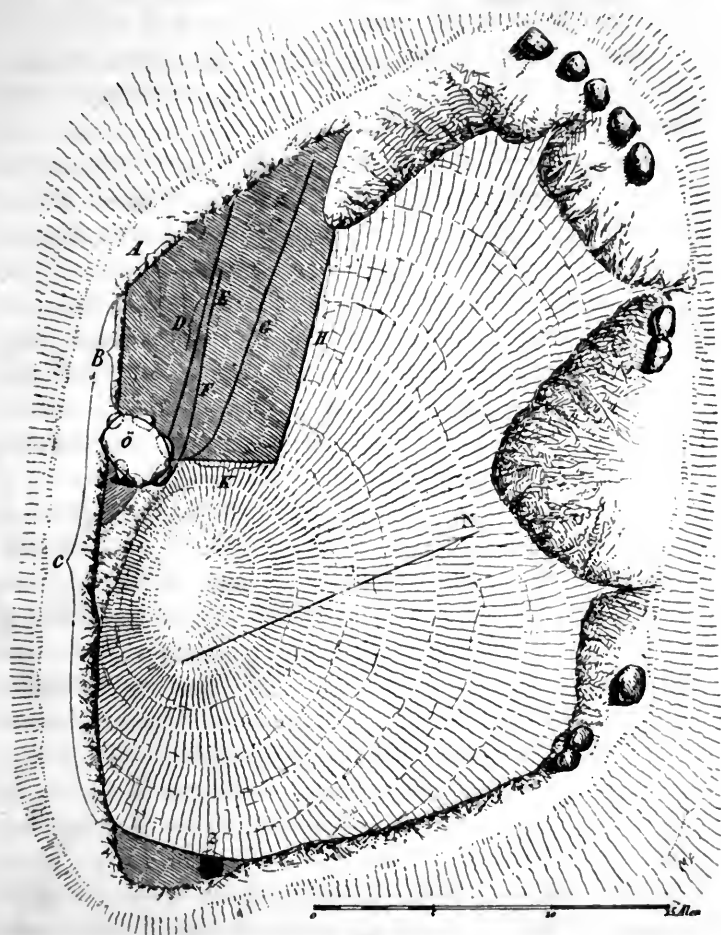
Omtrent $\frac{1}{4}$ Mil Øst for Kallundborg, Syd for Landevejen, der fører til Holbæk, ligger der Levninger af en Række Kæmpehøje og Dysser fra Oldtiden; de danne Begyndelsen til den større Kjede af slige Mindesmærker, der omslutter Kjærby Enge imod Nord, og som over Værsløv Marker staaer i Forbindelse med de talrige og store opkastede Høje, der give Bakkedragene imod Syd ved Udby og Ugge-løse deres ejendommelige Karakter. Den hele Samling danner saaledes en stor Halvkreds, som utvivlsomt i sin Tid har omsluttet den inderste, nu udtørrede Del af Kallundborgfjord. Det er det første af disse Mindesmærker, »Samsingerbanken«, der har været Gjenstand for de Undersøgelser, som komme paa Omtale i det Følgende*).

Medfølgende Kort viser den Del af Samsingerbanken, som var tilbage, da Undersøgelserne tog deres Begyndelse. Det er en Jorddyngte af uregelmæssig Form, omtrent 90 Alen i Omkreds, med mere eller mindre brat afskaarne Sider, navnlig imod Øst og Syd. Den sydlige Væg fremviser et temmelig fuldstændigt Gjennemsnit af Højen, 23—24 Alen efter Længden og omtrent 8 Alen i Højden. Det er Resterne af den nordlige Halvdel af Højen, der endnu staae tilbage. Forinden man for mange Aar siden begyndte paa at rydde og bortføre Jorden, maa Banken have maalt sine 40 Alen i Diameter.

De centrifugale Linier paa Tegningen (Fig. 23), rundt om Grundridset af Højen, som den nu seer ud, antyde en Skraa-

*) Da Udgravningerne ere blevne fortsatte, efter at Foredraget blev holdt, fremtræder Afhandlingen her i en noget fyldigere Form.

ning i Terrainet, der paa en dobbelt Maade staaer i Forbindelse med Anlægget, idet den, saaledes som den viser sig paa Marken, baade lader see, hvorlangt Højen tidligere har

23.

strakt sig, og tillige melder om, at Urindvaernerne ogsaa her, efter Sædvane, have valgt en lille naturlig Forhøjning i Jordsmonnet til Grundvold for deres Høj.

Imod Nord, hvor der kun er borttaget en smal Kant af Højens yderste Skraaning, komme endel store Sten tilsyne, som muligvis ere Levninger af en fuldstændig Stenkreds, der i sin Tid har omgivet hele Højen. Der er paa denne Side gjort et Par Indhug i Banken, men det er kun det øverste Jordlag, som er skrællet af. Efter Sigende blev der her i sin Tid fundet en lille Stenkiste med (brændte) Ben.

Den østlige Side fremviser en stejl Væg, som hæver sig imod Syd, hvor den naaer en Højde af 4—4½ Alen; det er saaledes en meget betydelig Del af Højens Skraaning, som her er bleven afgravet og borttaget. I denne Væg, 3 Alen fra det syd-østlige Hjørne, angiver Bogstavet Z paa Kortet Findestedet for en Begravelse fra Bronzealderen, som jeg i Forening med Lund undersøgte for to Aar siden. — Efter at være bleven opmærksomme paa en mørk, cirkelformet Ring, der bestemt aftegnede sig paa den lodrette gulige Lervæg, omtrent en Alen over den faste Jordoverflade, opdagede vi ved at undersøge Sagen nærmere, at Ejerens Folk ved at nedflække Jorden havde skaaret en Trækiste midt over; den mørke Kreds var Levningerne af en rund Træbul, meget fortæret af Tidens Tand, saa at et tomme-tykt Lag af hensmuldrende raadent Træ var alt, hvad der var tilbage af den. Den var fyldt med Jord og indeholdt desuden en hel Del brændte Ben, imellem hvilke vi fandt flere Stumper Bronze i stærk opløst Tilstand. Den Jord- og Lermasse, som dækkede Kisten, havde en Tykkelse af 3—4 Alen. — I den Fyld, som var bleven bortført fra dette Sted, fandt Gaardens Folk endvidere Knappen til Haandtaget af et Sværd, ligeledes af Bronze og af den sædvanlige Type, rhomboideformet, med 8 Fordybninger ordnede omkring en lignende større i Midten, selve Haandtaget havde været befæstet til en Tunge, paa samme Maade som ved Sværdet fra Maglehøj (Fig. 10). Denne Knap tør vist med temmelig Sikkerhed henføres til den nys beskrevne Begravelse.

En Udgravning af det syd-østlige Hjørne gav ikke noget yderligere Resultat. Den sydlige Væg følger en Linie, der, saavidt jeg kan skjønne, paa det nærmeste maa ramme Centret for Højen i dens fulde oprindelige Skikkelse. I den nu forsvundne sydlige Halvdel af Højen, som alt for flere Aar siden blev ryddet, fandtes efter Ejerens Opgivelse tre Stenkister, henstillede under Jordfylden paa den faste Bund, som alle indeholdt Ben tillige med Bronze; i den ene af Kisterne fandtes saaledes tre tynde Ringe, 2" i Diameter, dannede af en tynd (2^{'''}) Metaltraad, udvendig buet, og glat paa Inder-siden. Endvidere er der i den Fyld, som var bleven kjørt ud paa Marken (snaarest maaske fra den østlige Side af Højen), fundet en smuk Prydelse af Bronze, af Form som en stor Dobbeltknap med bred Overplade og en 3—4 Tommer lang Spids; dens usædvanlige Størrelse lader formode, at den har været bestemt til et lignende Brug, som de saakaldte Tutuli (nærmest Lighed med Afbildningen i Worsaaes Nord. Olds. Nr. 207).

Den bratte Væg imod Syd viste foroven en Kontur af Højens oprindelige Runding, kun at det øverste Jordlag tillige med Grønsværen var skrællet af. Fem Alen fra det vestlige Hjørne angav Omridsene af tre store Sten, den ene hvilende ovenpaa de to andre, at Jordfylden paa dette Sted skjulte en Dysse (ö). Skjendt en af Sidestenenene var væltet ud, og Kamret aabent, viste det sig tværtimod Forventning ved nærmere Undersøgelse, at Graven ikke var bleven eftersøgt. Overliggeren bæres af fem Væggesten, som i Forbindelse med den sjette manglende, der har tjent til Lukke imod Syd, danne et Rum af en uregelmæssig femkantet Form; den mægtige Overligger er henimod 4 Alen lang og 2½—3 Alen bred, Højden af Kamret fra den faste Bund til Undersiden af Dækstenen er omtrent to Alen. Et Lag Flintskjærver dækkede Bunden og her fandtes Levninger af to Lig, som havde været begravede hele i udstrakt Stilling. De vare dækkede af det sædvanlige Lag

af flade Sten. — Af Oldsager indeholdt Graven kun meget lidt: en Ravperle af en noget usædvanlig Form, som Billedet

24. $\frac{1}{2}$

udviser, en enkelt simpel Flintflække og nogle Potteskaar. — Enhver Tvivl om, til hvilken Kulturperiode denne Grav henhører, maa forsvinde ved Synet

af de karakteristiske Zirater, hvormed disse Potteskaar ere prydede, idet de aldeles bestemt henviser os til Stenalderen. Spredte rundt om fandtes enkelte Kulstykker.

Føjes nu til det alt Meddelte, at man, ved at borttage Grønsværen, oppe paa Højen er truffet paa flere Urner med brændte Ben, troer jeg at have berørt Alt af Interesse, der mer eller mindre ligger forud for og ikke staaer i direkte Forbindelse med de systematiske Udgravninger, som jeg med Mellemrum har foretaget i de sidste Par Aar, og jeg gaaer da nu over til at omtale Jordfyldens Beskaffenhed og Ordning, der frembyder højst ejendommelige Forhold.

Medens Højen ellers overalt har Udseende af kun at bestaae af Ler, eller dog i hvert Tilfælde synes at være af temmelig ensartet Beskaffenhed, — thi Regnen, der udvasker Leret, maler ofte Væggene i en saadan gennemskaaret Høj med en Farve, der ikke svarer saa ganske til Virkeligheden — viste der sig ved det sydvestlige Hjørne, hvor de to Vægge stode sammen, en meget kjendelig Lagdeling i Fylden. Den opkastede Jordmasse hvilede her paa et Underlag af større og mindre Sten; umiddelbart ovenover dem saae man paa sine Steder det faste, gule Ler skinne igjennem, paa andre Punkter viste der sig derimod en graasort Stribe af løsere Beskaffenhed, som snart bredte sig, snart trak sig sammen, idet den dannede to eller tre tydelige fortløbende Lag, snart fuldstændig adskilte ved mellemkommende Lerstriber, snart delvis forbundne ved mindre Sømme og Tunger. Baade i den vestlige og sydlige

Væg svarede Retningen af dette fremmedartede Lag til den Bue, som Overfladen af Højen beskrev.

Dog det var ikke blot Udseendet, men langt mere selve Beskaffenheden af dette Lag, der stemplede det som fremmedartet i Forhold til den øvrige Jordfyld og tiltrak sig min Opmærksomhed. Det var nemlig for det Første kjendeligt, at det var stærkt blandet med Aske, som endog paa sine Steder viste sig pletvis i ren ublandet Tilstand; fremdeles indeholdt det Trækul i stor Mængde, adskillige ildskjærpede Sten, en Masse Strandskaller, som altid fandtes enkeltvis, en Del Ben af Dyr og Fisk og adskillige Potteskaar.

Disse Forhold maatte nødvendigvis lede Tanken hen paa Kjøkkenmøddingerne; det maa imidlertid bemærkes for at forebygge Misforstaaelse, at Strandskallerne her paa ingen Maade spille en saa fremragende Rolle som i de rigtige Kjøkkenmøddinger, hvor de udgjøre den væsentlige Bestanddel af Dyngen. At det var Levninger af Maaltider, der forelaa, var utvivlsomt, det gjaldt nu foreløbig om at undersøge, om disse Levninger refererede sig til Højen som Gravhøj, det vil sige, om disse Maaltider vare holdte der paa Stedet, altsaa af de Folk, der havde bygget Højen, — eller idetmindste en Del af den — eller om deres Forekomst kun var tilfældig, idet det jo lod sig tænke, efter mine Forestillinger rigtignok vanskeligt nok, at Urindvaanerne kunde have taget Fyld fra en Kjøkkenmødding i Nærheden, ligesaa vel som de hentede den fra en Ler- eller Grusgrav. At dette imidlertid ikke var Tilfældet, blev mig snart saa temmelig indlysende af forskellige Omstændigheder.

Det bemærkedes saaledes under Gravningen, at, hvor der — i Begyndelsen rigtignok kun temmelig sparsomt — fandtes flere større Sten sammen, noget, der mindede om Arnestederne i Kjøkkenmøddingerne, traf man ogsaa altid paa større Samlinger af Kul, deriblandt ikke saa ganske smaa sammenhængende Stykker, som det imidlertid var

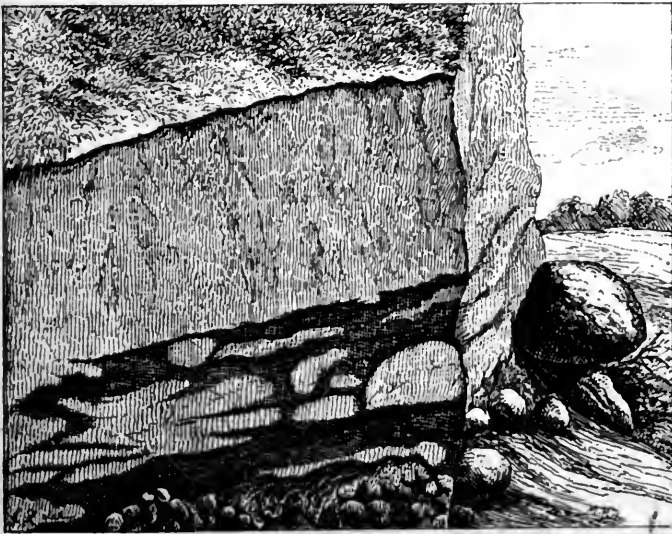
umuligt at faae hele ud. Da dette gjentog sig flere Gange, maatte det vel betragtes som mere end tilfældigt. Det var ligeledes paa disse Steder, at de fleste større Ben bleve fundne, medens de mindre, navnlig Fiskeben, fandtes spredte omkring i hele Laget. Hertil kom fremdeles, at Skallerne, selv af Blaamuslingen saagodtsom uden Undtagelse viste sig at ligge hele og ubeskadigede i Laget, paa samme Tid som de vare saa skjøre, at det krævede den største Varsomhed at faae dem hele ud; formentlig skyldes dette den Omstændighed, at de i saa lang Tid ikke havde været udsatte for Luften, men desto mere for Vandets og muligvis ogsaa en eller anden Syres Indvirkning, thi efter at være blevne vejrede i kort Tid erholdt de deres oprindelige Fasthed tilbage^{*)}. Hvis disse Skaller vare blevne hentede andetsteds fra og sammendyngede ligesom den øvrige Fyld, maatte nødvendigvis en ikke ringe Mængde af dem have været knuste.

Saasnart jeg var kommen til den Overbevisning, at Kjøkkenmøddinglaget ikke var indbragt andetstedsfra som Fyld, men virkelig var at betragte som Levninger af Ofringer eller Offermaaltider, holdte der paa Stedet, traadte det næste Spørgsmaal frem: Hvem har holdt disse Maaltider?

*) Jeg er ikke istand til at forklare mig, hvorledes hele Laget kan have en løs, ja næsten porøs Karakter, uagtet det er omgivet af Ler, hvoraf man jo skulde troe, at en Del, efter at være bleven opløst af Regnvand, var trængt ned i det underliggende Lag og havde sammenbundet det til en fast Masse. At den overliggende Fyld ikke har sammenpresset Kjøkkenmøddinglaget mere, skyldes vistnok Lermassens stærke Sammenhængningskraft; thi efter hist og her at have fundet de fornødne Støttepunkter bærer den saa at sige sig selv. Man kan saaledes bortgrave store Partier af Kjøkkenmøddinglaget, uden at den omgivende Lermasse derved i mindste Maade forstyrres, medens det som oftest er umuligt at grave ind i Kjøkkenmøddinglaget, uden at de omkringliggende Dele af dette skyde sig ud og glide efter.

Fra hvilken Tid skriver dette Lag sig, og om hvilken Kulturperiode bærer det Vidnesbyrd? Og dette Spørgsmaal indeholdt en saa meget stærkere Opfordring til at fortsætte Undersøgelserne, som Prof. Steenstrup strax ved Modtagelsen af den første større Sendelse af Ben erklærede, at Knoklerne ikke vare af Vildt men af tamme Dyr, ligesom ogsaa Spaltningen af Benene forekom ham forskjellig fra den saa velbekjendte fra Kjøkkenmøddingerne. Naar han som Følge af disse Omstændigheder udtalte som sin Formodning, at Levningerne muligvis kunde hidrøre fra Bronzealderens Folk, saa havde jeg selv allerede iforvejen under Gravningen gjort et Par lagttagelser, som maatte bringe mig til at troe, at det meget omtalte Lag i alt Fald efter sin Plads vilde komme til at staae som en Skillelinie i denne Høj imellem Stenalder og Bronzealder.

For at forstaae det Efterfølgende bedes Læseren om at kaste et Blik paa de medfølgende Tegninger [Gjennemsnittene

25. (Gjennemsnit A.)

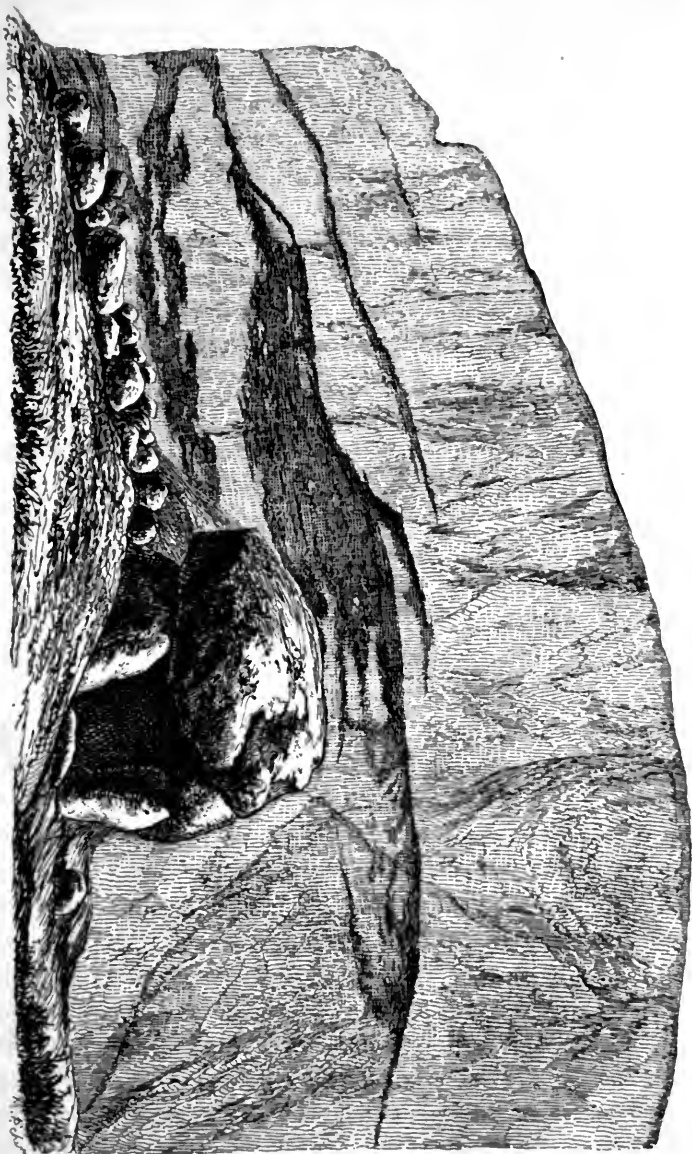
A, B og C], af hvilke man vil faae en Forestilling om Højens Udseende og Lagets Udstrækning paa den Tid (Aug. 1869).

Lad os tage det syd-vestlige Hjørne til Udgangspunkt. Vi have da først paa Billedet A en Fremstilling af den vestlige Væg paa en Strækning af 7 Fod.

Som to temmelig bestemt adskilte Striber hæver Laget sig med en jevn Skraaning op imod det syd-vestlige Hjørne, hvor den øverste Rand af det ligger omtrent 4 Fod højere end Overfladen af den faste Jord. Imellem de to Hovedstriber skyder der sig et tykkere Lag Ler ind; men hver især ere de tillige hist og her skilte ved mindre mellemkommende Lerkager og Klumper. Laget naaer paa denne Side lige ned til Højens Bund, som bestaaer af haandstore Rullesten af Granit, alle mere eller mindre ildskjornede og *•raadne•*; nede imellem dem fandtes ofte Kul, af og til ogsaa Ben.

Imod Nord fortsættes Laget endnu nogle Alen ud over den Strækning, som Billedet gjengiver, og under den samme Heldningsvinkel, der, som man vil see, svarer til selve Højens Skraaning.

Billedet B viser os dernæst den tilstødende Halvdel af Syd væggen. Man vil see, hvorledes Laget fra det vestlige Hjørne fortsættes igjennem de samme to mørke Striber, idet den ene fremdeles holder sig temmelig nær Bunden, medens den anden beskriver en stærkere Bue ind imod Midten af Højen, hvor den umiddelbart op imod og hen over Overliggeren paa Gravkamret breder sig betydeligt. Ligesom paa den vestlige Side staae de to Striber ogsaa her i Forbindelse med hinanden ved mellemløbende Flige; Tegningen antyder en saadan ude ved Hjørnet af Højen, og kort forinden Tegningen blev taget, viste Laget sig ogsaa henne ved Gravkamret som een sammenhængende Masse, $1\frac{1}{2}$ Alen tyk. Det er saaledes kun i sin Almindelighed, at Forholdet lader sig bestemme, i Henseende til de mindre væsentlige Enkeltheder fandt der en stadig Vexel Sted. At Laget naaer lige hen til Dyssen og umiddelbart hviler paa Dækstenen tør vel

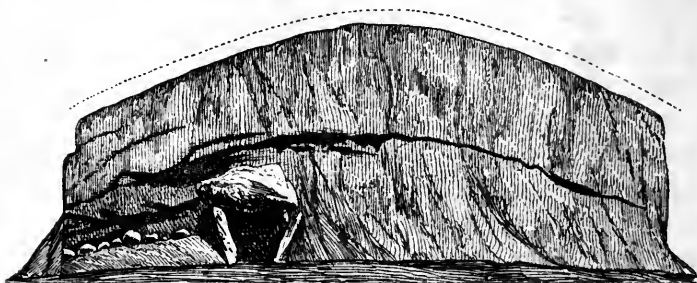

26. (Gjennemsnit B.)

kaldes et Bevis for, at Dyssen ikke har været dækket af nogen Høj, forinden det lagdes der.

I den øverste Halvdel af Væggen viser der sig endnu en tredie Stribe, saavidt jeg kunde skjøne, var det en Fortsættelse af den øverste Flig af Laget i den vestlige Væg; den indeholdt ingen Skaller, i hvert Tilfælde vare de kun meget sparsomt tilstede.

Til Højre for Gravkamret udtyndes Laget (se Fig. C) og fra Midten af Højen fortsættes det dernæst paa en Strækning af 7 Alen som en ganske tynd Stribe (1—1½") for saa

27. (Gjennemsnit C.)

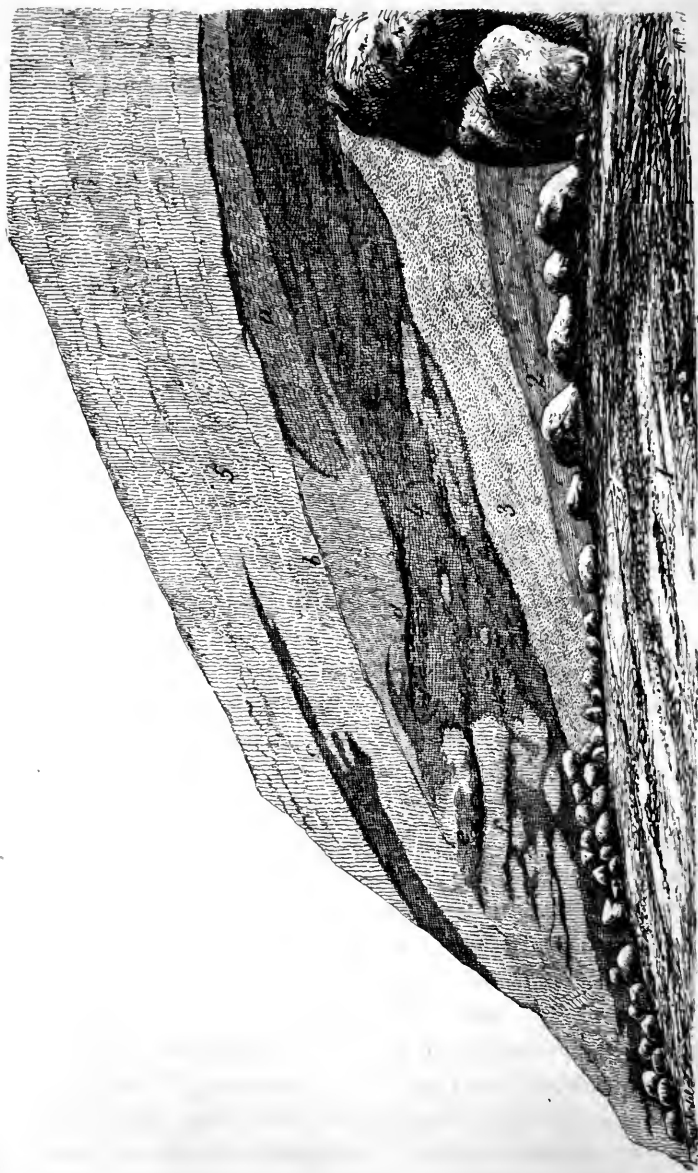
endnu engang at træde lidt stærkere frem et Par Alen fra det østlige Hjørne. Paa hele Strækningen vedbliver det at indeholde Kul, enkelte Ben og Skaller, men disse sidste blive færre og færre, jo længere man fjerner sig fra Dyssen; der er nu kun svage Spor tilbage af Kjøkkenmøddingen, og tilsidst, forinden man naaer Hjørnet af Højen, synes de at høre helt op; men selv efterat Laget har tabt sin Karakter og sin Førlighed, indtil det kun er en Skygge af sig selv, giver det sig dog endnu tilkjende som en svag Søm, kjendelig ved sin mørkere Farve. Det var mig af Vigtighed at see, hvor langt den kunde forfølges, og jeg lod derfor det østlige Hjørne af Højen hugge ned; en Alen fra Yderkanten traf jeg igjen den mørke Søm for at see den skraane ned imod det Sted, hvor den tidligere omtalte Trækiste fra Bronzealderen

var bleven fundet; men netop der hørte Sporet op, og det var mig ikke muligt at afgjøre, om Kisten var nedsat ovenover eller nedenunder dette Grændseskjel i Højen, det hele drejede sig kun om nogle Tommer.

Endnu paa et andet Sted, og det ovenikjøbet inde i selve Gravkamret havde Spørgsmaalet: Broncēalder eller ikke, raabt Tampen brænder. I Jord-Væggen til Venstre for Dyssen, omtrent i Linie med Underranden af Dækstenen, havde en Ræv gravet sig en Gang ind i Højen, og havde gennem en Aabning imellem Sidestene i Bagvæggen fundet Vej ind i Gravkamret, hvor den havde taget Kvarter for længere Tid; den bagerste Del af Kamret var derfor ogsaa opfyldt med Jord, som Dyret paa sine daglige Vandringer havde revet ned inde fra Højen, og i denne Fyld, som var let kjendelig, fandtes ved Udgravningen af Kamret et lille Brudstykke af en Broncering. Ræven maatte vel altsaa paa sin Vej have passeret en ituslaaet Urne, og »corpus delicti« er da trillet med Jorden ned i Dyssen; i hvert Fald gav dette Stykke Bronze mig et Vink om, at der i Nærheden af Laget og tæt ved Gravkamret maatte findes Urner eller andre Begravelser fra Broncealdren.

Alt opfordrede saaledes til en nærmere Undersøgelse, thi de særlige Forhold her lovede allerede paa Forhaand et Udbytte, selv om det var umuligt at forudsee, i hvad Retning det vilde gaae, eller til hvilke Resultater det maatte lede, og da Ejeren, Hr. Freiesleben, med stor Redebonhed gav mig Tilladelse til at grave, naar jeg vilde, besluttede jeg at rydde i det mindste det vestlige Hjørne af Højen for systematisk at undersøge Kjøkkenmøddinglaget.

Den følgende Fremstilling støtter sig paa en Række Gjennemsnitstegninger, som jeg tog, efterhaanden som Arbejdet skred frem, og Forholdene opfordrede dertil; idet Udgravningen lige indtil den allersidste Tid blev ledet efter lige Linier, der fra et fælles Udgangspunkt henne ved Dyssen bleve førte ud som Straalerne i en Vifte til den vest-

28. (Gjennemsnit D.)

1. Den faste Jordoverflade.
2. Tørveblandet Jord.
3. Bakkegrus.
4. Askelag (Kjøkkenmødding).
5. Ler.
- a. Jordlag stærkt blandet med Kul. b. Lersøm af kraftig Farve. c. Mellemkommende mørkt Jordlag. d, e og f. Kraftige Kulstriber (Brandpletter).

lige Rand af Højen. Paa denne Maade er en ikke ringe Del af hele Jordmassen, og, saavidt jeg kan skjønne, den største Del af det dengang forhaandenværende Askelag blevet undersøgt Tomme for Tomme.

Tegningen D. fremstiller da først et Gjennemsnit af Højen, udgaaende fra den bagerste Kant af Dyssen indtil Yderranden imod Nord-Vest (see Kortet), den viser Kjøkkenmøddinglaget i den største Udstrækning, hvori jeg har fundet det som et virkeligt Lag, nemlig omtrent 18 Fod, maalte fra den nærmeste Sidesten i Dyssen.

Nederst og hvilende paa den faste Bund træffe vi atter her den tidligere omtalte Stenbro. Nærmest ved Dyssen bestod den af meget store Sten, som en Mand ofte havde Vanskelighed ved at baxe; Mellemmrummene imellem disse vare opfyldte med Flintskjærver, deriblandt en stor Mængde, sprængte ved Ild, let kjendelige paa deres hvide, porcelainsagtige Ydre og de utallige fine Smaarevner, der danne ligesom et Net af Aarer paa Ydersiderne. Som bekjendt findes Dysserne ofte paa denne Maade afstivede udenfra ved større Sten, medens Flintskjærver altid spille en stor Rolle baade udvendig og indvendig, formodenlig til Værn imod Rotter og Mus. I en Afstand af 3—4 Alen fra Kamret forandrer Brolægningen Karakter, og de store Sten afløses af mindre, paa Størrelse som almindelige Brosten, den ene lagt ovenpaa den anden i tre til fire Lag uden Benyttelse af Skjærver.

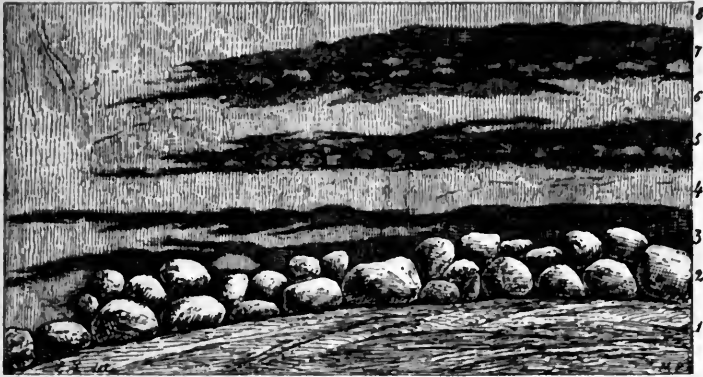
Med denne Del af Stenbroen staaer Kjøkkenmøddinglaget paa mange Steder i umiddelbar Berøring, — nede imellem Stenene fandtes der saa omtrent overalt Kul og Knokler — derimod naaer det paa ingen Steder ned til de store Sten i Nærheden af Gravkamret; de dækkes overalt af et mørkt, vistnok tørveblandet Lag Jord — paa Tegningen betegnet ved Tallet 2. Dog er der ogsaa imellem disse Sten paa et Par Steder i en Afstand af $1\frac{1}{2}$ —3 Alen fundet enkelte (uspal-

tede) Knokler tilligemed Haandtaget af en Kniv eller Dolk og en Hulkile af Flint.

Jordlaget over de store Sten, som i en skraa Linie strækker sig op imod Toppen af Sidestenene i Kamret, dækkes atter af et Lag Bakkegrus eller Rødsand (3), som paa de forskjellige Steder vexler endel i Mægtighed. Begge disse Lag indeholde ikke en eneste Sten, men derimod en Mængde runde, hvide Kugler fra en Ærts til en Valnøds Størrelse, af yderst ringe Sammenhængningskraft; deres Forekomst skyldes en Kalkdannelse, som muligvis er bleven begunstiget ved S sammensætningen af det overliggende Lag. I Bakkegruset findes Intetsomhelst, der bærer Spor af Menneskehaand; hverken Kul, Knokler eller Redskaber ere hidtil blevene fundne i det.

Dernæst følger Kjøkkenmøddinglaget (4), som alt tidligere er blevet beskrevet i sin Almindelighed; imidlertid maa dog endnu bemærkes, at tiltrods for den ubestridelige Ensartethed, der karakteriserer det i Henseende til Indhold og S sammensætning, er der dog en Forskjel tilstede imellem de to Halvdele af Laget: den øverste østlige, der strækker sig op over Dyssen, og den lavere liggende vestlige. Som oftest giver denne Forskjel sig allerede tilkjende ved Udseendet, idet Laget ind imod Dyssen har en mere mat graalig Farve og har Vanskelighed ved at hævde sin Karakter ved Berøringen med det kulblandede Jordlag (a), som begrændser det foroven, medens derimod længere nede flere kraftige mørke Linier væsenligt bidrage til at fremhæve det (d, e og f).

Disse Linier ere sjældent eller aldrig tilfældige, men staae i Forbindelse med Ildsteder. Gjennemsnitstegningerne E. og F. fremstille fire, af hvilke de tre allerede findes bebudede af tilsvarende Kulstriber paa Tegningen D. Bogstaverne e og f paa dette Billede svare nemlig til Tallene 5 og 7 paa Tegningen E. Dette Gjennemsnit, som fremstiller den underste Del af Væggen, omtrent 6 Alen fra Gravkamret (se Kortet), frembyder følgende Forhold:

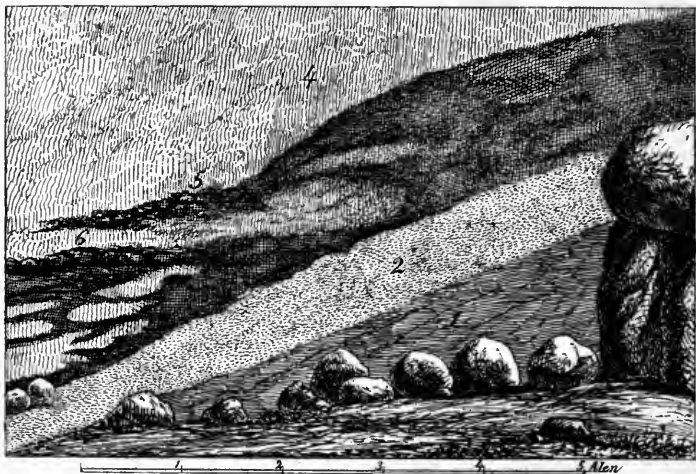
29. (Gjennemsnit E.)

1. Det faste Jordunderlag, paa hvilket Højen hviler.
2. Stenbro af større Sten (rimeligvis benyttet som Ildsted).
3. Askeblandet Lag med Kul, Skaller og Knokler.
3—5 Tommer tykt.
4. Lerstripe, 6 Tommer.
5. Stenbro med Kul og Aske (Ildsted). 3—4 Tommer.
6. Lerstripe, 2—6 Tommer.
7. Stenbro (Ildsted) med Kul og Brændeaske i Mængde,
Laget indtil 9 Tommer tykt.
8. Ler.

Paa Tegningen F. iagttager man først den sædvanlige
Ordning af Lagene:

1. Tørveblandet Jord.
2. Bakkegrus.
3. Kjøkkenmøddinglag.
4. Ler.
5. og 6. vise dernæst to Ildsteder i forskjellig Højde;
det øverste 5. svarende til Linien *d.* i Gjennem-
snittet D, medens det lavere liggende, saavidt
jeg kunde skjønne, var en Fortsættelse af den
øverste Stenbro (7) paa Tegning E.

Som det vil sees, have disse Ildsteder en ret anseelig Udstrækning; de to ved Gjennemsnit E. maalte saaledes 4 Fod i Længden; paa Grund af Jordmassen ovenover var det derimod ikke saa let at forvisse sig om deres Brede, slet saa stor har den dog neppe været; paa det ene Sted, som jeg undersøgte, saa vidt jeg formaaede, strakte Stenbroen sig imidlertid rigeligt en Alen ind i Højen. Foruden de mange

30. (Gjennemsnit F.)

Kul, som strax tiltrak sig Opmærksomheden, fandtes tillige paa disse Steder i Reglen et flere Tommer tykt Askelag, hvoraf den nederste Del, som hvilede umiddelbart paa og inellem Stenbroen, som oftest fremtraadte i ganske ren og ublandet Tilstand; dernæst forekom her talrige Levninger fra Maaltiderne, en Del Knokler og som oftest et Lag Strandskaller, undertiden ogsaa nogle Potteskaar.

I den højere liggende Del af Laget, henimod og op over Stendyssen manglede disse Ildsteder ganske, og skjøndt der ogsaa her fandtes mange Knokler, samt Skaller og Kulstykker i hundredevis, fik man dog det Indtryk ved

at anstille en Sammenligning, at Alt her laa spredt og uden Sammenhæng, som om det var fejlet sammen andetsteds fra.

Hvordan dette nu end forholder sig, er det under alle Omstændigheder umiskjendeligt, at de lagvis ordnede Stenbroer staae som et bestemt Vidnesbyrd om Kjøkkenmøddingens gradevise Væxt i den vestlige Del af Laget. Fem forskjellige Ildsteder, det ene over det andet, fortælle, at Urindvaanerne i det mindste fem Gange efter hinanden have været forsamlende her for at gjentage de samme Skikke, ved hvilke storartede Maaltider maae have spillet en fremragende Rolle. Afstanden med Hensyn til Højden imellem de forskjellige Ildsteder, angiver nødvendigvis en Forskjel i Tid; men enhver Oplysning mangler om, hvorvidt denne Tidsforskjel gjælder kortere eller længere Perioder, om den skal maales med Dage eller Aar.

Det ligger nu nær at sætte disse Maaltider i Forbindelse med Urindvaanernes Gravskikke, som Ofringer til Guderne eller til Ære for den Afdøde. I den Del af Højen som til Dato (Juni 1870) er bleven undersøgt — vel omtrent 3000 Kubikfod Jord — er der rigtignok ikke fundet mindste Spor af Begravelser, til hvilke de kunne henføres; men dette er dog ved nærmere Betragtning ikke saa paa-faldende endda; thi da der jo ikke er stor Sandsynlighed for, at Vedkommende have anseet selve Affaldsdynge for et passende Sted til at begrave deres Døde, og da den øverste Halvdel af Højen dengang endnu ikke var opkastet, kunde der kun være Tale om at vente at finde saadanne Begravelser i de to underste Lag. Muligt er det jo, at de tidligere fundne Stenkister i den sydlige Del af Højen ved nærmere Undersøgelse vilde have vist sig istand til at forklare dette Forhold, ligesom der endnu er Haab om, at der i den tilbageværende Del af Højen kan finde Begravelser, som ville bringe Lys i Sagen; som Forholdene have vist sig for mig i den Del af Højen, jeg har udgravet, nødes

jeg til at lade dette Spørgsmaal staae hen. Derimod er der et andet Punkt, hvorpaa jeg skal henlede Opmærksomheden, det nemlig, at Laget, saaledes som det viser sig i Højen, gjør det nødvendigt at tænke sig hvert enkelt Maaltid (repræsenteret af et særligt Ildsted) som ledsaget af en Opdyngning af Jord til Højens Forøgelse. Paa anden Maade vil man ikke kunne forklare sig Forekomsten af de større og mindre Lermasser, der findes inde i Laget, og paa anden Maade vil man heller ikke kunne forstaae, hvordan Laget, — saaledes som ved Gjennemsnittet D — henimod Udkan- ten af Højen, kan strække sig ud som Tunger i den faste Lermasse.

Sammenligner man de to Tegninger D og F, saa vil dette vise sig endnu klarere af Forholdene, saaledes som de frem- træde der. Saaledes finder man paa Tegningen D en Afbrydelse i den øverste Del af Kjøkkenmøddinglaget, idet et mellem- kommende Lag Jord (a) stærkt blandet med Kul, skiller en tynd Stribe af det fra den øvrige Masse; ved Gjennem- snittet F er Forbindelsen igjen tilvejebragt, og et Ildsted (5) synes her at godtgjøre, hvorfra den Del af Affaldsdyngen skriver sig, som dækkede det nævnte Jordlag. Dette maa altsaa være en Del af det Arbejde, som Urindvaanerne have udført, forinden de her holdt Maaltid, eller hvis Forholdet har været det, at man holdt Maaltid, forinden man skred til Arbejdet, hvilket maaske er nok saa sandsynligt paa Grund af Kjøk- kenmøddinglagets Beskaffenhed (de hele, velbevarede Mus- lingskaller), saa bliver dette Jordlag at henføre til den tid- ligere Lejlighed, ved hvilken man benyttede det underlig- gende Ildsted (6). At det samme gjælder om det Lerlag, der skyder sig ind mellem 5 og 6, behøver jeg selvfølgelig ikke at gjøre opmærksom paa. Det synes mig af denne Grund aldeles utvivlsomt, at disse Maaltider staae i Forbindelse med Højens gradevise Bygning.

Om den Del af Jordfylden, der ligger over Kjøkken- møddinglaget, skal jeg fatte mig i al Korthed. Hovedmas-

sen bestaaer af Ler, der ved de forskjellige Gjennemsnit viser sig mere eller mindre bestemt lagdelt ved mellemkommende Jordstriber. Bogstavet *c* paa Fig. D viser kun en Flig af et saadant indskudt Lag; men paa de følgende Tegninger G og H vil man finde dette Forhold fremtræde i aldeles bestemte og tydelige Træk. At der synes at kunne paa-vises en Kontinuation for det enkelte Lags Vedkommende, vil man overbevise sig om ved at sammenligne de forskjellige Gjennemsnit med hinanden. I den øverste Del af Højen har jeg ikke truffet noget Spor, der kunde tyde hen til en Gjentakelse af de Skikke, der have givet Anledning til Dannelsen af Kjøkkenmøddinglaget; ligesaa lidt er der i Jord- og Lerlagene hidtil fundet Oldsager af nogen Art.

Forinden vi forlade Tegningen D, skal jeg endnu gjøre opmærksom paa en mørk Lersøm (*b*), i Fortsættelsen af den øverste isolerede Stribe af Kjøkkenmøddinglaget, hvis Bue vistnok angiver Størrelsen og Formen af Højen paa den Tid.

Hvad Betydning man vil tillægge de forskjellige Lagdelinger i den øverste Del af Banken, om man overhovedet vil tillægge dem Betydning, afhænger naturligvis af, om man anseer Højen for opkastet paa een Gang eller ei. Som jeg allerede tidligere har berørt, kan jeg i en saadan bestemt og konform Lagdeling ikke andet end see Vidnesbyrd om, at Højen er bygget til forskjellige Tider; Masser, der blive sammendyngede paa een Gang, kunne ikke vise nogen symmetrisk Lagdeling, en saadan forudsætter med Nødvendighed en Tidsforskjel og, hvor der som her er Tale om Menneskeværk, en planmæssig Ordning.

Jeg har hermed gjort Rede for Jordfyldens Beskaffenhed og Ordning, saaledes som den forefandtes i denne Høj, som jeg haaber, for at bibringe Flere Overbevisningen om, at de hidtil upaaagtede Linier og Farvnuancer, der maatte vise sig paa Væggene ved Gjennemskjæringen af en Gravhøj, i mange Tilfælde indeholde

en mere eller mindre læselig Skrift, hvis Tydning altid fortjener nogen Opmærksomhed.

Idet vi nu i det Følgende nærmere skulle betragte Kjøkkenmøddinglagets forskjellige Bestanddele, bliver det selvfølgelig de talrige Dyrelevninger, der komme til at indtage den mest fremtrædende og vigtigste Plads.

Professor Steenstrup, som fra første Øjeblik har fulgt disse Udgravninger med levende Interesse, og tillige ydet mig en uvurderlig Hjælp ved at paatage sig det møjsommelige Arbejde at gennemgaae den hele Bendynge, for at bestemme og undersøge hver enkelt Knokkel, vil her tage Ordet for at fremstille Resultaterne af denne Undersøgelse.

Den Meddelelse, han i dette Øjemed har givet mig, lyder saaledes:

Kjøbenhavn. Januar 1871.

»Ifølge Deres Ønske meddeler jeg Dem herved, ærede Ven! min zoologiske Redegjørelse for det betydelige Udbytte af Dyrelevninger, som ved Deres og Deres Medarbejders Udgravninger ere fremkomne af »Samsingerbankens« lærerige Askelag, og som De har tilsendt mig til Undersøgelse, hver Gang Deres Tid og Leilighed havde sat Dem istand til at fortsætte Udgravningen. De enkelte tidligere Sendinger har jeg, som De allerede veed, gennemgaaet efterhaanden, som de vare komne til mig, saasnart nemlig min Tid nogenlunde vilde tillade det, og det Samme er nu ogsaa skeet med den sidste, den fra Sommeren 1870. Jeg har anseet det for min Pligt, at skjænke den hele Samling af Dyrelevninger et saameget omhyggeligere Gjennemsyn, som jeg vidste, at jeg havde at arbeide med et saa rigt og rent Materiale, som det i archæologiske Undersøgelser kun sjældent falder i Naturforskernes Lod at arbeide med — et Materiale altsaa, som lovede at lønne den paa Undersøgelsen anvendte Tid og Flid med et paalideligt Resultat, hvilket end dette Resultat iøvrigt maatte blive. Uagtet det anseelige Tillæg fra

sidste Sommer vil Billedet af det vundne Kundskabsudbytte i alt Væsenligt blive, som jeg tidligere har meddelt det efter de to første Aars Udgravninger; men Billedet vil naturligvis i flere Enkeltheder nu kunne udføres langt mere end tidligere, da Materialet nemlig er blevet saa langt rigere. De vil i Slutningen see, at Besvarelsen af Spørgsmaalet om Lagets Oprindelse ved det rigere Materiale nu er kommen saavidt, at man allerede derpaa kan reise nye Spørgsmaal, som bør have for Øie ved en Fortsættelse af Udgravningen, og De veed, at det i al Naturforskning er et væsenligt Fremskridt at kunne spørge rigtigt; — vel spurgt er halvt besvaret.

Oversigten over Askelagets Indhold af Dyrelevninger og disses Tilstand stiller sig nu i en samlet Hovedsum saaledes:

Skallerne af *Bloddyrene* tilhøre endnu kun de fra de tidligere Sendinger omtalte tre Arter:

Mytilus edulis L. Blaamusling.

Cardium edule L. Kruskop, Hjertemusling, og

Littorina littorea L. Strandpatte. En ganske enkelt, yderst lille Østersskal er vel iagttaget, men den maa antages aldeles tilfældig indblandet mellem de tre andre Arters Skaller. Disse ere i Størrelse meget anseelige, og ikke alene efter de sendte Prøver, men ogsaa efter Udtrykket i Deres Breve, maae de have været i meget stort Antal i Laget, selv om de her ikke ere en Hovedbestanddel, som Tilfældet er i de egentlige Kjøkkenmøddinger. De ere derhos i en særdeles vel bevaret Tilstand, saa faste og af saa frisk et Udseende, at de maae antages i Tidens Løb kun at have været i en saare ringe Grad udsatte for Luftens Indvirkning, enten saa dette hidrører fra, at de omgivende Jorddele kun have givet Luften ringe Adgang, eller at de strax, og i alt Fald inden ret lang Tids Forløb, ere blevne jorddækkede. Alle tre Arter ere os vel bekendte Arter fra Stenalderens Kjøkkenmøddinger, og i nogle af

disse have de, ligesom her, udgjort Stenfolkets eneste Skaldyr-Føde; men jeg mindes ikke fra Stenalderen at have seet Skallerne, og navnlig Blaamuslingens, saa vel bevarede.

Af *Fiskeklassen* er der en overordentlig stor Mængde Knokler og disse Levninger træde saameget stærkere frem for Øiet, som de hidrøre fra store Fisk; de tilhøre nemlig saagodtsom alle vor almindelige Torsk: *Gadus callarias* L., den større Torsk vel at mærke, og ikke vor lille Øresundstorsk eller Smaatorken. Der er Levninger af mere end 60 Individer, medens der af Flynder-slægten, *Pleuronectes*, kun findes Knokler af 6—8 Individer, altsaa kun af et aldeles forsvindende Antal. Denne Del af Lagets Indblandinger, der saaledes ogsaa minder om Bestanddelene i Stenalderens Kjøkkenmøddinger, hidrører jo vistnok ligesom Skallerne fra spiste Dyr; men det maa vel bemærkes, at næsten alle disse Tusinder af Knokler *) have været udsatte for en særegen Paavirkning af Ilden, og at denne aldeles ikke kan have sin Oprindelse fra Fiskenes Tilberedelse som Fødemiddel. Knoklerne ere stedse enkeltliggende og uden al Forbindelse med hinanden, hvilket gjælder selv Hjerne-kassens ved Sømme forenede Knokler; men næsten alle, hvad enten de tilhøre Kroppen eller Hovedet, ere de paa deres Ender, langs deres Rande eller hist og her paa Fladerne mere eller mindre svedne, brændte, sjældent helt forkullede, hvilket jo noksom viser, at det er de enkelte løse Knokler, der uden nogensomhelst Forbindelse med deres Naboer, og efter at Kjødet var aftaget, ere komne i denne Berøring med Ild eller med glødende Emmer. Ved Tilberedelsen kan altsaa denne Svidning ikke være skeet; men da Phænomenet er saa almindeligt og findes hos saa mange Tusinder af Knokler, synes det dog at maatte have sin Grund i en forsætlig Behandling af Knoklerne, en bestemt Anvendelse af dem i et eller andet Øiemed. Jeg

*) Jeg har undersøgt mere end eet Tusinde Fiskeknokler.

kjender ikke noget Tilsvarende fra Stenalderens Kjøkkenmøddinger, og mindes ikke at have seet noget, der lignede hvad jeg her har beskrevet, uden paa de islandske Fiskeres Arnesteder. Paa Island anvendes nemlig Fiskeknokler i Almindelighed, og Torskens Knokler i Særdeleshed, som Ildebrændsel ved Tilberedelsen af Fiskernes Mad, og i Aske-dyngerne findes derfor ildmærkede Fiskeknokler i temmelig stor Mængde. Saavidt jeg erindrer, vare dog Knoklerne der forkullede i et større Antal og i høiere Grad. Her ere de ofte saa lidt mærkede af Ilden, at man skulde sige, at det kun var skeet pro forma eller ifølge en eller anden ceremoniel Skik. Nedenfor kommer jeg til det samme Forhold ved Pattedyrknoklerne. Spor af Snit eller Knivmærker ere sete paa Knoklerne, men ikke mange.

Fugleklassen frembyder endnu saa godt som ingen Rester, og dette har meget overrasket mig; heri er der da en stor Afvigelse fra Stenalderens Kjøkkenmøddinger. Selv naar Udbyttet af den seneste Udgravning medregnes, bliver Antallet af Fugleknokler ikke engang en halv Snes, og de ere altsaa kun en rent uvæsenlig, maaskee mere tilfældig Indblandingsdel. Saa faa de ere, vise de dog, at de ere blevne behandlede af Rovdyrene (Hunden) paa samme Maade, som Urfolkens Fugleknokler. Da to af dem, Forranden af Brystbenet og Baghælften af Underkjæben af en lille And, samt to Skjærver og to smaa Partier af Benpiber af Armknokler have det samme svedne Udseende i Enden eller paa Siden som de øvrige Knokler, kunne de ikke være tilførte Laget i en senere Tid, og dette kan heller ikke være Tilfældet med et større Stykke af Armpiben af en Fugl, hvis øvre Ende man har afskaaret eller affilet, formodentlig for at anvende Benet til et eller andet Redskab. Derimod har den nedre Ende af Overarmen af en ung Krage et helt andet Udseende, og dette $\frac{3}{4}$ Tomme lange Stykke, der hverken er svedet eller gnavet, vilde jeg snarest antage for at være bleven indbragt i Laget ved en eller anden Gjennemroder (Ræven).

Til Gjengjæld optræder *Pattedyrklassen* med desto flere Levninger; Brudstykkerne af Pattedyrknokler gaae i Tal ganske sikkert op til flere Tusinder og de frembyde atter meget paafaldende Sider. Ligesom i Urfolkets Kjøkkenmøddinger henhøre Brudstykkerne næsten uden Undtagelse til de Knokler eller de Dele af Knoklerne, der ikke blive fortærede af Rovdyrene eller Hunden, medens alle de Partier, der ædes af disse, mangle aldeles eller kun findes i enkelte Brokker; dernæst ere Knoklerne ligesom i hine Affaldsdynger stærkt marvspaltede, og altsaa kun tilstede i Splinter, endelig bære disse tilstedeværende Dele i høi Grad Mærker af Rovdyrenes Tænder; men hermed ophører ogsaa den almindelige Overensstemmelse med Knoklerne i Kjøkkenmøddingerne, og de fra Askelaget vise nu Særegenheder i mange Retninger. Saaledes synes Hvirvlerne og de andre af Rovdyr angribelige Dele af Knoklerne at være endnu sparsommere tilstede end ellers, og under alle Omstændigheder er hver enkelt Knokkel i høiere Grad medtaget af Hundegnav end i Stenalderens Kjøkkenmøddinger; de enkelte Tandmærker paa Knoklerne staae langt dybere og ere større, saa at Gnavet, der, som De vil erindre, allerede ved Betragtningen af den første lille Sending gjorde et eiendommeligt Indtryk paa mig, ogsaa har vedligeholdt et eget Præg igjennem den hele store Mængde af Knokler, som senere ere bragte tilveie. Marvspaltningen er nok meget stærk, men den er ikke skeet med fuld saa stor Regelmæssighed og heller ikke aldeles efter den Norm, der stedse viser sig ved Knoklerne i Urfolkets Kjøkkenmøddinger. Underkjæberne af de spiste Maddy, Drøvtyggerne og Tykhudene, ere f. Ex. oftere kun tverhugne og ikke længdespaltede, som det har vist sig at være en stadig Regel hos Urfolket; heller ikke ere Mellemfods- og Mellemhaandsbenene spaltede saa regelmæssigen efter Længden, og kun undtagelsesvis fra Side til Side. Det vil derfor — selv naar der hensees til, at det tildels er andre Dyrearters Knokler, der her ere

spaltede — nok forstaaes, at Udseendet af Spaltningen hos de nævnte karakteristiske Knokler bliver noget uligt med det, hvortil vi ere vante fra Kjøkkenmøddingerne. Knoklerne og deres Brudstykker faae fremdeles noget meget Fremmedagtigt ved den ovenfor nævnte Svidning eller Forkulning. Medens de alle ere meer eller mindre brunlige eller graalige paa Grund af Askens Indvirkning paa dem, bærer det overveiende Antal af dem Mærker af at have ligget i Gløder eller i gloende Emmer eller at være komne med deres Ender ind i en brændende Ild, men vel at mærke: de ere først blevne udsatte for denne Indvirkning, efterat de allerede vare blevne marvkløvede, ja endog altid, saavidt jeg hidtil har kunnet skjønne, efterat de allerede af Hundene vare bragte i den stærkt gnavede Tilstand, hvilket Alt forøger det Besynderlige ved denne stadige Ildberøring.

Til disse Afvigelser mellem Pattedyrlevningerne fra Gravhøiens Askelag og dem fra vore Dyngedanneres Maaltider knytter sig endelig den allervigtigste, den at alle Knoklerne, med Undtagelse af et Par ganske enkelte, som nedenfor skulle nævnes, høre til *tæmmede* Dyr, ikke til *Pattedyrvildt*, som Tilfældet er i Urfolkets Dynger. De vise sig nemlig at have tilhørt:

Tam-Oxen: *Bos-Taurus domesticus*, en ikke stor Race; de hidtil udgravede Levninger maae have tilhørt 5—6 Individuer, regnede efter forskellige Kjæbedele og Tænder.

Faaret og Geden: *Ovis aries L.* og *Capra domestica L.* begge af mindst 13 Individuer, regnet efter Dele af Kjæberne; 8 af disse have været omtrent i samme Alder (med første ægte Kindtand i Frembrud eller frembrudt og noget slidt), medens de fem andre ere en god Del ældre (med inderste Kindtand i Frembrud eller mindre eller mere i Slid). Faaret har i Antal været overveiende over Gederne.

Svinet: *Sus scrofa domestica*. Der er Kjæbedele og Tænder af omtrent 10 Individder, af forskjellig Alder, dog fornemlig af yngre eller halvunge Dyr; næsten alle ere de Søer eller Sogrise.

Om disse faa Tamdyr maa det, inden vi gaae videre, bemærkes, at Knokkelbrudstykkerne af Kroppens og Lemmernes Dele antyde i det Hele et lignende Antal Individder, og saaledes vil det ovenfor efter Kjæberne o. s. v. angivne Antal blive at forstaae om hele Dyr, der ere blevne fortærede paa dette Sted, saavidt Udgravningen endnu er naaet.

Medens Spor af Hundens Gnav var at træffe overalt, har jeg derimod kun forefundet ganske enkelte Knokler af selve Hunden; nemlig lidt af et Forlem og de skrøbelige Brokker af det af Ilden stærkt paavirkede Hoved, som De med saamegen Varsonhed søgte at samle til mig. Jeg har faaet saameget sammensat af dette Hoved, at jeg deraf kan see, at Hunden har været stærkere end Urfolkets og af en noget anden Form. Ifølge Gnavets Karakter havde jeg maattet forudsætte dette, hvorpaa jeg allerede tidligere har henledet Deres Opmærksomhed. For dog ikke at overvurdere denne Hunds større Tandstyrke ligeoverfor Urfolk hundens maa man iøvrigt erindre, at Gnavet her er udøvet paa Knokler af tamme Dyr, hvilke jo altid have mindre haarde Knokler end Vilddyrene. Forskjellen i Knoklernes Haardhed, Fasthed og Glands kan jo i mange Tilfælde endog afgive et meget brugbart Kjendemerke paa, om de hidrøre fra et vildt eller tamt Dyr.

De aldeles enkelte Levninger af *vilde* Pattedyr som jeg hidtil har erkjendt, og hvortil jeg ovenfor sigtede, ere kun:

Af Raadyret: *Cervus capreolus* L, et lille Stykke af et Pandeben; skjøndt lille, dog bestemt gjenkjendeligt; og af Ræven: *Canis vulpes*. L., den nedre Ende af et Overarmsben.

Af denne første Del af min Redegjørelse er altsaa Udbyttet dette: De talrige Dyrelevninger i Gravhøiens Askelag, som dækker Stenkammeret og atter dækkes af de ovenpaa liggende Lag, tilhøre ikke alene spiselige Dyr (fra Havet: Skaldyr og Fisk, fra Landet: Pattedyr), men hidrøre ogsaa fra virkelig spiste Dyr. Om dette sidste kan der ikke være nogen berettiget Tvivl. Det hele Askelag med disse Indblandinger kan derfor ganske naturligen sammenlignes med en Art Kjøkkenmødding, dannet enten efterhaanden ved ophobede Levninger under et længere Ophold af et mindre Antal Mennesker paa eller ved Stedet, eller i kortere Tid under Manges Sammenkomst til Stedet.

Men i Henseende til Sammensætningen adskiller denne Gravhøiens Kjøkkenmødding sig imidlertid fra Stenalderens Skaldynger i de meget væsentlige Punkter, at al Føde af Fugleklassen kan siges at mangle og ligeledes al Føde af vilde Dyr af Pattedyrklassen, være sig baade af stort og smaat Vildt. Medens der, med Undtagelse af Hunden, hidtil ikke er fundet sikre Spor af noget tamt Dyr i Stenalderens talrige Kjøkkenmøddinger, have her tamme Dyr af Pattedyrklassen ikke alene Overvægten, men alt Vildt er saagodtsom udelukket. Disse tamme Dyr tilhøre dernæst ikke en enkelt Art, men de danne et næsten sluttet Husdyrsæt af Nærings- og Beklædningsdyr, bestaaende af Svinet, Oxen, Faaret, Geden, saa at der igrunnen kun mangler Knokler af Hesten, for at Husdyrholdet kunde ansees for at have været fuldstændigt. Det, at Hesteknokler ikke findes i Laget, antyder dog ingenlunde med nogen Sikkerhed, at Hesten ikke dengang har været holdt her samtidig med de andre Dyr; thi var det f. Ex. ikke Skik at spise Hesten — og Hesten er jo ikke overalt Maddyr —, vilde der ikke være nogen Grund til, at Levninger af den skulde findes blandt de andre Dyr, der jo saa aabenbart røbe, at de kun hidrøre fra Maaltider, være sig daglige, eller Fest- og Ofringsmaaltider. Det

Indtryk, jeg havde faaet fra vore Husdyrs Forekomst i Tørvemosernes Lag, det nemlig, at alle vore større Husdyr maatte være paa engang indkomne her i Landet, kan derfor ogsaa endnu være rigtigt selv for Hestens Vedkommende.

Efter denne Fødemidlernes Natur maa Gravhøiens »Kjøkkenmødding« selvfølgelig hidrøre fra en Kulturperiode, der er meget forskjellig fra den, hvori vore hidtil kjendte Kjøkkenmøddinger ere dannede; derom kan der ikke være Skygge af Tvivl. Da nu fremdeles Lagets Beliggenhed i Gravhøien ikke tillader, at der ret vel kan være Tale om, at dets Indleiring i Høien kan hidrøre fra anden Tid end enten fra Stenalderen eller Bronzealderen, er herved Lagets store kulturhistoriske Betydning godtgjort, thi med Sikkerhed, eller med taaleligt Skin af Sikkerhed, kjendte vi ikke til et Husdyrhold i vort Fædreland fra noget af disse to saa fjerntliggende Tidsrum. Denne Side af Kulturen synes altsaa nu een Gang for alle paavist for et Tidsrum, der ligger saare langt forud for os; men derpaa reiser sig da nye Spørgsmaal. Hvis nu denne ældgamle Husdyrfauna skal regnes til Stenalderen, og disse fire tamme Dyr altsaa være holdte af de Beboere, der have opført Stenkamret, vil den paa den ene Side afgive et slaaende Vidnesbyrd om, hvor grundforskjellig i Stenalderen Dyngedannernes og Gravbyggernes Kultur i Virkeligheden har været, og paa den anden Side, saafremt man med Etatsraad Worsaae og Flere i denne Forskjel i Kultur tillige vil see en Forskjel i Tid, ogsaa et stærkt Vidnesbyrd imod den Samtidighed imellem Stenalderens to store Klasser af Monumenter, Gravkamrene og Kjøkkenmøddingerne, som jeg hidtil har saa bestemt ment at maatte hævde ifølge samtlige de Kjendsgjæringer, der forelaae. Bør Laget derimod sættes i nærmest Sammenhæng med de i Høien forefundne Begravelser fra Bronzealderen, bliver dette mellem Etatsraad Worsaae og mig omtvistede Forhold i Stenalderens Kultur aldeles ikke berørt deraf, idetmindste ikke umiddelbart, medens da

vore mangelfulde Forestillinger om Broncealderens Kultur ville blive udvidede paa en meget overraskende Maade og, mærkværdigt nok, ad selvsamme Vei, der førte os til et saa meget fuldstændigere Indblik i Stenalderens Kultur. Spørgsmaalet er af den allerstørste Vigtighed, og til dets Opklaring er det nu, at det følgende Parti af min Redegjørelse for de mig sendte Dyrelevninger fra Askelaget skal give nogle Bidrag.

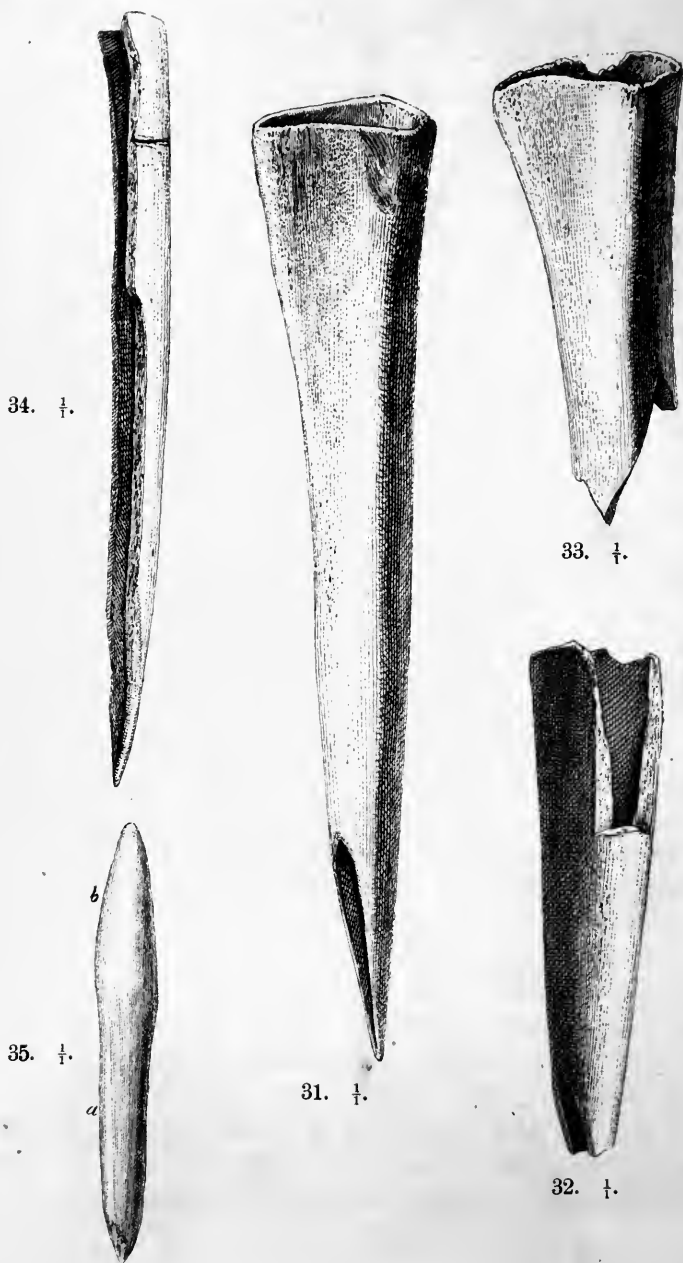
Der fandtes nemlig imellem de øvrige Dyrelevninger flere Ben, som ere mere eller mindre forarbejdede til forskjelligt Brug, og som ikke ere uden al Betydning ved Atgjørelsen af det reiste Spørgsmaal om Tiden.

Disse »Benredskaber« — for at benævne dem alle med en Fællesbenævnelse, om end flere af dem ikke synderlig fortjene Navn af »Redskaber« — ere da først: »Benodder« eller »Benbraade«, gjorte af Skinneben og Fodbladsben af Faar, men de ere kun tilstede i større eller mindre Brudstykker; selv i disse vil Formen imidlertid let gjenkjendes og opfattes ved Hjælp af fuldstændige Exemplarer af de samme Redskaber andenstedsfra. Saadanne findes nemlig med og mellem Tamdyrsknoklerne i vore Tørvemoser; jeg har fire af dem fra Moserne ved Hovmarken og Vangede-Brogaard, men kjender dem ogsaa fra andre Steder (smlgn. i Oldn. Mus. f. Ex. Allesøfundet o. s. v.). Omstaaende Figur (31) gjen giver et saadant Redskab og Figurerne 32. 33. 34. de fra Laget fremkomne Brudstykker, der menes at burde sammenlignes hermed.

Fig. 32. er en mindre, ikke aldeles fuldstændig »Benod«; foroven er nemlig paa den ene Side en lille Splint afbrudt, og forneden mangler den yderste Spids;

Fig. 33. viser den øvre Ende af en større, der er brudt over noget nær ved Midten;

Fig. 34. en Længdehælvte af et saadant eller et lignende Redskab.

Der findes fremdeles et Stykke af den øvre Ende af et saadant Redskab; dette har dog ikke været afskaaret med lige Rand, men kun afknækket; hele Overfladen er imidlertid tydelig skrabet eller glattet som hos slige Redskaber.

Endvidere: 13 tilspidsede Bensplinter eller Smaaben, hvoraf nogle ere mere omhyggeligt tildannede, medens andre derimod kun ere ganske simple Bensplinter, paa hvilke de skarpe og rue Kanter blot ere afskaarne eller afskrabede og Spidsen tilskærpet. De ere saa simple, at man snarest skulde antage, at de blot vare tildannede til et øieblikkeligt Brug, og maaske have de heller ikke været brugte uden ved selve Maaltidet og tildannede under dette.

Fremdeles: 3 Brudstykker af flade, meget vel forarbejdede Benredskaber af en iøvrigt os ubekjendt Form og Brug; det ene ved Enden næsten sketformigt udbredt.

En 2" lang, vel forarbejdet og ved Slid poleret, but Benpig, noget afsmalnet i den ene Ende, tilsyneladende for at blive sat i et Skaft (Fig. 35).

En Hundetand, gjennemboret i Roden til at hænge i en Snor; kløvet efter Længden. Den er ligeledes i høj Grad glat og poleret ved Gnid paa dens Overflade.

Endelig 2 korte Spidser af Hjortetak, med Spor af Hug og Skaar.

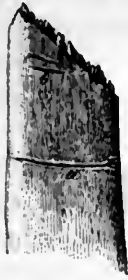
Ved disse to sidste Stykker, der maaske (?) have været bestemte til Redskaber, men ikkun vise faa Mærker af Menneskehaand, føres jeg naturligen over til de andre Mærker, som Knoklerne bære af Menneskehaand og af de Redskaber, hvormed Knoklerne bleve behandlede, da Kjødet toges af dem, og de bragtes over i den sønderdelte Tilstand, hvori de nu findes. Af slige Mærker er der mange, saaledes som det sædvanlig er Tilfældet med Knokler af spiste Dyr. Disse Mærker ere ikke alle af lige Betydning for vort Spørgsmaal, om de end maae erkjendes alle at være af samme Natur; nogle ere tydeligere og mere karakteristiske end

andre og lade da ingen Tvivl om, at de ere forskellige fra dem, der hidtil kjendes fra Stenalderen, og som kunne være frembragte ved Hjælp af de hidtil kjendte Stenredskaber. Der er saaledes mange Mærker af Skaar og Hug, som ikke alene vise, at de ere frembragte med et skarpt Redskab med jævnt- eller glat sleben Eg (saaledes som de f. Ex. kunne udføres med slebne Flintredskaber) men som tillige bære Vidnesbyrd om, at disse skjærende Redskaber baade have været førte med stor Kraft, og tillige saa tynde som vore Knive, saa tynde, at de kun kunne antages, at have været af Bronze eller Jern — og af saadanne Mærker have vi hidtil ikke seet mindste Spor paa Gjenstande, der sikkert vare fra Stenalderen. For nogenlunde at give en Ide om de Egenskaber ved Mærkerne, hvorpaa jeg her støtter mig, har jeg forsøgt at lade dem fremstille i Figurerne 36—39 (man see de med *a b c* osv. betegnede Snit og Flader; i fig. 38 viser *a'* et dybt, skarpt Hug, hvis Spaan *a* endnu sidder fast, medens saadanne Spaaner ere borthuggede fra Fladerne *b* og *c* osv.).

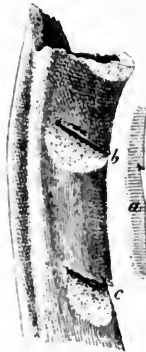
Skal jeg nu efter at have fremstillet Resultatet af begge Undersøgelser og efter at have afhørt alle de Vidner, som Dyrelevningerne hidtil have kunnet stille, tilkjende nogen af de to Befolkninger — Stenalderens eller Broncealderens — Ret til at tilegne sig dette ganske særegne Monument, som ved Deres Undersøgelser er bleven saa klarligen paavist midt i Gravhøien, da kan denne Ret, efter min Mening, kun tilkjendes Broncealderen, og det helt og ubeskaaren.

Der er nemlig en saadan Enhed og Harmoni imellem alt det, der af Dyrelevninger er fremkommet ved alle de forskellige Udgravninger og ved hver Udgravning for sig, baade hvad Knoklerne selv og hvad deres Behandling angaaer, at alle Askelagets Phænomener i mine Øine kun kunne være Udtryk for en ensartet Kultur, en helt udviklet, der ikke viser nogensomhelst Antydning af Overgang enten fra eller til noget andet Kulturtrin. Den oven-

nævnte Dannelsesetid for Laget er, som jeg allerede paa sine Steder har antydnet, betegnet ved Askelagets, som det synes, fuldstændige Mangel paa Vildt (baade af Pattedyr og

36. $\frac{2}{1}$.37. $\frac{2}{1}$.

38. 1.

39. $\frac{2}{1}$.

Fugle), hvilket ikke taler for dets Henførelse til Stenalderen, medens dets store Husdyrstand, der omfatter fire forskellige Arter Qvæg, taler bestemt imod denne. Selv om man vilde skitsere Kulturen i vort Lands Stenalder efter det Kulturtrin, der for andre Landes Vedkommende

angives for denne Alder og navnlig for de store Stenkamres Tid — hvilket ikke er ret tilladeligt i en Videnskab, der, som Tilfældet er med Europas ældste Archæologie, har saa lidt af fast Grundvold under sig, kan der dog neppe andensteds paavises noget, svarende til den fuldstændige og fremherskende Qvægavl, som efter Lagets Vidnesbyrd her var de daværende Beboeres Hovednæringsvei, med fuldstændig Tilsidesættelse af Jagten.

End ikke den i flere Retninger saa vidunderlig fremrykkede Kultur under den Stenalder, der er os bekjendt fra Schweizersøernes Pælebygninger, kan paavise noget Lignende. Hvis man vilde mene, at de i Askelaget fundne Husdyr jo kunde knyttes til vor Stenalder ved de enkelte eller spredte Levninger af Husdyr, dels Knokler, dels Tænder, som man hos os har fundet i Gravhøienes Stenkamre, og som man, uagtet de mange i høi og høieste Grad mistænkelige Forhold ved deres Forekomst, har villet hævde som nedlagte eller indbragte samtidigt med Menneskeligene, altsaa i Urfolkets Tid, da skal jeg kun her minde om, hvor ringe Overensstemmelse, der er imellem disse forefundne Knokler og Tænder og dem, som Askelaget har frembudt, og hvor hyppigen netop Hestelevninger, der hidtil aldeles mangle i Laget, findes angivne blandt disse problematiske Stenkammerknokler. Naar Askelagets Indhold var et Udtryk for Gravkammerbyggernes Kultur, vilde Knokler af disse Husdyr paa en ganske anden Maade, end dette hidtil er iagttaget, gjøre sig gjældende blandt de Knokler, der som Attribute ere nedlagte hos de Døde i Kamrene. Ligesom Næringsdyrene vidnede imod Lagets Henførelse til Stenalderen, saaledes er Forholdet ogsaa med Hunden; den kan neppe være den samme Form, som de gamle Dyngedanneres, og endnu mindre kan den være af en Race, som man for de svenske Stenkamres Vedkommende, har tillagt Gravbyggerne — og som, efter Prof. Sv. Nils sons tidligere Angivelse skal ligne

en Spids. Jeg veed ikke, at vi i Danmark have noget Cranium, hvorom vi med Sikkerhed tør sige, at det er af Gravbyggernes Hund.

Fremdeles vare de faa Benredskaber fra Laget, der kunde have nogen tidsbestemmende Betydning, hverken i Form eller Materiale svarende til dem, der saa ofte findes i Stenkamrene (af vilde Dyrs Knokler); i begge Henseender minde de om Tider, der ere senere, navnlig Jernalderen; heller ikke synes Marvspaltningen at være den for Stenalderen karakteristiske.

Mærkerne paa Knoklerne endeligen kunde ikke erkjendes at være frembragte af en Haand, der skar eller huggede med Stenredskaber, men med Metal, og har Øiet opfattet den Overensstemmelse, der i det Hele er imellem alle Mærkerne, da behøves der visseligen kun en saadan afhugget Spaan, som den Fig. 38 aftegnede, for uigjenkaldelig at fraskrive Stenalderen enhver Ret til Laget.

Af alle de Forhold, som Askelagets Dyrelevninger ved deres Natur, Beskaffenhed og Behandling frembød, taledes altsaa intet bestemt for Stenalderen, men mange imod den, og alle tale de for en senere Alder, Bronzealderen. Anden Dom kan der, efter min Mening, ikke fældes fra Naturforskningens Side, saavidt virkelige Kjendsgjæringer foreligge.

Anderledes forholder det sig vistnok med det Par Knokler, som De har sendt mig med den bestemte Angivelse, at de vare fundne i eller nær Stenlaget op imod Gravkammeret, de ere høire Hælvt af Underkjæben af et Raadyr, marvspaltet paa Urfolkets sædvanlige Maade, og den nedre Ende af Fodbladet af en Kronhjort, ligeledes i den Tilstand, hvori Urfolket efterlader os dem; i deres hele Conservation ligne de ikke Knoklerne fra Askelaget, og jeg antager, at de vistnok begge hidrøre fra Stenkammerfolkene.

Hermed kunde jeg slutte, naar ikke den betydelige Forøgelse af Materialet ved den sidste Udgravning ligesom forpligtede mig til et Par Tilføielser.

Ifølge Dawkins og Fleres Undersøgelser indtræder Faaret ikke i den ældste engelske Husdyrfauna, men denne bestaaer af Koen og Geden, og først senere kommer Faaret til. Det rigeligere Materiale fra Askelaget tilintetgjør enhver Tvivl om, at Faaret allerede er tilstede her og det endog i talrigere Individier end Geden, uagtet man af sidstnævntes Haardførhed skulde have ventet det Modsatte.

Der er i det Foregaaende allerede gjort opmærksom paa, at et ikke ringe Antal af Faarets og Gedens Kjæber viser det samme Trin i Tandudvikling og den samme Grad af Tandslid, saa at alle disse maae være blevne slagtede og vel ogsaa omtrent fortærede til een og samme Tid paa Aaret. Om dette imidlertid er skeet paa engang eller i flere Aar efter hinanden, kan nu ikke afgjøres, da hver enkelt Knokkels Leie i Lagets Dele eller i Lagstriberne ikke kjendes. Men det Spørgsmaal, om de store Maaltider, hvoraf vi her have Resterne, Datidens Gravfester — man kalde dem Gravøl eller Gravoffermaaltider eller begge Dele — faldt til bestemte Aarstider eller ikke, kan følgelig maaske nok besvares i Fremtiden, naar de forskjellige Arnesteders eller Askestribers Knokler holdes sondrede. Der maatte vel endog herved kunne komme ret mærkelige Træk frem af Datidens Skikke, og man vilde kunne see, om Festmaaltiderne have været saa storartede og langvarige, som det Ulfsteen*) for næsten 1000 Aar siden beskriver efter egen Erfaring fra den seneste Brændalders Tid, i den mærkværdige Beretning, han meddelte Kong Alfred om »Esterne« : Vestpreusserne — en Skildring, som iøvrigt giver en levende Forestilling om, at ret anseelige Lag maatte kunne fremkomme af Affaldet fra slige Gravgilder, der varede i hele Uger og Maaneder.

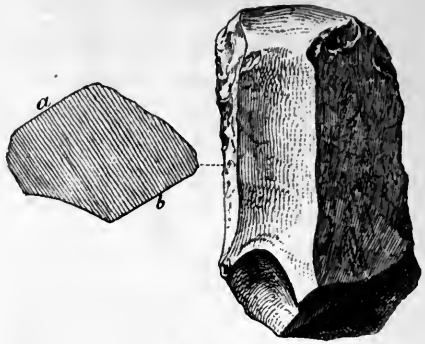
*) Ottars og Ulfstens korte Rejseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre Oplysninger af R. Rask. (Skand. Litt. Selsk. Skrift 1815) S. 1—132.

Lad mig til Slutning udtale min Tak for al den Bæ- læring og Tilfredsstillelse, Deres Udgravninger have givet mig, og mit Haab om, at De ikke er bleven saa trættet af disse moisommelige Undersøgelser, at De jo vil kunne fort- sætte dem. Det er Undersøgelser af denne Beskaffenhed, der skulle give os det hidtil savnede Indblik i Gravhøienes Bygning og Historie og derved bygge vor nordiske Archæo- logie op paa en fastere Grundvold. Deres

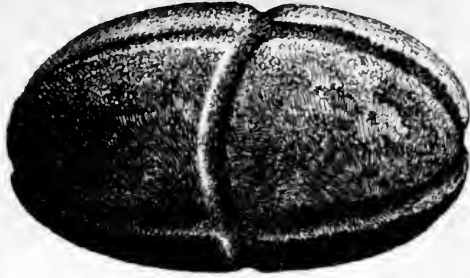
Japetus Steenstrup.

Man vil ikke med Billighed kunne vente, at jeg hertil skal kunne føie ret Meget, end sige noget Væsenligt. I Anledning af den nævnte enkelte Østersskal, som fandtes mellem de andre Dyrelevninger, skal jeg dog bemærke, at Levningerne af dette ungdommelige Individ ikke er det eneste Vidnesbyrd om, at Østersen har levet i Kallundborg- fjord i Oldtiden. Der findes nemlig Skaller af dette Dyr i to Kjøkkenmøddinger — den ene tæt ved Byen i den nu udtørrede Munkesø, som i tidligere Tid har udgjort en Vig af Fjorden, og den anden en Fjerdingsvej længere ude imod Vest, hvor Klinerne begynde; begge ere imidlertid util- gængelige. Har der altsaa bevisligt i Oldtiden været Østers i Fjorden, synes det i første Øieblik forunderligt, at der ikke findes Skaller af dem som Rest fra Gildet paa Sam- singerbanken, og det Spørgsmaal ligger da nær: indeholder denne Omstændighed en Tidsangivelse, idet Østersen som det mest eftersøgte Skaldyr i Tidens Løb hurtigere udryddes og forsvinder, medens Blaamuslingen bliver tilbage, — eller maa Forklaringen til dens Fraværelse her ikke snarere søges i de naturlige Forhold, idet Stranden inderst i Fjorden er og ogsaa dengang har været meget flad?

Til Støtte for den første Forklaring bemærkedes det under den Diskussion i Oldskriftselskabet, som Fremstillingen af disse Undersøgelser gav Anledning til, at man i visse

Fig. 40. $\frac{2}{3}$.Fig. 41. $\frac{2}{3}$.Fig. 42. $\frac{2}{3}$.Fig. 43. $\frac{2}{3}$.Fig. 44. $\frac{2}{3}$.

Kjøkkenmøddinger havde bemærket, at medens Østersskal-
lerne fuldstændigt havde Overvægten i de underste Lag,
bleve de efterhaanden sparsommere og manglede tilsidst
ganske i de øverste Lag. Men selv om den Omstændighed,
at Østersen mangler
i Samsingerbanken, i
sig selv indeholder
en Tidsbestemmelse,
saa vil denne, ifølge
dette Vidnesbyrd fra
de gamle Kjøkken-
møddinger, ikke faae
nogen Betydning el-
ler Indflydelse, naar
Spørgsmaalet bliver,
om dette Lag tilhø-
rer Stenalderen eller
Broncealderen.

Fig. 45. $\frac{1}{2}$.

I Forbindelse med
Dyrelevningerne har
Prof. Steenstrup alt
gjennemgaaet og be-
skrevet, hvad der
fandtes forarbejdet
af Ben. Af Sten-
redskaber ere føl-
gende komne for
Dagen.

Fig. 46. $\frac{2}{3}$.Fig. 48. $\frac{1}{2}$.Fig. 47. $\frac{2}{3}$.

- 1—2. To Hulkiler. Den ene — som, fra regnet et enkelt Skaar — er fuldstændig (Fig. 40), maaler $3\frac{1}{4}$ " i Længden, Brede $1-2\frac{1}{4}$ "; Siderne ere udadgaaende; den er sleben og senere paany groft tilhugget. Den anden, $4\frac{1}{2}$ " lang, $\frac{3}{4}-2\frac{1}{4}$ " bred og sleben paa alle Sider, er beskadiget i Eggen.
3. Brudstykker af en Smalmejsel, sleben paa alle fire Sider; Eggen saavel som den nederste Ende er slaet af.

- 4—7. Brudstykker af fire forskellige Spyd (Et større Mellemsykke, Skaftenden af et andet og den spidse Ende af endnu to andre). Det ene har været meget smukt tilhugget.
8. Et Stykke af en tyk, sleben Kile, plunt tilhugget, som det synes til et Redskab i et bestemt Øiemed (Fig. 41; Bogstaverne a og b angive de slebne Flader).
9. En tresidet Pilespids, lidt over $3\frac{1}{2}$ " lang; lidt af Spidsen og den yderste Ende af Tappen, som har været bestemt til at indsættes i Skaft, mangle (Fig. 47).
10. Brudstykke af en Kniv eller Dolk med firsidet Skaft.
- 11—13. Tre Skrabere, nærmest beslægtede med de saakaldte »skeformede« Redskaber, den ene fremstillet (Fig. 43).
14. Et raat tilhugget Redskab (Fig. 46), tilsyneladende omtrent helt, $2\frac{3}{4}$ " langt, $\frac{3}{4}$ " bredt; den underste Side viser en Flade, fremkommet ved Udspaltning af et større Stykke Flint. Redskabet er højrygget, Siderne tildannede ved en Række smaa Slag. Spor af Ild.
- 15—16. Et Par smaa Flintknuder (Fig. 42).
17. En halv Snes Flintflækker af forskellig Form; ingen af dem udmærker sig ved nøjagtig planmæssig Tilhugning, derimod er en af dem forsynet med Takker eller Tænder i den ene Rand (Fig. 44).
18. En af de saakaldte Sænkesten; oval af Form, $4\frac{3}{4}$ " lang, 3" bred, $2\frac{1}{4}$ " tyk, forsynet efter Længde, Brede og Tykkelse med Riller. Stærke Spor af Ild (Fig. 45).

Hertil kommer endnu adskilligt Affald, blandt hvilket flere Stykker vise Spor af stærk Ild. Med Undtagelse af Nr. 1 og 10 ere alle disse Stykker fundne i Askelaget eller i den Del af Stenbroen paa Bunden af Højen, som stod i umiddelbar Forbindelse med det. Nr. 1 og 10 fandtes i kort Afstand fra Dyssen imellem de store Bundsten; tæt ved laae de tidligere nævnte Rester af Raadyr og Kronhjort.

De fundne Potteskaar oplyse Intet; paa ingen af dem findes der Prydelser, som kunde give et Vink om Tiden;

det er uden Undtagelse ubestemmelige Brudstykker, omtrent et Halvthundrede Skaar af større Kar, forarbejdede af den sædvanlige stærkt feldspatblandede Masse, som vi kjende ligesaa vel fra Broncealderens Askeurner, som fra de plumpe Potter og Krukker, der i Stenalderens Grave af og til findes sammen med smuktformede og rigt ornerede Kar.

Strax ved Udrensningen af Gravkamret blev der, som tidligere anført, fundet et lille Stykke af en forirret Bronce-ring, under Forhold, der gjorde det utvivlsomt, at den ikke hørte med til Gravens oprindelige Indhold, men ved et Tilfælde var kommet derned igjennem den Rævegang, som fra en Aabning imellem Overliggeren og de bagerste Sidesten fortsattes ind i Højen. Da Udgravningerne gjenoptoges sidste Foraar, fandtes atter et lille Stykke Bronze, denne Gang i den Jord, som om Vinteren var styrtet ned fra den stejle Væg; men hvor havde det vel oprindeligt siddet? Tredie Gang var jeg endelig saa heldig at finde Rester af Bronze *in situ*, saa at der ikke længere kunde være Tvivl om, til hvad Lag i Højen det hørte.

Gjennemsnittet G viser denne Beliggenhed. I sin Almindelighed gjenfinde vi hele den samme Ordning af Lagene, som i det Foregaaende er beskrevet og fremstillet, kun at der i den øverste Del af Fylden viser sig en yderligere og fuldstændig Lagdeling ved mellemkommende Jordstriber (betegnede med Tallene 5 og 7), som forøvrigt begge allerede fandtes bebudede ved det tidligere Gjennemsnit D (a og c). To Ildsteder træde frem af Kjøkkenmøddinglaget ved a og c-d; ved det sidste af disse fandtes imellem eller paa Bro-lægningen en Naal eller Krog (Fig. 48), Brudstykker af en anden Naal, af en massiv Ring (Armring?) og af en Kniv (?), alle af Bronze, d. v. s. Ir; thi Metallet var fuldstændig opløst. Sammen med dem fandtes en Flintflække og det tidligere beskrevne Redskab, tilhugget af en sleben Kile (Fig. 41) desuden Kul, ren Brændeaske, et Par Potteskaar, Strandskaller, Fiskeben, enkelte

Knokler, Kjæbe af et Faar og Tand af Ko, — med et Ord, alle de Bestanddele, der karakterisere Laget. Omtrent i samme Gjennemsnitsplan fandtes to Skrabere (Findestederne mærkede a og b), og endelig (e) den tidligere beskrevne Sænkesten.

Fig. 49. Gjennemsnit G.

Laget har afgivet en Del gode Kulstykke, som imidlertid ikke her skulle gjøres til Gjenstand for Omtale, for ikke at kaste et nyt Spørgsmaal saa at sige ud i Luften. Det er jo muligt, at dette Materiale, hvorfra der saa jevnlige forekommer en Del i Gravhøjene engang naar det foreligger i tilstrækkelig Mængde, vil kunne faae Betydning for

Kundskaben om Landets Skovbestand i Oldtiden; men de Oplysninger, der kunde hentes fra nogle enkelte Fund, vilde vistnok blive af temmelig tvivlsomt Værd.

Den bestemte Lagdeling, der netop ved dette Gjennemsnit (G) viser sig i Jordfylden over Askelaget, gjør det muligt med Bestemthed at afvise enhver Paastand eller Formodning om, at Broncesagerne kunne være senere indbragte, og det er umuligt her at holde fast ved den Antagelse, at Stenalderens Folk have opkastet hele Højen. Medens det tidligere endnu kunde være tvivlsomt, om ikke den Trækiste, der blev fundet ved den østlige Sidevæg, kunde være bleven nedsat i den alt færdige Høj, vil en saadan Formodning her for de fundne Broncesagers Vedkommende forsvinde, naar man blot kaster et Blik paa Tegningen. Ildstedet er saaledes beliggende, at de to Jordlag 5 og 7 maatte gjennembrydes, om man vilde grave saa dybt ned i Højen, men de vise ikke mindste Spor af nogen Forstyrrelse; Ingen har rørt ved den Del af Fylden, siden Højen blev fuldført.

Vi nødes saaledes til at tage Askelaget med hele dets Indhold under Et. Alt, hvad der findes i det er henkastet, tabt eller nedlagt der paa samme Tid; det maa saa blive vor Sag at klare de Vanskeligheder, der derved opstaae, som vi bedst kunne. Jeg skal stille dem frem.

Vi have paa den ene Side Oldsager af Bronze og en talles Mængde af Ben, af hvilke ingen bære utvivlsomme Mærker af at være blevne behandlede med Stenredskaber, medens adskillige derimod vise Mærker af Hug og Skaar, som kun kunne være bibragte med en Kniv af Metal, ligesom ogsaa Behandlingsmaaden af Benene gjennemgaaende er forskjellig fra den, der karakteriserer Benene i de gamle Kjøkkenmøddinger. Vi have fremdeles i disse Levninger af de spiste Dyr en Fortegnelse paa en Husdyrstand, der viser ud over den Kultur, vi idetmindste for vort Lands Vedkommende ere berettigede til at tillægge Befolkningen i Stenalderen, naar alle tidligere Undersøgelser sumeres sammen.

Paa den anden Side staaer derimod en Række af Stensager, som i Henseende til Behandling kunne siges at repræsentere baade den ældre og den yngre Stenalder.

Kun ved at sammenholde begge Momenter, først ved, saa at sige, at konfrontere begge Parter og høre, hvad hver især har at sige, vil det kunne lykkes at fælde en upartisk Dom i denne Sag. Lad os da altsaa nu høre, hvad Sten-Oldsagerne kunne oplyse.

Hvis vi kun fæste Opmærksomheden paa de fuldfærdige Redskaber eller Brudstykkerne af dem, saa vil Løsningen endda ikke være saa vanskelig. Af og til forekommer der nemlig Fund, hvor et eller andet Stenredskab findes sammen med Broncesager, og de Omstændigheder, hvorunder disse Stenoldsager i visse enkelte Tilfælde ere fundne, synes at godtgjøre, at deres Forekomst staaer i Forbindelse med en eller anden Overtro, beslægtet med de Forestillinger, Almuen tidligere ganske almindeligt havde om Tordenstenenes hemmelighedsfulde Kraft*). Paa samme Maade maatte da ogsaa Stenredskabernes Forekomst i dette Lag, som jo efter al Rimelighed peger hen til Offermaaltider eller andre religiøse Skikke, kunne forklares. Disse Oldsager bleve derefter ikke at betragte som Vedkommendes Redskaber, men som en Slags Amuletter eller deslige, og maatte som saadanne siges at pege tilbage til en tidligere og allerede fjern Periode**).

Men denne Forklaring lader unægteligt et vigtigt Punkt ude af Betragtningen. Vi have endnu tillige en Del Spaaner, Affald og enkelte Knuder af Flint, hvis Tilstedeværelse i Askelaget ogsaa skal forklares. Foruden disse Spaaner og Flintstykker, der ere blevne bearbejdede af Menneskehaand, og en eller to smaa runde Strandsten, fandtes der ikke andre Sten i Laget, end de, der vare benyttede til

*) Jfr. Hvidegaardsfundet, *Annal. f. nord. Oldk.* 1848.

***) Herfor kunde tale, at den fundne Smalmejsel, som mangler Eggen, fremviser et gammelt slidt Brud, saa at den ikke ret vel kan siges at have været et Redskab, idetmindste ikke en Mejsel, da den henkastedes der.

Ildstederne. Deres Forekomst kan saaledes ikke ansees for tilfældig, og det saa meget mindre, som Flint hverken tilhugget eller utilhugget har vist sig i de andre Lag. Jeg kan derfor ikke komme til andet Resultat, end at de Folk, der holdt deres Maaltider her, ogsaa have gjort Brug af Flint og vidst at tilhugge den, uden at jeg dog derfor vil paastaae, at de Kiler, Spyd o. s. v., som ere fundne hele eller i Brudstykker, ere forfærdigede af dem; kun Skraberne og de to Redskaber 8 og 14 see ud til at være nyligt lavede — at dømme efter Brudfladernes Farve. Vidnesbyrdene om disse Folks Færdighed i at behandle Flinten, kunne kun være faa, da Materialet er saa lille. Et have de imidlertid forstaaet: at kløve Flinten i parallelle Skiver, og saavidt jeg veed, udfordres dertil enten Held eller en ikke ringe Øvelse.

Spørges der nu: have disse Folk ogsaa benyttet Sten-Redskaber? saa maa jeg svare ja, om jeg end ikke kan sige hvortil; et Par af de fundne Redskaber, forøvrigt af de mest unseelige, bære Mærker af Brug, og desuden gaaer det vel neppe an at tillægge Flintspaaner eller simple Skrabere symbolsk Karakter eller betragte dem som Offergaver. Kun i et Par Tilfælde blev Stenoldsager fundne paa Stedet, hvor Baalet havde været tændt, forøvrigt fandtes de spredte rundt om i Dyngen; heller ikke bærer mere end et Redskab Spor af at have været i Ilden, og tilmed i en meget svag Ild; jeg maa derfor betragte alle disse Sager som Ting, Vedkommende har tabt eller bortkastet; ingen af dem er værd at gemme.

Ved første Øiekast seer dette Resultat maaskee noget haabløst ud, naar det sammenlignes med de Slutninger, hvortil Undersøgelserne af Dyrelevningerne førte Professor Steenstrup; men ved en lille Smule Imødekommenhed fra begge Sider, kan der dog endnu opnaaes en fredelig Løsning.

Hvad jeg har troet at kunne forklare eller bevise af de funde Stenredskaber, er jo i Virkeligheden ikke mere, end at jeg ligeover for den Kjendsgjerning, at Laget ogsaa indeholder Bronze, og at flere af Knoklerne utvivlsomt ere

behandlede med Metalredskaber, villig skal indrømme min ærede Ven Ret til at henføre Laget til Bronzealderen, jeg skal endog gaae et Skridt videre og støtte ham i hans Paastand, i al Fald paa indirekt Maade — ved Hjælp af de Stenredskaber, som ikke findes. Der er nemlig iblandt de Spaaner og Flækker, som ere komne for Dagen, ikke en eneste, som en Mand fra Stenalderen vilde erklære for at være brugelig som Kniv, langt mindre er der fundet noget Redskab, hvormed saadanne skarpe Skaar kunne frembringes, som de der findes paa enkelte Knokler; men — dette er Indrømmelsen — har Metallet først afløst Flint til dette Brug, saa er Stenalderen ogsaa forbi, og Bronzealderen har afløst den.

Hvis man paa den anden Side vil gjøre mig den Indrømmelse, jeg fordrer for de fundne Stenredskaber, nemlig, at vi i dem nødes, eller i hvert Tilfælde ere berettigede til at see et Bindeled imellem den nye og den gamle Tid, saa smigrer jeg mig med, at denne Udgravning ikke blot staaer som et nyt Bevis for den Paastand, jeg har tilladt mig at fremsætte, nemlig: at Forholdene ved de blandede Gravhøje gjør det nødvendigt at antage, at Bronzealderens Folk i mange Tilfælde have opkastet største Delen af Højen, men mener tillige — og dette er unægtelig for mig det Væsenlige — at have vundet en Støtte for den Tro, at der er en inderligere Forbindelse imellem Stenalderens og Bronzealderens Folk, end de Fleste ere tilbøjelige til at antage, eller for at tale rent ud: at det er et og samme Folk paa to forskjellige Kulturtrin.

Den sidste Gjennemsnitstegning giver et Billede af de to Vægge H og K (se Kortet), der tilsammen danne en stump Vinkel. Udgravningen er her ført 7—8 Alen ind i Laget, og Højen begynder nu at skraane imod Nord; samme Skraaning viser sig i Laget. Iøjnefaldende ere de fortløbende og stærkt fremtrædende Jordstribes i den overliggende Lermasse — Tallet 8 refererer sig til den øver-

ste af dem. Mindre iøjnefaldende men ikke mindre karakteristisk er Forholdet imellem Gruslaget (3) og Aske- laget (4), saaledes som det viser sig i den ene Væg K.

Hvis denne her var fremstillet med Jordmassen liggende udover Dyssen indtil Midten af den yderste Sidesten, hvortil Højen naaede, da Udgravningen begyndte, vilde Fortsættelsen af Kjøkkenmøddinglaget fra det Sted, hvor det nu er afbrudt, vise sig som en tyk Masse, umiddelbart hvilende paa Overliggeren. Men følger Øjet efter denne Anvisning Skillelinien imellem de to nævnte Lag, saa viser den sig at være saa bugtet og uregelmæssig, at man fristes til at troe, at

Opdyngningen af dem har været omtrent samtidig, eller rettere skriver sig fra samme Leilighed. Skillelinien imellem dem kan ikke gjælde for Skillelinie imellem den op-

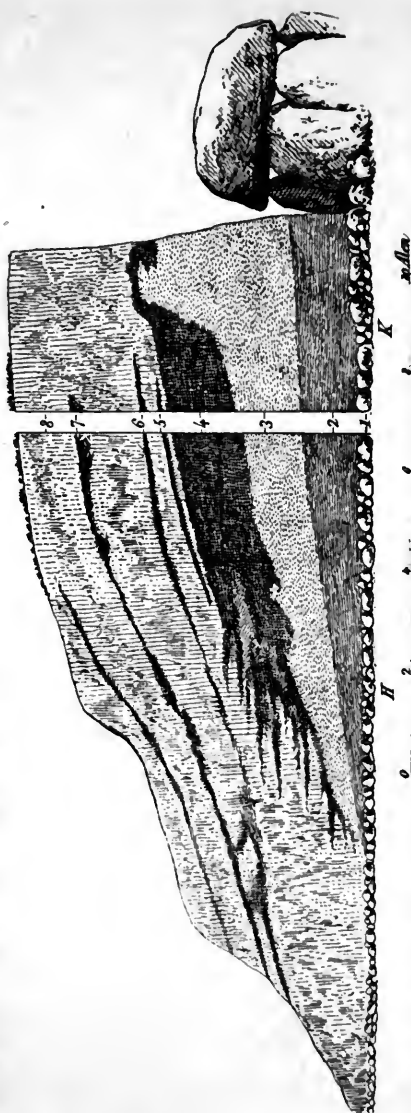

Fig. 50. 1, Stenbro. 2, Tørveblandet Jord. 3, Bakkegrus. 4, Kjøkkenmøddinglag. 5, 6, 7, 8, Jordstriber i Lerfylden.

rindelige Høj og den senere Forøgelse; jeg venter derfor endnu, at man vil træffe Urner eller andre Begravelser fra Bronzealderen i dette fuldstændig rene Gruslag.

Har Bronzealderens Folk da opkastet hele Højen? Ikke ganske, saavidt jeg kan skjønne. Efter det Indtryk, som jeg snart fik og beholdt under hele Udgravningen, tilhører det underste Jordlag Stendyssen og udgjør tillige med den det ældste oprindelige Anlæg. Herfor taler det nævnte Lags paafaldende Regelmæssighed, der vidner om en planmæssig Ordning og Afslutning, og herfor taler den Forskjel, der er i Beskaffenheden af Stenunderlaget, forsaavidt dette dækkes af det paagjældende Jordlag eller ligger udenfor det, længere tilvenstre — : her meget store Sten, af hvilke ingen bærer Spor af Ild, men derimod Dynger af ildskjørnede Flint; hist haandstore Rullesten, alle ildskjørnede, men ingen Flint; imellem dem fandtes der stadigt Aske, Kul og jevnlige tillige spaltede Knokler af Husdyr; iblandt Stenene nærmest Kamret fandtes ingen Kul, ingen Aske og kun et Par uspaltede Knokler af Hjort og Raadyr. I og for sig er en saadan Tvedeling af Højen imidlertid temmelig ligegyldig, naar vi betragte det som givet, at Stenkamret med dets Indhold tilhører Stenalderen; Intet berettiger os til at tvivle herom.

Jeg standser her med en Følelse af at have været meget vidtløftig; men det var nødvendigt, at Fremstillingen paa Papiret kom til at rette sig efter den Fremgangsmaade, der har været bestemmende for Undersøgelserne i Marken. Afbildningerne svare fuldstændigt til de virkelige Forhold, og Læserne have saaledes de fornødne Midler ihænde til at prøve, om Bevisførelsen overalt holder stik; hvad man end maatte dømme i saa Henseende, trøster jeg mig med, at selve Fremstillingen i hvert Tilfælde vil kunne benyttes af Andre som Udgangspunkt for fremtidige Undersøgelser.

OM KRISTENFORFØLGELSER I DANMARK.

AF A. D. JØRGENSEN.

Man er bleven så vant til at betragte Adam af Bremens erkebispekrønike som den eneste kilde til vor kundskab om kristendommens skæbne her i landet efter Ansgars og Rimberts dage, at det kun ganske undtagelsesvis er faldet nogen ind at sammenligne dens udsagn med de andre beretninger, der er overleverede os om de samme forhold; man beklager dens upålidelighed, tvivler endog om forfatterens sandhedskærlighed, men går derefter som oftest over til at gengive hans fortællinger som det bedste, for ikke at sige det eneste, vi nu engang kan få at vide om hin tid. Og denne plads har Adam indtaget i vor historieskrivning næsten dels fra begyndelsen af indtil vor tid. Hans nyeste udgiver, M. Lappenberg, har sammenstillet rækken af de ældre forfattere, der mere eller mindre har øst deres beretninger af ham; vi træffer her den gamle Roskildekronike og så godt som alle de danske årbøger fra middelalderen, desuden den saxiske annalist og Helmold; ad alle disse veje kom han senere ind i den lærde historiesamlertids omfattende og for mange slægtled toneangivende værker; og omtrent således står vi overfor ham endnu.

Der er her kun tale om den del af erkebispekrøniken, som udfylder pladsen mellem det, den fortæller efter ældre kilder, (indtil vikingernes nederlag ved Leuven), og det der berettes efter samtidiges vidnesbyrd; hint er nemlig så godt som på hvert punkt bleven genstand for en tilintetgørende kritik, der ikke lader nogen tvivl tilbage

om Adams næsten uforståelige skødesløshed i at gengive, hvad han har læst; dette har derimod, tiltrods for de unøjagtigheder, der også findes her, et så stort værd, at det må sættes blandt det ypperste, der er overleveret os til vor middelalders historie. Om disse to partier er der da vel heller neppe delte meninger; vel har man fra tysk side i det hele villet holde for stærkt på Adams troværdighed, også i den første del af sit skrift, medens man fra dansk side har vist nogen tilbøjelighed til at undervurdere også den sidste del; men disse udtalelser er dog mere fremsatte som almindelige domme, der neppe vilde være bleven fastholdte i de enkelte tilfælde. Hvad der derimod er fortalt om det 10de århundrede, efter kong Svens og andre danske stormænds beretninger, er atter dels bleven genstand for en langvarig og som det synes uendelig strid mellem den nyere tids forfattere — (dette gælder især den politiske historie), — dels er det, som forhen omtalt, bleven stående som det eneste, vi vidste om den tids forhold (navnlig de kirkelige). Hvad nu hine stridsspørgsmål angår, da er den tyske historieskrivnings bestræbelser for at hævde Adams fremsstilling ligeoverfor og til trods for de samtidige forfattere tilvisse håbløse, og striden kan altså kun for så vidt kaldes uendelig, som man hos dens bærere må forudsætte en uendelig lidenskab; med hensyn til kirkens historie er der derimod endnu ikke gjort noget alvorligt forsøg på i sammenhæng at prøve grundlaget for Adams fortælling.

Men det er netop en sammenhængende undersøgelse der er nødvendig, hvis enkelthederne nogensinde skal finde en afgørelse; sålænge man vakler frem og tilbage mellem lysten til at godkende alt hvad Adam beretter, fordi den sidste del af hans skrift er så god, og lysten til at mistro og forkaste alt, fordi den første del er så slet, vil alt komme til at bero på et skøn og mangle såvel sikkerhed i det enkelte som klarhed i det hele; først når man har dannet sig en bestemt forestilling om forfatterens standpunkt og hans

syn på sin opgave, vil det være muligt at finde forklaringen til den måde, hvorpå han er kommen til at afvige fra den historiske sandhed, og i hvilken retning denne derfor må søges. Det bliver da nødvendigt først at henvende sin opmærksomhed på forfatterens personlighed, forsåvidt den kan kendes af skriftet.

Adam kom til kapitlet i Bremen i året 1067; det må have været i en meget ung alder, thi endnu en 8 år efter beder han i epilogen til sit skrift om overbærelse for sin ungdoms skyld. Når han ikke desmindre alt 2 år efter har »skrevet og underskrevet» et dokument som lærer i kapitlet (magister scholarum), et embed der lod ham rangere efter domprovsterne og dekanerne, foran presbyterne og diakonerne (s. Lappenberg: Hamb. Urkundenbuch, nr. 101), så viser det, at man alt dengang må have lagt en ganske særdeles vægt på hans evner og kundskaber, thi som »lærer» forestod han kapitlets undervisningsvæsen (domskolen) og — hvad også den omstændighed, at han har udfærdiget det ovennævnte aktstykke tyder på — den samling af ældre og nyere brevskeer og andre skriftlige optegnelser, der kunde findes ved erkebispedømmet. Da det nu tillige synes at fremgå af hans krønike, at han tidligere har tilhørt kirken i Magdeburg, der dengang var bekendt for sin fortrinlige skole, så ligger det nær at forformode, at han er kommen til Bremen efter et udtrykkeligt kald, for at bøde på et savn, man her følte netop i den henseende.

Denne Adams kaldelse falder da lige efter den stolte erkebiskop Adelberts fjernelse fra kejserhoffet. Ydmyget, næsten fortvivlet, kastede han sig over sine længe forserute pligter i hjemmet; han omgikkes alvorligt med den tanke at drage til Norden for at organisere kirken, der nu overalt var grundfæstet, han indstiftede mindefester for sine forgængere, som han tidligere havde oversét, og drømte nu kun om den ære, engang at kunne nævnes som »den fjerde evan-

gelist« ved siden af Ansgar, Rimbart og Unni. Det ligger da nær at antage, at det var hans hensigt i Adam at vinde en mand for stiftet, der kunde skrive hans for-gængerens historie og knytte deres navn til missionen i Norden; derpå tyder det også, at denne kort efter sin an-komst til Bremen drog til det danske hof, for af Sven Estridsen at få underretning om kirkens forhold og tidligere historie, de nordiske folks og landes karakter, og hvad mærkeligt der ellers måtte frembyde sig. Det synes heller ikke uantageligt, at Adam har skrevet endel af sin krønike før Adelberts død, skønt det i almindelighed forudsættes, at den først er påbegyndt efter denne tid. Indledningen til den tredje bog, hvori han henvender talen til Limar og siger, at det er ham der har foranlediget ham til at fort-sætte dette skrift lige til hans tid («quoniam promisimus libri huius tenorem — usque ad diem tui pontificatus ex-tendere») er vel ikke afgørende, da den nærmest svarer til den første indledning og tilegnelse, men den forklares dog lettest ved at antage, at den første del alt tidligere forelå. Der synes heller ikke at have været nogen særlig anledning for Limar til at opfordre Adam til at skrive erkebispedømmets historie, medens det lå nær nok for ham at ønske en tidligere skreven krønike fortsat med den sidste og mærkeligste prælats levned. Det samme tyder endelig endnu en anden omstændighed meget stærkt hen på. Dr. Koppmann har nemlig eftervist, at den såkaldte «chronicon breve Bremense» er et slet uddrag af Adams krønike, men kun til året 1043, da Adelbert blev erkebiskop, for den følgende tid er den selvstændig (Forschungen z. d. Geschichte, VIII, 639); dette forekommer mig nemlig at vise, at de to første bøger af Adams skrift har været kendte, før de sidste blev skrevne, altså også før den almindelige indledning og til-egnelsen til Limar var tilføjet; men dette viser da atter hen til tiden før Adelberts død, siden det hele var færdigt et par år efter.

Imod den her fremsatte opfattelse af erkebispekronikens tilblivelse som et rent historisk værk, fremkaldt af Adelberts (halvt sygelige) iver for at bevare og forherlige mindet om sine »15 forgængere«, og Limars lyst til at få selve Adelberts levned knyttet hertil, og selvfølgelig desuden særlig fremgået af Adams egen lyst til denne syssel, — imod den vil der kunne rejses en indvending, der ikke savner al berettigelse: at nemlig hele kroniken er et tendensskrift, beregnet på den strid, der herskede mellem erkebispedømmet og den danske kirke. Denne opfattelse er bleven stærkt hævdet af P. W. Christensen i fortalen til hans oversættelse af Adam; men en noget nærmere betragtning af hele forfatterens holdning overfor dette stridsspørgsmål må dog snart bringe den opmærksomme læser til at lade enhver formodning i den retning falde. Adam fremhæver ganske vist det taknemlighedsforhold, hvori den nordiske kirke stod til erkebispedømmet, han delte tillige den anskuelse, at dette udøvede en berettiget højhed over den, men han udtaler intet der kunde tyde på, at han tænkte sig dette forhold som uløseligt; hvad der i den retning skete i Adelberts tid, fortæller han kun som bidrag til erkebispens karakteristik, og man får snarest indtryk af, at Adam slet ikke har fået syn på stridspunktet, eller at det i alle tilfælde ikke interesserer ham blot tilnærmelsesvis så meget som kirkens udvikling og stilling i og for sig. Han viser tilstrækkeligt, at kritisk undersøgelse var det der mindst lå for ham; det faldt da som af sig selv, at han ud af de ældre pavebreve, der overdrog Ansgar, Adeldag o. a. legationen og bispevielsen i Norden, og de nyere, der overdrog Adelbert og alle hans efterfølgere primatet over den nordiske kirke, fik det billed der lyser os imøde af hans kronike, og de ligefremme fejl, han et par steder begår ved gengivelsen af selve brevene, er sikkert ikke andet end hans sædvanlige skødesløshed (sml. hist. tidsskrift, 4 række I s. 746).

Og denne Adams særegne upartiske stilling lader sig da også uden vanskelighed forklare; han tilhørte oprindelig en anden kirke, der stod lige fjernt fra den i Bremen og den i Norden, og efter hele sin dannelse og karakter var han en ivrig kirkeligsindet mand, i det væsentlige ligegyldig for de folkelige modsætninger, ligesom han havde et uhildet blik på de personligheder, han nærmest kom i berørelse med. Ved at knyttes til Bremen, og ligesom i embeds medfør at blive bekendt med denne kirkes fortid, fængsledes han mægtigt af dens store minder fra hedninge-omvendelsens dage, såvel som af dens store repræsentant, den Adelbert, der efter sit fald ved hove drømte om at forny dem. Således blev det hans kald at fremstille kirkens kampe mod hedendommen i Norden, — thi den vendiske mission var ikke bleven andet end en række mislykkede forsøg —, han kom til Danmark, blev vel modtaget af kongen og hans bisper, og stod således ved den dobbelte kilde til kundskab om kampens historie. Der fremstillede sig da for Adam et samlet billed af hvad der var foregået her i »det yderste Nord«, ad hvilke veje forsynet havde ført de forhen efter hans mening rå og halv-vilde afgudsdyrkere til sandhedens erkendelse, og til i ydmyghed at bøje sig for den samme kirke, der ydede sine nådegaver til de folk og lande, Nordboerne tidligere havde indjaget den højeste rædsel. Dette historiske drama fængslede hans sind; Nordens ejendommelige natur, havets storhed og øernes smilende ynde, det mandige folk, der ikke var vanslægtet fra sine fædre, men kun formildet og forædlet ved Sydens kulturliv, — alt dette greb ham som noget usædvanligt, han var bleven vidne til, som opdagelsen af en ny verden, det var bleven hans kald at fremstille for den store almindelige kirke. På denne måde blev Adams skrift om de hamborgske erkebisper og de nordiske lande til, kun således kan vi forklare os den glæde, hvormed han overalt dvæler ved missionens fremgang, den

sorg og nidkærhed, hvormed han følger dens nederlag og skuffelser, og endelig også den uafgjorthed, hvormed han står overfor spørgsmålet om den nordiske kirkes fremtid.

Havde Adam ladet det blive ved at sammenstille og gengive, hvad han således selv øste af de levende kilder, der stod til hans rådighed, da var hans hæder vistnok bleven endel større end den nu er eller kan blive. Han nøjedes nemlig ikke dermed, men søgte at fremdrage af ældre krøniker og årbøger alt hvad han kunde overkomme vedrørende de nordiske folks historie hjemme og ude, og da han nu i høj grad manglede sans for historisk kritik og ikke havde noget begreb om den følelse af ansvar overfor sandheden, der må danne grundkarakteren i den historiske fremstilling, også der hvor den er indskrænket til at gengive ældre kilder, så forvildede han sig herved i en sådan række af fejltagelser og unøjagtigheder, at det skal være vanskeligt at opvise magen dertil hos nogen anden forfatter. På den anden side er det dog tillige et held, for os idetmindste, at dette er kommen med, thi det er et utvetydigt vidnesbyrd mod forfatterens evne til bestemt at opfatte og uforvansket at gengive et historisk faktum, som han ikke selv havde oplevet: skete sligt med det læste, der rimeligvis læstes i samme øjeblik som det skulde bruges til genfortælling, hvad måtte der da ikke kunne overgå det herte, som vistnok i reglen måtte fremstilles senere, efter en hukommelse, der i så høj grad stod under indflydelse af de andre sjæleevner.

Adam underretter os selv udtrykkelig om, hvor den mundlige tradition afløser de skriftlige kilder; dér hvor han fortæller om Normannernes nederlag ved Leuven (891, I k. 49) tilføjer han nemlig, at ingen skriftlig kilde fortæller noget om de Danske efter denne tid, såvidt han har kunnet bringe i erfaring (han kendte altså ikke Widukind og Thietmar); han forklarer det af det umådelige tab, de led, idet der faldt en 100,000 mand på deres side, medens

de kristne neppe tabte én: en latterlig overdrivelse af et nederlag, der ikke engang medførte nogen standsning i hærtogene vesterpå, langt mindre dannede slutningen på dem. Strax efter begynder han derpå efter Sven Estridsøns beretninger at fortælle om de nordiske folks skæbne i hjemmet, og her står vi da ved begyndelsen af det selvstændige kildekrift.

Hvad der før i almindelighed blev udtalt om hans standpunkt som forfatter, kommer særligt til anvendelse her, hvor talen bliver om de kristenfølgelser, der efter hans fremstilling har fundet sted i Danmark. Ligesom den hedenske Nordbo tænkte sig hele verden som en valplads i den sidste kamp mellem guder og jætter, således så den beåndede klerk ud over det danske folks liv i de sidste hundredår som et eneste drama, hvori kirken gennem gentagne nederlag, døbt med blod og tårer, brød sig en vej til hjerterne, såvel som til thinge og til tronen. Opfyldt af de store billeder fra kristendommens første tid, da den under uhørtefølgelser blev som en dom over alle, fordi den opflammede alle til lidenskab, for eller imod, så han det samme gentage sig heroppe, ikke blot i de mindre forhold, mellem mand og mand, men også i samfundet og i folkenes indbyrdes kampe. Og ligesom han selv så ufravendt på denne ene tanks væxt og fremgang trods al modstand, således troede han overalt at kunne skelne dens træk, hvor der flød blod, at genkende dens stemme, hvor der skiftedes højrøstede ord, at føle dens sorg eller glæde, hvor der blev truffet en afgørelse. Når man følger ham på hans gang gennem denne tidsalder, er det somme tider som om livet havde hørt op med at føde de tanker og lidenskaber, der ellers bevæger folkene og deres høvdinger, medens alt lytter til det spørgsmål, der fremsættes af de saxiske klerke fra hinsides Elbe og Vesterhav*).

*) Sml. I k. 63: meo autem arbitrato, sicut inutile vide-

Men hele denne betragtning er uhistorisk og forfejlet; alt hvad vi véd af andre forfattere fra samtiden og den følgende alder vidner derimod, ikke mindre end selve folkets hele tilstand og forfatning, såvel som kristendommens egen optræden og tildannelse i kirkelæren. Der fandtes jo ingen regering her i landet i den forstand som i den gamle verdens kulturlande, og intet kongedømme, således som i de store lensriger i midten af Evropa. Kirkelæren måtte hos os melde sig som en privat sag, der ikke gjaldt folket som sådant, endnu mindre kongen som konge, men derimod de enkelte, eller snarere slægterne og bygden, hvis skikke den vilde forandre. Den kunde da godt blive genstand for strid og kampe, ja for blodige sammenstød, fejde og vold, men ikke anderledes end enhver anden sag, som sætter splid mellem naboer og frænder og deler byer og herreder i partier, og den vilde aldrig derved tabe sin karakter som privatsag og blive et politisk anliggende. Der er da meget, som taler mod Adams efterretninger om kristenforfølgelser i Danmark: både hans fordomme, hans ringe evne til at skelne skarpt mellem hvad han havde hørt og hvad han havde tænkt sig, og beretningens usandsynlighed i og for sig. Vi skal nu nærmere undersøge enkelthederne i hans og de andre herhenhørende kilders udsagn.

Adam omtaler tre kristenforfølgelser i Danmark, den første under kong Hårek*) den unge, den anden under Hardeknud Orm, den tredje under Sven Tveskæg. Den første nævnes her kun for fuldstændighedens skyld og fordi beretningen om den hos Adam giver et nyt bidrag til at lære

tur, eorum acta scrutari, qui non crediderunt, ita impium est, præterire salutem eorum, qui primum crediderunt, et par quos crediderunt.

*) Horicus eller Oricus svarer øjensynligt til det nordiske Hårekr; det er først efter de senere Erikers tid at dette navn fortrænger det ældre i vore kildekrifter.

hans måde at gengive det læste på at kende. Rimbert fortæller således derom: Da (i året 854) kong Hårek var falden i kampen mod sin brodersøn Gudorm, tilligemed største delen af de stormænd der stod ham nærmest, var der dem ved hove, som mente, at ulykken havde sin oprindelse af den føjelighed, kongen havde vist overfor de kristne ved at give dem en byggeplads til deres kirke i Slesvig. Denne stemning fik i øjeblikket overhånd, især ved Hedeby's jarl Oves indflydelse på den unge kong Hårek (vistnok med urette kaldet »barn«) og det lykkedes ham at få kirken lukket, medens præsten, udsat for allehånde plagier, måtte fortrække. Men før Ansgar endnu fik fattet nogen beslutning om selv at begive sig til kongen, i hvis omgivelser han troede at savne enhver talsmand, kom der en afsending fra ham for at melde, at jarlen var falden i unåde og at kongen ønskede den kristelige gudstjeneste genoptagen; kirken åbnedes da igen, og man fik endog tilladelse til at bruge en klokke.

Allerede i denne simple tildragelse så Adam et forsøg på at udrydde kristendommen i Danmark; »neppe havde Hårek overtaget riget, siger han, før han i medfødt ustyrlighed begyndte at rase mod de kristne, guds præster fordrev, kirkerne lukkede han«. Også omslaget, der her foranlediges ved Ansgars nærværelse, skildres som langt større end det i virkeligheden var: »den grusomme tyran blev så formildet, at han selv antog kristendommen og bød alle sine at gøre ligeså« (I k. 30. 31). Adams fremstilling blev afgørende for den senere kirkelige tradition; Saxe fortæller alt, at Hårek (»Erik«) forfulgte de fromme med straffe på liv, gods eller fred; Lundeårbøgerne gengiver Adams ord og føjer hertil beretningerne om Lodbrogssønnernes grusomme forfølgelser i Vesterlandene, tilligemed den saxiske hertug Bruns nederlag en 30 år senere, og Ryårbøgerne samler alt dette til ét billed, så Erik bliver en konge, der voldte flere ulykker end alle de fremfarne konger tilhobe: han

hægede Saxland, fældede Brun og hans 12 grever, ødelagde byer og borgere, bisper og kirker, hyrderne og hjorden!

Det var den første kristenfølgelse. Den anden fandt sted under Harald Blåtands fader, som Adam kalder Hardeknuud Orm, men runestenen ved Jellinge, såvel som alle de nordiske kilder, Gorm. Om ham fortælles der følgende: «I kong Henrik Fuglefængers tid hægede de Danske med Vendernes hjælp Saxland, først landet nord, senere også det syd for Elbe, og slog folkene med skræk. Den tid regerede Hardeknuud Orm over de Danske, den grusomste «orm» og de kristnes bitre fjende. Han lagde kun vind på at udrydde den kristendom der var i Danmark, præsterne fordrev han, mange af dem fik han dræbt under pinsler. — Da angreb Henrik Danmark med en hær og indjog kong Orm en sådan skræk, allerede ved det første angreb, at han lovede at underkaste sig alt, for kun at få fred. Således kunde kong Henrik sætte rigets grænse ved Slesvig, der nu kaldes Hedeby, indsætte en markgreve og anlægge en nybygd af Saxere sammesteds. Alt dette fortalte en dansk biskop, en kyndig mand, mig, og jeg overleverer kirken det sandfærdig, således som jeg har hørt det. Da nu vor salige erkebiskop Unni således så troens dør åbnet hos hedningerne, takkede han gud for de vantros frelse — —. Men da den guds bekender kom til de Danske, hvor jeg har sagt, at den grusomme Orm regerede, lykkedes det ham vel ikke at beje dennes medfødte hårde sind, men kongens søn Harald siges ved hans tale at være bleven omvendt. Ham gjorde han så venlig stemt mod de kristne, at han tillod den kristelige gudsyndelse, som hans fader stadig havde hadet, endskønt han endnu ikke selv modtog dåbens sakramente» (I. k. 57. 59—61).

Denne fortælling indeholder tre momenter, som må betragtes hver for sig, nemlig Gorms kristenfølgelse, Henriks sejrige tog og Unnis missionsrejse. Adam har uden tvivl modtaget dem alle af en virkelig tradition, som han

ndtrykkelig forsikrer; men det synes at være lige så afgjort, at han selv har sammenføjet dem til en helhed, (og har han ikke gjort det, må det have været den kyndige danske biskop eller en anden; det kommer omtrent ud på ét). Hvorledes traditionens enkelte momenter i den henseende andensteds er bleven behandlede af ham, ses bedst af fortællingen om markgrevs-kabet, i hvilken fire forskellige fakta: Henriks tog, Ottos (II's) tog, borgen der blev anlagt og ødelagt, og Ottos (I's) brev om de danske bispedømmer, — sammenknyttede på den mest vilkårlige måde (se årbøger 1868, s. 381 ff.). Med dette for øje vil det ikke være så vanskeligt at frigøre sig for de hensyn til begivenhedernes følgerække, der ellers kunde synes at burde tages i en så vel sammenhængende fortælling som Adams: den er et produkt af to faktorer, hans skabende fantasi og den modtagne overlevering.

Kong Henriks tog, som en kyndig dansk biskop fortalte Adam om, er historisk godtgjort. Vi kender det af Widukind, der må have oplevet det, idet han måske alt dengang var munk i Korvej, eller i alle tilfælde have kendt det af de samtidiges beretninger. »Da Henrik havde under tvunget alle de omkringboende folk, fortæller han (I 40), drog han med en hær mod de Danske, der hærgede på Frisland; han besejrede dem og gjorde dem skatskyldige, deres konge ved navn Knuba tvang han til at modtage dåben«. Det vil dog let ses, at der her er en overdrivelse eller en misforståelse tilstede. Vi hører om mange tog op ad halvøen i det sidste tusindår og om mange ulykker, der derved er bleven påførte riget, men aldrig er der tale om, at den danske konge ved dem bliver skatskyldig eller tvungen til en uværdig ydmygelse f. ex. at lade sig døbe mod sin vilje. Kongens navn Knuba vækker tillige en mistanke mod Widukinds referat; den daværende konge hed Gorm, og selv om det må antages, at han dengang regerede i fællig med sine sønner, Knud og Harald, er det på-

faldende, at den første af disse (hvis Knuba da overhoved er en forvanskning af Knud og ikke snarere det nordiske navn Gnup), skulde være bleven mere bekendt for de fremmede end faderen. På grund af disse vanskeligheder henførte Vedel, og efter ham Gram, Scheidt o. a. *) hele Henriks tog til Frisland, idet han støttede sig til de ord: »de Danske, som hærgede Friserne på vikingetog« (D. qui navali latrocinio Fresones incursabant). Det synes dog at være klart, at der her må tænkes på noget andet og mere end et tog mod vikingerne; det var neppe enestående, at Tyskerne søgte at hævnne hørtogene ved angreb på moderlandet, vi ser alt, at der i kejser Ludvigs tid underhandles med kongerne om at foranledige vikingerne til at holde sig fra kysterne, man forudsatte her et fælles ansvar, hvad der neppe heller altid var uberettiget. Noget der desuden stadfæster efterretningen om et sejrrikt tog op imod halvøen, er Danevirkes opførelse i den nærmeste tid derefter; thi det gik vel dengang som senere, at det først var af skade man blev klog: Margrete bødede på det efter Henriks røvertog, Valdemar, efterat riget var kommen i lensforhold til kejserdømmet. Endelig er det, at traditionen på Adams tid, uafhængigt af Widukinds beretning, kendte Henriks tog, af betydning, og ikke mindre Saxes fortælling, at Tyre byggede virket efter et sådant (urigtigt til Otto henført) tog. Det rimeligste er da vel, at Widukind har sammenblandet to forskellige ting, en kamp med vikingerne i Frisland, der endte med deres underkastelse og dåb, så de for fremtiden var rigets undersåtter, — og et tog mod Danmark, der mere var beregnet på hævn og ødelæggelse, end på at begrunde et nyt forhold til dette rige.

Det andet moment i Adams fortælling, der indeholder en historisk sandhed, er Unnis missionsrejse. I Bremerkirken var der en bestemt tradition i den henseende: han

*) Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter I s. 104 ff.

var død og begravet i Sverig, og kun hovedet var af hans disciple bleven bragt tilbage til stiftstaden; det bekræftedes yderligere ved gamle optegnelser.

Hvad da endelig det tredje moment, Gorms kristenforfølgelse, angår, da er Adams beretning derom den ældste, og den støtter sig ikke til noget eneste bestemt faktum. Alligevel synes der at have været en sådan tradition i den danske kirke, siden Adam så bestemt forsikrer, at en dansk biskop har fortalt ham det, men den er da givet ligeså unøjagtigt og med lige så dristige overdrivelser som Rimberts fortælling om kong Hårek. I den henseende giver nemlig Saxe en god målestok for bedømmelsen; der er ingen grund til at tro, at han har formildet udtrykkene i den tradition han modtog, men han driver det dog ikke videre end til at fortælle, at Gorm havde modbydelighed for de kristne, at han påførte dem sag, hvor han kunde, og søgte at krænke dem ved at nedbryde kirken i Slesvig (p. 468). Disse forfølgelser er i og for sig sandsynlige, thi de ligger i hin tids karakter; enhver mægtig mand kunde falde besværlig ved at påføre andre retstrætter; ved at forfølge med fornærmelser, der var vanskelige at få tilbageviste; de islandske sagaer giver eksempler nok derpå. Af samme natur er kirkens nedbrydelse; den stod jo på kongens jord, som vi udtrykkelig véd af Ansgars levned; købstædernes forhold til kongen var i det hele et andet end bøndernes, bymændene var for en stor del hans landsæter og halv afhængige; endnu langt ned i middelalderen måtte de betale arnegæld og arvekøb til kronen. Når kirken i Slesvig derfor blev lukket, var det ikke noget overgreb fra kongens side, men kun en udøvelse af hans ret som jordens ejer, endnu Saxe kalder den udtrykkelig: *templum in fundo Slesvicensi conditum* (sml. Rimberty: (rex) *ecclesiam illi fabricare permisit, tribuens locum, in quo presbyter maneret —; in alio quoque vico regni sui, Ripa vocato, similiter locum, ubi ecclesia fabricaretur, tribuit —*).

Vi står altså i dette tilfælde overfor det samme faktum som forhen i Håreks tid: kongen er fjendlig stemt mod kristendommen og tilkendegiver det overalt, hvor der er lejlighed dertil; men at kalde dette en kristenforfølgelse er fuldstændig uberettiget. Hvad der i dette tilfælde synes at have tilskyndet Adam til sin overdrivelse, foruden det fejlagtige syn, han havde på forholdene, var vistnok kongens navn. Også heri tog han øjensynligt fejl, hverken Sven eller nogen dansk biskop kan have sagt ham, at Haralds fader hed Hardeknud Orm, den danske overlevering synes derimod at have været nogenlunde enig i at kalde Gorms fader Hardeknud, dennes fader derimod Sivard Orm i øje (Snogøje*). Det er da vistnok disse navne han har forvexlet: Gorm har han blandet sammen med øgenavnet Orm (i øje), og dets betydning er bleven yderligere forstærket ved sammensætningen Hardeknud, så han uvilkårlig med de barske navne har fået forestillingen om noget grumt, hvilket da atter har virket tilbage på navnet og formet alt det onde så at sige i én mundfuld: Harde-Knud Orm. Det er derfor neppe at billige, når man har villet forstå Adams »Wurm« blot som en misforståelse eller fordrejelse af Gorm, en opfattelse der alt ligger tilgrund for gamle håndskrifers forandring af dette navn**); man må ved forklaringen af det holde sig til det gamle tilnavn.

*) For at komme til den oprindelige kongerække må man først se bort fra fordoblingen af Gorm og Harald, hvorom senere; dernæst fra den ved misforståelse indskudte Frode. Vi får da både hos Saxe og Sven Ågeson: Harald (Blåtand), Gorm, Knud (med formynderen Ennignup). Som Knuds fader har Sven Sivard; Saxe lader ved en fejlagtig opstilling Erik den unge komme imellem. Det behøver vel neppe at tilfojes, at også Islænderne går ud fra denne række (f. ex. scr. r. D. I s. 11: Sigvrdr orm i avga: Havrda Knvtr: Gormr hinn gamle: Haralldr osv. sml. Snorre, O. T. k. 8).

***) Lindenbrugs udgave efter Rantzovs håndskrift, der dog nu er tabt. Et meget smukt blad af den samme redaktion,

Men der opstår yderligere tvivl, når man ser hen til en anden gammel kilde, der vel ikke kan måle sig med Adam i alder, men overgår både ham og Saxe i samvittighedsfuldhed, nemlig Roskildekrøniken, fra omtrent 1139. Forfatteren af denne har kendt og brugt Adam, han udskriver ham ligefrem på flere steder. Men han har tillige havt en oprindelig tradition for sig, der afveg meget betydeligt fra dennes fremstilling, ja så betydeligt, at han måtte antage, der var tale om helt forskellige konger. Og i denne henseende er han så lidt enestående, at han tvertimod har medhold i de fleste senere krøniker og kongerækker. I Roskildekrøniken stiller det sig således: der fortælles om Lodbrogsønnerne og hærtogene mod Saxland og Frisland (efter Adam og andre kilder), derpå om kong Frode, der fulgte Erik (Hårek), og i hvis tid kirkerne atter rejstes, efterat Unni havde døbt ham; dertil slutter sig et stykke, der strax særlig skal omtales; endelig kommer Adams fortælling om den grusomme Gorm, den milde Harald, Sven Otto og hans ulykker o. s. v., skønt noget modificeret i enkelthederne. Det omtalte stykke støtter sig til afvigende traditioner og lyder således: „Nogle siger, at Unni, erkebisp i Bremen, skal have prædikeret for Gorm og Harald, der var konger i Danmark (— afvigende altså fra traditionen om Frode —), at han skal have stemt dem venlig for de kristne og igen bragt liv i de længe forsømte kirker. Gorm var Haralds fader, den Haralds, der i faderens levetid styrede riget i 15, efter hans død i 50 år; han var en kristen og førte navnet Blåtand eller Klak-Harald. Efter Haralds død samlede en vis Sven, en fredløs Normand (? Normannorum transfuga), sig en hær og gjorde med den et indfald i England, fordrev kong Aldrad

netop indeholdende dette sted og navnet Gorm, er fundet som bind om et lensregnskab i rentekammerets arkiv; det er formentlig fra 14de årh.

og tog selv riget. Hans sønner Gorm og Hardeknud vilde ikke sidde hjemme, men hærgede Danmark, og delte, efterat have dræbt de Danskes konge Haldan med sine sønner, det danske rige, Gorm fik Danmark, Hardeknud England; thi deres fader Sven var død, medens de overfaldt Danmark. Det er tvivlsomt, om denne Haldan var Klakharalds søn eller ikke.

Det er øjensynligt, at denne Gorm og Harald er de historisk bekendte konger af disse navne, altså de samme som dem der strax efter omtales efter Adam; Sven, der erobrer England, er folketraditionens Sven Tveskæg (det viser det engelske kongenavn): Haldan og Hardeknud hører ikke hjemme her, men er enten vildfarende fra ældre sagn eller søkonger. Det er da sikkert denne dobbelte tradition, den upåvirkede danske og den af Adam påvirkede, der har skabt to kongepar af det ene (Gorm og Harald), som vi træffer dem hos Saxe, foruden i en del kongerækker og tildels hos Sven Ågesøn; der vides ikke synderligt om det første par, — dets Gorm blev da til en væsenlig engelsk konge, dets Harald et tomt navn (*obscurioris apud posteros memorie egregiorumque operum monumentis vacuus*, siger Saxe). I Roskildekroniken står modsætningerne uforsonede overfor hinanden, Adams grusomme Gorm og milde Harald overfor de to samkonger, som i 15 år delte kongenavnet, og som modtog Unni med venlighed, hørte på hans tale og lod ham genindrette de forfaldne kirker (hvad forresten Adam også fortæller om Harald).

Vi har nu valget mellem en dobbelt tradition: på den ene side den af Adam overleverede og overdrevne, som vi antog at finde i en sandere skikkelse hos Saxe, og den af Roskildekroniken opbevarede. Den første synes dog her at fortjene fortrinnet, ikke blot fordi den er overleveret os i en kilde der er 70 år ældre, men fordi den finder en vægtig støtte hos Saxe. Denne forfatter har nemlig vistnok her øst af kirkens tradition, uden umiddelbar påvirkning af

Adam, siden hans udtryk er mildere end vi med sikkerhed kan sige de ellers vilde være blevne. Der har altså været en sådan bestemt tradition, hvad vi heller neppe var berettigede til at tvivle om efter Adams udtrykkelige påberåbelse af den; og da den angiver en forskellighed i de to samkongers syn på kristendommen, er den sikkert ældre end den, der lader dem stille sig ens til den. Hvad der imidlertid gør krønikens overlevering let forståelig, er det faktum, at Unni fik tilladelse til at forkynde læren her i landet: Haralds venskab var altså mægtigere end Gorms fjendskab. Dette lå desuden i sagens natur; når en konge på grund af sin alder eller anden svaghed havde taget eller fået en medkonge, blev det denne, der gav regeringen sit præg; det ses af kong Nils's historie, først regerede Margrete og Knud, efter deres død Magnus, og endelig Harald Kesja med ham, og hver gang forandredes hans hele holdning.

Det bliver da tilbage som det historiske udbytte, at Gorm, før eller medens han regerede i fællig med sin søn Harald, viste sit fjendskab mod kristendommen ved allehånde drillerier, ved at fremsøge klagepunkter mod dens bekendere, forfølge dem overalt hvor han trådte i forhold til dem, blandt andet ved at borttage trækirken i Slesvig, der stod på hans grund. Om bønderne til samme tid har havt snese af kirker trindt om i landet, som kongen intet havde at gøre med, véd vi ikke, men det synes at have været forudsat af den kirkelige tradition i begge former; thi både Adam og Roskildekrøniken siger som forhen omtalt, at Unni drog til Danmark og genindrettede gudstjenesten (*ordinatis itaque in regno Dan. per singulas ecclesias sacerdotibus, sanctus dei multitudinem credentium commendasse fertur Haroldo. — Dicunt quidam, quod Unni — ecclesias diu neglectas revocaret*).

Når vi da endelig vil henvende opmærksomheden på den forbindelse, Adam har tilvejebragt mellem de tre mo-

menter af traditionen: Gorms kristenforfølgelse, Henriks tog og Unnis missionsrejse, da falder den selvfølgelig helt fra hinanden som hans eget påfund. Henriks tog var en verdslig hævn, der intet havde med kirken at bestille, og Unnis missionsrejse mod slutningen af hans liv var neppe den første, og om den var det, da ikke, fordi han ikke tidligere kunde have foretaget den ligeså sikkert, ja efter alle menneskelige beregninger sikrere, siden Henrik dog ikke kunde følge ham over øerne, eller til Sverig, og hadet mod Tyskerne selvfølgelig var større efter end før nederlaget. Widukind nævner da heller ikke kristendommen ved denne lejlighed, hverken som grund eller ledsagende omstændighed, efter hans bedste vidende var forholdet »forlængst» således i Danmark, at hedninger og kristne levede sammen i bedste forståelse, hver holdt sine skikke og troede på sine guder; Unni kunde frit se til sine præster og udsende troens talsmand til alle rigets egne.

Den tredje og sidste kristenforfølgelse tillægger erkebispeskroniken Harald Blåtands søn Sven Tveskæg. Her skulde man da synes, at vi havde sikkert fodfæste, siden denne konges dattersøn jo var kilden til Adams fortælling; men det viser sig snart, at det ingenlunde er tilfældet. Forfatteren begår også her de mest påfaldende fejltagelser; oprøret i Vendland og hedningernes udskjelser i Oldenborg henfører han til Otto III's død (1002) istedenfor til Otto II's (983); kampen mellem Olav Trygvesson og de andre nordiske konger til Øresund istedenfor til den vendiske kyst; ja endog med hensyn til Sven Estridsøns moder tager han mærkelig fejl ved først at lade hende være gift med en normannisk hertug »Rikard», senere med Ulv jarl, medens sandheden er, at hun efter dennes drab ægtede Robert af Normandiet. Traditionen i det danske kongehus var desuden ikke uafbrudt vedligeholdt i den nærmest foregående tid, begivenhederne i England lå mellem Sven Tveskægs ungdom og Sven Estridsøns kongedømme,

denne havde opholdt sig i Sverig i sin bedste ungdomstid, hans fader var dræbt, medens han var en dreng, senere havde hans liv været en stadig kamp med Normændenes konger. Man kan således i det hele gå ud fra, at Adam ingen bedre underretning fik af kong Sven om hans morfar, end han vilde kunne have fået af enhver nogenlunde vel underrettet mand blandt de samtidige; hans fortælling beror altså på en omtrent 80årig tradition, uden »formildende omstændigheder«.

Opfattelsen af Sven Tveskæg er såvel hos de nyere som hos de ældre forfattere meget forskellig; det er især prof. P. G. Thorsens fortjeneste at have fremdraget de samtidige, aldeles pålidelige kilder for at stille denne store konge i det rette lys («de danske runemindesmærker» I s. 119 ff.). Det viser sig da, at ikke blot samtiden bedømte ham anderledes end middelalderens krøniker og årbøger i almindelighed, men at der også bevaredes en renere tradition om ham langt ned i tiden, nemlig hos Islænderne og Sven Ågesøn, hvortil som forhen anført slutter sig den ene overlevering i Roskildekroniken. De andre beretninger må føres tilbage til Adam af Bremen som deres rette kilde, han formede opfattelsen af kong Sven så bestemt, at den måtte fortrænge enhver anden, som den stødte på, alt som i tidens løb de ældre kilder glemtes og han kom til at indtage den første plads overalt. Allerede Roskildekroniken overdoer sin egen fortælling med Adams brede fremstilling af fadermorderen og de kristnes forfølger; Saxe går helt op i den samme forestilling, skønt han også her er mildere i sine udtryk end Adam, og de senere går altid videre i udmalingen af hans ondskab.

Adams hovedanke mod Sven, den der betinger de andre, er hans frafald fra kristendommen; derfor fik det onde magt over ham, så han dræbte sin fromme fader, derfor led han også en retfærdig straf ved i 14 år at fare fredløs omkring fra sted til sted, hånet og forladt af alle.

Saxe følger ikke Adam ubetinget i denne skildring; han indskrænker de 14 til 7 år; han véd intet om en gentagen fordrivelse af kong Olav Svenske; derimod lader han ham blive tagen tilfange tre gange af Jomsvikingerne, medens kong Sven dog kun har hørt om de to. Roskildekroniken er endnu mere afvigende, den lader Olav Trygvesøn fordrive ham, hvorpå han kommer tilbage ved Olav Svenskes hjælp (Svolderslaget), derpå fanges han tre gange af vikingerne og falder tilføje for kirken. Af alt dette synes bestemt at fremgå, at der var en dansk tradition, som tilskrev Sven Tveskæg et frafald og påfølgende hårde straffe.

I de samtidige kilder findes der intet herom; ikke blot «Emmas lovtaler», men også Tyskeren Thietmar er uvidende om det; Sven Ågesøn, altså den mildere tradition, siger, at Sven var en god kristen. I og for sig er det let forklarligt, at en falsk opfattelse efterhånden kunde gøre sig gældende med hensyn til hedenskabets forhold til kristendommen her i riget og tidspunktet for den sidstes sejr. Det kom nemlig an på, hvad man vilde ansé for det afgørende kendemærke på sejren. Ligesom man fra et strængt kristeligt standpunkt kan sige, at læren ikke har sejret endnu og aldrig vil vinde sejr her på jorden, således kan man fra samme standpunkt i en anden mening sige, at den har sejret fra det øjeblik af, da ordet forkyndes frit for folket. I historien vil man dog i reglen bruge hin betegnelse, når den ydre form, som kristendommen snart efter sin organisation udviklede i kirken, har vundet overhånd, således at gudsdyrkelsen offentligt foretages efter kirkens skikke; på denne måde opfattes sagen af Valdemar og Absalon, når de efter sejren over Arkon neder Ryboerne til at love, for fremtiden at lade deres gudsdyrkelse foregå efter dansk skik: *omnia veræ religionis momenta Danico ritu celebranda* —; således vedtoges det også på Island, at alle skulde døbes og tro på én gud. Men efterhånden gjorde man andre synsmåder gældende; kirken med hele sit apparat

af bispedømmer og domkapitler, præstesko­ler og klostre, gudstjenesten med hele sin glans og latinske herlighed, højtidsdagens brogede række, fastedagens overholdelse, og de kirkelige straffes anvendelse ved hjælp af den myndighed, det kirkelige liv havde vundet over menigheden, — alt dette, der kun langsomt trængte igennem og formede sig til et system hos et fribåret folk, ansås for det væsenlige, og det tidspunkt, fra hvilket man skulde regne kristendommens sejr, flyttedes derved stadig længere ned i tiden. Saxe siger således meget frimodigt i sin indledning, at den kristelige lære jo først »for nylig« er kommen til Danmark tilligemed latin­en; kongelisten i Lund, der vel er et halvt hundred år ældre, rykker dog tidspunktet noget længere tilbage og begynder rækken af »de katholske konger, ved hvis nidkærlighed den katholske tro har haft fremgang, der af kærlighed til religionen byggede kirker på forskellige steder og betænkte dem med kongelige gaver« med Sven Estridsøn. Adam daterer nu rigtignok kirkens foreløbige sejr fra Harald Blåtand, men han lader dog en reaktion indtræde efter hans død, så det først bliver i Svens senere år, den endelige afgørelse finder sted, og denne opfattelse er da som bekendt bleven stående, indtil den dag idag.

Der er dog meget, som bestemt taler imod, og ikke et eneste afgørende træk, der begrundes den; Adam giver ligesålidt som kongelisten eller Saxe den rette grænse for hedenskabets overvægt i Danmark. For at komme til sikrere resultater er det nødvendigt at se os om efter vidnesbyrd fra den samtidige historie. Et fast holdepunkt har vi i lærens vedtagelse på Islands althing 1001, og dens samtidige sejr i Norge under kong Olav Trygvesson. Allerede heraf er det berettiget at slutte tilbage til en ældre udvikling i Danmark, en slutning der bekræftes såvel af danske som højnordiske kilder. Prof. Thorsen har alt gjort opmærksom på det træk i Njåls saga, at Kolskæg en 7—8 år før drog til Danmark og lod sig døbe; Helveg har

i sin kirkehistorie fremhævet et ældre, idet der nemlig fortælles, at Gisle Sursen kom til Viborg i Harald Gråfels tid (før 976) og lod sig prinsigne for at kunne færdes mellem de Danske. Hertil kommer det endnu ældre, at Harald Gråfel og hans brødre døbes for at kunne få tilhold hos Harald Blåtand, altså før 961. På samme måde opfatter Ælnoth forholdet i »Knud den helliges levned«. »Nordens riger, siger han, der ligger afsides fra verden, var længe hengivne til hedenskabets skikke; — de folk der bor længst borte fra Frankerne og Saxerne: Svenske, Gøter, Normænd og Islændere, modtog såmeget senere troens tegn, som dens lærere foretrak at holde sig fjernt fra dem, både på grund af deres fattigdom og deres medfødte vildhed. De Danske derimod, der bor nærmere ved Galler og Saxer, og også deri overgår hine folk, at de lægger vind på jordens dyrkning, modtog treenighedstroen, før hine kendte noget til den; de hædrede deres land under ædle kongers indflydelse og råd (vi et consilio) ved fra dag til dag at forøge kirkernes antal tilligemed bisper og præster osv.*).» Det indbyrdes forhold i udvikling holdt sig endnu i Ælnoths dage, thi medens kirkeskikkene havde opnået fuld gyldighed i Danmark, klager han over, at Normændene og Islænderne endnu stod langt tilbage i den henseende; et lignende indtryk får man af Adams sidste bog: om Nordens øer og folk.

Det mest afgørende er endelig den samtidige Widukinds vidnesbyrd. Han endte sit skrift ved år 967, og fortæller den bekendte historie om Poppo for at glæde kejser Ottos datter Mathilde, for hvem han skrev, med dette træk af sin faders omhu for kristendommen. »Alt forlængst var de Danske kristne, siger han, men de dyrkede ikke desmindre afguderne på hedensk vis. Da hændtes det engang, at det kom til en ordstrid om gudsdyrkelsen ved et gæstebud, hvor kongen var tilstede; de Danske påstod, at Kristus vel

*) Scr. r. D. III 330 f.

var en gud, men at de andre dog var større, siden de gav menneskene mægtigere tegn og varsler. En klerk ved navn Poppo, der nu er biskop og fører (et strængt) munkeliv, vidnede derimod, at der kun er én gud, fader, søn og helligånd, men at billederne er onde ånder og ingen guder. Dette bekræftede han efter Haralds opfordring ved jernbyrd. Derved omvendtes kongen, han bød alle at dyrke Kristus som den eneste gud, men at forkaste afguderne, ligesom han viste guds præster al skyldig ærefrygt. Widukind siger ikke, når dette er sket, heller ikke kan den tilføjede bemærkning om, at det er Ottos fortjeneste, at kristendommen blomstrer i Danmark, bringes i umiddelbar forbindelse med dette faktum, Ottos virksomhed falder senere, hvis den da overhoved bestod i andet end det rent formelle brev, hvorved han tager de jydskes bispedømmer under sin beskyttelse. Snarest må man vel sætte Poppo's jernbyrd tilbage til noget efter Unnis tid; i alle tilfælde falder den vistnok før de tre biskoppers udnævnelse, altså senest før 948. I en så tidlig tid sætter Widukind altså den store overgang hos de Danske fra en tro, der kan betegnes som en blanding af hedenskab og kristendom, til en fuldstændig anerkendelse af denne sidste, idetmindste fra kongens side og tillige uden tvivl inden føje tid af folkets store flertal. Poppo's jertegn betragtes også af den senere tradition som det afgørende vendepunkt i kirkens fremgang, og det flyttes derfor tilligemed dette fra tid til anden: Islænderne sætter det til Ottos tog til Limfjorden, Adam flytter det over til den svenske konge Erik, Saxe til Sven Tveskæg; jernbyrdens oprindelse, der dog er langt ældre, henføres senere hertil. Selvfølgelig udsmykkes fortællingen også, og det så stærkt, at den moderne opfattelse deraf som et gøglespil bliver halvvejs berettiget. Som den fremsættes hos Widukind er den dog helt igennem ren og løftet af en ædel idealitet. Klerken vover at aflægge sit vidnesbyrd for kongens og stormændenes åsyn, og i tillid til sin

gud unddrager han sig ikke det udvortes jertegn. Senere lever han et afholdende liv, som den der har fristet gud og er bleven ydmyget ved sin sejr.

Men kommer dette nu ikke i strid med traditionen om Svens vanhæld og straf? Nærmere besét ikke. Når Adam nemlig opstiller denne konges ulykker som følge af hans kristenforfølgelser, da går han ud over den oprindelige tradition, der øjensynlig satte dem i forhold til det, at han forgreb sig på sin gamle fader. Adam røber det selv, det bedste bevis på, at han ikke forsætlig forvanskede vor historie, men kun manglede evne til at opfatte den bestemt. »Da jeg spurgte kong Sven om Haralds endeligt, siger han, tav han, som en anden Tidevs, om sin morfaders brøde, men da jeg udtrykkelig nævnte fadermordet, sagde han: det er det, vi børn må bøde for, og det, hin fadermorder selv afsonede ved sin fredløshed«. Hvad under, at Sven, og med ham mange andre, opfattede Haralds, Knud den stores og hans tre sønners bratte død midt i deres ungdom, såvel som sin egen hårde kamp for riget, som en straf for den synd, der var begået i slægten; det var en ægte nordisk-hedensk livsanskuelse, og den bestyrkedes ikke lidet ved kirkens lære om den gud, der hævner fædrenes synd på børnene. »Og det måtte han selv undgælde«, tilføjer Sven Estridsøn; Saxe, der ikke hørte disse ord, greb dog den samme tanke ud af historiens eget skød. Han stod overfor kirkens fortælling om Svens straf for sine kristenforfølgelser, men med en sikker følelse for den oprindelige folketanke tilføjer han: »men jeg véd ikke, om det mere var for hans forsyndelse mod sin fader eller mod religionen, at han skulde lære det land, han havde krænket ved sin faders landflygtighed, at kende som fængsel og som hævner over fadermordet«. Det var jo åbenbart det, der fra først af satte tanken i bevægelse: at Sven blev tagen tilfange af Jomsvikingerne og ført til det sted, hvor hans landflygtige fader for nylig var død af sine sår. I denne oprindelige simple form

finder vi det endnu fremstillet i en af de ældste kongelister fra middelalderen, nemlig den der i sin nuværende form er affattet i kong Kristoffers tid; her står der om Sven Tveskæg: »ham fangede Venderne tre gange og førte ham i trældom, fordi han havde jaget sin fader i landflygtighed« (Scriptores, I p. 22).

Det andet faktum, der kan have medvirket til at stille Sven i et uheldigt lys for eftertiden, er hans mange vikingetog mod England. Det er dem, Adam opfatter som en fortsat landflygtighed, og også samtiden, der i det hele elskede denne konge, har vistnok tildels misbilliget dem, da riget imidlertid blottedes for alskens vikingeangreb andensteds fra. Thietmar udtaler sig især stærkt herimod. »Efterat være bleven udløst af sit fangenskab for en uhyre pengesum, fortæller han, lagde han mærke til, at enkelte ildesindede af den grund kaldte ham for en træl (fordi han var købt), og dette, som han kunde have ladet de få undgælde for, dersom han havde været besindig nok dertil, hævnede han i sin ustyrlighed ved en almindelig ulykke, — han overlod riget til de fremmede og ombyttede fred med kamp, hjemmet med de vildsomme veje, gud med djævlens og hans engles; han drog på hærtog til England og kæmpede der til sin død«. Det lå ikke så fjernt for den, der havde været stillet skarpt overfor modsætningen mellem kristendom og hedenskab, at komme til den tro, at en slig færd, at øve vold og uret mod et fremmed land og folk, kun kunde forenes med det sidste. Historien har imidlertid forlængst godtgjort, at det er en stor fejltagelse; kristendommen formår meget over sine sande bekendere, kirken og dens gudsyndelse intet. At kalde Sven en hedning, fordi han hærgede England indtil sin død, strider mod den historiske sprogbrug; men ikke desmindre er det uden tvivl det, han har at takke for sit slette rygte hos den noget fjernere stående eftertid, selvfølgelig i forbindelse med den ulykkelige frændekamp.

Vi går dernæst over til at betragte enkelthederne i den formentlige kristenfølgelse; det er ikke mange. Adam fremferer kun ganske i almindelighed den påstand, at selve kampen mellem søn og fader var foranlediget af religionsmodsigelsen; de mange, der af Harald var tvungne til at antage kristendommen, sammensvor sig imod ham, deres sejr blev derfor hedenskabets. Dette mangler imidlertid i virkeligheden ethvert holdepunkt. Forfatteren af »Knuds levned« (Emmas lovtaler) siger, at Harald, fuld af misundelse over den yndest, sønnen vandt hos alle, åbenlyst søgte at få ham fjernet fra riget, idet han svor på, at han ikke skulde komme til styret efter ham. Hvad der her siges om grunden til kampene mellem Sven og Harald er i og for sig det rimeligste, og det stemmer med de sikreste træk i den nordiske tradition. Harald var hård og hensynsløs på sine gamle dage, måske yderligere forbitret i sit sind ved det uheld, der traf alle hans kæreste planer: Danevirke blev taget og brændt, Hakon faldt fra og besejrede Jomsvikingerne, Styrbjørn bukkede under på Fyrisletten. Som et umiskendeligt sagntræk i den retning har Saxe opbevaret fortællingen om Tokes bueskud, et sagn der som bekendt findes mange steder, men stadig i forhold til en tyran. Heller ikke hans tilnavn tyder just på nogen velvillig opfattelse, en afholdt konge vilde neppe have fået navn efter en tilfældig lyde af den natur. Også den måde, hvorpå oprøret efter Sven Ågesøns og Saxes fortælling kom til udbrud viser, at noget sligt lå til grund for det. Harald var nemlig ifærd med at lade sine mænd slæbe en uhyre sten fra stranden op til moderens gravhøj ved Jelling; han havde samlet rigets ledingsflåde, og bønderne måtte tage fat sammen med heste og stude. Sven var ved flåden og det tilbageblevne mandskab, medens Harald fulgte stenen. Som det var at vente udbredtes der snart almindelig misfornøjelse blandt ledingsbønderne, hirdmændene var alt tidligere delte i partier; nu anså man tidspunktet

for heldigt til at udrette noget: Sven blev kåret til konge af hæren. — Harald så en havnebonde komme op til stedet, hvor stenen lå, og spurgte ham, om han nogensinde havde set folk trække sligt læs? »Jeg kommer lige derfra«, svarede han, »jeg så danemænd trække Danmarks rige fra dig; døm nu selv!« Slige træk glemmes ikke let af den folkelige overlevering, og der er ikke meget, som kan forvanskes ved dem. At dette er bevaret trods den kirkelige traditions rent modsatte opfattelse af forholdet mellem de to konger, er et yderligere bevis for dets ægthed. Og det stemmer meget vel med det andet om Toke, og med den normanniske munks almindelige udtalelse, når den ses i det rette lys. Harald kunde jo selvfølgelig ikke forhindre folket i at gøre Sven til konge efter hans død, uden for såvidt der var noget at forberede i den henseende i hans levetid. Men nu var det gået således til med ham selv, at han havde været sin faders medkonge mange år før hans død, en form der uden al tvivl var ligeså almindelig, som at bonden tog sin søn eller sine sønner i fællig med sig, når de satte bo. Det er dette, krønikens hjemmelsmænd må have sigtet til, når de fortalte om, at Harald vilde fortrænge sin søn fra riget, fordi han blev mere og mere afholdt af hirden; måske kunde han ikke afsé noget af sin magt, måske troede han, som såmange oldinge, at ingen forstod regeringen så godt som han, måske havde han andre sønner, der endnu var for unge, men som han ønskede at efterlade riget til. Hæren, der jo havde magt og myndighed dertil, benyttede lejligheden til at afgøre sagen ved at kåre Sven til konge. Det er ikke afgjort, at den dermed tillige vilde udtale nogen afsættelsesdom over faderen, han vilde kun blive nødt til at finde sig i at have en medkonge, der kunde imødegå de værste myndighedsmisbrug. Men Harald valgte kampen; ledingshæren deltes, og det kom til slag, skal man tro Saxe, endog gentagne gange, indtil Harald, hårdt såret af Tokes pil, undveg til Jomsborg og døde der, hvorpå hans lig blev ført tilbage og jordfæstet i Roskilde

kirke. Denne opfattelse af kongeskiftet er vistnok ikke den, Adam og med ham den senere kirkelige tradition gør gældende, men den er i sig selv langt sandsynligere og stemmer langt bedre med de sikreste overleveringer fra samtid og eftertid, ligesom også den norsk-islandske opfattelse af de to kongers forhold langt lettere lader sig forklare heraf end af den anden. Men hvor bliver der da plads til den dødelige modsætning i troen?

Adam anfører dog ét træk for at bestyrke fortællingen om sin kristenfølgelse, nemlig den, som han selv indrømmer, usikre efterretning om, at erkebiskop Liavizo sendte udsendinge og gaver til kong Sven, for at bringe ham til at aflade fra sine forfølgelser (II 27: quo tempore — fertur archiepiscopus etc.). Det skønnes imidlertid let, hvad en så usikker overlevering har at sige; rimeligvis hidrørte den fra Bremen, siden Svens vidnesbyrd ikke udtrykkelig fremhæves, og den er da erkesædets eneste bidrag til skildringen af Svens forfærdelige forfølgelser. Det rimeligste er, at denne overlevering hverken vidste navn eller nærmere omstændigheder at anføre, det var alt store ting, at den fastholdt begivenheden som hørende til Liavizos tid. — De nyere forfattere har fremdraget et andet træk for at støtte Adam, nemlig biskop Ekkehards fordrivelse fra Slesvig*). I årene 1000 og 1002 repræsenterer denne prælat nemlig biskop Bernward af Hildesheim på forskellige møder i Tyskland, han siges da at være fordreven fra sit sæde, »der er ødelagt af barbarerne«. Denne efterretning siger imidlertid mere, end der her er anvendelse for. Ekkehard omtaler ikke blot bispedømmets ødelæggelse, men også byens og landets: »mit bispedømmes område, siger han, er hærget af barbarernes vildhed, staden ødelagt, kirken forladt, jeg har intet sæde, jeg er igen en tjener af vor frue og kirken i Hildesheim« (han havde tidligere været kanik samme steds). Men hvad dette så end er, så kan det jo ingen

*) Vita Bernwardi, Leibnitz I c. 18 ff. Annal. Hild. 1026 osv.

kristenforfølgelse være; Ekkehard siger ikke, at det er »hedensk« vildhed der har hærget landet, det er »barbarer«, altså fremmede folk. Sæt desuden, at Sven virkelig forfulgte de kristne, hvorledes skulde det da falde ham ind at ødelægge Hedeby og hærge byerne i Sønderjylland? således vil dog vel ingen forestille sig en kristenforfølgelse på den tid, da selv efter Adams mening kirkelæren var lige på nippet til at blive folkets religion. Et halvt hundred år efter hærgede Harald Hårdråde samme by med ild og sværd og det siges udtrykkelig, at han ødelagde mange kirker, men det vil dog vel neppe falde nogen ind at beskylde ham for kristenforfølgelse*).

Når der endelig kunde anføres til gunst for den antagelse, at Sven i sin første tid var hedning, at der ved Slesvig findes runestene, som er rejste af ham og hans mænd, da beviser det heller neppe noget i den retning. Vel var runestenen nemlig oprindelig et gravmæle, men den gennemgik tilsidst samme udvikling som vore monumenter: de rejses ikke på selve graven, der kan være afsides og skjult. Disse stene ved Slesvig siger da heller ikke selv andet, end at de er rejste efter hirdmænd, der døde i eller ved Hedeby, og rimeligvis blev begravne ved kirken efter kristelig skik, medens stenen med sine runer efter gammel nordisk sæd rejstes ved alfar vej. På samme måde synes den tredje runesten fra denne egn (Thorsens nr. 2) at være sat på et sted, der ikke indeholdt graven (à vígnípú), medens Jellingestenen med sin Kristusfigur og Råbystenen i Upland over Ønund, »der døde i Østen« og med sit »gud hjælpe Ønunds ånd« viser, at den skik at rejse mindesmærker (*kumbl*) ingeni lunde ophørte strax med den hedenske tidsalder (sml. Munchs nord. runeskrift, nr. 8, 14—16).

Ved siden af disse forskellige småtræk, der som vi har set intet beviser for Svens hedenskab, står et enkelt,

*) Snorre, H. H. k. 34, kvad: »brendr var upp - allr - Heiðabor«. Adam III k. 16: multæ ecclesiæ per illum virum (H.) dirutæ, multi christiani ab illo per supplicia sunt necati.

der synes afgjort at bevise hans kristendom, nemlig kong Ottos brev for kirkerne i Danmark, udstedt 988, i Adeldags sidste år. Heri omtales nemlig, som Helveg alt har gjort opmærksom på, ikke med et ord nogen forfølgelse eller trængsel for kirken, hvad der dog neppe vilde været undladt, om der havde været mindste anledning dertil. Den af Adam anførte tradition om Liavizos forsøg på at formilde forfølgelsen peger jo ligeledes ud over Adeldags levetid. Men efter Adams fortælling får man et bestemt indtryk af, at hans og hans hjemmelmænds mening var, at Harald var død nogen tid før Adeldag, og forfølgelsen skulde jo være kommet til udbrud lige efter tronskiftet.

Adam giver imidlertid i en vitterlig fejlagtig fortælling et værdifuldt vink til forståelsen af de herhenhørende forhold. Han henfører nemlig Poppo's jertegn til den tid, da kong Erik af Sverig efter hans udtryk havde bemægtiget sig Danmark og fordrevet Sven Tveskæg. »Erik, siger han, var selv en hedning og en stor fjende af de kristne; til ham siges en vis Poppo at være kommen som kejserens og den hamborgske biskops afsending —. Lappenberg formoder i sin anmærkning til dette sted (II 33), at der her er tale om en anden begivenhed, end den Widukind fortæller, så der altså var to Poppoer, af hvilke den ene ved et gæstebud omvendte Harald ved jernbyrd, den anden på et folkemøde kong Erik og tusinde andre, ved at lade en voxkjortel brænde på sig; men dette sidste er så øjensynligt en forvanskning af det første, at der ikke kan være tale om at tro Adam på ordet, især da Roskildekroniken (og med den Saxe) møder med den tredje sagnform ved at henvise det hele til Sven Tveskæg, Islænderne med den fjerde ved at henlægge det til Limfjorden, medens Ælnoth ikke har hørt noget bestemt kongenavn, men vel kender jertegnet og klerken. Sagnets vandring fra konge til konge er imidlertid som før omtalt en frugt af senere tiders forandrede opfattelse af kirkelærens udbredelse; det måtte ligge nær at lade Poppo overbevise kong Sven, når man nu engang var

kommen til den anskuelse, at han fra en vild hedning var bleven en from kristen; pladsen flyttedes dernæst lige så naturligt fra gildesalen over til rigets almindelige thingsted, og jernbyrden blev til et vidunderligt mirakel. Men at der tillige var en tid, der henførte denne tildragelse til kong Erik, viser, at der i kirken var en overlevering om, at han engang havde repræsenteret hedenskabet i Danmark. Til ham vil man da vistnok også med større ret kunne henføre Liavizos sendelser og hærgningen af bispedømmet Slesvig; thi hans færd her i landet var selvfølgelig blodig, da han ikke kom som konge, men som viking.

Foruden den af Adam og Saxe opbevarede danske tradition om kong Eriks tog til Danmark, er der tre andre kendsgerninger der tyder på det samme. Den første af disse er Thietmars udsagn, at Sven ved at gå i viking overlod riget til de fremmede, — og det modbeviser da også på det fuldstændigste den senere fortælling om, at Erik fordrev ham; — den anden er beretningen om de vikingesværme, »danske og svenske«, siger Adam, der hærgede op ad Weser i sommeren 994, medens Sven var i England; den tredje er forskellige møntfund i Danmark, der synes bestemt at tyde på urolige tider netop dengang.

Disse møntfund er beskrevne i »annaler for nord. oldkyndighed 1842—43« af C. J. Thomsen og J. C. Lindberg; et af dem var fra Vålse på Falster, et andet fra Bornholm og 2 fra egnen af Ålborg; dertil kommer endnu et ældre ganske lignende fra Skåne (s. 43). Især det første af disse udmærkede sig ved sin righoldighed både af vester- og østerlandske mønter, en omstændighed, der i og for sig vidner om en levende handelsforbindelse, både med Tyskland og de sydligere lande mod vest og med de arabiske lande i Asien; derimod manglede, besynderlig nok, næsten helt engelske mønter, som man snarest vilde været tilbøjelig til at vente. De yngste vesterlandske mønter der fandtes her må efter al rimelighed henføres til året 990, de yngste kufiske, hvis tid kendes bestemt, er en 10—20 år ældre;

dette forhold er ens for alle 5 funds vedkommende, en omstændighed, der i høj grad taler for, at det var de samme begivenheder, som foranledigede deres nedsættelse i jorden; thi at de er bleven nedsatte for at skjules og senere er glemte, rimeligvis på grund af ejermændenes død eller bortførelse i trældom, synes at fremgå af hele den måde, de fandtes nedsatte på. Her synes der da i sandhed at være en mærkværdig overensstemmelse mellem meget forskelligartede vidnesbyrd om et uroligt tidsrum, der har afbrudt en fredelig alder, i hvilken handelen blomstrede og alle fredens idrætter lykkedes. Rolighedsforstyrrelsen var, som vi må slutte af det udprægede sagn på Adams tid, kong Erik den sejrsele, der efter Saxe vilde hævnne Harald Blåtands forsøg på, ved Styrbjørns hjælp at bringe Sveariget under Danevælden. Erik synes da ikke blot at have øvet strandhug på de danske øer, men ligefrem at have slået sig til ro og havt vinterleje hernede, medens man dog sikkert ikke kan tænke på en virkelig anerkendelse af ham som dansk konge, noget der uden al tvivl vilde have drevet Sven tilbage til sit fædreland. I det hele udelukker den kendsgerning, at rigets konge sværmede omkring ved de engelske kyster, ikke som en fredløs, men som sejrherre, forestillingen om, at det er kommen til et endog blot nogenlunde stadigt herredømme af den svenske konge i Danmark, ligesom jo møntfundene aldeles bestemt tyder på, at han vedblivende opfattedes og opførte sig som en fjende, ikke blot af kongen, men især af riget. At Ekkehard endnu i 1002 opholder sig i Hildesheim som fordreven, må man neppe lægge for megen vægt på, da han synes at have foretrukket sit gamle hjem for det ny, og også findes der langt senere, indtil sin død 1026, medens han dog sikkert må have tiltrådt sit embed igen; de danske bispedømmer var neppe så fristende endnu på den tid, især når stiftstaden var ødelagt og stiftet hærget, at man kan forudsætte, at den tyske prælat vilde vende tilbage til sin hjord,

såsnart det var muligt. Man savnede ham heller neppe så hårdt, siden man kunde undvære en biskop i hele det nordlige Jylland, eller rettere nøjes med ham i Ribe over hele Nørrejylland, og med ham i Roskilde hinsides Sundet, indtil Sven Estridsøns tid; ligesom jo Island først over 50 år efter at læren var vedtagen tænkte på at få en egen bisp.

Af alt dette synes det da at fremgå, at Adams fortællinger om kristenforfølgelser i Danmark, i Håreks, Gorms og Sven Tveskægs dage, er aldeles uhjemlede og fostrede af hans ejendommelige opfattelse af den nordiske kirkes første udvikling, men dog allerede antydende i den kirkelige tradition her i riget, således som han forefandt den. Kristenforfølgelsen under Hårek er en urimelig overdrivelse af Rimberts fortælling; den under Gorm er udviklet af traditionen om denne konges personlige uvilje mod læren i forbindelse med en forunderlig misforståelse af et forflyttet tilnavn og en politisk kamps betydning; den under Sven er opstået af forvexling med en fremmed konges voldsfærd her i landet, måske særlig mod kirkerne, men i alle tilfælde ligeså særligt mod pengene, og en misforståelse og mistydning af den kendsgerning, at Sven blev konge efter en sejrrik kamp mod sin fader. — Det historiske forhold er derimod, at kristendommen kom herind, uden at der er opbevaret den ringeste efterretning om, at nogen bestemt mand der tilhørte kirken, eller nogen indfødt der bekendte troen, af den grund er bleven forfulgt ud over det mål, der for enhver ideal brydning må anses for uundgåelig. Ansgar søgte martyrdøden i Norden uden at finde den, Poppo underkendte gudernes magt ved kongens bord, uden at nogen krummede et hår på hans hoved: således kunde kun et selsbevidst, frihedsstolt og åndelig modent folk modtage en fremmed lære af højsindede mænd, der udgik fra tjendens lejr; overgangen var langsom, men som det ses af den følgende tids historie, dyb og omfattende, den traf ikke blot formen og det ydre, men også sindet og de tanker, der styrer handlingen og føder bedrifterne.

HVAD ER KONGESPEILETS »HAVGJERDINGER»?

ET BIDRAG TIL FORSTAAELSE AF KONGESPEILET OG TIL BESTEMMELSEN
AF DETS AFFATTELSESTID.

AF I. JAPETUS S. STEENSTRUP.

(Et Foredrag holdt i det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabs
Maanedsmøde den 19de Januar 1869).

Den Meddelelse, jeg her forelægger Selskabet har stillet sig den Opgave at opklare et Punkt i »Kongespeilet«. Det er et af de faa Punkter i dette mærkværdige Skrifts Skildringer af vort høie Nordens Natur og Kultur i Middelalderen, der hidtil er forbleven aldeles uforstaaet, men hvis rette Forstaaelse imidlertid — det haaber jeg, skal ret snart blive tydeligt for Alle — ikke er just af ringe Betydning, og det endog i flere Retninger.

I mere end een Henseende har ogsaa Opgavens Løsning havt særlig Interesse for mig.

For sine videnskabelige Undersøgelser har den redelige og alvorlige Forsker altid Udsigt til den dobbelte Løn: selv at oplyses og at oplyse Andre. Den første Løn har jeg visselig under Forstudierne til denne lille Meddelelse allerede nydt; den anden smigrer jeg mig med at skulle nyde, saafremt man med Opmærksomhed vil følge Gangen i disse Studier og Undersøgelser. Men jeg tilstaaer, at jeg endnu ved dette Arbeide har haabet at vinde en tredie Tilfredsstillelse, og under den Forudsætning, at mine Resultater vare rigtige, allerede under selve Udarbejdelsen har følt den, den at kunne afbetale et Afdrag, selv om det kun var et lille, paa en Taknemlighedsgjæld til Kongespeilets Forfatter.

Kongespeilets Forfatter er os ubekjendt, vistnok mindre fordi hans Navn i Tidens Løb er bleven forglemt, end fordi

han fra først af har ønsket at forblive ubekjendt, for at ikke Nogen, som han selv siger, skulde af Hensyn til Forfatterens Person »for Foragts, eller Avinds, eller noget Fiendskabs Skyld imod den som skrev« *) have mindre Nytte af Bogens Indhold og føle sig mindre tiltalt af den. Denne Forfatterens Udtalelse i de indledende Bemærkninger til Skriftet er meget mærkelig, og man skulde næsten troe, at denne herlige Bog var bleven affattet, eller i alt Fald afsluttet paa en Tid, da der herskede en stærk Spænding imellem forskellige Partier og en dermed følgende indbyrdes Mistro til hinanden. Men hvo der end har været Forfatteren, og naar han end har udarbejdet sit Skrift, enten i Slutningen af det tolvte Aarhundrede eller i den første Halvdel af det trettende, — thi nærmere har man hidtil ikke kunnet bestemme dets Affattelsestid, end at denne laae imellem Aarene 1190 og 1260 — har han i sit »Kongespeil« sat sig selv det Minde, at han har været en af sin Tids mest tænksomme og dannede Mænd, og rimeligvis ogsaa selv har hørt til disses Kreds: Høvdingernes, Storkjøbmændenes og de høiere Prælaters; og ikke mindre tjener hans Skrift til Vidnesbyrd om den ægte Dannelse og Humanitet, der gjennemtrængte hans Samtid eller hele Tidsalderen. En saadan Dannelse og Tænkemaade, som den der afspeiler sig i »Kongespeilet« for den Tid, og man maa vel erindre, at det var i vort kolde, langt fra Europas Hjerte liggende Norden, og at denne Kultur ikke var Enkeltmands Eie men skildres tydeligen som den, Datiden fordrede i visse Samfundskredse, har ikke kunnet andet, end at gjøre et stærkt og fordelagtigt Indtryk overalt i Europa, hvor Nordboen kom frem i de Tider. For dette

*) Kongs-Skugg-Sio. Det Kongelige Speil, med Dansk og Latinsk Oversættelse, samt nogle Anmærkninger, Register og Forberedelser. Udgivet af Halfdan Einersén, Phil. Mag. et Rector Scholæ Cathedralis Holensis. Sorbø. 1768. 4to. S. 10. Den danske Oversættelse af Jón Erichsen.

Vidnesbyrd fra en saa fjern Tid om de nordiske Landes sande Kultur — ikke Politur! — i længst forsvundne Sekler maa enhver Nordbo paa sit fælleds Fædrelands Vegne føle sig i Gjæld til Forfatteren og være ham meget taknemlig*).

*) Iblandt de Udtalelser, hvormed trende norske Videnskabsmænd R. Keyser, P. A. Munch og C. R. Unger, have ledsaget den nyeste i Christiania 1848 udkomne Udgave af »Kongespeilet« i Originalsproget, ere ogsaa disse: »Det fremstiller for os de Sædelighedens, Klogskabens og Slebenhedens Grundsætninger, paa hvilke Nordmændene i hine Tider troede, at det private Liv ligesaavel som Statsstyrelsen burde bygges, og lader os i denne Fremstilling spore en aandelig Udvikling, en Sands for Religion, Sædelighed, Oplysning og Videnskabelighed, samt en Dannelselse og Slebenhed hos Folket, i det mindste dets høiere Klasser, som man i Middelalderen, almindelig betragtet som Barbariets Tidsalder, og i Norge, denne Udkant af Europa, vanskelig skulde vente at finde. (Speculum Regale. Konungs-Skuggsjá. Konge-Speilet, et philosophisk-didaktisk Skrift, forfattet i Norge mod Slutningen af det tolfte Aarhundrede. Christiania 1848. S. XI—XII.)

Jeg har i saa mange Aar været en af »Kongespeilets« opmærksomme Læsere og Benyttede at jeg nok til disse Ord, med hvilke jeg aldeles samstemmer, tør føie de faa, at jeg aldrig, efterat have læst et Afsnit i dette Skrift, har lagt det tilside, uden at have følt et velgjørende Indtryk af Læsningen. I den Mulighed ved en saadan Henviisning at kunne vække en eller anden Læsers Opmærksomhed for dette Skrift, erindrer jeg her om, at vi have en ældre, ikke alene for sin Tid vellykket dansk Oversættelse deraf, som er særdeles læselig, skjønt nu fulde hundrede Aar gammel. Det er den der ledsager den foran nævnte, i 1768 ved Halfdan Einersens og Jón Erichsen besørgede og af Kjøbmand Søren Pens bekostede Udgave af den oldnordiske Text, og sammes latinske Oversættelse. Denne smukke Udgaves Betydning for Nutiden have de ovennævnte trende Videnskabsmænd, der besørgede den nye norske Udgave af Grundtexten, tilstrækkeligen betegnet, naar de S XIII sige: »Vi kunne henvise dem, som ville studere Bogen paa egen Haand og mest for Materiens Skyld, til de meget nøiagtige Oversættelser, samt de lærde og høist oplysende Bemærkninger, som findes i den ældre Udgave, hvilken vor ingenlunde maa ansees at have gjort overflødig. — «.

Knytter der sig nu til slige Fælledsfølelser imod Forfatteren endnu den særlige, som enhver Naturforsker maa nære, der til sine Studier hyppigt har kunnet modtage værdifulde Oplysninger og Vink fra denne gamle Forfatter, da vil det let forstaaes, at det vilde blive mig en særlig Tilfredsstillelse, hvis det til Gjengjæld lykkedes mig at gøre forstaaeligt eet Punkt i hans Skrift, der hidtil har været gaadefuldt og er bleven misforstaaet, og som den hæderværdige Forfatter selv bekjender, at han ikke ret kunde finde ud af, hvad det egentlig var — noget der i sig selv var ganske naturligt, af Grunde, som snart skulle meddeles.

Det Afsnit af »Kongespeilet«, hvortil jeg her sigter, er den Skildring, Skriftet giver af det storartede Phænomen i Grønlandshavet, som det omtaler under Navnet »Havgjerdinger«. Denne hører til de meget faa Meddelelser i Kongespeilet om det høie Norden*), om hvilke man maaske med et vist Skin af Ret kunde mene, og den Mening har jeg ogsaa hørt udtale, at Forfatteren her havde været mindre heldig med sine Kilder eller dog mindre nøieseende med deres Troværdighed, skjønt man maatte indrømme ham, at han har været meget vaersom i sine Ytringer. Uagtet disse nemlig rumme en fuld Overbevisning om at det Skildrede er virkelig indtruffet, seer man dog i dem ligesom en Kamp mellem denne Overbevisning og Frygten for, at de Udtryk, hvorefter den ham noget gaadefulde Begivenhed opfattedes, skulde ved Overleveringen lidt efter lidt have fjernet sig vel vidt fra deres Gjenstand.

*) Helt anderledes forholder det sig med »Kongespeilets« Efterretninger om Irlands Mærkværdigheder og Eiendommeligheder, thi i disse gjenkjender man letteligen de samme løse og tildels fabelagtige Skildringer, som endnu langt senere irske og engelske Forfattere have gjentaget efter deres Landsmænds Fortællinger.

Forfatteren var imidlertid af gode Grunde indskrænket til kun at give Skildringen som han selv havde modtaget den, uden nærmere at kunne oplyse den. Har nemlig det Stortede og Overraskende i det af ham beskrevne Phænomen hidtil ikke tilladt Eftertiden, at opfatte klart, hvad det egenlig var, eller med hvilke andre Phænomener fra Havet det nærmest maatte sammenstilles, saa er det saare naturligt, at dette ogsaa har maattet hindre Kongespeilets Forfatter i klart at opfatte det, saameget mere som der paa den Tid ikke vel kunde være ham noget Sidestykke dertil bekjendt, som kunde tjene til Sammenligning.

I.

Førend jeg gaaer over til at meddele det vedkommende Afsnit af Kongespeilets Text og ved Siden deraf en tro Oversættelse deraf paa Dansk, skal jeg blot for de Tilhøreres Skyld, som enten slet ikke maatte være bekjendt med »Kongespeilet» eller ikke for nylig have læst det, her bringe i Erindring, at Skriftet helt igjennem er affattet i Samtaler, oftest førte i Form af Spørgsmaal og Svar mellem den Undervisende »Faderen», og den Videlystne »Sønnen»; at denne Sidste allerede længe forud (N. Udg. S. 18, D. Udg. S. 74) havde opfordret Faderen til at fortælle om Grønlandshavets Eiendommeligheder, dets Sødyr og Søhyrer (*Skrimsl*), Nordlys og »Havgjerdinger»; at Faderen allerede fra Grønlandshavet har skildret Havstramben og Margygen, og at han nu kommer til det tredje af disse Særsyn i dette Hav: »Havgjerdingerne» ligesom han senere giver sine fortræffelige Skildringer af Havisen og Nordlyset efter »Grønlændernes» Beretninger. Hans Ord om »Havgjerdingerne», hidsætter jeg her efter den ovenfor omtalte nye norske Udgave S. 39 og stiller ved Siden deraf en dansk Oversættelse, der holder sig saa nær til Ordene, som gjørligt:

„Nú er þat enn eitt undr í | „Der gives endnu et Slags
Grønlands. haf, er ek em eigi | Vidundere i Grønlands Hav, om

fródastr um, með hverjum hætti er þat er, þat kalla menn hafgerðingar; en þat er því líkast sem allr hafstormr ok báurur allar, þær sem í því hafi eru, samnisk saman í þrjá stadi, ok gerask af því þrjár báurur; þær þrjár gerða alt haf. svá at menn vitu hvergi hlið á vera, ok eru þær stórum fjöllum hærrí, líkar bröttum gnipum, ok vitu menn fá dæmi til, at þeir menn hafi or höfum komizk, er þar hafa í verit staddir, þá er þessi atburðr hefir orðit. En því munu sögur vera af görvar, at guð mun æ nökkura þaðan hafa frjálsat, þá sem þar hafa verit staddir, ok mun þeirra ræða síðan dreifzk hafa ok fluzk manna í millum, hvárt sem nú er svá frá sagt sem þeir hafa helzt um rætt, eða er nökkut þeirra ræða aukin eða vönuð, ok munu vér fyrir því varliga um þá hluti ræða, at vér höfum fá þá hitta nýliga, er þaðan hafi komizk, ok oss kynni þessi tíðendi at segja.

En í því sama hafi þá eru þó mörg fleiri undr, þóat þau megi eigi með skrimslum telja; þvíat þegar er or sækir hinum

hvis Natur jeg ikke veed den sikreste Besked, og det kalde Folk Havgjerdinger; men det er det mest ligt, som om al Havstorm og alle Bølger (Braadsoer), der ere i dette Hav, samles sammen i tre Sæt (ell: Hold), og der af dem gjøres tre Bølger (Braadsøer); disse tre dige (ell. hegne) om det hele Hav, saa at man ikke veed nogensteds Led (ell. Aabning) paa dem, og de ere høiere end store Fjelde, lignende steile, overhængende Bjergvægge, og kun faa Exempler kjender man paa, at de Folk ere slupne fra Havet, som have været stædte derpaa, naar denne Begivenhed har tildraget sig. Men Beretninger maa vel være komne istand om dem derved, at Gud stedse har udfriet derfra nogle af dem, som have været stædte deri, og deres Udsigende maa da siden være blevet udspreedt og bragt om fra Mand til Mand, enten det nu er bleven berettet paa den Maade disse snarest have fortalt det, eller der er blevet noget lagt til eller taget fra deres Udsagn, og derfor ville vi kun tale varlig om den Sag, eftersom vi først nylig have truffet*) enkelte saadanne som have sluppet derfra og kunne fortælle os Tidender om sligt.

*) maaske kun: udfundet, opspurgt?

mesta háleik hafsins, þá er svá mikil gnótt ísa í hafinu, at ek vita eigi dæmi til þvilikra annars-tadar í öllum heiminum“.

I det samme Hav er der dog mange flere Undere, skjonndt de ei kunne regnes blandt So-Uhyrer, thi saasart man har lagt det meste af det store Hav tilbage, da er der en saa stor Overfludighed af Is paa Soen, at jeg ikke kjen-der til noget stigt paa andre Ste-der i den hele Verden“.

Skal et Phænomen eller en Tildragelse erkjendes alene af en Skildring, kommer det meget an paa, at Ordene i Skildringen opfattes rigtigen, og at der ikke til Gunst for den ene eller den anden Opfattelse af det Phænomen, der menes at være skildret, lægges noget ind i dem, som ikke virkelig er der. Af denne Grund er det mig vigtigt, at En-hver selv skal kunne danne sig en Overbevisning om, hvorvidt min ovenfor givne Oversættelse afviger fra tidligere givne, og til en saadan Sammenligning har jeg derfor her*) ladet af-trykke den Oversættelse, der findes i hin ældre danske Ud-

*) „Endnu er eet det Slags Under i det Grønlandske Hav, som jeg endnu ikke er paa det noieste underrettet om, paa hvad Maade det er; det kalder man Havgjerder; men det er ligest efter det, som om alle Havstorme, og alle de Bølger, som ere der i det Hav, samles sammen i 3 Hobe, og blive deraf 3 Bølger. De gjerde for det heele Hav, saa at man veed ingensteds Aabning derpaa, og ere de hoiere end store Fjælde, og lige efter steile udstaaende Klipper, saa man kun veed faa Exempler paa, at de Folk ere slupne af Havet, som have været bestædde deri, naar disse Tildragelser ere indfaldne. Men derfor maae Fortællinger være blevne gjorte derom, at Gud maae idelig have udfriet derfra nogle af dem, som have været bestædde deri; og maae deres Udsigende siden være blevet udspreedet og fort imellem Folk, hvad enten det nu berettes net op saaledes, som de have sagt derom, eller er deres Beretning noget forøget eller formindsket; og ville vi derfor var-ligen tale om de Ting, fordi vi have nyelig ikkun**) fundet faa som have sluppet derfra, og kunne sige os Tidender herom“. S. 172.

**) »nyelig ikkun« betyder nu: ikkun nyelig.

gave af 1768, som jeg foran har omtalt. Man vil da lettelig blive vaer, at Afbigelserne ere baade faa og mindre væsenlige. Det vil ogsaa siden blive tydeligt, at jeg næsten ligesaagodt kunde have lagt den ældre Oversættelse til Grund, og det samme gjælder ogsaa om den, som Rafn og Finn Magnusen have givet i »Grønlands historiske Mindesmærker« (III. S. 313-15); men da begge disse Oversættelser ere fremkomne i et almindeligere Øiemed og ikke for at tjene som Grundlag for en Drøftning af »Hafgerdingernes« egentlige Natur, er det en Selvfølge, at her den Text maa foretrakkes, som slutter sig nærmest til Grundtexten.

Jeg vidste egentlig ikke noget Punkt i denne min Gjengivelse, der ligeoverfor de tidligere Oversættelser trængte til nogen særlig Begrundelse eller Belysning, men ligeoverfor enkelte Bemærkninger, som ere fremkomne under Samtaler over dette Emne, og som tillige ere blevne fremsatte fra en Side, der i Spørgsmaalet om rigtig Forstaaelse af en oldnorsk Text har med Rette en meget stor Betydning, anseer jeg det for rigtigst at tilføie et Par Bemærkninger, der kunde tjene til at begrunde, hvis det maatte behøves, den af mig fastholdte Oversættelse af enkelte Udtryk.

At jeg oversætter »i *triá stadi*« med: »i tre Sæt« eller »i tre Hold« mener jeg saaledes at være i fuld Overensstemmelse med en af de Betydninger, som *stadr* saa mangen Gang har, nemlig som: Afsnit eller Del af et Hele, Part, Lod*). Selv det Tidsmoment, der kan ligge i det danske

*) Jeg kan her henholde mig til de Exempler, som Fritzner anfører herpaa i sin »Ordbog over det gamle norske Sprog« Kristiania 1867.

bók þessi höfum vér skipt i 16 stadi. Frostathingslov i Norges Gamle Love udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch I. Indledn. 25.

«Sæt» eller «Hold», er ogsaa tilstæde i det oldnordiske *stadr* ligesom i det danske «Sted» i saadanne Betydninger, som: «i stad» «paa Stedet» (o: «paa Øieblikket», «øieblikkelig» f. Ex. skal jeg gjøre det), eller «i annan stadi», «anden Gang», «igjen». Skildringen, der udmaaler «Havgjerdingerne» uhyre Braadsøer med Summen af al den Søgang, der var i Grønlandshavet, kun at denne samles i tre Afsnit eller Dele, der hver for sig danner en Braadsø, tænker sig aabenbart disse tre Braadsøer jevnside ordnede, og altsaa følgende efter hinanden, idet de danne hine høie Volde rundt om hele Havet. Tænkes de samtidige og adskilte — og tre ere de jo — med Enderne vendte imod hinanden, maa der nødvendigvis blive Slip og Gab imellem dem, og desto større Gab, jo større selve Braadsøerne tænkes. Men dette er det netop Skildringen saa bestemt benægter og derved har den med det Samme fremhævet en af de store Forskjelligheder mellem den sammenhængende «Hafgerdinge»bølge og den sædvanlige Søgang i Havet, med sine mange afgrændsede Bølger og Slippene imellem disse. — Naar «i triä stadi» i den ældre Oversættelse af Prof. Jón Erichsen er gjengivet ved «i tre Hobe» og af Finn Magnusen i Grøn. Histor. Mindesmærker ved «i tre Rækker», saa skjønner jeg ikke rettere, end at begge disse Lærde have i Hovedsagen havt den selvsamme Anskuelse af Betydningen af Ordene «i triä stadi», som den der her fastholdes.

«Gnipa» gjengiver Fritzner ved et «høit med Overdelen fremover ludende, eller hængende Fjæld», og denne «overheldende» eller «overhængende» (isl. *gneypr*) Stilling af Væggene er vistnok et væsentligt Bibegreb ved Ordet. Den ældre Oversættelses Udtryk: «steile, udstaaende Klipper» er derfor bedre end «steile Klippetinder», hvormed det

skipta tünd i fjóra stadi. Borgarthings eller Vikens Christenret, i Norges Gl. L. I. 1. 11. S. 346.

skipta jordu sinni i tvä stadi eda fleiri. Nyere Christenret, i Norges Gl. L. II. 21. S. 357.

er oversat i Grønlands historiske Mindesmærker III, S. 315; med eet enkelt Ord troer jeg ikke Dansken kan give begge Begreberne.

Efter disse Bemærkninger om enkelte af de i Skildringen brugte Udtryk om »Havgjerdingerne« vende vi os til Skildringen i dens Helhed. Spørger man da sig selv, hvad kan det være for et forfærdeligt Phænomen, som her er skildret saa eiendommeligt og saa storartet i al dets Optræden? som paa en næsten mysteriøs Maade syntes at samle alle Bølger sammen fra det hele Hav, ordnede dem i tre uhyre Sæt, og lod disse tre vælte sig frem med Vægge saa høie og bratte, som Fjelde? som havde en saadan Udstrækning, at det som en sammenhængende Bølgeveld omhegnede hele Havet (hvorved dog ikke maa forstaaes andet end det Hav, hvorom Talen var, nemlig det store Grønlandshav)?; som havde en saadan Voldsomhed, at Intet kunde modstaae det, saa at man kun vidste faa Exempler paa, at Nogen var bleven frelst fra det, som var stædt paa Havet, da det indtraf? — — da staaer man i Begyndelsen vistnok med Studsen overfor dette Spørgsmaal og bliver Svaret skyldig. Ved næiere Overtænken gaaer det dog snart op for En, at »Havgjerdingerne«, hvad de end ellers maatte være, aldeles ikke kunne være at søge mellem de Phænomener, iblandt hvilke man hidtil har søgt dem.

»Havgjerdingerne« kunne ingenlunde være Havets »Malstrømme«, »Havsvælg« eller »Issvælg«, saaledes som de førnævnte lærde Udgivere af »Grønlands historiske Mindesmærker« (III. S. 377, 421;) have antaget det; thi Havets Hvirvler og Strømme om Øer, Pynter og Ismasser m. m., kort sagt alt, hvad man betegner eller har betegnet med hine Navne, har aldeles Intet tilfældes med »Havgjerdingerne«; alle mangle de ligefrem disses Karaktertræk med Undtagelse af det

ene, at de ere yderst farlige for Skibe og Mandskab. De ere derhos til bestemte Steder i Havet, Øer, Fjor- bjerger o. s. v., bundne Naturforhold, medens »Hav- gjerdingerne« skildres udtrykkeligen som Tildragelser, Begivenheder, og ere saa langt fra at være stedbundne eller lokale, at de meget mere, naar de indtræffe, lægge sig om det hele Hav, som Volde. »Havgjerdingerne« kunne heller ikke være et stadigt og paa samme Sted forekom- mende Phænomen, saaledes som det i Er. Jonssons »Old- nordiske Ordbog« (1863) synes forudsat, naar Bogen i al Korthed betegner Kongespeilets Havgjerdinge at være »tre uhyre store Havbølger, som skulde findes i Nærheden af Grønland«; men endnu besynderligere ere de dog opfattede, naar de, som i Fritzners ovennævnte fortrinlige Ordbog, tænkes med deres Bølgevolde kun at omgive det faretruede Skib paa Havet*) istedetfor Textens tydelige Udtryk, at de danne Dige eller Hegn om Havet i hele dets Udstrækning.

Alle disse og lignende Tydninger, der maatte gaae ud paa at henføre Kongespeilets »Havgjerdinge« til bestemte Stedforhold, finde ikke det mindste Holdepunkt i Skildringen. Denne ikke alene fremstiller dem tydelig som en »Til- dragelse« eller »Begivenhed«, men benævner dem med selve dette Navn (*atburð*). Vort første Udbytte, maa- skee tilsyneladende lille, er for saavidt en lovende Begyn- delse, som den viser os, at Tanken hidtil ikke er gaaet i den rigtige Retning, men har at søge sig et nyt Udgangspunkt deri, at: *Kongespeilets Havgjerdinge ikke ere Malstrømme eller lignende stedbundne Naturforhold, men — en Begivenhed.*

II.

Staaer dette fast, at det var en Naturtildragelse og ikke et stedligt Naturforhold, som Kongespeilet skildrede,

*) »et Særsyn i Havet, som opkommer ved en besynderlig Reis- ning af Bølgerne, der paa alle Kanter ligesom omgive Far- tøiet.« S. 230.

gjentager vort forrige Spørgsmaal sig kun i en anden og bestemtere Form: hvad var det da for et mærkværdigt Optrin, der her fremstillede sig? For min Del svarer jeg herpaa: »Havgjerdingerne« fremtraadte unægtelig i Skildringen med et saa eiendommeligt og storartet Udstyr at de i Begyndelsen syntes os ubegribelige; desuagtet forekommer dette Optrin mig nu, efterat Afklædningen af de falske Attributer er begyndt, ikke ret længe at kunne trodse en naturlig Forklaring, naar denne kun fra den rigtige Side søger at nærme sig til dem. Et Forsøg herpaa er det altid Umagen værd at gjøre.

Ved Undersøgelser af den Art kommer det naturligvis an paa, at det lykkes at paavise andre Forhold eller andre Begivenheder, der ere os bekjendte eller dog mindre ubekjendte, og med hvilke det Uforstaaelige ifølge alle væsenlige Træk naturligen kan og maa stilles sammen, for da igjennem disse Fæledstræk at nærme sig mere og mere til en Forstaaelse. Skal jeg derfor nu forsøge at slaae ind paa denne Vei, da maa det paa en Maade blive til en sammenlignende Betragtning af Natur-Optrin, der have Lighed med det i Kongespeilet Skildrede, jeg her maa indbyde Tilhørerne. Det er min fulde Overbevisning, at vi virkelig kjende saadanne Phænomener, ja endogsaa have dem langt nærmere ved Haanden, end rimeligvis Nogen troer; efter min Mening have de truffet vort Fædrelands egne Kyster, og det for ikke ret lang Tid siden.

Med saadanne fædrelandske Tildragelser vil jeg i det mindste begynde vore Betragtninger; de frembyde i alt Fald den Fordel, at de ifølge deres hjemlige Natur ere lettere at opfatte end de fremmede og fjerntliggende; de ere ogsaa mindre storartede, og af den Grund mere overskuelige. Fra dem kunne vi da senere gaae til de fjernere og større — saaledes som vi i al sund Naturforskning pleie at gjøre.

I al saadan Forskning skal man ogsaa helst gaae lige

til Kilderne, og det ville vi ogsaa gjøre her. Skulde Kilderne maaskee synes noget usædvanlige for videnskabelige Under-søgelse, eftersom de ere »Aviser» og ovenikjøbet »Provinds-aviser», og Efterretningerne, de give os, hidrøre tildels fra Skippere, altsaa saagodtsom bogstaveligen ere »Skipper-Efterretninger», maa dette ikke skræmme os. Til vor Under-søgelse er det just en Dyd hos dem, at de ere »virkelige» Skipper-Efterretninger; det skal snart mærkes, at de ikke føre os paa urette Vei.

Vi tage først »Vestslesvigske Tidende» for os. I dens Nr. 86 for Mandagen den 7de Juni 1858 hedder det i en Skrivelse fra Møgeltønder:

„Ifølge en Meddelelse fra Sild har Løverdagen d. 5 Juni om Eftermiddagen Kl. 6 tildraget sig en mærkværdig Naturbegivenhed i Listerdyb, idet trende Braadsøer*) af uhyre Høide efter hverandre pludselig fra Havet væltede ind inod Land med saadan Kraft, at Søen rullede næsten op til Toppen af Sanddynerne. Søerne vare saa voldsomme, at hvis et Skib i samme Øieblik havde været i Nærheden af Grundene for Listerdyb „Saltpanden“ og „Risten“, vilde det upaatvivlelig være gaaet under med Mand og Muus. Imellem hver Sø forløb c. 10 Minutter. Man er ikke istand til at forklare sig Aarsagen til denne Naturbegivenhed, da Veiret saavel før som under og efter samme var stille og Havet aldeles roligt, medmindre Phænomenet skulde staae i Forbindelse med de i den sidste Tid (24 Mai) i Tydskland, navnlig i Rhinegnen, sporede Jordskjælv.“

Den pludselige Reisning af Havet i tre Braadsøer af uhyre Højde, der opkom efter hinanden med et langt (hele ti Minutters) Mellemrum paa det stille og rolige Hav, men dog med en saadan Voldsomhed, at Skibe, hvis de havde været i Nærheden af Grundene

*) I denne og de følgende Efterretninger har jeg med spærret Skrift fremhævet de Udtryk, der især maa komme i Betragtning ved Sammenligningen med Kongespeilets Skildring af »Havgjerdingerne».

ved Listerdyb, vilde have forgaaet, ere allerede meget betegnende Træk, som denne lille, men ret mærkværdige Skildring har tilfældes med Kongespeilets; disse Træk antyde, som mig synes, allerede noget Slægtskab mellem denne Begivenhed, hvad der end var Grunden til den, og selve Havgjerdingerne. Dog maa det strax tilstaaes, at det i alle Fald kun kan have været smaa Slægtninger af Havgjerdingerne, eller ligesom Havgjerdinge-Unger, der vare løbne imod Landet ved Sild.

Vi have imidlertid kun hørt een Beretning om Begivenheden og kun fra eet Punkt, og det var vel ikke alene ved Sild, at Havet reiste sig paa denne Maade? det kunde være, at hvis vi fik saadanne fra flere Sider og Punkter, vilde Begivenheden komme til at tage sig anseeligere ud.

Vi tage derfor atter en Provindsavis for os, dennegang »Vesterjydsk Avis«, udgivet i Varde; i Nr. 83 for 11te Juni 1858, 3die Spalte, finde vi:

„I Løverdags den 5 Juni henimod Aften, da man her mærkede en lille Forandring i Temperaturen, har der, efter Beretning fra Blaavand, tildraget sig en mærkelig Naturbegivenhed paa Kysten langs Vesterhavet. Det var Ebbe og Vandet følgelig langt ude fra Land samt stille Veir, da med ustandselig Fart og et forfærdeligt Drøn et Par taarnhøie Bølger væltede sig ind over den ved Ebben tørblevne Strand og fortsatte helt op mod Land, saa høit, at de ikke mindes nogensinde, endog med Stormflod, at have været saa langt oppe. Disse forunderlige Vandbjerge førte en Mængde Fisk med sig op paa Land, hvoraf mange bleve tilbage ved at bide sig fast i de i Sandklitterne plantede Helme^{*)}, saa at det næsten synes, som om Fiskene maae have anet en Fare ved den ufrivillige Reise paa Land. Fiskere, der have seet Phænomenet, mene, at det maa have staaet i Forbindelse med en eller anden Naturbegivenhed i Atlanterhavet, thi ellers er det ikke godt

*) o: Klittag, Klit-Halm.

muligt at forklare sig, hvad det kan have været, eftersom det var smukt Veir, Ebbe og vindstille baade før og efter Begivenheden. (Af Vestslesv. Tid. sees nu, at noget lignende er iagttaget i Nærheden af Grundene for Listerdyb*).“

Det er altsaa klart nok, at Phænomenet idetmindste har havt en Længdeudstrækning af syv Mile, og som det synes med samme Styrke. Kan man end ikke lægge Vægt paa de mere ubestemte Udtryk »taarnhøie Bølger« og »Vandbjerge«, og tage dem aldeles bogstaveligen, saa har Voldsomheden dog været saa stærk, at ikke engang Stormflødsbølgerne mindedes at have gaaet saa høit, — og al den Bevægelse kom fra det aldeles rolige Hav!

Men Nord med hele Jyllands Vestkyst synes Phænomenet at have strakt sig; thi i »Ringkjøbing Avis« for s. A., Nr. 47, 10de Juni (4de og 5te Spalte) læse vi**):

„I Løverdags Aftes stod et stærkt Tordenveir over Havet, hvor det holdt sig det Meste af Natten og derpaa trak i nordlig Retning; Lynene krydsede uafbrudt hinanden og ydede et høitideligt Skue, medens en vedvarende Tordenrullen lod sig høre. Man nærrede Frygt for, at Uveiret vilde afstedkomme Ulykke paa Havet, da det var ledsaget af de for Sofarende saa farlige Kastevinde, men heldigvis er ingen Saadan af Betydning endnu bekjendt. Klitboerne vare ængstede for de af deres Standsfæller, der befandt sig paa Søen, og, som vi høre fortælle, ikke uden Grund. Havet var under Uveiret i Førstningen meget roligt, da pludselig en Sø af en umaadelig Høide reiste sig i Brændingen, strax efterfulgt af en anden ligesaa voldsom, og Havet var derpaa igjen stille; nogle Fiskere, som nylig vare landede og sad beskæftigede ved deres Fangst, tumlede med en saadan Fart, dem selv ubevidst, saa langt op paa Stranden, at Vandet ikke havde Kraft til igjen at trække dem med sig, og slap saaledes derfra med Livet. En af dem kom ulykkeligvis ind

*) Denne Tilføielse af Redactionen viser, at Beretningen fra Blaavand er uafhængig af »Vestslesvigske Tidendes«.

***) Findes ogsaa optaget i »Vestslesvigske Tidende« for 18de Juni 1858, Nr. 92.

under Baaden, der ligeledes reves med, hvorved han fik sit ene Been brækket. En forspændt Vogn, som holdt paa Stranden, væltede og førtes med af Søerne, uden at dog Hestene toge Skade. Da Vandet, som paa flere Støder naaede op i Klitterne, igjen trak sig tilbage, laa Strandbredden bedækket med Fisk, som Søerne havde opskyllet. De Fiskere, som befandt sig ude paa Havet, landede i god Behold. Det Mærkelige er, at Søerne kun sporedes i Brændingen, da Havet længere ude forblev roligt under Uveiret. — Fra Sild berettes, at man i Listerdyb har iagttaget den samme Naturbegivenhed, og man er der, ligesom her, tilbøielig til at sætte samme i Forbindelse med et Jordskjælv.“

Da Bølgerne, der saa pludselig væltede sig ind mod Land, her kun er nævnt som et Par, og det dog har sin Interesse, at see, at det endnu var de samme tre, som vare iagttagne saa mange Mile sydligere, er jeg glad ved at kunne fuldstændiggjøre Avisens Beretning med et mig velvilligt tilstillet Brev for ikke lang Tid siden nedskrevet af Præsten i Husby, Hr. Pastor Østergaard, og det saa meget mere, som samme Brev giver indirekte et meget betegnende Maal for Bølgernes Høide. Husby ligger paa den smale Strimmel mellem Nissumfjord og Ringkjøbingsfjord.

„Det var d. 5 Juni 1858, om Eftermiddagen ved Kl. 4-5, at de tre mærkelige Havbølger kom her paa Stranden, den første den største, den anden mindre og den tredje mindst. Havet skal iforveien have været heel stille og slet med Magsveir, da her pludselig væltede en saa stor Vandmasse ind imod Land, som ingen Nulevende under saadanne Forhold har seet Mage til. En Fiskerbaad kom ude fra, og nær ved Land blev den løftet saa høit, at Folkene kunde see de grønne Enge paa den anden Side over de høie Klitter, og Fartøiet blev med Bølgen ikke blot kastet ind paa Strand, men sat op imod Klitteranden med en saadan Vandmasse, at den førte Fartøiet med sig tilbage ud paa Havet. Til Lykke for alle de Fiskere langs Kysten, der vare Landet nær, brød disse Bølger ikke som andre

ved oprørt Hav, der som Styrtesøer vælte sig over Fiskerbaadene ved Landsætning; men viste sig mere som en Hævning af den hele Vandflade, hvorfor de Fartøier, der vare langt ude, slet ikke have mærket synderligt dertil. Den første Bølge kom saa pludselig, at en Mand som — hvad han dengang fortalte mig — gik langs med Stranden og ingen Uraad anede, pludselig hørte en usædvanlig Brusen fra Havet, seer derud, og forfærdet oiner en Sø. meget høiere end han selv, saa at han maa, saa hurtig han kan, redde sig op imod Klitterne. Et Fruentimmer kom det saa pludselig paa, at hun blev kastet om og fik Benet brækket. Et andet Sted blev en Vogn, som holdt paa Stranden, væltet. Ved et andet Fiskerskib, et Par Miil søndenfor, som vilde landsætte, fik en af Mandskabet Benet brækket, da Søen rev Skibet med sig tilbage. Ellers ingen Skade derved hørt. De 3 Søer skal være komne strax efter hverandre og, som det siges, i en lille skraa Retning fra Sydvest, og viist sig eens langs Kysten ogsaa til Helgoland. Samme Aften skal der bagefter Phænomenet have været Lyn og Torden, hvilket jeg ikke husker, men derimod nogle stærke, pludselige Vindstød her over Haven, der feiede Blomster af Æbletræerne, som var det Sneflokker, ved den samme Tid, da Bølgen kom.“

Det har ogsaa sin egen Interesse af denne Beretning at faae Bekræftelse paa den store Forskjel imellem en saadan Bølge og den sædvanlige, at den kun reiser sig i sin karakteristiske Form i Nærheden af Landet, og at Havet kan være aldeles roligt længere ude.

Lidt nordligere have vi endnu Spor af Bølgebevægelsen ved Agger ifølge en kort Notits i „Thisted Avis“ for 12te Juni 1858, Nr. 92, 3die Spalte:

„Under Tordenveiret i Løverdags indtraf ved Aggerkanal en mærkværdig Naturbegivenhed. Uagtet det var et fuldkomment Vindstille, reiste sig paa eengang en saa svær Søgang, at høie Bølger væltede frem igjennem Indløbet og Vandet steg i mindre end 10 Minutter over 4 Fod. Et sunket Fartøi kastedes saa aldeles omkring, at det vendte Kjølens iveret, hvoraf man vil kunne slutte, at Bevægelsen har været meget stærk, og flere Fiskere, som vare ude, maatte skyndsomst søge Land. Man har villet

sætte dette Phænomen i Forbindelse med de Jordskjælv, der ere blevne bemærkede i Tydskland.“ (En lille Parenthes om Efterretningen fra Listerdyb tilføier: „kun havde man der ingen Torden, men smukt Veir“).

Skjøndt jeg hidtil ikke har seet nogen Efterretning om, at denne usædvanlige Bevægelse forplantede sig op til de norske Kyster, hvor den i alle Fald paa Grund af Kysternes Steilhed, vel nærmest maatte være bemærket inde i Fjordene, saa have vi dog allerede kunnet forfølge denne pludselige Reisning af Havet langs vore Kyster i en Strækning af over 20 Mil N. for det Punkt, hvorfra vi først omtalte den. Vi ville vende tilbage til dette Punkt og forfølge den imod Syd, og det skal da sees, at den ogsaa kan spores der, baade paa Fastlandets Kyster og paa Øer nær ved disse og langt ude i Havet.

Her har jeg da først og fremmest at meddele Dem den interessante Skildring af Begivenheden, som gives fra et Skib, der just befandt sig udenfor Listerdyb, altsaa meget nær det Sted, paa hvilket der ifølge den første Beretning ikke kunde ventes, at et Skib kunde redde sig. Skildringen hidrører fra Krydstoldassistenten paa List, som den nævnte Dag befandt sig paa en Krydstour ud for Listerdyb, og findes i ovennævnte Vestslesv. Tidende, Nr. 3, for 7de Juli:

„Veiret var den Dag meget stærk med smuk Varme, Havet roligt og næsten ingen Vind rørte sig. Luften var paa Grund af Varmen saa diset, at man neppe kunde see Land i 2 Miles Afstand. Efterat have krydset hele Formiddagen, ankrede Toldkrydseren paa 8 Favne Vand c. 2 Mile udfør List for at vente paa Floden, som den Dag skulde begynde at gaa ind mod Land omtrent Kl. 2. Ved denne Tid lettedes og Fartøiet stod ind imod Listerdyb. Omtrent ved den første Tønde for Indløbet bemærkedes agterude et mærkværdigt Skuespil: Det saae ud som om Himmel og Hav paa eengang forenede sig til en uhyre Væg, der nærmede sig med et Kanonskuds Hurtighed. Det var med en ikke ringe Forbauselse, at Besætningen

iagttog den med en saa uhyre Fart fremvæltende Bølge, som bragte Haarene til at reise sig paa Hovedet. De nødvendige Forsigtighedsregler bleve hurtigen trufne og det lille Fartøi hævdede sig og sank atter, som om det havde været en almindelig Bølge, det var redet over. Ovenpaa Bølgen bruste Vinden med en Kraft som en Hvirvelvind, hvilket ndentvivil hidrørte fra den lynsnare Fart, hvormed Bølgen bevægede sig fremad. Omtrent 10 Minutter efter afløstes den af en ligesaa taarnhøi Bølge, som efter andre 10 Minutters Forløb fulgtes af en tilsvarende tredie. Nogle Minutter senere fulgte en fjerde, men meget mindre og lavere end de foregaaende. Da disse Bølger naaede Grundene udfor „Saltsand“ og „Risten“, brødes de paa fire Favne Vand med nogle forfærdelige Drøn, som af en stor Masse Kanonskud, og kastede Skummet høit i Luften, idet de rullede op i Sanddynerne, næsten til Høiden af Klitterne. Ethvert Fartøi, som paa den Tid havde været i Nærheden, maatte øieblikkeligen være bleven knust. Efter at Bølgerne vare passerede, frembød Havet et besynderligt Skue, idet det fremviste en eiendommelig kredsformet Bevægelse, der bedst kan sammenlignes ved den, der opstaaer, naar man har baaret en Spand Vand og pludselig sætter denne ned paa Jorden. Hele Dagen senere vedblev Veiret at være roligt og der var aldeles Intet, der kunde lede til Formodning om dette Phænomen.“

Redaktionen tilføier til denne Meddelelse: „Krydstoldassistenten, der er en gammel Sømand, som tidligere har faret paa lange Reiser, sammenligner disse Bølger med de saakaldte „Barresoer“, som man ofte træffer paa den franske Kyst, f. Ex. ved Rouen og flere Indløb i Floderne ved Spanskesøen, hvor der, hver Gang Floden indtræder, hæver sig tre saadanne Bølger over Barrerne, som Skibene da maa benytte for at komme over Barren. Kunne de ikke komme over, blive de enten knuste eller ogsaa siddende paa det tørre Sand til næste Flodtid.“

Det kan ikke nægtes, at efter denne Skildring har Phænomenet taget sig endnu mere storartet ud. Ikke alene blev det iagttaget meget længere ude ved dets Ankomst fra Havet imod Landet, men det blev ogsaa seet fra Havet af indad imod Landet. Man faaer et stærkere og bestemtere Indtryk af den reiste Havbølges Høide og bratte Vægge. Skjøndt ogsaa her Havet var aldeles roligt forud for Havbølgernes

Ankomst og ligesaa efter dem, erfarer man dog, at der ovenpaa Bølgerne herskede en stærk Vind, der ligesom fulgte med dem og hvis Oprindelse den gamle Sømand vist ganske rigtigheden har givet, og denne Vind giver et nyt fælleds Træk imellem denne Begivenhed og den Havstorm, der var i Følge med de tre »Havgjerdinger«-Bølger. Ogsaa her ude fra Havet høre vi den bestemte Mening udtalt, at intet Skib, der da havde været nær de nævnte Grunde, havde kunnet undgaae at blive knust.

Det er en Selvfølge, at pludselige Bevægelser af en saadan Styrke maae forplante sig vidt i Havet og fornemmelig gjøre sig bemærkelige overalt, hvor de støde paa Modstand, og de nu følgende Meddelelser vise ogsaa, at de ere blevne iagttagne langt udenfor det hidtil nævnte Omraade. — Følge vi nemlig Kysten fremdeles Syd efter, see vi, at der til et Hamburgerblad er indberettet om disse Bevægelser fra den lille Ø Wangeroog, der ligger een Mil fra Nordkysten af Storhertugdømmet Oldenburg*).

Fogden Meyer giver derom følgende Beretning: „Løvedagen den 5te ds., omtrent Kl. 5 om Eftermiddagen, en Time før Ebbetiden, hørtes her et tordenlignende Drøn og strax efter viste der sig i Nærheden af Landsbyen en sortblaa Stribe paa Vandet. To frygtelige 10—12 Fod høie Bølger væltede sig umiddelbart derefter med en saadan Hurtighed imod Stranden, at de sammesteds i Nærheden af Kirketaarnet, med Plantningen af Klittag beskjæftigede Arbeidere neppe nok fik Tid til at redde sig.

Phænomenet gjentoges endnu to Gange den samme Aften, nemlig omtrent Kl. 9 og en halv Time senere, dog steg Vandet da ikke høiere end 4—5 Fod. — De ældste Øboere forsikre, at en saadan Naturbegivenhed ikke før er forekommen i deres Levetid og at de ligesaa lidt nogensinde have

*) Da jeg ikke har kunnet gjenfinde Stykket i de fremmede mig tilgængelige Blade, giver jeg det her efter Ringkjøbing Avis 1858 for 24. Juni Nr. 51, 4de Sp.; ligelydende i Vesterjydske Avis 1858 for 25. Juni Nr. 91, 1ste og 2den Spalte.

hørt deres Forældre omtale en saadan. En Guds Beskjærmelse var det, at man saa hurtigen kunde ile de paa Strandbredden legende Børn tilhjælp, ellers vilde de ufeilbarligen alle være omkomne. Nogle bleve baarne næsten døde bort. — Vinden var sydlig, men flau, og Veiret smukt.“

Paa Helgoland, skjøndt den ligger ude i Havet otte Mile fra Holstens Kyster og næsten ligesaa langt fra Oldenburgs, og ikke har saa lave Kyster, som de førnævnte Egne, iagttoges Havet til de samme Tider pludseligen at reise sig, og mærkværdig nok siges der ogsaa her flere Timer efter at have været ligesom et Tilbageslag af disse Reisninger. Vestslesvigske Tidende for 16. Juni Nr. 91 beretter derfra:

„Vandet i Nordsoen steg pludseligt om Eftermiddagen Kl. 4, omtr. 6 Fod, og det saa hastigt, at voxne Folk i samme Øieblik stod i Vand til Skuldrene, og det var kun med Nød og neppe at man fik reddet 30—40 Børn, der legede ved Stranden; 700 Stykker Fisk og nogle Baade dreve bort. Efter et Quarters Forløb faldt Vandet atter. Et lignende Phænomen gjentog sig samme Aften Kl. 8 og endnu engang Kl. 9. For omtrent 30 Aar siden fandt en lignende Naturbegivenhed Sted, og man antager, et Jordskjælv er Aarsag dertil.“

Af Hamborger Correspondenten f. 12 Juni 1858, (der har flere Enkeltheder, som maa sammenstilles med hvad andre Blade i Nordtyskland derom maatte have), fremhæver jeg følgende Træk, der viser, hvorledes Bølgen omgav Helgoland som Hegn eller Vold, medens Fiskerne roligen rygtede deres Dont uden for den:

„Nach Aussagen von Hummerfischern, welche in kleinen Bøten gerade beschäftigt waren ihre Netze zu untersuchen, fieng das Meer an einer kleinen Stelle zwischen ihnen und den Felsen zu brausen an, auf einmal stieg eine grosse Sturzwelle empor welcher zwei kleinere folgten, und strömte mit Windeseile nach Osten; sie behaupten, dass das Wasser gegen 30 Fuss hoch an der Klippe emporgespritzt sei. Wären die Seen von aussen gekommen, so hätte

kein Boot die Insel erreicht“. — „Wundersam war es, dass diese ängstliche Scene sich bei dem schönsten warmen und windstillen Wetter zutrug.“

Det er at vente, at i de Øieblikke saa uhyre Vandmasser i en sluttet Bølge af saa mange Miles Længde kastes op imod een Kyst, maa Havvandets Overflade sænke sig i andre Dele af Havet, og medens Nordsoen overalt langs med Jyllands og Hertugdømmernes Kyster løb med sin høie Bølgeveld om Landet, angives Havet virkeligen at have pludselig vejet fra Landet indenfor Kanalen, f. Ex. baade ved Calais i Frankrig og ved Ramsgate paa Englands Sydkyst. — Saa interessant som det end kunde være at forfølge denne Modsætning, saa bydende bliver det os her at lade denne Undersøgelse ligge; den vil ikke kunne nærmere oplyse Kongespeilets »Havgjerdinger«, der ved Kongespeilets Skildring kun fra een Side af Havet ere blevne os bekendte.

Men saaledes som Phænomenet af 5te Juni 1858 allerede staaer for os, staaer det ogsaa tilstrækkeligt klart, og vi kunne nu oversee dets hele Skikkelse. — At det i al sin Optræden, om end i smaa Dimensioner, har paafaldende Ligheder med Kongespeilets »Havgjerdinger« fra Grønlandshavet, er umiskjendeligt og vil blive indrømmet af Alle. Som disse har den bestaaet af flere (i Reglen 3) Sæt meget høie Bølger, der med uhyre Kraft og Fart have væltet sig frem imod Nordsoens østlige Kyst i den største Del af dens Udstrækning om ikke i dens hele, og som kunne siges tre Gange at have dannet en sammenhængende Bølgemur eller Bølgeveld om dette Hav, eller at have omgjerdet det. — Men der er langt fra at have lagt en taarnhøi Bølgeveld om Havet langs med disse Kyster og til at gjøre det Samme med det umaadelige Grønlandshav; der er rimeligvis ogsaa meget langt fra vore Avisers »taarnhøie« Bølger, eller, som de i den ene Beretning kaldes: »Vandbjerge« til Konge-

speilets Bølgesæt af Høide med »store Fjelde, med Vægge som bratte, overhældende Bjergkamme«. Der er sikkert nok ogsaa langt fra den stærke Hvirvelvind paa Ryggen af det høie Bølgesæt ved Listerdyb, til den Sum af al Havstorm tilsammen, der skildres at have ledsaget »Havgjerdingerne« og som formodenlig ogsaa troedes at have frembragt dem; langt fra at Skibene i vore Kystfarvande ikke vilde have undgaaet Ødelæggelse ved Braadsøernes Brydning imod vore Revler og Kyster, til Kongespeilets Udsagn, at der kun findes faa Exempler paa, at Folk vare komne frelste fra »Havgjerdingerne«, som havde været stædte paa Havet, naar disse indtraf. Uagtet denne Afstand i Omfang og Størrelse, kan jeg dog i begge Begivenheder kun see Eet og det Samme. Enhver, der i det Foregaaende har fulgt Beretningerne Skridt for Skridt, vil vist ogsaa villig indrømme, at Lighederne ikke blot ere umiskjendelige, men saa slaaende, at man ikke kan tænke sig, at Søfarende og Kystbeboere — tilhørende saa fjernt fra hinanden liggende Egne og levende med saa mange Seklers Mellemlig mellem sig — kunde have skildret to Begivenheder saa ensartet, uden at disse i Virkeligheden ogsaa i Tiden vare to Gjentagelser af Eet og det Samme.

Den eneste Ulighed imellem begge, der efter mit Skjøn kan blive tilbage, er Størrelsen og Omfanget; men ogsaa denne Ulighed forsvinder aldeles, naar vi fra vor lille, hjemlige Begivenhed af 5te Juni 1858 gaae over til andre af betydeligere Styrke og Omfang, og det kunne vi.

Skjøndt slige Havbevægelser høre til de sjældne Tildragelser, ere de dog allerede bemærkede saa ofte i forskjellige Have og af forskjellig Styrke, at vi ved disse Gjentagelser, der have fundet Sted under ulige Forhold, ere blevne satte istand til at opfatte det fælleds Præg, som forener dem, og de Kræfter, som nærmest fremkalde dem. Kan der end blive nogen Uvished om, hvorvidt vi kjende alle de Kræfter, der virke i Forening og give disse Phæno-

mener deres udprægede Form, saa er det dog den gjældende Anskuelse i Videnskaben, at de høre i Klasse sammen med Jordskjælvene. Som disse menes de da at have deres fornemste Grund i voldsomme Stød, der have ramt Havbunden eller forandret dennes Form og derved bragt Havet i en stærk svingende eller skvulpende Bevægelse op imod det store Havkars Vægge eller Kysterne. Slige »Havskjælv« — thi under denne Forudsætning kunne vi vel nok kalde dem saaledes — ere i alle Fald ofte indtrufne mere eller mindre samtidigt med sædvanlige Jordskjælv; sjeldnere vistnok aldeles samtidig med dem, der imod oftere gaaende kort forud for dem eller følgende kort efter dem*). Naar derfor den almindelige Folkemening, som denne udtalte sig i flere af de Beretninger, jeg ovenfor meddelte om Havbevægelsen af 5te Juni 1858, var tilbøielig til at sætte denne Begivenhed i Forbindelse med Jordskjælv i Tydskland eller andensteds, har den altsaa ikke været ledet af et urigtigt Instinkt.

Idet jeg altsaa efter Løfte skal føre Dem til andre og større Tildragelser af denne Art, skal jeg til Sammenknytningspunkt tage den lille Bemærkning, som Beretningen fra Helgoland tilføiede: »For omtrent 30 Aar siden fandt en lignende Begivenhed Sted«; dette maa følgelig

*) Hvor sjældent de dog i det Hele forekomme i Ledtog med de sædvanlige Jordskjælv viser en Optælling, som Dr. Emil Kluge har givet i sin værdifulde Sammenstilling: »Über Bewegungen in Gewässern bei Erdbeben und eine mögliche Ursache gewisser Erd-Erschütterungen«. Leonh. u. Bronn. Neues Jahrb. für Mineralogie etc. 1861. S. 777 og fig. Af mindst 15,000 Jordskjælv, indtrufne i Kystlande, havde Forf. i dette bestemte Øiemed gjennemlæst Beskrivelserne uden at kunne med Bestemthed finde flere end 124, der angaves ledsagede af slige »Rückzüge oder Überfluthungen des Ozeans«. (S. 779).

været skeet i nogle-og-Tyverne. Da Beretningerne fra alle de andre Punkter ikke omtale saadanne Erindringer, men meget mere bestemt tilføie, at ikke i Mands Minde, ikke saalænge som selv de Ældste kunde erindre tilbage, var indtruffet noget Lignende, kan denne ældre Bevægelse ved Helgoland enten have været en aldeles stedlig, hvad dog neppe vil være sandsynligt, eller en større Bevægelse, der just her havde sin østlige Grændse. Dette sidste synes snarest at have været Tilfældet, naar vi nemlig erindre, at de fortrinlige chronologiske Optegnelser, vi have om slige forstyrrende Indvirkninger paa vor Jords Form^{*)}, klart antyde, at i det sidste Aarhundrede har Havet i Kanalen mellem Frankrig og England f. Ex. ved Plymouth gjen- tagne Gange vist en saadan overordenlig Bevægelse. I en sammenhængende Bølge, som derfor ogsaa kaldtes en Tide- eller Flodbølge^{**}) af en overordenlig Natur (marée extraordinaire), kastede Havet sig saaledes d. 13 September 1824 ind over Landet og efter kortere eller længere Pauser gjen- tog denne Indstyrtning sig og forvoldte store Forstyrrelser paa Kysten og Ødelæggelser af Skibe — uagtet Havet lidt længere ude var aldeles roligt og glat^{***}). For lidt over hundrede Aar siden, d. 31 Marts 1761, blev den samme sydlige Kyst af England og Irland Vidne til betydeligere og vidtstrakte Begivenheder af den Art, — og dog var der kun hængaaet sex Aar, siden den havde været hjemsogt af

*) K. E. A. von Hoff. Geschichte der durch Überlieferung nachgewiesenen natürlichen Veränderungen der Erdoberfläche IV. und V. Theil: Chronik der Erdbeben und Vulkan-Ausbrüche.

**) Smlgn. foran S. 137 Krydstoldbetjentens Udtryk om Bolgerne ved Listerdyb.

***) «et bien que cela doit sembler étrange, la mer au large était parfaitement unie» hedder det i Férussac's Bulletin des scienc. mathématiques etc. T. III. 1825. p. 176—77 efter en fra det engelske Tidsskrift: Annals of philosophy. 1824. Sept. p. 234 optaget Meddelelse.

lignende, nemlig hin frygtelige første November 1755, da Lissabon ødelagdes ved Jordskjælv og en Del af dens Kai med mange tusinde Mennesker sporløst forsvandt i Havets Dybde.

Ved disse to Havbevægelser ville vi dvæle et Øieblik, da de traf Kyster af Europa, der ikke omgrændse et mindre og omsluttet Hav, som Nordsoen, men derimod et stort og aabent Hav, som Atlanterhavet, i hvis nordligste Del det jo netop var at »Havgjerdingerne« indtraf.

Havskjælvet den 31 Marts 1761, saaledes som det traf Cornwalls Kyster, skildres i det Hele paa selv samme Maade, som vort lille fra Vestkysten af Jylland 1858, kun vare Gjentagelserne af Havets pludselige og voldsomme Indrullen imod Kysterne flere end tre, ved Mountbay fem*) og ved Scilly-Øerne endnu flere, men omtrent med samme Mellemrum. Havets Bølging fandt derimod Sted i en Udstrækning, der mange Gange overgik hele Nordsøens. Det bliver af Beretningerne fra alle de ramte Punkter klart, at vi i England ere omtrent ved Bevægelsernes Ydregrændse imod Nord. Imod Syd have vi Efterretninger om Bølgenes Indtræffen ved Spaniens og Portugals Vestkyst; ved Lissabon træffer den første Bølge vold Kysten omtrent fem Qvarteer efter et hæftigt Jordskjælv, og med sex Minutters Mellemrum vedblev en saadan at rulle ind imod Kysten næsten en halv Dag igjennem. Paa Madera og Azorerne mærkes denne Havets Uro stærkt, og til Antillerne (navnlig Barbados) naaer den usædvanlige Havbevægelse omtrent 8½ Time efter Jordskjælvet i Lissabon, og den optraadte der saa meget mere overraskende, som Ebben endnu var

*) »making five advances and as many recesses, in the space of one hour; viz from about five to six o'clock; which was the whole time, that these uncommon stretches of the tide continued« Letter from the Rev. William Borlase. F. R. S. Philosophical Transactions. vol. LII. P. II. p. 418.

1½ Time fra sit Dybeste. I næsten tre Timer rullede Havet sin sluttede og bratte Bølge ind imod Kysten, med otte Minutters Mellemrum*).

Saa omfattende end denne Bevægelse synes at have været, blev den dog overgaaet af Havskjælvet den 1 November 1755, om endog det mere Storartede, der her møder os, for en Del kunde skyldes de langt fuldstændigere Efterretninger, som vi have om denne Tildragelse og for hvilke vi væsenligt have det engelske Videnskabernes Selskab at takke. The Royal Society of London gjorde nemlig strax de mest ufortrødne Bestræbelser for at faae indsamlet de nøiagtigste Meddelelser om den**). Et Blik paa det Kort, jeg her forelægger***), vil strax vise Dem, hvilket umaadeligt Omfang der tilkommer den med dette Jordskjælv i Forbindelse staaende Havrystelse. Europas Vestkyst fra England til Nordafrika omgives af dens Bølgerækker, og tyve Minutter senere end ved Lissabon indtræde disse ved Madera, næsten 90 geogr. Mile derfra, og efter 9½ Timers Forløb møde de ved Antillerne, ved den anden Side af Atlanterhavet, paa det nærmeste 800 geogr. Mile fra deres fornemste europæiske Udgangspunkt****).

*) Om Enkelthederne see man von Hoff's anf. Skrift. V. S. 4—6, men især William Borlase's vigtige Breve i Philosophical Transactions Vol. LII. P. II. p. 418—433; smlgn. p. 477—78, samt med Hensyn til den Gjentagelse af Phænomenet, der i det Smaa fandt Sted ved samme Kyst d. 28 Juli 1761, p. 507 og følg.

**) Dette Selskabs Skrifter, Philosophical Transactions, ere derfor ogsaa Hovedkilderne til dette Phænomens Historie, navnlig vol. XLIX.

Smlgn. v. Hoff's anf. Skrift. IV. S. 424—46, og særlig om Havbevægelsen S. 446—50, 428, 429, 432, 435.

***) Berghaus. Physikalischer Atlas. Geologie Nr. 7. (Die vulkanischen Erscheinungen der alten Welt, in und um den Atlantischen Ocean).

****) Smlgn. v. Hoff's anf. Skr. IV. S. 447—48.

Den samme aldeles overordenlige og afvejlende Reisning og Synken af Havets Vandmasse omfattede altsaa en Del af Verdenshavet, der i Udstrækning mange Gange overgaaer »Grønlandshavet«, og det forstaaes da letteligen, at man slet ikke behøver at fornøde nogen Overdrivelse i »Kongespeilets« Udtryk om »Havgjerdingerne« at de som Volde omgav det hele Grønlandshav; det ligger meget mere i Sagens Natur, at ere de indtraadte ved nogen Del af Kysten, da have de efter enhver Sandsynlighed vist sig i det hele Hav omkring Kysten, og altsaa paa ethvert Punkt af denne, der da maatte være Nordboerne bekendt.

Alligevel ere disse to Exempler paa Havskjælvbølgenes Udstrækning ingenlunde de største, vi kunne fremhæve; vi have paalidelige Efterretninger om langt større, og navnlig fra det Stille Hav, især fra Sydamerikas Vestkyst*). Som vi derfra have de talrigste Exempler paa Havskjælv, have vi ogsaa derfra Vidnesbyrd om de voldsomste, om pludselige Indstyrninger af det hele Hav imod Landet med Bølgebjerge af 70—80 Fods Høide og med en saadan Voldsomhed, at de førte store Skibe oven over Callaos Fæstningsværker en hel Mil ind i Landet, og tilintetgjorde Byen og næsten hele Befolkningen. De Ødelæggelser, der afstedkommes ved en saa eendrægtig Bevægelse af Havmassen overgaaer selvfølgelig al Forestilling, men jeg behøver i dette Øieblik saameget mindre at dvæle herved, som jeg maa slutte med den Erklæring, hvormed jeg begyndte, at disse Naturbevægelser ere rykkede os nær, — selv i deres uhyggelige Storhed. Vi have, desværre! i altfor frisk og

*) Siden dette mit Foredrag blev holdt, er der i Fogh, Lütken og Warmings Tidsskrift 4 R. II B. S. 150—158. 1870. givet en læseværdig Skildring af den store Havskjælvbølges Gang i Sydhavet d. 13de og 14de August 1868, (fortrinsvis efter Hochstetter i Petermanns geogr. Mittheil.), ledsaget af et Kort — og til denne unnlader jeg ikke at henvise danske Læsere.

sørgelig Minde de forfærdelige Ødelæggelser paa Skibe, Huse, og andre Eiendele, og de ubeskrivelige Rædsler for Befolkningen og Tab af Menneskeliv, som et Par af slige Bølgevolde fornylig fremkaldte paa vore dansk-vestindiske Øer, især St. Thomas!

Ved denne Side af disse usædvanlige Tildragelser behøver jeg da ikke at dvæle længere! Men jeg maa vende et Øieblik tilbage til selve de Skikkelser, som den større Bevægelse i 1755 antog her i Europa ved den vestlige Side af Atlanterhavet, for derved at kunne til Slutning erindre om, at hvilket Omfang end hine Bevægelser have, træde de dog overalt op med det samme Physiognomie, stadigen nemlig med det, som vi foran lærte nøie at kjende ved Begivenheden af 5te Juni 1858, og i hvilket vi bestemt mente at gjenkjende de Hovedtræk, som »Kongespeilet« havde givet af Grønlandshavets »Havgjerdinger«. Til Vidnesbyrd herom fremlægger jeg nogle Uddrag i selve Originalernes Udtryk af enkelte af de Skildringer, som vi af Samtidige og Øievidner have faaet fra flere Punkter i den meget lange Linie fra Syd til Nord, paa hvilken Bevægelserne bleve iagttagne, f. Ex. fra Mountbay, Lisabon, Cadiz og Funchal. Det vil deraf fremgaae, hvor

Mountbay.

[Letter from the Rev. William Borlase F. R. S. to the Rev. Charles Lyttleton. Philosophical Transactions. XLIX. P. I. S. 373—74].

„On Saturday the first of last month (November) happened in Mountsbay, and the parts adjacent, the most uncommon and violent agitation of the sea ever remembered. — — — — — about half an hour after ebb, the sea was observed at the Mount-pier to advance suddenly from the eastward. It continued to swell and rise for the space of ten minutes; it then began to retire, running to the west, and south-west, with a rapidity equal to that of a mill-stream descending to an undershot-wheel;

ensartet det Indtryk, som Tilskuerne da have faaet af denne større Begivenhed, har været med det, som de 100 Aar senere fik af den mindre Begivenhed ved vor Kyst. Lignende Vidnesbyrd vil forøvrigt ogsaa enhver Beretning om de andre større og mere fjerne Tildragelser af denne Art afgive, og med Hensyn hertil maa jeg for alle de ældre

it ran so for about ten minutes, till the water was six feet lower than when it began to retire. The Sea then began to return, and in ten minutes it was at the before-mentioned extraordinary height. In ten minutes more it was sunk as before, and so it continued alternately to rise and fall between five and six feet, in the same space of time. The first and second fluxes and refluxes were not so violent at the Mount-pier as the third and fourth, when the sea was rapid beyond expression, and the alteration continued in their full fury for two hours etc."

Lisbon, Novemb. 13th 1755.

[Letter from Mr. Braddock to the Rev. Dr. Sandby in: Charles Davy's Letters upon Subjects of Literature. 1787. II. S. 1—60].

(S. 26) „On a sudden I heard a general outcry: „The Sea is coming in, we shall be all lost.“ — — — — in a instant there appeared, at some small distance, a large body of water, rising as it were like a mountain, it came on foaming and roaring, and rushed towards the shore with such impetuosity, that we all immediately ran for our lives, as fast as possible; many were actually swept away“ — — — — — (S. 31): „when I felt the third shock, which though somewhat less violent than the two former, the sea rushed in again, and retired with the same rapidity — — — — (S. 32): „At this time I took notice the waters retired so impetuously, that some vessels were left quite dry, which rode in seven fathom water,“ — — —.

Lisbon, Novemb. 18th 1755.

[Letter from Mr. Wolfall to Dr. James Parsons F. R. S. Philosophical Transactions. Vol. XLIX. S. 404—5].

„Indeed every element seemed to conspire to our destruction; for soon after the shock, which was near high water,

Tildragelser væsenligst henvise til det Værk af von Hoff, jeg foran allerede har nævnt, og de Kilder, han stedse samvittighedsfuldt anfører. Overalt viser Indtrykket sig ikke alene som et overraskende, men overvældende, idet Naturen synes med Eet at træde udenfor sin Orden; overalt seer man Havet, selv om det i Forveien var saa roligt og

the tide rose forty feet higher in an instant than was ever known, and as suddenly subsided.“

Lisbon Novemb. 7th and 1st Decemb. 1755.

[Letter written by John Mendes Sacchetti. M. D. to Dr. De Castro. F. R. S. Philos. Transactions. XLIX. S. 410—11].

„The water in the sea rose several times, and in a few minutes made three fluxes and refluxes, rising above the greatest spring-tides two spawns. or fifteen English feet“.

Cadiz, Novemb. 4. 1755.

[Letter from Mr. Benjamin Bewick to Mr. Joseph Paice London. Philosophical Transactions. Vol. XLIX. P. 1. S. 425—26].

„An hour after (Jordskjælvstødet den 1ste Novbr.), looking out to sea, we saw a wave coming at eight miles off, which was at least sixty feet higher than common. Every body began to tremble; the sentinels left their posts, and well they did. It came against the west part of the town, which is very rocky: the rocks abated a great deal of its force. At last it came upon the walls — — — —. Every one now thought the town would be swallowed up; for although this was run off, jet with glasses we saw more coming. The people were in the utmost consternation, and ran some one way, some another. The governor ordered the gates to be shut, that people might not go out of town, as the land was lower than the town; by which means he saved the lives of thousands, who wanted to fly, they did not know where. When the wave was gone, some parts, that are deep at low water, were quite dry, for the water retired with the same violence, it came with. These waves came in this manner four or five times, but with less force each time; and about one the sea grew more calm, but was still in a boiling motion. Every thing was washed off the mole. etc.“ — — —. „The whole day the weather was extremely serene and pleasant.“

jævnt, som Hav kan være, selv om ikke en Vind er at mærke, ligesom sætte sig selv i en pludselig Bevægelse, og strax, eller efter en kort Vigen, at styrte ind imod Kysterne i Form af kjæmpestore Flod- eller Tidebølger. Overalt sammenlignes disse imod Landet vendte Bølger med Volde, Mure, Bjergvægge, og den betydelige Høide, som

Cadiz, Novemb. 1855.

[Letter from Don Antonio d'Ulloa F. R. S. to the Spanish Ambassador at the Hague. Philosophical Transactions. Vol. XLIX. P. I. S. 427—28].

„On the first of this month we had here an earthquake, the violence of which was not inferior to that, which swallowed up Lima and Callao, in Peru, towards the end of October 1746. It happened in very fine wether, at three minutes after nine in the morning, and continued five minutes, and consequently near twice as long as that of Peru, the duration of which was only three minutes. If every thing was not destroyed here, it seems particularly owing to the solidity of the buildings. The inhabitants had scarce begun to recover from their first terror, when they saw themselves plunged into new alarms. At ten minutes after eleven they saw rolling towards the city a tide of the sea, which passed over the parapet of sixty feet above the ordinary level of the water. At thirty minutes after eleven came a second tide; and these two were followed by four others of the same kind (XI, 50 min., XII, 30 min., I, 10 min., I, 50 min.). The tides continued, with some intervals, till the evening, but lessening“. „The ships were exposed to eminent danger; the greatest part of them were driven afloat; etc.“

Funchal, Novemb., 1755.

[Letter from Dr. Tho. Heberden to his brother Dr. Will. Heberden F. R. S. Philosoph. Transact. Vol. XLIX. P. I. S. 433].

About an hour and a half after the shock (Jordskjælvet den 1ste Novbr. Kl 9½ Form.) had ceased, the sea, which was quite calm (it being a fine day, and no wind stirring) was observed to retire suddenly some paces, and arising with a great swell, without the least noise, as suddenly advancing, overflowed the shore, and entered into the city. It arose full fifteen feet perpendicular

de opnaae, berettiger jo dertil: 8—10 Fod (mange Steder), 60 F. (Cadiz $\frac{1}{11}$ 1755), 80 F. (Callao $\frac{2}{1}$ 1746)*). Overalt følge flere af disse store, eendrægtige Bølger efter hinanden, oftest 2—5**), de senere aftagende noget i Størrelse. Overalt ere Forstyrrelser og Ødelæggelser disse Bølgers Led-sagere, og de ere derfor langt mere frygtede end de egentlige Jordskjælv.

Med Hensyn til Antallet af Bølgerne endnu kun een Bemærkning: »Kongespeilet« skildrede sine »Havgjerdinger« i det bestemte Antal af »tre«, og ligeledes optraadte vor lille vestjydske Begivenhed næsten overalt med »tre«; endvidere frembød Havskjælvet ved Lissabon $\frac{1}{11}$ 1755 »tre« Bølger (see foran) og der kan af Optegnelserne fremdrages ikke faa andre, om hvilke det bestemt anføres, at de gjentog sig tre Gange***); men det maa sikkerlig ikke regnes som noget karakteristisk, at Gjentagelserne just skulle være »tre« i hvert Havskjælv, eller være tre i hele dettes Udstrækning****).

above high water mark, although the tide, which ebbs and flows here seven feet, was then at half ebb. The water immediately receded again, and after having fluctuated four or five times between high water and low water mark, the undulations continually decreasing (not unlike the vibrations of a pendulum) it subsided, and the sea remained calm as before this phenomenon had appeared.“

*) ja 210 F. (Lopatka 1737), men her er Hoiden beregnet paa en anden Maade.

**) Kun i et enkelt Tilfælde er een eneste Bolge angivet.

***) f. Ex. tre Gange: den forud for Jordskjælvstødet i Peru $\frac{2}{11}$ 1646 gaaende Havskjælvbølge (Em. Kluge anf. Skr. S. 790) og det 40 Minutter efter Stødet i Chili ved Talcahuano og Conception $\frac{2}{2}$ 1835 indtraadte frygtelige Havskjælv. (Leonh. u. Bronn. Zeitschr. 1856. S. 719).

****) Ved de smaa Havskjælv synes det ogsaa vanskeligt at skjelne de mindre, men oprindelige og selvstændige, Reisninger fra Eftersvingningerne af de større

Men naar alle Enkelthederne i »Kongespeilets« Skildring af Grønlandshavets hidtil miskjendte »Havgjerdinger« dækkes saa fuldkomment af Enkelthederne i de Skildringer, vi fra Æievidner have af de ovennævnte usædvanlige Bevægelser, som her have faaet Navnet af »Havskjælv«, da er kun een eneste Slutning berettiget, den: at »Kongespeilets« »Havgjerdinger« have været af samme Natur. *Kongespeilets »Havgjerdinger« vare folgelig et stort Havskjælv.*

III.

Den Klasse af Jordrystelser, som rammer Havet alene, har lige indtil den allerseneste Tid kun været Gjenstand for mindre alvorlige Undersøgelser og kun i ringere Grad vakt Naturforskernes Opmærksomhed. Det er saaledes ikke vanskeligt at forklare sig, at Kongespeilets Skildring af »Havgjerdingerne« ikke har ledet Naturforskerens Tanke hen paa disse Phænomener. Men vise disse »Havgjerdinger« sig nu virkeligen at være Havskjælv — og herom mener jeg, at der ikke længere kan være nogen berettiget Tvivl — da følger der med denne Erkjendelse strax flere andre, som ikke ere uden Interesse. Thi paa den ene Side erfare vi da, at slige Rystelser ikke ere bundne alene til de Have, hvorfra vi hidtil kjendte dem, men ogsaa kunne indtræffe i de nordlige og kolde Egne af Verdenshavet*), og

*) I denne Henseende bør jeg erindre om Dr. Em. Kluges Ord om disse mærkværdige Phænomeners Udbredelse og Fordeleling i de forskjellige Egne af Jordkloden, i den før nævnte Afhandling S. 781: »Von den südlichen und östlichen Küsten Nord-Amerikas ist es mir merkwürdigerweise jedoch nicht gelungen auch nur ein einziges Beispiel davon aufzufinden, was um so auffälliger ist, da einestheils starke Erd-Erschütterungen dort keine seltenen Erscheinungen sind, andernteils bey grossen Erdbeben, wie bey denen zu Lissabon am 1. Novb. 1755 und am 31. März 1761 die Wellen sich bis Westindien in bedeutender Höhe erstreckten, ohne den ihnen

paa den anden Side see vi, at de med de selvsamme Karakterer, som de i Nutiden have, ere historisk indtrufne flere Aarhundreder forud for den Tid, fra hvilken de hidtil vare blevne opførte paa vore Fortegnelser. De »Havgjerdinger«, der ligge til Grund for Kongespeilets Skildring, maae jo i ethvert Fald ligge forud for Kongespeilets Affattelse, maaskee endog en meget rum Tid forud for denne, og Kongespeilets Affattelse faldt, efter hvad nu er almindeligt antaget, i Tidsrummet mellem 1190 og 1260, efter Nogles (f. Ex. N. M. Petersens) Mening snarest nærmere ved det sidste Aarstal, end ved det første. For en Affattelse henimod Midten af Aarhundredet kunde ogsaa den Række Undersøgelser tale, som Kapt. Otto Blom nyligen har anstillet over den Vaabendragt og den krigerske Udrustning, der i Kongespeilet foreskrives for de Kjæmpende. Stemme disse, som Hr. Blom paaviser, ikke med dem, der i Aarhundredets Begyndelse vare kjendte i det øvrige Europa, men med dem, der høre til Midten af Aarhundredet, synes det jo saameget vanskeligere at antage en tidligere Affattelsestid, som det af de mange romanske Benævnelser paa Rustningernes Dele er tydeligt nok, at Kjendskabet til dem er gaaet fra Syden til Norden, og at Formerne maae have været nogen Tid i Brug i Syden, førend de naaede herop*).

näher liegenden Kontinent Nord-Amerikas zu berühren. Dem Mangel an Nachrichten kann Dies nicht zugeschrieben werden, da gerade an den Küsten-Strecken der Vereinigten Staaten dergleichen Erscheinungen grosse Aufmerksamkeit geschenkt wird. Sollte der Golfstrom hievon die Ursache seyn?»

Sætter man »Havskjælvne« fuldstændig i Forbindelse med Jordskjælvne og vulkanske Phænomener i det Hele, da er deres Optræden ved Grønlands Kyster maaskee ikke uden al Interesse med Hensyn til den ved disse stedse foregaaende Sænkning af Landet.

*) See Aarbg. for Nord. Oldk. og Hist. 1867 S. 65—109, og smlgn. hermed Slutnings-Afsnittet af nærværende Meddelelse S. 169.

Et godt Stykke forud for denne Tid, men dog heller ikke længere tilbage i Tiden end Islændernes Bekjendtskab med Grønlandshavet, der begyndte mod Slutningen af det tiende Aarhundrede, maa altsaa »Havgjerdinger«-Begivenheden ligge.

Dette dobbelte Udbytte er allerede af nogen Betydning; men Betydningen vilde forøges meget, hvis det kunde lykkes os fra enkelte Sider at belyse disse i Kongespeilet skildrede »Havgjerdinger« og f. Ex. nærmere betegne det Tidspunkt, da Phænomenet indtraf, eller den Styrke og Voldsomhed, som det ifølge Skildringens Udtryk synes at maatte have havt; nogen Belysning i disse Retninger er vistnok ikke aldeles umulig.

Hvad vi efter Skildringen i det Foregaaende allerede have naaet, maatte idetmindste have givet os en stærk Opfordring til at følge den fundne Traad videre og at efterspore, hvorvidt Minder om »Havgjerdinger«, være sig om Ordet selv eller om de Naturbegivenheder, det betegner, muligen maatte forekomme i vor ældre nordiske Litteratur. Opfordringen er saa meget desto stærkere, som Kongespeilets Forfatter lader os ligefrem forstaae, at disse »Vidundere« ere oplevede mere end eengang. Han forudsætter jo, at Gud »stedse« har udfriet Enkelte af dem, der vare stædte i disse frygtelige Farer, og kun deri seer han en Mulighed for, at Efterretningerne om dem kunne være bragte ud i Verden og senere være forplantede fra Mand til Mand, uvist, som han betænksomt tilføier, om dette altid var skeet i deres rene Skikkelse, eller om de ved Tilføielser eller ved Fradrag vare blevne meer eller mindre forvanskede. Disse Forfatterens Antydninger om en længere fortsat Overlevering lægge jo tydelig nok, som jeg ovenfor yttrede, »Begivenheden temmelig langt tilbage i Tiden, men Ordet »stedse« antyder tillige en Anskuelse hos Forfatteren om dens Gjentakelse; dette skeer dog endnu tydeligere, naar Forfatteren, foruden sine fra Slægt til Slægt

gaaede Meddelelser, synes at vedgaae, at han kort før han nedskrev sin Bog («nyliga») har erholdt andre og nyere, og det fra Folk, som kunde meddele om dem, saasom de vare selv undslupne fra dem. At disse sidste Meddelelser*) iøvrigt neppe have været aldeles overensstemmende med de ældre, og at det maaskee er dem, der har fremkaldt hans besindige Forbehold med Hensyn til den mulig noget forvanskede Skikkelse, hvori Traditionen kunde have opbevaret Efterretningen, kan skjønnes, synes mig, af den Varsomhed, hvormed vor altid sandhedskjærlige Forfatter udtrykker sig i hele dette Stykke.

At efterspore de Minder om «Havgjerdinger», der muligvis kunde findes i den ældste islandske Litteratur, bør være saameget mindre afskrækkende for os Naturforskere, som Islændernes historiske Sands i hine fjerne Tider altid giver et grundet Haab om, at Efterretninger om større Naturbegivenheder ikke vilde blive uomtalte, dersom de virkelig vare komne til deres Kundskab. Dertil kommer, at vore nuværende Hjælpenidler til Kundskab om den ældre islandske Litteratur og dens Indhold ere saa mange og saa gode, at man i Reglen hurtigen vil komme paa det rette Spor.

Om jeg altsaa ikke iforveien havde haft noget Bekjendtskab med en Del af de islandske Sagaer, vilde en simpel Efterseen i større islandske Lexika ved Ordet: «Hafgerdingar» have ført mig til de Sagaer, og til de Kapitler af disse Sagaer, hvori Ordet «Hafgerdinger» forekommer, og følgelig ogsaa til de Kilder, hvorfra nærmere Oplysning var at faae. Er det nu end paa meget faa Steder, at Ordet er brugt, og er det end kun yderst kort og aldeles i Forbigaaende at den Gjenstand, det beteg-

*) Hvad enten han nu havde faaet dem umiddelbart fra disse Personer, eller middelbart, (saafremt nemlig Textens «hitta» kan gjengives ved: «opspurgt» istedetfor «truffet». Smlgn. Anm. S. 124).

ner, berøres, er det dog heldigvis i saadanne Forbindelser, at der herfra, efter min Mening, kastes et ganske uventet og nyt Lys over Grønlandshavets »Havgjerdinger« og derved netop ogsaa over »Kongespeilets«.

De skal nu snart selv erkjende det!

Det synes mig saaledes strax at love godt og at være ret betegnende, at Ordet »Havgjerdinger« i Saga-Texterne kun nævnes i Forbindelse med det store Togt, der under den kraftige og uforfædede **Erik hin Rødes** Veiledning udgik fra Island for at bebygge Grønland. Dette skete i 986, nemlig, som det gjentagne Gange i Sagaerne*) hedder: 15 Vintre førend Kristendommen ved Lov blev vedtaget i Island (hvilket, som bekendt, fandt Sted Aar 1000) og faa Aar efterat **Erik Røde** var kommen tilbage fra sin Opdagelse af Grønland og sit treaarige Ophold der i Landflygtighed. I de saa interessante Optegnelser, som Landnamabogen og Erik Rødes Saga give os dels om denne Hovedanfører dels om de andre raske og djærve Anføreres Liv og Skjæbne, nævnes »Havgjerdingerne« trende Gange paa en saadan Maade, at det er klart, at de have afgivet et vel bekendt og betegnende Moment i enkelt Stormands eller Mærkismands Liv. Dette gaaer saa tydeligt som muligt frem, naar jeg nu, ligesom jeg gjorde det i det foregaaende Afsnit med de Tidender, hvorpaa jeg da beraabte mig, anfører de enkelte Stykker af Texterne, som her komme i særlig Betragtning, og ligeledes udhæver de Ord, som for denne Undersøgelse have særlig Betydning. Til større Bequemlighed for de Mange, der eie denne Bog, anfører jeg dem her efter den Redaktion, hvori Finn Magnusen og C. Rafn have optaget disse Uddrag af Sagaerne i deres fortjenstfulde Værk: Grønlands historiske Mindesmærker 1ste Bind 1838, og ledsager dem med den danske Oversættelse, hvori disse Lærde have gjengivet dem.

*) see senere S. 162 øverst.

I selve **Erik Rodes** Saga finde vi saaledes i tredje Kapitel indflettet følgende Beretning om den unge **Bjarne Herjulfson**, der pleiede skiftevis at tilbringe den ene Vinter i Norge og den anden hos sin Fader paa Island, og nu paa egen Haand opsøgte Grønland for at træffe sammen med Faderen, som allerede i eget Skib var afgaaet til Grønland, inden Sønnen denne Sommer kom til Island*).

3. *Bjarni leitaði Grænlands.*

„Herjúlfr var Bárðarson Herjúlfs sonar; hann var frændi Ingólfs landnáamanns. Þeim Herjúlfi gaf Ingólfr land á milli Vogs ok Reykjaness. Herjúlfr bjó fyrst á Drepestokki; þorgerðr hét kona hans, en Bjarni son þeirra. ok var hinn efnúligsti maðr. Han fjtist utan þegar á unga aldri: varð honum gott bæði til fjár ok mannvirðingar, ok var sinn vetr hvort utan lands eðr með feðr sínum. Brátt átti Bjarni skip i fórum; ok hin sídasta vetr. er hann var í Noregi, þá brá Herjúlfr til Grænlandsferðar með Eireki, ok brá búi sínu. Með Herjúlfi var á skipi suðreyskr maðr kristinn. sá er orti Hafgerðingar drápu; þar er þetta stef í:

3. *Bjarne opsøgte Grønland.*

„Herjulf var en Søn af Bárð Herjulfson; han var Landnamsmanden Ingólfs Frænde. Ingolf gav Herjulf Land imellem Vaag og Reykenæs. Herjulf boede først paa Drepestok; hans Kone hed Thorgerde, og deres Søn Bjarne, en meget haabefuld Mand. Han fik allerede som ung Lyst til at reise udenlands, og forhvervede sig snart baade Gods og Anseelse; og han var hver anden Vinter udenlands, hver anden hjemme hos sin Fader. Snart eiede Bjarne sit eget Fartøi. Den sidste Vinter han var i Norge, lavede Herjulf sig til at reise til Grønland med Erik. Paa Skibet hos Herjulf var en christensyderoisk Mand: han digtede Hafgerdinga-Drapa, (Havbrændingskvadet), hvori dette er Omqvædet:

*) See Grønlands Histor. Mindesmærker I. S. 209.

*Mínar biðr ek múnka reyni
meínalaussan fara beina;
heidis haldi hárrar foldar
hollar drottin yfir mèr stalli!*

*Herjúlfr bjó á Herjúlsnesi,
ham var hinn göfgasti maðr.
Eirekr Rauði bjó í Brattahlíð,
hann etc."*

*Mine Reiser jeg den milde
Munkes Prøver beder styre,
Haanden holde Himmelborgens
Herre over mig bestandig!*

*Herjulf boede paa Herjulfsnæs;
han var en meget anseelig Mand.
Erik Rode boede paa Brattehlid
— o. s. v."*

I den berømte »Landnamabok« eller Bogen om Islands Bebyggelse, er dette samme Vers optaget i det Afsnit, som i den nyeste Udgave af 1829*) udgjør 14de Kapitel af Bogens anden Part, og som har til Overskrift: »*Hér hefr Grænlands landnám*« (her begynder Grønlands Bebyggelse) og med de selvsamme Ord, som i Sagabrudstykket her ovenfor, er det udtrykt, at det er et Stæv i et Qvad om »Havgjerdingerne«, der blev digtet af den kristne Mand, som var ombord paa Herjulfs Skib, da han foer til Grønland, dengang Erik bebyggede dette Land. Jeg behøver altsaa ikke at aftrykke det paany**).

Af begge Steder seer man, at Kundskab om »Havgjerdingerne« gaae saa langt tilbage, at disse allerede vare kjendte af de første Landnamismænd og at »Havgjerdingerne« stode for disse modige Mænd som store Rædsler og Farer, om hvilke de havde digtet egne Draper, hvori de bade Himlen bevare sig for dem, samt at idetmindste

*) nemlig i *Islendinga-Sögur*. Ista Bindi. Kphn. 1829.

**) Men da de i Digtet brugte Udtryk og Omskrivelser, som sædvanligt, tillade at sammenstille Ordene paa en noget forskjellig Maade, skal jeg dog gjengive den Oversættelse af Omqvædet, som de nævnte Forfattere af Grønlands Historiske Mindesmærker her paa dette Sted I. S. 181 have valgt:

*„Jeg til Munkes Prøver beder,
han min Reise Lykke give!
Himmelborgens høie Riges
Hersker naadig mig beskjerme!“*

Brudstykker af Draperne endnu vare i frisk Minde, da Saaerne nedskreves, hvilket var ved Midten af 12te Aarhundrede. Hvorvidt deres Frygt for disse »Undere« hidrørte fra Andres Skildringer af dem eller derfra, at de selv havde været stædte i dem, kan man ikke see af de to hidtil anførte Steder, men det tredie Sted, som jeg nu skal anføre, lader os ikke i mindste Tvivl herom.

I Landnambogens (samme nyeste Udgave) femte Parts 14de Kapitel hedder det om denne Herjulske Æt:

Herjólfur, sá er fyrr var frá sagt, var frændi Ingólfs ok jóst-bróðir. Af því gaf Ingólfr honum land á milli Reykjanes ok Vogs. Hans son var Bárður, fadur Herjólfur þess, er fór till Grænlands ok kom i hafgerðingar. Á skipi hans var sudreyskr maðr; sá orti Hafgerðingadrápu; þar er þetta upphaf:

*Allir hljóði ossu fulli
amra fjalla Dvalins hallar.*

Herjolf, om hvem der før er bleven fortalt, var Ingolfs Frænde og Fostbroder. Derfor gav Ingolf ham Landstrækningen mellem Reikjanes og Vog. Hans Søn var Bard, Fader til den Herjolf, som drog til Grønland og kom i Havgjerdinger). Paa hans Skib var en Mand fra Syderøerne, som digtede Havgjerdinga-Drapa derom. Kvaedet begynder saaledes:*

*Alle lytte! Fylde bringe
Vi fra Dvalins Klippehaller.*

Her er det med rene Ord sagt, at Herjulf var selv stædt i »Havgjerdingerne«, og hvad hans Medreisende fra Hebriderne altsaa havde besunget i sit Drapa om Havgjerdingerne, det var hvad han selv havde været med til at opleve. — Som Særkjender paa denne Herjulf giver Sagaen de to Bedrifter: Reisen til Grønland og Befrielsen fra Havgjerdingehavet, og paa samme Maade er det et

*) »blev omringet af Havbrændinger« er her hos Rafn og Finn Magnusen l. c. S. 195 en ligefrem feilagtig Oversættelse, istedetfor hvilken jeg har indsat det rigtige: »kom i Havgjerdinger«.

Kjende paa den christne Hebrider, at han var Digteren af Havgjerdingedrapen.

Da Herjulf flere Steder i Sagaerne, ligesom ovenfor, udtrykkelig nævnes blandt de Anførere for Skibe, der gik til Grønland samme Tid som Erik hin Røde, og da han ogsaa vides at have naaet frelst til Landet og strax taget Herjulfsdalen i Besiddelse, hvor han boede paa Gaarden Herjulfsnæs, saa er der ingen Grund til at hensesætte denne store Naturbevægelse til nogen anden Tid, end netop det Aar, da Udreisen fra Island og Ankomsten til Grønland fandt Sted. Vi naae saaledes virkelig ikke alene til den nærmere Tidsbestemmelse for »en Havgjerdinge«-Begivenhed, der før inanglede os, men endog til selve Aaret for den, og jeg tager ikke i Betænkning som et nyt Udbytte her at tilføie: *De i Sagaerne omtalte »Havgjerdinger« i Grønlandshavet indtraf i Aaret 986.*

IV.

Lykkedes det os saaledes nærmere at fastsætte Tidspunktet, da Sagaernes »Havgjerdinger« vare indtruffne, er det i Grunden ogsaa lykkedes os at drage Forhold frem, der kaste Lys tilbage paa den Størrelse og Voldsomhed, de have havt. Man vil vist ikke nægte, at et Naturoptrin der ved sin Usædvanlighed griber Sindet saaledes, at der digtes Draper for at bevare Erindringen om det, at disse holde sig i Aarhundreder hos Slægt efter Slægt, og Efterretninger om dem ligeledes i Aarhundreder gaae fra Mund til Mund, maa have havt en usædvanlig Størrelse og Voldsomhed, en saadan som vi vel vanskeligen nu kunne gjøre os en klar Forestilling om. Ville vi forsøge derpaa, maa det idetmindste drages til Minde, at vi nu kjende de Mænd, fra hvis Mund Sagnene udgik, og at det var Mænd, der baade vare dagligdags vante til de store Brændinger imod deres Øes Klippekyster og til det vilde, oprørte Hav uden-

for Øen, vaute til at færdes paa dette i det haardeste Uveir, saa at Udtrykkene i saadanne Mænds Mund have noget ganske andet at sige, end naar de brugtes om Vandbevægelser og Bølger ved vort Vesterhavs Kyster eller i vore smule Vande; vi maae mindes, at det, at have været udsat for et ualmindeligt Oprør i dette Hav, og at være kommen frølst derfra, vil sige noget ganske andet, end det, der under sædvanlige Forhold vil ligge i disse Udtryk.

For mig er dette et utvivlsomt Vidnesbyrd om, at Oprøret i Havet var voldsomt og storartet, og jeg mener ogsaa at finde en særlig Bestyrkelse for denne Opfattelse i visse Angivelser i Sagaerne, som ikke før ere satte i Forbindelse med »Havgjerdingerne«, men hvis Sammenhæng med disse uvilkaarligen maa paatrænge sig Enhver, fra det første Øieblik af, at det staaer fast, at »Havgjerdinger« indtraf samme Aar, som en vis anden Begivenhed, der omtales i Sagaerne og som jeg nu skal fremsætte.

I enkelte Sagatexter udhæves det nemlig udtrykkeligen, at der i et vist Aar gik et aldeles uforholdsmæssigt Antal Skibe til Grunde, men alle disse Skibe vare gaaede fra Island for at naae ind til Grønland, og Aaret siges ligesaa udtrykkeligen at være netop det samme Aar, da Erik Røde drog ud for at bebygge Grønland.

Det hedder saaledes i Erik Rødes Saga*),

<p>„<i>Svá segja fróðir menn, att á því sama sumri, er Eirekr raudi fór att byggja Grænland, þá fór hálf fjórðit ögr skipa or Breidafirði ok Borgarfirði, en fjórtán kvomust út þáng-</i></p>	<p>„<i>Saa sige kyndige Folk, at samme Sommer, da Erik Røde drog at bebygge Grønland, fore 35 Skibe fra Bredefjord og Borgerfjord, men kun 14 naaede derud</i>“):</p>
---	---

*) Gr. Hist. Mind. I. 206—7.

**) Af disse tjorten Landnamsmænd opregnes eller navngives de 9 tilligemed deres Bopæle og Landnam i Erik Rødes Saga

at*); *sum rak aptr, en sum* | *nogle dreve tilbage og an-*
tjyndust. þat var XV vetrun, | *dre forliste. Det var femten*
fjyr em kristni var lögtekin. à | *Vintre, for Christendommen blev*
Islandi“. | *ved Lov antagen paa Island“.*

og i lignende Udtryk udtaler »Landnáma«-bogen sig.

Om end Tallene paa de Skibe, der droge ud fra Island og som forfeilede deres Reise eller gik tabte, i forskjellige Textrecensioner af Sagaerne anføres noget forskjellig*), antyder dog selv den laveste Angivelse af de forulykkede Skibe et i hele Nordboernes Historie vistnok enestaaende Tab af Skibe og Folk, der kun kan have været fremkaldt ved ganske særlige Sammentræf, og jeg troer ikke at man vil kalde det ubesindigt, at jeg i dette umaadelige Tab af Skibe, der i »Havgjerdinge«-Aaret

þátrr Eireks Rauda i Slutningen af første Stykke; efter disses Opregning tilføies der: en sunir fóru til Vestribygðar (men nogle droge til Vesterbygderne); disse vare vel tildels de manglende fem (?).

- *) I den ældste Landnámatext (Skalholske Udg. 1688) staaer saaledes: 35 Skibe, medens den sidste kjøbenhavnske Udgave (1829) kun har 25. Angaaende de forskjellige Varianter i Haandskrifterne henvises her til Grøn. Histor. Mindesm. I. S. 178, 179, 262.

Med Hensyn til selve Kjendsgjerningen, det store Skibstab og Tidspunktet for dette, maa det erindres at Landnámabogens ældste Affatter, Are Frode, boede paa samme Kant af Landet, hvorfra Grønlands Bebyggelse udgik, og at een af hans meget benyttede Hjemmelsmænd var hans Farbroder, den velstaaende og kyndige Thorkel Gellerson paa Helgafell, der havde været i Grønland og modtaget Efterretninger af Mænd, som selv havde ledsaget Erik Røde til Landet. I sin »Islendingabok« anfører saaledes Are Frode denne Thorkel og hans Samtale med en af Eriks Reisefæller som Kilde til den her ovenfor anførte Angivelse af Tidsrummet mellem Grønlands Bebyggelse og Kristendommens Indførelse paa Island (smlgn. Grøn. Histor. Mindesmærker. I. S. 12, 60, 168 og 171).

vare bestemte til Grønland, men ikke naaede »dertil«, seer Spor af »Havgjerdingerne« Virksomhed. Derfor er jeg ogsaa saameget mere tilbøielig til at antage, at: *Det grønlandske Hav« Havgjerdinger« i 986 vare af usædvanlig Størrelse og Voldsomhed.*

V.

Efterat være naaede saavidt, ville vi igjen vende Blikket tilbage paa Kongespeilets Skildring af »Havgjerdingerne« i Grønlandshavet. Kan man nu vel væge sig for den Overbevisning, at hvad vi som historiske Fakta have fundet kort og tørt antegnet i de nævnte ældre islandske Sagaer, er netop fra Phænomenets Side, eller, om man vil, fra den naturhistoriske Side, det Samme, der er bleven skildret i Kongespeilet efter Beretninger, som i tohundrede Aar vare fortalte fra Mand til Mand?

De to Kilder til Kundskab om Havgjerdingerne, det i Norge skrevne Kongespeil og de paa Island nedskrevne Sagaer, fuldstændiggjøre hinanden, skjøndt de tilsyneladende udspringe saa langt fra hinanden. Dette er ikke saa sjældent Tilfældet, og jeg har engang tidligere, i mit Forsøg paa at tyde et andet af Havets »Vidunder«, nemlig den før saa fabelagtige »Sømunk«, paavist, hvorledes vort eget Lands historiske Optegnelser fuldstændigen godtgjorde »Vidunderets« historiske Berettigelse, medens alene franske og schweitziske Skrifter gave saa fyldige Beskrivelser og Afbildninger af det, at det tabte al sin Fabelagtighed og stod ganske forstaaeligt for os som en Blæksprutte. Noget Lignende frembyder »Havgjerdingerne« Historie. Det Historiske have Islæpderne opbevaret i deres Sagaer, det Naturhistoriske eller de store Træk i Phænomenet »Kongespeilets« helgelandske Forfatter i sit ypperlige Skritt. Og som det i Sømunkens Historie let kunde vises, ad hvilke Veie Beskrivelsen og Figurerne vare komne til Schweiz og Frankrig, saaledes er det heller

ikke vanskeligt at paapege Veiene, ad hvilke Skildringer af »Havgjerdingerne« ere naaede til Norge og særlig til Trondhjem og Helgeland, hvor Kongespeilets Forfatter efter hans egne Udtalelser levede. — Hvorledes der i den Tid uafadelig gik Besøg fra Norge til Island og fra Island til Norge, viser næsten hvert Blad af dette Tidsrums Historie, og det foran anførte Kapitel af Bjarne Herjulfsons Ungdomsliv har nyligen stillet os det frisk for Øie. Bjarne var jo hvert andet Aar hjemme (i Island) og hvert andet Aar i Norge, og den samme nøie Forbindelse mellem Norge og de paa Grønland nedsatte Islændere vedligeholdte sig i lang Tid. Ligesom allerede Bjarne selv paa en Maade kunde siges at være gaaet fra Norge til Grønland, om end ad et Par Omveie (da han jo først anløb Island i det Haab, der at træffe sin Fader, og senere, rigtignok af en Feiltagelse idet han maatte ligesom prøve sig frem til det ham ubekjendte Grønland, tillige et Par Punkter af Nordamerika), saaledes gik nogle Aar derefter mange af de paa Grønland Bosatte umiddelbart derfra ned til Norge. Erik Rødes egen Søn Leif reiste fjorten Aar efter Grønlands Bebyggelse til Trondhjem og var Kong Olaf Trygvesons Gjæst, og Sønnen af selve vor Helt fra Havgjerdingerne, Bjarne Herjulfson, kom tilbage til Norge og blev Erik Jarls Mand, og ligesaa see vi, at mange norske Skibe gaae over til Grønland kort efter dettes Bebyggelse. Samqvem mellem Grønland og Norge var der altsaa nok af i den Tid, og netop imellem mægtige Mænd i Norge og de Mænd, der kjendte vel Begivenhederne ved Grønlands Bebyggelse og endog selv havde taget Del i denne. Hvilken Rolle Fortællinger og Gjenfortællinger om Reiser og Bedrifter dengang spillede ikke blot i Kongens og de Mægtiges Haller, men i enhver fri Mands Gaard og i det hele Liv, det kjende vi alle, og ligesaa den mærkværdige Troskab, hvormed Beretningerne gik fra Mand til Mand. Denne Troskab skyldte vi for en stor Del de senere nedskrevne Sa-

gaer og ikke blot disse, men selve Historien; thi ved Fortællinger om Bedrifter fremkaldtes nye Bedrifter og Begivenheder.

Det er altsaa ganske naturligt, — om man end i første Øieblik bliver noget slaaet deraf, — at Kongespeilets Skildring staaer i saa god indre Sammenhæng med Optegnelserne i Sagaerne; thi det er ikke et tilfældigt Sammentræf, men har sin Rod i en tro Overlevering. Er det nemlig ikke, som om Kongespeilets Udtryk, at det var et Guds Under, om noget Skib, der var paa Havet, naar »Havgjerdingerne« kom, kunde naae frelst ud af dem, faaer en levende Belysning ved Sagaernes bestemte Optegnelser, at der i »Havgjerdinge« aaret ved Grønlands Kyster fandt et saadant Tab af Skibe Sted, som aldrig før eller siden har fundet sin Mage? — og er det ikke som om Kongespeilets naturlige Gisning, at dog altid nogle Enkelte maatte være udfriede af Havgjerdingerne, siden man havde Efterretninger om disse Begivenheder, faaer en særlig Bekræftelse ved Sagaernes historiske Fremhævelse af, at Herjulf's Skib var kommen frelst ud af »Havgjerdingerne«. At de ældste Grønlandsfareres »Havgjerdinger« fra 986 og dem, som Kongespeilet omtaler som tilhørende en forlængst forsvunden Tid, ere een og samme Begivenhed, kan jeg ikke betvivle; og da vi i Kongespeilets to Hundrede Aar senere nedskrevne Skildring af »Havgjerdingerne« mærke ligesom Dønningen af de Bevægelser, som de første Beretninger have fremkaldt hos Befolkningen, og i denne Dønnings Linier endnu klart see det hele Oprørs Natur, tager jeg derfor heller ikke i Betænkning til Slutning at hævde: *Kongespeilets »Havgjerdinger« i Grønlandshavet ere de ved en uhyre stærk Jordrystelse fremkaldte voldsomme Havbølger imod den sydgrønlandske Kyst, og dette Havskjælv fandt Sted i Aaret 986.*

VI.

Hermed kunde jeg da forsaavidt afslutte*), hvad jeg havde at meddele til Forstaaelse af de i Kongespeilet skildrede »Havgjerdingers« egentlige Natur; thi et svagt Haab om, at kunne maaskee tilveiebringe Oplysninger om denne Havbevægelses Udbredning uden for Grønlandshavet, er ikke gaaet i Opfyldelse. Dens Styrke lader os vel formode, at den maa have været meget udstrakt; men hverken har jeg kunnet i de gamle Sagaer eller andre Optegnelser finde Spor af, at Bevægelser af denne Natur i hine Tider ere indtrufne ved Islands Kyster, ikke heller har jeg fundet saadanne omtalte fra Irlands Kyster.

Kongespeilets Forfatter slutter imidlertid, som det vil erindres, sin Beretning om dette Phænomen med en Slags Henvisning til, at »Havgjerdinger« ogsaa i en senere Tid vare indtrufne, idet han tilføier, at han endelig har i den allersidste Tid (nylig) truffet Folk, som vare undslupne fra dem og kunde berette om dem**). Om Forfatteren end med en vis Varsomhed omtaler dette Forhold, kræver dog denne hans Antydning ligefrem en særlig Tilføielse til min ovenfor givne Fremstilling, og inden jeg slutter, maa jeg derfor endnu udbede mig Opmærksomheden for Følgende:

Forfatterens Antydning stiller jo egentlig det Spørgsmaal til mig: om der da ikke fremdeles i de islandske Sagaer eller Optegnelser skulle kunne findes Minder om, at der ogsaa i en senere Tid var iagttaget »Havgjerdinger« i de nordlige Have, og navnlig fra et saa sent Tidsrum, som det, indenfor hvilket Kongespeilets Affattelsestid maa ligge, altsaa efter alt hvad der i Begyndelsen af denne Afhandling blev anført, mellem Aarene 1190 og 1260. Ad en

*) Og hermed sluttede jeg ogsaa mit Foredrag i Mødet den 19. Jan. 1869. Afsnittet VI er senere tilføiet.

**) see foran S. 124 og Anm.

Omvei er der igrunnen allerede givet Svar paa dette Spørgsmaal i det Foregaaende, idet jeg yttrede (S. 156), at jeg hverken selv havde fundet ikke heller hos Andre havde seet antydet, at Ordet »Havgjerdinger« i Sagaernes (eller andre historiske Beretningers) Texter var bleven brugt, uden netop i de Beretninger, der angik de oftomtalte Mænd, som toge Del i Grønlands første Bebyggelse. Udenfor den egentlige Text forekommer Ordet rigtignok, men kun en enkelt Gang, nemlig i Overskriften over et Kapitel af en af Biskopssagaerne*), det, der skildrer den haarde og farefulde Overreise, som Biskop Gudmund den Ældre havde, dengang da han, som valgt Biskop (biskopsefne) skulde gaae fra Nord-Island til Trondhjem for at faae Kongens Stadfæstelse af Valget og den biskoppelige Vielse, paa hvilken Reise Skibet flere Gange truedes med Skibbrud og Undergang. Efterat Skibet nemlig paa Grund af Nordenvind havde maattet tage Kursen fra Nordlandet Vest og Syd om Island, mødte det senere ved Skotland og Syderøerne saa haardt og langvarigt Uveir, at det ansaaes for et Mirakel, at Skibet kom frelst derfra. Kapitlet har til Overskrift: »*Frá hafgerðingum*« (Om Havgjerdinger), men i dets Skildring af det hele oprørte Hav, dets Bølger og Stormen, der fremkaldte dem, kan jeg ikke blive noget vaer, der med Rette kunde siges at minde om det Karakteristiske ved Kongespeilets »Havgjerdinger« eller et Havskjælv; tvertimod, Alt synes mig kun at gjenkalde et ved Storm eller Orkan oprørt Hav, saavel ude tilsees som nærmere inde ved Kysterne. Det er imidlertid nok troligt, at nogle af de Folk, der vare med paa denne Reise og hvis Kjendskab til Havgjerdingerne maaskee indskrænkedes til den ene Side af dem, at de vare yderst farlige for Skibe og Mandskab, saa at det var et Guds Under, hvis man kom frelst ud fra dem, have

*) Biskupa-Sögur, gefnar út af hinu íslenzka bókmentafélagi. I. B. Kaupmannahöfn 1858. S. 483.

antaget, at de store Farer, hvoraf de nylig som ved et Mirakel vare undkomne, virkeligen havde været »Havgjerdinger«, og at de derfor i deres Skildringer af det Gjennemlevede kunne have kaldt Bølgegangen og Havbevægelsen med dette Navn, og det er heller ikke urimeligt at det kan være gaaet Enkelte, der hørte Skildringen, saaledes. Men har dette været Tilfældet, og Overskriften over det nævnte Kapitel staaer jo i al Fald som et Vidnesbyrd om, at denne Biskopssagas senere Affatter maa have antaget dem for »Havgjerdinger«, eller hørt dem kalde saaledes, saa har det ikke vel kunnet undgaaes, at Kongespeilets Forfatter, saafremt han dengang levede, ogsaa maatte blive bekendt dermed. Vi have nemlig i denne Saga atter med Mænd at gjøre, der ikke blot toge til den Egn af Norge, i hvilken vi med Bestemthed vide, at vor i næsten alle andre Henseender ubekjendte Forfatter boede, men som en Tidlang bleve nøie knyttede til de Kredse og Omgivelser, hvori Forfatteren idetmindste for en Tid havde levet, og hvis Sæder, Pligter og hele Liv han fremstillede. Endvidere sige Sagaerne os, at Biskoppen netop kom til Norge i en Tid, der falder indenfor det ovennævnte Spillerum. Efter den farefulde Seilads kom nemlig Gudmund »Biskopsefne« ind til Norge imod Vinteren af det sidste Aar, Kong Sverre levede, altsaa i Kong Hakon Sverresens første Regjeringsaar, og Gudmund forblev hos denne Konge i Trondhjem mere end eet Aar og blev derefter viet til Bisp. De skildrede farefulde Begivenheder paa Søen maae altsaa efter den almindeligt vedtagne Tidsregning falde i Aaret 1202, et Tidspunkt, der svarer meget godt til den af flere Grunde formedede Affattelsestid for »Kongespeilet«. Fra deres Side synes altsaa disse formentlige »Havgjerdinger« at kunne hjælpe noget til at fastsætte Affattelsestiden endnu nøiere; — thi om det kun er en Sandsynlighed, saa er det i alle Fald en Sandsynlighed, som er meget stor, at kun til denne meget farefulde Reise med dens formentlige »Havgjerdinger« har

»Kongespeilet« kunnet sigte, saafremt det i det Hele skal have sigtet til en mere bekjendt Tildragelse, og andet kan man ikke ret vel forudsætte. Er dette Tilfældet, kan Skriftets Affattelse altsaa ikke være forud for denne Reise og ikke være skeet i Slutningen af det 12te Aarhundrede; den maa under alle Omstændigheder falde efter Begyndelsen af det trettende Aarhundrede. Hvorlangt ind i det nye Aarhundrede Affattelsen maa sættes, bliver da mest afhængigt af, hvorledes man vil forstaae Tankegangen i den hele Sætning med Ordene: »vér höfum fá þá hitta nyliga«; men Bemærkningen om, at det først nyligen var bleven muligt at faae de Mænd fat (»hittede«), der vare reddede fra »Havgjerdingerne«, er saa langt fra at antyde, at Begivenheden selv var nyligen indtruffen, at den langt snarere røber, at der var gaaet nogen Tid siden da, eller vel baade een og to Decennier af det nye Aarhundrede. Kommer der da maaskee her, fra en hel uventet Side, et nyt Bidrag til Besvarelsen af det Spørgsmaal om Affattelsestiden, som saa ofte er bleven reist og endnu er omtvistet, vil dette ikke lidet understøtte den Mening, hvortil Hr. Capt. O. Blom var kommen ved sine Undersøgelser af de Vaaben og Udrustninger, som »Kongespeilet« foreskriver for Kæmpende og for Stridshestene (smlgn. foran S. 153). Det sætter under alle Omstændigheder »Kongespeilets« Affattelse efter Aaret 1200.

Men man nu tillægge denne min korte Slutnings-Udflugt som Bidrag til Kongespeilets egen Historie hvilken Betydning, man vil — nogen, en ringe, eller slet ingen —, saameget vil staae fast, haaber jeg, at Kongespeilets »Havgjerdinger« ikke længere ere os et gaadefuldt og uforstaaeligt Phænomen, men træde som fuld overskuelig Naturbegivenhed ind i Rækken med andre af samme Natur, som et voldsomt Havskjælv; at Til-

dragelsen heller ikke længere staaer som Noget, der engang i en uvis fjern Fortid er indtraadt, men at den, storartet som den var, er ikke alene bunden til et vist snevert Tidsrum, men endog uadskilleligt fæstet til eet, bestemmeligt Aar, idet den viser sig ligefrem historisk knyttet til een af de store Begivenheder, der danner et eget Afsnit i det høie Nordens Kulturliv (Grønlands Bebyggelse) og blev en Spire til et endnu vigtigere Afsnit i hele Europas Kulturliv (Amerikas Opdagelse og Bebyggelse).

BEMÆRKNINGER OM RUNEINDSKRIFTER PÅ GULDBRAKTEATER.

AF

SOPHUS BUGGE.

De for største delen i Danmark, Sverige og Norge, dog også, skjønt i meget ringere antal, i Nordtydskland og andensteds fundne guldbrakteater er, som bekjendt, hængesmykker eller hængeamuletter, dannede af en tynd rund guldplade, med præg på den ene side og forsynede med hæmpe og indfatning. Mange af disse myntlignende smykker har indskrift, og disse indskrifers bogstavtegn tilhøre for største delen den ældste germanske (gotiske) skrift, den længere runerække. Der er ingen grund til at tvile om, at ialfald de fleste af de brakteater, som har runeindskrift (nu ialt omtrent 70), er forfærdigede i det skandinaviske Norden, ligesom de fleste af dem er fundne der. Man henfører dem i almindelighed til tiden fra omkring år 400 eller 450 til 600 eller til den ældre jernalders senere århundreder.

Når jeg undtager Vadstena-brakteaten (Stephens old-northern runic monuments nr. 22; Atlas for nordisk oldkyndighed nr. 99), på hvilken runerækken læses, så har brakteat-indskrifterne uagtet deres mængde hidtil kun ydet liden hjælp ved undersøgelserne om den ældste runeskrift og det ældste runesprog. Dette er ikke tilfældigt, men grunder sig paa særegenheder ved de fleste brakteat-indskrifter.

Indskrifter med den længere rækkes runer på mindestene bestå næsten bestandig af virkelige ord, udtrykke på en for samtiden let forståelig måde, hvad den, der ristede runerne eller lod dem riste, har villet meddele. Omtrent det samme gjælder om de fleste indskrifter med samme slags runer på brugsgjenstande og smykker af anden art end de, hvorom her særlig tales. Væsentlig forskjelligt er derimod forholdet ved de på brakteater forekommende runeindskrifter. En meget stor del af disse indeholder ikke ord af runeristerens sprog rigtig og tydelig skrevne: nogle indeholde rimelig ord, hvori runeristeren har lagt bestemt mening, men så stærkt forkortede, at vi ikke med sikkerhed kan tyde dem; andre er vistnok kopier af indskrifter, som har indeholdt ord i runeristerens sprog, men kopier så forvanskede, at deres forklaring, når originalen mangler, er umulig; om atter andre tør vi antage, at de hverken indeholde ord i noget germansk sprog eller er forvanskede kopier af sådanne indskrifter. Af disse sidste kan nogle igjen indeholde aldeles vilkårlige runesammenstillinger, andre tegn eller formler som kun har magisk betydning, og atter andre må opfattes som forvanskede, meningsløse kopier af indskrifter i en fremmed skrift og et fremmed sprog.

Væsentlig den samme opfatning er gjort gjældende af P. G. Thorsen, der i sit værk om runemindesmærkerne i Slesvig har udtalt sig om brakteat-indskrifterne med stor forsigtighed. Mindre besindighed er efter mit skøn ved behandlingen af dette æmne vist af Dietrich i hans afhandling (Die runeninschriften der goldbracteaten entziffert und nach ihrer geschichtlichen bedeutung gewürdigt) i *Hauptzeitschrift für deutsches alterthum, neue folge*, I, 1—105 og af Stephens. Både Dietrich og Stephens forklare de allerfleste runeindskrifter på brakteaterne som indeholdende virkelige germanske ord, skrevne på en for samtiden let forståelig måde, men yderst få af deres forklaringer stemme indbyrdes overens, og yderst få såvel af Dietrichs som af

Stephens's forklaringer kan jeg fuldstændig tilegne mig, uagtet begges arbeide for mig har været lærerigt. At de fortræffelige afbildninger hos Stephens ved siden af Atlas for nordisk oldkyndighed danne det faste grundlag ved undersøgelser om dette æmne, er selvfølgeligt.

Forarbeidelsen af brakteater hos Germanerne eller særlig Nordboerne udgik vistnok fra efterligninger af fremmede, navnlig romerske mynter, der blev bårne som smykker. I begyndelsen søgte man at gjengive den fremmede mynts billede, men lidt efter lidt, eftersom fabricationen af disse smykker i hjemmet blev hyppigere og blev foretagen også hvor ikke umiddelbart fremmede forbilleder forelå, fandt man på at indsætte ornamenten og billeder, som udtrykte den hjemlige smag og knyttede sig til hjemlige forestillinger. Således gik det også med indskrifterne. Den germanske stempelskjærer begyndte rimelig med forsøg på at gjengive de fremmede mynters bogstavtræk, i regelen vistnok uden at have nogen forestilling om bogstavernes betydning, end sie om den hele indskrifts mening. Et tydeligt eksempel herpå giver f. eks. den i Atlas nr. 6 afbildede brakteat, der blev funden i det store guldfund ved Broholm i Fyn. Dens billede og indskrift er tildels en efterligning af en mynt af keiser. Constans; begyndelsen af den originale myntindskrift DN FL CONS er ikke tagen med, men kun slutningen TANS PF AVG, hvilket tydelig viser, at den, der har arbeidet brakteaten (hvad enten det nu har været en Nordbo eller ikke), ei har kjendt indskriftens mening. Ved at overføres fra kopi til kopis kopi og således videre gennem flere led måtte de fremmede, uforståede bogstavtegn mere og mere fjærne sig fra sine oprindelige former, og uvilkårlig måtte de tildels forvandles til de i form nærmestliggende tegn af den skrift, som brakteatens arbeider selv kjendte og brugte; brakteatens indskrift kom, ialfald for en del, til at indeholde runer, uagtet den oprindelige original var en rent romersk indskrift. Også herpå kan

anføres eksempler. I Atlas nr. 13 er afbildet en brakteat, som er funden i Sjælland; på den er fremstillet en fyrstes hoved, som efter Thomsen er en, omend ikke umiddelbar, efterligning efter en af de tidligere byzantinske keiseres mynter. Dens omskrift kalder Thomsen runeomskrift, men de enkelte tegn er kun tildels virkelige runer. Denne indskrift antager jeg for at være en kopi af en romersk myntomskrift. De enkelte runer vise, at stempelskjæreren har tilhørt et folk, hvis skrift var runer, men disse runer danne her sikkert ikke ord i noget germansk sprog. Hos Montelius 'från jernaldern' pl. 1 fig. 5 er afbildet en i Danmark funden brakteat, hvorpå man ser et fyrstehoved med diadembånd; i indskriften sees både runer og romerske bogstaver, og den er da vel en forvansket gjengivelse af en romersk myntomskrift.

Det er da meget muligt, at også brakteat-indskrifter, som udelukkende indeholde runetegn, kan være kopier gennem mange led afledede af romerske myntindskrifter, hvis bogstaver blev gjengivne ved de runetegn, som i form (ikke i betydning) lå nærmest. Men i sådanne tilfælde vil originalerne vanskelig med sikkerhed lade sig påvise.

Romerske bogstaver er ikke de eneste fremmede skrifttegn, som i indskrifterne på de i Norden fundne guldbrakteater stå iblandt runer. Brakteaten hos Stephens nr. 28 (Atlas 112), der er funden ved Overhornbæk tæt ved Randers, har et billede, der er beslægtet med det, som sees på brakteaten hos Montelius nr. 5, nemlig et fyrstehoved med diadembånd; også karaktererne under hovedet har nogen lighed med tegnene på nr. 5 hos Montelius og tør derfor mulig være en levning af en romersk myntindskrift, men så forvansket, at dens original er uigjenkjendelig. Af ganske anden oprindelse er derimod sikkerlig den indskrift, som er anbragt rundt om nr. 28 (Atlas 112) mellem to linjer, som ende i ormehoveder. Nr. 30 hos Stephens (Atlas 114), der er funden sammen med nr. 28 (Atlas 112),

har, uagtet dens billed er aldeles forskjelligt fra sidstnævntes, en runeindskrift, som er anbragt aldeles paa samme måde mellem to linjer, der ende i ormehoveder. I begge indskrifter er nogle bogstaver vendte op og ned mod de andre; men mest viser slægtskabet sig deri, at begge indskrifter iblandt egentlige runer har fremmedartede skrifttegn. Nr. 28 har \mathfrak{k} og \mathfrak{z} og ligeledes nr. 30 \mathfrak{E} ; begge brakteater har \mathfrak{A} (nr. 28 to gange, nr. 30 én gang); nr. 28 alene har \mathfrak{O} , nr. 30 alene \mathfrak{F} . Man har neppe ret til at opfatte disse tegn som egentlige runer eller binderuner, og jeg tror ikke, at Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 55) er på ret spor, når han identificerer \mathfrak{A} med et oldengelsk runetegn for *and* 'og'. Jeg mener, det snarere fortjener opmærksomhed, at de to fremmedartede tegn, som nr. 28 og nr. 30 har tilfælles, bruges som bogstaver i 'nordetruskiske' og andre dermed sammenhørende alfabeter. I Limone ved Gardasøen er funden en hos Mommusen nordetruskische alphabete (mittheil. der antiq. gesellschaft in Zürich. 7ter bd.) taf. II, 17, s. 210 og hos Fabretti corpus inscript. Ital. tab. I nr. 13 udgiven indskrift, der dels er skreven med romerske bogstaver, dels i en afart af den nordetruskiske skrift; sproget er måské gallisk, jfr. J. Becker i Kuhns og Schleichers beiträge zur vergleich. sprachforsch. III, 171 og Stokes ssteds VI, 17. I denne indskrift læse vi både \mathfrak{A} og \mathfrak{k} . Det første af disse tegn, hvilket også er fundet i andre indskrifter fra Overitalien (Fabretti 26. 26 bis), er af endnu ubekjendt betydning (*d?*); det andet betegner vel *e*, som i nordetruskisk skrift også har formerne \mathfrak{z} \mathfrak{d} . Hermed står det visselig i sammenhæng, at både \mathfrak{A} og \mathfrak{k} forekommer på de i Banatet (i Torontaler comitatet) fundne og i antik-kabinetet i Wien opbevarede guldkar, hvis indskrifter Dietrich i Pfeiffers Germania 11, s. 177—209 forgjæves har søgt at tyde som affattede i gotiske runer og gotisk sprog. Foruden \mathfrak{A} har nr. 30 \mathfrak{F} (jfr. \mathfrak{F} på Stephens nr. 56, Atlas 232 fra Bolbro på Fyn), og foruden \mathfrak{A} har

Limone-indskriften L . Denne norditalienske indskrift har også flere skrifttegn, som i form stemme overens med de på brakteaterne nr. 28 og 30 brugte runetegn, medens disse i den germanske runerække tildels har en ganske anden betydning. Limone-indskriften har et fremover heldende H , og væsentlig samme tegn forekommer på karene fra banatet; på brakteaten nr. 28 læses et bagover heldende N . M , der forekommer på nr. 28 og i Limone-indskriften, betegner i runerækken d , men i det nordetruskiske alfabet en s -lyd. Limone-indskriften har F , der stemmer overens med runen i form; samme tegn (vendt mod venstre) på Banater-karene; og således kunde flere ligheder i tegnenes form påpeges.

Ved disse sammenstillinger tror jeg at have påvist, at ikke alle runelignende tegn, der på brakteater forekomme iblandt virkelige runer, tilhøre den hjemlige skrift. Og ligeledes tror jeg at have gjort det sandsynligt, at flere brakteatindskrifter, som ialfald tildels er skrevne med runer, er efterligninger af indskrifter i fremmede skriftarter, så at man i dem ikke tør søge ord, som tilhøre noget germansk sprog.

Den omstændighed, at vi på brakteater ved siden af runer finde bogstaver, som tilhøre en afart af den nordetruskiske skrift, tør kanské ikke være uden betydning for runeskriftens historie, som jeg en anden gang håber at skulle kunne gjøre sandsynligt ¹⁾.

¹⁾ I denne forbindelse kan fremsættes et spørgsmål, som prof. O. Rygh först har vakt: er bogstaverne på den i en gravhaug fra den ældre jernalder på Fröhov, Romerike, fundne mandsfigur af bronze (afbildet hos Stephens s. 250) nordetruskiske bogstaver og ikke runer? Første bogstav P kjendes ikke i runerækken, men er næsten samme tegn som nordetrusk. $\text{P} = \text{O}$; 2den bogstav Q betyder både i nordetrusk. skrift og som rune a (ligner også det etrusk. tegn for v); 3dje bogstav X gjenkjendes hverken i runeskrift eller i nordetrusk. skrift, men ligner mest M , der i hin er d , i denne et s -tegn.

Ligesom de nordiske brakteat-fabricanter snart opgav at efterligne billederne på de fremmede mynter og isteden indsatte fremstillinger af æmner, der tilhørte deres egen forestillingskreds, således begyndte de også snart at give smykket en indskrift med de hjemlige runer, som var aldeles uafhængig af fremmede myntindskrifter. Runeindskriften kunde vel da dels opfattes som blot og bart ornament, så at der i de valgte runer ikke lagdes nogen som helst mening, ligesom bogstaverne på de fremmede mynter ikke kunde have nogen sproglig mening for Nordboerne; eller også valgtes runerne med hensyn til deres magiske betydning, så at de skulde virke på samme måde som de hellige tegn (f. eks. ☩), vi ofte finde på brakteater. Dog kunde det endelig også hende, at kunstneren gav brakteaten en indskrift med virkelige ord, i hvilke han udtrykte en bestemt mening.

Men disse ord kunde, som stadig er tilfældet i myntindskrifter, skrives stærkt forkortede; ja det er ikke urimeligt, at ordene stundom blot blev antydede ved begyndelsesbogstaverne. I sådanne tilfælde må brakteat-indskriften for os blive ligeså uforståelig som når dens runer kun har magisk betydning eller aldeles ingen mening har. Ved mange brakteat-indskrifter, som har bogstavforbindelser, der er umulige at udtale, vil det ikke lade sig afgjøre, til hvilken af de nævnte arter de er at henføre. Men endel give ved gjentagelse af den samme rune eller derved, at runerne er vendte snart til en side, snart til en anden side, nærmest det indtryk, at de aldeles ingen sproglig mening har. Således indskriften YVIVM JRLLE på Stephens nr. 9 fra Dannenberg i Hannover; VVIV på Stephens nr. 31 (Atlas 116) fra Fyn; VVYX på Stephens nr. 41 b. fra Sogndal i Bergens stift; indskriften på Stephens nr. 17 (Atlas 80), og flere andre.

På grund af vort ringe kjendskab til det sprog, hvori, og de forhold, hvorunder brakteat-indskrifterne er skrevne,

vil vi for det meste være ude af stand til med sikkerhed at tyde dem, når de er skrevne stærkt forkortet, om end ikke forkortningen er så stærk, at ordene er antydede blot ved begyndelsesbogstaverne. Billedet på nr. 24 hos Stephens (Atlas 101) fra Fyn er åbenbart nær beslægtet med billedet på nr. 55 (Atlas 226) fra Sjælland. Ligeledes har begge brakteater oppe til højre de samme runer **FHT**, derimod forskjellig indskrift oppe til venstre. Under hestens hoved er på nr. 24 skrevet fra højre mod venstre **HXNY** **HOUAR** (den krumme stav på **N** er for kort på tegningen hos Stephens; den skal gå helt ned tæt ind ved den rette stav). Identisk hermed er uimodsigelig den indskrift, som læses fra højre mod venstre under hestens hoved på nr. 55: **HX·Y HO·R**, hvad enten denne forkortning er foretaget med, eller som jeg snarere tror, uden nogen bevidsthed om en mening, som runerne udtrykte. Det er klart, at vi ikke vilde være istand til at føre **HO·R** på nr. 55 tilbage til det oprindeligere **HOUAR**, hvis vi ikke havde nr. 24. — Et forkortet ord er vel også f. eks. **HAG**, som er skrevet for sig selv nede til højre på nr. 68 hos Stephens, fra Ølst i Nørre-Jylland, hvilken brakteat nede til venstre har **ALU**, hvorefter senere; **HAG** kan være et navn i nomin., der er skrevet forkortet, som **HAGUNA** (*Högni*) eller lignende; men med sikkerhed lader indskriften sig vist ikke tolke.

Ligesom mange brakteater med hensyn til de billeder, hvormed de er forsynede, vise sig som tankeløse rå efterligninger af andensteds påviselige typer, således må også mange brakteat-indskrifter opfattes, og det ikke blot i det før nævnte tilfælde, at originalen er en fremmed myntindskrift. Ved runerne har den mand, der har præget brakteaten, ofte ikke villet udtrykke nogen mening; men han har mekanisk overført dem ligesom de øvrige ornamentter fra tidligere typer, og han har ved denne overførelse eller efterligning blot søgt at gengive runeformerne. At dette virke-

lig forholder sig så, vil blive klart ved at jævnføre flere brakteat-indskrifter med hverandre.

Oplysende er i denne henseende navnlig afvigelserne mellem Stephens nr. 49 (Atlas 153) fra Väsby i Skåne og Stephens nr. 49 b fra Eskatorp i Halland, der åbenbart både med hensyn til tegning og indskrift er meget nær beslægtede. Jeg begynder med runen tilhøire for hæmpen på nr. 49.

Rune 1 | sees aldeles ikke på 49 b.

Rune 2 𐌛 d. e. H sér i 49 b ud som to runer 𐌛 d. e. K i oldengelsk form og I.

Rune 3 ƒ A. Istedet har 49 b | I.

Efter rune 4, der på nr. 49 kan tages enten for D eller M, men som på 49 b mest ligner D, følger på nr. 49 en gruppe (rune 5—6), som ikke giver regelrette runeformer; den har lighed med 𐌛𐌛, som Stephens læser, eller endnu mere med 𐌛𐌛. I trækkene på 49 b sér man tydelig lighed med trækkene på 49, men de er endnu mindre regelrette runeformer.

Rune 9 er både på 49 og på 49 b tydelig ƒ A. Stephens's tegning har på 49 b feilagtig ƒ L.

Rune 10 sér på 48 ud som 𐌛 (omvendt ƒ A), derimod på 49 b som 𐌛.

Hvilken af disse to indskrifter vi end holde for den oprindeligere, så har vi her uimodsigeligt bevis for overførelse af indskrift fra en brakteat til en anden kun efter runernes form, uden bevidsthed om ordbetydning. Jeg holder det med Stephens for sandsynligt, at nr. 49 er ældre end 49 b, fordi dens runeformer i flere tilfælde nærme sig mere til de almindelige, ligesom også tegningen på nr. 49 er udført mere i detail, således med hensyn til hestens øie og tunge; dog behøver 49 b ikke at være gjort umiddelbart efter 49, den kan være gjort efter et tredje nærbeslægtet eksemplar. Efter det anførte er det klart, at indskriften på 49 b, i hvilken flere runer er indsatte istedenfor andre,

som i form er lige, men som i betydning er aldeles forskellige, ikke lader sig forklare i den form, hvori den her forekommer; den, som prægede brakteaten, kan med indskriften ikke have villet udtrykke nogen mening.

Men hvem borger os for, at ikke det samme er tilfældet ved nr. 49? kan ikke også dennes indskrift være mekanisk overført fra en ældre nu tabt type, uden at der ved tegnene har været fastholdt nogen sproglig betydning, og således at flere runetegn ved overførelsen er blevne indsatte istedenfor andre, som havde lignende form men aldeles forskellige betydning?

Hvis dette er tilfældet, så er enhver forklaring også af denne indskrift, som den står der, umulig. Det samme forhold kan ved adskillige andre brakteat-indskrifter påvises og tør da ved endnu flere formodes.

Stephens nr. 51 (Atlas nr. 218) og brudstykket Stephens nr. 52, begge fundne på Fyn, er indbyrdes nær beslægtede både i tegning og i indskrift; usikker er den slutning, at typen på nr. 52 er oprindeligere, fordi tegningen her navnlig ved hagen og mundskægget er mere udført. Nr. 52 har umiddelbart foran ſ runen 1 A , men nr. 51 1 L (neppe er nogen kvist skjult af perleranden). Når 1 her er sat for 1 , kan der slet ikke have været tænkt på tegnenes sproglige betydning. Men vi har heller ingen sikkerhed for, at nr. 52 har indskriften i sin oprindelige form. Sammenhæng finder mulig også sted med indskriften på nr. 8, fra Dannenberg i Hannover. Den på denne fremstillede figur er åbenbart nærbeslægtet med den, vi sé på nr. 51 og 52: på alle tre brakteater er det en meget råt afbildet mandlig figur, der står med den høire flade hånd oprakt foran sig og den venstre foran sig nedadvendt. Han har håndledsringe, men er forøvrigt nøgen. Nr. 8 har ligesom 51 og 52 både en del cirkelformede tegn og inde i runeindskriften tilvenstre det såkaldte Torstegn eller crux ansata. Dette nære slægt-

skab i billedet gjør det høist sandsynligt, at det ikke er en tilfældig overensstemmelse, når vi på nr. 8 til venstre nedenfra opad læse $\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{X}$ og på nr. 51 til venstre ovenfra nedad $\mathfrak{X}\mathfrak{Y}\mathfrak{N}$. Forøvrigt vise de to indskrifter intet tydeligt slægtskab; ti det synes slet ikke rimeligt, at også de 5 første runer, der til højre på nr. 51 gå nedenfra opad, $\mathfrak{M}:\mathfrak{T}\mathfrak{N}\mathfrak{Y}$ stå i sammenhæng med $\mathfrak{N}\mathfrak{Y}\mathfrak{X}\mathfrak{T}\mathfrak{M}$, der til venstre på nr. 8 gå nedenfra opad.

Tankeløse gjentagelser af én og samme indskrift er Stephens nr. 43 (Atlas 132). 44 (Atlas 237). 45. 45 b. At der ved indskriftens overførelse fra en brakteat til en anden ikke har været forbundet nogen mening med runetegnene, men at man kun har havt disses form for øie, viser forholdet mellem 45b og 44: hin indskrift måtte læses EEUL, denne EELIL; \mathfrak{N} har ydre lighed med \mathfrak{L} , men lydene LI og U kan ikke skifte. Endnu mere er den samme indskrift bleven forvansket i nr. 46 (Atlas 134); her har stempelskjæreren ikke engang fastholdt bestemte runeformer; indskriften er bleven til næsten blot streger. Vi har her et nyt bevis for, at den omstændighed, at et runelignende tegn findes på en brakteat, ikke godtgjør, at det har været brugt som virkelig bogstav, hvor runer anvendtes som egentlig skrift til at udtrykke ord. Der er også sandsynlighed for, at der er en, om end ikke umiddelbar, sammenhæng mellem indskriften på nr. 43—45 og på nr. 47 (Atlas 135), men denne sammenhæng er kun mulig, når der alene tages hensyn til runernes former, ikke til deres sproglige betydning.

Et nyt eksempel er følgende: indskriften paa Stephens nr. 41 (Montelius 'från jernaldern' pl. I nr. 9) stemmer overens med indskriften på nr. 36 (Atlas 120) og nr. 39 (Atlas 233) undtagen i retningen og deri, at nr. 41 begynder med det på de to andre brakteater manglende tegn \mathfrak{h} , der dog vel må være et runetegn. Denne sidste forskjel vilde være meget underlig, dersom indskrifterne indeholdt

virkelige ord, skrevne på forskjellige måder efter forskjellige udtaleformer, men kan derimod ikke være påfaldende, når runerne blot betragtes som etslags ornamentter. Runetegnet Y må på disse tre brakteater åbenbart opfattes på samme måde; det kan ikke, som Stephens mener, på nr. 41 betegne K, medens det på nr. 36 og 39 betegner Y. En forandring af samme type gjenfinde vi på nr. 35 hos Stephens (Atlas 119), hvor K i begyndelsen er blevet til k , og endelig har den samme indskrift på nr. 38 hos Stephens (Atlas 122) og end mere på nr. 37 (Atlas 121) og på den hos Montelius 'från jernaldern' pl. 1 fig. 10 afbildede brakteat opløst sig til næsten blot streger.

Forhen er nævnt den mulighed, at runerne på brakteaterne undertiden kan have magisk, ikke sproglig, betydning. Denne opfatning synes at ligge nærmest ved enkeltstående runer. Således har nr. 94 i Atlas (ikke hos Stephens), fra Slangstrup i Sjælland, kun runerne Nj ; nr. 69 hos Stephens (Atlas 109), fra Danmark, kun en binderune. Men også magiske formler tør vi her formode.

Tre brakteater, hvis typer forøvrigt er indbyrdes temmelig forskellige, nr. 15 hos Stephens (Atlas 78) fra Sjælland, nr. 16 (Atlas 219) fra Slesvig eller Holsten, og nr. 68 fra Nørre-Jylland har tydelig fNN ALU ; på de to første er runerne skrevne fra venstre mod høire, på den tredje omvendt. Dette ALU er neppe et germansk ord med bestemt sproglig betydning. Oldn. *öl* (dat. *ölvi*) måtte rigtig nok i det ældste runesprog enten hede *ALWA eller *ALU, men fra betydningens side forekommer det mig yderst usandsynligt, at vi skulde have dette ord på de nævnte brakteater. Haigh (conquest of Britain p. 52) og Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 15) forklare ALU af det. oldeng. *hælu* (salus), men dette passer efter min mening ikke til den sprogform, som råder i de indskrifter, der er affattede i den ældste runeskrift. Jeg tror snarere, at ALU kun har magisk betydning; jævnfør Wimmers bemærkninger i årbøger

for nord. oldkynd. 1867 s. 27 anm. Dette støttes derved, at ALU også forekommer på ormebilledet fra Lindholm Skåne (Stephens p. 219), der vist har været brugt som amulet; de tre runer følge der efter runer, som åbenbart ikke danne ord, men er ristede hver flere gange med magisk betydning. Endvidere læses ALU, skrevet fra høire mod venstre, på ringen fra Cöslin i Pommern (Stephens s. 600); over disse runer men skilt fra dem ved en streg er skrevet \mathfrak{J} , hvilket runetegn ikke tør forbindes til ett ord med ALU, men som, ligesom dette, vistnok har havt magisk betydning.

Samme runeskrift eller ændringer af den gjenfindes på andre brakteater. Nr. 18 hos Stephens (Atlas 83) har efter begge tegninger til høire ARU skrevet fra høire mod venstre, men på det galvanoplastiske aftryk i Christiania universitets oldsamling sér den midterste rune ud som 1, ikke som \mathfrak{A} . Dog selv om runen på originalen mere ligner R, holder jeg det for rimeligt, at vi her har en variation af ALU, som også Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 17) læser. Derimod synes det mig yderst tvilsomt, om mynten fra Midt-Mjelde (Stephens nr. 2, Atlas nr. 15) har $\mathfrak{+}$ ALU, som Dietrich læser.

Den utydelige indskrift på nr. 19 hos Stephens (Atlas 84) fra Skåne slutter efter Stephens's tegning med $\mathfrak{A}\mathfrak{A}$. Efter et galvanoplastisk aftryk i Christiania universitets oldsamling af eksemplaret i Kjøbenhavn synes det mig muligt, at den første af de 3 runer ikke er \mathfrak{A} , men \mathfrak{F} , men selv om runen er \mathfrak{A} , tør vi her søge formelen ALU, skjønt lidt forandret.

Det er nævnt, at nr. 15 hos Stephens (Atlas 78) og nr. 16 (Atlas 219) har oppe til høire $\mathfrak{F}\mathfrak{A}$ skrevet fra venstre mod høire; aldeles på samme sted af brakteaten har nr. 24 hos Stephens (Atlas 101) fra Fyn og nr. 55 (Atlas 226), funden ved Vallerløv i Sjælland, $\mathfrak{F}\mathfrak{A}$. Jeg finder det rimeligt, at vi i denne runegruppe har at sé en forandring af hin (hvorefter man må erindre, at skråstregen på runerne

for L og U ofte går ud fra den rette stav nedenfor toppen); men hvis så er, kan der her, som så ofte ellers ved brakteat-indskrifterne, ikke have været taget noget hensyn til tegnenes sproglige betydning, men kun til deres form.

Wimmer (årbøger for nord. oldk. 1867 s. 26 f.) formoder, at $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ på en pil fra Nydam-mose giver et eksempel på runernes magiske brug, og minder om, at vi på brakteaterne oftere finde runerne $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ [Wimmer tænker vel her på nr. 14 hos Stephens, Atlas 76, fra Sjælland] og $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ \circ : samme tegn som på pilen, men en anden orden. Ja sammenhæng med ALU formoder Thomsen (annaler 1855 s. 272) ved $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ på nr. 21 hos Stephens (Atlas 88) og andre ved $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$, der slutter indskriften til højre på nr. 71 hos Stephens, fra Skåne (hvilken brakteat til venstre har LAUKAR, ligesom nr. 18 har ALU og LAUKAR); se herefter s. 199 anm. Men ved sådanne vilkårlige, uregelbundne forandringer kan der naturligvis ikke være tale om vished, ja knapt nok om sandsynlighed.

Endelig står $\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ ALU efter prof. Svend Grundtvigs og min formodning i forbindelse med indskriften på nr. 20 hos Stephens (Atlas 85), fra Lellinge i Sjælland, $\mathfrak{L}\mathfrak{U}\mathfrak{L}\mathfrak{U}\mathfrak{L}\mathfrak{U}$ SALUSALU (sidste L har formen \mathfrak{L} , ikke \mathfrak{L}); men denne forbindelse kan da ikke være lydlig, ti S kan ikke således skydes foran eller falde bort i et ords fremlyd. Lignende forhold kan påvises andensteds. Stephens s. 492 f. oplyser således, at en magisk formel, der især skreves på ringe, på forskjellig måde varieres: GUT GUTHANI eller GUT GUTGTTANNI eller GHETHER GUTHINAN. Ligesålidt som man bør forklare disse variationer efter lovene for lydovergange i sprogene, ligesålidt tør forholdet mellem brakteat-indskrifterne SALU og ALU forklares på denne måde.

Om oprindelsen til rune-indskriften SALU, hvoraf ALU synes opstået, skal jeg nævne en vovelig og usikker gjætning, som i fremtiden mulig kan støttes ved flere analogier: er det overført fra romerske indskrifers SALVS? dette

latinske ord findes meget ofte (især i forbindelsen SALVS REIP) på reversen af romerske keisermynter, også fra den tid, hvis mynter efterlignes i guldbrakteaterne, således f. eks. på en guldmunt af Valentinian I (Cohen VI, 400). Hvis denne gjætning indeholder sandhed, vil vi her have et eksempel på, at man ved gjengivelsen af en romersk indskrift ved runer har havt kundskab om de romerske bogstavers betydning.

Det er allerede i det foregående nævnt, at det magiske ord ALU, der forekommer på mange brakteater, også læses på den i Lindholm-nose i Skåne fundne benamulet (Stephens 219), der, som det synes, forestiller en orm. Da Lindholm-indskriften også i andre henseender turde være oplysende for brakteat-indskrifter, omtaler jeg den her nærmere.

På den side, hvor ALU står, er først skrevet 8 gange **F** A (fra venstre mod højre, ligesom også alle de følgende runer); derpå 3 gange **Y** R; 2 gange **†** N; **BPN** BMU (1 gang hver); 3 gange **↑** T, endelig ALU med to prikker foran og 3 efter. Det synes mig utvilsomt, at runerne foran ALU ikke danne ord, men er ristede med magisk betydning. Professor Lyngby skylder jeg følgende meddelelse: 'Det 8 gange gjentagne **F** mener jeg kunde være ordet ANSUR gjentaget 8 gange i magisk hensigt. Hos J. Arnason, íslenzkar þjóðsögur I, s. 449, anføres en formular til brug ved *kvennagaldur*, som lyder:

Risti eg þér

Ása átta,

Nauðir níu,

hvorom der siges: 'Annað og þriðja vísuorð bendir til þess, að þar hafi að eins staðið í rúnum 4 (således må der vel læses for 1) tekið átta sinnum, og i 3. vísuorði þ tekið níu sinnum'. Tallet 8 passer jo, skjönt det kan være et til-

fældigt sammentræf. Indskriften har jo et par †-er, skjønt ikke umiddelbart efter ƒ-erne. Men den umådelige afstand i tid mellem Lindholm-slangebilledet og den islandske formular gjør forbindelsen næsten usandsynlig, idetmindste usikker'. Trods den umådelige afstand i tid holder jeg det for rimeligt, at det er mere end en tilfældighed, når der her ligesom i den islandske galder er ristet 8 Æser. Ti ordene 'ätte' og 'ås' dannede allerede i det ældste nordiske sprog alliteration med hinanden, og dette kunde give anledning til, at der ved galdrer jævnlig blev ristet 8 Æser. Dog er der ved de følgende runer i Lindholm-indskriften intet tilsvarende forhold. Árnason må have forstået Ása om runen Týr, men neppe med rette. Også ellers finde vi det, at samme rune ristedes flere gange efter hinanden i magisk øiemed, således følger efter et tryllevers i Fornald. sög. III, 206 forskjellige runer, der ristes 6 gange hver.

Der følger tre Y-er. Hermed kan sammenlignes, at der på en af pilene fra Nydam-mose er skrevet Y alene, der ikke kan have sproglig betydning, da runen i den længere række ikke kan begynde noget ord, men som der rimelig skal virke som tryllerune.

Så kommer to gange N-runen. Allerede Sigdríf. str. 7 omtaler, at man ristede denne rune, hvis navn betegner den som den tvingende, klemmende, som tryllerune.

Derefter ƒM̄N. At også disse runer her har magisk betydning, støttes ved Fornald. sög. III, 206, hvor der umiddelbart foran de 6 gange gjentagne runer står de 3 enkelte Y.Y.N.; dog er det vist kun en tilfældighed, at vi på begge steder netop har MU.

Endelig 3 gange T-runen. Efter Sigdr. 6 skal man, når man rister seierruner, to gange nævne Ty; samtidig har man sikkerlig ristet T-runen, der heder Týr.

Indskriften på den anden side, hvis runer ligeledes er skrevne fra høire mod venstre, indeholder derimod virkelige ord, men uden ordafdeling:

MΛMRIFFYZTIIIFXFYHF↑MΛF

hvilket jeg læser:

EK ERILAR SNILAGAR HATEKA.

EK ERILAR betyder, som Wimmer i årbøger f. nord. oldk. 1867 s. 38 og jeg i tidskr. f. philol. VII, 239 har vist, 'jeg Jarl'. Disse ord kræve med nødvendighed en verbalform i første person ental. Denne slutning synes mig så bindende, at jeg vover at benytte den som fast holdpunkt for tolkningen af de følgende ord. Da SNILAGAR synes at måtte forenes til ett ord og da dette ord ingenlunde synes at kunne være en verbalform, så må HATEKA være en sådan.

I HATEKA véd jeg ikke at finde andet end '(jeg) heder'; på lignende måde oversætter Stephens 'hight I (am I called) aye', men hans læsning og opfatning af formen som HÆTE EC Æ(I) vil neppe tilfredsstille. HATEKA må vel være unøjagtig skrivemåde for HAITEKA, ti hvor Gotisk har *ai* og Oldnordisk *ei*, har det ældste nordiske runesprog regelret AI (f. eks. HAITINAR Tanum); for dette sprog beviser stammevokalen i oldeng. *hätte* intet. I de med den længere rækkes runer skrevne nordiske indskrifter kjender jeg ikke noget andet eksempel på en sådan unøjagtig skrivemåde, men i de med de almindelige runer skrevne indskrifter findes ikke sjælden enkelt vokal, hvor udtalen må have havt tvelyd. Norske runeindskrifter er i denne henseende bevisende, da tvelyd har holdt sig i Norge til nutiden; dog véd jeg i norske indskrifter ikke at påvise noget sikkert eksempel på *A* for udtalens *æi*, medens *I* for udtalens *æi* er meget hyppigt¹). Af den unøjagtige skrive-

¹) Efter Wegners tegning af den nu tabte Nærheim-sten på Jæderen skulde dens indskrift have *STAN* ved siden af *STAINAR*. En runeindskrift på et kors på Braddan kirkegård på Man har efter Cumming fig. 22 *RASTI*, men efter Munch *RISTI*.

måde A for AI i Lindholm-indskriften tør neppe noget sluttes om udtalen.

Om forklaringen af ordets slutning kan være tvil. 'jeg heder' udtrykkes i Gotisk ved *haitada*, passivform til *haita* 'kalder', i Oldengelsk ved *hätte*, der efter Grein ablaut § 34 er opstået af *haitada*; i Oldn. ved *heiti*, der er forskjelligt fra *heil* 'kalder' og analogt med *vaki*, *lifi* osv. Jeg formoder, at EK...HATEKA skal sammenstilles med oldn. *ek heitik* (dannet i lighed med *ek mælik* og lignende former); 'jeg' er da ikke alene udtrykt ved det selvstændige EK, men også ved det til verbalformen enklitisk fœiede pronomen¹). Af HATEKA tror jeg da man tør slutte *HATE — oldn. *heiti*. Det udlydende *i* (*e*) i *heiti*, *lifi* er neppe ligetil opstået af *a*, som foreligger i got. *liba*, men er snarere at forklare som indsat i lighed med *i* foran *r* i 2den og 3dje person (*lifir*), der er opstået af *ai* (got. *libais*); E i *HATE kan da sammenstilles med endelsen ER i SINGOSTER på Tunestenen, der svarer til got. *ai*. Men den største vanskelighed volder det udlydende A i HATEKA. De, som tro på paragogisk, parasitisk A i udlyden i disse indskrifter, vil have let for at forklare formen. Men medens jeg lader dette gjælde for Björketorpstenen og for enkelte runeindskrifter med den kortere rækkes runer, som Ärja-stenen i Södermanland (se tidskr. for philol. VII, 332 f.), hvor det sluttende A kun tilhører skriften, men ikke den virkelige udtale, finder jeg sådant meget påfaldende i runeindskrifter fra den ældre jernalder, hvis skrivemåde i det hele synes at slutte sig nær til udtalen af sproget på den tid. Rimeligere synes det mig, at vi i HATEKA har bevaret EKA en ældre form for EK. Ti ligesom STAINA gennem STAINAN har udviklet sig af en grundform STAINAM, således skulde man

¹) Enklitisk brug af *ek* udenfor Norsk har jeg formodet i FALAHAK, OAG på Björketorp-stenen, se tidskr. for philol. VII, 336. VIII, 199.

for EK i det ældste runesprog vente EKA, da Sanskrit har *aham* og andre jafetiske sprog tilsvarende former. Når det alligevel som selvstændigt ord heder EK, må det have sin grund deri, at der ved pronominerne er trang til lette og korte former. Mod denne formodning vil man let indvende, at man tværtimod, hvor pronomenet enklitisk slutter sig til en verbalform, venter den mere afslebne, mindre oprindelige form. Jeg må indrømme denne indvendings vægt; men at den ikke er afgjørende, synes at godtgjøres ved de oldhøitydske former for verbernes 1ste person flertal *suohhemēs*, *birunmēs*, *quamunmēs* osv., hvor pronomenet 'vi' i enklitisk stilling har bevaret en ældre form med *s*, som aldrig findes, hvor pronomenet står selvstændigt (efter Kuhns forklaring i *zeitschr. f. vgl. sprachf.* XVIII, 338 f.). Men endnu kommer jeg til at tænke mig som en mulighed, at det i HATEKA enklitisk tilføiede EKA er identisk med det oldhøitydske *ihcha*, *ihha*, der i glosser forklares ved *egomet* (Grimm *deutsche gramm.* III, 12) og som synes sammensat.

Uagtet jeg således ikke kan give nogen sikker forklaring af det sluttende A, synes der mig ikke at være tilstrækkelig grund til at tvile om, at HATEKA er = *heitik*. EK ERILAR...HATEKA oversætter jeg altså 'jeg heder Jarl'. Jeg minder her om *EK ET GUNNAR* i den norske Tingvollindskrift fra middelalderen; men udtrykket er i denne dog forsåvidt forskjelligt, som der står nærmere forklaring både foran og efter.

Endnu står SNILAGAR tilbage. Jeg har næret tvil om **†** her skal læses N, fordi den anden side 3 gange har **†**, der neppe kan læses anderledes end N, og fordi jeg ikke kjender nogen med den længere rækkes runer skreven nordisk indskrift, i hvilken **†** bevislig betegner N; dog har vel **†** betydningen N på Rökstenen, hvor tegnet står 3 gange blandt den længere rækkes runer. Da jeg ikke øiner nogen bedre forklaring, har jeg i Lindholm-indskriften gjengivet **†** ved N. SNILAGAR, der er nomin. af en A-stamme, må

give et tilnavn eller en nærmere bestemmelse i apposition til ERILAR; men ordets betydning og oprindelse er mig ubekjendt ¹).

Af størst vigtighed for os må de brakteat-indskrifter være, der indeholde virkelige, fuldstændig eller næsten fuldstændig skrevne, uforvanskede ord, i hvilke runemesteren har udtrykt sin tanke; ti det kan naturligvis ikke på forhånd benegtes, at vi er så heldige at have sådanne. Eller af dem kan vi have kopier, der er så lidet forvanskede, at det oprindelige tilnærmelsesvis lader sig finde.

Den brakteat, som her først og fremst påtrænger sig vor opmærksomhed, er Stephens nr. 25 (Atlas 102) fra Tjörkö ved Carlskrona. I dennes indskrift, som går omkring den hele rand og hvis runer må læses fra højre mod venstre, står straks til venstre for hæmpen tydelig skrevet **RNIXY** RUNOR, som ordet rigtig blev læst allerede af Rafn i annaler for nord. oldkynd. 1855, s. 375, medens hans tolkning af indskriften forøvrigt er ubrugelig. Aldeles de samme

¹) Jeg skal nævne en formodning, som jeg har overveiet, og de grunde, af hvilke den ikke forekommer mig sandsynlig. Formodningen er følgende: i SNILAGAR er II tegn for *e* som ofte i romerske indskrifter (jfr. IPOMIDVOS = *Epo-menduos* på en gallisk mynt); men Lindholm-indskriften har ellers 3 gange eget tegn for *e*. G for NG, ligesom D på Tjörkö-brakteaten for ND; vistnok har den længere række eget tegn for *ng*, men alligevel skrives **INBITXFY** på Reidstad-stenen, og jeg har tænkt mig muligheden af, at G i HAWIGAR (AW usikre) på Orstad-stenen ligeledes kunde være for NG. L i SNILAGAR for LL; altså SNILAGAR = *SNELLANGAR d. e. søn af *SNELLAR (*Snyallr*) eller *SNELLA (*Snyalli*); med hensyn til A foran *ng* jævnfør NIWANGMARIR Torsbjerg-dopskoen (tidskr. for philol. VIII, 183) og oldn. *Svárangr*. I Oldtydsk forekommer *Snellung* som navn. Men denne forklaring vover jeg ikke at holde for den rette, da den nævnte opfatning både af II og af G og af A foran G har sine store vanskeligheder.

runer forekomme på Järsberg-stenen som acc. pl. fem. med betydning 'runer' (se tidsskrift for philol. VII, 240 f.). At denne overensstemmelse med Järsberg-stenen skulde være tilfældig, er utroligt; og da vi således på brakteaten finde et tydeligt ord, må vi på forhånd slutte, at den hele indskrift indeholder virkelige ord. Vi skal sé, hvorvidt dette vil godtgøres ved en undersøgelse af de øvrige dele af indskriften.

RUNOR må efter sin form enten være nom. eller accus. pl.; dette sidste er på forhånd sandsynligst, ti de fleste indskrifter, som indeholde ordet 'runer', har følgende formel 'N. N. ristede (gjorde, hug, mærkede el. lign.) runer'. Vi må derfor her snarest søge et præteritum i aktiv. Dette finder jeg med Haigh (*The conquest of Britain by the Saxons* p. 64) i det umiddelbart forudgående ord $\text{P}\text{R}\text{R}\text{T}\text{M}$, hvilket jeg med ham læser WURTE¹). Rigtignok kunde man herimod indvende, at første rune, der på Stephens's tegning har kantede sidestreg²), ikke kan være W, der siden i indskriften har formen P med rund sidestreg, men at den må være P (som Rafn, Dietrich, Stephens har læst). Men sidestregen begynder helt oppe ved toppen af den rette stav, hvilket passer bedre til W end til P, og jeg har ved undersøgelse af et galvanoplastisk aftryk overtødet mig om, at læsningen WURTE er fuldstændig retfærdiggjort. Dette må være præt. 3 ps. sg. af det verbum, som i Got. lyder i inf. *vaurkjan*, i Oldn. *yrkja*. Samme bøjningsform er på spænden fra Etelhem Gotland skreven $\text{P}\text{R}\text{T}\text{T}\text{F}\text{W}\text{R}\text{T}\text{A}$, hvor stammevokalen ikke er udtrykt (se tidsskr. for philol. og pæd. VII, 246 f.), og 1 ps. sg. af samme præteritum har på Tunestenen formen WORAHTO, hvor RUNOR ligeledes må have været objekt (men af dette ord er nu kun noget af R-runen at sé), se tidsskr. f. philol. VII, 229.

¹) Haighs forklaring af indskriften i det hele er derimod forfeilet.

²) På tegningen i Atlas har første rune i WURTE rund form ligesom den følgende W-rune.

WURTE 'gjorde' kræver som subjekt et navn, og snarest et mandsnavn, i nominativ. Dette kan kun findes i ordet, der følger umiddelbart efter de to prikker, **HMMDFY HELDAR**.

WURTE synes snarest at være første ord i indskriften, da der er tre prikker foran dette ord, medens der kun er to foran HELDAR. Dog er dette ikke afgørende. Efter ordstillingen kunde man finde HELDAR.. WURTE RUNOR 'Heldus fecit runas' naturligere end WURTE RUNOR... HELDAR 'fecit runas Heldus'; men at sidstnævnte ordstilling er mulig, tør sluttes af vers som Helg. Hund. I, 21: *Sendi áru allvaldr þadan*; I, 11: *Kvöddu síðan Sigmundar bur auðs ok hringa Hundings synir*. I ethvert fald er de tre hovedled subjekt, verbum, objekt sikrede i indskriften.

Mellem HELDAR og WURTE står KUNIMUDIU. Det synes mig slående rigtigt, når Haigh (Conquest of Britain p. 64) og efter ham Stephens her henvise til det hyppige germanske navn *Kunimund*, oldeng. *Cynemund*, hos Beda *Cynimund*, oldhøitydsk *Chunimunt*. Det første led KUNI er af stammen KUNJA slægt, ligesom HARI som første led af HARJA på Istaby-, Råfsal- og Stentofte-stenene. I MUD er N graphisk udeladt, ligesom ganske almindelig i indskrifter, der er affattede i den kortere runerækkes skrift, og det allerede i de ældste af disse: *ASMUT* Sølvesborg (hvilken indskrift har en rune af den længere række), *KUþUMUT* Helnæs. Adrien de Longpérier 'De l'anousvara dans la numismatique Gauloise' i revue numism. 1864 p. 333—350 nævner eksempler på udeladelse i skrift af N og M hos forskellige folk til forskellige tider, bl. a. på galiske mynter, således *IIPOMIDVOS* = *Epomenduos*.

Endelsen IU i KUNIMUDIU er mig i denne form aldeles uforklarlig. Stephens tolker ordet som dativ 'for Kunimund'; men dette lader sig, såvidt jeg skjønner, fra formens side aldeles ikke forsvare. Heller ikke tør jeg her finde dativ af et tilsvarende kvindenavn. Dativ giver her

overhoved ingen passende mening, ti smykket kunde vel siges at være gjort for eller til en mand eller kvinde, men ikke runerne.

Efter sammenhængen venter man her med bestemthed angivelse af faderens navn 'Held Kunimunds søn gjorde runer'; men 'Kunimunds søn' skulde fuldstændig skrevet hede KUNIMU(N)DINGAR og kan ialfald ikke rigtig udtrykkes ved KUNIMUDIU. Jeg sér kun én rimelig løsning. Ligesom mange af de ovenfor omtalte brakteat-indskrifter er forvanskede kopier, således formoder jeg noget lignende ved Tjörköbrakteatens indskrift. Men forholdet med denne må dog forsåvidt være forskjelligt, som den oprindelige mening og form af indskriften på denne kopi i det hele lader sig øine, så at blot enkelte af originalens runer er blevne feilagtig ombyttede med andre. Jeg formoder, at i KUNIMUDIU kun den sidste rune er feilagtig. KUNIMUDINGAR kunde på originalen have været skrevet forkortet enten KUNIMUDING, ligesom jeg har formodet, at der på Stentofte-stenen skal læses GAF(I)NG, og nævnt muligheden af, at dette skal forståes som et ikke fuldt udskrevet patronymicum i nomin. (tidskr. f. philol. og pæd. VIII, 201); i dette tilfælde vilde *úr*-runen Ω på Tjörköbrakteaten være feilagtig for Ing-runen \S . Eller på originalen kunde have været skrevet KUNIMUDIR, ligesom Istaby-stenen har HAERUWULAFIR (tidskr. f. phil. VII, 320); Ω vilde da være feilagtigt for Υ ¹⁾.

¹⁾ Professor Svend Grundtvig har meddelt mig en række interessante bemærkninger om brakteat-indskrifterne, hvilke han i sin helhed opfatter aldeles på samme måde som jeg. Ligeledes forstår han på Tjörkö-brakteaten de fire ord HELDAR KUNIMUDIU WURTE RUNOR som 'Held Kunimunds søn gjorde runer'; men han tror, at den rette form er KUNIMUDIR (sidste rune \mathcal{R} ikke Ω), og han finder et tegn på senere tid deri, at \mathcal{R} og Υ bruges jævnsides som tegn for nominativsmærket *r*. Runen er dog sikkert U, ikke R.

Denne formodning, at Tjörkö-brakteatens indskrift er en i enkelte stykker forvansket, men i det meste rigtig kopi, kan mulig støttes ved et par andre grunde. Mandsnavnet HELDAR er mig aldeles ubekjendt, og jeg finder ingen germansk ordstamme, af hvilken det kan forklares¹⁾. Men i træk skiller HMMMFY sig yderst lidet fra

HMMMFY HELMAR, der vilde give os et let forståeligt navn: 'hjælm', oldn. *hjalmr*, tysk *helm* bruges som navn (Widsið 29 Grein), og deraf dannes mange germanske navne. Jeg formoder da, at originalens M er bleven forvansket til M D på kopien.

Efter RUNOR følger FYPNNF<NRIM ANWLLHAKURNE. Her er skrivemåden WLLHA meget underlig. Hvis den var rigtig, måtte nødvendig en vokal være udeladt efter W. Dette synes høist usandsynligt, ti en sådan udeladelse skér jo for at spare rum; men her er netop tværtimod almindelig skik brugt den udførlige skrivemåde LL, hvortil man ingen grund sér. Denne vanskelighed tør løses ved den formodning, at Tjörkö-brakteatens indskrift er en kopi.

Jeg formoder, at Tjörköbrakteatens PNNF er forvanskning for originalens PNNF WALHA, som også Haigh (Conquest of Britain p. 64) har læst.

I ANWALHAKURNE ligger det nær at tage AN som identisk med tysk *an*, eng. *on*, oldn. *a*. Fra formens side var det muligt, at ANWALHA kunde være første sammensætningsled af et til oldeng. *onwealh* (integer), oldhøitydsk *anawalh* svarende adjektiv; men herved kan jeg ikke vinde nogen passende mening. Jeg tror snarere, at AN er præposition og at WALHAKURNE er en deraf styret dativ af et substantiv; jfr. dativerne WODURIDE Tune, HITE Järs-

¹⁾ HELDAR kan neppe være umiddelbart beslægtet med kvindenavnet *Hildr* (oprindelig stamme *Hildjā*). Slet intet kan det have at gjøre med det tyske 'held', der i det ældste nordiske runesprog snarest har havt formen *HALIPAR.

berg. Dette substantiv betegner efter min formodning ikke gjenstanden, på hvilken runerne er anbragte, men er vel navnet på stedet, hvor runemesteren boede; aldeles på samme måde nævnes på mynter stadig myntstedet i dativ styret af præpositionen *on*. Dette stedsnavn synes tydelig sammensat: WALHA-KURNE. Første led WALHA synes at være den stamme, som forekommer i oldeng. *Wealh*, pl. *Wealas*, oldhøitydsk *Walah*, oldn. pl. *Valir* (af ældre *Valar*), fremmed (især keltisk), Vælskmand. Om betydningen af andet led tør jeg ikke ndtale nogen bestemt mening; og hvor dette formentlige sted WALHAKURNE er at søge, det kan jeg slet ikke sige¹⁾.

Hvorvidt alliterationen

WURTE RUNOR

AN WALHA-KURNE

er tilsigtet eller ei, lader sig ikke afgjøre.

¹⁾ Jeg har tænkt mig, at andet led kunde stå i forbindelse med ordet 'korn'; med U i KURNE kunde jævnføres U i WURTE ligeoverfor oldn. *orti*. AN WALHA-KURNE måtte da tænkes i oldn. form at skulle lyde *á Valkyrni* og at betegne 'et sted, hvor *valkorn* gror', ligesom det norske stedsnavn *Espi* betegner 'et sted, hvor der vokser aspetræer'. Ligesom *korn* bruges enstydigt med *bygg*, således måtte *WALHA-KORNA, **valkorn* 'vælsk korn' betegne det samme som *valbygg* (Edda ed. A. M. II, 493), der i Norge er navn for toradet eller seksradet byg. Men jeg tør ikke med tryghed fastholde denne opfatning, navnlig fordi suffikset, hvoraf der i Oldn. også i dativ vilde være spor i stammestavelens omlyd, ikke vel kunde aldeles forsvinde. — Det kan nævnes, at man i Tydskland har stedsnavne på *korn*: Oberkorn, Einkorn (Förstemann: Die deutschen Ortsnamen 1863 s. 92).

WALHAKURNE har en påfaldende lighed med *Walcorn*, som *Walcheren* kaldes (i accus.) i Thietmari chron. (Pertz mon. Germ. V, 814) og derefter hos *annalista Saxo* (Pertz VIII, 657), medens oen i gammel tid ellers heder *Walacria*, *Walacra*, *Walacre* osv.; men af flere grunde vover jeg ikke at holde denne lighed for andet end en tilfældighed. Andre stedsnavne, hvis lighed vistnok ligeledes er tilfældig, er det ikke umagen værdt at nævne.

Indskriften på brakteaten nr. 67 hos Stephens (Thorsen runemind. s. 329) fra Skodborg sogn i Slesvig synes også at give håb om, at den kan tolkes. Der er ingen bestemt antydning til, hvor man skal begynde læsningen. Hvis vi først tage A-runen oppe under hæmpen (hvilket synes at stemme overens med Thorsens mening s. 353), så få vi følgende indskrift, når vi vende runerne om:

FNĦFFFTFPITFNĦFFFTFPITFNĦFFFTFPITĦFFFTPIM

For at begynde læsningen der, hvor den her er begyndt, taler navnlig den omstændighed, at vi derved få tre gange efter hinanden de samme 10 runer gjentagne og så tilsidst 7 tildels afvigende runer; dog er denne grund ikke afgjørende. Med Svend Grundtvig antager jeg, at Ħ (eller vendt om ϕ), som er skrevet én gang, er en sideform til ϕ (eller, når runerne vendes om, så at de læses fra venstre til højre, ħ), og at begge tegn betyde NG; således har vi ellers for NG både og . Nærbeslægtede er formerne for NG-runen på Torsbjerg-dopskoen, Vimose-høveleu og Steinstad-stenen. For læsningen af de nævnte runetegn som S haves ingen sikker støtte. Jeg læser altså:

AUNGAALAWINAUNGAALAWINAUNGAALAWIN-
NGALAWID.

Med Sv. Grundtvig antager jeg fremdeles, at det oprindelig har været meningen at skrive samme runerække også fjerde gang, så at NGALA er forkortet skrivemåde for AUNGAALA og M forvansket af t, som der 3 gange er skrevet på det tilsvarende sted. Hvis dette er rigtigt, må indskriften vel være kopi som flere af mig forhen nævnte brakteat-indskrifter.

Men spørgsmålet bliver da, om originalens 4 gange gjentagne AUNGAALAWIN er virkelige ord, hvorved op-havsmanden har udtrykt en bestemt mening. Den omstændighed, at de samme runer flere gange er gjentagne, kan intet i denne henseende godtgjøre. Jeg vover ikke med fuld tryghed at besvare dette spørgsmål, men det forekommer

mig rimeligt, at indskriften indeholder virkelige ord. Følgende forklaring gjør ikke krav på at være mere end en mulighed.

Umiddelbart foran \widehat{NG} synes tvetyden AU uforklarlig, og derfor ligger den formodning nær, at Ing-runen her betegner stavelsen *ing* ligesom i $HAR(I)\widehat{NGA}$ Vimose-kammen, $RAN(I)\widehat{NGA}$ Müncheberg-spydet, $MONN(I)\widehat{NG}$ på en af Stephens s. 306 nævnt engelsk mynt og efter min gjætning (tidskr. for philol. VIII, 201) mulig i $GAF(I)\widehat{NG}$ på Sten-tofte-stenen. Vi få da $AU(I)\widehat{NGA}$. Ved $ALAWIN$ kommer man til at tænke på det oldtydske mandnavn *Alwini* (se Förstemann), men da må navnets endelse på brakteaten være udeladt, og det kan da ikke af formen sees, hvilken casus vi her har. Jeg tror ikke, at man her bør søge en dativ, som skal angive, for hvem brakteaten er gjort, til hvem den er skjænket¹). Da flere brakteat-indskrifter, som jeg i det følgende skal søge at vise, synes at indeholde et mandnavn alene i nominativ, søger jeg også her en nominativ. $ALAWIN$ må da være forkortet skrivemåde for $ALAWINr$. Sådant forkortet skrivemåde er ganske almindelig på mynter, og kan da heller ikke på brakteater vække forundring. På lignende måde er $M\dot{W}$ på Krogstad-stenen efter min formodning forkortet skrivemåde for $MAIWI$ eller, som jeg nu snarere tror, for $MAWI$. Navnet $ALAWIN(r)$, der ikke er bevaret i senere Nordisk, må vel betegne en, som i alt er vennesæl; første led er det samme som i navnet *Alrekr*, got. *Alareiks*; det andet led har vi f. eks. i navnet *Audun* (for *Aud-vinr*), oldeng. *Eadwine*. I $ALA-$ er stammens udlydende *a* bevaret ligesom i $HLEWA-$ på Gallehus-hornet, $WITADA$ - på Tunestenen, $WLLHA$ - (* $WALHA$ -) på Tjörkö-brakteaten.

¹) Stephens læser $\mathcal{E}L\mathcal{E}WIN\mathcal{E}$ som ett ord og forklarer dette som dativ af et mandnavn, hvilket han identificerer med oldtydsk *Eliwin*, *Eluwin*.

Som patronymisk bestemmelse til ALAWIN(ĪR) opfatter jeg AU(I)ŊGA, der synes at være dannet af et til oldeng. *Eāwa*, *Eāha*, oldhøitydsk *Ouwo* (se om dette Müllenhoff i *Haupts zeitschr.* XI, 281) svarende mandsnavn. AU(I)ŊGA kunde efter sin form være nom. af en stamme AU(I)ŊGAN, jfr. f. eks. HAR(I)ŊGA på Vimose-kammen; men når 'Aues søn' skulde være udtrykt ved et selvstændigt ord i apposition, måtte det, efter hvad vi véd, hede AUINGAR, der skulde følge efter ALAWIN(ĪR). Måské bør man derfor læse som et sammensat navn AU(I)ŊGA—ALAWIN(ĪR). Mulig har vi et lignende sammensat navn i NIWANG—MARĪR på Torsbjerg-dopskoen; jævnfør mine bemærkninger i *tidskr. for philol.* VIII, 183 f. Større betænkelighed har jeg ved at tage HAR(I)ŊGA—ĀLERGAR? († med tvil gjen-givet ved \bar{A}) på Skåång-stenen som et sammensat navn¹).

Hvis altså Skodborg-brakteatens indskrift indeholder virkelige ord, om end ufuldstændig skrevne og tildels feilagtig kopierede, ikke en vilkårlig og sproglig betydningsløs sammenstilling af runer, så kan jeg ikke finde andet udtrykt i den end et mandsnavn i nom., som oftere er gjen-taget, 'Alavin Aues søn' eller 'Alavin af Auingerne's æt'.

Man må på forhånd vente i flere korte brakteat-indskrifter at finde alene et navn i nominativ, der enten kan angive, hvem der har arbejdet brakteaten, eller hvem der har eiet den. Således er på flere smykker og brugsgjenstande fra den ældre jernalder skrevet med den længere række's runer arbejderens eller eierens navn i nominativ; ligeledes kan med Dietrich i *Haupts zeitschr.* n. f. I, 38 mindes om, at de gamle germanske mynter jævnlig på den ene side har myntherrens, på den anden side myntmesterens navn, begge i nomin., dog hyppig med et tillæg. Når vi

¹) AU(I)ŊGA synes efter sin form også at kunne være gen. pl., men at opfatte det således er neppe rimeligt, uagtet *Hrafnunga* i *RAFNUKA TUFĪ* på Bække-stenen ved kirken og *RHAFNUKATUFĪ* på Læborg-stenen er gen. pl.

vil undersøge brakteat-indskrifterne for at sé, hvorvidt forventningen om at finde navne i nom. opfyldes, så er det naturligt først at speide efter det i den ældre jernalders runeindskrifter så hyppig forekommende nominativsmærke R (A-R, I-R, U-R).

En nominativ sg. masc. af en A-stamme må vi vel have i indskriften til venstre¹⁾ på nr. 71 hos Stephens (fra Skåne) 𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄 , forudsat at disse runer give et virkeligt ord, hvori runemesteren har lagt bestemt mening. Fjerde rune er her usædvanlig; Stephens læser den som U, men denne læsning synes mig ikke rimelig, da den er aldeles forskjellig i form fra tredje rune. Jeg læser den som K; denne runes oprindelige form er 𐀄 , men i Lindholm-indskriften forekommer 𐀅 , hvilken form nærmest forudsætter 𐀆 med vinkelens åbning vendt nedover, altså væsentlig samme form som på brakteaten nr. 71. På denne står der altså LAUKAR. Samme ord synes at være skrevet mellem manden og hjorten på nr. 18 hos Stephens (Thorsen runemind. s. 329; Atlas nr. 83): 𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄 . Fjerde rune, der nedentil er tospaltet, forstår jeg som binderune for 𐀅𐀆 , medens Stephens tager den som variation af 𐀆 og Dietrich som binderune for NA. Jeg læser altså også her LAUKAR. Mulig er der også sammenhæng med indskriften på nr. 19 hos Stephens (Atlas 84) fra Skåne. På denne brakteat læses først 𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄 LAWU, der synes at være identisk med begyndelsen af indskriften på nr. 24 hos Stephens (Atlas nr. 101), fra Fyn (tredje rune på sidstnævnte er, efter et galvanoplastisk aftryk at dømme, 𐀅 ikke 𐀆). De følgende runer på nr. 19 har på tegningen hos Stephens sådant udseende: 𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄 , men indskriften er overhoved (både på

¹⁾ Til høire har brakteaten efter tegningen hos Stephens følgende indskrift, skreven fra høire mod venstre: 𐀀𐀁𐀂𐀃𐀄𐀅𐀆𐀇𐀈𐀉𐀊 TANULU AA. På et galvanoplastisk aftryk er første rune utydelig; rune 3 synes 𐀅 ; andet ord synes AL, snarere end AA.

originaleksempelret i Christiania universitets oldsamling og på det sammesteds værende galvanoplastiske aftryk af eksemplaret i Kjøbenhavn) meget utydelig. Også i det nævnte ord synes fjerde rune at være binderune for KA; anden rune, som ligner den særlig engelske senere rune for O, er vel kun forvanskning af F.

Derved at LAUKAR forekommer i forskellige brakteatindskrifter bliver man noget betænkelig ved at tage det som et virkeligt ord; hvis det alligevel har bestemt sproglig betydning, synes det at måtte være et navn. Efter formen kan det vel ikke være andet end oldn. *laukr*, oldeng. *leác*, oldhøitydsk *louh*; dette ord véd jeg vistnok ikke ellers at have seet brugt som mandnavn, men det findes som tilnavn (Flat. II, 576). Helten sammenlignes med en lög Guðrún. I str. 18, Guðrún. II str. 2, i Islandsk betegner *laukr i ætt* den ypperste i en æt. På nr. 19 (Atlas 84) følger efter tegningen hos Stephens umiddelbart nogle runer, der synes at måtte læses GAKAR; dette sér ud som en nom. sg. masc., men jeg kan ikke forklare det og vil ikke indestå for, at det er uforvansket.

Et mandnavn i nom. formoder jeg også i HOUAR på nr. 24 (Atlas 101), der, som før bemærket, er bleven forkortet til HO.R på nr. 55 (Atlas 226). Men det er meget muligt, at også HOUAR er en forvansket kopi. Her kan endnu mærkes, at den ovenfor nævnte indskrift paa nr. 41, der gjenfindes i mange forvanskede kopier, ender med FY — AR.

I andre brakteatindskrifter har vi vistnok i nom. et mandnavn af en stamme på AN. Således har nr. 29 hos Stephens (Atlas 113), der er funden i Pommern, indskriften ÞFIXF, som kan læses PAIGA eller WAIGA. Müllenhoff i '14ter bericht der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen gesellschaft, Kiel 1849, p. 13' (hvilket skrift jeg ikke kan benytte umiddelbart) har vistnok rigtig forstået WAIGA som mandnavn i nom. af stammen WAIGAN og sammenstillet

dette navn med oldhøitydsk *Waiko*, hvilket navn findes i sydtyske diplomer. Hermed identificerer Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 44) det oldsaksiske navn *Wēga* tradd. Corv. 34; men dette er tvilsomt, ti *Wega* kan have kort *e* og være samme navn som norsk *Vegi* Dipl. Norv. I nr. 295; II nr. 677. WAIGA forener Haigh (Conquest of Britain p. 60) med det oldengelske navn *Wāga*, som af Florents af Worcester tillægges Wærmunds bedstefader. Samme bøjningsform har vi i flere andre runeindskrifter: M(A)R(I)LA Etelhem-smykket, HAR(I)N̄GA Vimose-kammen, RAN(I)N̄GA Müncheberg-spydet. Mandsnavnet WAIGA findes i senere tid ikke brugt i Nordisk, hvor det måtte hede *Veigi*, men her finde vi derimod et appellativ, hvoraf det sandsynlig er dannet: *veig* fem. stærk drik, der forekommer som andet led i mange sammensatte kvindenavne; jfr. *veig* f. kraft Örvarodds s. (Fas. II, 522).

Kanské med rette har Haigh (Conquest of Britain p. 60) og Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 44. 75) også fundet nominativ af et mandsnavn, hvis stamme ender på *an*, i OTA på nr. 33 hos Stephens (Atlas 118) fra Tjörkö og nr. 34 (Atlas 234) fra Skåne. Men navnets oprindelse er tvilsom. Jeg kan ikke med Dietrich tro, at det er det samme som oldeng. *Eāta*, oldsaks. *Óto* og at det er opstået af *Auta*, ti *au* bliver i de med den længere rækkes runer skrevne nordiske indskrifter uforandret (således i det foran nævnte LAUKAR) og går ikke over til *ō*. Derimod i navnet OTI på den sene, på Gotland fundne, sølvbrakteat nr. 66 hos Stephens, Atlas 47 (der har indskriften + MAIESTAS : OTIMEFECIT), kan O vel være opstået af *au*. Haigh minder derimod ved OTA om navnet på Hengests søn *Octa*, hvormed han pag. 152 sammenstiller stedsnavnene *Otford* (*Ohtanford*) og *Otanhyrst* i Kent. Hvis denne opfatning var den rette, måtte OTA være = *OTTA og dette ved en i Oldnordisk regelret indtrådt assimilation være opstaaet af *OHTA; navnet vilde da være af samme op-

rindelse som første led i *Ótt-arr*, oldeng. *Óht-here*, jfr. oldeng. *óht* forfølgelse, oldn. *ótti* rædsel. Men i DOHTRIR på Tune-stenen er *ht* ikke assimileret, og WRTA (Etelhem-smykket), WURTE (på den før omtalte Tjörkö-brakteat), hvor det i WORAHTO på Tune-stenen bevarede *h* er udtrængt, giver ikke fuldstændig analogi for OTA istedenfor *OHTA. Jeg holder derfor denne forklaring for meget usikker.

Hvis nr. 72 hos Stephens (fra Gotland) har $\mathfrak{R}\mathfrak{M}\mathfrak{Y}$, således som Stephens har læst (de to runer til venstre er meget utydelige), så må denne indskrift læses fra venstre mod høire, så at U-runen her som oftere (f. eks. på nr. 7 hos Stephens) er vendt om. I OTUR kunde man søge et med OTA beslægtet mandsnavn i nominativ (jfr. HAWUK-OPUR på Vånga-stenen). Svend Grundtvig formoder endog, at OTUR og OTA er to former af en og samme indskrift¹).

Et mandsnavn i nom. på A har vi fremdeles mulig på nr. 73 hos Stephens (fra Gotland); men da jeg ikke selv har seet brakteaten, hvis runer, som det synes, tildels er lidt utydelige, tør jeg ikke have nogen bestemt mening om navnets form, end sie om dets oprindelse. Stephens læser $\mathfrak{N}\mathfrak{W}\mathfrak{A}\mathfrak{E}$, hvilket han gjengiver NAWÆ, men jeg har betænkelighed ved den forholdsvise sene, særlig engelske A-rune.

På Vadstena-brakteaten (Stephens nr. 22, Atlas nr. 99) læste Munch (ann. for nord. oldk. 1847 s. 335. 351) foran runerækken TUVATUVA, hvilket han forstod som mands-

¹) Thomsen (ann. for nord. oldk. 1855 s. 272) vil finde sammenhæng mellem OTA på de to nævnte brakteater og de tre runer længst nede til venstre på nr. 51 hos Stephens (Atlas 218), men denne ufuldstændige lighed er vist aldeles tilfældig.

Jeg vover ikke at tænke på, at OTA og OTUR skulde være forvansket gjengivelse af VOTA, der er så hyppigt på reversen af romerske keisermynter. Men $\begin{smallmatrix} \text{VOT} \\ \times \times \end{smallmatrix}$ på romerske mynter (f. eks. af Constantin II og Crispus) gjenkjendes tydelig i forvanskningen $\begin{smallmatrix} \text{TOT} \\ \times \times \end{smallmatrix}$ på angelsaksiske sceattas, se Head i The Numismatic Chronicle 1868 s. 82.

navnet *Tófi* to gange skrevet. Müllenhoff forstod også TUVÅ som mandsnavn, men sammenlignede dermed det første led i det oldhøitydske mandsnavn *Zu-olt*, idet han rigtig erkjendte, at P W i indlyden i de ældste runeskrifters sprog etymologisk svarer til det gotiske *v* og ikke til det gotiske *b* eller *f*. Men af Klemming hos Stephens s. 536 er det oplyst, at første rune ikke kan være T, men må være L. Tredje rune læser Stephens som P, men på et galvanoplastisk aftryk troede jeg at sé, at den havde større lighed med W. Jeg læser derfor LUWATUWA. Dette kan jeg ikke forklare, og det synes mig muligt, at det er en vilkårlig sammenstilling af runer eller kanskje etslags stavelseøvelse uden sproglig betydning¹).

Endnu én brakteat-indskrift må jeg særlig omtale, nemlig den, som læses på brakteaten nr. 57 hos Stephens (Atlas 230), fra Sjælland. Indskriften går om randen fra høire mod venstre og tegnene er følgende:

HEININHEFITIΛF : VEINILY : XIBENTF : · ♀

13de rune i første runegruppe er tvilsom. Den kan ikke være U, ti den er i form ganske forskjellig fra de U-runer, som forekomme i indskriften. Stephens læser den som L, hvis rette stav er kommen til at stupe lidt forover; og det må indrømmes, at denne læsning efter runens form er mulig. Men runen ligner kanskje ligeså meget 4de rune i ordet til venstre på nr. 71 hos Stephens, hvilken rune jeg ovenfor har forklaret som K og som ialfald ikke kan være L. Dietrich i Haupt's zeitschr. n. f. I, 66. 100 læser omtalte

¹) På en kirkemur i Gotland findes stavelseøvelser skrevne med yngre runer: *FUOAIE þUOAIE* osv. (Stephens s. 533). Thomsen (ann. f. nordk. oldk. 1855 s. 252) læser på Vadstena-brakteaten *INIF* og sammenstiller dermed begyndelsen af indskriften på nr. 19 hos Stephens (Atlas 84) og nr. 24 (Atlas 101), som han læser *IFIN*; men Vadstena-brakteatens indskrift har vistnok med de to sidstnævnte ingen virkelig sammenhæng.

rune på nr. 57 som C, men antager uden hjemmel, at C her er sat for *ng*.

I tredje runegruppe synes både 4de og 6te rune efter sin form sikkert at være U, ingen af dem sér ud til at kunne være L. 7de rune i 3dje gruppe er vistnok N, som Dietrich læser; tværstregen skråner kun ganske svagt nedad, ligesom også tværstregen i H-runen i denne indskrift er mere horizontal end almindelig. Endelig kan mærkes, at Dietrichs læsning af 6te rune i første gruppe som D er vilkårlig; den er aldeles tydelig H. Jeg læser altså:

HAUIUHAHAITIKA FAUAUISA GIBUAUNA.

Flere grunde tale for, at denne indskrift ikke indeholder en vilkårlig sammenstilling af runer, men virkelige ord. Allerede den omstændighed, at den lange række af runer kun giver bekjendte runetegn (ti 13de rune i første gruppe kan ikke siges at være et ubekjendt tegn) i regelret stilling, taler derfor. Endnu mere det, at indskriften ikke indeholder nogen umulig, ja neppe nogen usandsynlig bogstavforbindelse. Det støttes også derved, at indskriften er af-delt ved skilletegn, ti denne betydning har tegnene : og : sikkerlig.

Endvidere tør man formode, at ordafdeling, der altid er til stor hjælp ved tolkningen, ikke er gennemført; det er ikke rimeligt, at HAUIUHAHAITIKA er ett ord. Også synes det på forhånd sandsynligt, at U i indskriften, navnlig i FAUAUISA, er tegn for *w*, uagtet den længere række for denne lyd har et særeget tegn P; det samme formoder Dietrich i Hauptz zeitschr. n. f. I, 66. 100. At U er brugt for *w*, er ikke underligere end at †X er brugt for *ng* paa Reidstad-stenen og efter min formodning l for *e* på Reidstad-stenen og andensteds, N for *o* på Orstad-stenen. Ved denne spredte brug i den ældre jernalders indskrifter forberedes den fuldstændige opgivelse af $\text{P} \text{S} \text{M} \text{X}$ i den yngre jernalders runeskrift. Dietrich, der holder den skandinaviske

futhark for den ældre, sér derimod i brugen af \mathfrak{N} for w tegn på ælde.

Såmeget synes man med nogenlunde tryghed at kunne sige om indskriften på brakteaten nr. 57. Endnu kan mærkes: hvis der skal læses HAITIKA (ikke HAITILA), synes det rimeligt, at dette, som også Dietrich i Haupts zeitschr. n. f. I, 100 antager, er samme ord som HATEKA i Lindholm-indskriften, hvilket jeg har forklaret heitik. Det bliver da fremdeles rimeligt, at andet I i HAITIKA betegner udtalens e , og det samme kan da også mulig gjælde om I i GIBUAUNA. Hvis den nævnte gjætning om HAITIKA har rammet det rette, må dette ord efter al sandsynlighed afslutte en sætning. Dog er HAITILA mulig det rette.

Men jeg bliver ræd for at fortabe mig i ørkesløse fantasier om denne indskrift. Jeg forstår den ikke, og jeg tror, at ingen af de hidtil forsøgte, indbyrdes vidt forskellige tolkninger, af Haigh (Conquest of Britain s. 59 f.), Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 66 f.) og Stephens, giver en rigtig forståelse af den i dens helhed. Til nød kundé følgende tolkning kanské være grammatisk mulig:

HAUIUHA HAITIKA FAUA UISA GIB UAUNA
 'Hauiuha heder jeg; lidet, du vise! giv af ulykker!' Men da dette fra indholdets side ikke smager mig (navnlig ikke 'du vise!') og da HAUIUHA synes et altfor besynderligt navn, gider jeg ikke udføre denne tolkning nærmere, men overlader det til fremtiden her at bringe lys.

Hvad indholdet af brakteat-indskrifterne overhoved angår, synes de, forsåvidt som de ikke er forvanskede og uforståede efterligninger af fremmede myntindskrifter eller blot indeholde runer der er sammenstillede uden sproglig betydning, oftest at give oplysning om, hvem der har forfærdiget brakteaten og ristet runerne; muligt er det vel, at

indskriften undertiden nævner den, der har eiet brakteaten eller fået den i foræring. Det synes ikke urimeligt at formode, at der på disse smykker enkelte gange blev skrevet en bøn eller et ønske om lykke; også synes runerne stundom at danne en magisk formel, som man tiltroede en lignende heldbringende virkning. Vadstena - brakteatens indskrift indeholder runerækken; denne kan være skreven her, som på smykker og mange andre gjenstande fra gammel tid (se Stephens s. 533—535), nærmest for at udbrede (eller vise) kjendskab til skriften. Det er vel muligt, hvad Thomsen i ann. f. nord. oldk. 1855 s. 272 mener, at ligeledes på brakteaten nr. 26 hos Stephens (Atlas 102), fra Skåne, de tre runer FUP (skrevne fra høire mod venstre) skal forståes som begyndelsen af runerækken og ikke tolkes som begyndelsen af et ord, ti de to streger, som følge efter P, behøve ikke at danne en rune og at læses som U.

Derimod har jeg ikke fundet det mindste spor til, at brakteat-indskrifterne nogensinde har hensyn til hvad figurerne paa brakteaterne fremstille; man tør i runeindskrifterne neppe vente nogen veiledning til billedernes forklaring.

Få og usikre er de holdepunkter for en sproglig forklaring af brakteat-indskrifterne, som jeg i det foregående har kunnet finde. Jeg har måttet sande P. G. Thorsens ord (runemind. i Slesvig s. 352. 354): 'Det hele har noget ubestemt og — selv i en fremtid — vistnok ubestemmeligt ved sig'; 'den brug, der med sikkerhed kan gjøres af brakteat-runerne, er og må være meget indskrænket'. Det lille, som er fundet, er dog af stor vigtighed, da den tid, til hvilken brakteaterne høre, i sin almindelighed vel er sikker: deres indskrifter er indskrifter fra den tidsalder, som man kalder mellemjernalderen og som er bleven karakteriseret ved fund af vest- og østromerske solidi aurei fra 4de og

5te århundred. De vil sætte os i stand til at have en forestilling om det forhold, i hvilket skrift og sprog i den ældre jernalders senere tidsrum (eller den såkaldte mellemjernalder) står til skrift og sprog i de indskrifter, som efter antikvariske grunde må tilhøre den ældre jernalders tidligere tidsrum, f. eks. de på gjenstande fra Torsbjerg-mose, og i de indskrifter, der med hensyn til skriftens og sprogets antike præg ikke stå tilbage for nogen, vi kjende, f. eks. guldhorn-indskriften.

På den anden side vil brakteat-indskrifterne hjælpe os til nærmere at bestemme forholdet mellem den ældre og den yngre jernalders sprog.

Af brakteat-indskrifterne fremgår det efter min mening som en sikker kjendsgjerning, at skrift og sprog i den nordiske ældre jernalders ældre og yngre tidsrum (eller i den ældste jernalder og mellemjernalderen) var væsentlig uforandret, medens den ældre jernalders yngre tidsrum (mellemjernalderen) ikke blot med hensyn til skrift men også med hensyn til sprog adskiller sig fra Nordens yngre jernalder ved stærkt fremtrædende mærker, som dog efter mit skøn ikke bevise nogen stammeforskjel.

Først skal jeg belyse dette ved enkeltheder, som vedkomme skriften.

Det ældste runetegn for K er < (vistnok af det latinske tegn for C). En yngre, mindre oprindelig form af dette forekommer allerede på Järsberg-stenen Y (tidskr. for philol. VII, 239); en nærbeslægtet form på Björketorp-stenen (tidskr. for philol. VII, 335), vistnok også på Stentofte-stenen (tidskr. for philol. VIII, 200); derimod vendt nedover i Lindholm-indskriften 人. Og dog findes det ældre tegn < for K endnu ofte på brakteaterne: således to gange på Tjörkö-brakteaten nr. 25, hvor betydningen er sikker; endvidere i den på forskjellig måde varierede og for mig uforståelige indskrift, der forekommer bl. a. på brakteaterne

hos Stephens nr. 41. 39 (Atlas 233). 36 (Atlas 120); endelig på brakteaterne nr. 17 (Atlas 82) og 56 (Atlas 232), som ikke synes at indeholde virkelige ord*). Men på andre brakteater har jeg troet at finde en yngre form \wedge for K: nr. 57 (Atlas 239) og 71 hos Stephens, samt binderunen K for KA på nr. 18 (Atlas 83) og 19 (Atlas 85) hos Stephens. Hvorledes det skal opfattes, at nr. 17 har både \leftarrow og \wedge , det første tegn 2, det andet 4 gange, og at nr. 36. 41 og 56 har både \leftarrow og Υ , det véd jeg ikke, da de nævnte brakteaters indskrifter er mig uforståelige**). Ligesålidt véd jeg, om Υ betegner K på nr. 6 hos Stephens (Atlas 2a7) og på nr. 55 (Atlas 226).

Den ældre form for Υ er den eneste, som forekommer på brakteater; slet ikke findes den senere form \wedge , som er den almindelige på Järsberg-stenen og den eneste der forekommer på Stentofte-stenen, Råfsal-stenen og blandt Rök-stenens runer af den længere række, medens dog endnu Istaby-stenen og Björketorp-stenen alene har Υ . Vistnok synes brakteaten nr. 41 b hos Stephens at have \wedge ved siden af Υ , men da dennes utydelige indskrift sikkerlig ikke indeholder noget ord, kan derved intet bevises.

F er, såvidt man kan sé, overalt i brakteat-indskriftene det faste tegn for A (for langt A i UAUNA nr. 57 ???), hvilket ikke længer er så i de med den længere rækkes runer skrevne Blekingske indskrifter eller på Råfsal-stenen. Vistnok forekommer på nr. 41 hos Stephens h , og omtrent

*) På nr. 5 hos Stephens (Atlas 22) står D ved siden af et tydeligt latinsk D og behøver da vel her, trods den kantede form, ikke at være rune.

***) På Charnay-spænden, der i runerækken har \leftarrow som tegn for K, forekommer udenfor futharken Υ , men dette tegns betydning er usikker, ligesom overhoved Charnay-spændens indskrift hidtil ikke er tilfredsstillende tolket. At der på denne spænde skal læses KIANO, og ikke HANO, har Dietrich efter mit skjøn ikke bevist.

samme form har den rune, der på Istaby-stenen (og blandt den længere række runer på Rök-stenen?) betegner A, men om tegnet har samme betydning på brakteaten, er meget uvist. At † på nr. 1 hos Stephens (Atlas 11) har betydningen A, er ubevisligt.

⌘ O forekommer i mangfoldige brakteatindskrifter. Dog synes ∩ U brugt som tegn for o i WURTE (og KURNE?) på Tjörkö-brakteaten. Hvis dette er rigtigt, må den omstændighed, at der i rodstavelsen er skrevet U, medens der på samme brakteat i slutningsstavelsen af RUNOR er skrevet ⌘ O, forklares deraf, at o i sidstnævnte ordform hørtes mere åbent. Brugen af U-runen for o i WURTE (og KURNE?) røber forandring af den oprindelige skriftbrug i et enkelt punkt, men denne forandring må vistnok opfattes som sporadisk og er indtrådt på en tid, da den ældre jernalders skrift og sprog overhoved var uforandret. På den norske Orstad-sten synes i ordet SARALU, hvilket jeg snarest opfatter som et kvindenavn (stamme SARALON) i nominativ, U ligeledes at betegne udtalens o, men her i den ubetonede slutningsstavelse, hvor Tjörkö-brakteaten har ⌘. At nr. 57 mulig har U- og I-runerne for udtalens w og e, har jeg ovenfor nævnt.

Vi vilde i brakteaterne overhoved have en rig kilde til kundskab om de forskellige runers former og brug, hvis vi kunde forstå indskrifterne og hvis vi kunde være visse på, at alle runelignende tegn på brakteater var virkelige rune-bogstaver, men det kan vi ikke. Her kan endnu sammenstilles endel enkeltheder vedkommende runeformer på brakteater. På Skodborg-brakteaten forekommer både ḡ og ḡ som det synes med betydningen NG; herved støttes min gjætning (tidskr. for philol. VIII, 201), at det første af disse tegn på Stentofte-stenen betegner NG; på begge steder synes runen NG brugt for stavelsen *ing*. Vadstena-brakteatens runeform for NG ◊ forekommer også 3 gange på nr. 17 hos Stephens (Atlas 80), og jeg sér ingen grund til der at tillægge

tegnet en forskjellig betydning. For N har Tjörkö-brakteaten † ved siden af ‡; den første af disse former, hvilken overhoved er hyppig i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter (så at den ikke med Thorsen runemind. s. 341 anm. tør ansees for feilagtig), forekommer også på nr. 71 hos Stephens. S, der i brakteat-indskrifter oftest har sin sædvanlige form ſ eller ʒ, er på nr. 57 (Atlas 239) og tydeligere på nr. 17 hos Stephens (Atlas 80) mere retstavet, omtrent som på Stentofte-stenen, hvilket synes at røbe en senere tid.

Blandt de tegn, som læses i brakteat-indskrifter, er der flere, som vi har al grund til at ansé for virkelige runer, men som i andre indskrifter er meget sjældne eller slet ikke påviste. Vi se heraf, hvor ufuldkomment vort kjendskab til denne runeskrift er. ↯ ↰ forekommer kun i to nordiske sten-indskrifter, nemlig på Krogstad-stenen, hvor tegnet vistnok er en variation af ↑ T (tidskr. for philol. VIII, 168 f.), og blandt den længere rækkes runer på Rök-stenen, hvor betydningen ikke kan bestemmes. Dette tegn står på Vadstena-brakteaten på den oldengelske eoh-runes plads og må der have væsentlig samme vokalske betydning; det læses også på endel andre brakteater, i hvilke indskrifter den samme betydning må formodes uden at kunne bevises. Af ubestemmelig værdi er ʋ og ʎ, der, som allerede før nævnt, læses på nr. 41. 36 (Atlas 120). 39 (Atlas 233). 56 (Atlas 232), der alle tillige har < eller >; endvidere på nr. 40 (Atlas 234). 54 (Atlas 221). 55 (Atlas 226) og, som det synes, på endnu flere brakteater. — Tegnet ʀ forekommer på nr. 17 hos Stephens (Atlas 80) 2 gange og på nr. 56 (Atlas 232). Den engelske *ger*-rune har samme form på Thames-kniven, men at betydningen er den samme på brakteaterne vil jeg ikke påstå; man kunde også tænke på, at tegnet var N-rune, der ellers ikke synes at forekomme på de nævnte brakteater (ti den N-rune, som Stephens læser på nr. 56, er høist tvilsom).

Tegnet kan på brakteaterne ialfald ikke betyde E, ti brugen af den stungne I-rune for E er langt senere.

Flere tegn på brakteater har lighed med særlig engelske runer, som tilhøre en udvikling, der i det hele er skandinavisk skrift og sprog fremmed. Således læser Stephens på nr. 56 (Atlas 232) Υ som EA, på nr. 73 F som A, på nr. 19 (Atlas 84) P O; og Dietrich forklarer M på nr. 24 hos Stephens (Atlas 101) som et oldengelsk forkortningstegn for SVNT. Jeg er tilbøielig til at holde disse ligheder for tilfældige.

Vadstena-brakteaten giver anledning til at omtale runerækken i dens helhed, men dette behandles bedre i en anden forbindelse. Dog skal jeg her nævne, at jeg med Wimmer (årboøger f. nord. oldk. 1867 s. 44 anm.) tror, at de grunde, som Dietrich (Haupts zeitschr. n. f. I, 83. 98 f.) anfører for at vise, at denne brakteat ikke er ældre end fra 7de århundred, ingenlunde holde stik.

Jeg går nu over til at sammenstille sprogformer, som brakteat-indskrifterne fremvise, først hvad der vedkommer bøjningslæren, dernæst hvad der vedkommer lydlæren.

A-stammer bevare stammens udlydsvokal foran nominativsmærket r: et sikkert eksempel er HELDAR eller som det efter min formodning rigtig skulde hede HELMAR; andre eksempler på nom. sg. masc. af A-stammer har jeg formodet i LAUKAR, HOUAR o. fl. Brakteaterne vise altså her ældre sprogform end Istaby-stenen, som har WUL Δ FR. Dativ på E (rimelig af en A-stamme): WALHAKURNE, som WODURIDE Tune, HITE Järsberg. Stammens udlydende A er, hvor ordet står som første sammensætningsled, bevaret i WLLHA-KURNE (oprindelig WALHA-), ALA-WIN(IR), mulig også i AU(I)NGA; sammenlign HLEWA-GASTIR på guldhornet, WITADA-HALAI-BAN Tune. Min ovenfor antydede gjætning om FAUA på nr. 57 er altfor usikker til, at jeg her vil benytte den. En JA-stamme, hvis første stavelse er kort, antager som

første led I i udlyden: KUNIMUDI^U (sidste U feilagtigt), som HARI-WUL^AF^A I^staby, HARI-WOL^AF^R Stentoftens.

Af stammen RUNA fem. er accus. pl. RUNOR. Aldeles samme form forekommer på Järsbergstenen, og ligedan må ordformen have været i Tunestenens sprogform; en yngre form RUNAR læse vi derimod på Istaby-stenen.

En nom. sg. masc. af en U-stamme i OTUR??

Hankjønssammer på AN danne nom. sg. på A: WAIGA, rimelig OTA; flere mulige eksempler er foran nævnte. Sammenlign M(A)R(I)LA på Etelhem-smykket osv.

ALAWIN(IR) giver ingen oplysning om I-stammernes böining, da ordet i slutningen er ufuldstændig skrevet. KUNIMUDI^U kan ikke give nogen sikker vejledning til at bestemme patronymikernes dannelse, da ordet i slutningen er forvansket. Som patronymicum synes brugt en afledning på INGA som første led i AU(I)NGA-ALAWIN(IR).

Kun en eneste verbalform kan jeg med sikkerhed påvise. WURTE viser yngre sprogform. På den ene side ved R ligeoverfor RH i Tunestenens WORAHTO, idet H er trængt ud imellem R og T ligesom i oldn. *orti*. Den samme mangel af H finde vi dog også allerede i WR^TA på smykket fra Etelhem, hvor udeladelsen af H efter al rimelighed ikke er blot graphisk (tidskr. for philol. VII, 247). Men WURTE viser sig endog yngre end Etelhem-indskriftens WR^TA ved E, der er yngre end A, jfr. got. *vaurhta*; dog har en anden med den længere rækkes runer skreven indskrift et sidestykke til E i WURTE, nemlig den Blekingske Gommor-sten i SATE (tidskr. for philol. VII, 348).

Jeg tør ikke med tryghed finde verbalformer i HAI-TIKA og GIB på nr. 57.

Det oprindelige korte e er bevaret i HELDAR (efter min formodning rigtigere HELMAR) ligesom f. eks. i ERILAR på Järsberg-stenen og i Lindholm-indskriften. Oldn. vilde her have *ia* (*ja*).

Tvelyden AU holder sig uforandret: LAUKAR, AU-(I)NGA; at O i OTA er opstået af AU, er ubevisligt. AI er ligeledes uforandret: HAITIKA, WAIGA. Jeg tør ikke påstå, at UAUNA giver eksempel på, at *ai* ligesom i Oldnordisk er bleven forskjellig behandlet, idet tvelyden tildels er bleven til langt *á*.

Brakteat-indskrifterne vise ikke spor af omlyd. Som en ordform, i hvilken Oldn. vilde kræve omlyd (der dog regelmæssig ikke blev udtrykt i den ældste form af den særlig skandinaviske runeskrift), kan eksempelvis nævnes KUNI—.

Brakteat-indskrifterne give ikke noget eksempel på indskud af vokal mellem to konsonanter (af hvilke den ene er en liquida) i betonet stavelse; men det samme gjælder flere andre indskrifter med den længere rækkes runer.

H har holdt sig i indlyden i WLLHA, d. e. WALHA, hvor det i Oldn. er faldet bort, og, som det synes, i HAIUHA; jfr. IAH Järsberg, DOHTRIR Tune (FALAHAK Björketorp). Dog er, som før omtalt, H faldt bort i WURTE; at OTA er for OHTA, lader sig neppe bevise.

Hvorvidt vi har B i udlyden i GIB, skal jeg lade være usagt.

W er bevaret i fremlyden foran U (o), hvor det i Oldn. er faldt bort: WURTE. Et oprindeligt *w* (skrevet U) mellem to korte vokaler synes at forekomme i FAUA som i HLEWA på guldhornet; endnu mere usikkert er det, om U i UAUNA også betegner *w*.

N er bevaret i præpositionen AN, der i Oldn. lyder *á*.

Ved denne sammenstilling har jeg medtaget også sprogformer, på hvis forklaring jeg selv ingeniunde stoler, men følgende slutning er uafhængig af disse sprogformer og synes fuldstændig betrygget. Skrift og sprog i brakteat-indskrifterne står på et ældre trin end skriften på de Blekingiske stene med den længere rækkes runer og sproget på Istaby-stenen. Den på Järsberg-stenen brugte skrift viser et par senere runeformer, som ikke forekomme på

brakteaterne, hvilke derimod har bevaret de ældre former. Men da Järsberg-stenens sprog er det samme som vi læse på Tune-stenen og på Gallehus-hornet, og da Istaby-indskriftens sprog, skjønt af noget yngre præg, ikke er væsentlig forskjelligt herfra, så viser det sig, at brakteaternes skrift og sprog i alt væsentligt er som i de ældste indskrifter med den længere rækkes runer. Enkeltvis spores dog senere skriftformer og sprogformer (WURTE). De nordiske guldbrakteater, der har indskrifter skrevne med den længere rækkes runer og indeholdende virkelige ord i det hjemlige sprog, tilhøre vistnok forskjellig tid, og engang vil man vel nå til at kunne påvise mange indbyrdes afvigelser i skrift og sprog, hvori denne forskjel i tid åbenbarer sig.

De forskjelligheder af denne art, som nu kan spores, er ikke væsentlige; hvad således skriften angår, kan nævnes de forskjellige former for K-runen. (Hvis det er så, at brakteaten nr. 57 har tegnet \wedge for K, U tillige for w og I tillige for e , så synes dens skriftform at have flere mærker på forholdsvis senere tid.)

Overhoved er altså, som før sagt, sproget i den nordiske jernalders to tidsrum (i ældste og mellemste jernalder) uforandret, medens der i begge henseender med den yngre jernalder indtræder en væsentlig og stærkt udpræget forandring. Betragtningen af den længere rækkes runer og de deri affattede indskrifters sprog fører til ganske det samme resultat, til hvilket H. Hildebrand og O. Rygh ved betragtning af oldsagerne er komne: at man bør forene ældste og mellemste jernalder til én ældre jernalder, i hvilken der fra begyndelse til ende vistnok kan spores udvikling og forandring, men ingen brat overgang, medens derimod dette tidsrum viser sig for os i skarp modsætning til den yngre jernalder. Hvorvidt forskjellen mellem ældre og yngre jernalders runeskrift gjør det nødvendigt eller rimeligt at antage med Hildebrand og Rygh en ny ind-

vandring ved yngre jernalders begyndelse, er her ikke stedet til at overveie.

Brakteaternes skrift og sprog tør også bestyrke, hvad man ved andre combinationer har sluttet med hensyn til den tidsgrænse, efter hvilken guldbrakteaterne ikke kan sættes. De danske runestene fra Snoldelev, Kallerup, Helnæs og Flemløse med indskrift i den kortere rækkes skrift har i det hele et såmeget ældre præg end de danske runestene, på hvilke vi læse Gorms, Tyres, Haralds (Blåtands) og Svens (Tjugeskjægs) navne, at de synes mig at måtte være fra tidlig i 9de århundred, ligesom Wimmer i årbøger for nord. oldk. 1868 s. 309 henfører Helnæs-stenen tilnærmelsesvis til år 800. Da der nu tydelig ligger en lang udviklingsrække mellem det trin, vi finde på Helnæs-stenen, og det, vi finde på Istaby-stenen (af hvilken række vi kun har et par spor: i Sølvborg-stenen og i Råfsal-stenen), tror jeg med Wimmer anf. st., at Istaby-stenens sprogform og skrift henviser til en tid ikke meget senere end 650. Men da brakteat-indskrifternes skrift og sprog, som jeg har søgt at vise, igjen er ikke umærkelig ældre end Istaby-indskriftens, så tror jeg, at de nordiske guldbrakteater i det hele ikke række længer ned end til år 600, medens det største antal rimelig falder noget tidligere. Men jeg behøver vel ikke udtrykkelig at sige, at her er tale om skøn, ei om bevis.

I det lange tidsrum fra omkr. 250—600 kan sproget i Norden naturligvis ikke have holdt sig ganske uforandret, heller ikke kan det i denne tid have været i ett og alt det samme over hele Norden. Men hidtil har man for dette tidsrum ikke kunnet påvise noget spor til bestemte sprog-egenheder, hvorved en eller nogle af Nordens bygder adskilte sig fra de andre ¹⁾; og en forskjel i indskrifternes

¹⁾ Vokalindskud mellem to konsonanter kan neppe her komme i betragtning, uagtet det hidtil meget sjælden er fundet i Danmark (når dertil ikke regnes Bleking).

sprog, som beror på forskjel i tid, spores vel, men er mindre væsentlig.

Hvor brakteaternes runeindskrifter kan skjønnes at indeholde virkelige ord, øines ikke nogen afvigelse fra sproget i det hele i andre med samme slags runer skrevne indskrifter, som må være affattede i det skandinaviske Norden, hvor de er fundne, fordi de forekomme på store stene eller på brugsgjenstande af sådan art, at de ikke med rimelighed kan forudsættes at være førte langt bort fra deres tilblivelsessted. Eiendommeligheder som *AR* i nom. sg. af hankjønssammer på *a*, *OR* i nom. acc. pl. af hunkjønssammer på *ā*, bevarelsen af stammens udlydende *A*, hvor ordet står som første sammensætningsled, har brakteaternes sprog tilfælles med indskrifter, som uimodsigelig er forfattede i det skandinaviske Norden. Der er altså ingen grund til at tvile om, at de fleste brakteater med deres runeindskrifter er blevne til i Norden, hvor de er fundne. Ved besvarelsen af spørgsmaalet om, af hvilken stamme det folk var, af hvis sprog vi har levninger på brakteaterne, kan da disse ikke betragtes isoleret, men må sees i forbindelse med de øvrige fra den ældre jernalder i Norden bevarede gjenstande, på hvilke runer er ristede. Jeg har om dette sprog i de ældste nordiske runeindskrifter andensteds søgt at godtgjøre, at det tilhører den nordiske, skandinaviske stamme.

Men de forskjellige germanske sprog var i hine tider hinanden endnu så lige, at flere enkelte af de her omhandlede indskrifter efter sprogformerne ligegodt kan være i tydsk og nordisk sprog, således *WAIGA* på en i Pommern funden brakteat (at dette navn i senere tid ikke findes brugt i Norden, godtgjør naturligvis ikke, at sproget er unordisk). Derimod kjender jeg ingen brakteatindskrift, hvis sprog afgjort stempler den som tydsk.

II.

For over et halvt år siden nedskrev jeg de foran trykte bemærkninger; efter den tid har jeg fået kundskab om flere fund, som udvide vort kjendskab til brakteat-indskrifternes sprog og udtryk samt til det ældste runesprog overhoved. Man tillade mig derfor følgende tillæg.

I 1870 er der i Næsbjerg sogn nær Varde i Jylland fundet en brakteat i fem eksemplarer, som jeg ved photograph P. Petersens godhed har kunnet undersøge i fortræffelige galvanoplastiske aftryk. Dens billed viser en hjælmet rytter, mod hvis hoved en fugl er vendt. Under hestens hoved er fra venstre mod høire skrevet syv runer, hvis toppe vende inod hæmpen og som alle er fuldkommen tydelige. Omvendt mod disse runer står mellem hestens ben skrevet fra høire mod venstre 441 som jeg ikke kan forklare.

Runerne under hestens hoved er 𐀃𐀆𐀇𐀉𐀆𐀇

NIUWILA

Denne brakteat-indskrift giver os utvilsomt et virkeligt ord rigtig og fuldstændig skrevet. Det er et mandnavn i nominativ. Samme navn kjendes som vestgotisk: Neufila (for Neuvila) hed en biskop af Tude i Spanien 589 (conc. Tolet. hos Förstemann). Det forekommer også i Overtydskland: Niwilo Meichelbeck hist. Frising. nr. 604 år 837, hvilket navn Förstemann feilagtig opfører under NIBUL og sammenstiller med Nibelung.

NIUWILA giver os et nyt og fuldkommen sikkert eksempel på, at hankjønssammer på an i det ældste runesprog danne nom. sg. på A.

Ligeledes få vi heri et nyt eksempel på de navnlig i Gotisk så hyppige navne, der er dannede ved deminutiv-suffikset lan, fem. lōn. Af sådanne navne forekommer i andre med den længere række runer skrevne indskrifter M(A)R(I)LA på Etelhem-smykket, se tidskr. for philol. VII, 247; SARALU fem. for SARALO på Orstad-stenen.

NIUWILA måtte i almindelig oldnordisk sprogform vistnok hede *Nýli; i modsætning hertil er i det med de ældre runer skrevne navn I foran L bevaret og omlyd i stammestavelsen mangler. Alt dette stemmer overens med lydeiidommeligheder i de med samme slags runer skrevne indskrifter, som jeg før har tolket.

I de oldgermanske sprog, navnlig i Gotisk, findes flere beslægtede navne. Dietrich aussprache des Gothischen 49. 57 sammenstiller med Neufila Dice-neus Jordan. cap. 5. 11; Dorpa-neus Jordan. cap. 13; Neuf-ridus biskop af Lissabon 646; Nevita general under Julian, consul 362; Neobigastes dux hos Olympiodor [men i hskrr. af Zosimos *Νεβιόγαστος* og *Νεβιγάστιος*]; endvidere oldtydske kvindename på niu, niwi eller ni, der forekomme mellem 6te og 11te århundred, hos Frankerne latiniseret nivia (se Grimm i Kuhns zeitschr. f. vergl. sprachforsch. I, 429 ff. og Förstemann), de oldnordiske på ný. Dietrich forklarer Neufila af et got. *nius yngling = gr. *νέος*; men derved bliver tvetyden eu uforståelig, ti af nius (stamme niva) måtte dannes Nivila. Jeg er i tvil, om man tør aflede navnet ligefrem af niujis (stamme niuja) = oldhøitydsk niwi, oldn. nýr, så at Niujila blev til Niwila og dette igjen til Niuwila. Med hensyn til første sammensætningsled kan det beslægtede navn Neufridus sammenlignes med got. niu-klahs. I NIUWILA svarer IU til den gotiske tvetyd iu ligesom i IUPINGAR på Reidstad-stenen (tidskr. for philol. VIII, 173. 176). Hvorvidt der finder nogen sammenhæng sted med navnet NIWANG-MARIR på Torsbjerg-dopskoen, tør jeg ikke med tryghed sige; se om det sidstnævnte tidskr. for philol. VIII, 183 f.

Denne brakteat-indskrift støtter de i det foregående nævnte formodninger om, at flere brakteat-indskrifter indeholde et enestående mandnavn i nominativ. HOUAR Stephens nr. 24 (Atlas 101), som jeg har forklaret således, er ligesom NIUWILA anbragt for sig selv under hestens hoved.

NIUWILA giver fremdeles fuldgyldigt bevis for hvad jeg i det foregående har udviklet, at det sprog, der blev talt i Norden i den tidsalder, som brakteaterne tilhøre (i 'mellemjernalderen'), i alt væsentligt er det samme som sproget i de ældste bevarede nordiske indskrifter med den længere rækkes runer, medens derimod sproget i de ældste af de med den kortere rækkes runer skrevne indskrifter (sproget i 'den yngre jernalder') står på et ganske andet udviklingstrin.

Også ved denne indskrift mindes vi om, at navneforrådet i det ældste runesprog viser mærkeligt fællesskab med Gotisk.

Det s. 182 ff. omtalte ALU kan påvises i flere indskrifter.

På *Elgesem* i Sandeherreeds præstegjæld, Jarlsberg og Larviks amt, blev 10de August 1870 en runesten funden i en gravhaug af antikvar Nicolaysen, hvem jeg skylder følgende oplysninger. Haugen var rund, 90' målt midt over hvælvet, fra toppen 6½' dyb til auren og lidt udgraven øverst oppe; over bunden var den stenlagt, tildels med store løftestene. 17' 6" nnv. for midten, under torven lå på skråningen af haugen runestenen med sin overkant 4' fra haugens bund. Denne sten er af grovkornet granit, flad og åbenbart tilhuggen; retvinklet i den ene smalende og halvcirkelformet i den anden; 5' 7" lang, 2' 9" bred, skiftende i tykkelse mellem 5" og 6". På den ene fladside, som lå ned, er indhugget følgende 3 runer $\mathfrak{N}\mathfrak{N}\mathfrak{N}$, der er 5" høje og tilsammen udfylde en bredde af 1'. Den side af stenen, på hvilken runerne stå, er jævn; den anden derimod lidt ujævn. Stenen lå med rundingen mod nø., med den anden side mod sv. Den synes at måtte have ligget, hvor den fandtes, fra først af; ti medens der ellers var et lag sort jord nærmest under torven, var der tæt

under stenen rødsand. På bunden af haugen under stenen lå små stumper af kul og brændte menneskeben. Forevrigt fandtes 20' nno. for midten og 5' under overfladen 8 små stykker af en lerpotte, og under stenlægningen på forskellige steder af haugens bund små samlinger af kul og brændt jord.

Haugen har utvilsomt været fra ældre jernalder, og Elgesem-stenen giver os et nyt sikkert eksempel på hin tidsalders mærkelige skik at lægge en sten med indskrift inde i gravhaugen, se herom O. Rygh i årbøger i 1869 s. 169 f. Den herefter omtalte Kinnevad-sten lader formode, at den samme skik blev brugt i Götland, og for Danmarks vedkommende pege flere mindre sikre spor i samme retning.

At ALU på gravstenen har samme betydning som på brakteater, på amuletten fra Lindholm og på ringen fra Cöslin, synes utvilsomt. Jeg finder ved Elgesem-stenen bestyrket, at det er en magisk formel, som tænktes at bringe lykke; ligesom disse runer ristedes på amuletter for at skjærme bæreren, således blev de indhugne på gravstenen for ved sin tryllekraft at frede graven.

De samme runer finde vi forenede på endnu en anden runesten, om hvilken professor Stephens med sin sædvanlige velvilje har meddelt mig oplysninger. I 1843 blev ved pløining på en mark, som tilhørte præsten i *Kinnevad* Frökinds härad i Vestergötland, fundet en liden runesten, som nu er i Skara museum. Den er af steatit og, såvidt jeg kan sé, omtr. 4" bred, 3" høi og 1" tyk. Den er bevaret hel med undtagelse af, at det ene hjørne er brudt af. Øverst oppe på den ene bredside går indskriften fra høire mod venstre, omgivet foran, forneden og bag af en sammenhængende linje. Det øverste af første rune (længst til høire) er brudt af, men ellers er efter Stephens indskriften fuldstændig, da man tilhøire tæt ved bruddet sér den omgivende linje bøie sig opad, hvilket viser, at indskriften ikke har strakt sig længere mod høire. Adskillige små

gravhauger ligge nærved findestedet, og stenen må, som Stephens ytrer, vistnok være kommen fra en lignende haug og på grund af sin ringe størrelse have høvt sin plads inde i graven.

Runerne er

N114Y14

og må læses SIRALUH.

S-runen har ligesom f. eks. på Stentofte-stenen (hvor dog skriften må læses fra venstre mod høire) her en mere retstavet form, som mulig antyder, at indskriften ikke er blandt de ældste af dem, der er skrevne med den længere rækkes runer. Mulig tør man slutte dette også af formen af A-runen, da øverste skråstreg begynder nedenfor den rette stavs top. Sidste rune synes at måtte være H, uagtet tværstregen skråner stærkere end sædvanligt er i nordiske indskrifter. SIR kan jeg slet ikke forklare, men ved ALUH ligger det nær at tænke på sammenhæng med ALU på den norske sten; dog véd jeg intet at sige om det sluttende H.

I runegruppen ALU, der møder os i så mange indskrifter, fundne i Norge og Sverige, i mange vidtadskilte bygder af Danmark samt i Pommern, tør vi sé en uvæsentlig enkelthed, fra hvilken med grund kan sluttes til kultur-fællesskab i det større og vigtigere.

Det s. 187 omtalte mandsnavn ERILAR, der forekommer i indskrifterne fra Järsberg og Lindholm, synes noget forandret at kunne påvises i andre indskrifter.

Omtrent $\frac{1}{4}$ mil udenfor *Veblungsnæs* i Romsdalen findes lige under fjældet Hundslöysa en runeindskrift indhuggen i klippen omtrent to favne over høieste vandstand. Forskjellige ældre afskrifter af denne er meddelte hos Stephens s. 274 f. Bedre afskrifter er mig velvillig meddelte af rector Brinchmann i Molde, der også har ladet trykke en notis om indskriften i Romsdals Budstikke 7de Januar 1869.

Navnlig er runerne med stor omhu og kyndighed undersøgte af adjunct Bendixen i Christiansund, som derom skriver: 'Ved hjælp af en stor håndsprøite fik jeg hammeren aldeles overdynket, og med en god reisekikkert undersøgte jeg da indskriften. Jeg tror at kunne sige om mig selv, at jeg var opmærksom til det yderste, belysningen var fortræffelig, bogstaverne trådte tydelig frem, og jeg tog den heldigste stilling. Jeg læste den over gang efter gang og sammenlignede min kopi med indskriften flere gange'.

Bendixen læser:

MIRINFYDIPIN

Rune 1 læser B. som **M E**, uagtet denne rune ikke sees fuldstændig; men det kan ikke være nogen anden, da der sees en skråstreg, som går ned mod venstre fra toppen af anden lodrette stav. Brinchmann læste **N**.

Om rune 2, 3, 4 **IRI** er alle enige.

Om rune 5 siger Bend.: 'Der står ikke, som næsten alle afskrifter har, **þ**, men **ʀ**. Men i frastand og ved mindre skarp undersøgelse sér det ud som **þ** på grund af en sort stribe, som netop der går over stenen'. Også Brinchmanns afskrift har **ʀ**.

Rune 6, 7 er sikkert **AR**.

Rune 8 er af Bend. læst som **þ**, af Brinchm. som **F**. Da jeg skrev til Bend. med det spørgsmål, om ikke her kunde læses en **W**-rune, svarede han: 'Rune 8 og 10 ere forskjellige; ikke alene er på 8 den rette linje forlænget ovenfor halvcirkelen, men denne sidste syntes også at være lidt anderledes end på 10. Jeg tør imidlertid ikke benegte, at rune 8 er **W**, men tror det ikke'.

Rune 9, 10, 11 er sikkert **IWI**.

Rune 12 er tvilsom. En lodret stav sees tydelig. Bend. har troet at sé, at der fra dennes top går skråt nedad mod høire en streg; denne synes ufuldstændig og i sin nederste del skjult af mos, der netop er vokset frem her. Han har ment, at runen kan læses som **Ń U**; dog

erklærer han det for muligt, at den formentlige skråstreg kun er en stribe mos. I anledning af en forespørgsel fra mig siger han, at runen ikke kan læses Y. Han oplyser endelig, at en streg, som i flere afskrifter forekommer efter rune 12, ikke er en rune men en naturlig rift.

Runerne er overmåde skarpt og smukt indhugne.

Efter Brinchmanns afskrift havde jeg som første ord fundet et mandsnavn i nom., der endte på IRILAR; men den fuldstændige sikkerlig rette læsning af ordet skyldes Bendixen, der forstår EIRILAR som enstydigt med ERILAR. EI, der ialfald her er en mindre oprindelig lyd end E, er vanskeligt at forklare; men en anden indskrift, som jeg snart skal nævne, synes at vise, at det ikke er en fejl.

Det andet ord PIWI* (PIWIU? PIWIA? Bendixen) kan jeg ikke forklare. Man falder jo snarest på, at runerne ikke er indhugne med anden hensigt end den, så vidt muligt, at forevige runeristerens navn; man venter da efter mandsnavnet enten et verbum med betydning 'ristede' eller lign. eller også et til mandsnavnet hørende patronymicum, men ingen af delene kan jeg finde i de nævnte runer*).

Veblungsnæs-indskriften er af stor vigtighed som en romsdalsk indskrift. Sammen med mange andre vidnesbyrd godtgjør den, at de med den længere række runer skrevne indskrifter i Norge ikke, som P. A. Munch troede, tilhørte en til de sydøstlige kystegne indskrænket gautisk stamme. Ligeså usandsynlig forekommer mig Jessens beslægtede mening (Zeitschr. für deutsche philol. III, 26), at disse indskrifter tilhøre en indtrængt herskerstamme, måské Eru-lerne. De er dertil altfor udbredte og altfor enerådende. Indskrifterne med de ældre runer er uadskillelige fra hele

*) Hvis man turde læse WIWIU, kunde dette være for Wiwjö, nom. af et til WIWAR på Tunestenen svarende kvindenavn. Men jeg tør ikke tro derpå, ti det synes lidet rimeligt, at en mands og en kvindes navn her skulde skrives så tæt sammen, hvilket så end indskriftens formål var.

den kultur, hvis levninger opsamles af gravfund fra den tidsalder, som er bleven kaldt den ældre jernalder og som i Norge efter de af O. Rygh givne oplysninger har været enerådende næsten så langt, som landet ved middelalderens begyndelse er bebygget.

Samme navn som på fjældet ved Veblungsnæs findes sandsynlig på By-stenen fra Sigdal. Dennes indskrift (Stephens 843) begynder tydelig med **MIRINNY**.

Første rune antager Stephens for en variation af **𐌺**, men den kan ligeså vel være enstydig med **𐌻**; både det almindelige **M**-tegn og **E**-tegn forekommer ellers i indskriften. Om By-stenens indskrift i det hele skal jeg dog ikke her udtale mig.

Den omstændighed, at vi ved navnet **ERILAR**, **EIRILAR** i fire forskellige indskrifter fra vidt adskilte egne af Norden finde **I** foran **L**, gjør det usandsynligt, at **I**, som Gislason (årbøger 1869 s. 97) tror, er parasitisk; jfr. årbøger 1870 s. 209 f. Om end **I** i **ERILAR** er væsentligt, kan det tidlig være bleven trængt ud, så at en oldn. form **irl** eller **irill** ikke behøvede at opstå; sammenlign **katli** af ***katile** i modsætning til **ferli** af ***farile**. Herved må også mærkes, at **i** foran **r** med vokal efter i Oldn. gjerne undgæes; ligeså er **i** foran **rl** sjældent (norsk dial. **tvilla** henviser til oldn. **þvirla**), ja **Erlingr** synes at være dannet af **jarl**, uagtet et deraf afledet ord på **-ingr** efter regelen skulde hede **Irlingr**. Er **EI** i **EIRILAR** fremkaldt ved det følgende **I**? **EI** må vist her være sporadisk og senere.

Det omtalte mandsnavn er rigtignok formelt ligefrem en til folkenavnet **Eruler** svarende entalsform, men det forekommer mig usandsynligt at forklare det nærmest af folkenavnet, så at det skulde betegne 'en **Eruler**'.

I tidskr. for philol. VIII, 196 har jeg nævnt, at **Järsberg** efter Fernow fordum hed **Jarlsberg** og at det derfor er fristende at formode, at **Järsberg** har fået navn efter den **ERILAR**, der nævner sig som den ene af dem der har

ristet runerne på den på gården fundne sten, eller efter en navne af samme æt. Følgende bemærkninger hertil er mig velvillig givne af dr. Hans Hildebrand i brev af $\frac{3}{1}$ 1870: 'At Järsberg har hedt Jarlsberg, er ikke sikkert på Fernows auctoritet alene, ti Fernow hører til de gamle gode topogramer, som ikke ansé det for rov at forherlige sin egen og dennes fordums indbyggere ved hjælp af en og anden dristig etymologi. Det er høist sandsynligt, at det *hiorpbærg*, som kong Magnus Eriksson omtaler i et vermlandsk domsbrev af 29 April 1347 [Dipl. Sv. V s. 662 nr. 4176], er netop det nuværende Gærdsberg. Det nævnes der som liggende ved Syrby, og i Varnums sogn findes et Sørby lige ved Gærdsberg'.

Når *hiorpbærg* (jfr. *hyorsbyerg* Dipl. Sv. nr. 530, år 1268) er Järsberg, falder naturligvis min gjætning. Men der er al grund til at kalde stenen efter gården, på hvilken den er funden, Järsberg-stenen og ikke efter sognet.

Idet jeg nu gennemser første række af de her trykte bemærkninger, må jeg desværre erkjende, at det vilde have været godt, om jeg havde holdt tilbage ytringer især om adskillige enkeltheder på Skodborg-brakteaten (s. 196 ff.) og nr. 57 (s. 204 f.) og hellere sagt kort 'det forstår jeg ikke'. Navnlig må jeg fremhæve, at læsningen AU(I)NGA på Skodborg-brakteaten er upålidelig, da det tegn, jeg her har læst som NG, forekommer i Vadstena-brakteatens runerække på den oldengelske gér-runes plads og altså vel med betydningen *j*. Anvendte man denne læsning på Skodborg-brakteaten, fik man AUJA. Det s. 209 nævnte runetegn for NG på Vadstena-brakteaten er der utydeligt.

Ligeledes må jeg bemærke, at min sammenstilling af indskrifterne på brakteaterne nr. 49 og 49 b (s. 179 f.) var nedskreven, da jeg endnu troede, at rune 9 på 49 b

var ƚ som på Stephens's tegning. Bemærkningerne om rune 9 er ovenfor blevne rettede i correcturen, efter at jeg har undersøgt et galvanoplastisk aftryk; men efter denne rettelse vilde jeg nu også ellers have brugt lidt forskellige udtryk om de to nævnte brakteat-indskrifter.

Om Tjörkö-brakteaten bemærker jeg, at feilen WLLHA for WALHA (s. 194) let blot kan skrive sig fra stempelets ufuldkommenhed.

RETTELSE TIL OVERSÆTTELSEN AF LJÓMUR

(TRYKT I ÅRBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE 1869).

Vers 2 mjög svá Mósis skýrir — mangt derom Moses beretter. Meningen gives vistnok bedre ved: »aldeles som» o. s. v. skaparin allra kinda = alle slægters skaber; bedre: alle væseners skaber.

Vers 3 Eva, hans listar kvinna. Oversat: Eva, hans listige kvinde. Rettet: hans yndige kvinde.

Vers 5 er tæla oversat ved »drive», rettet til »lokke».

Vers 6 tað var sømd og sómi, sælu teirra hann nekti. I oversættelsen er sømd og sómi henført til mennesket; tydeligere bliver meningen, når de henføres til Gud: »Det krævede hans hæder og herlighed». Sælu teirra hann nekti overs. han nægtede dem deres salighed. Men nekti har jeg oversét må komme af nakinn nøgen. Rettes derfor til: »for deres salighed han blottede dem».

Vers 7. De to sidste strofer ere forglemte at oversættes, og tilsættes de derfor her: »Blodet drypper af hans lysende sår, den velsignede vilde lade vor kvide ophøre».

Vers 10 er i »övundin óxt hin sára» hin sára ikke oversat = den smertebringende. Nærmere konteksten er det at gengive »Judas Skariot ein var nevndur hin fyrsti», ikke ved: J. ene blev o. s. v., men Én, Judas Sk., blev nævnt som den første.

Vers 14 skulde der intet ophold være efter pínu, men ordene må tænkes at sammenstilles således: »bölvaður bjóst tá við veita longri pínu» og derfor oversættes: den forbandede forsøgte at forlænge pinen.

Vers 15 »ára púkans alla pindi og meiddi» er oversat: Djævlens arnesteder han adsplittede og lagde øde. Jeg

har taget ára som gform af árin, men snarere er det vel gform af ár eller ári, ond ånd, og sætningen vil da være at oversætte: Djævlens hær han pinte og lammede.

Vers 17 Signað lov tær syngist af hvörji drottu = hver drot synger, fejlagtig istedetfor: hver skare o: alle folk synge for dig.

Vers 19 er glemt: tað hefur David sagt = det har David sagt.

Vers 20 vavdir syndalínum oversat: indvævede, rettere: indsvøbte.

Vers 26 vitska ið flytur fram er oversat: efter den indsig, han lægger for dagen. Bedre mening giver denne oversættelse: som hans alvidenighed tilskynder ham.

Vers 29 vegsamlega lýð tú orðum mínum er oversat: sømmeligt lyd du. Den egentlige betydning af lýða var her mere på sin plads i tiltalen til frelseren, altså: Højmodig lytt du til mine ord.

Vers 31 Teirra bøn mann — tann ið linaði er oversat: Deres bøn må — deres, som. Men tann, som jeg har oversét, kræver, at oversættelsen bliver: Deres bøn må dog fremfor alle gå ham til hjerte, som o. s. v.

Vers 33 skepnu gevur hvörji skaparin af sínum luti er oversat: Hver skabning får sin lod af skaberen til givendes. Når luti henføres til skaberen, hvad der vel er det retteste, og ikke til skabningen, bliver oversættelsen denne: Skaberen giver hver skabning af sin del (sit væsen).

Sluttelig sér jeg, at jeg i vers 31 af den islandske Ljómur har gjort mig skyldig i en skødesløshedsfejl, som jeg beder den gunstige læser holde mig tilgode. På herrann heims mig kallar er oversat: Når herren kalder mig hjem, istedetfor: Når verdens herre kalder mig bort.

Thorshavn d. 18de Juni 1870.

R. Jensen,

ordineret lærer ved realskolen i Thorshavn.

DE UDSKAARNE KIRKEDØRE FRA VALTHJOFSTAD OG HYLLESTAD.

AF ARTILLERIKAPITAIN OTTO BLOM

Det vilde tilvisse være ganske overflødigt og tilkommer ialt-fald ikke Forfatteren til disse Linier at henlede de nordiske Oldforskeres Opmærksomhed paa den udskaarne Kirkedør fra Valthjofstad paa Island som et af de mærkeligste kunst-historiske Mindesmærker fra Nordens tidligere Middelalder, og tillige som et af de ældste Vidnesbyrd om vore Forfædres Kjendskab til en i Kæmpeviserne fremtrædende Sagnkreds. Men den gamle Kirkedør har ogsaa, som jeg skal søge at paavise, Interesse i en mere speciel Retning, idet de paa den udskaarne, væbnede Rytterskikkelser gjengive os vore Forfædres Vaaben og Vaabendragt fra en Tid, som ellers kun har efterladt sig saare faa billedlige Mindesmærker her i Norden.

Som bekjendt gjenmes Kirkedøren fra Valthjofstad i vort oldnordiske Musæum; meget gode Afbildninger af den fra Hr. Magnus Petersens Haand findes og ere let tilgængelige for Dyrkerne af den nordiske Arkæologi saavel i Etatsraad Worsaaes Billedværk som i Illustreret Tidende 10de Bd. S. 226, paa hvilket sidste Sted man tillige vil finde en nærmere Beskrivelse af Døren samt Udlægning af dens Runeskrift ved Professor Stephens; til disse Afbildninger tør jeg derfor henvise Læseren af de efterstaaende Linier.

Begge de paa Kirkedøren udskaarne Ryttere, der uden Tvivl forestille samme Helt i to forskjellige Situationer, ere væbnede med Hjelm, Skjold og Sværd. Rytteren i det øverste Felt er dertil iført en rummelig og sid Kappe med meget

store Ærmer, saa at det allerede af den Grund er umuligt at afgjøre, om Kunstneren har tænkt sig ham fuldt rustet med Brynje og Brynhoser. Den nederste Rytter, som er fremstillet i Kamp med Dragen, bærer ovenover et folderigt Klædebon, som naar over Knæene, en kort og temmelig snæver Kjortel eller Kofte, der ikke naar synderligt langt nedenfor Hofterne; den synes at være slidset op for og bag for ikke at være til Hinder i Sadelen; den har snævre, tæt-sluttende Ærmer, som naa til Haandlekene; om den har en Hætte til at bære opslaaet over Hovedet under Hjelmen, er neppe til at afgjøre med Sikkerhed, da Udskjæringen paa dette Sted ikke er ganske tydelig; men har Kunstneren villet gjengive en saadan Hætte, saa er det ialtfald sikkert, at den kun bedækker Baghovedet og Nakken og lader hele Ansigtet frit. Det er ganske vist kun en Gisning, som dog ikke synes mig blottet for Sandsynlighed, at Kunstneren med den korte og snævre Kjortel har villet antyde en Ringbrynje, og at han kun har undladt at betegne den som saadan paa en af de i Middelalderen sædvanlige, konventionelle Maader, fordi Materialet, hvori han arbejdede, en blød men grovaaret Træsart, ikke vel tillod Udskjæringen af de mange smaa Ringe eller Ruder. Anderledes end som en Brynje ved jeg idetmindste ikke at udtyde den korte og snævre Kjortel; det er ialtfald afgjort, at hvis Kunstneren overhovedet har tænkt sig Rytteren brynjeklædt, saa er det den øverste snævre Kjortel og ikke den underste med det folderige Skjød, der er Brynjen. Det er muligt, at man paa samme Maade skal tænke sig Rytterens Ben bedækkede med Brynhoser, der dog isaafald ikke naa ud over Fødderne, men kun til Anklerne; saavel den øverste som den nederste Rytterfigur ere tydeligt viste med en Slags lave Halvstøvler eller Ankelsko, mærkeligt nok uden Sporer, maaske fordi saadanne vilde have været for vanskelige at udskjære i Træet.

Gaar man ud fra, at Rytteren i det nederste Felt virkeligt skal tænkes brynjeklædt fra Top til Taa, saa kom-

mer man derved til en Brynjedragt, der stemmer meget nær overens med den, man kjender fra andre billedlige Mindesmærker fra den første Halvdel af det 12te Aarhundrede og selv fra Slutningen af det 11te. Gaar man saa langt tilbage som til Decennierne nærmest før 1100, da gjenfinder man netop paa Bayeuxtapetet og andre dermed samtidige Billeder Brynjen gjengivet som en kort snever Kjortel, opslidset for og bag, og enten med en Hætte, som kun bedækker Baghovedet men lader Ansigtet helt frit, eller ganske uden Hætte; paa de enkelte af Bayeuxtapetets Figurer, der ere fremstillede med Brynhoser, naa disse kun til Anklerne, men Fødderne ere bedækkede med ganske lignende Ankelsko, som vor Rytter fra Valthjofstad bærer. Der er imidlertid en Omstændighed ved dennes Vaabendragt, som tyder hen paa en noget senere Tid end Bayeuxtapetets; Ærmet, der synes at høre til den Kjortel, som her antages for en Brynje, slutter tæt om Armen og naar lige til Haandleddet, men heller ikke længere; saaledes finder man det i Regelen vist paa Billeder fra den første Halvdel af det 12te Aarhundrede; før den Tid finder man gjerne Brynjeærmerne saa korte, at de ikke naa stort over Albuerne som det f. Ex. ses paa vore Fig. 1 og 2, og som det ogsaa findes paa Vilhelm Erobrerens Ryttersegl; allerede paa hans Efterfølger Vilhelm Rufus's Segl, altsaa endnu før Aar 1100, naar Brynjeærmet indtil Haandleddet, og dette er næsten konstant indtil Midten af det 12te Aarhundrede, om man end en sjelden Gang, selv endnu senere kan træffe det korte Ærme; paa Mindesmærker, der ere yngre end 1150, findes næsten altid Brynjeærmet forlænget ud over Haanden i Skikkelse af en Bælgvante; og som man vil se ved at betragte de tvende Fig. 3 og 4, der ere gjengivne efter Miniaturer fra den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede, havde Brynjedragten ogsaa i andre Henseender udviklet sig ved dette Tidspunkt fra den Skikkelse, den havde paa Bayeuxtapetets Tid, og selv fra den Form, hvori man tør antage den fremstillet paa

Fig. 1.
Fra et fransk Bibelhaandskrift,
ca. 1100.

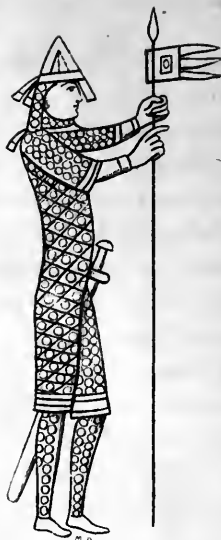

Fig. 2.
Fra Bayeuxtapetet.

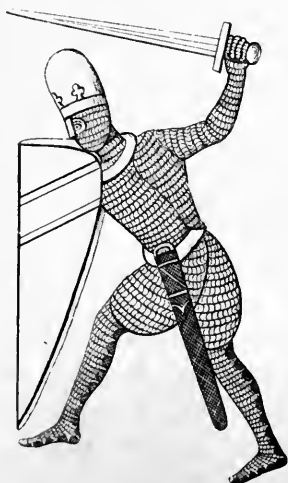

Fig. 3.
Fra Hortus deliciarum 1175.

Fig. 4.
Fra et tysk Miniaturmaleri,
henved 1200.

Døren fra Valthjofstad; ligesom Brynjærmerne ere forlængede ud over Hænderne, ere Brynhoserne forlængede ud over Fødderne, saa at Skoene ere helt forsvundne; og endeligt er Brynjehætten voxet saaledes, at den i Forening med Hjelmens Næseskjærm skjuler Ansigtet næsten fuldstændigt. Er Rytteren fra Valthjofstad iført Brynjedragt, saa har denne ialtfald en ældre Form end den, som f. Ex. kjendes fra Herrad von Landspergs nu desværre med Strasburgs Bibliothek ødelagte Billedhaandskrift, Hortus deliciarum fra 1175, hvorimod den i ingen Henseende strider mod Vidnesbyrdet af billedlige Mindesmærker fra den første Halvdel af samme Aarhundrede.

Begge Rytterne paa Kirkedøren fra Valthjofstad bære den Form af Hjelme, som man har benævnt den normanniske, en ikke meget stor, toppet Jernhûe med den karakteristiske Næseskjærm, der fra Pandestykket rager ned over Ansigtet indtil ud for Munden. Med uvæsentlige Smaaforandringer holdt denne Form af Hjelme sig i Brug idetmindste fra Midten af det 11te indtil Slutningen af det 13de Aarhundrede. Der er imidlertid en Egenhed ved Hjelmen, saaledes som den er gengivet paa Kirkedøren fra Valthjofstad der tyder hen paa en forholdsvis høi Ælde, den nemlig, at den er forsynet ikke med Næseskjærm alene, men tillige med et tilsvarende Skjærm ned over Nakken. Paa Bayeux-tapetet findes en saadan Nakkeskjærm antydnet nogle enkelte Gange, dog kun som et temmelig kort Blad, der rager fra Randen af Jernhuen et lille Stykke ned over Baghovedet; i det før omtalte Billedhaandskrift, Hortus deliciarum er Nakkeskjærmen en enkelt Gang antydnet, men i en endnu mere diminutivisk Skikkelse; i en Størrelse, der svarer til den, hvormed Valthjofstaddøren gengiver Nakkeskjærmen, findes denne sjeldne Tilføielse til den normanniske Hjelme derimod gengivet paa et Basrelief paa et Søilekapitæl i Klosterkirken St. Georges de Bocherville i Normandiet, bygget før Erobringen af England af en af Vilhelm Conque-

stors haandgangne Mænd, Raoul de Tancarville*). Uagtet man naturligvis ikke deraf kan slutte, at ethvert billedligt Mindesmærke, hvorpaa Hjelmen er vist med den fuldstændige Nakkeskjærm, skulde skrive sig fra Midten eller den sidste Halvdel af det 11te Aarhundrede, ligger det dog nær at opfatte denne Skjærm som hørende til en gammel Form af Hjelmen, og at antage, at den tidligt er gaaet af Brug, rimeligst fordi Brynjehætten i Forening med den udstoppede Pandserhue, som bares under denne, gjorde et saadant Værn mod Hug i Baghovedet overflødigt eller ialtfald mindre nødvendigt.

Fig. 5.
Fra Bayeuxtapetet.

Formen af det tveæggede Sværd med en kort og stærk Parerstang og med en kugle- eller skivedannet Sværdknap frembyder intet særdeles Mærkeligt eller Afvigende fra, hvad der har været sædvanligt ligefra den yngre Jernalder indtil langt hen i Middelalderen.

Derimod frembyder Kirkedøren fra Valthjofstad en anden Eiendommelighed i den Maade, hvorpaa den gjengiver den

*) Afbildet i *Mém. des Antiquaires de France* TX, Pl. 3, Fig. 11 til Allons *Etude sur les casques du moyen-âge*.

krigerske Udrustning, nemlig den gammeldags Form af Ryttersadlen. Enhver, der opmærksomt har betragtet Afbildninger af Bayeuxtapetet (se f. Ex. Fig. 5), vil strax paa den udskaarne Dør gjenkjende den karakteristiske Sadel med de ikke meget høie, men udefter bøiede, næsten vædderhornsdannede For- og Bagsvidsler, der, saa underligt det lyder, bringe En til at tænke paa Voluterne paa et jonisk Søilehoved. Man kan træffe den samme eiendommelige Form af Sadlen paa Bille-

Fig. 6.

Fra et fransk Billedhaandskrift fra det 10de Aarhundrede,

der, der endnu ere meget ældre end Bayeuxtapetet, f. Ex. paa det vedtegnede, der er taget fra et Haandskrift, som antages at være fra det 10de Aarhundrede. Paa Afbildninger fra den første Halvdel af 12te Sekulum viser Ryttersadlen sig allerede i en helt anden Skikkelse end paa Bayeuxtapetet, idet Bagsvidselen istedenfor at være krummet bagud viser sig som en simpel opretstaaende eller noget bagud heldende Kam. Efter Midten af det 12te Aarhundrede

kommer endeligt den Sadelform, som er gjengivet paa det i Fig. 7 givne Billede fra Hortus deliciarum, med Bagsvidselen bøiet stærkt fremefter paa begge Sider, saa at den udgjør en Sadelbue med et bekvemt og fast støttet Sæde for Rytteren. Vi have allerede her den Form af Sadlen fuldt udviklet; som er den almindeligste om end ikke den eneste forekommende i det 13de Aarhundrede, og som kan anses for typisk for hele den senere Middelalder og selv for endnu sildigere Aarhundreder, bortset fra Extravagancer navnlig i

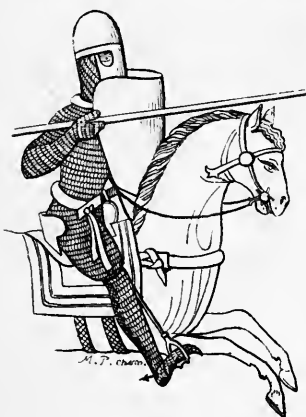

Fig. 7.

Fra Hortus deliciarum 1175.

som taler for dette sidste Mindesmærkes høie Ælde, saa vil man maaske synes, at jeg tillægger den større Betydning, end der egenligt tilkommer den. Det er jo tænkeligt, at Bayeuxsadeln, om den for Kortheds Skyld kan kaldes saaledes, kan have været brugt en Tidlang ved Siden af den nyere Sadel, ligesom man nuomstunder bruger engelske og ungarske Sadler samtidigt; Laxdælasaga indeholder jo endog et bestemt Vidnesbyrd om, at man samtidigt har kjendt og brugt forskellige Sadler, i den bekjendte Scene, hvor Helge Hardbønsøn udspejger sin Hyrdedreng om sine Fjenders Tal og Udseende; der tales ved den Leilighed ikke alene om en gylden Sadel og en Smelteværks (∩: emaillet)

det 14de Aarhundrede, hvor man stundom ser Sadelbuen med dens Vinger voxet op til en saadan Størrelse, at den nærmest kan sammenlignes med Ryggen og Armene paa en Lænestol.

Naar jeg fremhæver Overensstemmelsen mellem de Sadler, som ere gjengivne paa Bayeuxtapetet og endnu ældre Monumenter, og dem, der ses paa Kirkedøren fra Valthjofstad, og deri tror at se et Moment,

Sadel, men ogsaa om en skotsk Sadel og en Standsadel, hvorved Sagaskriveren rimeligvis maa have tænkt paa forskellige Former af Sadler, der have været i Brug i hans egen Tid, om end ikke dengang den Begivenhed, han beskriver saa ypperligt, virkelig gik for sig. Vægten af denne Bemærkning bør ganske vist ikke miskjendes; men paa den anden Side maa det fastholdes, at hverken Laxdælasaga eller, saavidt mig bekjendt er, nogen anden Kilde fra Middelalderen omtaler nogen Sadelform paa en saadan Maade, at der er den fjerneste Grund til at identificere den med den, vi kjende fra Bayeux-tapetet; og forsaavidt dette Mindesmærke er det yngste, der med nogen Sikkerhed lader sig datere og paa hvilket denne karakteristiske Sadelform forekommer, er der formentlig Grund til, naar man bestemt gjenkjender den paa et andet Mindesmærke, ved sit Skjøn over dettes Tilblivelsestid ikke at fjerne sig mere fra Bayeux-tapetets Tid, end det af andre Hensyn er nødvendigt.

Saafermt Sadelen var en ganske uvæsenlig Bestanddel af Middelalderens ridderlige Udrustning, saa vilde det vel være urimeligt at lægge saamegen Vægt paa dens Form; men det har den efter min Opfattelse ikke været. Skjønner jeg ret, vilde man tage feil, om man betragtede Overgangen fra Bayeux-sadlen til den senere Form som en Tilfældighed, en Nykke af de Tidens Moder; man skal overhovedet være meget varsom med at skrive de Tid efter anden indtrædende Forandringer i den krigerske Udrustning alene paa Modernes Regning; i de fleste Tilfælde især for ældre Tidens Vedkommende ligger der upaatvivlelig en fra den praktiske Behov hentet Aarsag til Grund; den er ikke altid let at paa-vise nu, men til Forandringen af Sadlens Form lader den sig dog maaske udfinde.

Tager man Afbildningerne af Bayeux-tapetet for sig, da vil man finde mange af de der gjengivne Ryttere væbnede med Spyd; men dette Vaaben føres af Rytterne paa en helt anden Maade, end det i Regelen er vist paa Billeder

fra den senere Middelalder. Det er kun ganske faa af Rytterne, der føre det under Armen, fældet som en Landse eller »slaget i Røst« for at bruge Kæmpevisens Udtryk; de allerfleste bruge det som den i Fig. 5 gjengivne Rytter til at kaste med, eller føre det løst i Haanden, saa at Stødet alene kommer til at virke med Armens Styrke. Vi finde det Samme paa endnu ældre Afbildninger, ihvorvel man en sjelden Gang ganske vist ogsaa paa saadanne kan træffe Spydet ført under Armen*); dette har vel i hin ældre Tid været en Maade at føre sit Spyd paa, ligesom enhver anden, men heller ikke mere, ikke som senere i Middelalderen noget nær den eneste brugelige. Dette er vistnok ganske naturligt; det er kun, naar det spydbevæbnede Rytteri rykker frem til Angreb i tætsluttede Rækker, Knæ ved Knæ og Bøile ved Bøile, at det saa at sige falder af sig selv, at Landserne fældes under Armen for at frembyde en uafbrudt Række af Spydsodder, hvis Stød føres ikke med Armens Kraft, men med hele Styrken af Hestens Løb. Det maa have været den Omstændighed, at Rytteriet lærte at angribe i sluttede Rækker, der for en lang Tid gav det Eneherredømmet paa Valpladserne, indtil der omsider henad Slutningen af Middelalderen traadte et Infanteri i Skranken imod det, fast nok organiseret og tilstrækkeligt øvet i Vaabenbrug, og navnlig da i Brugen af det lange Spyd, til at sætte sine ordnede og tætsluttede Masser mod Rytteriets. Men naar lærte Rytteriet at angribe i tætsluttede Rækker, »en muraille«, som det kaldtes? Dette Spørgsmaal kunde vel fortjene at optages til nøiagtig Undersøgelse, henset til hvor stor Indflydelse Rytteriets Overlegenhed over Fodfolket har havt paa Middelalderens militaire Institutioner og derved paa Udviklingen af de sociale og politiske Forhold i hele Europa;

*) Se f. Ex. et mærkeligt Basrelief paa et Søilekapitæl i Kirken Saint Julien de Brioude, som Merimée antager at være fra det 11te Aarhundrede. *Mém. des Antiquaires de France.* T. XIV, Pl. 7, Fig. 11.

men til at løse Spørgsmaalet tilfulde vilde der udkræves en udtømmende og i alle Retninger sagkyndig Granskning af den ældre Middelalders Historieskrivere. Man tager imidlertid neppe meget feil ved at antage, at Overgangen til den sluttede Kampmaade for Rytteriet falder i den første Halvdel af det 12te Aarhundrede, idetmindste for Nordens Vedkommende. Slaget ved Fodvigen er det første i vor Historie, som vides at være afgjort af Rytteriet; og den Betydning, som tillagdes det, røber sig derved, at Erik Emun paa sit Vendertog førte Heste med over Østersøen; den kommer igjen tilsyne i Tildragelserne under Borgerkrigen før Valdemar den Stores Tronbestigelse.

Overgangen fra den opløste til den sluttede Fægtningsmaade maa hos Rytteriet have medført som sædvanlig Brug at føre Spydet fældet under Armen istedenfor frit i Haanden; man har da tillige kunnet gjøre Spydet baade længere og stærkere skæftet end forhen, gjøre det til en virkelig Landse eller Glavind. Men derved maa der utvivlsomt tillige være hidført en Forandring af Rytterens Udrustning med Dækvaaben. For at han skulde kunne modstaa et Landsestød, ført med hele Kraften af Hestens Løb, maatte der skaffes ham forøget Beskyttelse især for de Legemsdele, mod hvilke Stødet fortrinsvis rettedes, nemlig Ansigtet og Brystet; og ganske rigtigt faar Skjoldet i Løbet af det 12te Aarhundrede en forandret, bøiet Form til bedre Værn for Brystet; og netop mod Slutningen af Aarhundredet kommer den helt lukkede Hjälm tilsyne, ligesom det samtidigt eller kort efter bliver Brug at bære en Brystplade under Brynjen. Men dermed var endnu ikke Alting gjort; hvor godt Rytterens Ansigt og Bryst end var dækket, sikkrede det ham dog ikke mod at blive kastet af Hesten ved Landsestødet; derfor ændredes Sadelens Form; den fik de høie Sadelbuer, der gjorde det lettere at sidde fast, saalænge blot Gjorden og Bringetøiet holdt; uden disse Sadelbuer vilde det have

været vanskeligt at holde sig i Sadeln mod et Landsestød saa stærkt, at Stagen sønderbrødes.

De to berømte billedlige Mindesmærker fra det 11te og 12te Aarhundrede, Bayeuxtapetet og Hortus deliciarum forekomme mig paa en ret slaaende Maade at oplyse den Forandring i Rytteriets Kampmaade, der er foregaaet i Løbet af de Hundrede Aar, som omtrent ligge imellem dem, og tillige de Ændringer af Rytterrøstningen, som den forandrede Kampmaade førte med sig. Paa det første ses Rytterne at kjæmpe i uordnede Skarer; Spydene føre de næsten alle løst i Haanden, de fleste bruge dem som Kastespyd; nogle enkelte kjæmpe uden Hjelm, kun med Brynjehætten over Hovedet, de øvrige bære den normanniske Jernhue, kun med Næseskjærmen til Værn for Ansigtet; de føre alle det lange, flade, »drageformige« Skjold hængende ned over den venstre Side til Værn for denne, men ikke for Brystet, og alle uden Undtagelse ride de i den karakteristiske gamle Sadel. Hortus deliciarum derimod gjengiver en Rytterfægtning i sluttet Orden ganske paa lignende Maade som en saadan findes fremstillet i yngre Billedhaandskrifter; Landsen føres her fældet under Armen (see Fig. 7), om det end af den gamle Tegner er gjengivet paa en noget keitet Maade, der maaske røber, at han personligt ikke har forstaaet sig meget paa Vaabenbrug; endnu i dette Haandskrift bære næsten alle Krigsmændene den normanniske Hjelm; den lukkede Hjelm er nemlig yngre og træffes første Gang afbildet paa Richard Løvehjertes Sigil, altsaa lige mod Udgangen af det 12te Aarhundrede; men Hortus deliciarum viser os (Fig. 7) det første bekjendte Exempel paa Overgangen til den lukkede Hjelm, nemlig en normannisk Hjelm, hvis Næseskjærm er udvidet til en Slags Maske, som dækker hele den Del af Ansigtet, der ikke er skjult af Brynjehætten. Om Tegneren har tænkt sig sine Ryttere at bære Brystplade under Brynjen, er naturligvis ikke til at afgjøre. Skjoldet viser Hortus deliciarum i Modsætning til Bayeuxtapetet lige afskaaret for-

oven og saa stærkt bøiet, at det tjener Rytterens Bryst til Værn mod Landsestød. Sadlerne have tydeligt den nyere Form med virkelige Sadelbuer.

Efter hvad der ovenfor er udviklet, forekommer det mig ikke for voveligt, naar man staar overfor et Mindesmærke som Kirkedøren fra Valthjofstad, der gjengiver Udrustningen af Rytter og Hest paa et ældre Udviklingstrin end det, som fulgte med Rytteriets Overgang til den sluttede Kampmaade, da at formode, at selve Mindesmærket enten maa være blevet til, forinden denne Forandring i Rytteriets Taktik fandt Sted, eller ialtfald meget kort efter, at det efter al Rimelighed maa være ældre end et andet Mindesmærke, der som Hortus deliciarum fuldkomment bestemt viser den krigerske Udrustning paa et senere Stadium. Det er især Formen af Sadlen, der i saa Henseende forekommer mig karakteristisk.

Ifald man kun havde dette ene Moment at gaa efter, kunde man fristes til at anslaa Kirkedøren fra Valthjofstad til at være omtrent jævn gammel med Bayeuxtapetet; er den Tydning, jeg har vovet af den underste Rytterskikkelses Dragt, imidlertid rigtig, saa viser Brynjens Form med de lange Ærmer dog hen til en lidt senere Tid, nemlig den første Halvdel af det 12te Aarhundrede; Nakkeskjærmen paa Hjelmene kjendes kun fra faa andre Mindesmærker, men tyder ganske vist hen paa en meget gammel Tid. Der er imidlertid en Bestanddel af Udrustningen, saaledes som den er gjengivet paa vor Kirkedør, som gjør det betænkeligt at anslaa den til en synderligt høiere Alder end Midten af det 12te Aarhundrede, nemlig Skjoldet.

Fremstillingen af dette er besynderlig i flere end en Henseende. Begge Rytterne føre det, som det saa tidt ses paa gamle Billeder, hængende om Halsen i Skjoldremmen, men over den høire Skulder. Nu er der vel mange Punkter i Vaabnernes Historie, der ere dunkle og uoplyste; men saameget er dog nok sikkert, at man ingensinde har ført Skjoldet paa den høire Side, allermindst tilhest, hvor Skjol-

det og især det 11te og 12te Aarhundredes Langskjold netop havde den Bestemmelse at dække den venstre Side, der, hvad Enhver ved, som nogensinde har siddet paa en Hest med en Klinge i Haanden, er Rytterens svage Side. Vi have altsaa her rimeligvis blot at gjøre med et tilfældigt Indfald af Kunstneren; maaske han kun har tilladt sig denne Besynderlighed for at faa Leilighed til at betegne sin Helt som en kristen Ridder ved det Kors, han fører paa sit Skjold; thi noget heraldisk Skjoldemærke er det selvfølgelig ikke; det ligner nærmest de Korsmærker, som saa ofte findes gjengivne paa Bayeuxtapetets Skjolde. Men fra disse adskille Skjoldene paa vor Kirkedør sig i flere Henseender. Paa Bayeuxtapetet er Skjoldet omtrent saa langt som fra Skulder til Fod, forneden spidst, foroven halvcirkelformigt afrundet, iøvrigt fladt; paa Valthjofstaddøren har det vel samme flade og spidse Hovedform, men det er meget mindre og derhos lige afskaaret foroven. At Kunstneren har gjort det saa lille, kan maaske hidrøre fra det Hensyn, at om han havde givet det den rette Størrelse, vilde det, da han nu engang vilde have det anbragt paa Rytterens høire Side, have skjult dennes Person næsten ganske, hvilket det kunstneriske Instinkt vel har sagt ham, ikke gik godt an. Derimod vilde man ikke uden at gjøre sig skyldig i en Vilkaarlighed kunne betragte det som et tilfældigt Indfald af Kunstneren, at han har vist Skjoldet afskaaret efter en lige Linie foroven. Paa Billeder, der ere ældre end Midten af 12te Aarhundrede, ses Skjoldet saagodtsom uden Undtagelse altid afrundet halvcirkelformigt foroven, selv i de enkelte Tilfælde, hvor det er bøiet for at kunne beskytte ikke alene Rytterens venstre Side, men tillige yde Brystet noget Værn imod Landsestød; den samme Form af Skjoldet kan man endnu i enkelte Tilfælde støde paa i den anden Halvdel af det 12te og selv, ihvorvel meget sjældent, i det 13de Aarhundrede; men i Reglen vil man paa Billeder, der ere yngre end 1150 finde Skjoldet lige afskaaret foroven, saaledes

som paa Figurerne fra Valthjofstad, som alleroftest tillige stærkt bøiet saaledes som det ses i Hortus deliciarum Fig. 3 og 5). Det er det retliniet afskaarne Skjold, der forbyder at anslaa Kirkedøren fra Valthjofstad til nogen høiere Alder end Midten af det 12te Aarhundrede, hvorneget end den gammeldags Form af Sadlen og tillige af Hjelmen og den rigtignok hypothetiske Brynje paa den nederst udskaarne Rytterskikkelse taler for en endnu høiere Alder.

Valthjofstaddøren viser saaledes en mærkelig og for Studiet af Vaabnenes Historie interessant Blanding af en ældre og en yngre Tidsalders Skik med Hensyn til den krigerske Udrustning, en Overgang fra en ældre og ufuldkommen til en nyere og i sin Slags mere fuldkommen Vaabendragt, som man lettest kan tænke sig at have fundet Sted meget nær ved Midten af det 12te Aarhundrede.

I det samme Møde i Oldskriftsselskabet, den 19de April 1870, hvor jeg havde den Ære at forelægge de ovenfor meddelte Bemærkninger om Figurerne fra Valthjofstad, blev jeg første Gang ved Selskabets Vicepræsidents Foredrag over Fremstillingerne paa den ældre Jernalders Brakteater igjennem Afbildning bekjendt med den nu i Kristianias Museum opbevarede, udskaarne Træportal fra Hyllestads Kirke i Kristianssands Stift; den er nu Aarbøgernes Læsere bekjendt fra den Afbildning, som fulgte Gjengivelsen af Etatsraad Worsaaes Foredrag over Brakteaterne i dettes Tidsskrifts forrige Aargang. Man vil let kunne forestille sig den Interesse, som det maatte vække hos den, der netop havde beskæftiget sig med Mindesmærket fra Valthjofstad, at blive bekjendt med et andet, som i saa mange Henseender danner et Sidestykke til hint. Begge ere Mindesmærker af en upaatvilelig hjemmefødt Træskjærer-kunst, anvendt paa en ganske analog Maade i Kirkebygningens Tjeneste og dog i begge Tilfælde hentende sit Æmne

fra ganske profane Sagn, det ene rigtignok fra en Sagnkreds, som sønderfra er vandret saa høit mod Nord som til Island, det andet, som gjengiver Sigurds Kamp med Fafne, fra den gamle nordiske Sagnkreds om Vølsunger og Gjukunger. Men min Interesse vakttes dog i en ganske særlig Grad ved paa Udskjæringerne fra Hyllestad helt uventet at gjenfinde saagodtsom de selvsamme Egenheder i den fremstillede Vaabendragt, som jeg havde paapeget paa Udskjæringen fra Valthjofstad, og efter hvilke jeg havde søgt at komme til en Anskuelse om dennes rimelige Tilblivelsestid.

Ligesom ved den udskaarne Dør fra Valthjofstad er det ved Portalen fra Hyllestad tvivlsomt, om Kunstneren har villet fremstille sin Helt brynjeklædt eller ikke; det noget rigere Foldekast i Sigurd Fafnesbanes Kjortel paa det sidste Mindesmærke tyder dog snarest hen paa, at der ikke er tænkt paa nogen Brynje, og i ethvert Fald er det tydeligt vist, at den ikke har nogen Hætte til at drage op over Hovedet. Dette er alene beskyttet ved Hjelmen, en ganske spidstoppet »normannisk« Jernhue, som frembyder den høist mærkelige Overensstemmelse med Rytterens Hjelm fra Valthjofstaddøren, at den er forsynet ei alene med Næseskjærm men tillige med Nakkeskjærm, den sidste endog saa bestemt antydet, næsten særligt fremhævet af den gamle Træskjærer, som jeg ikke mindes at have set den gjengivet paa noget-somhelst andet Mindesmærke fra Middelalderen. Allerede denne Overensstemmelse med Hensyn til en sliq Særegen-
 hed mellem Udskjæringerne fra Valthjofstad og fra Hyllestad er værd at lægge Mærke til, fordi den tyder hen paa, at de ikke ligge hverandre fjernt i Tilblivelsestid. Men Overensstemmelsen indskrænker sig ikke dertil. Paa den sidste er nemlig Sigurd Fafnesbanes Hest, Grane, vist med en Sadel paa Ryggen, der ligesom den paa Døren fra Valthjofstad paafaldende ligner den Slags Sadler, der hundredevis ere gjengivne paa Bayeuxtapetet, men slet ikke dem, vi

kjende fra Hortus deliciarum og fra mangfoldige senere Afbildninger. Altsaa begge de Eiendommeligheder ved den krigerske Udrustning, der i mine Øine tale saa stærkt for at tillægge det ene Mindesmærke en høi Alder, gjenfindes paa det andet; men ligesom hint frembyder ogsaa dette med Hensyn til Skjoldet et Kjendemærke, som gjør det betænkeligt at anslaa det til en høiere Alder end omtrent Midten af det 12te Aarhundrede. Sigurd Fafnesbanes Skjold er nemlig paa Udskjæringen fra Hyllestad gjengivet fuldkomment tydeligt og karakteristisk, som et efter Længden krummet, forneden spidst, foroven lige afskaaret Langskjold, i alt væsenligt overensstemmende med det, som den fra Hortus deliciarum tagne Ridderskikkelse Fig. 3 fører. At Sigurds Langskjold er forsynet med Skjoldbule paa Midten, er vel en sjældnere forekommende Egenhed; men den lader sig ikke benytte som Holdepunkt for en Tidsbestemmelse, da man imellemstunder kan gjenfinde den paa endnu meget yngre Afbildninger, idetmindste lige ned til Slutningen af det 13de Aarhundrede, f. Ex. den vedtegnede Fig. 8.

Overensstemmelsen med Hensyn til de her paapegede Enkeltheder af den krigerske Udrustning mellem det islandske og det norske Mindesmærke af Fortidens Træskjærerkunst synes mig nok værd at lægge Mærke til. Fremtraadte disse tvende Skulpturer ikke allerede ved den Kunststil, der aabenbarer sig i dem, som Repræsentanter for en særegen nordisk, maaske eindommelig norsk-islandsk Retning af Middelalderens Kunst, saa vilde hine Enkeltheder med Hensyn til Vaabnene i og for sig alene være tilstrækkelige til at stille dem, om ikke i et Modsætnings-

Fig. 8.
Fra et engelsk
Haandskrift henved 1300.

forhold, saa dog i et bestemt betegnet Eiendommelighedsforhold overfor andre samtidige Mindesmærker. De paa-pegede Egenheder vare fremtrædende nok til at tildrage sig min Opmærksomhed ved det islandske Billedskjærerarbeide; man er da vistnok berettiget til at se noget mere end et rent Tilfælde deri, at de selvsamme Egenheder gjenfindes ved den norske Kirkeportal.

Dengang jeg i Oldskriftselskabets Møde d. 19de April 1870 tillod mig at fremsætte de Bemærkninger om Kirkedøren fra Valthjofstad, som den derpaa gjengivne krigerske Udrustning gav mig Anledning til, og i Henhold dertil betegnede Midten af det 12te Aarhundrede som det Tidspunkt, jeg nærmest maatte tænke mig dette Arbeide at hidrøre fra, viste Docent Gisle Brynjulfsson mig den Ære til mit lille Foredrag, hvis væsenlige Indhold er gjengivet i det Foregaaende, at knytte en Række meget interessante Bemærkninger. Forsaavidt disse angik Æmnet for Fremstillingerne paa Kirkedøren, skal jeg som Lægmand i Oldtidens og Middelalderens Sagnhistorie afholde mig fra enhver Yttring. Derimod kan jeg ikke tilbageholde et Par Ord i Anledning af den Oplysning, Hr. Brynjulfsson gjorde gjældende, at det nemlig af islandske Kilder historisk lader sig eftervise, at Kirken ved Valthjofstad ikke er bygget før henimod Slutningen af det 12te Aarhundrede, altsaa 40—50 Aar efter den Tid, paa hvilken jeg efter de udskaarne Billeder havde sluttet mig til, at Døren maatte være skaaren.

Jeg skal ligesaa lidt nu som dengang paa selve Mødet forsøge paa at svække Vægten af denne Oplysning ved at opstille Gisninger om, at Kirkedøren muligvis kan have været ældre end selve Kirken, at den maaske som et dyrebart Kunstværk kan være blevet skaanet ved Nedbrydningen af en ældre Bygning eller endog af Kirkens Bygmester være medbragt til Island over Havet, f. Ex. fra Norge. Den Slags løse Gisninger bringe os ikke Sandheden nærmere;

hellere end at slaa sig til Ro ved en saadan maa man redeligt bekjende, at der er Noget ved Sagen, man ikke ret forstaar; maaske vil da den rette Forklaring engang ved Leilighed komme for Dagen. Det være mig tilladt at antyde, hvad det er, som i dette Tilfælde er mig dunkelt.

Der kan vist ingen Tvivl være om, at de gamle Kunstnere have gjengivet Sagnheltenes Skikkelser iførte deres egen Samtids krigerske Dragt; antikviserende Tendenser laa som bekjendt fjernt for Middelalderens Kunst. Er Kirkedøren fra Valthjofstad og følgelig tillige den saa nær beslægtede Portal fra Hyllestad Kirke skaarne mod Slutningen af det 12te Aarhundrede, saa maa man ved denne Tid baade paa Island og i Norge have været mindst et halvt Aarhundrede tilbage for det øvrige Europa med Hensyn til Vaabnernes eller rettere Vaabendragtens Udvikling. Det er allerede mærkeligt, om man her i Norden saa sent som ved 1150 har holdt fast ved gamle Former baade af Hjelmen og af Sadlen, der i det øvrige Europa ikke kjendes senere end ved Aar 1100 og neppe nok saa sent; men det synes næsten utroligt, at man skulde have holdt fast ved dem lige til Slutningen af det 12te Aarhundrede. Samfærdslen mellem Norden og de sydligere Lande, f. Ex. blot med Tydskland og England, maa i det 12te Aarhundrede have været levende nok til, at man paa Forhaand maa formode, at Vaabendragtens Udvikling — og som et Led i denne er Forandringen af Sadlens Form utvivlsomt at betragte — hurtigt har udbredt sig til de nordiske Folk. Heller ikke har jeg i de nordiske Kildeskrifter, der ere tilgængelige for en Lægmand, truffet paa Noget, som jeg har troet at kunne udlægge som Vidnesbyrd om, at Nordboerne have været bagefter de sydligere Nationer, hvad Vaabnene angaar; det har netop været mig paafaldende, hvorledes Afbildninger fra tyske, franske og især engelske Billedhaandskrifter kunne bruges som Illustrationer til samtidige islandske Sagaer om norske og danske Konger. Jeg har før havt Leilighed til at paavise, at Kongespeilet

rimeligvis maa være affattet ved 1250 og ikke i det sidste Decennium af det 12te Aarhundrede, blandt andet fordi den deri givne Beskrivelse af Vaabendragten ikke lader sig forene med denne sidste Antagelse, medmindre man forudsætter at Nordboerne have været forud i Vaabnenes Udvikling for de sydligere Nationer. Dette vilde være urimeligt at antage; men man er ikke stort bedre faren ved at formode, at de have været saa langt tilgeters ved Slutningen af det 12te Aarhundrede, som de, hvis Udskjæringerne fra Valthjofstad og Hyllestad ere fra denne Tid, efter disses overensstemmende Vidnesbyrd maa have været.

Det er dette, som er mig dunkelt, og som synes mig at kunne være ønskeligt om muligt at faa oplyst nærmere, hvis det efter de forhaandenværende Kilder lader sig gjøre. Thi Vaabnenes Udvikling hos en Nation paa et givet Tidspunkt maa for hin Tid som for enhver anden betragtes som et ganske godt Middel til at danne sig en Anskuelse om, hvorvidt Nationen har holdt Skridt med den almindelige Kulturudvikling eller først er kommet bagefter.

OM MIDDELALDERENS FREMSTILLINGER AF CHRISTUS PAA KORSET.

AF I. KORNERUP.

Af alle de Tegn og Billeder, som fra den ældste Tid vare i Brug i Kirken, var der intet i den Grad helligt og almindeligt, som Korsets Tegn, det ophøiede Sindbillede paa vor Frelse ved Christus. I den katholske Tid gjorde baade Præster og Lægfolk Korsets Tegn med Fingeren. Paa de Christnes Grave reiste man hos os allerede i den tidlige Middelalder Kors baade af Sten og Træ; ved Ligbegængelser og Processioner bares Korset forrest; i enhver Kirke traadte det Menigheden imøde baade ud- og indvendig; Biskoppen bar det paa sit Bryst, Korsfareren hæftede det paa sin Skulder, ja selv Lægfolk bare det som et Smykke i en Kjæde om Halsen, ofte prydet med Forsonerens Billede, saaledes, som vi vide, at den fromme Dronning Dagmar havde for Skik.

Men se vi nu tilbage til Kirkens tidligste Dage i Syden, de første Aarhundreder efter Christus, finde vi, at de første Christne endnu ikke brugte Korset eller afbildede Herrens Død paa Korset. Under Kirkens Forfølgelse kunde jo heller ikke endnu nogen christelig Konst faae Ro til at udvikle sig. De Christne maatte i dette Tidsrum benytte hemmelige Tegn og Sindbilleder, som kun vare kjendte og forstaaede af dem, men som vare ufattelige for Hedningerne. Saadanne Tegn vare de sammenslyngede græske Bogstaver, hvormed Herrens Navn begyndte, nemlig: ✠ , eller Billedet af Fisken, hvis græske Navn (*Ιχθυσ*) danner de fem Begyndelsesbogstaver til »Jesus Christus, Guds Søn, Frelseren«.

(*Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτῆρ*). I de ældre Malerier i Katakomberne i Rom findes dog allerede Fremstillinger af Herren, men da som oftest under Lignelsen af den gode Hyrde, der bærer det forvildede Faar paa sine Skuldre; men førend det 7de Aarhundrede forefandtes neppe sammesteds nogen Afbildning af Christus paa Korset.

En af Grundene til at Krucifixet ikke forekommer i de første Aarhundreder, efterat christne Menigheder havde dannet sig, var muligen Hensynet til Lærlingene »Katekumenerne« og de Nyomvendte. Man maatte vistnok være varsom med at fremstille for dem Herrens forsmædelige Død paa Korset, som mindede om en hos Romerne almindelig Maade at henrette Forbrydere paa og som maatte saare deres Følelser saameget mere, som netop dette Punkt var Gjenstand for den raaeste Spot fra Hedningernes Side. En særdeles vigtig Oplysning herom fik man ved nogle Undersøgelser, som den italienske Oldgransker P. Garrucci foretog i 1856 paa Palatinerbjergtet i Rom i Nærheden af Kirken Sta. Anastasia. Idet han her udgravede nogle Kamre, der aabenbart tidligere havde tjent til Slavekvarter ved Keiserpaladset, fandt han paa en Væg en raa og løs henkastet Tegning, som forestillede en menneskelig Skikkelse, hængende med udstrakte Arme paa et Kors, der havde Form som et T. Istedetfor Ansigt havde denne Figur et Æselshoved. Ved Siden af Korset stod en Mand, klædt i en kort Livkjortel, saaledes, som Slaverne bare den i det gamle Rom. Han udstrakte ligesom bedende sine Hænder. Nedenunder Tegningen stod en med ilfærdig Haand henkradset græsk Indskrift, der i Oversættelse lyder saaledes: »Alexamenos tilbeder sin Gud«*).

*) P. I. Münz: »Archäologische Bemerkungen über das Kreuz, das Monogram Christi, die alt-christlichen Symbole, das Krucifix«. Annalen des Vereins für Nassauische Alterthumskunde. 8de Bind 1866. Wiesbaden. Side 471.

Det er aabenbart, at denne Tegning var et spottende Vrægebillede af den korsfæstede Christus, kradset paa Væggen af en Slave forat latterliggjøre hans christne Med-slave Alexamenos, og dette Billede, der efter alle Kjendtegn tilhørte en meget gammel Tid, dog ikke før Keiser Hadrian, giver os da en Anelse om det Had og den Haan, hvormed Hedningerne forfulgte de Christne.

Et Vendepunkt for Christendommen indtraadte, da Romerrigets mægtige Keiser, Constantin den Store, selv var bleven en Christen. Til denne Begivenhed knyttede sig ifølge Eusebius det bekjendte Syn, som viste sig for Keiseren før Slaget mod Maxentius. Han saae, fortælles der, efterat have taget sin Tilflugt til Bønnen til de Christnes Gud, et straalende Kors paa Himlen med Indskriften: »Ved dette Tegn skal Du seire«. Da Seiren var bleven hans, lod han derfor Tegnet, han havde set, sætte i den keiserlige Fane, »Labarum«, der tidligere havde været prydet med en Ørn. Flere af Constantins Mynter vise os endnu Keiseren med denne Fane i Haanden. I Fanen ser man ikke noget egentligt Kors, men derimod Christi Navnetræk, bestaaende af de sammenslyngede Begyndelsesbogstaver: **Χ** eller **Ϟ**. Først paa Valentinian den 1stes Mynter bemærker man ved Siden af Keiserens Billede et Kors.

Til Korsets Historie hører Sagnet om, at Constantins Moder, den fromme Keiserinde Helene, i Jerusalem opdagede Herrens sande Kors og de fire Nagler, hvormed han var bleven korsfæstet. Disse kostelige Helligdomme lod hun føre til Rom og opførte til Ære for dem Kirken Santa Croce di Jerusalem, som endnu er til, skjøndt den tildele ombyggedes i det 12te Aarhundrede og senere hen i Middelalderen prydedes med Freskomalerier, der forestille Legendens om Korsets Opdagelse. Over hele Christenheden, ogsaa i Norden, byggedes Kirker til Ære for det hellige Kors; saaledes f. Ex. i Dalby i Skaane.

Om end et Slør hviler over Korsets allertidligste Fremtræden hos de Christne, synes det dog afgjort, at de allerede i det femte Aarhundrede have baaret i Processioner rigt smykkede Kors, besatte med Ædelstene. Men dette Kors var endnu tomt og manglede Forsonerens Billede. Senere begyndte man meget hyppigt at pryde Korset med Lammet, »Agnus Dei«, Sindbilledet paa den lidende Uskyldighed, hvormed Frelseren betegnedes,

Efterhaanden udviklede sig den tredie Form for Korset, Krucifixet, idet man begyndte med at afbilde Herrens Hoved eller Brystbillede paa den ene Ende af Korset og tilsidst endte med at fremstille hans hele Skikkelse naglet dertil. I Begyndelsen blev dette Billede indgraveret i Omrids paa flade Kors af Guld, Sølv eller Kobber. Undertiden malede man det paa Korset og endelig naaede man til at lade Legemet træde rundt frem baade i Metal, Sten og Træ. Dette Fremskridt skyldtes tildels en Beslutning, som toges paa et Kirkeimøde, det saakaldte Concilium in Trullo, som holdtes i Byzans 692. Her bestemtes det, at Herren herefter skulde afbildes i hel Skikkelse paa Korset, noget som Grækerne hidtil ikke have kjendt. At derimod de Christne i den vestlige Del af Evropa, allerede før denne Bestemmelse toges, havde brugt Krucifixer, erfarer man af en mærkelig Fortælling, som er efterladt os af den hellige Gregor, Biskop af Tours († 595). Han skriver, at paa hans Tid blev i Kirken i Narbonne et Billede af Christus, der hang nøgen paa Korset, fremstillet for Menigheden. Men Herren havde da fortørnet aabenbaret sig for Præsten og befalet ham at tilhulle Billedet med et Klædebon. Da denne Befaling ikke blev efterkommet, blev Præsten straffet af Himlen, og da lod Biskoppen et Klæde hænge over Billedet*).

*) A. Listov: »Om Christi Korsfæstelse«. Kbhvn 1850. Særskilt Aftryk af nyt theol. Tidsskrift. 2det Bind, Side 8.

Paa nogle af de ældste Krucifixer, der ere bevarede, er derfor Christus afbildet paaklædt med en lang Kjortel, som oftest uden Ærmer.

Dette er saaledes Tilfældet med et Billede af den Korsfæstede fra det 7de Aarhundrede i Roms Katakomber og med det berømte, rimeligvis fra det 8de Aarhundrede stammende Krucifix, der bevares i Domkirken i Lucca og benævnes »il volto santo«. Dette Billede var i Middelalderen anset for meget helligt og antoges ifølge Legenden, at være bleven draget op fra Havets Bund i et Fiskenet. Paa gamle Mynter, slagne i Lucca, ses Afbildninger af det hellige Aasyn*).

Selv i Norden findes enkelte paaklædte Krucifixer. Saaledes hænger der over Triumfbuen i Østre Vrams Kirke i Skaane en Christus paa Korset i naturlig Størrelse, skaaren i Træ.

Herren er her iført en gylden Kaabe og har paa Hovedet en Krone**). Dette Billede har upaatvivlelig en høj Ælde og er, saavidt vides, det eneste paaklædte Krucifix imellem ældre danske Mindesmærker af denne Slags.

De ældste hos os bevarede Fremstillinger af Christus paa Korset adskille sig neppe ved nogen særlig Eiendommelighed fra de sydligere Landes, men de besidde som disse lignende Kjendetegn paa deres Ælde og flere sig gjentagende Besynderligheder, der ikke alle stemme overens med de evangeliske Beretninger om Herrens Død, men som dog ingenlunde ere rent vilkaarlige eller uoverlagte. Tværtimod viser det sig ved nærmere Betragtning, at flere af disse Træk have en dybere, religiøs Betydning.

Ved alle de ældste Krucifixer hænger Christusbilledet ikke, men hviler staaende paa et paa Korset anbragt Fodstykke eller Fodbræt, »Suppedaneum«. Naar her-

*) Ifølge velvillig Oplysning af Justitsraad Herbst.

**) Brunius: »Skånes Konsthistoria» Side 553.

til kommer, at en stor Del af disse Billeder fra det 11te og 12te Aarhundrede mangler Nagler igjennem Fødderne, synes det klart, at de Gamle paa en barnlig Maade hermed have villet udtrykke den Tanke, at Christus lod sig frivillig korsfæste for vore Synders Skyld. Med det omtalte Fodstykke staaer det i Forbindelse, at alle Krucifixer lige til hen imod Aaret 1300 afbildedes med adskilte Fødder, hvad enten disse ere naglede eller ikke. Efter den oprindelige Tradition i Kirken og de ældste kirkelige Fortætters Angivelse, blev Christus hæftet til Korset med adskilte Fødder, ligesom ogsaa Keiserinde Helene efter Legendens fandt fire Nagler. Man har desuden gjort opmærksom paa*), at naar Christus fremstilles med en Nagle igjennem hver Fod, synes dette at stemme med Evangeliets Ord; thi det vilde udentvivl have været umuligt, at fastspigre begge Fødder med ét Søm uden at komme til at knuse nogle af de fine Ben i Ankelen eller Foden. Ifølge Johannes' Evangelium, 19de Capitel, blev de tvende Røveres Ben knuste for at forkorte deres Lidelser; men da Stridsmændene kom til Jesu Kors og de saae, at han allerede var død, brøde de ikke hans Ben. Dette skete forat Skriftens Ord, Spaadommen i 2den Mosebog 12, 46, skulde fuldbyrdes: »Hans Ben skulle ikke sønderbrydes«.

En anden Eiendommelighed er den Kongekrone, hvormed Herren, tvertimod den evangeliske Beretning, der nævner en Tornekrone, prydes i de ældre Fremstillinger. Men i Kirkens ældre Dage fastholdt man bestandig Tanken om Jesus som den himmelske Konge. I Middelalderen benævnes han stadig »Kongen« eller »den store Konge«. Saaledes er Herrens Billede paa det berømte Guldalter fra Domkirken i Basel**), hvilket skænke-

*) Bourassé: »Dictionnaire de l'archéologie sacrée« I, 456 Paris 1862.

**) Dette Alter bevares nu i Musée Cluny i Paris.

des denne i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede af Keiser Henrik den II, omgivet af følgende Indskrift:

»Rex regum & Dominus Dominantium»

Som et andet Exempel kunne vi nævne den Indskrift, som stod over Kong Erik Plougpenning's Grav i Slesvigs Domkirke, hvor hans Lig hvilede indtil det førtes til Kongebegravelsen i Ringsted:

Hic jacet Ericus Rex, magni Regis amicus.

Med »den store Konge» er ment Christus; thi Kong Erik ansaaes efter sin Død næsten som Helgen.

Endnu en Besynderlighed er det, at Christus i den ældre Middelalder afbildes levende paa Korset og uden Udtryk af Smerte. Man har ikke villet fremstille ham som lidende eller død, men som den i Himlen levende over Graven seirende Herre. I det 11te og 12te Aarhundrede opstod der en Modsætning imellem den romanske og byzantinske Opfatning af dette Punkt. Grækerne begyndte da at afbilde Christus som død eller ialfald som døende. Paa Dronning Dagmars smukke, emaillede Kors, et byzantinsk Arbejde, se vi derfor, at Frelserens Hoved er sunket ned til den ene Side og hans Øine ere lukkede. I det 13de Aarhundrede vandt ogsaa den græske Fremstilling Seier.

Efterat have søgt at give et Omrids af Krucifixets Udvikling, ville vi nu kaste et Blik paa nogle af de mere mærkelige Fremstillinger af Christus paa Korset, som endnu forefindes i vort Fædreland og i vor herlige Oldsagsamling.

Som det ældste af alle Krucifixer i Danmark, maaske i hele Norden, fremtræder Billedet af den Korsfæstede paa den store Runesten, som Harald Blaatand lod reise ved sine Forældres Grave i Jelling.

Denne Runesten, der er et saa betydningsfuldt og ærværdigt Minde om Christendommens tidligste Dage i Dan-

mark, er udhuggen i en fire Alen høj Granitblok med tre Flader, der foroven samle sig i en Spids. Paa den ene af Fladerne, hvor Runeindskriften melder, at Harald »kristnede hele Folket«, er den Korsfæstede udhuggen. Armene ere udstrakte i Korsform; men selve Korset ser man ikke noget til. Derimod er den hele Skikkelse omgiven af og indviklet i eiendommelige nordiske Slynngninger og Knuder. Det skjæggede Ansigt er ligesom det Øvrige meget raat udhugget; men Glorien med Korset bag Hovedet betegner os med Sikkerhed, at det er et Christusbillede, vi have for os. Om Hofterne bemærkes et lidet Skjørt. Fødderne ere adskilte og hvile paa et lidet skraat Fremspring, der afbryder Stenens naturlige Flade, og som derfor synes med Flid at være bleven benyttet af den gamle Stenhugger som et »Suppedaneum« eller Fodbræt.

I Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn bevares et prægtigt Guld Kors fra Ourø i Holbæksfjorden*). Ved Korset hænger en smuk Guld kjæde, der ender i Dragehoveder. Det har altsaa været baaret paa Brystet, maaske af en Biskop. Paa Forsiden ses den Korsfæstedes Billede, raat tegnet i Omrids. Over hans Hoved strækker en Haand sig velsignende ned fra Skyerne, omgiven af Sol og Maane. Paa Enderne af Tværstykket bemærkes smaa, plumpt indridsede Figurer, muligen Maria og Johannes. Herren er om Lænderne bedækket med et lidet Skjørt og under hans Fødder ses en Drage, hvormed Christi Seier over Helvede er betegnet. Paa Korsets Forside læses:

ISACOS, OLAF CVNVNCE.

»Isacos« er muligen en sindbilledlig Antydning for Jesus. Korset er til at lukke op og har vistnok indesluttet Lævninger, Reliquier af den hellige Kong Olaf († 1030) og har ifølge hele sit Præg en høj Alder, senest sidste Halvdel af 11te Aarhundrede.

*) Worsaae: »Nordiske Oldsager«. Kbhvn. 1859. Side 130.

Oldsagsamlingen besidder endvidere et høist mærkværdigt og smukt udsnittet Kors af Hvalrostand, der har tilhørt Svend Estridsens Datter Helene eller Gunhild (født 1054). Denne sjældne Oldsag, der er betegnet med en af de ældste og mærkeligste Indskrifter med Munkebogstaver, som findes her i Landet, tilhørte i Aaret 1650 Fru Sophie Brahe, Enke efter Holger Rosenkrands, og kom senere til Konstkamret og derfra til Oldsagsamlingen. Desværre er det oprindelig til Korset hørende Christusbillede forsvundet. I Suhms Danmarks-historie 4de Bind ses et Kobberstik af Korset med et Billede af Frelseren, men man opdager let, at dette Billede er altfor lille, og hidrører fra en senere Tids Konst. Paa Forsiden af det nu tomme Kors*) ses paa Midten en korspydet Glorie til Frelserens Hoved, og over den læses:

IHSVS NAZARENVS REX IVDLORVM.

Der, hvor Hænderne og de adskilte Fødder have været fæstede til Korset, bemærkes endnu tre Bloddraaber for hver Haand og fire for hver Fod. Paa Korsets kredsformede Ender ses Udskæringer af sindbilledligt Indhold. Foroven sidder en Kvinde med et Liliespir den ene Haand og en Bog i den anden. I Bogen staaer: VITA. Forneden er som Modsætning en Død afbildet i sin Kiste med Indskriften: MORS. Tilhøire ses en Kvinde med en Korsfane og en Bog, hvori staaer:

ECCLESIA SANCTA. Som Modsætning ses ligeoverfor en sørgende Kvinde med udslagne Haar, læsende i en Bog med Indskriften: SYNAGOGA.

Den gamle Kunstner synes ved disse Sindbilleder at have villet udtrykke den Tanke, at Christus har beseiret Døden og givet os et evigt Liv, samt, at den nye Pagt ved ham stiftedes medens den gamle gik tilgrunde. Blandt de Indskrifter, hvormed Gunhilds Kors er prydet, fortjener især een Opmærksomhed. Den lyder i Oversættelse saa-

*) Bagsiden af Korset er afbildet i Worsaaes Nord. Oldsager Side 134.

ledes: »Hvo som ser mig, han bede til Christus for Helene, den store Kong Svends Datter, som lod mig gjøre til Minde om Herrens Lidelse. Hvo som troer paa den korsfæstede Christus, han erindre i sine Bønner Luitger, som udskar mig paa Bestilling af Helene, som ogsaa kaldes Gunhild«. Saaledes er ikke alene Eierindens Navn, men ogsaa den gamle Kunstners opbevaret. Iøvrigt er det yderst sjældent at finde slige Arbejder mærkede med Kunstnerens Navn. Det er netop meget betegnende for den barnlige, men dog i visse Maader ophøiede Aand, der gik igjennem den tidlige Middelalder, at Kunstnernes Navne næsten aldrig nævnes. Men naar hine Mænd, som oftest konstfærdige Klosterbrødre, med en Flid og Omhu, som vi endnu maa beundre, udarbejdede kirkelige Sager, var det efter deres Mening alene til Guds og Kirkens Ære at de arbejdede, og Lønnen vilde være dem sikker nok; Menneskenes Ros bekymrede de sig ikke om. Naar, som paa Gunhilds Kors, en Kunstners Navn en enkelt Gang er nævnet, da sker det kun for at bede den Troende i sine Bønner foran Krucifixet ogsaa at ihukomme ham, der udskar det.

Oldsagssamlingen ejer et andet gammelt Krucifix, der synes at tilhøre det tolvte Aarhundrede, og som i sin Tid er kommet fra Roskilde-Egnen. Rimeligvis har det oprindeligt været i en af de mange Kirker, der i den tidlige Middelalder fandtes i Roskilde. Christusbilledet er plastisk udarbejdet i Kobber og er ægte forgyldt (se Fig 1).

Hovedet er prydet med en Krone, hvori Stene ere indfattede. Over den korsdelte Glorie bagved staaer med græske Bogstaver XPS ω : XPICTOZ. Ansigtet er uden lidende Udtryk og Øinene ere aabne med Pupiller af smaa sorte Glasperler. Fødderne ere adskilte og fastnaglede.

Korset bestaaer af Kobberplader paa Egetræes Underlag og er rigt belagt med Guld og indsmeltede Farver (Emaille), af hvilke den blaa (Ultramarin) er fremher-

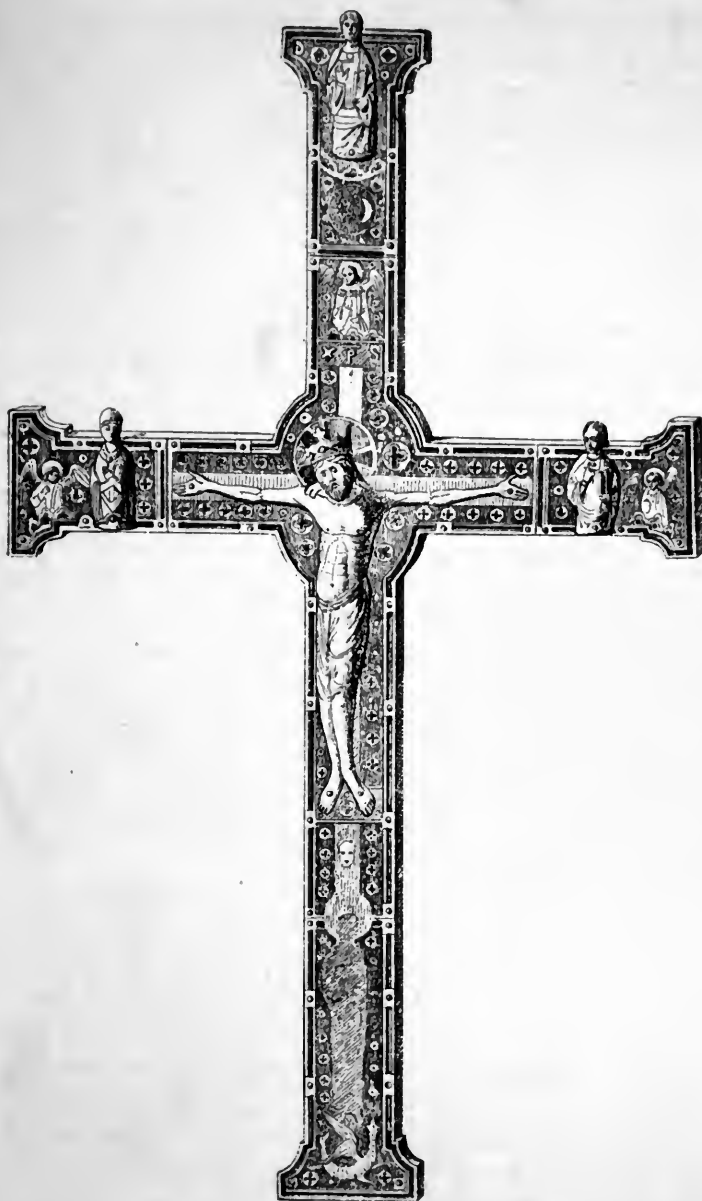

Fig. 1.

skende*). Til en ældre, især byzantinsk, Indfyldelse hen-
vise de paa Korsets tre Ender befæstede Reliefs af smaa
forgyldte Knæstykker. De to af disse forestille Maria
og Johannes; den tredie, som er anbragt øverst paa Kor-
set, holder en Bog i Haanden, men lader sig næppe nær-
mere bestemme. Nederst ser man Omridset af en hel
Figur, som desværre er gaaet tabt, men den Lindorm, som er
udgraveret under Fødderne af Figurens Omrids, synes at
vise, at Erkeenglen Michael her har været afbildet. Ved
Korset Ender bemærkes i Emaillé tre Engle, som omsvæve
Herren. Over hans Hoved er efter gammel Vedtægt Sol og
Maane afbildede, uden tvivl til Minde om de Naturbegiven-
heder, som fandt Sted, da Jesus opgav sin Aand paa
Korset. Under Foden af dette ses et Døningehoved, som
baade kan sigte til Navnet Golgatha («Hovedpandestedet»)
og til det gamle, i Middelalderen saa bekjendte Sagn, at
Adam, det første Menneske, var begravet paa det Sted,
hvor Korset blev reist, «forat Alle, ligesom de døde i Adam
ogsaa skulle levendegjøres i Christo» (Origines)**).

Krucifixet fra Roskilde har som de fleste Kors i denne
Størrelse (lidt under en Alen i Længden) været benyttet
baade som Alterkors, hvor det da har været anbragt
paa en Fod***) og som Processionskors, ved hvilken
Leilighed det befæstedes paa en Stang. Et lille Hul bag
Korsets Fod tyder hen paa noget saadant.

Oldsagsamlingen besidder flere lignende Afbildninger
af Christus paa Korset, i hvilke vi finde de samme Træk,
Kongekronen, de adskilte Fødder, den levende Christus osv.
Saadanne findes paa de berømte i Kobber udhamrede for-

*) Ifølge velvillig Meddelelse af Etatsraad Worsaae maa man
formode, at dette Arbejde er udført i Frankrig. Som bekjendt
var navnlig Limoges i det 12te og 13de Aarhundrede berømt
for sine fortrinlige Emaillearbejder.

***) A. Listov: Om Christi Korsfæstelse, Side 14.

****) Brunius: «Skånes Konsthistoria». Side 554.

gyldte Altere fra Lisbjerg og Tvenstrup Kirker, ligeledes i et meget plunt og raat, men overordentlig gammelt Krucifix i Museet fra Aaby Kirke, (Fig. 2) der maaske er en sidste Rest af et lignende Alter, der i ethvert Tilfælde maa have været forarbejdet tidligt i det 12te Aarhundrede. Ogsaa

Fig. 2.

paa et prægtigt Bogbind og paa et Helgenskrin fra det 12te Aarhundrede i Samlingen træffe vi den samme ældgamle typiske Fremstilling af den Korsfæstede.

I Roskilde Domkirkes Hovedskib fandt man i 1865, da en stor Del af denne Kirkes Gulv blev opgravet i Anledning af Varmerørenes Nedlægning, blandt flere andre Sager

et smukt lille Krucifix af forgyldt Kobber. Flere Huller til Nagler antyde, at det har været befæstet til et Trækors. Dette Kors, som jeg ifølge Arbeidets Beskaffenhed og Prydelser vilde antage udført omtrent ved 1300, danner et ret mærkeligt Overgangsled imellem hine ældre Krucifixer og den senere Middelalders. Paa Korsets Endere ere Evangelisternes vingede Dyr indgraverede i Omrids. Christus har her ingen Kongekrone, ikkeheller Tornekrands; men Lidelsen er fuldstændig udtrykt i det bøiede Hoved og Ansigtets smertelige Præg. Fødderne ere endnu efter ældre Tidens Brug adskilte og bag Frelserens Hoved ses i en Glorie det Guds Lam med Korsfanen, det Billede, hvormed man, som ovenfor bemærket, prydede Korsene, allerede førend man begyndte at afbilde Herren selv paa Korset.

Den tidligere Middelalder fastholdt med en mærkværdig Troskab igjennem Aarhundreder sine Traditioner og sin kirkelige Konststil; men i det 13de Aarhundrede begyndte en ny Aand at røre sig og nye religiøse Anskuelser at yttre sig. Den hellige Franciscus († 1226), Stifteren af den snart over hele Evropa, ogsaa i Danmark, sig udbredende Franciskanerorden, var en Repræsentant for en hel ny religiøs Retning i Kirken. Med sværmerisk og inderlig Hengivenhed fordybede Franciscus sig i Betragtningen af Frelserens Lidelser. I et Syn viste svævende Engle sig for ham, bærende Korset med Jesus, fra hvis Vunder et straalende Lysskjær udbredte sig. Legenden fortæller, at Franciscus til Løn for sine Bønner og sin store Hengivenhed paa en vidunderlig Maade udhævedes ved Herrens Naade, idet hans Hænder og Fødder betegnedes med de samme Navlegab, som Herren efter Opstandelsen viste Thomas. Franciscus fandt senere en Efterfølgerske, der navnlig blev vigtig for Norden, i den hellige Birgitta († 1373), der ligesom han havde Syner af Christus paa Korset. Snart blev denne sørgmodige Betragtning af Herrens og Sandheds-

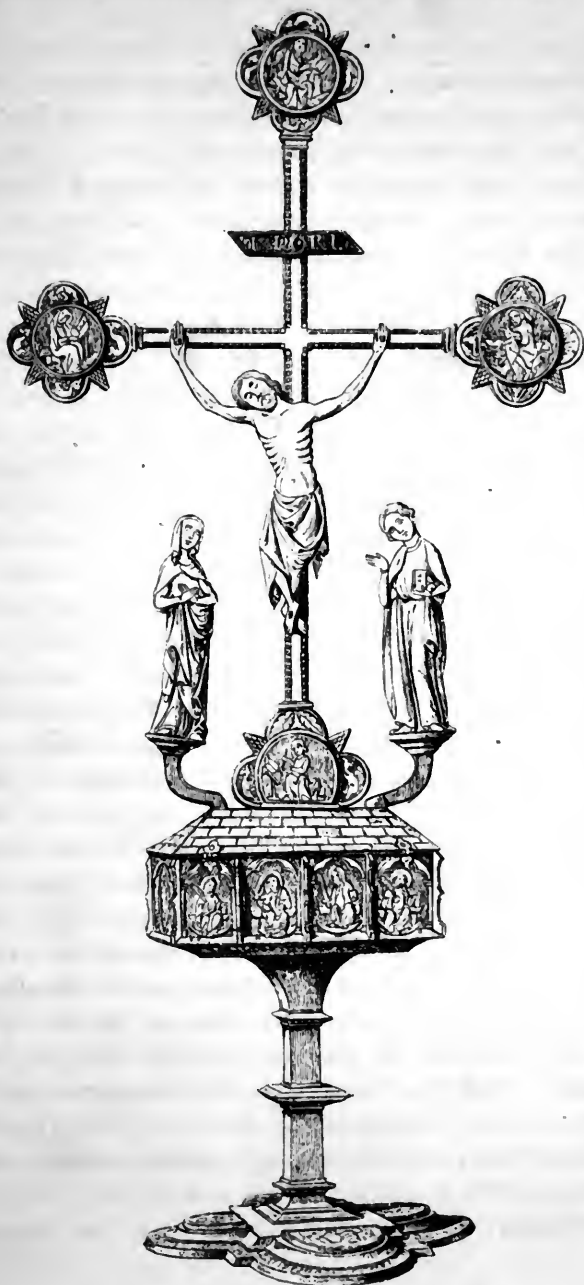

Fig. 3.

vidnernes Lidelser et almindeligt og fremragende Træk i Catholicismen, og hertil knyttede sig da Harmen mod Herrens Fjender, Jøderne og Kjætterne.

Det kunde ikke være andet, end at hele denne Betragtning maatte udøve en mægtig Indflydelse paa den kirkelige Konst. Nu forlod man derfor den ældgamle majestætiske Fremstilling af Christus, der troner i sit Høisæde som Menighedens Herre, omgiven af en straalende Regnbue og Evangelisternes paa den dybe blaa Himmel svævende Mærker. Den lidende Frelser paa Korset blev nu det Billede i Kirken, der kom til at rage frem over alle andre og fik den udmærkede Plads midt i Triumfbuen for at Menigheden altid kunde have det for Øie. Fra den senere Middelalder bevares endnu i danske Kirker adskillige legemsstore Træbilleder af den Korsfæstede, i hvilke en langt mere realistisk Retning gjør sig gjældende, end i hine gamle, stive Fremstillinger af den kronede Himmelkonge, der staaer frit, uden Præg af Lidelse, paa Korsets Fodbræt. Omtrent fra Slutningen af det trettende Aarhundrede fremstilles Christus med begge Fødder spigrede fast over hinanden med samme Nagle. Legemet hænger nu tungt ned fra Korset, saa at Armene ikke altid ere vandret stillede, men ofte dannet en Bue, som f. Ex. paa det smukke Reliquiegemme med Krucifix fra St. Mikkels Kirke i Slagelse, nu i Oldsagsamlingen i Kjøbenhavn (Fig. 3). I de store Trækrucifixer i vore Landsbykirker er Herrens Lidelse og Død skildret med grelle, undertiden rædselsvækkende Farver. Legemet er udmagret saa at alle Ribben kjendes, Hovedet er sunket ned paa Brystet, Øiet er brustent. Fra den dybt indtrykkede Tornekrannds saavel som fra de gabende Saar risler Blodet ned over det hvide Legeme. Det er kun Smerten og det døde Legeme, der her er fremstillet; man mærker kun sjælden en Stræben hos Billedskæreren efter at lægge noget af Dødens ophøiede og klare Ro over Ansigtet, hvortil der dog netop her vilde have

været særlig Anledning. Men nægtes kan det alligevel ikke, at ved de bedre af disse Krucifixer fra Middelalderens Slutning er Virkningen slaaende og griber endnu mægtigt Almuesmanden og Bonden, hvis Øie kun ser den korsfæstede Frelser, men ikke er øvet nok til at bemærke de kunstneriske Mangler.

Uagtet saaledes meget forandredes i den ældre Fremstilling af Christus paa Korset, vedligeholdt man dog hyppigt den gamle Skik, at omgive Herrens Billeder med de fire Evangelisters Sindbilleder, som anbragtes paa Korsets kredsformede Ender. Undertiden springer grøntmalet Lovværk frem fra disse eller former sig som stiliserede Knopper langs Korsets Sider. Meningen hermed er, at udtrykke den Tanke, at Jesu Kors er det evige Livs Træ.

De større Krucifixer fra den yngre Middelalder vare, som vi have berørt, ophængte midt over Indgangen til Choret, i Triumfbuen, og stode gjerne i Forbindelse med et Trægitter, der skilte Choret fra Langhuset. Ofte se vi ved Herrens Side begge de korsfæstede Røvere i hæslige, forvredne Stillinger. Ved Korsets Fod staae Maria og Johannes i sørgende Stillinger.

Hele Christi Lidelseshistorie blev i dette Tidsrum den almindelige Gjenstand for den kirkelige Konst og navnlig for den ikke alene i vort sydlige Naboland, men ogsaa i Norden blomstrende Træskærerkonst. Adskillige store Alterskabe ere endnu bevarede i vore Kirker, og det er især Korsfæstelsen, der opfylder det midterste store Rum med udtrykfulde om end noget raa Fremstillinger af denne Begivenhed med en stor Mængde, indtil et halvt Hundrede Figurer. Virkningen er end mere forhoiet ved levende Farver imod en rig, gylden Baggrund. De fleste af disse Skildringer ligne saa temmelig hverandre, og visse bestemte Hovedtræk gjentage sig ofte: Christus hænger paa Korset mellem begge Røverne. Svævende Engle opfange hans Blod i Kirkekalke. En Engel henter den gode Røvers

Sjæl; Djævelen griber med sine Kløer den Ondes. Maria Magdalena omfavner Korsets Fod. Maria, Jesu Moder, falder i Afmagt, understøttet af Johannes og Kvinderne. Under Korset holde Farisæere og Høvidsmænd tilhest. Nogle Stridsknægte haane Herren med vrængende Ansigter medens andre kaste Tærning og klamres om hans Klæder. Disse Personer bære som oftest den Tidsalders Dragt, i hvilken disse Altertavler ere udskaarne (c. 1450—1536). Som Exempler paa saadanne Konstværker kunne vi nævne Alteret i Bregninge Kirke paa Ærø, i Vor Frue Kirke i Aarhus, i Klosterkirken i Horsens, i Holmstrup og Hagedsted Kirker i Sjælland m. fl. En noget afvigende, mystisk Fremstilling forekommer i Tirstrup Kirke ved Grenaa*) og i Billedskæreren Klaus Bergs berømte Alter i Vor Frue Kirke i Odense**). Denne herlige Altertavle blev i sin Tid skænket Graabrødrene i Odense af den fromme Dronning Christine, Kong Hanses Enke. Vi se her den Korsfæstede fremstillet i Himlen, omgiven af alle Tidens Hellige.

Det største, og maaske det smukkeste udsnittede Billede af Christus paa Korset her i Landet, blev i Aaret 1527 foræret til Cisterciensermunkene i Sorø af Biskop Lage Urne og hænger endnu i Kjæder ned fra Hvælvingen over Chorgitteret i Klosterkirken. Jesu Skikkelse er her kolossal, fem Alen lang, og gjør allerede ved sin Størrelse en mægtig Virkning. Legemet er, om end noget stærkt markeret, dog udsnittet med langt større Kjendskab til Anatomien end den, vi bemærke paa de fleste af vore gamle Trækucifixer. Frelseren har allerede udaandet; Hovedet, der er ædelt formet, er sunket ned mod Brystet og Øiet er brustent. Om Lænderne er svøbt et vidt Klæde, hvis Flige synes at flagre let for Vinden.

*) Traps »Danmarks Beskrivelse« II. Side 545.

***) N. Høyen: »Altertavlen i Frue Kirke i Odense«. Odense 1866.

Indtil Aaret 1846 saaes paa Bagsiden af dette Kors en i Farver udført gammel Christusfigur, men den blev da ved Kirkens Istandsættelse tankeløst oversmurt med Oliefarve.

Ogsaa i Roskilde Domkirke hang indtil 1808 et stort Krucifix ned fra Hvælvingen i Choret, men blev da solgt ved Auktion som gammelt Skrammel. Christushovedet bevares endnu i Oldsagssamlingen med det deri fundne bekjendte Guldkors.

Det var i Middelalderen over hele Christenheden en fast vedtagen Skik, at enhver Kirke skulde være prydet med et større Krucifix paa en fremragende Plads. Ved Reformationen ødelagde Protestanterne, navnlig de Reformerte, paa den hensynsløseste Maade Helgenfigurerne i Kirkerne, ja selv Herrøns Billede paa Korset. Vi anføre her en Udtalelse fra 1588 af den lærde Theodor Beza, en Ven af Zvingli: »Gud give«, skriver han, »at de christelige Øvrigheder vilde sønderlaae alle Billeder, hvormed den christelige Kirke er bleven skammelig vanhelliget, men i Særdeleshed med Korset og den Korsfæstedes Billeder*»). I England havde enhver Kirke et Krucifix over Chorgitteret; men ved en Parlamentsakt blev det bestemt, at disse Kors skulde ødelægges. Denne Befaling blev saa nøiagtig udført ved Dronning Elisabeths Tronbestigelse, at man nu ikke i nogen Kirke i England træffer et saadant Billede af den Korsfæstede**).

I vor lutherske Kirke gik man ikke slet saa voldsomt frem med Hensyn til Krucifixen, uagtet Reformationen ogsaa i Danmark gav Anledning til beklagelige og tankeløse Ødelæggelser af Kirker og kirkelige Mindesmærker. (Som et Exempel paa hine Voldsomheder ville vi blot minde om det bekjendte Optrin tredie Juledag 1531 i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, da Borgemesteren Ambrosius Bogbinder

*) W. Rothe: »Den danske Kirkebygning«. Kbhvn. 1850, S. 78.

***) Bourassé: »Dictionnaire de l'archéologie sacrée«. Paris 1862. I. 1074.

med nogle ophidsede Borgere trængte ind i Kirken og sønder-slog alle Billederne saa at kun det store Høialter skaanedes ved Byfogdens modige Forsvar.) Men Frelserens Billede paa Korset vedblev man dog endnu at vise Ærbødighed. Selv paa alfar Vei stode endnu hist og her gamle Kors og Krucifixer af Sten og Træ, som f. Ex. Hellig Anders Kors ved Slagelse, og Snubbe Kors imellem Kjøbenhavn og Roskilde, hvilket sidste først forsvandt i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

I Tidens Løb forsvandt dog ogsaa af de danske Kirker en stor Mængde af de gamle Billeder af den Korsfæstede, og vi ville ingenlunde nægte, at adskillige af disse Billeder vare af et saa raat og hæsligt Udseende, at de ikke kunde virke til Opbyggelse. Men desværre kunne vi være overbeviste om, at mangt et prægtigt Stykke er gaaet til Grunde dels ved en tankeløs Lyst til at ødelægge Gjenstande fra den papistiske Tid, dels ved Mangel paa Evne og Indsigt i at kunne bedømme saadanne Mindesmærkers Værdi. Endnu bevares dog nogle Krucifixer i gamle Landsbykirker især i Jylland, og paa deres Plads over Triumfbuen under de gamle Bjælkelofter passe de godt til disse ærværdige Bygninger. De bør sikkert ikke fjærnes uden en virkelig sagkyndig Bedømmelse, navnlig ikke uden Indrømmelse af Directeuren for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring. Selv med Mangler i Udførelsen kan dog en vis Grad af Kunst, betegnende for sin Tid, være tilstede og ialfald en stor antiqvarisk Betydning. I Almindelighed betragter Menigheden med Ærbødighed disse gamle Billeder, i hvilke den kun ser det vigtigste: Frelserens Død paa Korset til vor Forløsning. Dersom dette er Tilfældet, kan da Geistligheden eller Kirkeeieren forsvare at tage dem bort under Paaskud af at de savne Konstværd? Luther selv var ingen Billedstormer. Lad os mindes hans bekjendte Ord: „Er det ikke syndigt, men godt, at jeg har Christusbilledet i mit Hjerte, hvorfor skal det da være Synd, at jeg har det for Øie?“

OM ESKIMOERNES HERKOMST.

AF H. RINK*).

Da Spørgsmaalet, om og i hvilken Grad den nye Verden kan antages at have frembragt og udviklet sin Befolkning uafhængigt af den gamle, endnu er meget omtvistet, og da den vigtigste Vei, ad hvilken man har tænkt sig, at Samkvem mellem begge Fastlandene fra Menneskehedens Urtid af har kunnet finde Sted, saa langt man kan gaae tilbage i Tiden kan siges at have været behersket af Eskimoerne, kan man vel ikke nægte denne Folkestamme en væsentlig Betydning i visse Spørgsmaal vedkommende Menneskehedens Oprindelse og ældste Historie. Da man ved det langt overveiende Antal af Undersøgelser paa dette Omraade har ladet sig lede af Forudsætningen om en Indvandring fra Asien for at forklare sig Amerikas første Forsyning med Beboere, kunde man vel tænke sig, at den samme Antagelse skulde have fremkaldt en Tilbøielighed til at betragte Eskimoerne som et Mellemlid mellem deres Nabofolk paa Fastlandene til begge Sider, altsaa til at ansee dem for ialtfald ligesaa nær beslægtede med Nordamerikas Indianere, som med Siberierne, og paa Grund af de geografiske Forhold da vel snarest nærmere med de første. For dem, der tænke sig Amerikas Befolkning udviklet mere eller mindre selvstændig, skulde det endmere af sidstnævnte

*) Af Hensyn dels til Tidsskriftets Tarv, dels til en paatænkt senere Meddelelse har jeg baade afkortet denne Artikels Indhold saameget som muligt, og tillige indtil videre ganske undladt at anføre de benyttede Kildeskrifter og Hjelpemidler.

Grund synes naturligt at hidlede Eskimoerne fra selve Amerika, hvis ingen særdeles afgjørende Kjendemærker talede derimod. Naar nu alligevel indtil de seneste Aar den Anskuelse har gjort sig stærkest gjældende, at Eskimoerne, ganske afseet fra de øvrige Amerikaneres Herkomst, hidstammede fra Asien og vare mere eller mindre beslægtede med Polarlandenes øvrige Beboere, og derimod adskilte fra Amerikas øvrige Befolkning, da sporer man heri dog ogsaa en Forestilling ialtfald om Fortrin ved den gamle Verden fremfor den nye. Deels er det, som om man, indtil videre opgivende eller forbigaaende de øvrige Amerikanere, foreløbig kun har villet redde Eskimoerne for den gamle Forestilling om Menneskeheds fælles Hjem i Asien, deels synes man derved at have villet frakjende Amerika Evne til at frembringe ialtfald mere end een Race Mennesker. Thi det var navnlig Eskimoernes Legemsbeskaffenhed, som man støttede sig til, og som man meente dannede en Undtagelse fra de øvrige Amerikaneres og stod nærmere ved de asiatiske Former, skjøndt dog tillige udgjørende noget særegent for sig. Der viste sig tilsyneladende kun een Anstødsteen, nemlig Sproget, eftersom det nemlig oplystes, at samtlige amerikanske Sprog havde visse Egenskaber tilfælles, som gave dem et særegent Præg ligeoverfor den gamle Verdens Sprog, og at det Eskimoiske i en fremtrædende Grad var deelagtigt heri. Var denne Omstændighed ikke traadt til, saa vilde maaskee neppe nogen Stemme mere udtale sig til Gunst for Eskimoernes amerikanske Herkomst. At Spørgsmaalet saaledes under Indflydelse af Fordommen i Reglen kun er blevet overfladisk behandlet, viser sig navnlig ved den Eensidighed, hvormed man har ladet visse enkelte Særkjender være de eneste afgjørende. Som bekjendt stode Eskimoerne, dengang Europæerne først lærte dem at kjende, paa et Kulturtrin, der kunde betragtes som den mere udviklede Steenalders, med kun undtagelsesviis Anvendelse af Metal, uden egentligt Kjendskab

til dettes Bearbejdelse. Den store Lighed, som viser sig at have hersket i alle Henseender mellem Folk paa dette Kulturtrin i alle Egne af Verden, opfordrer fremfor alt til en omhyggelig Hensyntagen til alle Særkjender i Forening, forinden man drager nogen Slutning om Slægtskab og Herkomst, og endnu varssommere maa man være, saalænge de Særkjender, fra hvilke man nærmest skulde drage Slutninger, nemlig Sprog og Sagn, endnu kun have været underkastede en saa ringe videnskabelig Bearbejdelse, som Tilfældet er med Hensyn til saadanne Folkeslag. Hvor lidet dette imidlertid er skeet, derom vil man finde Oplysning i det Følgende. Her være det kun foreløbig bemærket, at en af de seneste, og selv af ansete Autoriteter ingenlunde forsmaaede Gisninger gaaer ud paa, ikke alene at hidlede Eskimoerne fra Asien, men ogsaa at ville angive det bestemte Tidspunkt, naar de ere udvandrede derfra og over de arktiske Øer have naaet Grønland. En Sammenligning mellem Tidspunkterne for de gamle Skandinavers Undergang i Grønland og for visse Omvæltninger i Asien var tilstrækkelig til at opstille denne Theori, paa samme Maade som Andre blot have taget Hensyn til anatomiske Særkjender, Andre blot til visse Omstændigheder ved Sproget, enkelte Skikke o. s. v. for at forklare det samme Spørgsmaal fra en saa fjern Fortid i saa lidet bekjendte Egne af Jorden. Det turde derfor sikkert være betimeligt, at underkaste det en mere fleersidig Drøftelse ved at tage Hensyn til alle de Kjendemærker paa Eskimoernes mulige Oprindelse, som vi kunne komme til Kundskab om. Naar vi nu her ved at forsøge paa en saadan Undersøgelse heller ikke kunne undgaae, allerede strax at danne os en bestemt Forestilling om Eskimoernes oprindelige Hjem og Maaden, hvorpaa de ere blevne til det, de nu ere, da skeer dette ikke uden Forbehold, eftersom de særskilte Hjælpkilder, som vi skulle benytte, endnu ere saa ufuldkomne, at senere Undersøgelser kunne kuldkaſte endeel af

Føruudsætningerne og derved øve mere eller mindre Indfyldelse paa de Slutninger, vi for Øieblikket komme til.

Det er, som omtalt, især fra Folkestammens physiske Beskaffenhed, at man har sluttet sig til, at den ikke kunde være beslægtet med den saakaldte amerikanske Race, men maatte tænkes indvandret fra Asien. Da man nu imidlertid dog heller ikke paaviste en ligefrem Overeensstemmelse, men kun en Tilnærmelse mellem Eskimoer og Asiater, og man paa den anden Side dog indrømmede Amerikas Befolkning en vis Selvstændighed, skulde der synes ikke at være nogen Grund til den Føruudsætning, at denne ikke ogsaa kunde have sondret sig i Racer, som fra en ubestemt Fortid af have udviklet deres Ejendommeligheder ved Siden af hverandre, og at den saaledes ikke ogsaa skulde have sine Polarmennesker. Men nu har det tillige netop ved nærmere Undersøgelser mere og mere viist sig, at Paastanden om en særskilt amerikansk Race er uholdbar, at den, om end i mindre Grad, frembyder Forskjelligheder ligesom den gamle Verdens Befolkning, og at saaledes heller ikke Eskimoerne gjøre en Undtagelse fra de øvrige Amerikanerne. Blandt Særkjenderne for Eskimoerne har man anført, at de ere Dolichocephaler, at Kraniet er pyramidalt, Kindbenene meget udstaaende til Siderne, Øjnene lidt skjæve og Kinderne stærkt udviklede paa Næsens Bekostning, eftersom denne træder heelt tilbage til den Linie som kan drages over Kinderne, hvorimod den hos de øvrige Amerikanere skulde være mere eller mindre krum. Men nu er man ved nærmere Undersøgelse af Kranierne kommen til Kundskab om, at ogsaa Amerika, ganske afseet fra Eskimoerne, blandt sine mange Folkestammer baade i Nord og i Syd kan fremvise den tydeligste Adskillelse mellem Laughoveder og Korthoveder, hvorimod paa den anden Side endog den større Deel af den gamle Verdens Polarfolk ere Brachycephaler, at der endvidere er en ikke ringe Forskjel paa de mongolske og de eskimoiske Kranier'

men rigtignok et Slægtskab mellem disse og de chinesiske gjennem de tungusiske. Andre have endnu selv i den seneste Tid, forbigaaende Eskimoerne, meent at finde Ligheder i Hoveddannelsen mellem Mongoler eller Tunguser og Indianere, ikke at tale om dem, der hos disse have villet gjenfinde jødiske Træk, og paa den anden Side paa- staaes der at være en bestemt Forskjel mellem Eskimoerne og deres umiddelbare Naboer i Nordost-Siberien. Mellem Indvaanerne ved Amazonfloden og paa Borneo har man fundet en slaaende Lighed. Endvidere har man paaviist, at der aldeles ingen skarp Grændse findes mellem Eskimoer og Indianere. Især skal der hos de nordvestlige Indianere findes en Tilnærmelse til Eskimoerne paa den ene, og en Overgang til de øvrige Indianere paa den anden Side, naar man nemlig forfølger dem fra Kysten af langs Floderne opefter, idet Næsen da tiltager i Convexitet og Legemet i det Hele i Skjønhed. For den, der har seet Grønlønderne, synes ogsaa alene et Blik paa de Billeder, som man nu har af Høvdingerne over forskjellige Indianerstammer, at tale mod en Raceforskjel, som skulde gjøre Antagelsen af en særlig Indvandring fra en fremmed Verdensdeel nødvendig for hines Vedkommende. Afseet fra den Stamme- forskjel, som kan have hersket hos Urfolket, dengang ogsaa Eskimoerne beboede sydligere Egne, kan jo senere deels Klimatet have bidraget sit til at skaffe Ansigtet Beskyttelse mod Kulden ved at trænge Næsen tilbage og begunstige Kindernes Udvikling og Forsyning med en Fedtbedækning, deels kunne ogsaa Klædedragt og Levemaade gjennem Slægt- leddene have udpræget sig i visse Legemsformer. Kort sagt, forinden de physiske Kjendetegn skulde kunne blive de afgjørende, maatte der deels tilveiebringes en bedre Ordning og klarere Belysning af dem, end der nu haves, deels maatte først og fremmest andre Grunde tale i For- ening med dem.

For at gaae over til Spørgsmaalet om, hvorvidt saadanne andre og vægtigere Grunde maatte tale for Eskimoernes amerikanske Oprindelse, bliver det her først og fremmest de geografiske Forhold, de naturlige Betingelser for deres Livsophold, som skulle veilede os til at efterspore deres oprindelige Hjem. Vi have her nemlig at forklare os, hvorledes de ere blevne aldeles udprægede Beboere, dels af de nordligste Egne paa Jorden, dels af Havkysten. Man har formeentlig ikke tilstrækkelig vurderet Størrelsen af det Spring, de maae have gjort i Henseende til Levemaade og Opfindelser, dengang de bosatte sig ved Iishavet og indrettede sig paa at kunne hente deres Livsophold alene paa dette. Mod en saadan Overgang have de Forandringer, som Vandringerne fra den ene Egn til den anden medførte for andre Jægerstammer, lidet at betyde. Eskimoerne tilligemed en Sidegreen af dem, Aleuterne, indtage som bekjendt samtlige Kyster af Fastlandet med tilgrændsende Øer af Amerika nordenfor 55° — 60° N. B., med Grønland paa den ene, og et Stykke af den asiatiske Kyst paa den anden Side. Fra de vestligste Eskimoer vilde der efter de Indfødtes Reisemaade være mellem 12 og 1500 Mile til de østligste i Labrador og ligeledes til de østligste i Grønland, dog saaledes, at Veien til begge disse Endepunkter deler sig paa Midten, og at der heller ikke gives nogen anden Forbindelse eller Gjenvei mellem Labradorerne eller Grønlænderne, der altsaa ogsaa indbyrdes adskilles ved en lignende Veistrækning af 12 til 1500 Mile mellem de yderst boende. Vandringerne fra et af de tre Yderpunkter: i Behringsstrædet, Sydlabrador og Østgrønland til ethvert af de andre blive følgelig omtrent lige lange. Mackenziefloeden synes at danne et Skillemærke mellem Eskimoerne indbyrdes, de østlige og de vestlige, eftersom der mellem disse finder en, om end kun ringe Forskjel Sted i Henseende til Sprog samt visse Skikke og Samfundsindretninger. Den samme Forskjel er

endnu større med Hensyn til Aleuterne navnlig hvad Sproget angaaer. Men forevrigt hersker der mellem Eskimoerne fra de yderste Grændser i Grønland, Labrador og Behringsstrædet en saa stor Overeensstemmelse i alle Henseender, som man neppe er istand til at opvise Mage til hos nogen anden Folkestamme af en lignende geografisk Udbredelse, og hvormed tillige følger en tydelig udpræget Forskjel fra Nabofolkene, nemlig Algonkinerne, Athabaskerne, Nordvestindianerne og i Asien de egentlige Tschukscher eller Rensdyr-Tschukscher, som beboe Indlandet til den Kyststrækning af c. 100 Mile, paa hvilken de asiatiske Eskimoer, ogsaa kaldede fastboende Tschukscher eller Namoller, ere bosatte. Nærmest staae Eskimoerne og især Aleuterne i Henseende til Kulturudvikling ved Nordvestindianerne, og det er da ogsaa hos disse at man bemærker de Overgange, som kunne tjene til Veiledning ved at efterspore Stammens ældste Historie. Hiin sjeldne Lighed, som Eskimoerne have vedligeholdt indbyrdes trods de store Afstande og Mangel paa enhver politisk Sammenknytning, tyder først paa en høi Grad af Uforanderlighed og Fasthængen ved det Overleverede. Som det nedenfor vil blive paaviist, navnlig ved Hjælp af Sagn og Sprog, er der Kjendsgjerninger, som tale for, at Eskimoerne ikke kjendeligt have forandret sig i nogensomhelst Henseende i 1000 Aar. Thi saa længe er det snart siden at de gamle Nordboere traf dem baade i Viinland og i Grønland, og endnu hersker der mellem Grønlænderne og Labradorerne den fuldkomneste Overeensstemmelse. Muligheden er der altsaa for, at de have staaet paa det samme Trin i langt over 1000 Aar. Men paa den anden Side er det jo aabenbart, at der var en Tid, da de undergik en stor Forandring. At de ligesom den øvrige Menneskehed maae have haft deres oprindelige Hjem under et mildere Himmelstrøg, altsaa være komne sydfra, er jo en Selvfølge, og da der af flere Grunde ikke kan være Tale om, at de allerede i langt sydligere Egne skulde have

været udelukkende Havkystboere, og som saadanne vandret langs selve Kysten nordpaa, bliver det her den nærmeste Opgave at undersøge, hvor og hvorledes de først kom til at vandre nordefter og derpaa i det yderste Nord bleve forvandlede fra Indlandsboere til Kystboere, idet de tillige opfandt de Kastevaaben og Baade, samt uddannede den Levemaade, hvorved de bleve istand til at befolke Egne af Jorden, i hvilke ingen anden Folkestamme kan leve. Man har som bekjendt antaget, at de af Jagt og Fiskeri levende Urfolk hovedsagelig kun have havt en almindelig Drift til at spredes ad og udbrede sig til de stødte paa naturlige Hindringer, og at Anledningerne til at de gjorde Fremskridt i Kultur maatte komme udvendigfra, nemlig ved Strid mellem Stammerne indbyrdes, som dels bevirkede større Sammenhold og Kraftanstrængelse, dels Fordrivelse til Egne, hvor andre Naturforhold gjorde nye Opfindelser nødvendige for at friste Livet. Som det nedenfor nærmere vil blive paaviist, savne vi ganske blandt Beboerne af det nordlige Amerika et Kulturtrin, som alle Beboerne af de nordligste Egne i den gamle Verden fra Tschukscherne af og indtil Lapperne have tilfælles, ligesom ogsaa det mellemste Amerika har havt sin, fra den gamle Verdens forskellige Kultur, og som det synes har hele den nye Verden saaledes ført et, om man kunde sige selvstændigt Liv, og havt sin særskilte Historie af Folkevandringer og Omvæltninger tilbage til en almindelig og eensartet Steenalder, ligesom den gamle Verden. Naar man derfor tænker sig Befolkningen af det nordligste Europa og Asien som Resultatet af en gennemgaaende Fortrængelse af Folkestammer sydfra og nordefter, er der ingen Grund til at frakjende Nordamerika en lignende Folkevandring, hvoraf Eskimoerne bleve Slutningsresultatet. Herved udelukkes selvfølgelig ikke, at der udenfor de eskimoiske Lande til andre Tider ogsaa omvendt har fundet Vandringer Sted fra Nord til Syd, og at de vigtigste Omvæltninger i Mellemerikas Kulturlande

netop ere fremkaldte ved saadanne. Det er bleven paa-
viist (i Northamerican Review for 1869-70 af Lewis H.
Morgan, som forevrigt hylder den almindelige Mening, at
Eskimoerne ialtfald, og muligen ogsaa Indianerne ere Asiater),
at Jagten i Skovene, skjønt det hovedsagelig er den, der
betinges Indianernes Kulturtrin, dog ikke har været til-
strækkelig til at afgive Føde for Befolkningen, men at
Fiskeriet paa Floderne har været den vigtigste og eneste
sikre Ernæringskilde for Massen af Indvaanerne og derfor
en Hovedbetingelse for at Befolkningen har kunnet trives
og formere sig. Der har været en Tid, da Dalstrøgene,
gjennem hvilke flere Floder udgyde sig mod Vest i det
stille Hav, navnlig Columbia-Floden, paa Grund af den
uhyre Rigdom paa Lax vare de stærkest befolkede, og at
det især var fra dem, at de vigtigste Folkevandringer frem-
gik. Det er tillige en Kjendsgjerning, at denne Deel af
Nordamerika, som ligger vestenfor Klippelbjergene, bærer et
fra den østlige og større Deel forskjelligt ethnografisk Præg,
og udmærker sig derved, at dens Beboere dele sig i et
forholdsviis stort Antal Stammer, samt at de iblandt dem,
som boe Havet nærmest, drive Hvalfangst med lignende
Redskaber som Eskimoerne, og at de alle ved Siden af
deres indbyrdes Forskjellighed have visse Særkjender til-
fælles, som udmærke dem for de østligere og nordligere
Indianere. Det er under 60° N. B. at disse Nordvest-
indianere ved Havkysten støde op til Eskimoerne, og det
er netop nærmest denne Grændse, at vi træffe paa visse
Overgange, som kunne give os et Billede af Oprindelsen til
de nuværende Eskimoer. Først nemlig afbrydes Eskimoerne
ved Kysten atter paa et kort Stykke af Indianere (Ke-
nayere), som fra det indre Bjergland ere trængte frem til
Havet, og paa samme til visse Aarstider drive Jagt efter
Delfiner paa en Maade, som er en Efterligning af den
eskimoiske, kun ufuldkomnere. Dernæst træffe vi her paa
Halvøen mellem Cooks-Inlet og Norton-Sound en Folke-

stamme, som taler fuldkommen Eskimoisk og har de fleste Skikke fælles med Eskimoerne, men lever et Stykke Vei fra Havet, ved skovklædte Flodbredder, og driver Fangst eller Fiskeri paa Floderne og med Kanoer af udhulede Træstammer. Det er fremdeles bleven oplyst, at samtlige Floder, som munde ud gjennem dette nordvestlige Hjørne af Amerika, Mackenzie-Floden derunder indbefattet, ere ved Fiskerigdom og ved Skovenes Udstrækning til en høj Bredegrad fortrinlig skikkede til at trække Beboere til sig, lede dem nordpaa, og tilmed ved Forbindelsesveie gjennem det Indre af Landet over Søer og Bærepladse at foranledige Bebyggelsen af denne Deel af det nordligste Amerika; hvorimod den østligere, henimod Hudsonsbugten (de saakaldte Barren-grounds) frembyde langt ugunstigere Betingelser.

En Folkestamme, som sydfra eller fra det Indre af Landet pludselig hensattes til Iishavets Kyster, uden at have andre Hjelpemidler, end de almindelige, der stode til Urfolkens Raadighed, maatte uidentvilt omkomme forinden den havde opfundet og indøvet sig i Brugen af de nuværende Eskimoers Hjelpemidler til at færdes og jage paa Havet. Man maa derfor opgive Forestillingen om en Folkestammes pludselige Fordrivelse til den yderste Havkyst, hvor Nøden saa strax skulde have gjort dem til Eskimoer. Det Tryk, som først har ført de vordende Eskimoer gjennem Dalstrøgene langs Floderne til Kysten, har været det samme gradvise, som har spredt Urfolkene over Nordamerika overhovedet; men disse Veje vare ogsaa saa naturlige, at de nødvendig maatte føre de yderst vandrende Stammer til Havet. Allerede ved Flodernes nedre Løb, nærmest Mundingerne, maatte de gjøre Bekjendtskab med Havpattedyrene: Sælhunde og Hvaldyr. Paa samme Tid vare de henflyttede til Egne, hvor Skovvæxten og de Midler, den gav til at skaffe Ly og Varme, tabte sig eller forsvandt. Da nu hine Dyr paa een Gang ydede Midler til

Klæder, Føde, Varme og Belysning, alt i den kraftigste Skikkelse, var der her mere end noget andet Sted Anledning til at gjøre Opfindelser. Endnu i vor Tid kjender man Indianere, som bygge Kanoer af Pindeværk, betrukket med Skind istedetfor Bark. Søgangen, som mødte de første Nybyggere ved Flodmundingerne, tvang dem til at lukke saadanne Baade foroven og omgive dem, der vovede sig ud i dem, med en Klædning, der sammen med Baaden udgjorde et vandtæt Hylster. Saaledes opstod Kajakken, og paa samme Tid ere de mærkværdige Kastevaaben med bøielige eller løse Spidser og Fangeblære opfundne, som Eskimoerne have beholdt og ført med sig overalt.

Skjøndt saaledes den Udvikling, hvorved hine oprindelige Indlandsboer bleve til Havkystboer, først maa være begyndt gradviis, udfordredes der dog andre ydre Omstændigheder af en mere brat Natur, som kunde give dem det fælles eiendommelige Præg og den skarpe Forskjel fra Nabofolkene, hvorved senere lidet eller intet er bleven forandret, uagtet Stammen er bleven adsplittet over saa uhyre Strækninger. Vi kunne ikke forklare os dette uden ved at antage, at der i en vis Tid maa have fundet et kraftigt Sammenhold Sted paa en bestemt ydre Foranledning. En saadan kunde i Form af Kamp med andre Stammer ei heller udeblive. Rivningerne mellem Urindvaanerne have jo forøvrigt i Nordamerika aldrig ledet til større Sammenlutninger, som kunde lignedes ved Statssamfund. Blandt Nordvestindianerne har der indtil de seneste Tider været en stadig Krigstilstand mellem mindre Stammer. Der var paa de sydligere Strøg, som disse beboe, heller ikke i de naturlige Forhold tilstrækkelig Anledning til at der skulde uddanne sig en skarp adskilt Stamme af Kystboere i Modsetning til Indlandsboere. De Næringskilder, som Havet og Landjorden frembyde, opveie hinanden saaledes, at ogsaa Kystboerne, foruden at de drive Hvalfangst, tillige paa bestemte Aarstider søge det samme Erhverv i Skovene og

paa Floderne som Indlandsboerne. Desuagtet er der dog hos disse Kyststammer baade ved Eiendomsforholdene og Samfundsindretningerne noget som udmærker dem fremfor Hovedmassen af Indianerne. Men altsom man kommer nordefter bliver Forskjellen skarpere. Den tiltagende Mod-sætning mellem Havets og Landjordens Rigdom paa Dyrliv udpræger sig saaledes i de Folkestammer, som søge deres Livsophold ad begge disse Veie, og den Omstændighed, at Kystboernes Erhverv grundede sig mere paa ganske bestemte Opfindelser, forklarer vel ogsaa tildeels, at de mere end andre have holdt sig til det nedarvede og ere blevne hverandre mere lige trods Adsplittelsen. Men man maa tillige antage, at der var en Tid da Kystboerne desforuden sluttede sig nærmere sammen i den Hensigt at forsvare sig mod Indlandsboerne. At Stedforholdene begunstigede et saadant Sammenhold netop i hiin Overgangstid, lærer Erfaringen endnu den Dag idag, eftersom der i hiint nordvestlige Hjørne af Amerika mellem Beboerne af den Deel af Kysten, som vender mod Nord ud imod Iishavet, og af den som vender mod Behringsstrædet, vedligeholdes et aarligt Samqvem, idet de fra begge Sider gaae opad Floderne og mødes inde i Landet, hvor der holdes Marked og Forlystelser. Hvis man tager Mackenziefloden med, bliver der en Strækning af flere hundrede Mile, paa større eller mindre Dele af hvilken man kunde tænke sig, at de oprindelige Indlands-Eskimoere ere vandrede ud til Kysten og have bosat sig. Ligesom det maa antages, at de under hiin Udviklingstid have gjort deres Opfindelser og uddannet deres Sprog og Sagn, saaledes har maaskee ogsaa i det samme Tidsrum deres Formering været stærkest og muliggjort deres senere store Udbredelse, som heller ikke stemmer med den Stilstand i Formerelsen, man senere synes at have iagttaget hos dem. Spiren til den Forskjel, som adskiller Aleuter samt Øst- og Vest-Eskimoer, maa da antages deels at have ligget oprindeligt hos de Stammer,

der ad forskellige Flodløb udvandrede til Kysten, dels at have udviklet sig under den senere paafulgte Adspredelse.

Som omtalt findes der paa den asiatiske Side af Behringsstrædet eskimoiske Indvaanere paa en Strækning af, saavidt vides, 100 Mile af Kysten. Da Eskimoerne fra Amerikas Fastland af have udbredt sig til de nordlige Ølande og Grønland, falder det ganske naturligt, at ogsaa en Green af dem er sat over Behringsstrædet og har bosat sig hiinsides samme, saameget mere som de her ialtfald saa langt man kan gaae tilbage i Historien, synes at have levet i fredeligt Samqvem med Indlandets Beboere. Nærmest til dem stode Tschukscher, Korjæker og Kamschadaler, hvilke vi her ville sammenfatte under Navn af Nordostsiberierne, og hvorefter hele det øvrige Bælte af Asien og Europa er beboet af Folkeslag, som Sproggranskeren Castrén har sammenfattet under Navn af de altaiske. Det er muligt at Nordostsiberierne ogsaa høre til dem i sproglig Henseende, men vist er det, at alle disse den gamle Verdens Nordlændinger fra Eskimoernes Grændse af og til Atlanterhavet have et fælles Præg, som adskiller dem ved en skarp Kløft fra Eskimoerne og Indianerne. Hovedforskjellen ligger deri, at de staae paa Hyrdefolkenes Kulturtrin, idet de have gjort Rensdyret til Hundsdyr. Dette gjelder fra Lapperne af indtil Tschukscherne, som eie de rigeste Rensdyrhjorder, medens deres eskimoiske Naboer, som beboe Kysten af deres Land, endnu ikke have fraveget Jagtens og Fiskeriets Udviklingstrin. Det kan ikke betragtes som en Afvigelse herfra, at hine Hyrdefolk have viist en Tilbøielighed til at opgive deres Hjorder og holde sig mere til Fiskeriet paa Floderne. Thi denne Forandring, som foranlediges ved Fattigdom og Tilbagegang, synes kun at være midlertidig og at gjelde Slægter eller Familier og Individuer, ikke Folkestammer. En egentlig Undtagelse gjøre vel kun Kamschadalerne, der ligesom Eskimoerne

ikke have andet Huusdyr end Hunden, og Jukahirerne, der siges blot at være Jægere. Men ogsaa Kamschadalerne holde sig kun til Floderne, deres Hovederhverv er ikke Jagt paa Havet, men Fiskeri paa Floderne. Medens den gamle Verdens Nordlændinger i Almindelighed ikke beboe selve Iishavets Kyster, men kun under deres Nomadeliv leilighedsviis besøge dem, have den nye Verdens netop deres faste Boliger paa selve Strandbredden ved Iishavet, uden at vige fra den. Naar man nu skulde tænke sig Eskimoerne som fremgaaede af hiint nordasiatiske Folkesamfund, kan dette være skeet paa to Maader: enten maa Udvandringen være foregaaet i en Tid, der laae forud for Rensdyrets Tæmning, eller ogsaa har Udvandringen været forbunden med en Tilbagegang ved Opgivelsen af dette Huusdyr. I første Tilfælde maa man altsaa tænke sig Siberien oprindelig beboet af Folk, der kun kjendte til Jagt og Fiskeri. Som bekjendt forekom Qvægavl kun i den gamle Verden og har været aldeles ukjendt blandt Amerikas Urindvaanere. Skjøndt man kun tør opstille Formodninger derom, og hvorvel man jo ogsaa blandt Asiaterne i Chineserne har et Folk, som ikke har gjennemgaaet Hyrdefolkenes Kulturtrin, synes det ikke rimeligt, at de yderste Egne af Siberien og Lapland skulde have været befolkede af Indbyggere, som ikke allerede førte Rensdyret med sig. Kamschadalerne synes rigtignok at afgive et Exempel herpaa, men deels er deres Land særlig begunstiget, deels turde de maaskee have en lignende Oprindelse som deres nærmeste Naboer, nemlig Familier af Korjæker, som allerede langt tilbage i Tiden have opgivet deres Rensdyrhjorder, og hvilke Kamschadalerne i alle Henseender ligne. I det andet Tilfælde savnes der jo ikke ganske Analogier netop i denne endnu stedfindende Tilbagegang blandt de siberiske Folkeslag, men da Forandringer ved Tilbagegang paa de lavere Trin høre til de sjældnere i Kulturhistorien, maatte en saadan Antagelse

ialtfald støttes ved overvejende Grunde fra andre Sider. Det staaer saaledes tilbage at undersøge, hvorvidt den Anskuelse vi ere komne til gennem de geografiske Forhold kan holde Stand, naar vi anstille Sammenligninger i Henseende til alle Kulturens enkelte Yttringsmaader, nemlig: Levemaade, Sprog, Religion, Samfundsskikke og Sagn, hvilket vi her i muligt Korthed ville forsøge.

Hvad for det første Levemaaden angaaer, da have vi i det Foregaaende berørt, at Eskimoerne i deres Erhverv, der vel at mærke ogsaa paa Havet hovedsagelig er en Jagt og ikke Fiskeri, aldeles afgjort slutte sig til Nordamerikanerne, og navnlig Nordvestindianerne, hvis Jagt ogsaa deels drives paa Havet og med de samme Kastevaaben, som Eskimoernes og Aleuternes. De egentlige Tschukscher drive og Hvalfangst som underordnet Erhverv med de samme Vaaben, hvilke de dog synes at have optaget efter Kystboerne, men Kajakken synes kun at tilhøre Eskimoer og Aleuter. De større Skindbaade gaae vel noget videre paa den asiatiske Kyst og have endog været brugte paa Kurilerne, men neppe af Kamschadalerne, hos hvilke kun visse Konstgreb ved Sælhundefangst fra Iis eller Land minde om Eskimoerne, hvorimod de forøvrigt ere udelukkende Fiskerfolk med faste Boliger ved Floderne. Dog have de Hundeslæden tilfælles med Eskimoerne. Hvad Boliger, navnlig Vinterboliger angaaer, da ere disse noget forskellige hos de forskellige Eskimostammer, og navnlig nærmere de nordvestlige i saa Henseende sig til deres indianske Naboer, hvorimod de egentlige Tschukscher ogsaa om Vinteren boe i Skindtelte, og ikke som Eskimoerne i Jordhytter. Klædedragten synes neppe hos Eskimoerne at have noget fortrinsviis enten asiatisk eller amerikansk. Dette gjelder derimod om Tattovering, navnlig en bestemt Art deraf hos Qvinderne, som Eskimoerne have tilfælles med Indianerne, og som kun undtagelsesviis forekommer hos de nærmeste Siberiere. Forøvrigt kan man i

det Hele dog vel neppe hos Eskimoerne opvise et eneste Særkjende, henhørende under Konstffid og Opfindelser, som aldeles ikke skulde være sporet nogetsteds i den gamle Verden, undtagen maaskee selve Kajakken, og det er jo endda uvist, om Manglen paa noget tilsvarende til den ikke skyldes vore ufuldstændige Kundskaber. Der paastaaes jo saaledes, at der skal gives Negerstammer, som harpunere Flodhesten paa samme Maade, som Eskimoerne Sælhunden, og at Skindbaade skulde have været brugte i Oldtiden ved Atlanterhavets Kyster.

Med Hensyn til Sproget er først at bemærke, at der vistnok ikke kan opvises noget andet, som ved Siden af en lignende geografisk Udbredelse frembyder en saa ringe Dialektforskjel, som det Eskimoiske, idet vi selvfølgelig see bort fra de kultiverede Nationers Skriftsprog. Vi antage nemlig, at der foreligger fornødne Oplysninger fra de forskellige eskimoiske Lande til at man kan vove denne Paastand. Grønlandsk kan siges at være til Fuldkommenhed bearbejdet og kjendt, Labradorsk ligeledes vistnok ialtfald ligesaa godt som noget andet amerikansk Sprog, hvorimod de vestlige Eskimoers Dialekter rigtignok hovedsagelig kun kjendes fra Ordfortegnelser, opskrevne af russiske, engelske og tyske Reisende, der i den Anledning have udspurgt de Indfødte. Det vil let indsees, at disse Oplysninger af flere Grunde maatte blive høist ufuldkomne, tilmed paa Grund af Sprogets særegne Bygning, der gjør, at dets Ord i Reglen komme til at svare til to eller flere Ord i andre Sprog. Hvad der saaledes er opfattet som Dialektforskjel hidrører for en stor Deel kun fra Misforstaaelse af de, tilmed maaskee i Tegnsprog fremførte Spørgsmaal, idet der f. Ex. paa Spørgsmaalet om »Qvinde« paa forskellige Steder er svaret med Ord som betydede: »hans Hustru, min Hustru«, eller om »Søster«: »min ældre Søster, hans yngre Søster«, o. s. v. Hertil kommer at Ordet er hørt af forskellige Øren og nedskrevet baade

efter russisk, engelsk og tydsk Stavemaade. Ved at gennemgaae Ordfortegnelser over henved 10 saadanne formentlig forskjellige vesteskimoiske Dialekter, hvoriblandt den asiatiske, ere $\frac{3}{4}$ af Ordene dog paa denne Maade med Lethed gjenkjendte som ligefrem grønlandske. Ved Anvendelse af større Flid paa Fortolkningen vilde dette Antal uden tvivl kunne forøges, og ved de Ord som maatte blive ganske uforstaaelige, skyldes dette tildeels vel den store Forvanskning, de have undergaaet under Gjengivelserne. Efter alt dette at dømme synes der vel at være endeel Ord, som ere særlige for det Vesteskimoiske, og som dette har tilfælles med det Aleutiske og tildeels med de nordvestindianske Sprog, men naar man tillige tager Hensyn til Beretningerne om paa hvad Maade Reisende, der have været kyndige i Dialekten paa det ene Sted, have kunnet gjøre sig forstaaelige paa det andet, tør man vel antage, at der mellem den asiatiske og den grønlandske neppe er større Forskjel end mellem Svensk og Dansk, mellem Labradorisk og Grønlandsk derimod upaatvivlelig langt mindre. Men fra det Eskimoiske til det Aleutiske er der et stort Spring, eftersom dette vel har ganske den samme Sprogbygning, men med Hensyn til Ordlyden kun kan siges at være blandt fremmede Sprog det, som eier de fleste eskimoiske Ord, men forøvrigt er Forskjellen saa stor, at den ikke i fjerneste Maade tilsteder en gjensidig Forstaaelse, end ikke i Henseende til Begreber, der have Hensyn til den for begge Folkeslag fælles Levemaade.

Som bekjendt har man ved Sprogenes indbyrdes Sammenligning og Inddeling taget Hensyn, ikke til Ligheden i Ordenes Lyd, men til Sprogbygningen, og ifølge denne deelt dem i Eenstavelses-, Agglutinations- og Flexionssprog. Til den anden af disse Afdelinger har man henregnet baade de siberiske og de amerikanske Sprog, men derhos dog antaget, at de amerikanske vise en saa mærkelig Særegenhed i Bygningen, at man ialtfald har opstillet dem som en

særlig Underafdeling med Navn af den polysynthetiske. At det grønlandske Sprog henhører til de sidste, og at det endog i en fremtrædende Grad er i Besiddelse af de Egenskaber, man saaledes har gjenfundet mere eller mindre over hele Amerika, er en saa almindelig Antagelse, at den som omtalt har udgjort den vigtigste Anstødsteen for Paastanden om Eskimoernes Indvandring fra Asien til Amerika. En nærmere Undersøgelse af de herhen hørende Spørgsmaal vil sikkert endnu længe blive en ikke ringe Opgave for den sammenlignende Sprogvidenskab. Vi kunne her kun oplyse dem med nogle faa Bemærkninger, og navnlig da først om selve det grønlandske Sprog. Dette eier et meget stort Antal uselvstændige Ord, der ikke kunne bruges for sig, men ved at føies til de selvstændige frembringe sammensatte Ord, hvis Mening man ikke kan gjengive i de bekjendte europæiske Sprog, uden ved Hjælp af to eller flere særskilte Ord. Da man kan føie flere, endog over 10 saadanne Tilsætninger til det samme Ord, og tillige forstørstedelen omflytte dem efter Behag, har Sproget derved en mærkelig Evne til at udtrykke med eet Ord, hvad der i andre Sprog udfordrer flere, og dets Grammatik har derfor en særegen Afdeling, Ordbygningslæren, som er af stor Vigtighed og selvfølgelig erstatter en Deel af Ordbogen i andre Sprog. Hertil kommer, at den anden Deel af Grammatiken, nemlig Formlæren, udviser noget ganske lignende ogsaa med Hensyn til Ordenes Bøining, nemlig at ogsaa denne kan udrette det samme, som der i andre Sprog tildeels behøves særegne Ord til. Ved Nominets Bøining udtrykkes først om det er Subjekt eller Objekt, det første ved en Form, som ogsaa er Genitiv. Dernæst betegnes Eiendomsforholdet, som ellers skulde udtrykkes ved possessivt Pronomen, og endelig gjengive de saakaldte Casus locales det samme, som ellers udfordrer Præpositioner (paa, til, fra o. s. v.). Ved Verbets Bøining er der den store Mærkelighed, at den udtrykker ikke alene Subjektet, men

tillige Objektet, nemlig begge forsaavidt de ellers skulde udtrykkes ved personlige Pronominer. Det er herved, at et enkelt Ord kan udtrykke en heel Sætning, og naar hiin Ordbygning tages til, en heel Sammenstilling af Sætninger. Endelig udmærker Sproglæren sig ved en sjelden Grad af Simpelhed, Regelmæssighed og Skarphed.

Alt hvad der her er anført om det grønlandske gjælder næsten efter alle Forfatteres eenstemmige Mening saa godt som om samtlige andre amerikanske Sprog ialmindelighed, om end i en høiere eller ringere Grad. Alene den særegne Form for Subjektiv-Genitiv spores kun svagt i disse Sprog. Derimod er der den gennemgaaende Forskjel saavel i Ordbygningen som i Bøiningen, at medens i det Grønlandske alle Forandringer foretages ved Enden af Ordet, skeer det i de øvrige amerikanske deelviis ved Begyndelsen, og dernæst at man i de sidste ogsaa kan bruge selvstændige Ord til at foie til andre. Naar vi dernæst gaae over til de nærmeste Sprog i Asien, da regnes det Tungusiske, Ostjakiske og Samojediske til den store Familie af de finniske eller altaiske Sprog, hvorimod det ikke sees tydeligt, om det Kamschadalske, Korjækiske og Tschukschiske ogsaa regnes dertil. Om hine første gjælder det ialmindelighed, at de vel i Henseende til Bøiningen have en stor Deel tilfælles med det Grønlandske, men dog mangle den Form, hvorved Verbet alene kan udtrykke en Sætning med Objekt. Hvad derimod Ordbygningen ved de omtalte uselvstændige Tilsætninger angaaer, da synes denne i dem ikke at være stort rigere end den, der som bekjendt jo ogsaa findes i de europæiske Flexionssprog, som f. Ex. i Dansk ved Endelserne: -ning, -lig, -hed o. s. v., ialtfald synes der at være en skarp Kløft i saa Henseende mellem alle disse den gamle Verdens Sprog og de amerikanske. Efter det Lidet at dømme, som vi vide om det Tschukschiske, Korjækiske og Kamschadalske, er der heller ingen Grund til at undtage disse herfra. Derimod er der een mærkelig Egenskab,

hvorved det Grønlandske synes at ligne alle disse siberiske, og at adskille sig fra de amerikanske Sprog, nemlig den, at alle Forandringer saavel formedelst Ordbygning som igjennem Bøiningen anbringes ved Slutningen og ikke ved Begyndelsen af Ordet. Dette er hvad vi have at anføre om Sprogenes Slægtskab med Hensyn til Sprogbygningen. Hvad Slægtskabet i Henseende til Ordlyden angaaer, da har man anstillet almindelige Sammenligninger mellem amerikanske Sprog paa den ene og dels europæiske, dels asiatiske paa den anden Side, hvoraf Hovedresultatet ikkun bliver, enten, at der er et vist Slægtskab mellem alle Sprog paa Jorden, eller og at Kundskaben om de paagjeldende Sprog endnu ikke er moden til saadanne Sammenligninger. Vi ville her indskrænke os til at bemærke, at man ved et flygtigt Gjennemsyn af Ordfortegnelserne kommer til den Slutning, at det Eskimoiske er lige forskjelligt fra Nabo-folkenes baade i Asien og i Amerika. Kun enkelte af dets Ordlyd finder man indblandede i disse, og deriblandt især i det Tschukschiske og de nordvestindianske Sprog. Dog gives der herfra ganske paa samme Maade som ved Sprogbygningen een Undtagelse, ved hvilken det Grønlandske nærmer sig til de asiatiske Sprog. Denne bestaaer deri, at ved Bøiningen Dualis betegnes ved k og Pluralis ved t, hvorimod Tallet i de amerikanske Sprog enten udtrykkes ved andre Endelser eller paa heel anden Maade. Det maa indrømmes, at begge disse Undtagelser og navnlig den sidste vel høre til de besynderlige og uforklarlige Kjendsgjæringer, som minde En om ikke at gaae overilet tilværks med sine Slutninger paa et endnu saa ubekjendt Omraade. Endelig bør vel ogsaa den Særegenhed fremhæves, at medens de eskimoiske Lande udmærke sig ved Sprogets Lighed baade i Sprogbygning og Ordlyd overalt, er netop det modsatte Tilfældet med hele det øvrige Amerika, der netop skal udmærke sig ved sit store Antal af, med Hensyn til Ordlyden

forskjellige Sprog, alt selvfølgelig i Forhold til Landenes Udstrækning.

For nu at gaae over til Eskimoernes Religion, da bemærkes, at der i samme neppe spores synderligt til Overtro i snævrere Forstand, nemlig til meningsløs Tro, som kunde være usammenhængende Levninger af en tidligere og maaskee mere udviklet Troeslære. Levningen af en ældre Tro haves upaatvivlelig i Hexeriet eller den hemmelige overnaturlige Kunst, som var modsat det anerkjendte og herskende Præstedømmes Virksomhed paa det Overnaturliges Omraade. At Hexeriet er Levningen af en saadan Urreligion, som gik forud for Opkomsten af den Klasse Mellemlandere mellem Menneskene og en høiere Magt, som er bekjendt under Navnene: Schamaner, Angakut, Medicinmænd, derpaa tyder den Omstændighed, at Hexeriet mest bekæmpedes af disse, at det næsten overalt har været det samme, overalt frygtedes paa lignende Maade som Aarsag til dødelig Sygdom, og antoges at bevirke dette Onde ved lignende Midler, saasom f. Ex. Indblæsen af fremmede Gjenstande i Legemet m. m. Ganske under den samme Skikkelse træffe vi det da ogsaa i Grønland, men Ligheden fortsætter sig ogsaa paa det næste Udviklingstrin. Af den Skildring af Eskimoernes Tro, som er given i dette Tidsskrift (Aargang 1868), vil det sees, at samme i dens Enkeltheder er afpasset efter de Begreber, som maae fremgaae af Naturforholdene og de Indfødtes Levemaade. Den maa altsaa forsaavidt først have modtaget sin Tildannelse, efterat de have indtaget deres nuværende Bopladse. Men naar man borttager dette særegne eskimoiske Præg, og for Asiaternes Vedkommende det, som følger af et mere udviklet Kulturtrin, er Ligheden i visse af de øvrige Hovedtræk baade med de amerikanske og de asiatiske Naboer, og mellem disse indbyrdes saa forbausende, at man kunde fristes til, alene af Hensyn til dem at forudsætte Slægtskab eller gjensidig Meddelelse, hvis der ikke af andre Hensyn

var Grund til at slutte, at Ligheden ogsaa paa dette Udviklingsstrin maa hidrøre fra en fælles Spire, som er nedlagt i Menneskets Natur. Der tænkes her nærmest paa Sjælelæren og Præsternes Fremgangsmaade for at tilveiebringe overnaturlig Hjælp. Alligevel opdager man følgende Forskjelligheder mellem Amerikanerne med Eskimoerne paa den ene, og Asiaterne eller Altaierne paa den anden Side: 1) Hos Asiaterne findes der et mere bestemt System af over- og underordnede Guder ved Siden af den Hær af Aander eller overnaturlige Væsener, som forøvrigt opfylder Naturen. Disse Guder tilskrives der i Lighed med menneskelige Herskere en vis Magt med en dertil svarende Glands eller Hofstat og skønne Boliger, deels i Oververdenen, deels paa Jorden, deels i Underverdenen. Hos Amerikanerne er det derimod mere udelukkende kun utallige, af hverandre uafhængige Magthavere, som hver paa sit Omraade beherske Verden eller nærmest Menneskenes Færd, uden at deres individuelle Liv indtager nogen Plads i Forestillingen; thi Eskimoernes Tornarsuk er hovedsagelig kun den, der giver Menneskene deres Skytsaander og lignende forholder det sig vel og med den »Store Aand« hos Indianerne, forsaavidt samme nemlig ikke har faaet sin Tildannelse i Europæernes Forestilling. 2) Hos alle den gamle Verdens Nordlændinger ligefra Lapperne til Tschukscherne og Kamschadalerne er det Skik at danne Billeder af Guder og Skytsaander, og tilbede dem. Hos Eskimoerne og de nordlige Indianere er derimod en egentlig Billeddyrkelse, som først atter optræder i Mellemerika, aldeles ukjendt, hvorimod Amuletten, der ogsaa staaer i et nært Forhold til Skytsaanden, træder i Stedet for Billedet. 3) Af de tre Midler, ved hvilke Mennesket søger at opnaae høiere Hjælp: Offring, Selvpiinsel og Bøn, har det første afgjort Fortrinet hos Asiaterne, det andet hos Amerikanerne, hvorimod det tredie er lige for begge. — Naar man betragter alle disse Forskjelligheder fra et mere almindeligt Sys-

punkt, vise dog ogsaa de sig snarere at være begrundede i Kulturtrinet og Levemaaden end nødvendigen at maatte have deres Rod i Herkomsten. Den mere udviklede Forestilling om personlige Guder er Resultatet af en videre fremskreden Eftertanke over den høiere Magt, som Mennesket føler sig afhængigt af. Baade Billedet og Amulletten grunde sig paa Trangen til, ved sandselige Midler at paavirke den Magt, man ønsker Hjælp af. Den Kraft, som hefter ved Amulletten, hidrører derfra, at denne er en Deel af, eller har staaet i Berøring med Magtens Kilde. I Billedet ligger der mere Tankevirksomhed eller Bestræbelse for at forestille sig denne Magt, hvorhos dog selve den Tro, at kunne paavirke en Person gjennem sammes Billede, paa utallige Maader optræder i Folketroen, og deriblandt i Hexeriet, i de forskjelligste Lande. I den grønlandske Hexetro synes den dog neppe engang at forefindes. Af den siberiske Skik, at danne Billeder af høitstaaende Afdøde, og at vise disse Tilbedelse, synes det ogsaa at fremgaae, at Afgudsbilledet tillige betinges af mere udviklede Samfundsforhold. I Offringer paa den ene, og Selvspægelse paa den anden Side afspeiler sig Hyrdefolkenes større Sands for Eiendom og Jagtfolkenes mere fremherskende Trang til Udviklingen af de personlige Evner.

Med Hensyn til Eskimoernes Samfundsindretninger gjælder omtrent det samme som om Religionen, nemlig at man neppe sporer Levninger deriblandt af en tidligere Tilstand, men at alt svarer til de ydre Betingelser, under hvilke Folket nu lever, altsaa dels er særlig eskimoisk, dels tillige fælles for Indianerne, dels endelig ogsaa for de asiatiske Nordlændinger. Det første kan siges om Ægteskabet og Qvindens Stilling. De i Folkeslagenes Liv saa dybt indgribende gamle Vedtægter, der vedkomme Valget af Hustruen og den derpaa grundede Slægt- og Stammeinddeling, der kunne siges at være lige stærkt udprægede hos Asiaterne og Indianerne, findes hos Eskimoerne neppe

uden i deres Spire. I den ovenberørte Afhandling af Lewis H. Morgan omtales der nogle Undersøgelser, Forfatteren har anstillet over forskjellige Folkeslags »systems of consanguinity and affinity«, ifølge hvilke han kommer til det Resultat, at Eskimoerne ikke kunne være Amerikanere, fordi de ikke have det samme Slægtskabssystem som Indianerne. Vi beklage meget, at der ikke findes noget i Afhandlingen angaaende selve disse Slægtskabssystemer, og at det heller ikke er lykkedes at finde Oplysning derom paa andre Steder. Thi det kan jo ikke feile, at disse Forhold maatte være af væsentlig Interesse for os netop her. Men saameget fremgaaer der dog udentvivel af hiin Afhandling, at den gjør sig skyldig i den Feil, at lægge for megen Vægt paa eensidige Kjendemærker, som vi ovenfor have henledet Opmærksomheden paa. Med Hensyn til Erhverv og Eiendomsforhold i det Hele følger det af Sagens Natur, at disse hos Asiaterne begrunde mere udviklede borgerlige Indretninger, hvorimod hos Amerikanerne den borgerlige Anseelse mest er knyttet til den personlige Duelighed, men derhos dog for en stor Deel tilligemed Forsørgelsesretten ogsaa betinget af Slægtskabsforholdet. Yderst mærkeligt er i saa Henseende det hos Nordvestindianerne udviklede Rangsystem, i hvilket ogsaa specielt de snævre Grændser, indenfor hvilke Sandsen for Eiendoms Erhvervelse bevæger sig, findes udprægede, eftersom Eiendom kun opdynges for ved visse Høitider at uddeles eller endog forsætlig at tilintetgjøres, for derved at opnaae Anseelse og Rang. Mere enkeltstaaende er derimod det hos Nordvestindianerne saa stærkt fremherskende Slaveri, som de have tilfælles med Aleuterne, de nærmeste Eskimoer og Tschukscherne. Den største Overeensstemmelse mellem Eskimoer og Indianere finder udentvivel Sted med Hensyn til offentlige Sammenkomster og Lege, fremfor alt Boltspillet. Uagtet Beskrivelserne, formodentlig af Mangel paa Kjendskab til Sproget, ikke ere ganske tydelige, synes det ogsaa, at der ialtfald

hos Nordvestindianerne med saadanne Sammenkomster forbindes en Rettergang, der svarer til Eskimoernes*).

Hvad Sagnene angaaer, da kan man drage Slutninger af dem, dels umiddelbart gjennem deres formeentlig historiske Indhold, dels middelbart ved at sammenligne dem med andre Folks Sagn og deraf slutte sig til Slægtskab. Af Mangel paa fornødent Kjendskab til saadanne Sagn hos Nabofolkene maae vi her indskrænke os til den første Fremgangsmaade. Vi mene da at kunne gaae ud fra følgende Forudsætninger: 1) At de Mennesker og Dyr, som Grønlandernes Forfædre i et tidligere Hjem ere komne i Berøring med, ere at søge blandt de overnaturlige Væsenér, med hvilke de have befolket deres nuværende Land, hvilket ligefrem er beviisligt med Hensyn til de Dyr, for hvilke de endnu have bevaret det Navn, som de bære hos Eskimoerne i de Lande, hvor de endnu findes. 2) At Sagnene i Hovedsagen ikke ere opstaaede ved en fortsat Digtning i Tidernes Løb, men i et bestemt Tidsrum, efter hvilket de senere Digtninger forstørstedelen atter ere gaaede tilgrunde i Løbet af 100 Aar efter at de ere opstaaede, hvorimod de gamle bestandig ere blevne bevarede. Dette lader sig slutte af Ligheden mellem Sagnene i Grønland og i Labrador, saavel som af den paafaldende Mangel eller Fattigdom paa Sagn om saadanne Begivenheder, som vides at være foregaaede i Grønland, medens dette Land har været besøgt af Europæerne. Man tør derhos vel antage, at hiin Tid, i hvilken de gamle og varige Sagn ere opstaaede, er den samme som den, i hvilken Folket ogsaa i andre Henseender undergik den store Kulturforandring, som vi have omtalt, og førend det spredte sig ad mod Øst. 3) At en Række af Begivenheder eller Bedrifter, som ligne hverandre eller

*) Ganske tilfældig har jeg ved Forespørgsel hos en bekjendt Reisende fra hine Lande faaet Bekræftelse paa denne Antagelse.

gaae ud paa det samme Formaal, ved at gaae over i et egentligt og varigt Sagn ere sammensmeltede til een enkelt Fortælling. Vi have herpaa formeentlig et Exempel i et af de faa Sagn, som ere opstaaede i en nyere Tid, nemlig det om Ungortok, der udentvivl er den samlede Levning af flere forskjellige Fortællinger om Sammenstød mellem de sidste Nordboer i Grønland og Eskimoerne.

Ifølge de første to Forudsætninger turde man saaledes i Sagnene blandt andet see Oplysninger om, hvilke de Indlandsboere kunne have været, der nu i Grønland gjælde for halvt overnaturlige Væsener, og ere henflyttede til Indlandet af Grønland, og heraf turde man saa atter slutte sig til Beliggenheden af de Lande, i hvilke Eskimoerne uddannede sig til Kystboere. I Grønland kaldes de almindeligst Tornit, som er Fleertal af Tunek, der er beslægtet med Tunudlek, d. e. længst borte i Retning indad Landet. Men der gives Underafdelinger eller særskilte Arter af Indlandsboere, saasom nogle med Underkroppe som Dyr, og andre »med Øine paalangs« eller »blinkende paalangs«. I Labrador betegnes der ved Tunek et fabelagtigt Folk, med hvilket Forfædrene have ført Krig, hvorimod de nuværende Indianere i Landet benævnes anderledes. Eskimoerne nordenfor Labrador kjende ogsaa de »paalangs Blinkende«, og i Egnene henad Behringsstrædet tales der deels om Folk med Haler, som boe inderst i Landet, deels om Andre, som skulle have Ansigter for og bag med eet Øie midt i hver Pande, og som skulle boe mod Øst, altsaa der hvor vi træffe de saakaldte Skelere eller Loucheux-Indianere, som ifølge Andre skulle kunne undgaae deres Fjenders Pile ved et særegent Blik. Der kan af mange Grunde ikke være Tale om andet end at Grønlændernes Indlandsboere tyde paa Nordamerikas Indianere. Naar vi først see hen blot til den Omstændighed ialmindelighed, at der skjelnes mellem Kystbo og Indlandsbo som skarpt fra hinanden adskilte Stammer, der i Reglen staae fjendtligt overfor hinanden, da møde vi dette kun i

det nordlige Amerlka, ikke i det nordlige Asien. Navnlig have vi i den omtalte Strækning fra Mackenziefloden af mod Vest en Skueplads, der passer paa Begivenhederne i selve Sagnene. I Egnen af denne Flod er det især at Krigen mellem Kystboere og Indlandsboere har raset indtil vore Dage, her ere Eskimoerne baade talrige, krigerske og altid aarvaagne og beredte paa pludselige Overfald. Her ere udentvilt mange Begivenheder forefaldne, som kunde sammenlignes med et Sagn om tvende Brødre, der boede ved Mundingen af en Fjord, og af hvilke den ene blev overfalden af Folk, som kom roende ved Nattetid i deres Birkebarks-Baad med Aarer som Indianernes, overfaldt og dræbte Husets Beboere, hvorpaa den anden Broder drog til Indlandet for at hevne sig paa dem, der »blinke paalangs«. Thi de omtalte Skelere færdes netop ved denne Flod, og have endnu i de seneste Aar ført Krig med Eskimoerne ved dens Bredder. I et andet Sagn tales der om »Stormløberne«, hvis Ansigter gave et rødt Gjenskin i Vandet, og som minde om Indianere, der bemale deres Ansigter, naar de fra Baghold foretage pludselige Overfald. Men i de vestligere Egne gives der deels Strækninger, over hvilke Kystboerne kun komme i ringe Berøring med Indlandsboerne, deels saadanne, hvor Samqvemmet ikke udelukkende er fjendtligt, eller neppe mere fjendtligt end mellem mindre Stammer af Kystboere indbyrdes. Af de forskjellige Maader, hvorpaa et saadant Samqvem kan have yttret sig, have vi et Billede i Sagnet om Akigsiak, som nedstammede baade fra Kystboere og Indlandsboere, om Qvinden, som blev røvet af en Indlandsbo, og om Søsteren, der opsøgte sin Broder blandt Indlandsboerne m. fl. Omendskjønt Sagnene i Forbindelse med Begivenhedernes Lokalisering tillige omdanne de fremmede Folkslag efter Eskimoernes Levemaade, have de dog ogsaa i saa Henseende opbevaret flere Træk, som formeentlig ogsaa tyde paa Indianerne, saasom Indlandsboernes Legemsstørrelse, Hurtighed, Boltspil og muligen

Dandse, Huse med Nedgang gjennem Taget o. a. Særlig Omtale fortjener et Sagn, som synes at skulle skildre Maaden, hvorpaa Kystboerne fik Metalredskaber. En Mand ved Navn Kumagdlase kom paa en lang Reise langs Kysten til et Sted, hvor der stod en Mand og byggede paa en Baad. Ved hans Side laae der et heelt Bjerg af Musling-skaller, som han havde brugt til at arbeide i Træ med, og hans voxne Søn, der stod ved Siden, havde været et Barn, da han begyndte paa Baaden. Men saa var det at Kumagdlase drog til Indlandsboerne og hjembragte Kobberknive. Nu er det en bekjendt Sag, at Indianerne i Nordamerika før Europæernes Tid have udgravet gedigent Kobber og forarbejdet det til Redskaber. Disse Kobbergruber synes at have ligget i ganske forskellige Egne, og ialtfald er Kobberet ved Handel kommet omkring saavel til andre Indianere som til Eskimoerne. Endnu ved Franklins-Expeditionerne er man truffet paa Eskimoer, som synes at have faaet Metallet til deres Vaaben paa denne Maade. Ved Mackenziefloeden synes der saaledes at være vandret Kobber ud til Kysten, men især er det en Indianerstamme ved Eskimoernes yderste Grændse i Vest og Syd, de saakaldte Athnaer, som endnu senest have frembragt og forarbejdet Kobber og forsynet Nabofolkene dermed. Herved er der nu den Mærkelighed, at samtlige Eskimoer have een fælles Benævnelse for Jernmetal, og at det samme Ord bruges tillige for Kniv, i Betydning af et skjærende Redskab af ringe Størrelse til Brug især ved Maaltiderne, hvorimod der gives flere særskilte Benævnelser for andre skjærende og stikkende Redskaber. Endvidere have Eskimoerne i Forbindelse med Aleuterne ligeledes en fælles Benævnelse for Kobbermetal. Men hos selve Athnaerne synes det at være netop hiin Benævnelse for Jern, som betyder Kobber, alt selvfølgelig under Forudsætning af at Ordfortegnelserne i dette Punkt ere paalidelige. Dette kunde synes at tyde paa, at denne samme Benævnelse ogsaa hos Eskimoerne

oprindelig har betydet baade skjærende Redskab og Metal, nemlig saalænge dette kun var eet Slags, Kobber, hvorimod den siden, da Jernet blev bekjendt, blev overført paa dette og en ny Benævnelse dannet for Kobbermetal. Dette vilde da atter forudsætte, deels at Eskimoernes Udbredelse til de østlige Egne ikke gaaer saa heelt langt tilbage i Menneskehedens Historie, deels at der allerede i meget gammel Tid er kommet Jern fra Asien over Behringsstrædet til Amerika.

En anden Række af Sagn handler om et gaadefuldt Land hiinsides Havet, kaldet Akilinek. I Grønland forstaaer man nu derved Vestkysten af Davis-Strædet, men Forestillingen om denne er indført af Europæerne, hvorimod Sagnenes Akilinek efter Rimelighed ogsaa turde være at søge hiinsides Mackenzieffoden. Det kan da ikke godt blive andet end den asiatiske Kyst tilligemed St. Laurents-Øen og de mindre Øer i Behringsstrædet. Saasnart Eskimoerne vare blevne Beboere af Havkysten og havde lært at færdes paa Havet, maatte disse Lande jo blive de første Maal for deres Opdagelsesreiser, som de senere fortsatte indtil Grønland og Labrador. Fra Øerne i Behringsstrædet skal man kunne see Fastlandet paa begge Sider. Det kunde jo altsaa ikke feile, at nogle af de nye Kystboere maatte flytte over og bosætte sig der, forsaavidt de ingen Hindringer mødte, og dette maatte skee længe førend Grønland blev bebygget. De nuværende asiatiske Eskimoer leve i venskabeligt Forhold til deres Indlandsboere, Tschukscherne, men have, som det synes, med disse i Forening ialtfald til visse Tider levet paa Krigsfod med deres Stammefrænder hiinsides Strædet og paa St. Laurents-Øen, hvorfra de have erhvervet Fanger, navnlig qvindelige, der gjøres til Slaver og Handelsvare. Det er endvidere bekjendt, at de nuværende Indlands-Tschukscher tildeels vise sig paa Behringsstrædet i deres Slæder, som trækkes af Rensdyr. Derimod bruge, saavidt vides, Nordamerikas Indlandsboere

ingen Trækdyr, og Eskimoerne turde saaledes først have opfundet Hundeslæden efterat være blevne Kystboere. Man mener at have udfundet, at Eskimoernes Hund nedstammer fra Polar-Ulven. Naar vi nu erindre, at der gives et Sagn, som hører til de bedst bekendte i hele Grønland, og ifølge hvilket en Kvinde bliver borte og formodes bortført til Akilinek, hvorpaa hendes mandlige Slægtning opsøger vilde Dyr for at afrette dem til at trække Slæde, gjenfinder hende i Akilinek som gift med en Mand, der ikke er nogen rigtig Kystbo, og denne endelig aflægger Besøg med sin Kone i dennes Hjem, kjørende i en Slæde med forspændte Rensdyr, saa kunne vi heri, overensstemmende med det Foregaaende, jo neppe see andet, end et Sagn, der skal skildre Hundeslædens Opfindelse og Samqvemmet med Akilinek. I intet af Sagnene forekommer der Rensdyr som Trækdyr paa denne Side Havet, men kun mere eller mindre glubende Dyr. Kajakkens Opfindelse synes derimod ikke at være bleven foreviget ved noget Sagn, maaskee fordi den foregik ved en gradviis Forandring af de Baade, som brugtes paa Floderne. Mange Sagn, der handle om Rivninger mellem Kystboere indbyrdes, turde ogsaa være at henføre til hiin, deres tidligste Udviklingstid, og muligens netop antyde Hovedaarsagerne, der foranledigede deres Udbredelse mod Øst. Derimod finde vi i Sagnene neppe nogetsomhelst særligt Tegn til Erindringer om et Ophold i Asien.

Vi have seet, at Levemaade, Religion og Skikke hos Eskimoerne saa ganske ere afpassede efter de Forholde, under hvilke de nu leve, at der ikke er synderlig Udsigt til paa dette Omraade at finde Levninger af en tidligere Tilstand, som kunde lede os paa Spor efter Folkets Oprindelse, saameget mindre, som vi derved efter Rimelighed kom til at gaae tilbage til et Kulturtrin, der var endnu lavere, og som Følge deraf ogsaa endnu mere eensartet end de nuværende Eskimoers og Indianeres. Vi udledede Herkomsten nærmest af de geografiske Forhold, og udfandt, at Leve-

maade, Religion og Skikke eller Samfundsforhold ialtfald ikke strede mod de Slutninger, vi saaledes kom til. Noget mere have vi meent, at der lod sig udlede af Sprog og Sagn. Men vi maae her dog endnu atter gjentage, at der baade kan være Tvivl tilbage med Hensyn til Hovedspørgsmaalet, og at der er endnu mere at opklare med Hensyn til Enkelthederne. Geologien lærer jo, at endog de geografiske Forhold, som vi hovedsagelig have bygget paa, kunne have forandret sig i Menneskenes Tid. Ogsaa bør vi erindre, at Behringsstrædet i etnografisk Henseende ikke danner en saa skarp Grændse som den, man har tillagt det i den almindelige Geografi. Endnu i vor Tid finder der en Handelsforbindelse Sted, som kan spores fra det Indre af Tschukschernes Land til Hudsonsbugten, og som muligen gaaer langt tilbage i Tiden. Deraf maa man vel forklare sig enkelte mærkelige gjensidige Indblandinger i Sprog, Skikke o. a. Men et videre gaaende Slægtskab synes der ialtfald for Øieblikket ikke at være tilstrækkelig Grund til at antage. Vi have søgt at paavise, at hvert af Fastlandene maatte frembringe sine særskilte Nordlændinger, som hver for sig bare et til det øvrige Fastlands Beboere svarende Præg. Det blev vel og heelt urimeligt at tænke sig, at Nordamerikas Jagtfolk skulde udbrede sig rundt om og nær ud til de yderste Kyster, uden tillige at optræde som Kyst-Jagtfolk, men overladende netop den yderste Kystrand til en Jægerstamme, der skulde være indvandret fra en anden Verdensdeel, men dog i alle kulturhistoriske Henseender fortrinsviis ligne Beboerne af den Verdensdeel, hvortil den er flyttet over, uagtet den næsten kun kom til at staae i fjendtlig Berøring med disse nye Naboer. Vi have ovenfor berørt den Forbindelse, hvori Spørgsmaalet om Vandringerne over Behringsstrædet staaer med Spørgsmaalet om Oprindelsen til hele Amerikas Befolkning, og vi kunne her sluttelig ikke ganske forbigaae dette. Man har som bekjendt ikke alene i Menneskehedens Tilværelse i Amerika,

men ogsaa i den mellemamerikanske Kultur, og tilmed i visse af dens øverste Frembringelser, navnlig Astronomi og Tidsregning, villet finde Kjendetegn paa en direkte Indførsel fra Asien. Forsaavidt begge Dele antages at være foregaaede over Havet under sydligere Breddegrader, vedrører det os ikke her, men det kan ikke nægtes, at hiin nordligste Forbindelsesvei fortrinsviis er bleven benyttet, og end ikke i de seneste Tider forsmaaet. Man har saaledes i de mellemamerikanske Kulturfolks Sagn meent at finde Hentydninger til Vandringer gjennem Polaregnene, man har søgt at formindske Vanskelighederne ved at lade Eskimoerne, som de haardførste, gaae over Behringsstrædet, de sydligere Stammer derimod benytte de aleutiske Øer som Stationer under Omflytningen fra Asien til Amerika. Da man nu blev opmærksom paa, at Amerikanerne have været aldeles fremmede for Qvægavlen, og at deres Kulturplanter ere særlig amerikanske, maatte man henlægge Indvandringen til en Tid, da hverken Qvægavl eller Agerdyrking vare opfundne, men saa atter antage en senere Indvandring, som bragte nogle ganske enkeltstaaende Videnskaber med sig, uden at efterlade noget andet Spor i Kulturen. Med Hensyn til den nordlige Vei er da først at bemærke, at Aleuterne hvad Levemaade, Erhverv og Opfindelser angaaer ere fuldstændige Eskimoer. Den Kundskab, som Siberierne og Amerikanerne have havt om hinanden gjensidig i den foreuropæiske Tid, maa udentvivl hidledes fra Samfærselen over Behringsstrædet. Det maa høiligen betvivles, at der har fundet nogensomhelst direkte Forbindelse Sted mellem Kamschatka og de aleutiske Øer; selv de Sagn, som Indvaanerne paa begge Sider skulle have havt om hinandens Tilværelse, synes upaalidelige, fordi de altfor meget bære Præget af at være fremdragne af Europæerne ved at forelægge de Indfødte bestemte Spørgsmaal. Spørgeren har søgt Bekræftelse paa en forudfattet Mening, og den Adspurgte svarer blot for at være ham til Behag

og for at undgaae videre Udfritten. Aleuterne have, for at kunne leve, i Hovedsagen maattet udruste sig som Eskimoerne; de gunstigere Betingelser for en Folkevandring, som den sydligere Beliggenhed maatte give deres Øer fremfor Behringsstrædet, opveies ved den større Afstand fra de yderste Øer til Asiens Fastland, som er større end hvad der vides at være tilbagelagt af Eskimoerne med deres Fartøier andetsteds, og skjøndt det ikke betvivles, at en saadan Reise kunde tænkes udført som foranlediget ved Ulykkestilfælde, og derved at have givet Anledning til Sagn, har man dog neppe nogen sikker Erfaring for at dette er skeet. Vel er hiin Afstand, selv afseet fra et Par mellemliggende ubeboede Smaaøer, ikke saa stor som Veien mellem visse befolkede Sydhavsoer, men Førselen mellem disse er deels bleven lettet ved Klimatet, deels tilveiebragt af Folk, som ikke stode paa det laveste Kulturtrin. Det tør med Grund bestrides, at Veien fra Kamschatka til de aleutiske Øer har kunnet befares af et Urfolk, som forudsættes at have levet i Siberien før Opfindelsen af Agerbrug og Qvægavl, ikke at tale om Vanskeligheden ved at udfinde en rimelig Aarsag til en saadan Udvandring. Men hvad Vandringer over Behringsstrædet angaaer, da kan den neppe tænkes udført uden af Folk, der havde tilegnet sig Eskimoernes Opfindelser og Levemaade, og hele Amerikas Befolkning skulde altsaa i sin Oprindelse have været eskimoisk. Denne Antagelse leder os ind paa Betragtninger, som savne enhver anden Støtte eller Ledetraad, end netop Forudsætningen om Nødvendigheden af hiin nordlige Forbindelsesvei for at forklare sig Amerikas Forsyning med Beboere. Opgiver man derimod denne, og tænker man sig en amerikansk Urbefolkning, i sin Oprindelse uafhængig ialtfald af Polarlandene, da skulde der ikke synes at være tilstrækkelig Grund til at udelukke Eskimoerne fra dette Samfund. Vi have imidlertid ovenfor bemærket, at denne Anskuelse endnu synes at være den overveiende. Herom vidner blandt andet

den Opmærksomhed, man har skjænket en Afhandling af Clemens Markham i Journal of the geographical Society 1865, hvori opstilles den Gisning, at Eskimoerne ere en siberisk Stamme, af hvilken en Deel allerede i en langt ældre Tid drog ud og befolkede Labradors Kyst, en anden først fordreves ved de Omvæltninger, som foranledigedes af Mongolerne under Dsingis Kan og hans Efterfølgere. Denne fordrevne Stamme, hedder det, flygtede over Isen og vandrede over de arktiske Øer til Baffinsbugten, hvor den saa udbredte sig videre og befolkede Grønland, efterat have tilintetgjort de gamle skandinaviske Kolonier dersteds i det 14de og 15de Aarhundrede. Dersom denne Theori var gaaet ud fra, at der i ældre Tid blot havde været flere eskimoiske Indvaanere bosatte paa den asiatiske Kyst end nu, samt kunnet paavise dette og den nærmere Aarsag til deres Tilbagedrivelse til Amerika, vilde den have Interesse ialtfald som et Forsøg paa at forklare den vistnok paafaldende store Vandring, der synes at være gaaet forud for de skandinaviske Koloniers Undergang. Men saaledes som den nu staaer, indbefatter den ikke alene en Paastand om Eskimoernes oprindelige Herkomst fra Asien, men forudsætter endog, at de i Asien have boet som Fiskerfolk ved Floderne, og tildeels eiet Rensdyr, indtil de ved hine politiske Omvæltninger bleve fordrevne, og med det samme opfandt den eskimoiske Næringsvei og Levemaade.

OM OVERGANG AF MÆRKET J I NORDISKE GERNINGSORD.

(L. VARMING).

I de gotiske sprog deles, som bekendt, gerningsordene i to hovedafdelinger, af hvilke den ene indeholder dem, hvis stamme består af to stavelser, med en selvlyd (a) til kende- bogstav; den anden dem, som kun have en stavelse i stam- men, sædvanlig med en medlyd til kendebogstav; og böj- ningen af gerningsordene i den første afdeling, hvis datid består af tre eller to stavelser, kaldes den svage; af dem i den anden afdeling, med kun en stavelse i datid, den sterke. Kendebogstavet a går i de oldgermaniske sprog over til *i* foran navneformens bindelyd a og i nutid foran udlyden (a, u, e) overalt i den klasse, som har tre stavelser i datid; i Mösogotisk og Oldsaksisk i selve datiden, altså:

	navnef.	nutid.	datid.
Mösogot.	sóki-an f. sóka-an,	sóki-a f. soka-a,	sóki-da, søge.
Oldsaks.	huerbi-auf. huerba-an,	huerbi-uf. huerba,	huerbi-da, vende.
Angelsaks.	lufi-an f. lufa-an.	lufi-g-e- f. lufa-e,	(lufo-de), ælske.
Oldfris.	maki-a f. maka-a,	maki-e f. maka-e	(maka-de), gøre.

At navneformen skal udtales i tre stavelser, derom se Rask frisisk sproglære s. 70.

I Angelsaksisk går *i* over til *j*, skrevet *e*, i de øvrige to klasser af de svage gerningsord, hvilket *e* kan snart be- holdes, snart udelades, og derfor ikke her kan betragtes som kendebogstav; f. e. *reccan* og *reccean* (udvikle), dat. *recte*; *drenca* og *drencean* (beruse), dat. *drencte*; også i *þencean* (tænke), dat. *þohte*; *þincean* (tykkes), dat. *þuhte*. — I Oldfrisisk forekommer dette *j* i nogle af dem, som forandre selvlyden og have *g* til sidste medlyd i stammen, dog så-

ledes, at gj bliver til dz o: dsj: redsza (række) — rahte; sedsza (sige) — sejde; lidsza (lægge) — lejde (se ndfr.).

Af de sterke gerningsord har intet i Angelsaksisk hint j (e); i Oldfrisisk kende vi kun et, nl lidsza (ligge), dat. lay; i Oldsaksisk og Mösogotisk nogle få: Olds. hebbjan (hæve), suerjan (sværge), biddjan (bede), liggjan (ligge); Mgot. hafjan (hæve), hlahjan (le), vahsjan (våkse), rapjan (tale), fraþjan (tænke), skapjan (skade); og j er naturligvis her ikke kendebogstav, da dette i de sterke gerningsord er i regelen en medlyd.

De nyere germaniske sprog have hverken *i* eller *j* i gerningsordene f. e. Tydsk: suchen, denken, heben, lachen, reden, schaffen, wachsen, sml. Mgot. sókian; þagkian, hafjan, o. s. v.; Nordfrisisk: tine (tjene), máge (göre), sml. Oldfr. thjánia, makia; Nedersaksisk: søken, leggen, telln, hæwen, swären, bæden, ligger sml. Olds. sókian, leggian, tellian, hebbjan o. s. v., og i Engelsk er endelsen (e) stum, f. e. love (ælske) sml. lufian, eller bortfaldt, f. e. think sml. þencean.

I de nordiske sprog er forholdet et helt andet; her har först Islandsk vel også en del gerningsord, i hvilke kendebogstavet a er gået over til i; men dels er *i* blevet til *j* i alle disse ord, dels er *i*-lyden ikke særkende for den samme klasse som i de germaniske sprog, eller udelukkende for nogen enkelt klasse. I Islandsk står *j* i nøje forbindelse med stammens selvlyd, som det, der har bevirket dennes forandring (omlyd); *j* findes således ikke i noget gerningsord, hvis stammeselvlyd er en af grundlydene: á, au, a, ó, ú; men kun i dem, som have selvlyden eller tvelyden omlydt til æ, ey, e, œ, ý, eller aflydt til ei, i — ænten helt igennem, eller kun i navneform og nutid. Følgelig kan *j* stå så vel i enhver klasse af de svage gerningsord, som i dem af den sterke böjning; og det findes (beholdt eller indskudt), fornemmelig når den sidste medlyd er en ganelyd, ofte efter en tungelyd (især en likvida), sjelden en læbelyd;

altid når stammen slutter med en omlydt selvlyd eller tve-lyd. Af den svage böjning

1. datid på — aða, f. e. drykkja (give at drikke), eggja (ægge), brytja (hugge), byrja (begynde), erja (pløje), belja (brøle), benja (såre), brynja (bepandsre), emja (jamre); og med bortfaldt ganelyd efter tvelyden, f. e. kløja (klø), for: kløgja, dot. kløjaða (også sterkt: dat. kló flt. klógum);

2. med to stavelser i nutid på — i, datid på — ða eller — ta, med den omlydte selvlyd beholdt helt igennem, og sædvanlig en ganelyd til sidste medlyd i stammen, f. e. bleikja (blege), bikja (styrte), deigja (væde), beygja (bøje), berkja (prale), birgja (forsyne), fylgja (følge), engja (gøre trang); også i: skilja (skille), og i strøja (strø), sýja (sy).

3. nutid med en stavelse og omlyd; datid på — ta eller — ða, og grundlyden i stammen, f. e. vekja (yække), læggja (lægge), etja (hidse), kveðja (hilse), berja (slå), bylja (bruse), stynja (stønne), krefja (kræve), rymja (brumme); lýja (knuse), dýja (bevæge). Alle gerningsordene af denne klasse have j i navneformen, og i nutid foran de endelser, som begynde med a og u.

At *i*-lyden har i alle tre klasser mistet sin karakter som kendelyd, kan skønnes deraf, at navneformen, efter overgang af *i* til *j*, udtales ikke i tre, men i to stavelser.

I den sterke böjning f. e. þegja tie (dat. þá, alm. þagða), liggja ligge (lá), sýngja synge (söng), og med bortfaldt ganelyd, f. e. deyja dø (dó flt. dógum), hlægja le (hló flt. hlógum); fremdeles: sitja sidde (sat), biðja bede (bað), sverja sværge (sór, ogs. svarði); hefja hæve (hóf). — At *j* her kun er et forslag, sees deraf, at det ombyttes med *v* efter ganelyden, f. e. tyggja og tyggva tygge (tögg og tuggða), sýngja og sýngva. Det samme kan ske i gerningsord af den svage böjning, f. e. kveikja og kveikva antænde sml. kvæge (kveikta), skyggja og skyggva skygge (skyggða); også i smyrja og smyrva smøre (smurða).

Da *j* kun kan stå foran bindelydene a og u f. e. berja,

nut. ft. 1. berjum, 3. berju, følger heraf, at det bortfalder foran *i* og foran en medlyd: nut. 1. beri, 2. 3. berir, dat. barða, lid. tillgsf. bart; derimod: erja, nut. 1. erja, 2. 3. erjar, dat. erjaða, lid. tillgsf. erjat.

Ved oldsprogets overgang til de afledte sprog lider *j* forandring, dels ved bortfald, dels ved lydskifte; og da forandringen er videst gående i Dansk, ville vi først betragte, hvorledes den foregår i

det danske sprog.

1. Bortfald.

a. *j* bortfalder uden erstatning i de gerningsord, hvis stamme i Isl. ender på en tvelyd eller en lang selvlyd, idet tillige endelsen -a (Dn. - e) tabes: geyja — gø, deyja — dø, þeyja — tø, hlæja — le, klœja — klø; — strœja — strø, sýja — sy, spýja — spy, flýja — fly, týja (og tjá) — ty (og te);

efter en medlyd (ganelyd), med en tvelyd eller selvlyd i stammen: sœkja — søge, krœkja — krøge, kveikja — kvæge, steikja — stege, bleikja — blege; — víkja — vige (f. vike), svíkja — svige, sníkja — snige, skrikja — skrige, fikja(st) (hige) — gml. Dn. fige (og i: nyfigen); mýkja — (yd)myge; smeygja — smøge, gægja — kige, vígja — vie (f. vige);

idet ganelyden svækkes til *j* efter en lang selvlyd, især efter en oprindelig tvelyd, hvorved denne, eller selvlyden, forkortes: gnœgja (være nok) — (for-) nøje, plœgja — pløje; beygja — böje, heygja — (op-) høje; fægja — feje; hneigja — neje (ell. af hníga), sveigja — sveje (ell. af sveiga); drýgja — drøje;

efter en ganelyd (k eller g), sædvanlig med kort selvlyd i stammen; medlyden kan være ænten fordoblet;

kk: rekkja (gjøre rank) — række, þekkja — tækkes (be-hage), rykkja — rykke, þrykkja — trykke, þykkja — tykkes (synes);

gg: eggja — ægge, leggja — lægge, liggja — ligge, þiggja (modtage) — tigge, byggja — bygge, tyggja — tygge, styggja (gøre vred) — stygge — (i vederstyggelig), skyggja — skygge;

eller sammensat med en foregående tungelyd,

sk: preskja — tærskje, œskja ell. ýskja — ønske;

rk: merkja — mærke, verkja — værke, sterkja — (for-)sterke; virkja (pleje) — virke; styrkja — styrke, myrkja — (for-)mørke;

nk: krenkja — krænke, skenkja — skenke, þenkja — tænke;

rg: syrgja — sørge;

lg: svelgja — svelge; fylgja — følge;

ng: dengja — denge, hengja — hænge (op-), flengja (prygle) — flenge, slengja — slenge, rengja — vrænge, þrengja — trænge (sammen-), strengja (forbinde med en streng) — (be-)streng, sprengja — sprænge, hringja — (om-)ringe; þýngja — tyngje, sýngja — synge, slýngja — slynge.

b, bortfaldet af j erstattes ved forlængelse af stammens selvlyd. Medlyden kan være af enhver klasse:

ganelyd: k, overgået til g: spekja — spæge, mykja — møge;

g, idet omlyden e (af a) går over til i:

segja (dat. sagða) — sige (f. sæge, dat. sagde, sml. sv. säga, dat. sade); med bortfald af g i: þegja (dat. þagða) — tie (dat. tav f. tavde f. tagde; Nrsk. tegja, dat. tagde);

tungelyd: d (ð): gleðja — glæde, bleðja — (af-) blade (ældr. blæde), steðja — stæde; biðja — bede; styðja — støde (og støtte, se s. 106);

r: smyrja — smøre;

l. dvelja — dvæle, kvelja — kvæle;

n: drynja — drøne;

læbelyd: p, overgået til b: lepja — labe;

f (v): hefja — hæve, krefja — kræve, tefja — tove.

2. Lydskifte.

a. Det sædvanlige er, at j ligegøres (assimileres) med stammens slutnings- medlyd, der kan være af hvilken som helst klasse. Selvlyden kan være lang, eller en tvelyd, men er oftest kort. Ligegørelse med en

ganelyd, kj til kk: þekja—tække, vekja—vække, klekja—klekke (ud-); sleikja — slikke; klækja — (be-) klikke;

gj til gg: hægja — hygge (i: omhyggelig);

— tungelyd, tj til tt: setja — sætte, nytja — nytte, flytja—flytte; overgået til dd: sitja — sidde (f. sitte);

dj til dd: veðja — vædde, ryðja — rydde; overgået til tt: styðja — støtte (og støde, se s. 105.);

sj til ss: gresja — græsse, dysja (begrave) — dysse;

lj til ll: telja — tælle, vilja — ville, skilja — skille; hylja — hylle;

nj til nn: venja — vænne, skynja — skønne, stynja — stønne;

— læbelyd, pj til pp: glepja (forstyrre) — glippe;

mj til mm: hemja — hømme, tenja — tømme, lemja — lamme (indvirk.), kremja (trykke) — kramme, fremja — fremme; rymja — brunme, symja — svømme (ell. af formen svimma);

I almindelighed kan assimilationen tænkes opstået af stræben efter at beholde den korte stamme-selvlyd; den ophører foran en anden medlyd: vakte, vakt; skilte, skilt (men: vilde — villet, Isl. viljat).

b. Undertiden foregår lydskiftet ved ombytning, idet j overgår til g i nogle ord, hvis sidste medlyd i stammen er l' eller r:

efter l i: selja — sælge, velja — vælge, dylja — dølge;

efter r i: verja — værge, sverja — sværge, ferja — færge, herja — hæрге, spyrja — spørge, og dette g beholdes igjennem hele böjningen.

I et tilfælde synes j at være beholdt, nl. i: spæja — spejde; men rimeligvis er det en forvansket form af Svensk speja, med indskudt d.

Efterat vi nu have fremstillet overgangen af j i Dansk efter de regler, som den her har fulgt, ville vi undersøge, hvor vidt den lader sig påvise i de nærmest beslægtede sprog efter de samme regler; og derpå vende tilbage til

modersmålet og se, hvorledes de nuværende former have i tiden udviklet sig af de gamle.

Her møder os da først

Færøisk,

der ikke er andet end det gamle norrøne eller oldnorske sprog, som igennem tiderne er forvandlet noget fra sin oprindelige skikkelse» (se Hammershajmb: Færøisk sproglære, i *Annal. for nord. oldkynd.* 1854). Forholdet er derfor her i almindelighed det samme som i Islandsk, og det med hensyn både til ordene (kun, at et par ord have fået svag bøjning: goyja gø, og doyja dø, dat. goyði, doyði), og til bøjningsformerne (vær byggjum, teir byggja).

Dog er j bortfaldt i: læa (le) og i siga (sige), tiga (tie), formodentlig ved påvirkning af Dansk; også undertiden flyta, ellers flytja.

På den anden side bliver en isl. form som sjá, se, udvidet i Færøisk til siggja, ligl. frja, fri (opr. ælske) til friggja.

Det norske folkesprog.

Endskjønt dets sprogarter ikke altid komme overens med hverandre i at beholde j i de samme ord, er dog formen med j at anse for den overvejende; så at det kun er få ord, i hvilke overgang fuldstændig har fundet sted. I des flere skifter den oprindelige form med de overgåede, især i dem, hvis medlyd er d, hvilket ofte elideres.

Bortfald af j uden erstatning kan finde Sted efter en nøgen selvlyd, idet endelsen (- a) tabes: sy, spy, fly; med beholdt endelse: tya, men også: te; — efter tvelyden ei: kleia (klø); derimod almindelig: døja eller døya (ɔ: døjja f. døjja); gjøja, tøja, strøja; efter bortfald af g i: læa, (le; se Færøisk ovfr.), men også: lægja og læja; sie og seie ell. seia, også: segja; — efter k i: svika, også svikja, og ellers skrikja, bleikja o. s. v.; ligeledes begge former i: skrika

og skrikje; — efter kk i rekka, strække til, men: rekkja, række; efter gg i: tigga, men: liggja, leggja, byggja o.s.fr.; med forlængelse af selvlyden, efter g i: moka, tiga, men også: tegja; efter d i: steda ell. stea, blade ell. bla, glea og gle, også: gledje; bea og be ell. bie ell. bije (bede); efter n i: skyna, men: stynja; efter r i: smøra, ellers: smyrja;

assimilation i: nytta, men: flytja; sette og setja, sitte og sitja; vedda, gleppa, men: lëpja.

Derimod ere alle sprogarterne enige i at beholde j efter l og r, så vel i almindelighed, som særlig i dem, hvor det i Dansk er gået over til g; dog forekommer: spyra ell. spøra, men sædvanlig: spyrja.

Svensk.

a. Oldsvensk.

Formerne med j ere her gennemgående; dog er der sket en begyndelse til overgang ved bortfald

efter en nøgen selvlyd: spyra, tea, og skiftende: döga ell. döa, dø og döja, strö og ströja, fly og flygja; efter k med stamme-selvlyd i: vika, svika, skrika, snika(?); efter g i: smöga, sviga (sveje); efter kk i: räkka og räkka, rykka og rykkja; efter gg: tugga og tyggja(?); efter sk; þriska og þryskja, öska(?) og ynskja; efter rk: värka, myrka; efter ng: stränga og strängja, singa, slinga, djunga (denge).

Forbindelsen gj efter en lang selvlyd er beholdt; f. e. nöggja, höggja.

b. Almuesproget.

Det forholder sig her omvendt af hvad vi så i Færøisk, Norsk og Oldsvensk; i de svenske sprogarter er overgang af j det sædvanlige; at det beholdes, er undtagelse; ikke sjelden skifte formerne.

Det bortfalder uden erstatning efter en selvlyd: sy,

spy, fly; begge former i: gö og gäja, dö og däja, läa og läja; klia og kläja; strö og ströja, ell. ströj og stråi;

efter en ganelyd l, med lang selvlyd i stammen: söka og sökja, steka; vika, svika, snika ell. sniga, slek(a) og släkja (slikke), skria (f. skrika), fika; möka (ydmyge); viga; med brudt selvlyd: blejka;

efter g overgået til j: nöja, plöja (ell. plöva) höja, fäja (ell. fägga), sväja ell. sviga (sveje); også i: smeja og smögja;

2, med kort selvlyd i stammen: räkka og räkkja; rykka, tykka; — ägga, lägga, ligga, tigg(a) og tiggja; bygga, tugga, stygga irettesætte, men styggja tugte; — tryska; virka, stärk(a); men: märkja (fejre); — skänka; svälga; dänga og dängja, hänga, flänga, slänga, vränga og vrängja; tränga, stränga, spränga; ringa; tynga, singa, slinga og slyngja; j er beholdt efter t (ell. tt); sätja, sitja, nitja, ell. sättja o. s. v.

Forlængelse af selvlyden i: späka, möga; säga og siggja (sija, sia), tiga (ell. tija, tia), gla(d)as (være glad), bläda, städa (rense stalden), väda ell. vedda og vädja; bida (bede); stya ell. stöja og stödja, stödi (fange fisk med lyster); dvala og dvälja, kväla; dröna og drönja; lapa; häva; kriva og krävja; desuden skila og skilja; väna; sköna, stön(a) ell. stäna og stynja; krama ell. krämä, främa; — säla og sälja; vara og väri (værge), svära og svärja; spura og spurja; eller: spöra, spörra, spöre og spörja, spöri; j er beholdt i: smyrja.

Assimilation i: täkka, väkka; hygga og hyggja; dussa; tälle (ell. tälä); glippa; lämna (ell. lämä), simma (ell. sema); desuden: kvekke (upp, oplive); valle (ell. vila); dölle ell. dylä).

c. Rigssproget.

Hvad der i sprogarterne ere vaklende, er fast i skriftsproget, eller som det kaldes rigssproget; hvad der hist er regelløst, er her mere regelbundet. Dobbelte former ere sjældne, og det er en bestemt regel, at j beholdes altid

efter r og l: smörja, spörja, härja, färja, värja, svärja, med bortfaldt g i sörja (f. sörgja); — dväljas, kvälja, tälja, vilja, skilja, hölja, dölja; sälja, välja; med bortfaldt g: svälja (f. svälgja), följa (f. fölgja).

Men udenfor disse to tilfælde begynder regelen at brydes; af de oven omhandlede ord have nogle på d, n, m og tt beholdt j, andre tabt det: städja, rödja ell. röja, bedja, men: bläda, vädas; dobbelte former i: glädja og gläda, stöda og stötta; — vänja, skönja, men: dröna, stöna; — främja, men: hämma, krama, (simma), brumma; dobbelt form: täinja og täma; — nyttja, men: flytta. Derefter bliver overgang af j almindelig og foregår efter de samme regler som i Dansk, til dels i de samme ord:

ved bortfald, idet endelsen a snart bortkastes: dö, strö; le, te; sy, spy, fly; snart beboldes: töa, klia (klø);

fremdeles: söka, kröka; steka, bleka; kika, vika, svika, skrika; mjuka; viga;

efter overgang af g til j: nöja, plöja, böja, höja, dröja (töve), fäja, svaja (eller på grund af bortfaldt g, for: nögja o. s. v. se s. 313);

efter fordoblet eller sammensat ganelyd: räcka, täcka, rycka, trycka, tyckas; egga, lägga, ligga, tugga, bygga, styggas (vid); — tröska, önska, värka, stärka, styrka; — kränka, skänka, tänka; — dänga, hänga, flänga, slänga, vränga, tränga, stränga (an-), spränga, ringa, tynga, sjunga, stinga;

med forlængelse af stammens selvlyd: späka, säga, (ell. säja), tiga, lapa og läpja; häva, kräva; ligel. gräsa, krama, og flere af de ovenanførte;

med assimilation: täcka, väcka, slicka ell. sleka, klicka (slå klik); også i: kvicka; — hygga; sätta, sitta; om flytta se ovfr.

Af ovenstående fremstilling vil det sees, at overgang af j, som var kun ringe i Norsk og Oldsvensk, sterkt ud-

bredt i det svenske almuesprog, men begrændset, eller standset i sin udvikling i rigssproget, er bleven gennemført i det danske skriftsprog. De eneste ord, som her synes at have beholdt j, ere de, i hvilke et enkelt g skulde følge efter en tvelyd, sjelden efter en selvlyd, idet at dette kan tænkes bortfaldt: nøje f. nøgje, — høje f. høgje, drøje f. drøgje, feje f. fegje, o. s. v. Men dette er også kun tilsyneladende; ti at j her er en overgang d. v. s. udtaleform af g, er klart af ældre Dansk, som i disse ord har g (gh) alene; altså: heygja - høg hæ, nøgja - nøghæ, plægja - pløghæ. Dette bløde g bliver i Sjælandsk til j (og til öj, sml. lög — löj, eg til ej, sml. stege — steje), hvilket j er kommet ind i skriftsproget i ordene: -höje, nøje, plöje; feje o. s. v. I Jydsk er overgangen ligeledes j efter e-lyden (opr. æ, ei): fej', nej'; men w*) efter ældr. Dn. ø (opr. œ, ey, y), Jydsk ö, der skifter med y og o: -höw', nyw', plow'; men ligesom dette w kun kan have g til sin forudsætning, må man slutte det samme om hint j. — Efter Svensk, almuesprog og rigssprog, kunde j snarere ansees for at være beholdt i sådanne ord, da j i andre tilfælde er vedblevet i sproget; men herimod strider dobbelte former som plöja og plöva, i hvilke j og v uden tvivl have samme oprindelse, nl. g. — Iøvrigt sees, at de to sidstnævnte arter af Svensk, på de anførte undtagelser nær, deltage med Dansk i overgangen af isl. j; men deri komme alle nordiske sprog eller sprogarter på den skandinaviske halvø overens, at ingen af dem har overgangen af j til g.

Vi skulle derefter betragte, hvorledes gerningsordene med j efterhånden tabe dette i Dansk, så at det til sidst helt forsvinder; — og gå derfor ud fra

a. det ældre sprog.

I skånske Lov (omtr. 1160) eller *ældste* Dansk beholdes endnu j (skrevet i): sökia, sætia, læggia, sighiæ,

*) = engl. w.

kræfiæ, sæliæ, hylia*). I de skrifter derimod, som man sædvanlig henfører til tidsrummet for *ældre* Dansk, fra midten af 13 til midten af 14de hundredår, er overgang af j indtrængt. Således i Eriks sjælandske lov, hvor j vel beholdes efter en tungelyd: stythiæ, swæriæ, sæliæ, dylæ, og ofte efter en ganelyd: søkiæ (ell. søki), tykkiæs, liggæ, fylghæ, men bortfalder i sighæ, og skiftende: læggiæ (ell. læggi) og læggæ. Sterkere er bortfaldet udført i jyske lov (1240): fly; søkæ, læggæ, sighæ, krævæ, hylæ (o: hylle), sætæ, sælæ, medens j kun findes i sitiæ, bygiæs og bygi; dobbelte former i skiliæ og skilæ; wæriæ (ell. wæri) ved siden af: swæræ. — Skrifter fra de to næste hundredar, eller fra midten af 14de til midten af 16de hundredår, der stå som mellemlid imellem ældre og nyere Dansk, og hvis sprogform sædvanlig kaldes Gammel-Dansk, bære gennemgående præg af sproggæringen; alt er her i opløsning, idet de ny former søge at fortrænge de gamle, der endnu kæmpe for deres tilværelse, undertiden endog ved ligesom at tvinge sig frem, f. e. lædies, pynier, hvor i (j) ikke er oprindeligt, ti det hedder i Isl. leidast (ledes ved), pínar (eller pínir). På grund af opløsningen blandes altså de gamle og de ny former med hverandre, og man kan derfor påvise to rækker af former, en med j (i) og en anden med overgang; dog kan noget måske tilregnes afskriverne fra en senere tid. Vælg vi, til eksempler for det 14de hundredår: »helgenindelegender» og for det 15de Henrik Suso: »gudelig visdom», begge udgivne af C. Brandt, finde vi således med noget forskellig retskrivning:

føliæ	følle
swæliæ	swælugh
bithiæ	bidæ ell. bedæ
duellie	dwæle(s)
tæliæ	tæle

*) se K. J. Lyngby: Udsagnsordenes bøjning i jyske lov o. s. v. Kbh. 1863.

uiliæ	ville
skilies	skille
sæliæ	sælæ
uæliæ	uæle ell. vælle
spørie	spøre
swæriæ	swæрге

i have desuden: smørie, uæri. Formerne uden j ere indkomne fra talesproget.

Lideformens endelse i infinitiv har tre former; 1. de, som beholde j, have -ies (-jes): sælies, tellies, skilies ell. skillies, spøries; 2. de, som bortkaste det, have -es: skilles (skrevet: skylles); 3. fælles for begge er -is: sælis (sæliss), hvor i kunde synes at være en levning af ie (je) med bortfaldt e. Men heller står -is istedenfor -es, både fordi -is er en meget brugt form for -es også i andre tilfælde, f. e. næruændis, himmerigis, engenledis, og fordi denne endelse betegnes således i navneformen, længe efterat j er bortfaldt; i 17de hundredår ikke alene f. e. i tryckis; kreffuis, men også i kastis, løsis, forsamlis, ved siden af -es, f. e. ophöyes.

I øvrigt er overgang af j almindelig i dette tidsrum; og da dets overgangsformer ligge til grund for vore nuværende, skulle de anføres her, for så vidt de forekomme; hvorhos bemærkes, at fremsættende nutid i flertal, og ønskende nutid ere lige med navneformen, samt at g endnu ikke er gået over til j, f. e. nøghe, bøghe, høghe og høghis, dog vise former som seyæ og sey (sige) hen på denne overgang. I 14de hundredår forekommer således:

bortfald af j; dø, fly thee; — vighæ, swige, stryge; — ræcke (ønsk. m.), tickis; lægge, ligge, tigghe; merke, styrkis (nut. ft.); filge (og filughe, filugh se s. 118); — sighe, glædis, kræne, også i: hylæs (hylles), sidhe, og flere af de ovennævnte; ombytning ved assimilation; begyndelsen hertil sker ved former som duellie, tellies, idet lj i udtalen bliver til lli, hvorefter e bortfaldt; skilies - skillies - skilles;

ved ombytning med g, i: swæрге (forsvæрге, frems. nut.

frt. »at thu haver coner skyld (skilt) veth theris husbonder, oc forswærge at dyrke gude);

i 15de hundredår:

bortfald af j: dø, læ ell. lee; søghe, qwæghe, swighe; — række, tækkes; lægge; — ønske; merka- (i: merkande), styrkes; tænke; hænghe, trænge, sjwnghe; — sighæ (og efter jydsk udtale: seyæ ell. sey ɔ: sej'); thiæ (ell. tiæ); glædhe, bedhe, også i site ell. side, sede (sedende); og ved bortfald af g: søræ, -døle; ombytning ved assimilation: uække; sætte, fremmes; og flere blandt de dobbelte former anførte.

I skrifter fra det 16de hundredårs anden halvdel, som føre fra Gammel-Dansk over i det nyere sprog, f. e. i Peder Plades »visitatsbog» *) (omtr. 1550), forekomme former med j (i) kun sjelden: verie (men kirke - verge) døllies; idet overgangen er her det almindelige, på samme måde og til dels i de samme ord, som nu for tiden. Stammens sidste medlyd g er overgået til j, skrevet y: bøye, pløye, og ombytning af j med g, som forekom en gang i kildekriftet fra 14de hundredår, men slet ikke i det fra 15de, er her optaget igen, og, forekommer tre gange: selge, spørge (også: spörre), suerge.

b. Det nyere sprog.

Særlig om overgangen af j til g.

1. Skriftsproget.

Af det foregående have vi set, hvor nødig sproget har villet slippe sit gamle mærke j i gerningsordene; at det giver afkald derpaa sker kun igennem en kamp, der må have stået på i fire hundrede år. I 12te hundredår ere formerne endnu de oprindelige alene; men i 13de findes overgangsformer, blandede med de oprindelige; i 14de og 15de have hine fået magten; i 16de nærme disse sig deres

*) udgivet af A. C. L. Heiberg, Kbhvn. 1867, men vistnok i filologisk henseende uheldig.

ophør; men først i 17de hundredår kunne de betragtes som fortrængte, og overgangen som fuldendt. Grunden til den seje fastholden af j må være en — måske dunkel — bevidsthed om, at dette er et ægte gammelt nordisk mærke, som man havde vanskelig ved at give slip på. Men som årsag til dets gradvise aftagen og fuldstændige fortrængelse kan man anse sprogets adskillelse fra søstersprogene og dets derpå følgende neutralisering ved nygermanisk indflydelse, hvorved hin bevidsthed efterhånden svækkes endnu mere og tilsidst tabes.

Men hensyn særlig til overgangen af j til g, har denne haft en lige så lang og besværlig kamp at bestå, inden den sejrede. Den begyndte i 14de hundredår og fortsattes igjennem (15de og) 16de, men således, at den her skifter med andre former: spørge med: spørre. I 17de hundredår, f. e. i Helvaders *chronologia Christi* og Apostlenes gerninger (1634) har g fortrængt j; men herved er at mærke, at g forekommer kun i navneformen: spørge, verge, sverge, selge, og i den deraf dannede nutid: spørger — men at det sprogrigtig (se s. 324 flg.) bortfalder i datiden og i fortidens tillægsform af dem, som forandre stammens selvlyd: spurde (sml. smurde ell. smuurte), solde, solt; ligeledes [velge] — valde - valt; [dylge] - dulde (og ved en falsk analogi: følger byd. m. fit. - fulde - fuld). I øvrigt er g endnu ikke fastere, end at andre overgangsformer også her indblandes; i navneformen: spøre, suære; og (stemmende med oldsproget) i nutid frem. ent. spør (= spyr), suær (= sver), byd. fit. spører (= spyrîð).

I 18 hundredårs 1ste halvdel er der sket det fremskridt, at formerne ere blevne fastere, så at de i det mindste i det samme skrift sjelden findes blandede. Men overgangen g er endnu ikke optaget i alle de ord, hvori det nu findes; således i bibeloversættelsen af 1770 ikke i: (ud)vælle — væller — yalde (alm.) ell. valte, valdte — valt fit. valte ell.

valde*) — byd. m. ent. væl fit. væller; f. e. 2 Sam. 17, 1: jeg vil udvælle 11000 mænd; 16, 18: hvilken Herren udvæller; 1 Msb. 13, 11: Loth udvalde al den slette hos Jordanen; Salm. 78, 67: han udvalte ikke Ephraims stamme; Ebr. 11, 25: han udvalgte heller at lide ondt; 1 Sam. 2, 28: jeg har udvalt ham af alle Israels stammer; 2 Sam. 10, 9: da udvalte han af alle de udvalte i Israel; 2 Msb. 6. 14, 7: han tog 600 udvalde vogne; 17, 9: udvæl os mænd, og drag ud; Josv. 8, 3: udvæller i dag, hvem I vil tjene; — og det er tabt igen i: svære, (se ovfr.) nutid ent. sværer (alm. svær) fit. svære; byd. m. ent. svær, fit. sværer; f. e. 3 Msb. I skal ikke falskeligen svære ved mit navn; Præd. 9, 2; den, som sværer; Mt. 23, 16: hvo som svær ved templen; Jes. 48, 1: de, som svære ved herrens navn; 1 Msb. 25, 33: svær mig i dag; Jos. 2, 12: sværer mig ved Herren. I de gerningsord, som have fået g, bortfalder dette udenfor nutid af dem med forandret selvlyd: selge — selger, fit. selge, byd. m. selg, fit. selger — sol(d)te — sol(d)t, og i navneordet: sal (salg)**); spørge — spørger og spør, fit. spørge; byd. m. spørg og spør, fit. spørger — spurde — spurt; og i: spørgsmål***). Det bliver igjennem hele bøjningen kun

*) Formen val som navneo. (alm. vald) haves endnu i: valplads sml. Valhald, valkyrje, af Isl. valr, de faldne helte, eg. de udvalgte.

***) 1 Msb. 37, 27: lader os selge de Ismaeliter ham; 2 Msb. 21, 7: naar nogen selger sin daatter; Sakar. 11, 5: de, som selge dem; 1 Msb. 25, 31: selg mig i dag din førstefødsel; Luk. 12, 33: selger, hvad I have, og giver almisse; 1 Msb. 47, 20: de Ægypter soldte hver sin ager; Joel 3, 8: I have soldt Judæ børn; Jes. 50, 1: I ere soldte for eders misgjeringer; Sir. 27, 2: imellem kiøb og sal*) bedrives synd.

****) Job. 40, 2: jeg vil spørge dig; 1 Krøn. 21, 3: hvorfor spørger min herre efter dette? Apg. 10, 29: saa spør jeg eder nu; Joh. 16, 19: derom spørge I iblandt hverandre; 1 Sam. 25, 8: spørg dine unge karle; 5 Msb. 32, 7: spør din fader; 1 Krøn.

*) sml. vort — sel (rettere: — sæl) i handsæl (handsæl) Isl. handsæl.

i dem med datid på — ede, tlf. — et: værge — [værger] — værgede — værget*) (Isl. varða -- varit); dølge — dølger — dølgede — dølget (ell. dølgt**), hvor den oprindelige bøjning (Isl. dulti — dult) er forladt fra 17de hundredår (se: dulde s. 317), eller glemt.

I sidste halvdel af 18de hundredår er endelig overgangen af j til g fuldbyrdet, og hos Johannes Evald († 1781) sluttes kresen af de gerningsord, som både få dette g i navneformen og beholde det helt igennem som en del af stammen, således som i det nuværende skriftsprog. Hermed er da det oprindelige j udelukket af de danske gerningsord som kendebogstav; kun i et ord er der endnu tvivl om j eller g, idet så vel udtale som skrivebrug vakler imellem hærje og hærge, isl. herja (af herr, en hær). Det kommer her an på, om man skal følge oprindelsen og altså skrive: hærje, eller analogien, og da: hærge. Følger man den første, må man et af to: gøre formen til en undtagelse, eller også lade alle andre, hvor g er indtrådt, rette sig efter dette ene ord, altså: værje, sværje, hærje, og: spørje. Det første synes unødvendigt; det sidste er umuligt. Her er uden tvivl et tilfælde, hvor man bør følge analogien og skrive: hærge***), hvilket er ligeså god en form som: værge o. s. v., og er desuden brugt af flere forfattere, navnlig af

16, 11: spørger efter Herren; 1 Msb. 32, 29: Jakob spurde; Apg. 23, 29: havde spurdt, af hvad land han var; Mt. 22, 46: ingen torde ydermere gøre sporsmaal til ham.

*) Makkab 9, 2: der det menige folk løb an at værge sig; 12, 27: de stærke unge karle værgede af med styrke; 1, 11: som vi der ellers maatte værget os imod kongen.

**) 1 Msb. 18, 17: skulde jeg dølge for Abraham det jeg gjør; Salm. 40, 11: jeg dølger ikke din miskundhed; 1 Mos. 37, 26: om vi dølge hans blod; Josv. 7, 19: døl det ikke for mig; Jes. 3, 9: de dølgede den ikke; Job. 6, 10: jeg haver ikke dølget den Helliges taler; Salm. 69, 6: og al min skyld er ikke dølgt for dig.

***) deraf kan dannes: hærgning; men formen hærjning er svensk.

Rask, se Angels. sprogl. s. 57: hergian hæрге (forskelligt fra herian rose). Deraf følger imidlertid ikke, at formen »hærje« skal udstødes af sproget; den kan bevares som en poetisk form, ligesom f. e. navneo. »Verje« hos Evald: således plejede ikke Rolf at give sine Tjenere Verje i Hænderne; se Rolf Krage 5, 5. (Ellers Værge: hans Værge hamrede saa fast, se Fiskerne 2, 5).

De her omhandlede overgangsformer i deres forskellige arter afgive talende vidnesbyrd om, at det, som i stamsproget er helhed og enhed, er i de afledte sprog, særlig i Dansk, blevet brudt og spredt. Grunden hertil må også for nærværende punkt søges deri, at oldsproget ophører i Danmark at tales i sin renhed, efterhånden forsvinder, og opløses i sprogarter, som, idet de ingen fast litteratur have at støtte sig til, fare vild fra det oprindelige, og trænge sig frem, hver med sine udtaleformer, hvilke gøre fordring på at gælde med lige ret, hvorved forblandingen fremkommer. Et billede herpå frembyder middelalderens Dansk, således som vi se den af de forhen anførte sprogprøver, idet j snart bortfalder: uæle, tæle; snart assimileres: uælle, skille; snart beholdes, ænten rent: uæliæ, tæliæ, eller blandet med assimilation: tellie, duellie; snart endelig stammen forvanskes ved indskydning af en selvlyd (u) imellem de to sidste medlyde (lg): filugh ell. filughe, swælugh). Idet der skal danne sig et nyt skriftsprog, fremkommer nødvendigvis en famlen imellem formerne; man må nøjes med at opnå ydre konsekvens; om indre enhed kan der ikke mer være tale. Til sidst bliver man kun enig om at lade j aldeles fare, og det endog i de gerningsord, hvis sidste medlyd er en ganelyd, og som i oldsproget oftest kræve j. Kun i nogle få med l og r til slutningsmedlyd indføres et surrogat for j, næmlig g, uden tvivl dels fordi j, hårdt udtalt, har lydt som et blødt g, dels ifølge analogi med andre ord, som have g; f. e. swælugh rettes til svælge, filugh eller filughe til filge og følge, og ligeledes: uæle til vælge, sæle til sælge, døle

til dølge; så rettes også søræ til søрге, og derefter: spørre til spørge, suære til sværge, ligedan: værge o. s. v. Efterat dette g en gang er kommet ind i gerningsordenes navneform og beholdes igennem hele bøjningen, går det også over i de tilhørende navneord: salg*), valg*), en færge, en og et værge, dølgsmaal, spørgsmål; og overgangen af j til g er gennemført i sine konsekvenser. For fuldstændigheds skyld anføres her bøjningen i hovedtiderne af gerningsordene med denne overgang:

sælge	— sælger	— sålgte	— sålgt
vælge	— vælger	— valgte	— valgt
dølge	— dølger	— dulgte	— dulgt
og færge	— færger	— færgede	— færget
hærge	— hærger	— hærgede	— hærget
værge	— værger	— værgede	— værget
sværge	— sværger	— svor	— svoret
spørge	— spørger	— spurgte	— spurgt

2. Talesproget.

Når spørgsmålet bliver, hvorledes talesproget forholder sig til de anførte former, da er det en almindelig regel, at alle de omhandlede gerningsord her blive j-løse ligesom i skriftsproget; men med hensyn til overgangen af j til g må der skjælnes imellem det højere talesprog og omgangssproget. Det højere (deklamatoriske) foredrag stemmer med skriftsproget, dog kun i navneformen og de deraf dannede; idet at det hævder den fuldstændige udtale ikke alene af »følge, søрге», hvis g er oprindeligt, men også af »sælge, vælge, dølge; hærge, færge, værge, sværge, spørge», og i det hele hvor der efter lg, rg følger en selvlyd (e), altså: sælger - sælgende; spørger - spørgende, o. s. v. hærgede - hærget, o. s. v. også i bydende mådes ental: sælg, spørg, o. s. v. og i: salg, spørgsmål. Men udenfor hine bøjningsformer

*) om formerne - sel og val - i sammensætninger, se ovfr.

bortfalder g i udtalen, så at datid og lid. tillægsform lyde som: sålde-sålt (stødtone), valde-valt, dulde-duld, spurte-spurt (holdtone), ganske som i det 17de hundredårs skriftsprog; og i analogi med stamsproget. Ti det vilde være næsten uoverkommeligt og dertil mislydende, at udtale former med lgt, rgt*) (sml. ljt, rjt), navnlig i tillægsformen, især når så tung en selvlyd som a, å eller u går foran disse medlyds-forbindelser. — I omgangssproget (dagligtale) bortkastes eller assimileres g ikke alene i datid og l tillægsform, men undertiden selv i navneformen, endskönt nogen almindelig regel herfor næppe kan gives, da de forskellige dialekter her let ville gøre sig gældende, og afvigelser derved fremkomme; dog synes de alle at stemme overens i formerne: sälle, färre, spörre (ell. spöre**), nut. spör; byd. måde: säl***), fär, spör. Ti den daglige tale har aldrig yndet dette g; den skyldes det, at g er bortfaldt endog efter en selvlyd i: vië, tië, (se s. 306 fl.) ligesom oftest i sië, datid: saë, f. sige, sagde, og at stammens g er blevet til j i: böje, feje o. s. v. (se s. 306); så meget heller vil den undgå det, hvor det falder vanskeligt at udtale hurtig efter en medlyd †).

3. Folkesprogene.

Da folkesprogene ligge til grund for talesproget, er det en selvfølge, at de må forholde sig lige så modstræbende til j, som dette. I øernes sprogarter ere formerne omtrent de samme som i det daglige talesprog; kun undertiden med forskelligt tonehold, f. e. kräwe f. kræve, töwe f. tøve; eller

*) jvfr. Isl. mart f. margt.

**) sml. i dagl. tale: fölle, bjerre, sörrer, f. følge, bjerger, sörrer; med spöre sml. smöre.

***) ä er den korte æ-lyd.

†) I Isl. udfalder g af tre medlyde, hvoraf den første er l eller r i lgs, rgt, rgn f. e. fylsni f. fylgsni, mart f. margt, morn- f. morgn - af morgin -.

med bortfald af stammens d, f. e. i Fynsk: blaë f. blade; glæë f. glæde. I de jydske sprogarter bortfalder endelsen -e i navneformen, og dermed tillige det foregående d: blå*) (blade), gle' (glæde); og stammens g. efter en selvlyd bliver her w, f. e. plow', böw' o. s. v. (se s. 313). — På den anden side ere alle de danske sprogarter enige i deres modstand imod overgangen af j til g, hvilken de slet ikke anerkende, men ænten assimilere g (j) eller bortkaste det, med forlængelse af stammens selvlyd. Det første finder sted især i øernes sprogartklasse, det sidste i halvøens; begge dele i navneformen og fremsætt. nutid. I datid og lid. tillægsform bortfalder naturligvis g i dem, som forandre selvlyden (se s. 321), imedens assimilation anvendes i dem med -de (-d) og -et. — Ifølge heraf blive formerne navnlig i Sjælandsk: navnef. sälle, (ud)välle, dølle, spørre; nutid. säller, (ud)väller, døller, spør; datid og lid. tillf. som i talesproget (se s. 322); fremdeles: navnef. färre, värre—färrer, värrerf—ärrede o. s. v.; — navnef. svære, nutid: svær. — I Jydske forkortes ordet således i navneformen og til dels i frems. nutid, at kun den nøgne stamme bliver tilbage, med medlyden (l ell. r som udlyd:

säl ell. säll	— sæler ell. säl	— sol' ell. säll	— söl ell. såld.
döl	— døler ell. döl	— döll	— døld
färr (ell. färre)	— färrer	— färred	— färret
värr (ell. värre)	— värrer	— värred	— värret
swær'	— swær	— (sør)	— (sören)
spør'	— spører ell. spør	— spur'	— spür.

Formerne färre og värre i Jydske ere fremkomne derved, at rg efter bortfaldet af -e er udvidet til reg med fordoblet r, hvorefter også g er bortfaldt (sml. sorre f. sorreg ell. sorrig f. sorg); »vælge» omskrives heist i Jydske, og »hærge» forekommer ikke i nogen af klasserne.

Af det anførte sees, at begge klasser af sprogarter

*) med slæbende tonehold.

kunne spores tilbage til det ældre sprog fra 14de og 15de hundredår; på den sjælandske tyder: uælle, på den jyske: sælæ, uæle, dølæ, spøre.

Om de nyere forsøg på at bortkaste g i skrivebrugen.

I den senere tid har der hos somme skribenter vist sig en bestræbelse for at bortkaste det omhandlede g ikke alene af datid og tillægsformen, men også af navneformen, og de dertil hørende bøjningsformer. Denne bestræbelse, der kun er et enkelt led af den hele række af forsøg på at simplificere retskrivningen, er begyndt med ordet »spørge«, hvilket igen skrives: spøre, frems. nutid: spør (kort ø), flt. spøre, altså byd. måde: spør! flt. spører! (eller spör o. s. v.), i datid spurte, tillf. spurt (û), fremdeles at »sælge« dat. solte*), tillf. solt*), af »vælge« dat. valte, tillf. valt*). Hvor vidt er nu et sådant forsøg berettiget i nærværende tilfælde? For det fuldstændige bortfald af g taler 1, gammel hæv, 2, udtalen, 3, den omstændighed, at stamsproget dog i datid og lid. tillægsform bortkaster j, hvoraf g jo er en overgang. Men med hensyn til formen »spøre« (og de deraf dannede) gendrives disse forsvarsgrunde let; ti 1, har vel det ældre sprog — dog ikke ældre end fra 14de og 15de hundredår — formerne spøre (senere spørre) — spør; men ved siden af spøre bruges spørre (-je), spørrendis, som den ældste og korrekte form. 2, Når der vises hen til udtalen, kan hermed kun menes den daglige tale (sml. svære, svær f. sværge, sværger); men der hersker, som bekendt, ofte vilkårlighed, hvilken ikke kan gøres til regel for en skriftform. Den ædlere udtale vedkender sig g (se s. 321), og den alene kan komme i betragtning ved bestemmelse af et ords retskrivning. 3, Det er vel så, at stamsproget bortkaster j udenfor navneformen og frems. nutids

*) Dr. phil. O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred. Kbhvn. 1870.

flertal; men når så er, følger heraf netop, at bortfaldet ikke bør finde sted udenfor frems. nutids ental, samt datid og lid. tillægsform, og altså i det mindste ikke i navneformen og frems. nutids flertal, samt byd. måde og hndl. tillægsform. For bevarelsen taler tilstrækkelig dets hjemmel i oldsproget, da det stammer fra isl. j; men hovedsagen er, at det netop er dette j, eller det oprindelige i, som i den klasse af gerningsord, hvortil »spørge« hører, har bevirket omlyden i navneformen og i de deraf dannede bygningsformer: af stammen [spuri-] er navneform spyri-a — spyrja, fremsættende nutid ental 1 prs. [spyri] — spyr, flertal 1 prs. spyrjum, 3 prs. spyrja, bydende måde ental 2 prs. spyr, handlende tillægsform spyrjandi. I Dansk er i ell. j overgået til g, og y skrevet ø, altså: spyrje — spyrge — spørge o. s. v.; som tegn for j bør derfor g ikke undværes i de nævnte böjningsformer. At det er kommet ind i datid og lid. tillægsform er derimod ikke hjemlet i stamsproget, men er et af de overgreb, hvori de forrige tiders uvidenhed eller vilkårlighed har gjort sig skyldig ved en misforstået stræben efter konsekvens, så at g i disse to böjningsformer står kun som et ortografisk mærke; medens j her bortfalder i Norsk og Svensk, ligesom i Islandsk. De sprogrigtige former ere altså: spørge (navnef. og nutid flt.) — spurte — spurt*), og følgende: sælge — sålte — sålt**), vælge — valte — valt***), dølge — dulte — dult†); kun have formerne sålte, valte det ubehjælpelige ved sig, at de stride mod former, som navneordene salg, valg, af hvilke g næppe lader sig fortrænge. — Når vi nu en gang have flertalsformerne: spørge, sælge osv. sker det næsten uundgaaeligt, at g også kommer ind i ental: spørger, sælger o. s. v. (Jfr. Jydske lov: æriær, bæriær, hvor

*) sml. spurde — spurt s. 318.

***) sml. salde — sald Jdsk. lov, og solde — solt s. 317.

***) sml. valde — valt s. 317.

†) sml. dulte Jdsk. l. og s. 317.

navneformens og flertallets j er trængt ind i fremsættende nutids ental, sml. svensk säljer, spørjer af sälja, spørja; se Lyngby: anf. skr. s. 112 not.

Videre end til datid og lidende tillægsform bör bortfaldet af g i de nævnte ord altså ikke udtrækkes; ialfald har man ikke ret til at tvinge det daglige sprogs former ind i skriftsproget, hvis bestræbelse det har været, og hvis opgave det altid må være, at værne om sin renhed, ved at sætte en grændse for omgangs sprogets indblanding.

Om grunden til overgang af j i de omhandlede gerningsord, navnlig ved bortfald, tilføjes endnu til slutning, at da det er en regel, at j i stamsproget kun står foran bindelydene -a og -n, men bortfalder foran -i o: kort e-lyd, kan overgangen af j i Dansk forklares deraf, at a i navneformen og u i nutids flertal (1 prs.) ere gået over til e. Skånske lov, hvor navneformens endelse er snart -a, snart -æ, har vel endnu j (*i*) foran æ: sighiæ o. fl. ved siden af læggia o. fl. (se s. 313), men efterat -æ er blevet enerådende, er j, som vi have set (se s. 314), sterkt på veje til at forsvinde; og efterhånden som sproget udvikler sig, tabes j mer og mer, indtil der kun er et utydeligt spor tilbage. Selv i Svensk, hvor dog -a vedbliver, ere gerningsordene med j i det væsenlige indskrænkede til enkelte klasser; og at det er tabt i de fleste, er rimeligvis sket ved påvirkning af Dansk. Denne har også fundet sted i Norsk, om end kun i ringe grad, da sprogarterne der, indstængte mellem fjældene, lettere have kunnet holde sig fri for fremmed indflydelse.

FLINTSTENSBRUD FRA DEN YNGRE STENALDER I BELGIEN OG ENGLAND.

1. A. BRIART, F. CORNET og A. HOUZEAU DE LEHAIE: *Rapport sur les découvertes géologiques et archéologiques faites à Spiennes en 1867* i *Mémoires de la Société des sciences - - du Hainaut, année 1866-67*, Mons 1868, pp. 355-392, og
2. Rev. W. GREENWELL: *On the opening of Grime's Graves in Norfolk* i *Journal of the Ethnological Society of London*, Januar 1871, pp. 419-439.

AF C. ENGELHARDT.

Meningerne om den yngre Stenalderes Kultur have i de senere Tider forandret sig meget. Det antoges tidligere, at Befolkningen var Vilde, som udelukkende levede af Jagt og Fiskeri, og som, efter hvad Professor Sv. Nilsson og efter ham blandt Andre Dr. Wibel have paastaet, endog tildels boede i saa ubekvemme Huse, som Jættestuerne maa have været. Men disse Meninger kunne neppe holdes ligeoverfor dels de mange udmærkede Pragtvaaben og Redskaber af Sten, der jevnlig opdages, dels de om en høj Kultur vidnende stenbygte Grave og endvidere de ikke faa Beviser for Husdyrshold, som ere fremkomne i de senere Aar. Jo højere denne Kultur kommer til at staae for os ved de saaledes fremdragne Kjendsgjerninger, desto større bliver ogsaa Forskjellen mellem den og den ældre Stenalder, der for det vestlige Europas Vedkommende væsentlig repræsenteres ved de i Flodgruslag, i Moser og i Bjerghøler fundne Oldsager.

Et vigtigt Bidrag til Belysning af dette Spørgsmaal synes mig givet i de Meddelelser, som ovennævnte belgiske

og en engelsk Forfatter have bragt om Opdagelser og Undersøgelser af Flintbrud fra den yngre Stenalder, og idet jeg henleder mine Læseseres Opmærksomhed paa dem, skal min sammentrængte Fremstilling ikke gjøre Bekjendtskabet med de originale Afhandlinger overflødig.

Egnen ved Spiennes, en halv Mil syd for Mons i Hainaut, har allerede siden 1847 været bekjendt paa Grund af meget betydelige Levninger af gamle Værksteder for Tilhugning af Flintredskaber, som træffes paa Markerne, især ved Brederne af den lille Flod *Trouille*, ved hvilken Spiennes ligger.*) Oldsagerne, navnlig Øxeblade, Flækker og Skjerve af Flint, ere saa talrige, at Sletten paa Flodens høire Bred syd for Byen kaldes Flintmarken, *camp à cayaux*, og paa den venstre Bred indtage de etsteds en Strækning af 500 til over 600 Fod (150—200^m) i Længde og ere undertiden af en meget betydelig Mægtighed. I de dybere liggende Jordlag træffes de aldrig. Værkstederne ved Spiennes ere blandt de betydeligste, der kjendes, maaske ligesaa store som Værkstederne ved *Pressigny-le-Grand*, en lille By ved *Claise* Floden i *Indre-et-Loire* i Frankrig. Flinten paa sidstnævnte Sted er af gulig brun Voxfarve og let at skjelne fra Spiennes Flinten.

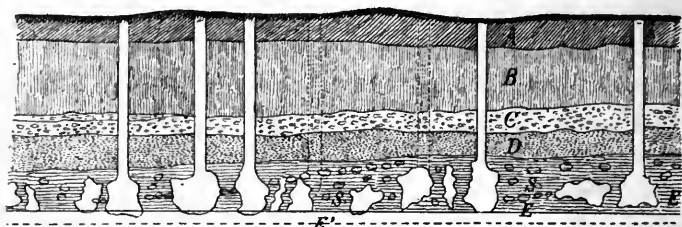
Den afdøde Vicepræsident *A. Toilliez*, der havde en rig Samling af Flintsager fra Spiennes, og som særlig havde studeret dem baade med Hensyn til Former og til Leiringsforhold, udtalte i 1860, »at det øvre Lag med bearbejdede Flintstykker er helt forskjellig fra det dybere liggende Rullestenslag med Levninger af *Rhinoceros* og *Elefant*. Omendskjønt hint Lag mere og mindre fuldstændigt dækker omtrent 60 Tønder Land af to Høie, er det dog kun Stedet for et sær-

*) En Række af disse Oldsager er i det ethnographiske Museum i Kjøbenhavn.

deles stort Øxefabrik, hvis Raamateriale, Flintsten, findes i stor Mængde i Nærheden.» Og han erklærede senere, at han kjendte gamle Gruber, sænkede igjennem Skrivekritet i Nærheden af Spiennes af Stenalderens Folk, som derfra skaffede sig Flint. Allerede i 1842 stødte man ved Gravninger for at skaffe Flint til Fajancefabrikernes Brug paa flere gamle underjordiske Gange, hvor der opsamledes mange Brudstykker af Hjortehorn og et Stykke Elsdyrshorn. Men Opdagelsen blev dengang ikke videre paaagtet, og det var først i 1867, at en geologisk-antikvarisk Comite, der var nedsat af det lærde Selskab i Mons til Undersøgelse af Gjennemskæringerne og Gravningerne i Anledning af et Jernbaneanlæg, og blandt hvis Medlemmer ovennævnte tre Forfattere vare, fik Kjendsgjerningen bestyrket ved nye og omfattende Iagttagelser.

Paa Steder, hvor Kritet var dækket af tertiære og quaternære Lag af 20 til 30 Fods Mægtighed, ere de gamle Minegravere komne ned til Skrivekritet, der indeholder det eftersøgte Materiale, ved Hjælp af Brønde eller Skakter, som vare lodrette, snevre og runde, omtrent 26 Fod dybe, — etsteds var Brønden 35 Fod dyb — og 2 til rigelig $2\frac{1}{2}$ Fod i Tværmaal (Fig. 1.) Skakterne ere ofte lidt tragt-dannet udvidede foroven og forneden. Næsten alle ere tilkastede med Kritblokke forneden og Flintskjerve foroven; nogle ere helt fyldte med Dyndjord. Flere end 25 gamle Brønde bleve opdagede alene ved Jernbane Gjennemskæringen, undertiden meget nær ved hinanden. Mange synes at ligge i samme Plan og efter en ret Linie, uden at det kan afgjøres, om denne Ordning er tilfældig, eller om Minegraverne have fulgt den for at føre deres underjordiske Gange i den rigtige Retning. Alle Skakterne vare nemlig i Forbindelse med underjordiske Minegange eller Stoller, der iøvrigt ere af ringe Udstrækning og følge Flintlagets Retning, Sydvest og Nordost. Gangene ere meget uregelmæssige; Høiden mellein noget over halvanden Fod og til henved $6\frac{1}{2}$ Fod, Bredden

3 til 8 Fod. I Gangene er der sket talrige Sammenstyrtninger, som undertiden have forplantet sig tværs igjennem Kritet til det overliggende Sandlag; men som oftest ere de tilkastede med Fyld, formodentlig fra Udgravningen af andre Gange, og Fyldningen synes at være foretagen efterhaanden, som Arbeidet i de underjordiske Gange skred frem, thi Skjervene i Fylden have ingen eller næsten ingen Patina.

1.

1. Tværsnit af den østlige Del af Gjennemskæringen ved Spiennes, med de gamle Skakter og Stoller. Længde og Hoide 1:500. A. Øverste quaternære Lag, Teglværksler, Dyndjord (*limon supérieur*).

B. Mellemste Leie af det quaternære Lag (*erguson*); det bestaaer væsentlig af gulagtig, sandet Dyndjord af ringe Sammenhold og uskikket til Teglværksbrug.

C. Nederste quaternære Leie eller Rullestenslag. Deri er fundet Knokler af uddøde Dyr og Flintoxer af den ældgamle Form og Tilhugning.

D. Sandlag.

E. Skrivekrit.

F. Hvidt Krit, omgravet af Menneskehaand.

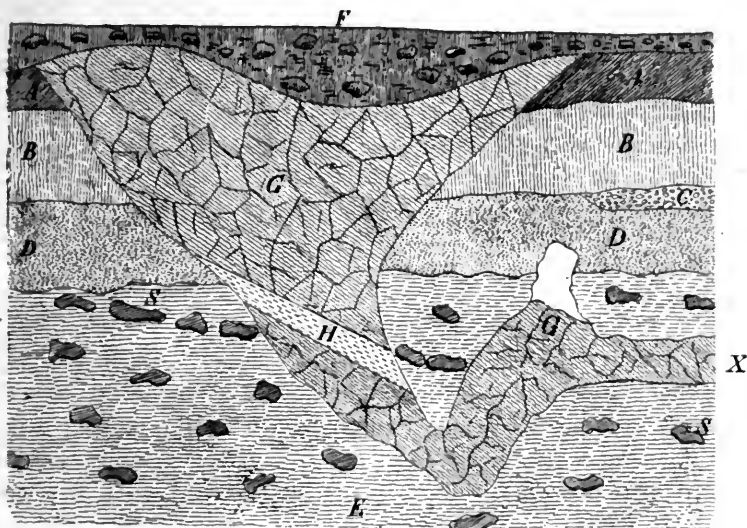
G. Omgravet Jordsmon med utallige tilhuggede Flintstykker og Affald; store Kritblokke og Flintnyrer.

H. Flintbænke skraanende mod Nordvest.

Fig. 1 fremstiller en Profil af en Del af Gjennemskæringen ved Spiennes, hvor Brønde fandtes; de punkterede Brønde ligger i en anden Plan, men alle staae i Forbindelse med de underjordiske Gange eller Stoller, hvis Tværsnit ere fremstillede.

Den Grube, hvis Tværsnit Fig. 2 viser, har foroven et Tværmaal af omtrent 48 Fod og sænker sig tragtdannet, indtil den i en Dybde af 26 Fod træffer Flintleiet i Skrivekritet. Fra dens Bund er der gravet en Gang af henved

54 Fods Længde -- et andet Sted er Gangens Længde 80 Fod; Gruberne ere helt eller tildels efterfyldte af Menneskehaand med Dyndjord, Sand, Kritblokke, Flintnyrer, Flintaffald, talrige tilhuggede Flintstykker, Redskaber og Ben af Hjortehorn, Dyrekogler, Kulbrokker og Brudstykker af grove Lerkar, som ikke ere lavede paa Dreieskive.

2.

Profil af en Gjennemskæring ved Spiennes. $\frac{1}{2}$ centimètre = 1 mètre; 1 : 200.

A. til F. De samme Lag, som ere angivne paa Fig. 1.

G. Gammel, tilkastet Grube, som gaar tragtformet ned til Flintstensleiet. Fylden indeholder Kritblokke, Flintnyrer, tilhuggede Flintstykker og Affald. Stollen følger i sin Hovedretning ved x øiensynlig et Flintleie og er fremkommen ved dettes Udgravning

H. Kjøkkenaffald (Side 332).

Ogsaa ved Gravninger for at skaffe Flintsten til Fajancefabrikerne træffes ofte gamle Stenbrud, som de nys beskrevne. Forfattere have iagttaget dem paa den venstre Bred af Trouille Floden henved en 500 Alen nord for Jernbaneanlægget. Galerierne og Brøndene gik i en Dybde af 35 Fod, gennem et Kritlag af 22 til over 25 Fods Tykkelse. Paa den høire Flodbred overskar man i 1842 gamle Gange.

Overalt se disse underjordiske Værker ens ud, og talrige Levninger af Hjortehorn og Stenredskaber ere fundne i dem. De synes altsaa¹ at være fra samme Periode. Største Delen af de Gruber eller Skakter, hvis Tilværelse i meget tørre Somre viser sig ved at Kornet ikke trives over deres Munding, ere sandsynligvis ogsaa meget gamle.

Efter alt, hvad man kan dømme, strække de gamle Minegange sig under hele Jordsmonet mellem de forskellige Punkter, hvor de ere blevne opdagede. De indtage da, parallelt med Floden, to Strækninger paa omtrent 650 til 900 Alens Længde og 150 til 480 Alens Brede, det vil sige omtrent 25 Tønder Land.

Den Kjendskab og særegne Øvelse, som disse betydelige og planmæssige Arbejder forudsætte, viser noksom, at de ere en stadig bosiddende Befolknings Værk. De kunne ikke være udførte af Nomadestammer, som til forskellige Tider kom fra fjerne Egne for her at skaffe sig den Flint, de trængte til. Befolkningen har formodenlig ogsaa drevet Agerbrug; et Bevis herfor er den Møllesten til at knuse Korn paa, som senere vil blive omtalt (Side 338). *Beviserne for at Stenbrudene ere fra Stenalderen ligge deri, at de i dem opdagede Flintredskaber ere af samme Slags som de, der opsamles i det overste Jordlag, og som de, man træffer overalt hvor Mennesket færdedes i den yngre Stenalder; deri, at Metalredskaber fuldstændig mangle og i Lerkarenes Beskaffenhed.*

Nede i den store Grube Fig. 2 traf man i et skraat Lag af mørk Dyndjord (*limon*; paa Planen betegnet med H) blandet med Trækul følgende Flintredskaber: to Flækker, en Skraber og et lille Øxeblad; endvidere en Kjæbe (af en Hjort) og Brudstykker af Hjortehorn, Hovedskal af en Kanin eller Hare, af et ungt Vildsvin, adskillige andre Knogler, der vare marvspaltede, gnavede og svedne, og et stort Skaar af et grovt, haanddannet og slet brændt Lerkar, i hvis Masse er indblandet en Mængde smaa Flintstykker. Alle

3. $\frac{1}{3}$.

4. $\frac{1}{3}$.

5. $\frac{1}{3}$.

6. $\frac{1}{3}$.

7. $\frac{1}{3}$.

Flintredskaberne 3—7 ere alle fundne i Stenbrudene.

disse Gjenstande ere øiensynlig Kjøkkenaffald, Levninger fra Maaltider, og ere formodentlig nedkastede paa Bunden af Gruben, som dernæst er efterfyldt med Dyndjord og Sand, Kritblokke, Flintnyrer og andre Flintstykker, hvoriblandt flere tilhuggede.

Flere af Comiteens Medlemmer vare jevnlig tilstede ved Gjennemskærings Arbejderne og indsamlede der flere hundrede tilhuggede Flintstykker, nogle vel forarbejdede, men ikke slebne, andre kun foreløbigt tilhuggede (Fig. 3—7). De fandtes i det omgravede øverste Jordlag, i Brøndene, og i stor Mængde under de gamle Sammenstyrtinger og i Fylden i Minegangene. De ligne alle i Størrelse, Form og Tilhugningsmaade dem, der findes i saadan utrolig Mængde paa Markerne i Omegnen, og dem, man ogsaa traf i det øvre Jordlag, dengang Arbejderne begyndtes.

Kun er der nogen Forskjel i den ydre Skorpe (Patinaen). Flintsagerne fra Markerne ved Spiennes have en hvid Skorpe af $\frac{1}{26}$ Tommes (1^{mm}) Tykkelse, som Luft, Regn og Sol har bevirket. Paa næsten alle ses endvidere rødgrulige Striber af Jernrust, fremkommen derved, at Gjenstandene ere blevne streifede af Agerdykningsredskaber.

Flintsagerne derimod fra Gjennemskæringens gamle Gravninger, over Kritet, have ofte en tynd graalig Skorpe, men uden Striber af Jernrust; medens Flintgjenstandene fra Gruber, Skakter og Minegange næsten have bevaret Flintens oprindelige Farve. Dog er der en meget tydelig Forskjel mellem deres Overflade og nye Brud.

Flinten i disse Oldsager fra Markerne og fra Minerne er endvidere af samme mineralogiske Beskaffenhed, den samme graa eller brungraa Flint, som findes saa hyppigt i spredtliggende Nyre eller i et jevnt Leie (*bancs continus*) i de øvre Lag af Skrivekritet (E), hvilket for Hainauts Vedkommende kun er fundet ved Spiennes og de to Landsbyer Cibly og Nouvelles, omtrent $\frac{1}{4}$ Mil derfra. Denne Flint er helt forskjellig fra den sorte Flint, som træffes i de

dybere liggende Lag af Skrivekritet baade i Farve, Brud og i Nyrernes Størrelse.

Rullestenslaget (C) indeholder blandt Andet Flintknolde af samme mineralogiske Beskaffenhed som de, der findes i Skrivekritet (E). Knoldene ere sædvanlig sønderbrudte, ofte meget store og skarpkantede; paa nogle ere Kanterne lidt rundede; sjældent ere Knoldene fuldstændig rullede. . Mellem disse sidste træffes nogle med høirød Overflade; indeni er Flintens Farve lysere. Medlemmer af Comitteen have i dette Lag, baade ved Spiennes og navnlig ved Mesvin, $\frac{1}{4}$ Mil derfra, fundet Knogler af Mammouth, Rhinoceros og andre nu uddøde Dyr. Menneskeknogler bleve ikke opdagede i dette Lag, men derimod Flintredskaber (Øxeblade), som baade i Form, Tilhugning og Patina ere mærkeligt forskellige fra Flintredskaberne fra Værkstederne og Flintbrudene ved Spiennes. I Form og Tilhugning ligne de ganske Øxerne fra Egnen ved Abbeville, hvor de opdagedes i det samme geologiske Lag. De ældgamle, tilhugne Flintsager fra det quaternære Lag (ved Mesvin) synes vel, ligesom Spiennes Sagerne, lavede af Flint fra det øverste Lag af Skrivekritet, men deres Skorpe eller Patina er rødlig ligesom den, der dækker mange naturlige Flintstykker i det Rullestenslag, hvori de ligge, og med hvilke de utvivlsomt efter deres Leiringsforhold ere samtidige. Det er aldeles øiensynligt, at der ikke har været foretaget nogen senere Omgravning eller Udgravning af Laget.

Der er saaledes ingen Tvivl om,

1) at der paa Markerne ved Spiennes i gamle Tider har været et Værksted for Tilhugning af Flintredskaber;

2) at Materialet er forskaffet og tilhugget paa selve Stedet;

3) at dette er sket, efter at de quaternære Lag havde leiret sig, vistnok i en fjerntliggende Tid, men som dog er langt yngre end de Tider, da Mennesket, som forfærdigede Flintredskaberne i Rullestenslaget (navnlig ved Mesvin), levede i disse Egne samtidigt med Mammouth og Rhinoceros.

Som det maatte ventes ere de fleste Flintoldsager fra de talrige Findesteder i Egnen ved Mons forarbejdede ved Spiennes eller dog af Flint derfra. Den eneste Undtagelse er en smuk Flintdolk paa henved 10 Trs. Længde, funden i 1864 paa Markerne ved Spiennes; den er formodenlig kommen fra Pressigny og viser, at der maaske var Samkvem mellem de to store Fabrikationssteder.

Det er heller intet Under, at de fleste Flintøxer i Flandern og Ardenne ere komne fra Spiennes. Thi hvis man skal dømme om Tallet af de i Værkstederne tilvirkede Flintredskaber efter Mængden af det af Minegangene vundne Raamateriale og den utrolige Mængde Skjerve og Affald, der dækker Jorden, ofte i et mægtigt Lag, maatte man regne i Millionvis.

Flinten kan kun tilhugges med Lethed kort Tid efter at den er kommen op af sit naturlige Leie, formodenlig fordi den ved Udsættelse for Luftens Paavirkning mister en vis Fugtighed, som letter Arbeidet. Derfor bleve Redskaberne tilhuggede paa selve Stedet eller kort derfra, og sagtens af selve Beboerne af Spiennes, som ved lang Øvelse maa være blevne dygtige til det Slags Arbeide. Men en lille Feil i Stenen ødelagde Redskabet, et daarligt anbragt Slag var ikke til at rette. Derfor findes der paa Værkstederne i Minegangene og i de tilkastede Skakter og Gruber en saa

Fig. 8. $\frac{1}{2}$.

Fra Markerne ved Spiennes.

stor Mængde ufuldendte og raat tilhugne Gjenstande; hvorimod fuldendte Redskaber, slebne Øxer (som hosstaaende Fig. 8), ere meget sjeldne, langt sjeldnere end paa en Høi, *Bois de Mons*, en halv Mil derfra. Man formodede derfor, at der paa sidstnævnte Sted havde været et virkeligt Værksted, hvor de tilhuggede Redskaber fra *Spiennes* bleve slebne. Men Comiteen er tilbøielig til snarere at antage Fundet fra *Bois de Mons* for Levninger af en gammel Beboelse.

Flintsagerne fra Spiennes Værkstedet kom vistnok i Handelen uden at være slebne, og det langvarige, men lettere Slibearbejde blev besørget af Kjøberen; det var en individuel Luxus. En af Forfatternes Venner brugte 51 Timer for at slibe en Øxe fra Spiennes paa en roterende Slibesten og med en Hjælper til at dreie Slibestenen. Det kan derefter antages, at der er medgaaet 10 til 15 Dage til at slibe en Øxe ved Gnidning paa langs af en fastliggende, ikke-roterende Slibesten af det Slags, der brugtes i Egnen ved Mons.

Tilhugningen var mindre langvarig men fordrede til Gjen-gjæld megen mere Færdighed og Øvelse; den skete ved, at der toges bestandig finere og finere Skjerve bort, efterhaanden som Stykket nærmede sig den tilsigtede Form. Tilhugningen foretoges med Flint eller med håard Sandsten (*grès*). Der er fundet Flintknolde, som have været benyttede som Hamre, og Redskaber af Hjortehorn, der formodes at have været anvendte til samme Brug.

Stenalders-Gjenstandene fra Markerne og fra de gamle Stenbrud omtales under følgende Afdelinger:

1. TILHUGNE FLINTSAGER.

De ere af et ringe Antal Typer; nogle ere afbildede Fig. 3—7, der ere fra Flintbrudene, og Fig. 8, som er fra en af Markerne. En Undersøgelse af et større Antal af de ufuldendte Stykker giver Vink om Fabrikationen. Flintstykket blev omhyggeligt valgt. Visse Slags Redskaber ere, med Undtagelse af smaa Exemplarer, tilhuggede af Flintnyrer, hvis naturlige Form nærmede sig den tilsigtede kunstige Form. Andre ere dannede af Skjerve af større Flintknolde.

Saavel paa Markerne som i de gamle Stenbrud er der fundet en stor Mængde Kjerner, paa hvilke man let gjenkjender Modfladerne af de lange, udspaltede Flækker. Kjernerne ligne særdeles meget de bekendte *livres*

de beurre fra Pressigny. Inden Afspaltningen foretoges af de tynde Flækker, der undertiden ere $7\frac{3}{4}$ Tommer lange, tilhuggedes Flintknolden i et Slags Baadform, og paa mange af de itubrudte Kjerner sees en skarpkantet Kjøll paa den modsatte Side af de Længdeflader, som Flækkerne have efterladt. Smaa pyramidedannede Kjerner af en $3\frac{3}{4}$ Tommers Høide træffes hyppigere paa Markerne end i de gamle Flintbrud.

2. OLDSAGER AF ANDRE STENARTER.

Paa nogle Sandstene, formodenlig oprindelig fra Steder nær ved Spiennes, sees talrige Mærker af Slag. Et Stykke, der er slebet paa den ene Side, synes at være et Fragment af en Møllesten. En hel Møllesten af blød Sandsten fandtes i noget omgravet Jord.

3. REDSKABER AF HJORTEHORN.

Saaavel i Gangene som i de tilkastede Gruber fandtes en Mængde Hjortehorn 'blandede mellem Flintstykkerne. Mange have Mærker af begyndt Tildannelse, andre af at have været i Ild, atter andre ere virkelige Redskaber, der øiensynlig brugtes som Hamre (vedstaaende Fig. 9). Flere ere stærkt slidte. Hornets Fasthed gjør dem skikkede til at bruges mod meget haarde Gjenstande. I selve Massen af en af disse Hamre er fast indleiret en lille Flintskjerv. Dette i Forbindelse med Redskabernes Mængde og Leiringsforhold gjør det sandsynligt, at de brugtes til Flintens Tilhugning og maaske ogsaa til dens Udgravning.

Naar Hornet skulde tildannes, blev der trukket en rundtløbende Rende gennem dets haardere Yderdel, og derpaa blev Stykket brudt af. Renden blev lavet enten med et skærende Redskab (Øxe eller Kniv?) eller med et Slags Sang. Blandt alle Hornene var der kun et eneste Haandtag eller Skaft.

Fig. 9. $\frac{1}{2}$.

Hammer af Hjortetak.

Fig. 10. $\frac{1}{4}$.

Pren af en Dyreknogel (Ged?)

4. BENREDSKABERNE

ere kun af to Slags: en Pren, dannet af Halvdelen af et Rørben af en lille Drøvtygger, formodentlig Ged (Fig. 10) — og et tildannet Hjorte-Skulderblad med Skaft hul.

5. LERKAR.

I de gamle Gruber fandtes, som man maatte vente, kun Skaar. Massen er graabrun, grov, daarligt brændt og blandet med en stor Mængde meget smaa Stykker Flint, uden Tvivl for at forebygge Sammenbrænding. Et af Karne har været af omtrent $9\frac{1}{2}$ Tommers Omkreds i Munden.

6. DYREKNOGLER

af Hare og Kanin, Pindsvin, brun Bjørn, Hund (et næsten fuldstændigt Skelet), Kat, Grævling, Ilder, Fiskeodder, Oxe (et næsten fuldstændigt Skelet), Ged, Hjort (talrige Horn og Knogler), Eldsdyr (nederste Del af et gammelt Individ's Horn), Vilsvin.

Hunden var Husdyr. Iblandt Kjøkkenlevningerne (Side 332) fandtes marvspaltede Hjorteben, som vare gnavede af et middelstort Rovdyr.

Endelig er der i en Minegang i henved 26 Fods Dybde truffet Dele af et Menneskeskelet, som udentvivelig ere fra samme Tid som Redskaberne, der fandtes under lignende Forhold. Efter den Maade, hvorpaa Fylden efterhaanden er nedkastet i Gruberne, kunne Benene neppe være af En, som i en senere Tid er omkommen i Stenbrudene. Disse Knogler høre til Skelettet af en Mand af Middelvæxst og i sin kraftige Alder*).

Forfattere mene sluttelig, at det er overflødigt at hentyde til den nære Overensstemmelse mellem Stenaldersagerne fra Spiennes og fra Schweitzer Søerne eller de danske Kjøkkenmøddinger**). *Ogsaa aræologiske Betragtninger lede aldeles bestemt til at henføre de tilhugne Flintgjenstande fra Spiennes, saavel fra Markerne som fra Flintbrudene, til den yngre Stenalder.*

Den lille By *Brandon* ved Ouse Floden, som der danner Grænsen mellem Norfolk og Suffolk, er med Undtagelse af Norwich det eneste Sted i England, hvor der endnu hugges Geværstene. Udmærket Flint findes i bety-

*) Maal og Beskrivelse af Hovedets Form ere angivne i den belgiske Afhandling. E.

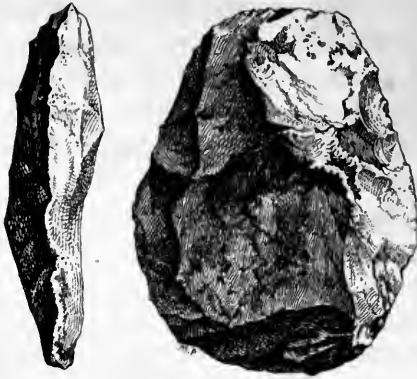
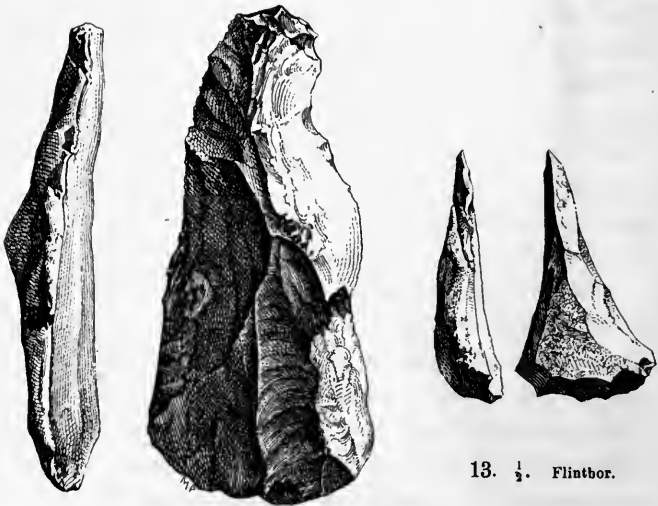
**) Det maa dog herved udtrykkelig bemærkes, at der hidtil ikke i Reglen i vore Affaldsdynger er fundet Stensager, som stemme med Spiennes Sagerne eller med Stenalders Gjenstande fra Schweitzer Søerne. E.

delig Mængde i det øvre Kritlag der i Egnen. Til forskjellige Tider have Beboerne brugt Flint i rigt Maal, skjønt til forskelligt Brug. Det gamle Gruslag i Floddalen er meget rigt paa Redskaber fra den ældgamle Tid, da Mennesket færdedes i Egnen samtidigt med mange forlængst uddøde Dyr. Meget senere, men dog i en forhistorisk Tid, levede her en talrig Befolkning, som har efterladt sig mangfoldige Minder, blandt andre en Mængde Stensager, der ligge spredte paa Markerne.

Men Jordsmonet er ufrugtbart Flyvesand, og det synes ved første Øiekast vanskeligt at forstaae, at Egnen var saa stærkt befolket i hine Dage. Dels var der imidlertid stort Forraad af Flintsten, der i og for sig er en Rigdomskilde for et Stenalderfolk, dels var Stedet afsides og let at forsvarø. Det er mod Vest og Nord begrændset af Moradser, i hvis Skove og sumpige Tykninger der var og endnu den Dag idag er Overflod af Vildt.

I størst Mængde opsamles Stensager paa et Sted, som hedder *Grime's Graves*, lidt over en halv Mil nordost for Byen, hvor mange bortkastede, ufuldendte Flintstykker, Kjerner og Tilhuggerstene vise, at der øiensynlig har været et Værksted for Flinttilhugning.

Hvad der findes her er navnlig Skjerve og Affald. Paa en Mark syd for de Gruber, der strax komme paa Tale, ligge de saa tæt, at man neppe kan flytte Foden uden at træde paa dem. Dernæst Flintkjerner, eller rettere hvad der er bleven tilbage af dem, efter at alle brugelige Flækker vare udspaltede; efter denne første Brug tilhuggedes de i en bestemt Form og benyttedes som Hammere til at bryde Flint og hugge Flækker. Paa Kanterne ere mange Spor af en lignende stærk Brug. De anvendtes maaske til Arbeidet i Skakter og Stoller. Hyppig er ogsaa et Redskab af Flint, som en Tømmerøxe (Fig. 12), 4—8 Tm. lang, der muligen brugtes til at hugge Kritstenen i passende Stykker, til Jordhække eller til Arbeide i Træ. Skrabere er der mange af,

11. $\frac{1}{2}$. Skraber af Flint.12. $\frac{1}{2}$. Redskab som en Temmerøxe, af Flint.13. $\frac{1}{4}$. Flintbor.

Alle tre Redskaber ere fundne paa Markerne nær Brudene.

undertiden i store Exemplarer, næsten $3\frac{1}{2}$ Tm. i Tværmaal. (Fig. 11). Bor er ikke sjeldne; de fleste ere raat til-dannede, men vise dog en bestemt tilsigtet Form; andre

ere af mere omhyggeligt Arbeide (Fig. 13). Endvidere et Par Knive (eller Flækker), to Redskaber dannede som Spydspidser, og adskillige andre Gjenstande, hvis Øiemed ikke kan bestemmes. Alle disse Flint-sager ere kun tilhugne. Der opsamles desuden talrige Rullesten af Quartsit og andre Stenarter; paa fjorten er der Mærker af deres Brug som Hammere, vistnok navnlig til at afhugge Flækker, hvortil de efter Forfatterens Erfaring egnede sig godt ved deres Tæthed og Haardhed.

Disse Stensager træffes især i Nærheden af de Gruber, som nu skulle omtales, og blive talrigere efterhaanden som man nærmer sig dem. Tilhugningen er foretagen navnlig i Nærheden af Stedet, hvor Materialet opgravedes.

Paa det nysnævnte Grime's Graves, der ligger i en Skov, er der nemlig 254 Skakter eller Gruber, uregelmæssigt fordelte, i Reglen 24 Fod fra hinanden; de dække et Areal af 15 Tønder Land, ere kredsrunde og af et Tværmaal paa mellem henved 20 og 63 Fod. De ere alle tilkastede indtil omtrent 4 Fod fra Overfladen og se ud som skaaldannede Fordybninger, undertiden med en lille Heining ved Randen, dannet af den tiloversblevne, ikke nedkastede Fyld.

Kun en eneste af disse Gruber er undersøgt. — Den er noget under Middelstørrelse, 27 Fod i Tværmaal og gaaer tragtdannet ned i en Dybde af 38 Fod under Overfladen, først gennem et Lag af mørkegult Sand af over $12\frac{1}{2}$ Fods Mægtighed, hvilket her dækker Kriet, og som indeholder spredtliggende Flintknolde af meget uregelmæssig Form. Flinten er grovkornet og egner sig ikke godt til at dannes til Redskaber. I Kritelaget derunder er der lignende spredtliggende Flintnyrer; men 19 Fod fra det øverste Krit træffes et regelmæssigt Flintstensleie, hvor Flinten er bedre, men dog ikke nu bruges til Geværstene, da den ikke er tilstrækkelig finkornet og heller ikke haard nok til at taale stadig at slaaes mod Staal. Den anvendes nu til Bygningsmateriale, og Stenalderens Folk forkastede

den heller ikke ganske, thi Skjerve, Kjerner og Andet, tildannet af den, findes paa Markerne deromkring, og selv i Gruben optoges adskillige Flækker af denne Flint, skjønt Hovedmassen var nedkastet igjen uden at komme i Brug. Endelig er der $7\frac{1}{2}$ Fod under dette Lag, 38 Fod under Overfladen, et Leie af Flint, der i enhver Henseende er af bedste Egenskab, tæt og finkornet, og af omtrent 7 Tm.s Mægtighed. Den brydes den Dag idag for at faae Flint til Laasestene, og Arbeiderne kalde dette Leie Gulvsten.

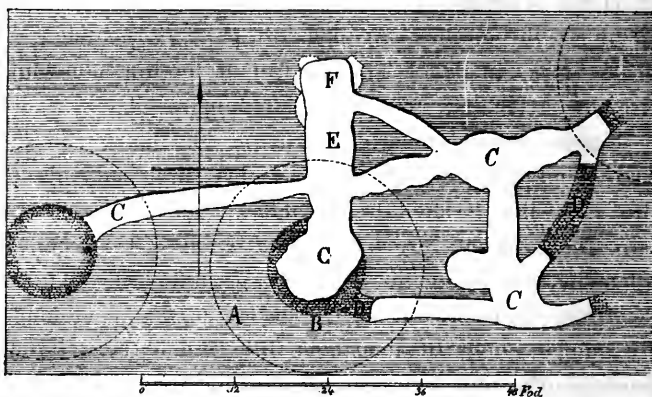

Fig. 14.

Plan af Flintbrudene ved Grime's Graves, Weeting, Norfolk (med Maalestok). *A* Grubens eller Skaktens Omkreds foroven og *B* paa Buenden. *C* nu atter udgravede og *D* endnu ikke undersøgte Gange eller Stoller. *E* Stedet hvor Loftet var faldet ned og *F*, hvor to Hakker fandtes.

De gamle Flintsøgere sænkede altsaa en rund, tragt-dannet Skakt ned til det bedste Flintleie, og gennem det øvre Lag af saakaldet Murflint, af hvilken der kun optoges hvad der var indenfor Skaktens Omraade. Efter at Flinten paa Grubens Bund var bleven tømt, gravedes dernæst ind i Flintlaget i forskjellige Retninger Stoller eller horizontale Gange, i Reglen 3 indtil knap 5 Fod høje og $3\frac{1}{4}$ — $6\frac{1}{2}$ Fod brede. Kritet under Flintlaget er aldrig gravet bort, medens derimod Nutidens Arbeidere borttage Kritet baade over og under Flinten, der udhuggedes saa langt ind under

Gangenes Sider som muligt uden at udsætte sig for Stollens Sammenstyrtning. Grundplanen viser, hvorledes Gangene løbe; de have utvivlsomt forbundet alle Skakterne, men Undersøgelsen er ikke ført saa vidt, at det vides med Sikkerhed. Den vestlige Sidegang er 26 Fod lang og gaaer ud' til en endnu ikke undersøgt Skakt, og hele Jordsmonet under de 254 Gruber er saaledes vistnok gennemkrydset af Gange; men da disse ere tilkastede, er Udgravningsarbeidet meget besværligt. Der var ikke gjort noget for at lette Nedfarten gennem Skakterne, ved for Exempel at hugge Trappetrin i Siderne. Arbejderne maa være komne ned ved Hjælp af Touge (formodentlig lavede af Huder) eller ad en Stige, der let kunde dannes ved at hugge Hak i en Træstamme.

Stollerne fjernede sig saa langt fra Gruben, at de umuligt kunde bearbejdes uden konstigt Lys. Nogle raat tildannede, kopdannede Kritstenskar ansees for Lamper. Fire fandtes; den ene (Fig. 16) i Gruben, de andre i Gangene; en var stillet op paa en fremspringende Kant af Kritsten netop saaledes, at den kunde lyse for Arbejderne. Lamperne ere hulede med Flintflækker, og Huggene ere tydelige. De ere cirkelrunde med flad Bund; de to af $2\frac{1}{4}$ — $2\frac{1}{2}$ Tm.s Tværmaal og $1\frac{1}{2}$ —2 Tm.s Høide; den tredie er noget større og mindre regelmæssig.

Fylden i denne Grube synes at være nedkastet efterhaanden og fra andre Skakter. Man forebyggede saaledes store Ophobninger paa selve Arbejdsstedet og en Standsning i Arbejdet, som disse let kunde afstedkomme. Fylden bestaaer af Kritblokke, Sand og Flintsten i uregelmæssig Blanding og derimellem talrige, marvspaltede Dyrekogler, Trækul, brændt Sand, Flintaffald, Flintkerner, Rullesten (til at afspalte Flækker), Hjortehorns Redskaber og andet, som strax vil blive nærmere omtalt, og som fandtes uden Orden. Trækul var der ikke meget af, men etsteds mod den østlige Side, i en Dybde af over 27 Fod var der et

Lag af Trækul og Aske, 4 Fod bredt og i en Længde af 5 Fod henimod Midten. En Ild syntes at have været tændt der paa Stedet, thi Krit og Flint nedenunder og nærved var tildels forbrændt. (Jvf. Laget *H* omtalt Side 332).

15.

Hakke af Raadyrshorn, funden i en af Gangene. Størrelsen ikke opgiven.

16. $\frac{3}{4}$.

Skaaldannet, raat udhulet Kalksten, formodenlig brugt som Lampe.

17. $\frac{1}{2}$.

Basalt Øxe.

Fig. 16 og 17 ere fundne i Gruben og i Gangene.

En Mængde Hakker af Hjortetak (som Fig. 15) opdagedes i Stenbrudene, navnlig i de horizontale Gange.

Det var vistnok det vigtigste Redskab til Arbeidet der. Undertiden laa flere samlede, engang otte: der er i alt fundet 79 Stykker; Længde: $13\frac{1}{2}$ — $19\frac{1}{2}$ Tm. Paa to Undtagelser nær ere de alle lavede af den nederste Del af Hornet (jvnf. Side 338); Takken, der er bleven siddende som Hakkeblad, er paa et Exemplar henved 11 Tm. lang, men den kan være saa slidt, at dens Længde kun er 3 Tm. De to ovennævnte Undtagelser ere øverste Ender af Horn; den ene Tak blev da benyttet som Hakkeblad, den anden som Haandtag. Blandt de 79 vare kun 11 af dræbte Dyr, de andre vare fældede. De ere af store Dyr, meget større end Nutidens skotske Raadyr. Det store Antal, som øiensynlig vare henkastede, mange af dem uden at have været i Brug, viser, at der dengang har været mange Hjorte; medens Forholdet mellem Hornene af dræbte Dyr og de fældede Horn maaske tyder paa, at det ikke faldt Beboerne let at dræbe Dyrene. Desuden optoges mange Takker, hele og i Brudstykker, bortkastede ved Tildannelse af Hakker, eller Levninger af beskadigede Redskaber.

Hakken, som ganske ligner den Jernhakke, der nu bruges af Arbejderne i Flintbrudene, tildannedes ved tildels med Hjælp af Ild at borttage det øverste Stykke, omtrent 16 Tm. over Pandestykket og fjerne alle Takkerne med Undtagelse af den nederste, der tjente som Hakkeblad til at slaae Kriet løst med, medens den modsatte Ende brugtes som Hammer til Borthugning af et fremstaaende Stykke Kriet eller Flint, efter at de tilstødende Dele vare løsnede med Hakken. Næsten alle disse Redskaber bære Spor af Brug. Hakkebladet er ofte splintret, Hammerenden forslaaet og slidt. Talrige Skaar vise den brudte Flints skarpe Kanter. En Flintskjerv er fast indleiret i Hornets Masse. Spor af baade Hammer og Hakke sidde tæt paa Stollernes Vægge og ere saa friske, som vare de fra igaar. Paa Haandtagene sees ofte Mærker af Arbejdernes kriede Fingre.

To Hakker fandtes under eiendommelige Forhold ved Enden af en Gang (*F* paa Grundplanen Fig. 14). Væggene vare her underhulede ind i Flintleiet paa tre Steder og foran enhver af de to Hulninger laae en Hakke. De ere formodenlig henlagte efter endt Dagværk; men imidlertid var Loftet styrtet ned (ved *G*) foran dem, og de kom ikke mere i Brug dengang.

Hjortetaks Redskaberne fra Spiennes ere af en anden Form end disse (jvnf. Fig. 9); de brugtes som Hammere snarere end som Hakker og ere mindre virksomme Redskaber. Minearbejderne ved Spiennes synes at være foretagne med Flintværktøi.

I Skakten opdagedes endvidere en Pren eller Syl af Ben (Raadyr?) og et rundagtigt Stykke Ben af knap 4 Tommers Længde og 1 Tommes Omkreds, glattet ved Gnidning og med Mærker af Brug ved begge Ender.

Fire Fod inde i den første Stolle laae en Basalt Øxe (Fig. 17), der var bleven brugt til at bryde Krit; Mærkerne af dens Slag kunde sees paa Væggene.

Talrige Rullestene af Kvartsit og andre Stenarter forekom i forskellige Dybder af Skakten, og mange lignende findes paa Markerne ved Gruberne (Side 338). De ere saa smaae, en af dem neppe $1\frac{1}{2}$ Tomme lang, at de ikke kunde være af Nytte ved underjordisk Arbeide.

Syv store, rundede Flintkjerner viste ligeledes Mærker af Hammerbrug.

Af Gjenstande af Kritsten opdagedes, foruden de tidligere omtalte Lamper, flere Stykker, der synes at forestille Menneskelemmer, et Ben eller en Arm, en Finger o. s. v. De laae i en 30 Fods Dybde og samlede, saa at det ikke er umuligt, at de have hørt til en Menneskefigur i naturlig Størrelse. Ved første Syn overrasker det, at et Stenalders Folk er naaet saa vidt i Retning af Konst*);

*) Der er fundet en lille Kvindefigur af brændt Ler paa Mannhartsbjerget ved Wien, hvor der ligeledes er opsamlet et

men Folkeslag under ublidere Livsforhold vise en saa mærk- værdig Dygtighed i Skulpturarbeide, endog i Relief*), at vi ikke behøve at nægte de gamle Beboere af Norfolk en Evne til Efterligning, som hyppig findes selv blandt vilde Folkestammer.

Mange, som oftest marvspaltede Dyreknogler laae spredte i Fylden fra en Dybde af 4 Fod indtil 27 Fod; de manglede i den nederste Del af Skakten og ligeledes i Gangene. Efter W. Boyd Dawkins' Undersøgelser tilhøre de fleste, bortset fra Raadyrshornene, en lille Oxe, sandsynlig *bos longifrons*; de fleste ere af meget unge Kalve. Det synes, at en Hoveddel af Folkets Føde var Mælk; derfor lod man ikke Kalvene leve længe. Hyppige er derefter Ged eller Faar, og dernæst Hest og Svin. Der var kun enkelte Knogler af Raadyr. Hunden er det eneste Rovdyr, hvis Levninger ere fundne, og disse vare alle af gamle Individder; maaske brugtes de til Føde, naar de vare blevne for gamle til Jagt. Alle Benene vare af Husdyr, og Folket, der be- arbejdede Flinten, altsaa ude over Jægerstadiet.

Da Knogler, Hammerstene, Kjerner o. s. v. laae mellem hverandre, maa Folket have opholdt sig nær ved Gruben. Spiseaffald og Flintaffald blev kastet ned i den nærmeste Grube, hvor der efterhaanden ligeledes nedkastedes hvad der udgravedes af andre nærliggende Gruber. Potteskaar ere mærkeligt nok endnu ikke opdagede.

betydeligt Fund af slebne Stensager, Skjerve og Affald af Flint, Potteskaar, Spindestene osv., som vise, at der har været et Fabrikationssted. Folket, som færdedes der, har drevet Agerbrug, thi der er truffet mange Stene til Korn- knusning, og paa Fjeldstykker sees skaaldannede, kreds- runde Fordybninger, hvori, som formodes, Korn er blevet knust. De forefundne Dyreknogler vare af Oxe, Hest, Raad- dyr, Vildsvin, Bjort, Hund og Gemse. *Dr. Much i Mittheil- ungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1. B. 1871, Nr. 6 og 7.* E.

*) Der er god Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med slige Arbejder i det ethnografiske Museum. E.

Grime's Graves er det første og eneste forhistoriske Flintbrud i England, som er planmæssigt undersøgt. Der er utvivlsomt mange lignende i de Egne af England, som hvile paa flintførende Lag. Oldsagfund tyde paa, at der er gamle Flintstensbrud to andre Steder i Norfolk; Gruber ere opdagede i Kritlaget i Essex, Hertford, Kent og Sussex. I *Archæologia* 42,⁵³⁻⁷⁶, omtales et Værkstedsfund af Stenalderssager ved Cissbury; Gruberne synes at vise, at vistnok ogsaa Materialet er skaffet tilveie der paa Stedet.*)

Ved Spørgsmaalet om, hvad Folk det var, der bearbejdede de gamle Flintbrud i Grime's Graves, og hvad Tid de tilhøre, maa det erindres, at Flint af dette Slags kun udgravedes i saa store Masser, som det her har været Tilfælde, i to Perioder, nemlig i Stenalderen og i den langt senere Tid, da Laasestene til Geværer var en efterspurgt Artikel. Gruberne ere øiensynlig ikke fra sidstnævnte Tid; det beviser alene Dyrelevningerne; desuden ere efter Ildvaabnernes Opfindelse Flint- og Kritlag aldrig blevne brudte med andet end Jernværktøi. Tilbage er da kun Stenalderen. Forfatteren mener, at Gruberne tilhøre den rene, yngre Stenalder, thi det fra Brudene hentede Materiale er saa betydeligt, at det neppe kunde forbruges, hvis Metal allerede dengang til en vis Grad havde fortrængt Sten. De kunne derimod ikke høre til den ældre Stenalder, thi næsten alle Stensagerne fra Driften (Flodgruslag) ere lavede af et Slags Flint, der er forskjellig fra Grubeflinten, og Dyrelevningerne fra Stenbrudene ere ogsaa forskjellige fra Faunaen i Driften.

Brudene maa nødvendigvis være bearbejdede i lange Tider. Eggen kan ikke have underholdt en meget stor Be-

*) *A. Lane Fox, excavations at Cissbury and Higdown*; 25 Gruber bleve udgravede; deri fandtes henved 600 Flintgjenstande: (Øxer, Flækker, Kjerner, Bor, Skræbere &c.). Alle tilhugne og uden Spor af Slibning; de ligne i det hele taget Sagerne fra Spiennes og Pressigny. Dyrelevningerne vare af Hjort, Oxe, Ged, Hest og Svin.

folkning, da Vildtet hurtigt maatte tage af ved stærk Efterstræbelse, og Græsgange til Husdyr vare sparsomme og tarvelige. Dertil kommer, at en eneste Grube med sine Gange afgav Materiale til Tusinder af Redskaber, selv om meget gik til Spilde, og naar det erindres, at der er over halvtredie hundrede Gruber eller Nedgange, kan man danne sig en Forestilling om den uhyre Mængde Redskaber, som alene disse Stenbrud maa have leveret. Og der er, som sagt, gode Grunde til at troe, at der har været mange andre Stenbrud ikke blot i Norfolk Districtet, men andensteds, hvor der er flintførende Lag. Det synes altsaa indlysende, at den yngre Stenalder har varet meget længe, og at Stenbrudene ere bearbejdede gennem lange Tider.

Arbeidet kan tænkes foretaget af en der paa Stedet bosiddende Befolkning eller af forskellige Stammer, som kom derhen fra forskellige Egne for at skaffe sig Flint. En næsten udtømmelig Flintmine maa have været en saa værdifuld Besiddelse, at den ikke kan være forbleven i eet Folks Eie, uden at dette var stærkt nok til at modstaae Angreb fra Naboerne, med mindre der da har hersket et saa fuldkomment politisk System, at Folkeretten blev hævdet strængere, end det var Tilfældet i langt senere Tider.*) Det synes ikke rimeligt, at en enkelt Stamme godvillig har faaet Lov til rolig at benytte Stenbrudene, med mindre den var mægtigere end Naboerne. Men det synes, at en enkelt Stamme har drevet Arbeidet, thi den regelmæssige og systematiske Maade, det er gjort paa, taler for, at Arbejderne havde lang Øvelse og en bestemt Tradition.

Der maa formodenlig være drevet betydelig Handel fra Stenbrudene. Da Husdyr synes at have været Folkets

*) Indianerne betragte som neutral Grund det Leie af den bekjendte røde Pibesten, der bruges til Tobakspiber, og som Maleren og Ethnografen Catlin fandt i det vestlige America. *Mittheilungen der anthropol. Ges. in Wien*, 1ster B., 215. E.

vigtigste Næringsmiddel, og da Egnen neppe i længere Tid har kunnet ernære en større Besætning af dem, have disse maaske været Byttemiddel.

Saavidt vides ere de her meddelte Undersøgelser af Flintstensbrud de eneste, der hidtil ere bekendte, men da der ved Siden af smaa Uligheder, som for Exempel den, at de belgiske Gruber synes væsenlig at være blevne bearbejdede med Flintredskaber, medens de engelske Arbeidere i Reglen have benyttet Hornhakker, i det hele hersker stor Overensstemmelse i Arbeidsførelsen paa begge, langt fra hinanden liggende Steder, er det rimeligt, at begge skrive sig fra samme Tid. Og Forskerne ere paa begge Steder enige om, at denne Tid er den yngre Stenalder, til Kjendskaben om hvis Kultur disse Opdagelser give nye og uventede Bidrag. Baade de belgiske og den engelske Forfatter have med Rette fremhævet blandt andet den Kjendsgjerning, at saa mægtige underjordiske Arbejder forudsætte Tilstedeværelsen af en fast bosiddende Befolkning i Omgivelser, der levede under nogenlunde ordnede Samfundsforhold.

DE ÆLDSTE RUNEINDSKRIFTERS SPROGLIGE STILLING.

AF KONR. GISLASON.

II.

I nærværende 'Aarbøger' for 1869 side 35 fgg. fremsatte jeg en række bemærkninger om de ældste runeindskrifter sproglige stilling. Da professor Bugge (i samme tidsskrifts årgang 1870 side 187 fgg.) har bekæmpet rigtigheden af de resultater, jeg på hint sted tror at have vundet, skal jeg søge yderligere at udvikle mine anskuelser, i det jeg, med angivelse af sidetal, betegner det af Bugge fremsatte (og kun det af ham fremsatte) med " " (og kun med " " — ikke f. ex. med ,, ").

Side 187—188. "Heri er jeg fuldkommen enig: denne "grund" — nl., at A i HOLTINGAR osv. indtager en plads, der oprindeligt tilhørte et A — "kan alene ikke være tilstrækkelig til at holde A i HOLTINGAR for oprindeligt — "og det har jeg aldrig ment eller sagt —; den nævnte omstændighed giver kun støtte for min mening, når den sees i forbindelse med de i disse indskrifter forekommende former "overhoved, forsåvidt de stå i sammenhæng eller frembyde "analogi med det omstridte punkt".

Ordene "og det har jeg aldrig ment eller sagt" lyde noget nær som en anklage. Har jeg da fordreiet prof. Bugges ord? forvansket hans bevisførelse? Det vilde være et ret godt argument imod mig — at begynde med. Men dette kan neppe være meningen. Jeg skal sætte læseren i stand til at dømme. I den afhandling af Bugge (Tidsskrift for Philologi og Pædagogik VII 211—252), jeg havde for öie,

da jeg skrev den oven for betegnede artikel i 'Aarbøger' for 1869, finder jeg kun følgende ytringer angående den art af A, der foreligger i HOLTINGAR. Side 218 28—30 "i-Stammer" må "antages at have beholdt den udlydende "Vokal foran Nominativmærket, **da**(*) a-Stammerne gjøre "det samme". Side 219 1—5 "HOLTINGAR" på guldhornet "maa være Nom. sg. og Apposition til det foregaaende Navn, "af Stammen HOLTINGA, ligesom GASTIR af GASTI; "a-Stammerne bevare altsaa Stammens udlydende Vokal... "foran Nominativmærket r". Endelig kharakteriseres 225 1—3 (i "en kort Oversigt, som i det hele ogsaa vil gjælde "for de övrige nordiske Runeindskrifter af den ældre Art") guldhornindskriftens sprog, blandt andet, ved, at "a-Stammer "beholde Stammens Udlydsvokal . . . foran Nominativmærket "r, samt i Formen for Acc. sg. masc., Nom. Acc. sg. neutr." I alt dette er der ikke en skygge af bevisførelse for, at A i HOLTINGAR osv. er oprindeligt. Tvert imod tages postulatet "A i HOLTINGAR er oprindeligt" til udgangspunkt for en bevisførelse angående I i GASTIR(**). Det ser ud, som om det i 1867 slet ikke var faldet prof. Bugge ind, at sagen kunde omtvistes, og som han derfor den gang ikke har tænkt på nödvendigheden af at støtte hint A enten på den ene eller på den anden maade. Eller ogsaa har han villet 'bida átekta' (som man siger på islandsk). Under sådanne omstændigheder var jeg vistnok ikke uberettiget til at anføre, ligesom på hans vegne imod mig selv, den grund, der i mine tanker ikke blot er den eneste af nogen vægt, men tillige den, der, om jeg så må sige, 'behersker situa-

(*) Ikke udhævet af prof. B.

(**) Man indvende ikke, at her ogsaa argumenteres fra oprindelighed af I i GASTIR til oprindelighed af A i HOLTINGAR; ti hvis det var tilfældet (hvis—altså—"ligesom" skulde indeholde en slutning), så fremkom derved en 'circulus in demonstrando'.

'tionen', indtil det modsatte godtgøres eller i det mindste göres sandsynligt. 'Beati possidentes' gelder også her.

Men (— for et öieblik at blive i denne kreds af forestillinger —) 'possessio corporis' er ikke 'possessio juris'. I det prof. Bugge i 1870 anerkender dette med hensyn til A i HOLTINGAR osv. (se oven for side 353 lin. 14—22), forekommer det mig, at han ikke lader hin 'possessio corporis' (her: det nævnte As forekomst på en oprindelig A-plads) komme til sin fulde ret som det factum, uden hvilket den af ham forfegtede mening vilde være en logisk umulighed. Ti intet kunde dog vel være urimeligere, end at sige for alvor "A i *HOLTINGR (der intet A indeholder) er det "urjafetiske A"! Hvorfor skal hovedsagen trykkes ned til et jævnmål med andre omstændigheder? Ser det ikke ud som et rhetorisk kunstgreb, beregnet på at tillægge disse andre omstændigheder en vigtighed, der ingenlunde tilkommer dem?

Disse andre omstændigheder ere, at de her omhandlede indskrifter frembyde former, der, "i forbindelse med" den virkelige forekomst af vort A, skulle godtgøre, at dette A er oprindeligt. Hvilke ere disse former? Sikkert ikke de andre singular-nominativer på AR (af A-stammer); ti alle disse nominativer stå og falde med hverandre, for så vidt oprindelighed af A i udlyden AR angår. Man möder da först singular-accusativer på A af A-stammer (*HOLTINGA osv.). Men er der tvivl om oprindeligheden af A i nom. sing. HOLTINGAR, er der også tvivl om oprindeligheden af A i acc. sing. *HOLTINGA. I og for sig (med andre ord: når man ser bort fra de ældre indskrifteres hele forment sproglige beskaffenhed) foreligge her fire muligheder: begge Aer (det i HOLTINGAR og det i *HOLTINGA) kunne være oprindelige, eller det ene kan være oprindeligt og det andet uoprindeligt, eller de kunne begge være uoprindelige; hvilket sidste er det, jeg antager. Også det sidste A i HNABDAS er formodentlig af samme art, som Æ i det middeldanske DAGHÆS

ἡμέρας, E i KRAFTES i den nydanske bibeloversættelse ('han . . . bærer alle Ting med sin Kraftes Ord' Hebr. 1 3), E i PORGESTES hos Are Frode (Íslendingabók k. 8 — Ísll². I 375 20), osv.; ti når de ældre runeindskrifter ikke engang kunne tåle LF i indlyd foran en vocal, er det så rimeligt, at de kunne tåle det næsten udtalelige BDS i ndlyd? At A i dette -AS i al fald ikke forudsætter noget A (end sige et oprindeligt A) som stamme-udlyd i nom. sing. og acc. sing., ses af oldsaxisk osv. Fra disse Aer komme vi til I i -GASTIR. Hvad beviser dette I med hensyn til A i HOLTINGAR? Intet. Ti selv om det var givet, at det var böiningsform af en I-stamme, så må det erindres, at, som jafetisk stamme-udlyd, viser ikke alene U, men også I, større udholdenhed, end A, i nom. sing. og acc. sing. Og for det andet er det ingenlunde afgjort, at -GASTIR ikke hører til en JA-stamme, som Wimmer har ment, og hvilket jeg anser for rimeligt. Men det er desuden, efter min anskuelse, ikke tilstrækkeligt at holde sig her til enkelte former alene og slutte ensidigt fra dem. Den gæring, der frembringer ny sprog, og som har frembragt sproget i de ældre runeindskrifter, har ikke grebet blot enkelte sider af det til grund liggende sprogliv; men den har været en temmelig grundig revolution, d. v. s., mangel på forståelse af de ældre sprogløve, med trang til at etablere en omfattende ny lovcomplex med sin indre sammenhæng og consequents. Derfor holder jeg det for uomgængelig nødvendig, at man stiller sig indskrifternes hele sproglige fremtræden for öie og bedømmer de enkelte phænomener i henhold til den; og jeg skal nu — efter en helt anden plan og i al korthed — recapitulere en væsentlig del af mine tidligere, på indskrifternes hele sprogkarakter grundede, indvendinger.

Men jeg må forudskikke et par bemærkninger (A og B).

A. Den omstændighed, at indskrifterne frembyde nogle punkter, der virkelig eller tilsyneladende ere mere oprindelige, end det tilsvarende i gotisk, har ingen betydning med

hensyn til det her omhandlede spørgsmål, når de samme punkter genfindes i andre germaniske sprog, der intet kende til bevarelse af A som urjafetisk stammeudlyd i nom. sing. og acc. sing., og der saaledes vise, at hine punkter ikke medføre bibeholdelse af dette A. De punkter, de afvigelser fra gotisk, jeg her har for öie, ere

1) A, over for gotisk I, i AN som stammeudlyd; hvilket A forekommer a) Tune', i dativen -HALAIBAN, der ser ud som en ynkelig lemlæstelse af det skønne gotiske *GAHLAIBIN; b) Tanum, i genetiven PRAWINGAN, svarende til got. INS (med bibeholdt -S). I övrigt må hertil bemærkes, for det første, at når gotisk stiller I i -IN og -INS over for et ældre A, så bliver böiningen derved mere oprindelig, for så vidt den vinder i rigdom og klarhed, i det gen. sing. hindres fra at falde sammen med nom.-acc. plur., og dat. sing. hindres fra at falde sammen med acc. sing. (man sammenligne t. ex.

		got.	med	oldeng.
sing. nom.		HANA	"	HANA
" acc.		HANAN	}	HANAN(*)
" dat.		HANIN		
" gen.		HANINS		
plur. nom.-acc.		HANANS		
" dat.		HANAM	"	HANUM
" gen.		HANANĒ	"	HANENA);

og for det andet kan endelsen -AN (dat.-gen. sing.) meget godt have — og har formodentlig — udviklet sig af de gotiske endelser -IN og -INS, i det A fra acc. sing. har sneget sig ind i dat.-gen. sing. (medens -S forsvandt i genetiv, ligesom i nom.-acc. plur.), under den bekendte herskende stræben efter at simplificere.

(*) Altså én form over for fire gotiske — en fattigdom, der sandelig ikke vidner om stor oprindelighed.

2) E = got. I = urjafetisk A. Fremdeles O = got. U = urjafetisk A. Om E hedder det i Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 223 note "At kort *e*, hvor det ei er Omlydsvokal, "men svarer til latinsk og græsk kort *e*, ikke er opstaaet "af *i*, men er den ældre, fællesgermanske Lyd, er paapeget "af Jessen i Tskr. f. Phil. I, 217 f.; til denne Opfatning "slutter Lyngby sig i Ant. Tskr. 1858—1860 S. 246 f. — "Curtius er kommen til samme Resultat (Grundzüge d. griech. "Etym. 2te Aufl. S. 383)." Altså: Jessen, Lyngby, Curtius, Bugge.

Non me nominibus furiosus confero tantis.

Men i det mindste i disse grammatiske ting vilde det dog være en alt for stor svaghed at fornegte sin overbevisning, om den end har nok så mange og nok så vægtige stemmer imod sig. Desuden kan jeg t. ex. beråbe mig på Grimm, hvis mening angående spørgsmål af denne art dog neppe er lig nul. Også når den skarpsindige Bopp (allerede för den 16. mai 1816) skriver 'er glaube Sanskrit zu lesen, wenn er 'den ehrwürdigen Ulphila lese,' så tror jeg neppe at feile, når jeg antager, at det især har været den strenge gotiske vocalismus, der har gjort et stærkt indtryk på ham. Også Schleicher (— for at tilføie endnu et med rette høit anset navn —) tillægger det gotiske vocalsystem en høi grad af oprindelighed. Se f. ex. følgende sted (af hans 'formenlere der kirchenslawischen sprache' side 23).

'Die älteren vocale *a*, *i*, *u* sind unter allen am schwächsten im slawischen vertreten, hier nemen die jüngerer vocale ' den bei weitem grösten teil des vocalismus 'ein. wir haben so ein mittel die altertümlichkeit des vocalsystems auf einen arithmetischen ausdruck zu bringen — 'von den diphthongen sehen wir ab, da sie aber zum teil 'im slawischen wieder einfache vocale geworden sind, so 'wird der arithmetische ausdruck eher zu hoch als zu 'niedrig aufsfallen.

	‘gothisch	lateinisch	griechisch	slawisch
‘ältere vocale	62	59	30	35,6
‘jüngere vocale	8	38	51	58,3

‘Besonders mit berücksichtigung des eben bemerkten ‘stellt sich also das vocalsystem des slawischen als das am ‘wenigsten ursprüngliche herauf’.

For mig står det klart, at det gotiske — med sine i forhold til andre germaniske sprog så fyldige og så vel bevarede former (se f. ex. endelsen -NS i acc. plur.), med sin vocativ, med sin dual i verbet, med sin perfectreduplication, og med sit mediopassiv af den oprindelige art (for kun at nævne de mest i öine faldende træk) — hæver sig i det hele til en sådan höide, at det næsten kan opstilles som det germaniske grundprog, og at navnlig den gotiske vocalismus i det væsentlige(*) er grundsprogets. Ligesom oldindisk har det germaniske grundprog i mangfoldige tilfælde repræsenteret et oprindeligt A ved U eller I uden at have gennemgået O eller E som mellemed. Indskrifternes E synes derfor, ikke alene i HLEWA-, hvis E vistnok er et urjafetisk I, men også i PEWA-, ERILA- og EK, at svare til urgermanisk I. (Urgermaniske former altså: HLIVA-, PIVA-, IRLA-(**) og IK. Selv Bugge holder IK for urgermanisk, Tskr. f. Phil. og Pæd. VII 223.) Hermed stemmer det overens, at I endnu i oldnordisk vedbliver at gå over til E, som: SNIMMA—SNEMMA, GERSIMI — GERSEMI, MINJAR — MENJAR, -LIGA — -LEGA (i biord), -LIGR — -LEGR (i tillægsord). Ligesom indskrifternes E må antages at være udgået fra urgermanisk I, således peger deres O hen til et urgermanisk U, ikke blot i DOHTRIR (over for lit. DŪKTĒRS, oldslav. DŪSH-TERI, oldgr. ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ, oldbaktr. DUGHDBHERŌ, oldind. DUHITĀRAS), men også t.ex. i HOLTINGAR (jf. oldnord.

(*) ‘Brydningen’ AÍ og AŪ henholdsvis for I og U — f. ex. — er sikkert ikke urgermanisk.

(**) Foreløbigt bemærkes her, at jeg må fastholde den mening, at den mellemste vocal i ERILAR er indskudt.

HYLTINGR), HORNA (jf. oldnord. HYRNINGR, HYRNDR, osv.), OWLPU-(*), WOLAFA-. O i WOLAFA- svarer sikkert til et urjafetisk A (i VARKA-). Men dette urjafetiske A synes at være blevet til U allerede i græsk (*ATKO-* er dog vistnok det urjafetiske VARKA-) og italsk (at LUPO-, skönt ikke egentlig latinsk, dog er en italsk modification af VARKA-, bör vel neppe betvivles), ligesom i oldslavisk (VLÜKŪ-). At Istabystenens U i -WULaFa, -WULaFR, -WULaFIR også er urgermanisk, turde med sikkerhed fremgå deraf, at det har enemagten ikke blot i gotisk, men også i oldsaxisk (, middelnedertysk og nynedertysk), i oldengelsk, i nordisk, og at det er herskende i middelnederlandsk, medens det ligeledes forekommer i oldhöitydsk og i middelhöitydsk. (For mit vedkommende holder jeg det gotiske vidnesbyrd for tilstrækkeligt.)

B. Indskrifternes sprog stemmer i meget overens med gotisk. Men denne overensstemmelse kan på ingen måde støtte oprindeligheden af A i HORNA acc.-nom. sing. neutr., i *HOLTINGA acc. sing. masc., i HOLTINGAR nom. sing. masc.; ti gotisk beholder ikke neutrale eller masculine A-stammers udlyd i de nævnte casus.

Alt det i indskrifterne, der i sproglig henseende bliver tilbage, når man fradrager det her oven for (A-B) anførte, synes at tilhøre en nyere udvikling og følgerig at tale stærkt imod det her omhandlede As oprindelighed.

Jeg skal nu gennemgå hver enkelt af de indskrifter, der efter Bugges mening have beholdt urjafetisk A som

(*) Det lyder i det mindste plausibelt, at got. VULPU-, m., *herlighed* er i etymologisk henseende identisk med lat. VOLTU- (VULTU-). Se Leo Meyer, *Die gothische Sprache*, side 143 (§ 152). 309, 369 (§ 322 fn.), 559 (§ 421). VOL- (VUL-) i den lat. stamme, VUL- i den gotiske, peger da måske tilbage til roden VAR *ville*. I så fald er grundbetydningen — i den latinske stamme: *viljens udtryk i ansigtet*, i den gotiske: *det der svarer til ens vilje* el. *ønske, det man ønsker sig*.

stammeudlyd i nom. sing. eller acc. sing., og jeg skal angive disse indskrifters udartninger i forhold til gotisk. Når jeg opfører hvert nyt eksempel på en udartning af en vis art som et nyt nummer, så antyder jeg ikke derved, at eksempler på det ældre også forekomme: indskrifternes bevægelse i retning af det moderne er decideret.

I. Guldhornet. 5 ord. Hvad der i disse 5 ord taler imod, at A i HOLTINGAR og HORNA kan være urjafetisk, er følgende. ¹⁾ E (for got. Ī) i EK. ²⁾ E i HLEWA-, da got. *HLIVA- må antages at være oprindeligere, som beslægtet med got. HLAIVA-, og som afledet af roden HLI, ældre KLI (jf. lat. CLIVOS og CLIVOM n.), oldind. ĀRI, oprindelig KRI. ³⁻⁴⁾ -R (for gotisk -S) i -GASTIR og HOLTINGAR. ⁵⁾ suffixet INGA, der neppe kan siges at være gotisk i streng forstand. ⁶⁾ O (for gotisk A) i TAWIDO.

II. Tune¹. 7 ord. Imod urjafetisk oprindelighed af A i WIWAR taler følgende i selve denne indskrift. ¹⁾ E for gotisk Ī) i EK. ²⁾ -R (for gotisk -S) i WIWAR. ³⁾ E i AFTER over for oldhöit. og oldsax. AFTAR (hvilket ord også vilde hedde AFTAR på gotisk, hvis det forekom i dette sprog). ⁴⁾ U i WODU-. ⁵⁾ -E (for got. -A, oldind. ĀJA, oldbaktr. -ĀI, osv.) i -RIDE. ⁶⁾ WITADA- med A i mellemstavelsen. ⁷⁾ bortfald af GA- foran -HALAIBAN. ⁸⁾ det indskudte A i -HAL- (i WITADAHALAIBAN). ⁹⁾ det indskudte A i WORAHTO. ¹⁰⁾ -O (for gotisk -A) i WORAHTO.

III. Tune². 9 ord. At det udlydende A i det 9. ord (STAINA) skulde være urjafetisk, synes ikke at kunne bestå med at: ¹⁻³⁾ ARBINGA er, om jeg så må sige, sunket tre grader fra det gotiske sprogs höide. For det første ved at bruge suffixet INGA; for det andet ved at tilføie -N (INGAN); for det tredje ved at stille endelsen -A over for got. ANĒ (oldhöit. -ANO, -ONO, -UNO; oldsax. -ONO; oldeng. og

oldfris. -ENA, -ONA; osv.), oprindelig vistnok -ANĀM(*).
 -7) SINGOSTER viser firdobbelt udartning fra det gotiske standpunkt: indførelse af en regelmæssig superlativ (svarende til et gotisk *SINEIGÖSTAI(**)); synkope i den anden sta-

(*) Imidlertid bemærker Lyngby (se Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 313) 'At ejef. fl. af denne *an*-stamme ender på -A kan 'mulig komme af at det er en oprindelig *a*-stamme, så at ejef. 'fl. er beholdt uforandret fra den tid, da ordet var *a*-stamme'. — Det udlydende A i ARBINGA vilde dog stå tilbage for det tilsvarende gotiske -Ē. for så vidt man ikke er berettiget til at opfatte hint A som langt.

En genetiv ARBINGA ved siden af nominativ plural ARBINGAN er et særsyn. Ti det må erindres, at den germaniske sprogklasse elsker fyldige genetivformer. Det er derfor så at sige i sin orden, når det i 'de vestgermaniske 'sprog er . . . almindeligt at ejef. fl. af stærke hunkönsstammer på *ā* går over til den svage böjning uden at resten 'af ordets forholdsformer følger med' (Lyngby l. c.), eller, når man finder pluralgenetiver som de nylandske: GEITNA (fem.) *caprarum* (f. ex. i plantenavnene GEITNANJÓLI og GEITNASKÓF) f. GEITA, TÍKNA for TÍKA (nom. sing. TÍK, fem., *tøvehund*), VALLNA for VALLA (nom. sing. VÖLLUR, masc., *campus*); eller som de oldnordiske (nærmest oldnorske): FYLKNA (for FYLKJA) af intetkönsstammen FYLKJA, RÍKNA (for RÍKJA) af intetkönsstammen RÍKJA; osv.; — men det omvendte synes at stride imod sprogklassens ånd og er desuden, så vidt jeg ved, uden eksempel. Hvorfor har man holdt på den kortere böjning i genetiv, og alene i genetiv, hvor det allermindst skulde ventes? Endnu uforklarligere blev rigtignok forholdet, hvis man i ARBINGA vilde se en af *ARBINGANA vilkårlig apokoperet form. Kan man opstille pluralböjningen

nom. og acc. ARBINGAN
 dat. ARBINGAM
 gen. ARBINGA,

så vilde jeg helst forklare genetiv af analogie med dativ, hvilken casus, ved at opoffre sit stammesluttende N, får udseende af at tilhøre A-böjningen. Men det bliver lige fuldt påfaldende, at nom.-acc. holder sig bedre end genetiv.

(**) Bugge yttre i anledning heraf: Intet er "almindeligere end, "at tilsyneladende anomale Former på et senere Udvik-

velse; overgang af AI til E; tilføining af R. ⁸⁻¹⁰) ARBINGAN står i tre ting lavere end gotisk: ved suffixet INGA; ved, at dette suffix er lukket med -N; og derved, at det plurale -S er forsvundet. ¹¹⁻¹²) OPUINGOR står under gotisk ved suffixet INGO, samt ved -R for -S. ¹³⁻¹⁵) DOHTRIR står lavere, end got. DAÚHTRJUS, ikke alene ved O for AÚ (urjafetisk samt uden tvivl urgermanisk U) og ved -R for -S, men også, efter min overbevisning, ved I for JU, da jeg anser hint for en levning af dette. ¹⁶) -DUN i DALIDUN står langt under got. -DĒDUN. ¹⁷⁻¹⁸) i WODURIDE er U og E eftergotisk.

IV. Varnum. 9 ord. Den mening, at A foran det sidste R i HARABANAR og ERILAR er en levning fra vor sprogæts urjafetiske periode, synes mig at stå i strid med det, jeg nu skal anføre. ¹) med hensyn til sit B forholder indskriftens UBAR sig til got. UFAR, som høit. ABER forholder sig til got. AFAR. Jeg lægger imidlertid ikke videre vægt herpå, da også got. B undertiden synes at svare til oprindeligt P. ²) -E (for got. -A) i HITE. ³) den omstændighed, at det første A i HARABANAR åbenbart er indskudt. ⁴) det samme gælder sikkert om det tredje A i samme ord. ("A er indskudt som Hjælpevocal mellem H "og R samt mellem B og N, jfr. oldhöitydsk *Hraban*" Bugge, Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 238 34-36.) For mig stiller denne sag sig på følgende måde. Udgangspunktet er den oldindiske masculine stamme KĀRAVA (Bopp, Glossarium Sanscritum 1847 pag. 71 a. Böhtlingk u. Roth, Sanskrit-Wörterbuch II 236), der er dannet af KĀ- (= KAD, 'quod in initio compositorum deminutionem vel contemptionem exprimit') og RAVA- *sonō-* (af roden RU, suff. -A), og som betyder *krage*. Synkoperet til *KĀRVA- ligger nu KĀRAVA- til

"lingstrin" [ikke udhævet af B. selv] "fortrænges af Former. "der synes mere regelrette" Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 232 23-26.

grund på den ene side for lat. CORVO- — jf. Bopp. l. c. — (i hvilken stamme et \bar{A} er blevet til O, som så ofte i latin), på den anden side for et urgermanisk *HRAVA- (med H for det ældre K og med A for det ældre \bar{A} — begge dele regelmæssigt —, samt med en under slige forhold meget sædvanlig metathesis). Senere er V gået over dels til F, (jf. oldnord. ÆFI med got. AIVS, lat. AEVOM, oldind. ÉVAS, osv.), dels til B (jf. nyhøit. EIBE med middelhøit. ĪWE, oldhøit. ĪWA, oldeng. ĪV og EÓV, oldnord. Ý-R). Og på de germaniske sprogs områd nøiedes man ikke med stammen *HRAVA, *HRAFA, *HRABA, men tilføiede suffixet NA, foran hvilket det i *HRAVA- (osv.) udlydende A forsvandt, så at man fik stammen *HRAVNA, HRAFNA, HRABNA. ⁵⁾ det udlydende R (for got. -S) i HARABANAR. ⁶⁾ I (for got. og oprindeligt J) i IAH. ⁷⁾ E (for got. Ī) i EK. ⁸⁾ E (vistnok for got. Ī) i ERILAR. ⁹⁾ efter min mening I i ERILAR, da jeg holder det for indskudt. JARL synes i det væsentlige at forholde sig til en rod IR (måske for oprl. AR), suff. -LA-, som KARL forholder sig til roden KAR (oprindel. GAR — jf. gr. ΓÉP-ONT-), suff. -LA. ¹⁰⁾ -R (for got. -S) i ERILAR. ¹¹⁾ det udlydende R (for got. -S) i RUNOR. ¹²⁾ det indskudte A i WARITU.

V. Tanum. 3 ord. Imod at holde det sidste A i HAITINAR for urjafetisk, strider selve denne indskrift — ¹⁻³⁾ i PRAWINGAN: ved brugen af suffixet INGA; ved det dertil føiede sluttende N; ved mangelen af det genetive -S. ⁴⁻⁵⁾ i HAITINAR: ved den mellemste stavelses I for A (jf. got. HAITANS); ved -R for -S.

VI. Gommor, hvor B. tror at finde de 4 ord: STAINA PANA. SATE. HAPUWOLAFa. Imod den anskuelse, at det andet A i STAINA og -WOLAFa skulde være den urjafetiske stammeudlyd, taler ¹⁻³⁾ -TE (for -TTE) i SATE, der fjerner sig fra det gotiske grundord, SATIDA, ved synkope (*SATDA), ved assimilation (*SATTA) og ved svækkelse af A til E (*SATTE). ⁴⁾ den omstændighed, at den mellemste vocal i -WOLAFa er indskudt.

VII. Krogstad, hvor B. læser de 3 ord

M(AI)W(1) STUINGI STAINAR.

At det mellem N og R stående A skulde være den urjafetiske stammeudlyd modsiges af selve denne indskrift ¹⁾ ved suffixet INGA. ²⁾ ved U i STU- over for got. ÁU i STÁUAN- (for *STĀVAN-. Leo Meyer, Die gothische Sprache, især § 336). ³⁻⁴⁾ det sluttende I i M(AI)W(1) og STUINGI, over for got. -A. ⁵⁾ -R over for got. -S (i STÁINS).

VIII. Reidstad, hvor B. finder de 5 ord

IUPINGAR. IK WAKRAR UNNAM WRAITA.

(UNNAM skal være et perf. ind. sing. 3, svarende til et got. *UNDNAM, og WRAITA acc. sing. af en masculinstamme WRAITA.) At A i IUPINGAR og det sidste A i WAKRAR og WRAITA skulde være urjafetiske, modsiges af selve denne indskrift ¹⁾ ved suffixet INGA. ²⁾ ved det formentlige tab af D i forbindelsen *N-DN. Jf. got. ANDBUNDNŌDA Mark. 7 35, TUNDNAU II Kor. 11 29, İNTUNDNAN I Kor. 7 9, GABLINDNŌDĒDUN II Kor. 3 14, (SVINPNŌDA Luk. 1 80 2 40). Og der var dog i disse tilfælde større anledning til at udstøde D, end i et *UND-NAM. Det er derfor netop hvad man venter, når gotisk beholder D f. ex. i ANDNIMAN (af AND og NIMAN), hvilket verb forekommer henved 90 gange i de gotiske sproglevninger og overalt med rækken NDN hel og holden. ³⁻⁴⁾ ved det udlydende -R, for got. -S, i de to af ordene.

IX. Steinstad. 2 ord:

IGINGON HALAR.

Imod den antagelse, at A i -AR skulde være den urjafetiske stammeudlyd, reiser sig i selve denne indskrift ¹⁾ brugen af et suffix INGO. ²⁾ den omstændighed, at dette INGO endog er forlænget til INGON. ³⁾ det manglende genitive -S (i -ON over for got. -ŌNS). ⁴⁾ -R for got. -S. Også turde den oldnordisk-islandske stamme HALLA (indskriftens HALA) være yngre, end den gotiske HALLU- (i d. e. HAL-LU for HAL-NU af en grundform KAR-NU?).

X. Torsbjerg. 2 ord:

OWLPUPEWAR | NIWANGMARIR.

At A i det første ord skulde være den urjafetiske stammedlyd, har i selve indskriften følgende imod sig.¹⁻²⁾ -R for got. -S i begge ordene. ³⁾ Bugge vil "opfatte OWLPU "som særegen skrivemåde for WOLPU. Denne skrivemåde "har" mener han "vistnok sin grund deri, at W har været "udtalt på samme måde som engelsk *w*, hvis lyd af Koch "(historische gram. I, s. 102) beskrives således: 'es setzt "vocalisch ein und geht in einen von den lippen eigenthümlich gestalteten hauch über = uw". Herimod holder jeg mig berettiget til at indvende følgende. ^{a)} O er ikke U. ^{b)} Guldhornet skriver ikke HLEOWA-, men HLEWA-, og ikke TAOWIDO, men TAWIDO. Tune skriver ikke: OWIOWAR, OWODURIDE, OWITADA-, OWORAHTO; men WIWAR, WODURIDE (to gange), WITADA-, WORAHTO. Varnum skriver ikke OWARITU, men WARITU. Etelhem skriver ikke OWRTA, men WRTA. Tanum skriver ikke PRAOWINGAN, men PRAWINGAN. Og så videre. Kort sagt: det lader ikke til, at man ellers har fundet noget OW for W i urnordiske runeindskrifter. ^{d)} Hvor er vocalen mellem W og L bleven af? — Snarere, end Bugges mening, kunde jeg tiltræde Vilh. Thomsens, der (Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, side 88) holder OWLPU- blot for en unöiagtig skrivemåde for *WOLPU-(= got. VULPU-). Det er i al fald mindre sandsynligt, at indskrifter fra en så lidet literair tidsalder, som runeperioden i det hele vistnok har været, skulde helt igennem være fri for skrivfeil eller (som dr. Thomsen mere skånsomt udtrykker det) unöiagtige skrivemåder. For mit vedkommende foretrækker jeg imidlertid at opfatte forandringen af WO- til OW- som phonetisk følge af en tidlig (i begyndelsen vistnok blot sporadisk) spirende utilböielighed til at udtale forbindelser som WO (VO), en utilböielighed, hvis fremkomst vistnok er betydelig

yngre end Vulfila(*). — ⁴⁾ Hvis NIWANG- står for NIWANGA- som første led i et compositum, så er den måde, hvorpå NIWANGMARIR er sammensat, rigtignok gotisk, men ikke den ældre gotiske. (NIWANGMARIR er vistnok patronymikon til OWLPUPEWAR. Jf. HAERUWULAFIR Istaby.)

XI. Istaby. 7 ord. Imod oprindelighed af det sidste A i HARIWULAFI taler ¹⁻⁵⁾ det indskudte A i AFATR (mellem F og T), i -WULAFI (på det første sted), i -WULAFR, i -WULAFIR, i WARAIT (på det første sted). ⁶⁾ det til -TR synkoperede -TAR(**) i AFATR. ⁷⁾ HARI- (for gotisk *HARJA-). "HARI er istedenfor HARJA, samme Stamme "som i got. *harjis*, oldnord. *herr*; heraf tør man vel slutte, "at Stammer paa *ja*, naar de danne første Sammensætningsled, "i disse Indskrifters Sprogform forandre *ja* foran Konsonant "til *ɪ*" Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 318. ⁸⁾ AE i HAERU-. ⁹⁻¹⁰⁾ det uden tvivl korte A (over for got. \bar{O} for \bar{A}) i RUNAR og (på det sidste sted) i PAIAR (got. *PAIŌS eller *PAJŌS). ¹¹⁻¹⁴⁾ -R for -S i -WULAFR, -WULAFIR, RUNAR, PAIAR. 2) Fremdeles aflægger Istaby-indskriften et, som det synes, uomstødeligt graphisk vidnesbyrd om uoprindeligheden af den udlydende vocal i -WULAFI. Denne indskrift skelner imellem tvende A-runer og synes at gennemføre adskillelsen aldeles consequent. Runen \mathfrak{A} forekommer 7 gange (1 gang i hvert af indskriftens ord), overalt (dog således, at HAERU- danner en art undtagelse) som et væsentligt — et etymologisk berettiget — A. Runen \mathfrak{B} forekommer 6 gange, og på 5 af disse steder uimodsigelig som et uvæsentligt (etymologisk uberettiget) element. Skulde

(*) Denne utilbøielighed når sin største høide i den oldislandske literaturs gyldne tid og gentager sig i samme omfang i nyislandsk. Men imellem den ny- og oldislandske sprogperiode ligger et mellemstadium, der i adskillige punkter — også i henseende til det her omhandlede — holder sig nærmere til det oprindelige.

(**) Nöiagtigere vilde det vistnok være at sige: -TER for -TAR.

da ikke det samme være tilfældet på det 6. sted? Skulde det sidste **F** i **-PANNFF** være forskelligt fra det første, der åbenbart er identisk med de andre 4? Dog — Bugge påstår ikke dette. Men han mener, at den forskellige betegnelse hidrører fra forskellig udtale. “De mest fremtrædende Eiendommeligheder ved” Istaby- “Indskriften er, at **F**, der ellers i den ældste Runeskrift betegner *a*, her er “Tegn for en dunklere Vokallyd, medens *a* er betegnet ved **H**” Tidskr. for Phil. og Pæd. VII 315 1–3. Hertil bemærker jeg, at denne forskel i udtale, forudsat, at den virkelig har fundet sted, vistnok må have haft en grund — og da hvilken anden, end at **H** er væsentligt, **F** uvæsentligt? Til at lette udtalen behøvedes kun en dunkel, ubestemt vocallyd. I övrigt giver Istaby-indskriften ingen oplysning om, hvorledes **F** er bleven udtalt(*). Her foreligger kun dette: **F** betegner en, vistnok for at blödgöre udtalen, tilföiet, uoprindelig, **H** en (absolut eller relativ) oprindelig vocallyd.

‘Aarbøger’ 1869 side 140 har jeg tilladt mig at fremsætte det spørgsmål ‘antager man, at **A** i **HOLTINGAR**, . . . , osv., er oprindeligt: maa man da ikke antage det ,Samme med Hensyn til det sidste **A** i ‘**ASLACAR**’ og ,lignende Nominativer i de senere Runeindskrifter? ja, endog ,med Hensyn til Skaanske Lovs **PIUFAR fur**, osv.?’ Prof. Bugge siger herom, efter at have givet mig en lille, efter min mening ufortjent, réprimande, “**ASLACAR**, **PIUFAR** på “den ene side og **HOLTINGAR** på den anden findes i sprog- “mindesmærker, som tilhøre væsentlig forskjellige trin i “sprogudviklingen, så at der ikke uden videre kan gjøres

(*) Dog kan der spørges, hvorfor Istabyindskriften netop anvender det almindelige og vel bekendte tegn for **A**-lyden som udtryk for hjælpelyden, når denne ikke var **A**. Og nu de andre indskrifter, der anses for ældre end Istabyindskriften — hvorfor göre de ingen forskel på hjælpelyden og **A**, men udtrykke begge ved et og samme tegn? Ser ikke Istabystenens skrivemåde ud som en lille graphisk reform, grundet på en fölelse af det etymologiske forhold?

“slutning fra det ene til det andet: deraf at A er oprindeligt “i HOLTINGAR følger ligesålidt, at det er oprindeligt i “ASLACAR, *PIUFAR*, som man deraf, at *u* er stammens “udlydsvokal i lat. *focus*, kan slutte, at det også er så i “nyisl. *eldur*, eller som man fra *u* i got. *lipus*, Tomstad- “stenens WARUR tør slutte noget til *u* i nyisl. *lidur*”. — Men nå jeg da spørge: Er der en lige så stor (tidlig og sproglig) afstand imellem de yngre og de ældre runeindskrifter, som imellem nyislandsk og gotisk? eller som imellem nyislandsk og latin? eller som imellem de ældre runeindskrifter selv og urjafetisk? Når man uden videre antager, at det nominale stammer sluttende A har holdt sig uforandret så at sige fra tidens begyndelse og til de ældre runeindskrifter trådte frem på skuepladsen, var det da så utænkeligt, at det samme seilivede(*) element kunde holde sig et par århundreder endnu og genfindes i levninger i de yngre runeindskrifter og i Skånske lov? Jeg for min del holder U i nyisl. ELDUR(**), A i Skånske lovs PIUFAR, det sidste A i de yngre runeindskrifter ‘ASLACAR’ og A i de ældre runeindskrifter HOLTINGAR for lige uoprindelige. Det urjafetiske A, Bugge tror at se i HOLTINGAR osv., har i det hele taget haft en meget svag livskraft. Det er rigtignok beholdt i oldpersisk, men med opoffrelse af det følgende -S. Hvor ofte er ikke det hele -AS ombyttet med \bar{O} i oldindisk! Og i oldbaktrisk er denne overgang (af -AS til $-\bar{O}$) regel. I græsk er Aet blevet til O (*ΑΙΘΟΣ*), i latin til \bar{O} og \bar{U} (PRIMOS og PRIMUS), medens det undertryktes i umbrisk og oskisk, ligesom i gotisk. I oldbulgarisk gik det over til \bar{U} og i det følgende -S opoffredes (BOGŪ, *deus*, over for oldpers. BAGA). Selv lituisk, hvis rige substantivbøining (dual; vocativ, locativ, dobbelt instrumentalform),

(*) Ti meget seilivet vilde det være, dersom Bugge havde ret.

(**) Dette U er i øvrigt henved 600 år gammelt; og man burde indrømme det hævdret; hvilket jeg bemærker med hensyn til mine landsmænd i specielleste forstand.

uagtet visse tab, kappes med den oldindiske — selv lituisk har ikke været i stand til at fastholde A som tematisk udlyd i nom. sing. masc. Bortset fra, at dette A i lituisk dialektisk erstattes ved U, hedder det hos Schleicher, Litauische grammatik, side 82 22 fgg. 'Für die substantiva masc. 'gen. nom. sing. auf -as gilt die von Kurschat, beitr. II. 'pg. 207, vollkommen richtig auf gestellte regel: "im gewöhnlichen sprachgebrauche" und auch häufig in der schriftsprache, "bildet nur die gänzliche unmöglichkeit der außsprache eine schranke" der außstoßung des a; man sagt 'nur *póns* (herr) für *pónas*; *kämps* (winkel) für *kämpas* 'krikszts (taufe) für *kriksztas* u. s. f.'

Vore indskrifter alene stå med palmer i hænderne. Skulde det ikke være en smule mistænkeligt?

Ja, oprigtig talt, går jeg et skridt videre, end til at negte oprindeligheden af A i HOLTINGAR og *HOLTINGA. Jeg antager nemlig, at got. WULFS nedstammer umiddelbart fra *VULFIS og kun middelbart (i anden grad) fra et *VULFAS; ligesom jeg også tror, at got. accusativ VULF forudsætter udviklingsrækken *VULFAM — *VULFAN — *VULFIN — *VULFN. Jeg tænker mig fremdeles samtidig overgang — af *VULFIS til VULFS og af *GASTIS til GASTS; af *VULFIN til *VULFN og af *GASTIN (for *GASTIM) til *GASTN; af *VULFN til VULF og af *GASTN til GAST. Der er omtrent samme svækkelsesforhold

i udviklingen *VULFAS (-AS oldindisk) — *VULFIS — VULFS som i udvikl. af { -ASI (oldindisk) — *-ISI — -IS verbalendelserne } * -ADI (oldind. -ATI) — *-IDI — -Ip.

En anden og nærmere parallel

til *VULFAS — *VULFIS — VULFS frembyder genetiven *HANANAS — *HANANIS — *HANINIS — HANINS

eller *HANANAS ————— *HANINIS — HANINS. (At *HANANAS skulde være blevet til *HANINAS og dette til HANINS, synes urimeligt.)

Til slutning endnu et. I sproglig udvikling pleier der at være en vis harmonie, i følge hvilken — under indtrædende forandringer og formindskelser af lydmasse — det oprindelig fyldigere vedbliver at være det fyldigere og det oprindelig mindre fyldige vedbliver at være det mindre fyldige. Af de neutrale og masculine A-stammers endelser

	oldind.	oldbaktr.	oldgræsk	lat.
i acc. sing.	-AM	-EM	-ON	-OM, -O, -UM
og i dat. sing.	-ĀJA	-ĀI	-Ωι	-ŌI, Ō

ere accusativendelserne helt igennem korte (hvortil kommer M-lydens flygtige natur), dativendelserne helt igennem lange. Hermed stemme nu alle de formrigere germaniske sprog, i det de alle undertrykke accusativendelsen, medens de gengive dativendelsen enten ved -A (gotisk, oldhöitydsk, oldsaxisk, oldengelsk, oldfrisisk) eller ved -I eller ved -E (-Æ). De ældre runeindskrifter alene stille sig frem som modsætning ¹⁾ til oldindisk, oldbaktrisk, oldgræsk, latin (og olditalisk overhovedet), i det hine indskrifter repræsenterer accusativendelsen ved en vægtig lyd (A) og dativendelsen derimod ved en let lyd (E); ²⁾ til alle de germaniske sprog, der i denne henseende have nogen betydning (nemlig: gotisk, oldhöitydsk, middelhöitydsk, nyhöitydsk, oldsaxisk, middelnederlandsk, nynederlandsk, oldengelsk, oldfrisisk, oldnordisk, nysislandsk, nyfæröisk, middelsvensk, middeldansk), ved ikke alene ikke at undertrykke accusativendelsen, men ved at gengive den ved A (som STAINA *lapidem*), altså fyldigere, end dativendelsen, der må nøies med at optræde som E (*STAINĒ *lapidi*). Hvis dette forhold sig således, med andre ord, hvis det udlydende A i STAINA og lign. virkelig er urjafetisk, så er forholdet imellem acc. sing. og dat. sing. af neutrale og masculine substantivstammer på A i de ældre runeindskrifter et rent curiosum.

Jeg tror at kunne give mig selv det vidnesbyrd, at i det mindste den væsentligste grund, hvorfor jeg har nedskrevet ovenstående, er en oprigtig interesse for den sag, i hvis tjeneste professor Bugge arbejder med så megen lærdom og dygtighed.

I et nr. III skal jeg søge at imødegå de bemærkninger, min ærede modstander i øvrigt har rettet imod mig.

FORMEENTLIGE VIDNESBYRD OM VENDISKE INDFALD I DANMARK.

AF CAND. JURIS P. BROCK.

Ved en Betragtning af de talrige Fortids-Skatte, som ere komne for Dagen i de forskjellige Lande, vil den Anskuelse strax frembyde sig som den naturligste, at de fleste af disse ere blevne skjulte i Feidetid eller under lignende, farefulde Omstændigheder for ikke at falde i Fjendehaand (smlgn. Appian, de bellis civilibus, IV, c. 73: *οἱ μὲν ἐκ γῆς ἀνώρουσον, οἱ δὲ ἐκ φρεάτων ἀνίμων, οἱ δὲ ἐξέφερον ἐκ τάφων*). Det vil saaledes især for den nyere Tids Vedkommende være let af Møntfund at paavise slige Vidnesbyrd om Borgerkrige eller om fremmede Fjenders Indfald, idet Aarstallene, med hvilke Mønterne fra de senere Aarhundreder i Reglen ere forsynede, i Forbindelse med Findestederne, sjældent efterlade nogen Tvivl i saa Henseende. Vanskeligere stiller Sagen sig derimod ved saadanne Fund fra Middelalderen, da de veiledende, chronologiske Data her kun ere sparsomme, idet man saagodtsom aldeles savner det nysnævnte, paalidelige Hjælpe-middel, ja endog ofte kan være i Tvivl om, til hvilken af flere Regenter af samme Navn Mønterne skulle henføres, især naar de have efterfulgt hinanden med korte Mellemrum eller umiddelbart, saaledes som det i Danmark til Exempel har været Tilfældet med Erik Plovpenning, Erik Glipping og Erik Menved. Det bliver derfor af stor Betydning, naar der fra en saadan Periode kan paavises flere, beslægtede Fund, der ved deres Indhold i Forbindelse med Findestederne kunne henpege til en urolig Tid, som har hersket i de paa-gjældende Egne, og saaledes vise Veien til en Forklaring, der ikke saa let tør bygges paa Grundlag af et enkeltviis forekommet Tilfælde, saaledes som ved Fund fra den nyere

Tid, hvor de tidsbestemmende Kjendemærker i Reglen ere tilstrækkelig talende for hvert enkelt Funds Vedkommende, uden at en sammenlignende Undersøgelse af andre behøver at komme til. Det er jo saaledes navnlig ved den comparative Methode, at den nordiske Oldtidsforskning i den senere Tid er kommen til Klarhed om Meget, der hidtil har været dunkelt, og skjøndt man ved Undersøgelsen og Beskrivelsen af Møntfund forsaavidt nok kan siges at være gaaet frem paa denne Maade, som man har været opmærksom paa Lighederne eller Ulighederne mellem Fundene, har man dog i Reglen alene indskrænket sig til at uddrage, om jeg saa tør kalde det, et reent numismatisk Udbytte af disse og ladet Undersøgelsen af Grunden til Nedgravningen enten aldeles upaaagtet eller dog anseet denne som underordnet i Sammenligning med de særlig numismatiske Forskninger.¹⁾ Det er nu vel ganske sandt, at saadanne Undersøgelser angaaende en af Historien paa mange Punkter kun saa svagt belyst Periode i de allerfleste Tilfælde ville være frugtesløse, og at man derved altfor let kommer ind paa Formodningernes vidtudstrakte Omraade; men det vilde dog, Alt vel overveiet, være forunderligt, om der ikke af de talrige og righoldige Møntfund fra Middelalderen, idetmindste for visse ved sært mærkelige Begivenheder betegnede Perioders Vedkommende, skulde kunne udsondres særegne Grupper, med Hensyn til hvilke man kunde være berettiget til at søge Grunden til deres Nedgravning i et bestemt, historisk Factum.

Vi ville saaledes for det Første kaste et Blik paa de talrige og som oftest righoldige Fund fra Slutningen af det 10de og navnlig fra det 11te Aarhundrede, der ere fremkomne i de skandinaviske, nordtydske og russiske Lande, forat forsøge, om der blandt disse lader sig fremhæve nogle

¹⁾ I Numismatic chronicle for 1842—43, S. 3, udtales det endog temmelig tydeligt, at Numismatikens Opgave ikke gaaer videre.

for Danmarks Vedkommende i historisk Henseende særligt mærkelige. Der haves saadanne Fund fra saagodtsom et hvert Decennium i den anførte Periode, saaledes eksempviis:

Obrzyckofundet²⁾ fra Posen, nedlagt 980—990, opgravet 1842;

Vaalsefundet³⁾ fra Falster, nedlagt omtrent 990, opgravet 1835;

Følhagenfundet⁴⁾ fra Bjerke Sogn paa Gulland, nedlagt omtrent Aar 1000, opgravet 1866;

Munkegaardsfundet⁵⁾ fra Ibsker Sogn paa Bornholm, nedlagt mellem Aarene 1000 og 1010, opgravet 1864;

et Fund fra Posen,⁶⁾ nedlagt omtrent 1020;

Schwaanfundet⁷⁾ fra Meklenburg-Schwerin, nedlagt henimod 1030, opgravet 1859;

Egersundfundet⁸⁾ fra Norge, nedlagt i Slutningen af Knud den Stores Tid, opgravet 1836;

Frankfurtfundet⁹⁾, nedlagt omtrent 1040, fremkommet 1840;

²⁾ Friedlaender, Der Fund von Obrzycko, Berlin 1844.

³⁾ Thomsen og Lindberg i Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1842—43, S. 33 ff.

⁴⁾ Tornberg og Hans Hildebrand i Antiquarisk Tidsskrift för Sverige, III, S. 51 ff.

⁵⁾ Thomsen i Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde, III, S. 31 ff.

⁶⁾ Dannenberg i Mittheilungen der numismatischen Gesellschaft in Berlin, 3die Hefte, S. 262 ff.

⁷⁾ Lisch og Masch i 26de Aargang af Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, S. 241 ff.; Köhne, Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde, Neue Folge, I, S. 258 ff.

⁸⁾ Holmboe i tvende norske Universitetsprogrammer for 1836 og 1837; Urda, et norsk antiquarisk-historisk Tidsskrift, udgivet af Directionen for det Bergenske Musæum, I, S. 329 ff.; Grote, Blätter für Münzkunde, III, S. 137 ff. og 257 ff.

⁹⁾ Friedlaender i Köhnes Zeitschrift, III, S. 145 ff.

Nylarskerfundet¹⁰⁾ fra Bornholm, nedlagt omtrent 1040, opgravet 1862;

Fundet fra Grev Reventlows Gods Farve¹¹⁾ i Nærheden af Staden Oldenburg i Holsteen, nedlagt mellem 1040 og 1050, opgravet 1848;

tvende Fund fra Ruthsker¹²⁾ Sogn paa Bornholm, nedlagte omtrent 1050, opgravne 1846;

Tørringfundet¹³⁾ fra Skanderborg Amt, nedlagt i Svend Estridsens Tid, opgravet 1830;

Selsøfundet¹⁴⁾ fra Sjælland, nedlagt i Svend Estridsens Tid, opgravet 1822;

et Fund fra Pommern¹⁵⁾, nedlagt kort efter 1055;

Brøholtfundet¹⁶⁾ fra Norge, nedlagt 1060—1070, opgravet 1867;

Simoitzelfundet¹⁷⁾ fra Pommern, nedlagt henimod 1070;

Sandøfundet¹⁸⁾ fra Færøerne, nedlagt 1070—1080, opgravet 1863;

endelig de af Köhne samlede Fund fra denne Periode fra de nuværende russiske Lande.¹⁹⁾

¹⁰⁾ Thomsen i Berliner Blätter, II, S. 51 ff., hvor det urigtigt kaldes Østerlarskerfundet.

¹¹⁾ Friedlaender og Müllenhoff i 15ter Bericht der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer, Kiel 1850; Thomsen i Berliner Blätter, II, S. 63.

¹²⁾ Herbst i Antiquarisk Tidsskrift, 1846—1848, S. 50—56.

¹³⁾ Herbst i Antiquarisk Tidsskrift, 1846—1848, S. 52.

¹⁴⁾ Ramus i det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, 20de Bind, S. 151 ff.

¹⁵⁾ Dannenberg i Berliner Mittheilungen, 3die Hefte, S. 147 ff.

¹⁶⁾ Holmboe i det norske Vidensk. Selsk. Forhandlinger for 1868, S. 194 ff.

¹⁷⁾ Dannenberg i Berliner Blätter, II, S. 150 ff.

¹⁸⁾ Herbst i Ann. f. n. O. 1863, S. 376 ff.,

¹⁹⁾ Mémoires de la société d'archéologie et de numismatique de St. Pétersbourg, III, S. 352 ff.

Med Hensyn til mange af disse Fund lader der sig nu vel imidlertid neppe sige Andet, end at de, forsaavidt de forekomme paa den store Handelsvei mod Østen, formodentlig ere blevne nedgravede af reisende Kjøbmænd; man har nemlig, foruden andre Værdigjenstande, der ofte ere skjulte tilligemed Mønterne, undertiden fundet Vægtskaale og Lodder sammen med disse²⁰⁾. De fra Danmark fra Svend Estridsens Tid hidrørende Fund kunne vel antages at være blevne nedlagte paa Grund af Krigene med Norge og med Venderne; men nogen nærmere Tidsbestemmelse lader sig vel neppe heller her tilveiebringe, da største Delen af hans Regjering er betegnet ved saadanne Uroligheder. Derimod kunde Vaalsefundet ved sit Indhold og navnlig paa Grund af Findestedet synes at henpege paa et af Jomsvikingerens mere bekendte Plyndringstog til Danmark i Begyndelsen af Svend Tveskjægs Regjering, idet Kongen netop skal have ligget med sin Flaade mellem Falster og Møen, da Sigvald tog ham tilfange²¹⁾. Mønterne (baade occidentalske og kufiske) vare tilligemed endeel Sølv-sager nedlagte i et Metalkar, der fandtes nedgravet omtrent 20 Skridt fra Strandbredden; de beviislig yngste kufiske Mønter vare fra Aarene 971—972 og de yngste occidentalske to engelske fra Ethelred den Raadvilde (979—1016), hvilke paa Grund af deres Typer maae være prægede i Begyndelsen af hans Regjering. Da der i det Hele kun forefandtes et meget ringe Antal engelske Mønter, antages det vistnok med Føie, at denne Skat er bleven nedgraven, før Svend Tveskjæg erobrede England, idet Fund her i Norden fra den nærmest følgende Periode pleie at indeholde en Mængde engelske Mønter, hvis Forekomst let forklares af de Danskes Tog til England og af de store Pengesummer, som navnlig Ethelred maatte udrede som »Danegeld»²²⁾ for at blive fri for disse Angreb.

²⁰⁾ Köhne, a. St. S. 382.

²¹⁾ Giesebrecht, Wendische Geschichten, I, S. 229.

²²⁾ Köhne, a. St. S. 387, Ann. f. n. O. 1842—1843, S. 35.

Man vil saaledes bemærke, at baade Tiden og Findestedet meget godt kunne passe paa hiin Begivenhed, forsaavidt Sagn og Historie paa behørig Maade kunne adskilles, hvilket imidlertid vistnok er noget vanskeligt for denne Periodes Vedkommende ²³).

Større Interesse turde imidlertid det ovenfor omtalte Fund fra Godset Farve i Holsteen frembyde, idet det maaskee ikke er urimeligt heri at see et Vidnesbyrd om en anden, sikkrere, af Historieskriverne som særlig mærkelig fremhævet Begivenhed, især da et nylig opgravet Fund fra Jylland synes at stille det i et noget andet Lys end tidligere. Friedlaender antager, at Nedgravningen af Farvefundet maa være skeet i det Tidligste 1040, idet han anseer den yngste Mønt for at være en engelsk fra Hardeknud: Thomsen har rigtignok oplyst, at dette ikke er Tilfældet²⁴), idet det eneste Exemplar, hvorpaa dette støttes, er en overlippet Mønt, hvorpaa kun kan læses: HAR REX, og da den iøvrigt stemmer med Typerne paa Harald Harefods Mønter, maa den være at henføre til denne Konge. Herved forrykkes imidlertid ikke Nedgravningstiden synderligt, idet de yngste Mønter derefter blive de fra Hertug Bracislaus af Bøhmen (1037—1055); men da der fandtes en betydelig Mængde Mønter fra den ungarske Konge Stephan (997—1038), antager Müllenhoff, at disse hidrøre fra de Tog, som Keiser Henrik den Tredie (1039—1056) i Begyndelsen af sin Regjering foretog til Ungarn, og han sætter derfor Nedgravningstiden til 1043 eller 1044, idet han formoder, at Fundet er blevet skjult i Jorden paa den Tid, da Fyrst Gotskalk bemægtigede sig Herredømmet over Vagrerne og Obotriterne og ifølge Adam af Bremens Beretning med stor Strængthed udbredte Christendommen blandt disse Folkefærd. Det er imidlertid mærkeligt, at han ikke ved det førstnævnte Aarstal

²³) Angaaende en anden, formeentlig Grund til Nedgravningen af dette og nogle andre dermed tildeels beslægtede Fund see Aarb. for 1871 S. 116—117.

²⁴) Berliner Blätter, II. S. 63.

er kommen til at tænke paa den Forbindelse, hvori Farvefundet netop paa Grund af Findestedets Nærhed ved Danmark kan sættes med det store Slag paa Lyrskovhede²⁵) den 28de September 1043, da Magnus den Gode slog den vendiske Hær, som var trængt op paa den jydsk Halvø paa samme Tid, som Svend Estridsen var optraadt som hans Medbeiler til Thronen og havde vakt Oprør i Riget. Denne Forklaringsmaade synes at vinde i Styrke ved, at det senere er blevet paaviist af Worsaae²⁶) og Munch²⁷), at Lyrskovhede laa i Nærheden af Byen Slesvig og ikke i Nørrejylland; men til nærmere Oplysning i saa Henseende vil en Betragtning af det ovenfor omtalte jydsk Fund, der formeentlig bør sammenholdes med Farvefundet, være nødvendig.

Der blev nemlig i Slutningen af forrige Aar i Louns Sogn i Nærheden af Hvalpsund, Gislum Herred, Aalborg Amt, opgravet følgende Mønter:

Danske: Hardeknud (1035—1042), 67 Stk.

Engelske: Knud den Store (1014—1035), 11 Stk.
(foruden 3 Brudstykker).

Harald Harefod (1035—1039), 3 Stk.

Tyske: Otto den Tredie (983—1002), 3 Stk.

Henrik den Anden (1002—1024), 1 Stk.

Conrad den Anden (1024—1039), 3 "

Ærkebiskop Pilgrim af Cøln (1022—1035),
1 Brudstykke.

Ubekjendt 1 Stk.

Nogle enkelte Mønter fra de samme Regenter vare kort Tid forinden fremkomne der i Egnen, og efter de indhentede Oplysninger er der Grund til at antage, at de have hørt til Lounsfundet. Som af Fortegnelsen sees, maa dette sandsynligviis være nedgravet enten i Hardeknuds eller i Begyn-

²⁵) Giesebrecht, Wendische Geschichten, II, S. 83.

²⁶) Ann. f. n. O. 1852, S. 122 ff.

²⁷) Det norske Folks Historie, 2den Deel, S. 23—25. Schiern, Historiske Studier, II, S. 442, Anm.

delsen af Magnus den Godes Regjering. Man kunde maa-
skee, da der mangler engelske Mønter fra Hardeknud, være
meest tilbøielig til at antage, at det er nedlagt, før han blev
Konge i England, altsaa senest omtrent 1039 eller 1040.
Dette synes Thomsen saaledes af den anførte Grund at antage
med Hensyn til det beslægtede, righoldige Nylarskerfund, jvfr.
Anm. 24; men da Hardeknud kun regjerede et Par Aar over
England, er der intet Forunderligt i, hvis man i Henhold til
den efterfølgende Udvikling tør sætte Nedgravningstiden et
Par Aar senere, at de yngste, tilmed i et fremmed Land
prægede Mønter fra denne Konge endnu ikke havde fundet
Vei til dette, tildeels noget afsides liggende Sted i Jyl-
land. Selv Landets egne Mønter tør jo ikke ventes at
forekomme strax efter Prægningen over det Hele, men de
ville først efterhaanden udbrede sig, og det beroer væsentlig
paa, hvor livlig Samfærdselen er i de paagjældende Egne,
om det Nye hurtig kan finde Vei til disse, ligesom ogsaa
rene Tilfældigheder kunne medvirke; jvfr. nærmere nedenfor.
For at anskueliggjøre dette ville vi først kaste et Blik paa nogle
mere tydelige Fund fra andre Tidsaldre og forsøge ad Ana-
logiens Vei at komme til Klarhed om, hvorledes Forholdene
i saa Henseende sædvanligviis stille sig. Det vil af disse
fremgaae, at man i Reglen vil have idetmindste et Par Aar
mellem det yngste Tidsmærke og den Begivenhed, som sand-
synligst har bevirket Nedlægningen, og at Circulationen saa-
ledes ikke er saa hurtig, som man synes at antage.

I Pompeji²⁸⁾ fandtes saaledes den 11te Januar 1812 i den
Gade, der fra Herculaneporten fører til Forstaden Augustus
Felix, den saakaldte Gravgade, 69 Guldmønter tæt ved et Men-
neskeskelet; det er formodentlig det samme Fund, som Over-
beck²⁹⁾ omtaler, naar han fortæller, at man paa det Sted har

²⁸⁾ Fiorelli, *Annali di numismatica*, I, 2den Udgave, Napoli 1853, S. 229 ff.

²⁹⁾ Pompeji in seinen Gebäuden, Alterthümern und Kunstwerken für Kunst- und Alterthumsfreunde dargestellt, Leipzig 1856, S. 28.

fundet et Skelet med en Nøgle i Haanden og en Ring paa Fingeren og ved Siden af dette et andet, som bar endeel Mønter. Da Pompeji gik tilgrunde den 24 August Aar 79, og man saaledes med fuldkommen Nøiagtighed kan angive, hvorlænge Mønterne have været skjulte, er det ganske interessant at lægge Mærke til, at de beviislig yngste Stykker af det omtalte Fund dog vare idetmindste et Aar gamle, da Catastrophen indtraadte.⁸⁰⁾ Det er naturligviis ikke Meningen hermed at

⁸⁰⁾ De bestode af følgende Stykker:

Tiberius	1				
Nero	20				
Otho	1				
Vitellius	1				
Vespasian	23	deraf, med	COS II, fra Aar 70	3	Stk.
			COS III " 71	7	—
			COS IIII Aar 72—73	3	—
			COS VI " 75	1	—
			ubestemte	9	—
Titus Cæsar	15	deraf, med	COS IIII, fra Aar 75	3	—
			COS V " 76	1	—
			COS VI Aar 77—78	3	—
			ubestemte	8	—
Domitianus Cæsar	8	deraf, med	COS II, fra Aar 73	1	—
			COS III " 74	2	—
			COS IIII " 75	2	—
			COS V " 76	2	—
			ubestemt	1	—

Pompeji var jo dog en forholdsvis betydelig By og laa temmelig nær ved Verdensrigets Hovedstad, hvor endnu dengang saagodtsom hele den storartede Udmøntning foregik (smlgn. Livius VI, 20, 13: ubi nunc ædes atque officina Monetæ est); om dennes Udstrækning vidne ikke alene de uhyre Masser af endnu forhaanden værende romerske Mønter, men ogsaa det Oprør, som et Par Aarhundreder senere under Aurelians Regjering iværksattes af de med Møntprægningen beskjæftigede Slaver og Frigivne, idet disse først bleve beseirede, efterat 7000 Mand af de keiserlige Tropper vare faldne i Kampen i selve Staden (jvfr. Vopiscus, Aurelian 38: Fuit sub Aureliano etiam monetariorum bellum, Felicissimo rationali autore: quod acerrime severissimeque comescuit, septem tamen millibus suorum militum interemptis: ut epistola docet missa ad Ulpium Crinitum ter

ville sige, at der slet ikke i Pompeji kan være fundet Mønter prægede i Aaret 79, eller at man ikke vil kunne vente ved Udgravningen af den endnu under Asken skjulte Deel af Staden at finde saadanne; men det er kun Hensigten hermed at vise, at naar end ikke de i saa stor Mængde i Nærheden prægede nyeste Mønter havde faaet Tid til almindelig Udbredelse i en saa befærdet Egn som den, i hvilken Pompeji laa, idet Mønter fra det sidste Aar (eller maaskee snarere fra de to sidste Aar, da de yngste bestemmelige fra Titus efter Indskriften COS VI ligesaa godt kunne være prægede Aar 77 som 78) ikke kunne paavises i dette Fund, skjøndt alle de tre samtidige Flaviere ere repræsenterede heri, tør man især ved smaa Fund ikke drage for raske Slutninger ved altfor meget at holde sig til de manglende Mønter, navnlig naar man vil udfinde en bestemt, historisk Begivenhed som rimelig Grund til Nedgravningen og ikke indskrænke sig til blot at angive Tiden tilnærmelsesviis. Det er maaskee end ikke utænkeligt, at der ved Undersøgelse af Møntfund fra den nyere Tid, hvor Aarstallene afgive en sikker Rettesnor, lader sig udlede visse almindelige Regler, der kunne tjene til Veiledning i andre Tilfælde, hvor de chronologiske Særkjender ere svagere; men hvis en nogenlunde paa-lidelig Møntfunds-Statistik skulde kunne tænkes mulig, vilde hertil kræves en Sammenstilling af talrige Fund fra mange, forskjellige Steder. En saadan vil imidlertid neppe fortiden

consulem, qui eum ante adoptaverat. *Aurelianus Augustus Ulpio patri. Quasi fatale quiddam incessit, ut omnia quaecunque gessero omnes motus ingravescant. Ita enim seditio intramurana bellum mihi gravissimum peperit: monetarii autore Felicissimo ultimo servorum, cui procuracionem fisci mandaveram, rebelles spiritus extulerunt. Hi compressi sunt, septem millibus Hiberorum Ripariensium et Castrianorum et Daciscorum interemptis. Unde apparet nullam mihi a diis immortalibus datam sine difficultate victoriam.*) Denne farlige Corporation blev derfor fordeelt til nogle af Rigets større Stæder, hvis Navne efter den Tid begynde at vise sig paa Mønterne, idet samtidig saagodtsom hele den indtil da bestaaende, autonome Kobberprægning i Rigets østlige Deel ophørte.

kunne give noget synderligt Udbytte ved Hjælp af det forhaanden værende Materiale, da man hidtil ikke har skjænket dette videre Opmærksomhed i denne Henseende; men for dog ved nogle enkelte Exempler fra vort eget Land at vise, at man i Reglen ikke tør gaae ud fra, at de alleryngste Mønter ere de talrigste i et Fund, eller at de dog idetmindste maae være repræsenterede, skal her Opmærksomheden henledes paa nogle saadanne Møntfund fra den nyere Tid. Saaledes blev i Begyndelsen af 1859 fra Amtmanden over Veile Amt til det kongelige Mønt og Medaillecabinet indsendt et Fund fra Tykhøiet Krat³¹⁾, Gadbjerg Sogn,

³¹⁾ Dette Fund, der bestod af noget over 400 Stykker Sølvmonter til en Værdi af omtrent 120 Rdlr., indeholdt saaledes væsentlig kun mindre Mønter; ifølge Fundprotocollen forekom der følgende Aarstal:

Danmark.

Frederik den Anden.	1632	1	Stk.		
1563	2	Stk.	1641	5	"
1583	2	"	1642	5	"
Christian den Fjerde.	1643	4	"		
1606	6	Stk.	1644	8	"
1607	12	"	1645	6	"
1608	26	"	1646	4	"
1609	1	"	Uden Aarstal		
1612	2	"	og forslidte	39	"
1613	4	"	Frederik den Tredie.		
1614	1	"	1649	1	Stk.
1615	7	"	1650	3	"
1616	6	"	1651	1	"
1617	10	"	1652	1	"
1618	3	"	1653	1	"
1619	2	"	Holsteen-Gottorp.		
1620	9	"	Frederik den Tredie (1616—1659).		
1621	7	"	1623	20	Stk.
1622	5	"	1624	14	"
1623	1	"	1625	1	"
1624	13	"	1628	2	"
1625	4	"	1629	1	"
1628	19	"	1642	3	"
1629	42	"	1645	2	"
1630	4	"	1646	3	"

Tørrild Herred; det yngste Aarstal var 1653, der forekom baade paa en dansk og en hollandsk Mønt, og man feiler maaskee ikke ved paa Grund af Findestedet at antage de Svenskes Indfald under Carl Gustav 1657 som Anledning til Nedgravningen, skjøndt Aarene 1654—1657 ikke ere repræsenterede. Naar man nemlig lægger Mærke til, at de yngste Mønter, fra 1649—1653, kun udgjøre omtrent en Tyvendedeel af hele Fundet, og at der mellem disse findes en udenlandsk med det sidstanførte Aarstal, hvilken idetmindste maa formodes først at være naaet til Danmark nogen Tid, efterat de samtidige, indenlandske vare blevne satte i Omløb, er det vel ikke utænkeligt, at dette Fund f. Ex. kan have været en fra tidligere Tid opbevaret eller arvet Sum, til hvilken Besidderen maaskee af og til, naar Forholdene tilode det, har føiet, hvad han har kunnet undvære. Det er jo endnu især paa mere afsides liggende Steder Skik hos vore Bønder »at gjemme paa Kistebunden«, en Sædvane, der vel tildeels skriver sig fra Middelalderen, inden man ved at tage brugeligt Pant for et ydet Laan havde lært at omgaae den canoniske Rets Forbud mod at tage Renter³²⁾, men som Nutidens Sparekasser og Værdipapirer efterhaanden vil bringe til at forsvinde. Af stor Betydning er de paagjældende Mønters Conservationsgrad, især for de yngstes Ved-

1647	3	Stk.	1621	8	Stk.
1648	8	»	Uden Aarstal	2	»
1649	5	»	Ærkebisper af Bremen.		
1650	4	»	Johan Frederik (1596—1634).		
1651	5	»	Uden Aarstal		
1652	1	»	og forslidte	22	Stk.
1653	1	»	Frederik (1634—1648).		
Uden Aarstal	6	»	1641	6	Stk.
Holsteen-Sønderborg,			1642	11	»
Johan (1564—1622).			1643	2	»
1620	2	Stk.			

Af de 17 udenlandske, hvoraf nogle vare uden Aarstal, var den ældste fra 1542, den yngste, en Species fra Friesland, fra 1653.

³²⁾ Rosenvinges Retshistorie, 1860, §§ 141 og 144.

kommende, men herom indeholdes intet Nærmere i Fund-protocollen. Det paafaldende ringe Antal Mønter fra det 17de Aarhundredes 4de Decennium i dette Fund lader sig forklare af den ringe Udmøntning af dansk Skillemønt, der har fundet Sted i de Aar, idet der da saagodt-som alene prægedes større Mønt³³⁾, hvorpaa dette Fund, som i Anmærkning 31 anført, er temmelig fattigt, ligesom vel ogsaa Landets Tilstand efter Christian den Fjerdes uheldige Deeltagelse i Tredivaarskrigen kan have havt nogen Indflydelse paa Størrelsen af Udprægningen; men denne Forklaringsmaade kan ikke anvendes med Hensyn til de i Begyndelsen af Frederik den Tredies Regjering prægede mindre Mønter, da disse forekomme temmelig hyppig.³⁴⁾

Et andet, samtidigt Fund, opgravet 1847 ved Freltofte³⁵⁾, Aasum Herred, Odense Amt, indeholdt 54 større Sølvmonter; den ældste var en tydsk Species fra 1582 og de yngste et Par hollandske Species fra 1655; af danske Mønter forefandt 18 Kroner og 1 Species fra Christian den Fjerde; med god Føie antages dette Fund at være nedlagt i Svenskekrigens Tid, ligesom et i April Maaned 1871 fra Uhre, Hover Sogn, Tørrild Herred, Veile Amt, indkommet Fund, bestaaende af 55 Species, hvoraf den yngste er fra Aaret 1650.

Man vil af de saaledes anførte tre Fund, hvis Nedlægning utvivlsomt skyldes Krigen med Sverrig, bemærke, at de umiddelbart forinden prægede Mønter ikke forekomme i disse, ja der lader sig anføre et Tilfælde, hvor endog de sidste tyve Aar før Nedlægningen ikke ere repræsenterede; ved Nedbrydningen af et gammelt Hus i Agri By og Sogn³⁶⁾, Mols Herred, Randers Amt, fandt man nemlig indmuret i Skorstenen en Krukke med en stor Mængde danske Mønter til en Værdi af noget over 100 Rdlr., den ældste fra 1611,

³³⁾ Timms Catalog, I, S. 168.

³⁴⁾ Thomsens Catalog, III, 1ste Bind, S. 61 ff.

³⁵⁾ Antiquarisk Tidsskrift 1846—1848 S. 232.

³⁶⁾ Antiqv. Tidsskr., a. St. S. 232—233.

den yngste fra 1788. Paa Grund af de tilveiebragte Oplysninger om Husets tidligere Eier antages det imidlertid, at Mønterne først ere blevne skjulte adskillige Aar senere under Krigen med Englænderne.

Naar man, med den af disse Møntfund uddragne Slutning for Øie, at der i Gjennemsnit maa indrømmes nogle Aar til de yngste Mønters almindelige Udbredelse, atter vender tilbage til Lounsfundet, da turde man maaskee være berettiget til at sætte dets Nedgravning til Begyndelsen af Magnus den Godes Regjering og ikke til Hardeknuds Tid, især da Findestedet og de historiske Begivenheder derved paa bedste Maade komme til at stemme overeens. Som bekjendt havde den snilde Svend Estridsen ved sit indsmigrende Væsen i den Grad forstaaet at bedaare den unge Kong Magnus, at denne i Efteraaret 1042 i Kongshelle gjorde ham til Jarl over den sydligste Deel af sine Riger, som stadig truedes af de hedenske Østersøfolks Angreb. Magnus fulgte selv Svend til Jylland, idet han samtidig feirede sin Halvsøster Ulfhilds Bryllup med Hertug Ordulf eller Otto af Sachsen, i hvem han haabede at vinde en værdifuld Forbundsfølge mod Venderne. Efterat Magnus var vendt tilbage til Norge, ophidsede Svend Estridsen imidlertid i Løbet af den paafølgende Vinter de Danske til at gjøre sig uafhængige af Norge, og paa Viborgthing blev han ogsaa kaaret til Konge; som det synes, har han tillige staaet i Forbindelse med Venderne, idet hans Slægt antages at have været knyttet paa forskjellige Maader til mange af disses meest indflydelsesrige Høvdinge; den ovenfor omtalte Gotskalk var saaledes hans Svigersøn og deeltog en Tid lang i Krigen mod Kong Magnus. Saasart denne erfarede Oprøret, beredte han sig til at undertrykke det med Kraft; Svend, der mistvivlede om det heldige Udfald af sin Sag, flygtede strax til Kong Anund Jacob i Sverrig, og Magnus, der imidlertid var kommen med en anselig Flaade til Jylland, straffede Oprørerne strængt, lod mange af dem dræbe, jog nogle af dem i Landflygtighed og tvang andre

til at betale store Pengesummer. Den Omstændighed, at Louns ligger i Nærheden af Hvalpsund, der er en Deel af Liimfjorden, kan saaledes forklare Grunden til Nedgravningen, idet Magnus's Flaade formodentlig er løben ind der forat ramme Oprøret i det Indre af Landet og navnlig tugte den frafaldne Stad Viborg, der ligger omtrent 4 Mile fra Louns. — Derefter angreb og ødelagde Magnus Jomsborg, og paa Tilbageveien bestod han en seirrig Kamp med en Vikingeskare ved Rygen. Hvorvidt Nylarsker fundet fra Bornholm, der utvivlsomt er samtidigt med Louns- og Farvefundene, og hvis Nedgravningstid efter det ovenfor Udviklede vistnok kan sættes et Par Aar længere frem, end Thomsen synes at have antaget, kan henpege til disse i Nærheden foregaaede, vigtige Begivenheder, lader sig neppe oplyse, idet man, saavidt vides, kun kjender meget lidet til Bornholms Historie paa den Tid. Øen har ganske vist spillet en temmelig betydelig Rolle dengang, naar man tager Hensyn til de mange Fund fra denne Nordens kun halvt historiske Periode, som ere opgravede der, ligesom den ogsaa fremtræder paa flere Punkter i Jomsvikingerne's Historie.³⁷⁾ Man har endog meent at kunne finde Spor af vendiske Elementer blandt den nuværende Befolkning, idet Beboerne i den sydlige Deel udmærke sig ved mørke Øine og Haar, medens de øvrige i Reglen ere lyshaarede og blaaøiede.³⁸⁾ Bornholm, hvis Indbyggere først bleve christnede i Slutningen af Aarhundredet, har saaledes sandsynligviis været et godt Tilflugtssted for Vikinger. Da det omtalte Fund hidrører fra Nylarsker i Vester-Herred, og ikke, som i Berliner Blætter anført, fra Østerlarsker i Øster-Herred, turde Findestedet muligviis ogsaa anføres som et, om end kun svagt Argument for den her opstillede Formodning angaaende Grunden til Nedgravningen. — Efterat have ryddeliggjort Søen drog Magnus til Hedeby (Slesvig) og beseirede paa Lyr-

³⁷⁾ Giesebrecht, Wendische Geschichten, I, S, 207 ff., 228.

³⁸⁾ Skougaard, Beskrivelse over Bornholm, Kjobh. 1804, 1ste Deel, S. 77. Schiern, Historiske Studier, II, S. 447, Anm.

skovhede ved sin Svoger Ottos Hjælp den 28 September 1043 den mægtige vendiske Hær, der imidlertid var trængt op paa Halvøen og truende nærmede sig Ribe. At dette totale Nederlag maa have vakt Forfærdelse hos de vendiske Folkefærd ved Østersøens Kyster, er naturligt, og utænkeligt er det ikke, at de kunne have befrygtet et Indfald i deres eget Land af den navnkundige, dansk-norske Konge, der, selv Søn af en Helgen, ved sine Bedrifter i den unge Alder ogsaa for disse Hedninger maatte staae som udrustet med overnaturlig Kraft, da mærkelige Jertegn skulle have ledsaget hans Seir, ligesom ogsaa hans Forbund med deres Fjende Hertug Otto, der nylig var dragen gennem Holsteen forat hjælpe ham, og hans Ophold om Vinteren 1043—1044 i Nærheden af Stedet, hvor Slaget havde staaet, kunde begrunde en saadan Frygt.³⁹⁾ Muligviis tør man derfor antage, at Farvefundet, der hidrører netop fra denne Periode, skylder de anførte Begivenheder sin Nedgravning.

Efterat det saaledes er paaviist, at nogle af de ovenfor anførte Møntfund muligviis kunne henpege paa Begivenheder, som Historien har optegnet som særligt mærkelige fremfor mange andre lignende, skal Opmærksomheden dernæst henledes paa en anden interessant Periode, som ligeledes er betegnet ved en Invasion af Venderne, men i andre Dele af Landet, og det skal da undersøges, om der kan udpeges lignende Vidnesbyrd om disse Begivenheder.

Det er Aaret 1259, da Striden mellem Kongemagten og Geistligheden brød ud i aabenlys Kamp. Efterat den overmodige, lundske Ærkebiskop Jacob Erlandsen længe havde trodset Kong Christopher, lod denne ham fængsle den 5te Februar i Lund og føre til Hagenskov i Fyen; i Henhold til Bestemmelserne i Veileconstitutionen (cum ecclesia Daciana) af 6te Marts 1256 om, at naar nogen Biskop blev fængslet eller led nogen Overlast paa Kongens Befaling eller endog blot, naar det formodedes, at Kongen var Skyld heri, skulde

³⁹⁾ Giesebrécht, Wendische Geschichten, II, S. 84, 85.

Riget belægges med Interdict og al Gudstjeneste ophøre, forkyndte Jacob Erlandsens ivrige Tilhængere, Bisperne Peter Bang i Roeskilde og Reiner i Odense, Interdictet i deres Stifter, men flygtede strax derefter i Marts Maaned, den første til den danske Vasal, Fyrst Jarimar af Rygen, hvilken Ø dengang hørte under Roeskilde Bispestol. Peter Bang ophidsede nu Jarimar til Krig mod Kongen og fulgte i April Maaned med paa hans Tog til Kjøbenhavn, hvis Slot blev indtaget. Nogen Tid efter, den 29de Mai, døde Kong Christopher pludselig i Ribe, som det almindelig antages forgiven i Alterens Sacramente, og den af Enkedronningen Margrethe Sprænghest opbudte sjællandske Bondehær blev et Par Uger herefter, den 14de Juni, slaet af Jarimar i den blodige Kamp ved Næstved, i hvilken 10000 Bønder skulle være faldne; først ved den norske Kong Hakons Ankomst til Kjøbenhavn med en Flaade lykkedes det at udjage Fjenden, som imidlertid Aaret efter hærgede Bornholm og Skaane.

I umiddelbar Nærhed af Skuepladsen for en af disse Kampe blev der i Foraaret 1870 gjort et Møntfund, som ved Sammenstilling med nogle lignende fra andre Steder utvivlsomt henpeger paa de ovenfor nævnte Begivenheder som Grund til Nedlægningen. Ved Gravning med Spade fandt nemlig Indsiddet Axel Pedersen af Vredsløse i Herlufsholms Stiftelses Skov »Friheden«, Herlufsholms Sogn, Øster-Flakkebjerg Herred, Sorø Amt, en Leerpotte med endeel Mønter, som han imidlertid ansaae for værdiløse og derfor forærede bort, men som ved Skovrider Vinds Utrættelighed og Iver efter al Sandsynlighed alle bleve skaffede tilveie igjen. Af de 202 Stykker, hvoraf dette Fund bestod, var

- 1 fra Valdemar den Store,
- 101 fra Valdemar Seir (deriblandt 8 fra Biskop Niels Stigsen i Roeskilde),
- 10 fra Abel,
- 40 af det Slags, som almindelig tillægges Christopher den Første (deriblandt 18 med C, ∴: Christopher, paa Adversen og P, ∴: Peter Bang, paa Reversen),

- 40 af det Slags, som med stor Sandsynlighed tillægges Jacob Erlandsen som Ærkebiskop i Lund (to Forskjelligheder),
 3 med Titelen REX uden Kongenavn (to Forskjelligheder) og
 7 med forskjellige Fremstillinger uden Indskrifter (fem Varieteter).

I dette Fund forekommer der heldigviis Mønter fra en Konge, hvis Navn kun findes een Gang i den danske Kongerække, og om hvem der derfor ingen Tvivl kan herske, nemlig Abel, og Fundets omtrentlige Nedgravningstid vil da strax være indlysende, idet dette Navn opklarer de øvrige. Jeg skal derfor heller ikke gaae ind paa en nærmere Undersøgelse af, hvad der kan siges for og imod Henførelsen af de øvrige Mønter til de oventor angivne Personer, især da det nu vel maa antages for sikkert, at de ældre Numismatikeres ofte høist afvigende Meninger desangaaende bør forkastes.⁴⁰⁾ Findestedet i Forbindelse med Mønterne selv, af hvilke ingen beviislig er yngre end Christopher den Førstes Tid, tyder saaledes hen paa, at de kunne være nedlagte i Jorden i Foraaret 1259 for ikke at falde i Vendernes Hænder.

Dette bliver end mere indlysende ved nogle andre, samtidige Fund, af hvilke imidlertid kun et Par kjendes nøiere. Det ene hidrører fra Østerhæsinge⁴¹⁾ By og Sogn, Salling Herred, Svendborg Amt, idet Gaardmand Hans Hansen Langrod i Juli 1840 ved Grøftegravning fandt 5654 Mønter, som ialt indeholdt 24 Forskjelligheder; af disse vare

- 8 Stk. fra Valdemar Seir,
 1 " utvivlsomt fra Erik Plovpenning,
 14 " fra Abel,

⁴⁰⁾ Antiquarisk Tidsskrift 1843—1845, S. 162.

⁴¹⁾ Antiqv. Tidsskr., a. St., Devegges Catalog, I, S. 223.

- 4780 Stk. fra Christopher den Første,
 282 • fra Biskop Peter Bang af Roeskilde,
 71 • med Indskriften REX uden Kongenavn og
 498 • med forskjellige Fremstillinger uden Ind-
 skrifter.

Som det vil sees, er ingen af disse talrige Mønter be-
 viislig yngre end Christopher den Førstes Tid, og det tør
 vistnok antages, at dette Fund er blevet nedlagt af samme
 Grund som Herlufsholmsfundet. Rigtignok naaede Venderne
 ikke over til Fyen, men Nærheden af de seirrige Fjender,
 som maae have kunnet raade over en betydelig Flaade, maa
 have været tilstrækkelig til at fremkalde Frygt for en Inva-
 sion af dem i Fyen; hertil kommer ogsaa, at den fængslede
 Ærkebiskops Nærværelse paa Hagenskov, der laa omtrent
 tre Mile fra Østerhæsinge, let kunde give Anledning til
 Feide der i Eggen. Muligviis har ogsaa Kirkens Svøbe,
 Interdictet, som for første Gang bragtes til Anvendelse her
 i Landet, men som foruden i Ærkestiftet netop kun blev
 forkyndt i Roeskilde og Odense Stifter, hvorfra begge Fun-
 dens hidrøre, bidraget til at forøge den Forfærdelse, som
 Fjendens Indfald og seirrige Fremgang maa have foraarsaget,
 og som er bleven næret ved Efterretningen om Kongens
 pludselige Død, i hvilken Kirkens Parti paa en Tid som hiin
 lettelig har kunnet faae Mængden til at see en Himlens
 Straf for hans ugudelige Fremfærd mod Herrens Tjenere.

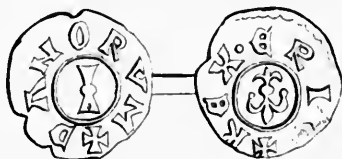
Et med det sidstanforte noie overensstemmende Fund har
 jeg nylig truffet ved at gennemgaae en af afdøde Kammer-
 herre Vind til Bækkeskov og Sanderumgaard efter-
 ladt Mønt- og Medaillesamling. I denne fandt jeg nemlig
 192 stærkt med Jord og Spanskgrønt besatte Mønter, som
 øiensynlig ikke tidligere havde været undersøgte, og som
 ved deres eensartede Udseende i Forbindelse med, at de
 vare holdte afsondrede fra de øvrige i en særskilt Pakke,
 tydede paa, at de henhørte til eet og samme Fund. En
 nærmere Undersøgelse, efterat de vare blevne rensede, har

gjort det utvivlsomt, at denne Antagelse er rigtig, og da dette lille Fund, foruden at have Betydning for den sammenlignende Undersøgelse, som nærmest er Gjenstand for disse Bemærkninger, dog ogsaa alene i særlig numismatisk Henseende turde have Krav paa Opmærksomhed, skal der her gives en Beskrivelse af Indholdet tilligemed nogle Bemærkninger, med hvilke det ikke turde være uforment at ledsage denne, da disse tillige gjælde for Østerhæsingefundets Vedkommende, og der ikke tidligere, saavidt vides, er givet nogen udførligere Beskrivelse af dette. Endeel af Mønterne høre rigtig nok til de temmelig almindelige, der sædvanligviis behandles med mindre Forkjærlighed af Numismatikerne, for en Deel maaskee ogsaa af den Grund, at de høre til en Tilbagegangsperiode; men dette synes snarere at maatte berettige dem til en forøget Opmærksomhed.

Det Vindske Møntfund bestaaer af følgende Forskjelligheder:

- 1) † REX. ERIC. En Lillie. R. † DANORVM. I Midten l. 1 Expl.
- 2) † ABEL ...VX (sic). En fembladet Rose med Punkter imellem Bladene. R. † DÆNORVM. En sexoddet Stjerne med tre Halvmaaner imellem Spidserne. 1 Expl.
- 3) † ABEL : REX. En fembladet Rose. R. † DÆNORVM. En sexoddet Stjerne. 1 Expl.
- 4) : CRISTOFORVS. Et C, hvori et Punkt. R. : REX DÆNORVM. En sexoddet Stjerne. 58 Expl.
- 5) : CRISTOFORVS. Et Kors. R. : REX DÆNORVM. I Midten l. l. 92 Expl.
- 6) † REX i Vinklerne af et Kors. R. PÆTRVS imellem Spidserne af en sexoddet Stjerne. 9 Expl.
- 7) Samme Advers. R. En sexoddet Stjerne med Halvmaaner imellem Spidserne. 2 Expl.
- 8) Et Taarn, med Muurtinder, mellem to Ringe og med en Ring paa Midten. R. Et dobbelt Kors. 5 Expl.
- 9) En Bygning, med Muurtinder, i en Kreds af Ringe. R. Et Kors omgivet af Ringe. 2 Expl.
- 10) Et Tandhjul. R. En sexoddet Stjerne med Ringe imellem Spidserne. 20 Expl.
- 11) En sexoddet Stjerne med Ringe imellem Spidserne. R. Typ som paa Adversen, fordybet. 1 Expl.

Den under Nr. 1 beskrevne Mønt maa utvivlsomt henføres til Erik Plovpenning; den stemmer, med Undtagelse af Typen paa Reversen, aldeles overeens med den i Østerhæsingefundet kun i eet Exemplar forefundne, der istedetfor I paa Reversen har en Krone til Typ, og som nu med overveiende Sandsynlighed tillægges denne Konge, medens den tidligere antoges at høre til Erik Glippings Tid.⁴²⁾ Denne Mønt, hvoraf der, saavidt vides, kun kjendes eet i den kongelige Møntsamling opbevaret, noget mispræget Exemplar, som dér er henlagt blandt Erik Glippings og Erik Menveds Mønter, da der mangler nærmere Oplysning om, hvor det er fundet, er ikke tidligere beskrevet, hvorfor den her følger i Afbildning.

Med Hensyn til Forklaringen af Bogstavet I paa Reversen tør man maaskee antage det for den bekjendte, roeskildske Biskop, senere Ærkebiskop Jacob Erlandsens Begyndelsesbogstav, da der haves Mønter, som med Føie tillægges hans Formand paa den roeskildske Bispestol Niels Stiegsgen (fra 1225 til 1245, da han i Anledning af en Strid med Kongen flygtede til Frankrig, hvor han døde 1249), og som ere prægede dels i Valdemar Seirs, dels i Erik Plovpenning's Tid, endvidere Mønter, som kunne tillægges Jacob Erlandsen selv som Biskop, og som ere prægede under Abels Regjering, og endelig ogsaa Mønter fra hans Eftermand Peter Bang (1254—1277); Lilien paa Reversen maatte da antages at være et Familienmærke; da dette Symbol imidlertid ogsaa er St. Knuds og

⁴²⁾ Devegges Catalog, I. S. 219.

Odense Mærke, er det maaskee ikke usandsynligt, at Mønten snarere kan være præget af en fyensk Biskop, tilmed da der maaskee haves Mønter fra en Biskop i Odense i den nærmest følgende Tid, nemlig Reiner (1252—1267), jvfr. nedenfor; men da der under Erik Plovpenning's Regjering var to Bisper i Odense med I til Begyndelsesbogstav (Ivar, død 1245, og Jacob, 1247—1252), bliver Prægetiden efter den sidste Antagelse endeel usikkrere end efter den første; thi skal den henføres til Jacob Erlandsen, maa den være fra 1249 eller 1250, idet han først i 1249 af Pave Innocents den Fjerde blev udnævnt til Biskop i Roeskilde, og Erik Plovpenning blev myrdet den 10de August næste Aar.

Af de for største Delen slet bevarede Bogstaver i Omskriften paa Adversen af Nr. 2 fremtræde kun VX aldeles tydeligt; man tør imidlertid neppe haabe i denne Mønt at see et Beviis for Anvendelsen af Titelen *dux Danorum*⁴³⁾, da det foregaaende Bogstav mere ligner et R end et D, hvorved Indskriften bliver meningsløs. Uagtet slige forvirrede Indskrifter ingen Værd i og for sig have, seer man dog undertiden, at de kunne afgive interessante Bidrag til Opklaringen af et eller andet dunkelt Punkt⁴⁴⁾, og da Abels tidligere, hertugelige Titel, der muligviis forekommer paa en meget sjelden Mønt saaledes: ADX (Abel *dux*)⁴⁵⁾, synes at have foresvævet Stempelskjæreren, tør man maaskee slutte, at Mønten er præget lige i Begyndelsen

⁴³⁾ Jvfr. Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland, I, S. 33, Anm., smulgn. Dahlmann, Geschichte von Dänemark, Hamburg 1840, I, S. 219.

⁴⁴⁾ Saaledes tør det nu vel antages at være blevet hævet over enhver Tvivl, at Marchants Henførelse af de talrige Mønter med Navnet Helena til Keiser Constantin den Stores Moder er rigtig, idet det senere er blevet oplyst, at der eksisterer en (ikke overpræget) Mønt med forvirret Omskrift, hvori begges Navne forekomme. Lettres du baron Marchant sur la numismatique et l'histoire, Paris 1851, S. 204 ff. Numismatic chronicle 1852—53, S. 199.

⁴⁵⁾ Devegge Catalog, I, S. 220.

af Abels Regjering. Naar bortsees fra det urigtige Bogstav i Titelen, hvad enten dette nu er det første eller det andet, er Mønten i det Væsentlige den samme som den under Nr. 3 anførte; af Østerhæsingefundets 14 Mønter fra Abel vare 11 af denne Typ.

Den overveiende Deel af begge Fundene bestaaer af Mønter fra Christopher den Første, kun med den Forskjel, at Østerhæsingefundets 4780 Stykker fra denne Konge indeholder 4 Varieteter, medens der i det mindre Funds tilsvarende 150 Stykker (Nr. 4 og 5) kun forekommer 2 Forskjelligheder. Det er interessant at lægge Mærke til, at disse Mønter for begge Funds Vedkommende udgjøre omtrent den samme Qvotadeel af det Hele, nemlig henholdsviis 0,85 og 0,78.

Af Nr. 6 fandtes ved Østerhæsing 280 Stykker og af Nr. 7 54; det synes at ligge nær at henføre ogsaa den sidstnævnte Mønt til Peter Bang, da den, naar undtages, at der istedetfor Bispens Navn mellem Stjernens Spidser er anbragt sex Halvmaaner, iøvrigt stemmer med Nr. 6. Ved Eftersyn i den kongelige Møntsamling har jeg fundet denne Antagelse bestyrket, idet paagjældende Mønt dér er henført til Peter Bang. I det nyeste Arbeide i denne Retning⁴⁶⁾ findes imidlertid ikke nogen Hentydning hertil. At Bispens Navn er udeladt, lader sig let forklare; paa en Tid, da de tekniske Midler, som stode til Møntprægningens Raadighed, kun vare ringe, vil det ikke være forunderligt, om en Stempelskjærer, for at undgaae det større Arbeide, der var forbundet med Udarbeidelsen af de sex Bogstaver i Navnet Petrus, har erstattet disse med et tilsvarende Antal Halvmaaner, som vare lettere at udføre, og som ogsaa brugtes som geistligt Symbol. Det lader sig jo ogsaa tænke, at det ene Stempel er sprunget under Prægningen, og at der hurtigt er

⁴⁶⁾ Devegges Catalog, I, S. 222 Nr. 366 sammenholdt med S. 223 Nr. 390, Anm.

forfærdiget et nyt, som for ikke at medføre en for langvarig Standsning af en berammet Udmøntning, er blevet noget simplere end det forrige; hertil kommer, at det kunde være temmelig ligegyldigt, om der stod Indskrift paa Mønterne eller ikke, da Lægfolk jo kun ganske undtagelsesviis kunde læse. — I Udeladelsen af Kongenavnet paa Adversen have Thomsen og Devegge⁴⁷⁾ troet at see et Tegn paa, at Mønten maa være præget paa en Tid, da den gode Forstaaelse mellem Kongen og Bispen var ophørt, idet den ovenfor ved Herlufsholmsfundet omtalte, iøvrigt temmelig sjeldne Mønt, der paa Adversen har et C og paa Reversen et P, og som vistnok med Føie tillægges Peter Bang, anfører Kongens Navn og saaledes formeentlig antyder et bedre Forhold mellem Kongen og Bispen. Uagtet denne Mening ved første Øiekast synes at have endeel for sig, fører den dog til Vanskeligheder med Hensyn til den nærmere Bestemmelse af det Tidspunkt, paa hvilket dette Omslag skal være skeet, idet den Periode, som man vel nærmest maa have for Øie, naar der skal tales om en saa skarp Modsætning til en tidligere, nemlig da Peter Bang strax efter Jacob Erlandsens Fængsling ved at forkynde Interdictet optraadte som Kongemagtens erklærede Modstander, bliver temmelig kort til Udprægningen af de omtalte, hyppig forekommende Mønter, da Bispen strax efter flygtede til Rygen og først mange Aar efter kom tiltilbage til Stiftets Hovedstad. Det er heller ikke rimeligt, at de ere prægede under hans Fraværelse, medens Biskop Tyge af Aarhus efter pavelig Befaling forestod Roeskilde Stift fra 1260 til 1272, og det vilde være uforeneligt med den anførte Mening at antage dem for at være fra Bispens sidste Leveaar 1274—1277, da han dengang var forsonet med Kongen. Man maatte derfor efter denne Antagelse tænke paa Aaret 1256, i hvilket den danske Geistlighed ved Affattelsen af Veileconstitutionen kastede Handsken til

⁴⁷⁾ Timms Catalog, I, S. 111 nederst.

Kongemagten, eller 1257, da Pave Alexander den Fjerde ved at stadfæste Kirkeforsamlingens Beslutninger styrkede Prælaterne i deres Modstand mod Christopher. Det er dog formeentlig unødvendigt at ty til denne Forklaringsmaade; thi Kongens Titel er jo bibeholdt, og der haves fra denne Periode mange Exempler paa, at Mønter, som aabenbart ere prægede i Kongens Navn, kun ere forsynede med Titelen REX uden Angivelse af noget Navn, hvorfor man dog vistnok ikke tør tillægge Udeladelsen af dette en saadan Betydning som anført. Den under Nr. 7 omtalte Mønt afgiver saaledes blandt mange andre et Exempel herpaa, hvis man anseer den for at være præget i Kongens Navn, og skal den tillægges Peter Bang, vil det bemærkes, at endogsaa Bispens eget Navn er udeladt. Man tør vistnok i det Hele taget ikke gjøre for store Fordringer til Conseqvents med Hensyn til Middelalderens Møntprægning og navnlig ikke i en Periode, der som den omhandlede betegnes ved en Opløsningstilstand.

Af de under Nr. 8, 9, 10—11 anførte Mønter (af hvilke Nr. 11 naturligviis kun er et Mispræg af Nr. 10) forekom i Østerhæsingefundet henholdsviis 110 (eller naar en Varietet medregnes 119), 70 og 280 Stykker.

Den mærkelige Overeensstemmelse mellem disse to Fund var mig naturligviis strax paafaldende, men det er desværre ikke lykkedes at skaffe nogensoinhelst Oplysning tilveie om, naar eller hvor eller under hvilke Omstændigheder de sidstnævnte Mønter ere fundne. Desuagtet har dette Fund en ikke ringe Interesse, idet det jo er høist rimeligt, at det hidrører fra et af afdøde Kammerherre Vinds Godser, Bækkeskov i Præstø Amt, et Par Mile fra Næstved, eller Sanderumgaard i Odense Amt. Hvad enten Findestedet saaledes maa søges paa Sjælland eller Fyen, vil det efter det ovenfor Udviklede let sees, hvilken Grunden til Nedgravningen maa antages at have været. Selv om det imidlertid ikke er fundet paa de nævnte Godser, tør man ikke frakjende det al Betydning for Løsningen af Spørgsmaalet, idet det da bliver

at stille i Klasse med et andet Fund fra samme Tid, hvorom der kun foreligger mundtlig Efterretning, og som altsaa kun kan have Betydning paa Grund af sit Indhold, idet Findestedet maa lades ude af Betragtningen. Ifølge en ældre Montsamplers Opgivende skal der nemlig for endeel Aar siden være forekommet et næsten aldeles lignende Fund i et Bo under tildeels tilsvarende Omstændigheder; Vedkommende erindrer kun, at det formodedes at hidrøre fra Sjælland. Paa Bornholm har man endelig ogsaa, hvad der netop er særdeles interessant at lægge Mærke til som Beviis for de af denne Undersøgelse fremdragne Resultater, i Ruinerne af Lilleborg, der formodes at have været en detacheret Forskandsning til den større Fæstning Gamleborg⁴⁸⁾, som Jarimar af Rygen formenes at have indtaget i Aaret 1260, fundet Mønter fra en af Valdemarerne, Erik, Abel og Christopher⁴⁹⁾, og det synes saaledes, at der dels fra selve den af Venderne i Aarene 1259 og 1260 hærgede Deel af Landet og dels fra de tilgrændsende Egne kan paavises en heel Cyclus af beslægtede, samtidige Fund, hvis Nedlæggelse man maaskee ikke uden Grund kan tilskrive disse Krigsbegivenheder. Ja man tør maaskee ogsaa anføre som et Vidnesbyrd om den almindelige Forfærdelse, som har hersket dengang, et Fund, som i December 1866 opgravedes i en 4 Mile fra Ribe liggende By Vrenderup i Faaborg Sogn, Skads Herred, Ribe Amt, og som kunde synes at tyde paa, at Kongens Død i Forbindelse med de øvrige Begivenheder har fremkaldt Frygt for, at Ulykkerne skulde strække sig dertil. Af Vrenderupfundet tør man imidlertid kun med megen Varsomhed uddrage en saadan Slutning, idet største Delen,

⁴⁸⁾ Brunius, Konstanteckningar under en resa till Bornholm år 1857, Lund 1860, S. 99 sammenholdt med S. 68.

⁴⁹⁾ Antiquariske Annaler, IV, S. 165—166, 189—191, 223—225, 398.

- 212 Stk., bestod af Mønter med den ved Fund fra denne Periode kun lidet veiledende Indskrift: REX ERIC, REX ERICVS, ERIC eller E,
- 144 " vare af det Slags, som Nogle have tillagt Ærkebiskop Uffo Thrugotsen i Lund (1228—1252),
- 2 " vare af de sjeldne Mønter, som Nogle tillægge Biskop Reiner af Odense (1252—1267),
- 1 " fra Christopher den Første og
- 4 " uden Indskrifter.

De 212 Stykker med Navnet Erik synes vel at maatte henføres til Erik Plovpenning, hvis det er rigtigt at antage de derefter omtalte 144 Stk. for at være prægede af den med hans Fader og ham og hans Broder samtidige lundske Ærkebiskop; men da der fandtes Exemplarer baade af Kong Christophers og muligviis den med ham samtidige, fyenske Biskop Reiners Mønter, og Nedgravningen selvfølgelig maa være skeet efter 1252, maa den større Mængde af formeentlig ældre Mønter fremfor yngre, hvis dette Fund, saaledes som det antages af Nogle, er nedlagt i den her omhandlede Periode, forklares paa en noget lignende Maade som ovenfor antydnet ved Fundet fra Tykhøiet Krat. Noget Tilsvarende frembyder Herlufsholmsfundet, hvis overveiende Deel bestod af ældre Mønter. Det er nu vel ganske sandt, at Formodningen maa være for, at et Fund, hvori de yngste Mønter, hvis Prægetid paa Grund af Mangel paa Aarstal kun kan bestemmes som faldende i Vedkommendes Regjeringstid, forekomme i et ringere Antal end de ældre, er nedgravet tidligere end et dermed beslægtet, hvori de tilsvarende yngste enten have Overvægten over de ældre eller ere forhaanden i forholdsviis større Mængde end i hiint, saaledes altsaa, at Herlufsholms- og Vrenderupfundene efter denne Antagelse maatte formodes at være nedlagte før Østerhæsing- og det dermed saa nøie beslægtede Vindske Fund; men ved saa lidet righoldige Fund som Herlufsholms- og Vrenderupfundene bliver det altid noget misligt at ville udregne Nedgravningstiden alene

efter Forholdet, hvori de yngste Mønter ere repræsenterede, ligesom det ovenfor er bemærket, at man ved slige Fund maa være varsom med at uddrage Slutninger af de ikke forefundne Mønter, da Tilfældigheder, som det i Almindelighed vil være umuligt at faae oplyste, kunne have været medvirkende til Sammenblandingen af de forskjellige Stykker. Det turde være tilstrækkeligt at henvise, foruden til de ovenfor gjorte Bemærkninger, til vor egen Tid, i hvilken ældre, gangbare Mønter ved de daglige Omsætninger i Handel og Vandel ofte kunne samle sig i større Mængde end de nyere; hvis nu f. Ex. en saadan mindre Sum, hvori de i ringere Antal forhaandenværende yngste Stykker tilfældig ere maaskee endog adskillige Aar gamle, af en eller anden Grund blev nedgraven, vilde den utvivlsomt efter den almindelige Betragtningssmaaade, naar den atter kom for Lyset, blive anset for at være nedlagt flere Aar tidligere, end det virkelig er skeet, naar man iøvrigt ikke kunde finde andre Omstændigheder til Veiledning. Et lignende Phænomen viser sig ofte ved Fund fra Oldtiden⁵⁰), navnlig fra en Periode, i hvilken der er indtraadt en kjendelig Forringelse af Mønternes tidligere Metalværdi, idet de nyere, slettere nærmest forholde sig til de ældre, bedre som Repræsentativer til Valuta under finansielle Criser. Det bliver selvfølgelig ogsaa her af Betydning for Spørgsmaalets Besvarelse, om Mønterne forekomme i en stærkt bebygget Egn med livlig Samfærdsel, som lader formode en hurtig Circulation, eller paa mere afsides liggende Steder (f. Ex. netop Vrenderup), som først efter længere Tids Forløb paavirkes af de forskjellige Strømninger og derfor lettere holde fast ved det Gamle. Mønterne fra Vrenderup skulle derhos have været saa stærkt medtagne af Slid, at man kun med Vanskelighed har kunnet bestemme dem som ovenfor anført; men hvis

⁵⁰) Mommsen, Geschichte des römischen Münzwesens, S. 773, 809.

man tør antage, at Henførelsen er rigtig, har man netop i deres slette Conservation et Vidnesbyrd om, at de have været i Omløb i længere Tid, inden de bleve nedlagte, og at der saaledes fra den Side ikke er Noget til Hinder for at sætte Nedgravningstiden til det anførte Tidspunkt. Jeg skal imidlertid aldeles ikke lægge Vægt paa dette Fund, da det er af en saa tvivlsom Beskaffenhed og ikke har modtaget nogen nærmere Forklaring ved det i April 1871 fremkomne Fund fra Dorf Fjerding i Dronninglund Sogn og Herred, Hjørring Amt; dette, der vel ved sin Righoldighed paa Typer og Exemplarer i numismatisk Henseende er af ikke ringe Betydning, frembyder nemlig af bestemmelige Mønter alene saadanne med Navnet Erik og giver derfor ikke noget Bidrag til Opklaringen af det her omhandlede Punkt; men jeg skal kun gjentage, hvad ovenfor er bemærket, at man i mange Tilfælde ved Sammenstillingen af flere beslægtede Møntfund fra Middelalderen og ved tilbørlig Hensyntagen til de Lærdomme, som kunne udtrages navnlig af Fund fra den nyere Tid, maa kunne komme paa Spor efter de Begivenheder, som have bevirket Nedgravningen, og saaledes vinde et ogsaa for den særlig numismatiske Forskning vigtigt Udgangspunkt for Bestemmelsen af Mønternes Chronologi.

ENDNU NOGLE ORD OM LIMFJORDENS FORBINDELSE MED VESTERHAVET I DET 11TE AARHUNDREDE.

AF C. F. BRICKA.

I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1868*) har jeg søgt at paavise, at Limfjorden i det 11te Aarhundrede var et aabent Sund, og jeg skal ikke nægte, at jeg var saa overbevist om Rigtigheden af det vundne Resultat, at jeg antog, at det vilde billiges af alle; men det har vist sig, at jeg i saa Henseende har skuffet mig, da der nemlig er bleven rejst Indsigelse imod det. Skjønt jeg nu ikke kan anerkjende denne Indsigelses Begrundelse, vil jeg dog ikke undlade her at indføre et kort Forsvar, der imidlertid hverken skal optage, hvad jeg tidligere har fremsat, eller indeholde videre ny Bevisførelse, men, idet det holder sig til det engang meddelte, skal til dette knytte Bemærkninger, som dels kunne styrke det tidligere anførte og dels tilbagevise gjorte Indvendinger. Hr. A. D. Jørgensen har udviklet, hvorledes der efter hans Formening ikke er noget til Hinder for at antage, at Limfjorden paa den omtalte Tid var et lukket Vand**). Hele dette mit Indlæg maa blive en Protest imod hans Argumentation, som fører enten til intet eller til noget urigtigt.

Naar man har samlet de danske Efterretninger om Limfjordens Tilstand i det 11te Aarhundrede, og man derpaa gaar over til de islandske, maa det første Indtryk

*) S. 313 ff.

**) A. D. Jørgensen, Harald Hårdråde i Limfjorden, i Aarb. f. Olkd. 1870, S. 111 ff.

nødvendigvis blive det, at disse modsige hine. Under dette Indtryk udarbejdede jeg min Afhandling, idet jeg var kommen til den Overbevisning, at, hvordan det nu end forholdt sig med den islandske Fortælling, kunde den paa ingen Maade tillægges saadan Betydning, at den skulde være i Stand til at omstøde vore egne Historieskriveres Beretning. Da var det, at Etatsraad Steenstrup traadte til og, paa en hidtil uanet Maade, søgte at ophæve den herskende Modstrid som kun tilsyneladende. Derved fik Spørgsmaalet ganske vist en ny og langt større Interesse, men selv om en saadan Løsning ikke havde tilbudt sig, mener jeg dog, at Saxos og Svend Aagesens Ord vilde have beholdt deres uafviselige Vægt. Vilde nu nogen rejse Indvendinger derimod, skulde man tro, at han maatte gaa ud fra, at Islænderne ere mere paalidelige og bedre underrettede end vore Landsmænd, men saaledes stiller Hr. Jørgensen sig ikke til Sagen. Han indrømmer, at man er berettiget til at opfatte Snorre overensstemmende med Etatsraad Steenstrups Fortolkning, hvis der virkelig ellers er en uforsonlig Strid imellem de to Klasser af Kilder, men at en saadan finder Sted, benægter han, idet han stræber at paavise, hvor utilstrækkelig de danske Vidnesbyrds Beviskraft er. Men ved at han fra Begyndelsen af indtager en saadan Stilling til Undersøgelsen, berøver han sig med det samme et fast Grundlag: han vil ikke holde paa, at Sagaen fremstiller Limfjorden som lukket mod Vest, hvis den staar i absolut Modstrid med de danske Krøniker, og dog maa han nødvendigvis for at godtgjøre, at disse fejle i deres Angivelser, tage sin Tilflugt til Sagaen. Dette undgaar han rigtignok, men kun ved overhovedet at undlade at føre Bevis for Rigtigheden af sin Anskuelse, som altsaa alene bliver en Paastand.

Endnu en Gang maa vi da betragte, hvad der er overleveret os om Limfjorden.

Lad os nu da først og fremmest opstille det Spørgsmaal, hvorfor Limfjorden i hin fjerne Tid saa ofte brugtes som Samlingssted for Flaaden; derpaa maa vi .

da vel svare, at Grunden hertil ene kan have været den, at denne Fjord laa bekvemmere end andre til at danne Udgangspunktet for den danske Flaades Operationer i visse Retninger. Men lad os dernæst tænke os, at den virkelig var en lukket Fjord, og se, vi ville komme til mærkelige Resultater. Naar den danske Flaade skulde foretage et Togt over Vesterhavet til Englands Kyster, saa skulde Skibene samles fra hele Riget i den afsides liggende Fjord uden derved at opnaa at være nærmere ved Bestemmelsesstedet, thi man vilde langt lettere fra Issefjorden eller Øresund naa op til Skagerak med hele Flaaden, end om man satte sig i Bevægelse fra Limfjorden. (Gjennem det smalle Indløb ved Hals kunde, i alt Fald til sine Tider*), kun ét Skib ad Gangen sejle, og inden en saadan stor Flaade, som Datiden brugte — flere hundrede Skibe**) —, var sluppen ud, var der gaaet lang Tid hen, ikke at tale om, at det ofte vilde være farligt at vente paa aaben Sø uden for Fjordens Indløb, indtil de sidste, eller dog de fleste, Skibe vare komne ud, medens det maatte være lige saa voveligt at lade Skibene, efterhaanden som de forlode Fjorden, strax begynde Sejladsen ud paa Havet, hvert for sig. Var Danmark derimod i Krig med sine nordiske Nabolande, som i Aaret 1027, blev de danske Anføreres Færd aldeles uforvarlig, om de lagde Flaaden ind i Limfjorden: det var jo at stænge sig selv inde, at gjøre sig værgeløs over for en ringe Styrke, som holdt Indløbet besat. Kong Harald Haardraade var vistnok en dristig Mand, men saa dristig vilde han dog vel næppe være, at han skulde vove med velberaad Hu at styre med nogle faa Smaaskibe ind i en Fælde, hvis Beskaffenhed ingenlunde kunde være ukjendt for ham, de danske Kysters og Farvandes mangeaarige utrættelige Hjem søger.

*) Se Sagaens Ord, anførte i Aarb. f. Oldk. 1868, S. 323.

**) Se H. M. Velschow, Om Folkemængden i Danmark i Midten af det trettende Aarhundrede, i Hist. Tidsskr. IV. 33.

Nej, saa dristig var han ikke, thi det vilde have været ligefrem taabeligt, det var at løbe i Gabet paa Løven.

Og dog ere alle tre Ting skete. De Danske have samlet deres Skibe i Limfjorden baade for at gjæste England og under Krigen med de Norske og Svenske; Harald Haardraade har vovet et Plyndringstog igjennem det samme Farvand.

Med Opmærksomheden rettet herpaa mener jeg da at have været i min fulde Ret, naar jeg greb til det eneste Middel, der gaves til at løse Vanskelighederne og bringe Modsigelserne i Harmoni, det Middel nemlig at aabne Fjorden en Udgang mod Vest. Det gaar dog ikke an, idet man lukker Øjnene for de forkerte Konsekvenser, man kommer til, at spærre denne Udvej og paastaa, at Flaaden lige godt kunde samles i Limfjorden, enten den havde ét eller to Udløb, og i saa Henseende at drage en Parallel mellem den jyske Fjord og Grønsund, hvor Flaaderne oftere samledes, naar der forberedtes et Angreb paa de vendiske Lande*); den Sammenligning er saa uheldig, at den kun passer, naar ogsaa Limfjorden gjøres til et Sund**). Hvem vil da ikke heller være med at nedbryde Adskillelsens Skillevæg og lade Vesterhavets Bølger bruse ind og bortskylde Misforstaaelserne og Fejltagelserne? Skulde virkelig nogen foretrække den Virksomhed, der gaar ud paa at dyngte Sand paa Sand og lukke Muligheden for Forstaaelsen?

*) Aarb. 1870, S. 116.

***) Jeg optager for det 11te Aarhundredes Vedkommende et Udtryk, som i en anden Anledning for en Del Aar siden er bleven brugt: »Limfjorden var i Oldtiden saa at sige Hjærtet af Jylland» (J. J. A. Worsaae, Endnu nogle Bemærkninger angaaende den norske Dronning Gunhildes formeentlig opdagede Liig, i Hist. Tidsskr. IV. 263). Men for at Hjærtet kan være Hjærte, maa Blodet gaa baade til og fra.

Forlade vi nu denne Side af Sagen, den Side, som ikke staar at læse med udtrykkelige Ord i de gamle Kilder, men som dog med en Røst, der er for tydelig til at misforstaas, lyder til os fra saa mangt et Blad i dem, og undersøge vi den anden Side, de positive Vidnesbyrd, da opdage vi den skjønneste Overensstemmelse. Denne vil imidlertid Hr. Jørgensen tilintetgjøre. Men om det maa være mig forundt at bruge et saadant Udtryk, er denne hans Adfærd utilladelig, al den Stund han har ladet den ene Side af Sagen aldeles urørt og kun taget Hensyn til Beretningernes Ord, men ikke til hvad der stod at læse mellem Linierne. Hvad da Ordene angaa, faa vi at kaste et Blik paa dem. Det er jo dog muligt, at der lader sig rejse Tvivl om, hvem af os der har tydet dem rettest.

Adam fra Bremen beretter, at Landet Nord for Limfjorden er Øer, og det er da med god Grund, at man søger at klare, hvad han forstaar ved »Ø«, om det i hans Mund ogsaa kan betyde Land »ude i Vandet«, uden at det behøver at være »omflydt af Vand«. Det lader sig vel næppe gjøre at faa Spørgsmaalet afgjort. Dersom man nemlig, støttende sig paa et Sted hos ham, vil bevise, at han henregner Skaane blandt Øerne, er dette Bevis ingenlunde hævet over enhver Tvivl, og af Samtidens Sprogbrug lader sig ikke altid udlede noget sikkert. Et Exempel kan vise det. Skaane skal have faaet sit Navn (Skáney), fordi man dengang kaldte et Land, der ragede ud i Vandet, for en Ø*), men Mester Adam siger udtrykkeligt et Sted, at Skaane næsten er en Ø, en Antydning om, at Ordet Ø hos ham har et mindre vidt Begreb. Gjerne indrømmer jeg dog, at jeg tidligere har lagt for meget Eftertryk paa hans Udsagn om Vendsyssel og Thy, og hvis man derfor ikke vil godkjende det som noget Bevis hverken i den ene eller i den anden Retning, skal jeg ikke gjøre nogen Indvending der-

*) Aarb. f. Oldk. 1870, S. 115.

imod, thi det er kun altfor sandt, at man ved »at ville veje paa Vægtskaal« Ordene hos en Forfatter, der selv maaske ikke vejede dem, begaar en Mislighed.

Den, der »øjensynlig« er bedst kjendt med den Landsdel, vi have at gjøre med, skal ifølge Hr. Jørgensen*) være Ælnoth, og han taler ikke noget om, at det var Kong Knuds Plan i Aaret 1085 fra Limfjorden at sejle umiddelbart ud i Vesterhavet; han skal ikke engang sige det, jeg har trot at læse hos ham, at Flaaden samledes i den vestlige Del af Limfjorden**), nej, han fortæller os blot, at den samledes i »den vestlige Havn«, idet han »poetice et eleganter« bruger dette Udtryk isteden for Limfjorden. Men man overskrider — saa forekommer det i det mindste mig — ganske det tilladeliges Grændser, naar man uden nogensomhelst Begrundelse vil bortforklare Udtryk som poetiske og paastaa om en Forfatter, der taler i stræng prosaisk Stil, at han siger Vest, naar han mener Øst; ved saaledes at tage sin Tilflugt til den digteriske Frihed forlader man den Grund, hvorpaa en videnskabelig Undersøgelse og Debat ene kan føres. Kort og godt, lige saa vel som vi kunde kalde Grøn-sund for Rigets sydlige Havn, fordi det var aabent mod Syd, lige saa vel kunde vi kalde Limfjorden for den vestlige Havn, fordi den var aaben mod Vest; men sige, at ligesom man kunde kalde hint Sund den sydlige Havn, saaledes kunde man ogsaa om Limfjorden bruge Udtrykket den vestlige Havn, uagtet den var lukket mod Vest, det vil dog vel ingen — uden min ærede Modstander †).

*) Aarb. 1870, S. 116.

**) Ordene: *exercitus occidentalis portus littoribus* — — ad-vehitur har jeg ikke oversat i Aarb. 1868, S. 314, men har alene gjengivet deres Mening paa den ovenfor anførte Maade. At Ælnoth virkelig ved *occidentalis portus* maa mene den vestlige Del af Limfjorden, antager jeg endnu.

†) Fjordens Beliggenhed i Landets vestligste Landsdel kan ikke begrunde Udtrykket, thi saa maatte Slien ogsaa kunne kaldes

Tilbage staa endnu Svend Aagesen og Saxo. Begge sige, at man fordem kunde sejle tværs igjennem Limfjorden fra Kattegat til Vesterhav, og den sidste føjer til, at den Vej nu, da han skriver, er stoppet af Sand. Hvad forlanger man saa mere? Og dog vil man nu igjen uden Skygge af Bevis have os til at anse deres Efterretninger som Fostre af en vild Indbildningskraft*). Men skulle vi gaa til Værks paa denne Maade, skulle saaledes bestemte og klare Udsagn vilkaarligt gjøres til svævende, almindelige Talemaader, saa bliver noget nær alt svævende, saa komme vi ind paa en Afvej, hvor ifølge en vis historisk Skoles Theorier Kritikken til liden Gavn for den videnskabelige Grundighed bygges paa forudfattede Anskuelser eller usikre Følelser, saa styrter hvert et Støttepunkt sammen, og vi staa midt i Gisningernes uendelige Ørken, hvor Selvbedragets Fata Morgana lokker os videre og videre, til vi hændelsesvis støde paa en Oase, hvor Sindet endeligt kan komme til Ro, eller til — vi forjaa. Tildragelserne i Limfjorden under Knud den hellige laa ikke længer forud for Svend Aagesen og Saxo, end at de kunde have hørt dem fortælle af Mænd, hvis Fædre havde deltaget i dem. Over for dette Faktum svækkes deres Vidnesbyrd ikke af den Omstændighed, at det er et saa almindeligt Sagn blandt en Egns Beboere, at et eller andet Sted i Nærheden i gamle Dage har været overskyttet af Havet, naar det ikke først er bevist eller gjort rimeligt, at vore Kilder alene give en slig løs og ubestemt Efterretning**). Det paahviler iøvrigt ikke den, som holder

Vesthavnen; om Fjorden skar sig nogle Mil mer eller mindre dybt ind i Landet mod Vest, kunde dog næppe blive det afgjørende med Hensyn til dens Navn.

*) Aarb. 1870, S. 117—18.

**) Hr. Jørgensen siger, at fordi Englandstoget blev til intet, er det kun de paagjældende Hjemmelmænd for Fortællingen, som mente, at Toget vilde være gaaet igjennem en Aabning mod Vest. Jeg ser ikke rettere, end at denne Antagelse er rent greben ud af Luften.

et gammelt Udsagn for sandt, at forsøge paa at bevise dets Rigtighed, før end det er draget i Tvivl af den, som støttet paa gode Grunde angriber det. Anvendes der Vold imod det, da kan det værge sig selv. Paludan-Müller har et Sted skrevet: »Al Historie blev umulig, dersom ikke Kildernes Ord skulde staa til troende saa længe, indtil det bevises, at de fare vild. Men et Bevis maa gaa ud fra noget fast; hængte en Kjæde af Tvivl end nok saa godt sammen i alle Led, var den betydningsløs lige over for de oprindelige Vidnesbyrd, dersom den skulde bære sig selv«^{*)}. De Ord kan vel ingen nægte at underskrive.

Udbyttet maa da blive, at der, selv om vi slaa en Streg over Adam fra Bremen, bliver nok tilbage til at bevise, at Limfjorden i det 11te Aarhundrede var et aabent Sund. Hvad Snorres Fortælling angaar, maa jeg henvise til, hvad jeg ovenfor ytrede om dens Forhold til de danske Efterretninger, og ellers overlade til Læserne selv paa den Maade, der mest tiltaler dem, at søge at udtyde den, saafremt de ikke skulde billige den af Etatsraad Steenstrup opstillede Forklaringsmaade^{**}).

^{*)} Hist. Tidsskr. 3 R. VI. 302.

^{**}) Hvis jeg er rigtigt underrettet, kan man maaske inden ikke ret lang Tid vente en udførligere Afhandling om denne Sag fra hans kyndige Haand.

NORSKE HISTORIESKRIVERE PAA KONG SVERRES TID.

AF GUSTAV STORM.

I.

Da P. A. Munch opholdt sig i Skotland 1849 for i derværende Arkiver at søge Oplysninger til Norges Historie, fandt han et gammelt Haandskrift fra 15de Aarhundrede, som indeholdt en kortfattet latinsk „Hystoria Norwegie“. Dette Haandskrift ansaa han for vigtigt nok til at udgives i et Universitetsprogram (Symbolæ ad historiam antiquiorem Norvegiæ etc. Christ. 1850). — Skriftets Forfatter henvender sig i Fortalen til sin Lærer og Foresatte, hvis Navn skrives Agnellus, med Bøn om Overbærelse, »thi det er en tung Pligt for den Uerfarne at beskrive et vidtstrakt Lands Belliggenhed, at fortælle dets Kongers Slægtled og Christendommens Komme og Hedenskabets Afskaffelse — — —, et Arbeide, som til denne Tid ikke var forsøgt paa Latin.« Han tilføier, at han ikke er bange for Daddel som Løgner, »da jeg i Oldtidens Historie (in vetustatis serie) ikke har skrevet noget nyt eller uhørt, men i alt har fulgt de Gamles Fortælling« (seniorum assertiones secutus). Til Slutning bemærker han, at han har tilføiet, hvad mindeværdigt han har fundet i Samtiden (nostris temporibus). Derved adskiller han sig som egentlig Forf. tydeligt fra den skotske Afskriver, som har afbrudt Arbeidet midt i Olaf den Helliges Historie. Forf. er i Virkeligheden heller ikke samtidig med Afskriveren; denne er en Skotte

og har vel levet i 1ste Halvdel af 15de Aarh. (se Munchs Fortale S. V). At Forf. tilhører en anden Tid, har Munch vist ved Sammenligning med 3 svenske Kongerækker fra 14de Aarhundrede (fra c. 1333, c. 1350 og c. 1396). Munch viser, at man i Sverige har ligetil afskrevet Begyndelsen af Kongerækken fra Inge og Njord indtil Halvdan Hvitbein efter denne latinske Krønike. De svenske Historikere har afskrevet den med alle dens Feil og føiet flere til; Svenskerne sees foruden Kongerækken ogsaa at kjende den geografiske Del af Krøniken; thi Halvdan Hvitbein kalde de Konge over «Norwagenses in Montanis (d. e. Op-lændingerne), et Udtryk, som netop faaer sin Forklaring i Krønikens geografiske Oplysninger om Norge, hvilke de svenske Historieskrivere iøvrigt ikke havde Brug for og derfor ikke optog*). — Krøniken er saaledes rimeligvis bleven indført fra Norge til Sverige i Begyndelsen af 14de Aarhundrede, da Forbindelsen mellem Norge og Sverige blev stærkere først gjennem de kongelige Giftermaal og senere gjennem Foreningen af 1319. I Norge er den derimod langt ældre. I den geografiske Beskrivelse fortælles om de skotske Øer (som urigtig sammenfattes under Navnet Orchades), at de deles i 2 Riger; thi meridianæ insulæ (Sudreyjar, Hebriderne) staa under Smaakonger, men de nordlige (de egentlige Orknøer) under Jarler, og begge betale Skat til Norges Konger. Nu vide vi, at efter Kong Haakons Død paa Orknøerne (Decbr. 1263) maatte Øernes Konge Magnus Olavsson allerede 1264 hylde Skottekongen, og at den norske Konge virkelig afstod Sudrøerne til Skotland 1266. Følgelig er dette Sted (og altsaa selve Skriftet) skrevet endnu før Kong Haakon Haakonssons Død; hermed stemmer det ogsaa, at ikke Grønland regnes blandt Norges Skatlande, og at det heller ikke under Islands Beskrivelse siges, at dette Land betalte Skat saaledes som

*) P. A. Munch i Annal. for nord. Oldk. 1850. S. 299 ff.

Orknøerne og Færøerne*). — Skriftet er saaledes vistnok ikke yngre end Midten af 13de Aarh.; men det maa føres endnu længere tilbage, da det maa antages at være benyttet af Snorre i Ynglingesaga (fra c. 1220—30) og af Forf. til de ældste Kongesagaer (Aagrip c. 1190—1200).

I Fortalen til Heimskringla siger Snorre, at »eptir Þjóðólfs sögn er fyrst rituð æfi Ynglinga ok þar við áúkit (af ham selv) eptir sögn fróðra manna«. Æfi Ynglinga betegner vel ikke en Saga om Ynglingerne, da Tjodolvs korte Viser ikke kunde udfylde en Saga, men en Kongerække med korte Bemærkninger efter Tjodolv om hver enkelt Konge. En saadan fyldigere Kongerække finde vi netop i H. N., og netop denne maa have tjent Snorre til Kilde. Sammenligner man nemlig Snorres Ynglingasaga med vor korte Krønike (S. 9—10), vil man finde, at de specielle Oplysninger, som Snorre meddeler uden at laane dem fra Tjodolv, de gjenfindes næsten alle i Hist. Norv., hvis Forf. saaledes enten maatte have afskrevet Snorre eller være benyttet af ham. At nu Snorre har laant af Krøniken og ikke omvendt, er let at vise; thi hvor H. N. ikke afviger fra Tjodolv, meddeler ofte Snorre lange Fortællinger, hentede fra andre Kilder; hvis Krøniken var skrevet efter Snorre, maatte den følgelig have vist Spor ogsaa til disse Stykker. Om de ældste Konger giver saaledes H. N. kun korte Bemærkninger efter Tjodolv; Snorre derimod forstaaer af Tjodolvs kortfattede Viser og andre Kilder at fremstille sammenhængende Levnetsbeskrivelser. H. N. fortæller om Fjolne kun, at han druknede i Mjødkarret, Snorre ved efter Tjodolv, at dette skede hos Kong Frode i Leire, og beskriver Tildragelsen i dens Enkeltheder (Cap. 14). H. N. fortæller om Svegde, at han løb efter en Dverg ind i

*) Naar saaledes Bogen er forfattet før Islands Underkastelse, maa det betragtes som en senere Tilføielse, at paa et andet Sted i Bogen Island opføres blandt «tributarie insulæ».

Klippen og kom ikke ud igjen (som Tjodolv); Snorre beretter, at Svegde var paa Veien til Godheim (Gudernes Hjem) »for at træffe Odin d. gamle», at han i Svipjod hit mikla (Rusland) kom til en Gaard, som hed »at Steini», og blev lokket i en Sten der af Dvergen med Løfte om; at han der (!) skulde finde Odin (Cap. 15). Om Vanlande har H. N. kun, at Maren kvalte ham, og om Visbur, at hans Sønner dræbte ham (ligesom Tjodolv); men Snorre knytter hertil Sagn om Driva, Datter af Kong Sne, om Huld volva ell. seiðkona o. fl., Sagn, som ikke findes ellers (Cap. 16. 17). Paa samme Maade mangler H. N. alt, hvad Snorre har at fortælle om Huggleik, Gudlaug og Hake (Cap. 25—27), om de danske Konger Halvdan, Aale og Frode (Cap. 29—31), om Adils og Rolv Krake (Cap. 32—34), om Solve Hognesson (Cap. 35) og om Ingjald illraade (Cap. 78—45), med andre Ord alt, hvad man maa ansee for særegent for Snorres Fremstilling af Ynglingesagnene. Derimod har H. N. adskillige Bemærkninger, som ikke ere hentede fra Tjodolv, men dog ere optagne hos Snorre. Saaledes fortæller H. N. om Kong Dag, at Danerne dræbte ham »in quodam vado, quod Sciotansvadh (vel Vapnavadh*) dicitur«. Nu fortæller Tjodolv kun, at Stedet hed Vörva. Her er det aabenbart, at Snorre har kjendt begge Beretninger og ikke har villet eller kunnet forkaste nogen af dem; han kalder Landskabet Vörva, men siger, at Dag blev dræbt ved Vadestedet »Skjótansvadh eda Vápnavað«. Han har ogsaa benyttet Danernes Navn fra H. N.; men da han vidste (eller troede), at Danmark i de ældste Tider kaldtes Reidgotaland**), har han indsat dette Navn og hensætter de ovennævnte Steder til dette Land (Cap. 21). Agnes Dødssted kalder ogsaa Snorre Agnafir, ligesom H. N.; men Snorre tilføier dog »á austanverðum Taurinum«, fordi Tjodolv

*) Det indcirklede findes kun i de svenske Afskrifter hos Fant.

**) Snorra-Edda S. 107. (Egilssons Udg.)

nævner Taur (Cap. 22). H. N. lader Kong Jorund dræbes af Danerne i Limfjorden i Oddasund (som ikke nævnes af Tjodolv); nu ved Snorre efter Eyvinds Háleygjatal, at ikke Danerne, men en norsk Søkonge dræbte ham, og fortæller dette; men desuagtet beholder han fra den latinske Krønike Stedsnavnet Oddasund. -- Om Egil (Tunnadolge) fortæller Snorre egentlig ikke Andet, end hvad H. N. har; kun skildrer han Begivenhederne med mere Fylde og nævner K. Frode; derimod fratager Snorre Egil Tilnavnet Vendelkraaka (skjøndt foruden H. N. ogsaa Are frode giver ham dette Tilnavn) og knytter det til Egils Søn Ottar, som blev dræbt paa Vendel. — Om Braut-Anund fortæller H. N. efter Tjodolv, at hans Broder Sigurd dræbte ham paa Himinheid. Saaledes kan nemlig Tjodolvs Vise om Anunds Død (Cap. 39) fortolkes; men Snorre oversætter Visen anderledes; han vil, det Hele skal betyde, at et Stenskred dræbte ham; skjönt nu Tjodolv kalder Stedet Himinfjöll, har dog Snorre efter H. N. optaget Navnet Himinheid, aabenbart fordi dette saae mere historisk ud end det halv mythiske, halv appellativiske Himinfjöll.

Det skal nedenfor vises, at Krøniken var skrevet før Snorres Tid; rigtignok ved man ikke, at Hist. Norv. har været kjendt paa Island; men Snorre maa have lært den at kjende under sit Ophold i Norge 1218—1220.

At Hist. Norv. allerede fandtes paa Snorres Tid, viser Sammenligning med Ágrip af Noregs konunga sögum (Fnm. S. X. S. 377—96, de 20 første Capitler). Ágrip er den ældste nu kjendte Samling af norske Kongesagaer paa norrønt Maal; det Haandskrift, vi have af den, er skrevet ved Aar 1200 eller lidt senere paa Island. Skriftet kan heller ikke være forfattet længe før, da det omtaler en Begivenhed fra Erkebiskop Eysteins senere Aar, Flytningen af Maria-kirken i Nidaros til Elgesæter (mellem 1183 og 1187). Sproget i Ágrip er eiendommeligt og ofte tungvindet, lidet norrønt i Sætningsforbindelser, aabenbart fordi meget af

dets Indhold er oversat fra Latin. Dette kan let sees af et Sted i Cap. 17: »enn brat efter Petta qvangaPesc Olaf, oc toc sustor Sveins Tiugoscegs, Danakonungs, er Pyri het, er hertogi necqverr i Vinlandi hafpi festa nauþga.» Thi »hertogi« i Betydningen »Hertug, Fyrste« er ikke i Begyndelsen af 13de Aarhundrede brugeligt i norrønt Maal uden til Oversættelse af det latinske »dux«, og desuden gjenfindes Stedet ordret i den latinske Hist. Norv.: Hic autem Olavus de Dania duxit uxorem, sororem Sweni regis, nomine Týri, quam prius dux*) quidam de Sclavia desponsaverat invitam. Samme Lighed finder jeg mellem Aagrip og Hist. Norv. i Fortællingen om Eremiten, som omvendte Olav Trygvesson. Aagrip C. 16: oc fusti Olaf at meir hann at finna, er hann hafpi haurt slic andsvör, Þviat nu toc ivi af honum, at hann var sannr prophete, hvilket er aabenbart oversat efter: Exinde ad eum ipse prædonum princeps properavit, quem jam dei prophetam non dubitatum etc. At Latinen er Originalen, sees af »profete« (ikke spámaðr**) ligesom ovenfor »hertogi«. — Endskjøndt man kun sjelden kan paavise, at Aagrip er ligetil oversat efter Hist. Norv., kan det dog sees, at denne ogsaa for den ældre Tids Historie har været en af Aagrips Kilder. Man har længe erkjendt, at der bestod et Slægtskab mellem Aagrip og vor Krønike; jeg vil søge at bestemme dette Forhold saaledes, at Sagatorf. har dels ligefrem oversat, dels gjort Uddrag af vor Krønike, for dertil at føie dels mundtlige Sagn, dels Uddrag af Tjodrek Munk.

Hvad der fornemmelig falder i Øinene, er Fremstillingen af Olav Trygvessens Historie i begge Skrifter. Ligesom allerede Sproget viser, at Forf. af Aagrip her har oversat Hist. Norv., saaledes vil ogsaa Betragtningen af Indholdet

*) I Haandskriftet læste Munch duxit, som er meningsløst.

**) Paa tilsvarende Sted har Snorre rettet til: ok tok nú ifa af honum, at hann væri eigi spámaðr. (S. 148 15).

vise det samme. Som Stykker af Aagrip, der kan siges ordret at være oversatte efter H. N., kan nævnes:

Slutn. af Cap. 14. Olav flygter til Rusland, men bliver fangen af Esterne, og hans Fosterfader dræbt (H. N. S. 13).

Beg. af Cap. 15. Olav løskjøbes af sin Frænde og opholder sig hemmelig hos ham en Stund i Rusland. (H. N. 14)*).

Slutn. af Cap. 14. Olav paa Vikingstog og har i Følge med sig Nordmænd, Gauter, Daner og Vender fra Jom.

Næsten hele Cap. 16. Olavs Vesterviking. Eremiten og hans Spaadom. Reisen til Norge. Olaf bliver Konge og kristner 5 Folkeslag.

Cap. 17. Olavs Giftermaal med Tyre; Olav samler Folk mod Danmark, bier paa dem ved Landemærket, drager til Vendland med 11 Skibe for at faae Hjælp; men Kongerne og Erik Jarl møder ham ved Sjælland. Kong Svein angriber med sine 30**) Skibe, men bliver slaaet tilbage; ligeledes Olav svenske med ligesaamange Skibe. Tilsidst seirer Erik Jarl, og alle Normænd falde undtagen Olav selv, som man sidst ser staaende i Løftingen. [Resten af Capitlet er oversat efter Tjodrek].

Cap. 18. 19. Norge under Jarlerne og Christendommens Forfald omtales med flere Ord i Aagrip end i H. N., saaledes at Tjodrek synes at have meddeelt, hvad H. N. ikke har.

Hvad Forf. af Aagrip i Olavs Historie har optaget efter andre Kilder, er kun korte Sagnstumper: at Olav dræber

*) H. N. har her en Skrivfeil: inde a quodam Olavo (istedetfor Olavus) suo cognato redimitur, qui tunc forte a rege Russiæ causa colligendi tributum legatus fuit, cfr. Aagrip 15: maþr com til Estlands, sendimaþr konungs af Holmgarpi, er var sendr at taka scatt af landino, oc var frændi barnsens ok lausti frænda sinn.

**) 30 staaer i Aagrip, ikke i H. N.; men det maa have staaet ogsaa her, da lidt nedenfor siges, at Olav svenske angreb «cum todidem» (navibus).

sin Fosterfaders Morder, Cap. 15; at Olav fører Præster med sig hjem og forkynder Christendommen først paa Mostr, og at Olaf forsvinder i Slaget, da Alt var tabt (de 2 sidste Sagn efter Tjodrek).

I de ældre Kongers Historie har Forf. af Aagrip havt flere især mundtlige Sagn at holde sig til og viser sig derfor mere uafhængig af H. N. Om Harald Haarfagre har han hentet Stof i et »Kvæde om Kongetallet«, har hele Sagnet om Snefrid Svasedatter og nævner Haralds Regjeringsaar (10 + 60, fra en anden Kilde end H. N., der har 73). Derimod er Aagrips Opregning af Haralds Sønner paa- virket af H. N.: af de 16 Sønner, som H. N. nævner, optager Aagrip de 13, men udelader 3 for at faae Plads til adskillige andre. Aagrip har endog tildels beholdt den samme urigtige Orden, som H. N. har, ved at nævne først Erik, Haakon, Olav og Bjørn. Lignende Overeensstemmelse findes i Opregningen af Erik Blodøxes Børn, hvor atter Aagrip tilføier nogle efter anden Kilde. Eriks Liv efter hans Flugt fra Norge fortælles atter paa samme Maade (Agr. 7. H. N. 11): Erik flygter til England, og Adalstein gjør ham til Jarl i Northumberland, men for sin Hustru Gunhilds Skyld bliver han jaget bort og falder siden i Spanien. Imidlertid afviger disse Forf. ganske fra hinanden i Angivelsen af Gunhilds Æt: medens H. N. gjør hende til Datter af Gorm og Tyre, følger Forf. af Aagrip det almindelige Sagn, at hun er norsk; han maatte nemlig afvige fra sin Kilde, siden han andetstedsfra (fra Tjodrek Cap. 6) kjender Sagnet om, at Gorms og Tyres Son Harald beilede til hende (og altsaa ikke kunde være hendes Broder; Aagrip 10, at því sem margre segja). Om Haakon den Gode og Harald Graafeld har Aagrip mere Stof end H. N. og behandler det anderledes, saa at det kun undtagelsesvis stemmer. Saaledes maa Fortællingen om Thorkel Klyp og Sigurd Sleva oprindeligt være fortalt ens hos begge Forff., nu er den aabenbart forvansket i H. N. (see Munch I, II S. 31,

Anm. 4). — Ogsaa om Haakon Jarl har Aagrip (Cap. 10—13) mere at berette end H. N., især Sagnet om hans Død. Derimod stemmer atter begge Skrifter overeens i Fortællingen om hans Slægt. Man sammenligne H. N. 13 og Aagrip 10, hvor »ætt hans var af Holøyjum ok af Mørum ok jarla ætt i hvaratveggia qvisl» svarer til »ex nobilissimum ac halogensium comitum prosapia extitit oriundus». Det sees her, at »nobilissimum ac» er Skrivfeil ikke for »nobilissima», som Munch troede, men for »moerensium ac» eller noget lignende.

Trygves Historie og Olavs Barndomshistorie har atter store Ligheder, dog sees det, at Forf. af Aagrip har fulgt H. N. med stor Forsigtighed. En endnu videre dreven Mistænkelighed har han vist i Olav d. Helliges Saga, hvor han afskjærer Olavs Ungdomshistorie med denne Sætning: »Mart er sagt fra viplendi ferpar Olafs», medens Forf. af H. N. har meget at fortælle om Olavs Tog i Østersøen, til Danmark og særlig til England (S. 16—18). Forf. af Aagrip viser dog, at han kjender disse Sagn, naar han Cap. 23 fortæller, at Kong Knut havde vundet England ved Kong Olavs Hjælp; desuden kan det Navn, han etsteds giver Olav, »Olafr grænski» kun forklares som urigtig Oversættelse af det tilsvarende Olavus filius Haraldi grenoscensis (H. N. 16). Forf. af Aagrip har saaledes uden videre udeladt Olavs Ungdomshistorie, aabenbart fordi han hos Tjodrek saa, at der var afvigende Beretninger om Olavs Ungdom, og han har da undgaaet at vælge mellem Beretningerne ved klogelig at udelade det Hele. Til Olavs senere Historie har Forf. af Aagrip, saavidt vi se, mest benyttet Tjodrek Munks Krønike (Aagr. 20--22. Beg. af 23 og 24). Forholdet til H. N. kan ikke belyses videre, da det nulevnede Haandskrift af H. N. afbrydes netop ved Olavs Hjemkomst Aar 1014, skjøndt Fortalen siger, at Bogen er ført ned til Forf.s Samtid og den saaledes har været fortsat. At Forf. af Aagrip ogsaa i de senere Kongers Historie har

benyttet H. N., er rimeligt, da det kan sees, at han har benyttet andre Kilder end Tjodrek, som han ellers ligefrem oversætter*). Som et Sted, der saaledes med Rimelighed kan antages at være laant fra H. N., kan nævnes Aagr. 20: •En helgi Olafur gaf honum Huconi Supræyiar, sem sumer segia, oc sturcþi hann sva at þeirra var halz i, oc þar var hann konungr, meðan hann lifði. Citatet viser, at denne Beretning ikke er tagen fra samme Kilde som det Øvrige om Olav, og det strider ogsaa aldeles mod Cap. 24, hvor Forf. lader Haakon komme tilbage og blive Jarl i Norge.

Det bliver nu min Opgave at vise, at Hist. Norvegiæ er forfattet i Norge og af en Nordmand. Allerede Forf.s Omtale af Island viser, at han ikke er indfødt Islænding; han taler som den, der ikke har seet Islands Undere, men kun hørt Tale derom. Endvidere skildrer han Norge og Skotlandene fra norsk Standpunkt, han beskriver omhyggelig Norges Inddeling og Hoveddele, Skotlandene betragter han kun som •Bilande•, han omtaler, hvad et Ord hedder norwaico sermone (•paa Norsk•), og siger endog ligefrem, at Færoingerne betale Skat til •vore Konger•, d. e. Nordmændenes Konger. P. A. Munch har engang antaget, at Bogen var forfattet paa Orknøerne, siden Haandskriftet fandtes i Skotland. Men ser man hen til, at Forf. netop tager Feil i Beskrivelsen af de skotske Øer, kalder dem tilsammen Orknøerne, regner Sudrøerne for en Underafdeling af dem og ikke engang nævner Hjalmland, kan man umulig fastholde denne Antagelse; Munch har ogsaa senere forladt den og antager i sin Norgeshistorie, at

*) f. Ex. Tjod. Cap. 21—22 om Magnus den Gode = Aagr. 28—30; Cap. 28 om Harald Haardraades Død = Aagr. 36; Cap. 29 om Olaf Kyrre = Aagr. 37; Cap. 31 om Magnus Barfod = Aagr. 33; Cap. 32 om Magnus' Død og hans Søner = Aagr. 44. 45 og i det udfaldne Stykke imellem Cap. 48 og 49; Cap. 34 om Harald Gille = Aagr. 50.

Bogen er skrevet i Norge. Dette sees ogsaa tydeligt af Egennavnenes Skrivemaade. Forf. har nemlig optegnet alle Egennavne med norsk Retskrivning (ligesom Tjodrek), f. Ex. Guthrodus og Onundus, hvor Islændingerne ialfald fra Slutningen af 12te Aarh. skrev Guþröþr og Önundur; Halfdanus hafaeta, medens Islændingerne fra c. 1240 skrev háfæta; og — det som er det vigtigste Skillemærke mellem Norsk og Islandsk — Ringer, Ringorum regnum, Gongu-rolfer, Siwardus Rlsi istedetfor de islandske Former: Hringr, Hringariki, Göngu-hrolfr, Sigurðr hrisi o. s. v. Man kan nemlig ikke give den orknøske (skotske) Afskriver Skylden; thi baade ere Særegenhederne gennemgaaende, og desuden — Alt, hvad man kjender af Skrifter fra Orknøerne (baade Skaldevers af Ragnvald Jarl og Bjarne Biskop og det orknøske Diplom) berettiger til at antage, at Orknøingerne fulgte Islændingernes Udtale og skrev som disse. — Det er muligt, at man kan bestemme Forf.s Hjemstavn endnu nøiere; det ligger nemlig nær at antage, at han er Oplænding (f. Ex. fra Romerike), naar man seer hen til, at han i sin Norgesbeskrivelse behandler Oplandene vidtløftigere end de øvrige Landsdele, at han nævner oplandske Fylker og Dalfører, omtaler Mjøsen, og at den derfra rindende Elv (Vormen) fører Guld med sig. — Medens vi saaledes med stor Sikkerhed kan paastaa, at Hist. Norv. er forfattet af en norsk Klerk før Aar 1200, er det ikke saa let at sige, hvor længe før 1200 den er skrevet. Vi have her flere Holdpunkter, som dog alle ere mindre sikre. Først siger Tjodrek, at før ham (c. 1178) Ingen har skrevet Fædrelandets Historie, men vi kan ikke med Sikkerhed vide, om Tjodrek har tilstrækkelig Kundskab om Forholdet, thi skal man tro Forf. af Hist. Norv., saa er ogsaa han den Første, som har skrevet en Norgeshistorie paa Latin. Skulde man deraf kunne slutte, at disse 2 Klerker have skrevet omtrent paa samme Tid? — Fremdeles er det rimeligt, at Forf. af H. N. har kjendt Geoffroy af Monmouth's »Historia Bretonum»,

naar han fortæller, at Kong Henrik († 1135) i Kong Merlinus's Spaadom kaldes »Retfærdigheds Love«. Men skjøndt Geoffroy døde allerede 1154, kan man vel alligevel ikke antage, at hans Skrift naaede til Norge før henimod Slutningen af 12te Aarh. Dette passer ogsaa til, at Fortællingen om Merlinus blev bearbejdet paa Vers paa Island omkring Aar 1200 og havde vistnok da netop Nyhedens Interesse.

Endelig synes Norges politiske Inddeling, saaledes som den fremstilles S. 2—4, at passe bedst paa Kong Sverres Tid eller ialtfald ikke paa nogen tidligere. Vi vide, at der i Begyndelsen af 12te Aarhundrede (ved Aar 1115) kun var 3 Lag-thing i Norge, Frostathing, Gulathing og Eidsiva-thing, men naar dette forandredes, naar Borgarthingslög og Haalogaland indrettedes som egne Thinglag; findes der ingen Underretning om, men man maa anse det istandbragt før 13de Aarhundredes Begyndelse. Men at Forandringen skede temmelig sent i det 12te Aarhundrede, kan sees deraf, at Forf. af den ældre Olafs saga helga ikke kjender til Forandringen (Cap. 31), skjøndt han sandsynl. har skrevet efter 1200. Alt leder saaledes til at tro, at det er Kong Sverre, som paa samme Tid som han oprettede Lagmandsstolene har indstiftet de 2 nye Thinglag (c. 1185) for at bringe disse Institutioner i Overensstemmelse med hinanden. Det er nemlig vist, at Lagmandsstolene allerede fra Begyndelsen vare fordelte saaledes, at 2 Lagmænd vare i Viken (sinus orientalis), 2 i Oplandene (montana), 2 i Gulathingslög (Gulacia), 2 i Throndhjem (Trondemia) og 1 i Haalogaland (Halogia). Men dette er netop den Inddeling, som Forf. af Hist. Norv. fremsætter. Imidlertid maa det ogsaa bemærkes, at denne Inddeling har været dagligdags i Handel og Vandel, før den blev officiel. Dette gjør dog ikke stort til Sagen, da vor Krønike saa alligevel ikke kan antages at være forfattet før i 2den Halvdeel af 12te Aar-

hundrede, allerede af den Grund, at først ved den Tid Skrivekyndighed gennem Klostrene blev udbredt og øvet.

Jeg skal endelig ikke undlade at nævne, at P. A. Munch har troet, at denne Krønike stod i nærmere Forhold til Are frode og havde ialtfald en Deel af sine Efterretninger fra ham. Dette har Munch antaget, fordi Ares Slægtregister bag i Islendingabok paa faa Undtagelser nær stemmer med vor Krønike. Men netop disse Undtagelser synes at vise, at vor Krønikeforfatter ikke har kjendt Ares Skrifter, men kun holdt sig til Tjodolvs Ynglingesagn eller et Uddrag deraf. De ere 1) at Fjolne døde hos Fred-frode, 2) at Ingve, Njords Fader, kaldes Tyrkjakonungr, d. e. Teukrernes, Trojanernes Konge. Men just dette sidste Tillægsord frembyder en Kløft mellem Are og vor Forfatter, som umulig kan udfyldes. Det viser, at Are kjendte den klassisk-engelske Betragtning af de gamle Guder som trojanske Konger, medens den norske Forfatter kun antager dem som gamle svenske Konger og ikke ved om deres Indvandring til Sverige fra Troja. Og se vi saa hen til den historiske Del af Krøniken, finde vi først og fremmest en fra Are afvigende Tidsregning*); men da Are til alle Tider har været betragtet som Autoritet i Alt, hvad den angaaer, maatte jo den norske Forfatter have fulgt ham i Stort og Smaat, hvis han havde kjendt ham. Følgelig kan han heller ikke her have kjendt Ares Skrifter. Endvidere er vel ingen Sagn om norske Konger saa afvigende, som netop vor Krønike, fra den islandske Fremstilling, hvis Grundtræk efter Snorres Vidnesbyrd skriver sig fra Are.

II.

Man kan ikke vente, at en norsk Forf. i 12te Aarh. staaer uafhængig af udenlandsk Paavirkning; jeg har før

*) særlig fremhæves, at Are giver Harald Haarfagre 70 Aar († 932) og Harald Graafeld 15 Aar, medens H. N. giver dem resp. 73 og 14 Aar.

omtalt, at Forf. kjender Merlinus's Spaadom rimeligvis fra en næsten samtidig engelsk Forfatter. Det kan ogsaa bemærkes, at han synes at have et Slags Kjendskab til den klassiske Geografis System: han omtaler derfor pligtskyldigt i Nordishavet Amazonernes Land og i Bugten ved Bjarmeland Charybdis og Scylla og *inevitabiles voragine**, han troer, at Grønland mod Syd strækker sig henimod Afrika og citerer under Islands Beskrivelse den romerske Forfatter Julius Solinus, hvis Værk han dog (eft. P. A. Munch) kun kjender gjennem et Uddrag eller maaskee endog et Citat hos en ældre Forfatter. Og dog er Krønikens Forfatter mindre paavirket af udenlandske Mønstre end hans Samtidige, Trønderen Tjodrek Munk. Thi denne citerer under sin Fortælling ikke de norrøne, men de klassiske Digtere, især Lucanus, endvidere Horats og (et Uddrag af) Virgil; han har studeret nordfranske Forfattere som Hugo af St. Victor og Vilhelm af Jumieges; han indskyder til Sammenligning lange Fortællinger fra udenlandske Krøniker som Paulus Diaconus, fra Kirkefædrene og endog fra Bibelen, og alt det gjør han efter eget Sigende for at følge gamle Kronografers Skik *ad delectandum animum lectoris* (altsaa til Pryd for Stilen). Dog skal det mærkes, at begge disse norske Forff. til Historien benytter hjemlige Kilder, først Skaldkvæder og dernæst Sagn. At Ynglingekongernes Historie i H. N. er skrevet efter Tjodolv, behøver intet Bevis, og er allerede erkjendt af Snorre. Tjodrek henholder sig udtrykkelig til Islændingernes gamle Digte (*vetusta carmina*); dermed menes aabenbart ikke Draapaer, thi dem kan man se han ikke har kjendt, men Kongerækker paa Vers (med Aarstal), saadanne som Lovkvædet til Jon Loftsson eller Aagrips *Oddmjør**. Det eneste Sted, hvor Islændinger nævnes udenfor Fortalen, er saaledes Angivelsen af Harald Haarfagers Regjeringstid (Cap. 1); man kan forresten af Aarstallene se, at Tjodrek ikke (som Nogle have ment)

har benyttet Ares eller Sæmunds Beregninger*). Det er følgelig en Misforstaaelse af Tjodreks Ord i Fortalen at slutte, at alle Sagn hos ham ere af islandsk Oprindelse; Meningen er, at hvor han har havt Adgang til at vælge mellem norske og islandske Aarsberegninger, der har han i Regelen valgt de islandske paa Grund af Islændingernes store Anseelse som Kronologer. Man har endvidere søgt at paavise, at Tjodrek har benyttet skriftlige (islandske) Kilder, uagtet han gjentagne Gange siger, han nedskrev mundtlige Sagn (audita), da han ingen historiske Forff. havde at støtte sig til (ubi nulla opitulatur scriptorum auctoritas), og endog etsteds udtrykkelig forbigaar en vigtig Del af Olav d. Helliges Historie, fordi her netop før havdes skriftlige Beretninger (Cap. 19). Man har vistnok paavist Sammenhængen mellem Tjodreks Bog og skrevne Sagaer, navnlig den legendariske Olavssaga og Aagrip, men altfor raskt sluttet, at disse ere ældre end Tjodrek, uagtet det Omvendte er Tilfældet. Munch har vistnok rigtigt bestemt Tjodreks Virksomhed til Tiden mellem 1177 og 1179; thi han omtaler Eystein Meylas Angreb paa Nidaros 8. Sept. 1176, tiltaler Erkebiskop Eystein som nærværende i sit Skrift og nævner Intet om hans Landflygtighed (1179—83), kalder Birkebeinernes første Konge († 1177) infelix tyrannus og anerkjender følgelig ikke Sverre som Konge, og fortæller, at Harald Haardraade laa jordet i Mariekirken i Nidaros, hvorfra netop Eystein senere (1183—87) lod ham flytte. Denne sidste Efterretning findes i Aagrip, som saaledes er afgjort yngre end Tjodrek, altsaa i det tidligste fra c. 1190. Naar der nu efter dette findes ordret Overensstemmelse mellem Tjodrek og Samlingen Aagrip, saa er det dennes Forfatter, som har laant fra Tjodrek. — Endnu

*) Naar P. A. Munch, etsteds paastaar dette, faar han det frem ved at antage, at Tjodrek har misforstaaet Are. Munch II, S. 635 Anm. 2.

underligere er det at antage, at Tjodrek har laant fra den legendariske Olafs Saga helga. Selv om man troer denne forfattet før Aar 1200 — hvad der ikke synes rimeligt — vil man dog let opdage, at hvad Sagaen har tilfælles med Tjodrek, det har den laant fra Aagrip, hvor disse Stykker forekomme i oprindeligere og mindre forvansket Form. — Man har endog antaget, at Tjodrek har benyttet Odds Saga om Olav Trygvessøn, uagtet disse Forff. i næsten Alt afvige fra hinanden, aabenbart kun fordi de i lignende Ordslag udtrykke den samme Fortrøstning om Olavs Salighed. Men ogsaa her kan det med stor Bestemthed paastaaes, at Odd har skrevet senere end Tjodrek. Thi begge Hovedhaandskrifter af Odds Bog fremhæve et Vidnesbyrd af Kong Sverre om Olavs Djærvhed «svá segir (eller sagði) Sverrir konungr o. s. v. Odd Munk kunde jo let fortælle Udsagn af Kong Sverre, da hans egen Abbed Karl var Sverres Biograf. Det er saaledes umuligt, at Tjodrek kan have benyttet Odd, men derimod nok muligt, at Odd (c. 1190) kunde have benyttet Tjodrek (c. 1178), og at Forf. af Aagrip har benyttet Odd. Men jeg finder Intet, som gjør disse Antagelser sandsynlige; thi selv hvor samme Sagn findes, er der Afvigelser, f. Ex. om Klerkons Drab; men dette synes netop at vise, at alle 3 Forfattere have uafhængigt af hinanden øst af Folkesagnet's levende Kilde.

III.

Vi have paavist, at Forf. af Aagrip — eller, som den rettere kan kaldes, de ældste Kongesagaer — har benyttet de 2 nævnte norske Skrifter om Norges Historie. Imidlertid har det været betvivlet, at denne Forfatter har levet i Norge, og der har været ført en Strid, om han er Islænding eller Normand. Oprindeligt antog Alle paa Grund af Særegenheder i Skrivemaaden, at Bogen ikke var forfattet paa Island og altsaa var fra Norge. Senere er det sikkert bevist, at Haandskriftet er islandsk, uagtet dets Ortografi

ingenlunde er den almindelige. Desuagtet har Munch og Keyser fastholdt, at Skriftet var af norsk Oprindelse, og jeg kan ikke andet end holde paa denne Antagelse og skal herfor fremføre følgende Grunde. Skjøndt Haandskriftet er islandsk, finder man dog enkelte Steder, som synes at vidne for, at dets Original var norsk. Medens man i Regelen finder det islandske, oprindelige **hr** i Ord som **Hringr**, har jeg dog paa flere Steder fundet de norske Former: **rygbrotenn** for **hryggbrotenn** Cap. 52, **Ranasunr** for **Hranasunr** Cap. 43, **riþ** for **hriþ** Cap. 45 og **rinda** for **hrinda** Cap. 24, medens paa de tilsvarende Steder i de islandske Sagaer (**Morkin-skinna** og **Snorre** o. s. v.) de islandske Former ere optagne. Hertil kommer i det samme Cap. 24: **Maþr** hverr er til **Islanz** føri, **skuldi** **gjalda** **landaura**, **herlenscr** (o: Nordmænd) oc **utlenscr** (o: Islændinger). Disse Udtryk synes ikke at høre hjemme i en Bog, som er baade forfattet og nedskrevet paa Island; derfor har ogsaa **Snorre** rettet **herlenskr** til **þarlenskr**, medens de i Norge afskrevne **Olafs** saga **helga** og **Fagrskinna** naturligvis have beholdt det oprindelige **herlenskr**. Men Udtrykket i **Aagrip** kan let forklares ved at antage, at det fra en norsk Original er blevet uforandret overført i den islandske Afskrift, ligesom lignende Udtryk fra islandske Originaler ere blevne staaende i norske Afskrifter. Hertil kommer, at man i Skriftet ingen Hentydning finder til Island eller Islændinger, som ellers i de islandske Sagaer om Norge; kun én eneste Gang nævnes en Islænding **Toralv** sterke, om hvem det siges, at han var jævnsterk med Kong **Haakon**. Dette anfører bl. A. Prof. **Maurer***) som Grund til at antage, at ogsaa **Aagrip** er forfattet paa Island: «neppe havde en Nordmand saaledes udhævet den Tapperhed, hvormed Islændingen stred i Kong **Haakons** sidste Kamp eller priset ham som den eneste

*) K. Maurer: Ueber die Ausdrücke altnordische, altnorwegische und isländische Sprache, S. 159—162.

Mand, der i Styrke kunde maale sig med Kongen. Lignende Argumenter bruger Maurer meget ofte og anser dem for gyldige; efter dette skulde man tro, at de gamle Nordmænd maatte have vist sig meget misundelige mod sine islandske Frænder og ikke undt dem Skygge af Ros, siden det, at Aagrip blot én eneste Gang omtaler en Islænding rosende, skulde være nok til at gjøre Forf. til hans Landsmand. Jeg kan ikke tro, at denne Beskyldning mod vore Forfædre er retfærdig, ialtfald naar Partiskheden er saa lidet fremtrædende som i Aagrip, hvor der dog kunde findes mange andre Anledninger til at rose Islændinger; desuden giver den eneste anerkjendte norske Forfatter Tjodrek ikke Maurer Ret, han ødsler jo med Ros over Islændingers litterære Bedrifter. Og Toralv stærke er den eneste, som Aagrip kalder Islænding; Sigvat Skald nævnes ogsaa, men regnes for norsk, han levede jo ogsaa den længste Tid i Norge, var gift, bosat og døde der. Kong Magnus's Stallare Ulv derimod (Cap. 33), hvis Æt og Hjem Forf. ikke lader til at kjende, gjør Maurer til den samme som Stallaren Ulv Uspakssøn, som var en Islænding; det er naturligvis urigtigt, da Ulv Stallare i Aagrip er hos K. Magnus ved Harald Haardraades Hjemkomst, medens Ulv Uspakssøn kom hjem til Norge med Harald. Maurer tror endog, at en norsk Forf. ikke kunde omtale Finn Arnessøn paa den ukyndige Maade, som sker i Aagrip Cap. 35 (*Harald ægtede Broderdatter af den Mand, som hed Finn og boede øster i Ranrike, en ætstor og rig Mand*). Jeg tror nok, at Nordmænd baade da og senere kunde være uvidende i deres Fædrelands Historie, og dette paastaar ellers ogsaa Maurer. Jeg ser ikke noget til Hinder for, at en norsk Forf. fra Aar 1200 ikke kjendte (eller ikke troede paa) denne Finns Identitet med Finn Arnessøn, hvem iøvrigt Forf. af Aagrip har kjendt, siden Tjodrek omtaler ham (Cap. 18 og 19). — Derimod kan jeg fremhæve en Mangel paa Kundskab hos Forfatteren, som er mere afgjørende. Det var allerede i Slutningen af 12te

Aarh. blevet vedtaget at benytte Skaldene som historiske Vidner (se f. Ex. hos Odd Munk); dette sker ogsaa i Aagrip, men der omtales kun den norske Eyvind Skaldaspilder og Sigvat, der ialfald er halv-norsk; derimod findes ikke én eneste Vise af de over 100 islandske Skalde, som flokkedes om de norske Kongers Hird i 10de, 11te og 12te Aarh.; og af Viser findes der kun nogle faa, men det er Folkeviser, ikke én Linie af en islandsk Draapa. Det kan ogsaa her omtales, at Ugedagene nævnes paa Norsk »sunnudagr» og »friadagr«, ikke paa Islandsk, uagtet Forf. er Præst og saaledes som Islænding havde været forpligtet til at overholde Biskop Jons Ugedagsreform. Fremdeles: Forf. af Aagrip har ikke Spor af Kjendskab til alle de Sagn, som i Sagaerne netop specielt skrive sig fra Islændinger, der førte Beretningen om de samtidige norske Begivenheder til Island: jeg kan nævne Harald Blaatands Tog til Norge og paatænkte Tog til Island, hverken Aagrip eller Tjodrek kjender det; jeg kan nævne Jomsvikingesagnene og Draapaerne derom, som islandske Deltagere i Kampen bragte til Island; jeg kan nævne Slaget ved Svolder, hvori Islændinger deltog paa begge Sider; og først og sidst maa nævnes Harald Haardraades Historie, som netop var meget tidligt udbredt paa Island, fornemmelig ved Haldor Snorressøn (Heimskr. S. 552) og andre Sagamænds Beretninger om ham (f. Ex. Torstein frode, Mork. S. 72 og Torgils Snorressøn, Mork. S. 21). Kommer nu hertil, at ingen islandsk Saga viser sligt Kjendskab til norske Stedsnavne (især i og om Nidaros) som Aagrip, at lokale trondhjemske Sagn ere optagne, at Forf. har afskrevet lange Stykker efter Trønderen Tjodrek, som ikke vides at have været kjendt paa Island, og endelig at Forf.s anden Hovedkilde, Hist. Norgeiæ, ogsaa er et norsk Arbeide — saa tror jeg, vi med al mulig Sikkerhed kan i dette Stykke holde fast ved P. A. Munchs og R. Keyzers Paastand, at Aagrip er for-

fattet paa Kong Sverres Tid*) i Norge (snarest i Nidaros) og af en norsk Klerk.

Hvis vi saaledes have bragt paa det rene, at disse 3 Forfattere have grundlagt Norges Historie uafhængigt af islandske skriftlige Kilder, vil det være let at bestemme Nordmændenes Delagtighed i den norrøne Historieskrivning. Vistnok have disse Mænd begyndt med at skrive paa et fremmed Sprog og efterlignet udenlandske «Kronografer» (navnlig Tjodrek); men allerede Forf. af «Hist. Norv.» har dog forstaaet at benytte de nationale historiske Digte («sögljóð»), og det er aabenbart ham, Snorre sigter til i Prologen, hvor han fremhæver, at «gamlir frödimenn» tage disse Digte som paalidelige Kilder (Prologen S. 111). Og Forf. af Aagrip har forstaaet ganske at rense sig for udenlandsk Flitter og formaaet at følge den historiske Traad uden Digressioner. Hvad Aagrip bragte Islands Litteratur, var en sammenhængende Skildring i Modersmaalet af de norske Konger ligefra Halvdan Svarte til Magnus Erlingssøn. Før Aagrip blev ført til Island, havde man der vistnok syslet med norske Kongers Historie, men ikke sammenhængende og tildels paa Latin. Are frode har vel kun givet en Kongerække med kronologiske Bemærkninger, og vi vide

*) Det er muligt — men ogsaa kun muligt — at Aagrip var den Bog, hvori Kong Sverre «lod skrive» om Kong Eysteins Død (1157); thi Aagrip har aabenbart indeholdt Fortællingen om Broedrkriegen mellem Haraldssonerne. Isaaftald vilde det være Uret at beskyldte Sverre for at have udspremt Tendensrygter om Inges Parti; thi Aagrip er ialfald retfærdig mod Gregorius Dagsson. Men det er dog kun en Mulighed, og Snorres Bemærkning kan sigte til et ganske andet Skrift. Men det er ialfald for dristigt at paastaa, at Sverre nødvendigvis har ladet denne Bog skrive ved en Islænding, naar man ser, at der samtidigt med Sverre findes 3 norske Historieskrivere.

ikke, om hans Arbeide naaede ud over Olav den Hellige. Erik Oddsson skrev Sigurd Slembes og hans Modstanderes Historie, og Karl Abbed begyndte paa Sverres Saga; men disse Mænds Arbeide behandlede kun faa Aars Begivenheder. Og Munkene i Tingøre Odd og Gunnlaug kun samlede Sagn om Olav Trygvesson til vidtløftige Sagaer (paa Latin). Anderledes blev det efter Bekjendtskabet med de norske Kongesagaer; thi Traditionen om de norske Konger havde holdt sig godt paa Island og trængte kun til en Vækkelse for at gaae over i Literaturen. Det ser man af Egilssaga. Forf. kjender om de norske Konger, navnlig Harald Haar-fagre og hans Sønner, en Mængde Sagn og Sange og med-deler dem, forsaavidt det passer til hans Stof; men han forudsætter ogsaa Kongernes Sagaer som bekjendte og henviser en enkelt Gang til en saadan (Haakon den Godes Saga i »Aagrip«), saa at han ikke behøver at om-tale vidtløftigt, hvad der var omtalt i disse. Kort efter blev Aagrips korte Fortælling benyttet af en islandsk Præst (Styrme?) til en selvstændig, vidtløftig Saga om Olav den Hellige, hvor dog det fattige Grundlag let gjenfindes, idet endog hele Capitler ere ordret optagne efter Aagrip (Ol. S. helga, Chr. 1849 Cap. 79. 97 = Aagr. 24. 26. 27).

Man gik endnu videre. En anden Klerk og Skald (Forf. af Morkinskinna) benyttede den senere Del af Aagrip til en Kongehistorie fra Olav den Helliges Død til Magnus Erlingsøn, hvori han forbandt den kortfattede Saga-samling med alle islandske Sagn om Kongerne og deres Skalde. Ikke lang Tid senere har en Skald, som ikke tillige var Præst, sammenlignet denne vidtløftige Sagnsam-ling med sit Grundlag, foretaget sindrige Rettelser, udeladt alle overflødige Tilsætninger, navnlig alle overnaturlige Sagn, samt paa Grundlag af Aagrips første Del i Forbindelse med begge Olavers og Jomsvikingerne Sagaer udarbejdet et »Ættartal Noregs konunga«, rimeligvis nærmest for norske Læsere (Fagrskinna). Selv Snorre, som har kjendt

og benyttet alle disse Forgjængere, gjør heldige Uddrag af Aagrip (S. 66, 121, 148, 640, 685 o. fl.), men Forskjellen er, at han gjør Uddragene med Smag og selvbevidst Kritik og jævnlig benytter Aagrip til at kontrollere de øvrige mindre kritiske Bearbeidere.

For at vise Forholdet mellem Tjodrek, Aagrip, Odd og Historia Norvegiæ (sml. S. 422-24), aftrykkes følgende Stykker, hvor det tydeligt viser sig, at Forf. af Aagrip har oversat Tjodrek, men at de øvrige Beretninger i Udtryk ere uafhængige, skjøndt de fortælle omtrent det samme:

Tjodrek Cap. 11: *Sumpsit secum viros religiosos, Sigwardum videlicet Episcopum, qui ad hoc ipsum ordinatus fuerat, ut gentibus prædicaret verbum Dei. et nonnullos alios, quos habere secum poterat, Theobrandum presbyterum Flandrensem, nec non et alium Thermonem, presbyterum etiam, habuit et diaconos aliquos.*

Aagrip Cap. 16: *.. oc hafpi með ser Sigurþ buskop, er til þess var vigþr at boþa lupom guþs nafn (latinsk Construction) oc enn necqvera lærþa menn, þangbrand prest oc þormoþ oc enn necqver diocn.*

Odd S. 276—77: *oc var þá i för með honum Jón byscup oc margir prestar, þangbrandr prestr oc þormoðr, oc margir aðrir guðs þjónar, er hann setti til at styrkja oc up at timbra guðs cristni (eller i det islandske Haandskrift Cap. 16: er hann vilde lata upp timbra guðs cristni).*

Hist. Norv.: *Ad Norwegiam transfretavit habens secum Johannem episcopum et Tangbrandum presbyterum, quem ad Glaciales misit predicare; habuit etiam alios plures dei ministros qui omnes unanimes uno ore ewangelizare Christum gentilibus cepere.*

ROMERSKE STATUETTER OG ANDRE KUNST-
GJENSTANDE FRA DEN TIDLIGE NORDISKE
JERNALDER.

AF C. ENGELHARDT.

Blandt de ikke faa Kunstgjenstande fra den ældre Jernalder, som ere fundne dels enkeltvis og dels i Forbindelse med andre Oldsager i Norden og navnlig i Danmark, ere nogle af utvivlsom *romersk* (eller *græsk-romersk*) Oprindelse, andre ere *barbariske* Efterligninger af klassiske Forbilleder, og atter andre ere rent *barbariske* eller gotiske. Et lignende Forhold kan paavises i samtidige Stempler med romerske og barbariske Navne, skrevne med latinske Bogstaver og med Runer*). Og et lignende Forhold kan endelig i det

*) AEL. AELIANVS paa en Skjoldbule af Bronze fra Thorsbjerg Mose i Sonderjylland (Flensborg Museum) — P CIPI POLIBI F paa Hanken af en Broncekasserolle fra en Gravhøi paa Monbjerg Mark ved Horsens (Khavns Museum C 162). [Samme Navn findes paa en Kasserolle fra Sottorf i Hannover (Zeitschrift des historischen Vereins f. Niedersachsen 1854, 45—47), paa Haandtag af to Kasseroller fra Yorkshire (Archaeologia 41, 325) og paa Hanken af en Kasserolle i Museet i Zürich] — NIGELLIO F (Khavns Mus. 18895) DISAVCVS F (Khavns Mus. 5230) GICICATI (Khavns Mus. C 128) paa Hanke af Broncekar fra Fyn. DVB. P (Dubitati poculum? Khavns Mus. 19678) paa en Glasskaal fra Varpelev i Stevns Herred. — RICVS. RICCIM, COCILLVS, VMOR (?) («*Umorei*» læses af Lindenschmit, die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit B. 3 H. 2 Tavle 3, men uden nærmere Begrundelse) paa Grebtinger af Jernsværd fra Nydam Eng.

Glorup, Fyn.

Skjærup Skov ved Veile.

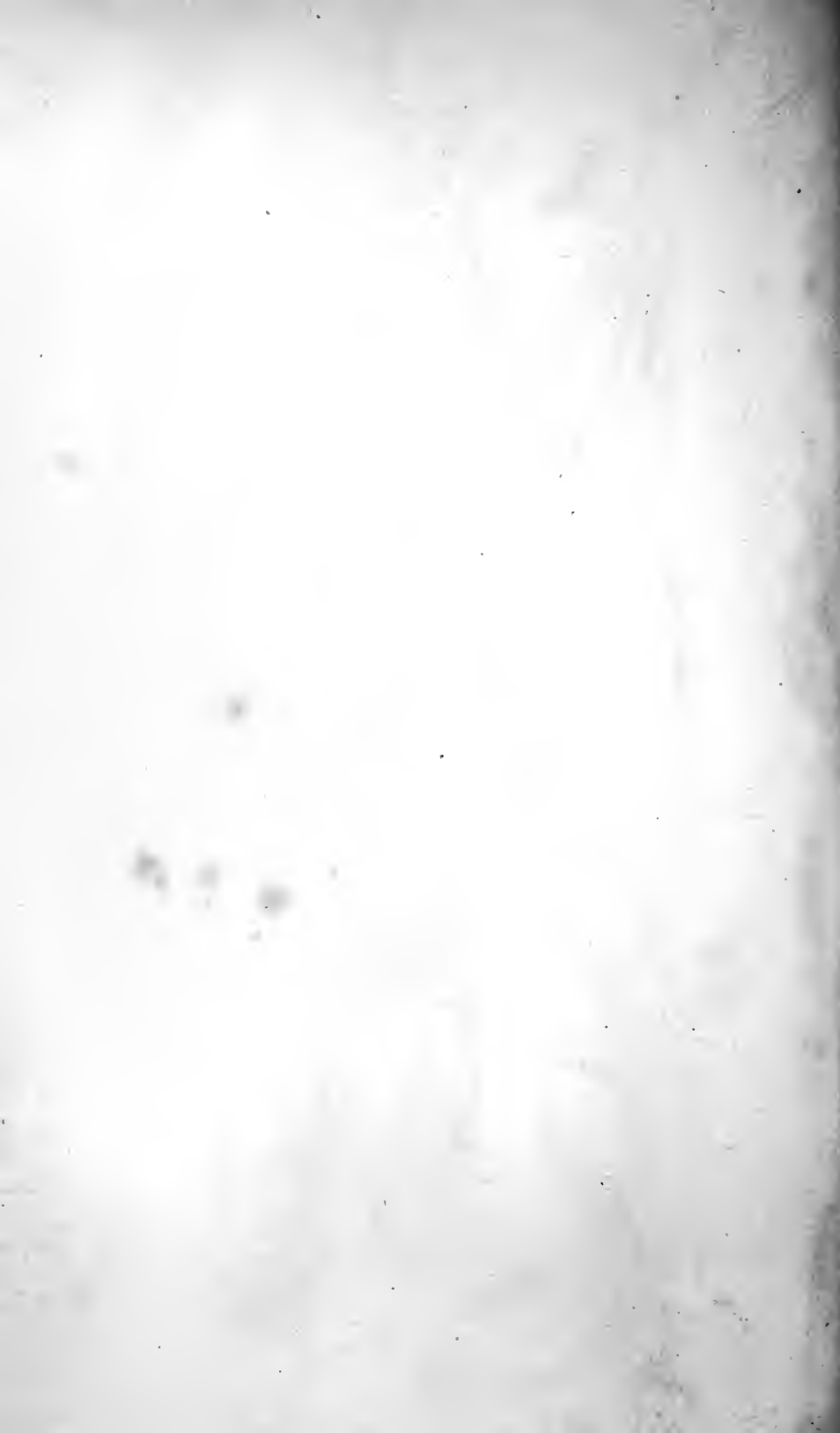

Fyn.

Tybjerggaard nær Ringsted.

1. Hønske nær Roskilde.

2. Gudbjerg ved Svendborg.

1. Hostrup ved Aabenraa.

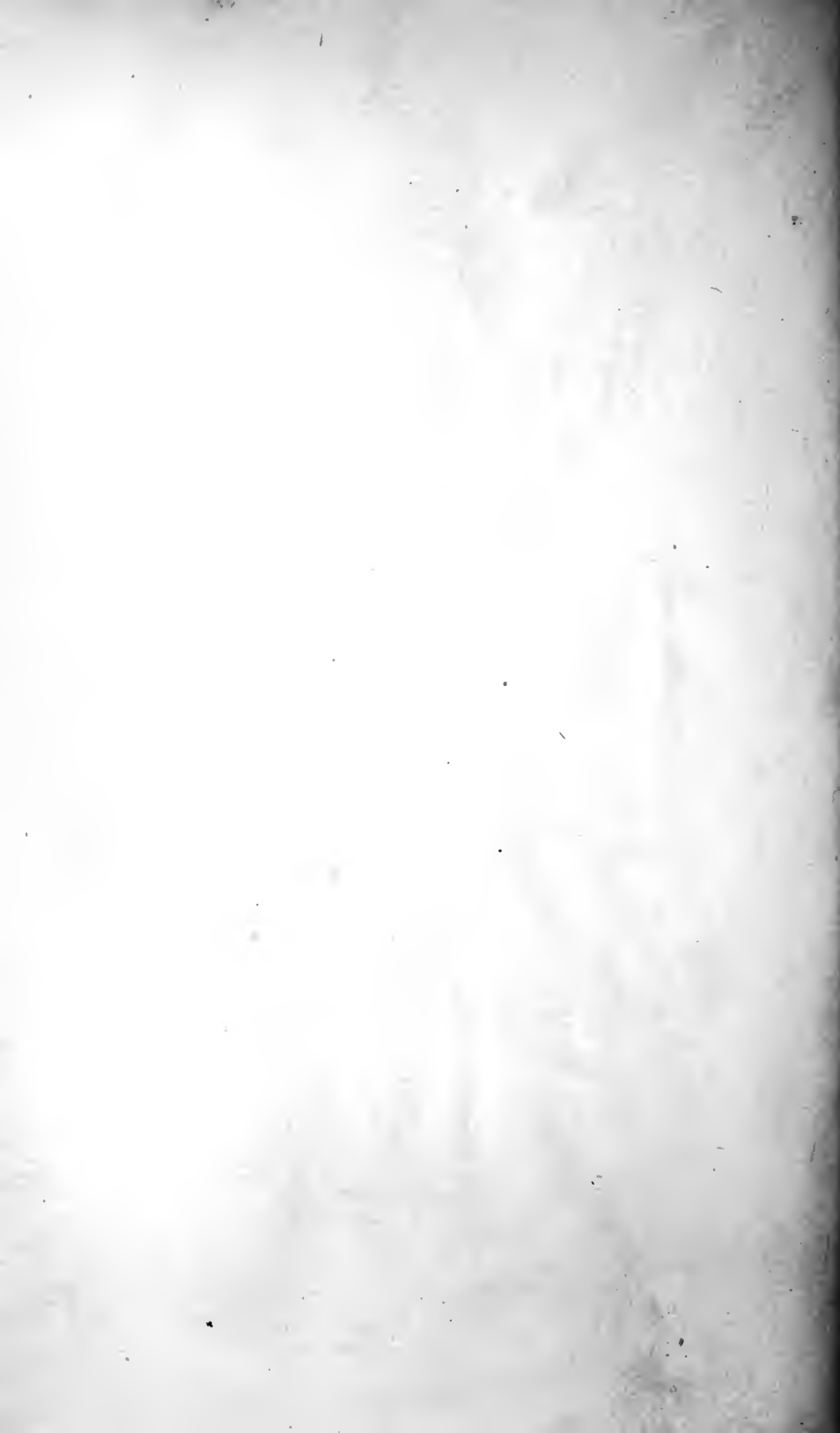

2. Lille Snøde ved Rudkjøbing.

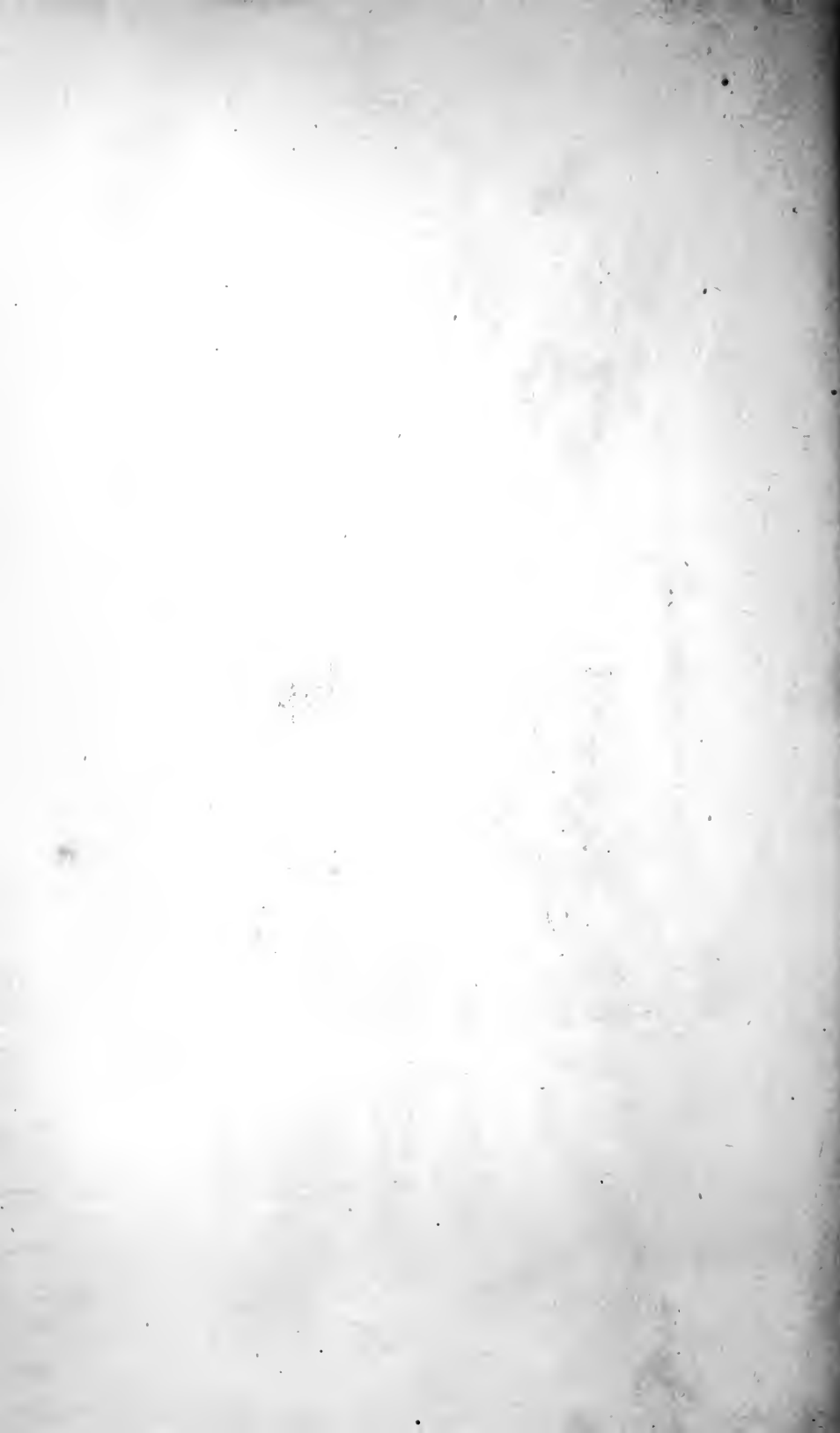

Tømmerby ved Silkeborg.

Eggen ved Kolding.

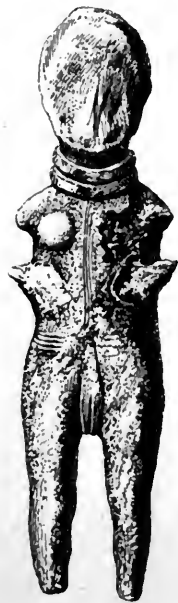

1. ¹/₁
Horne ved Faaborg.

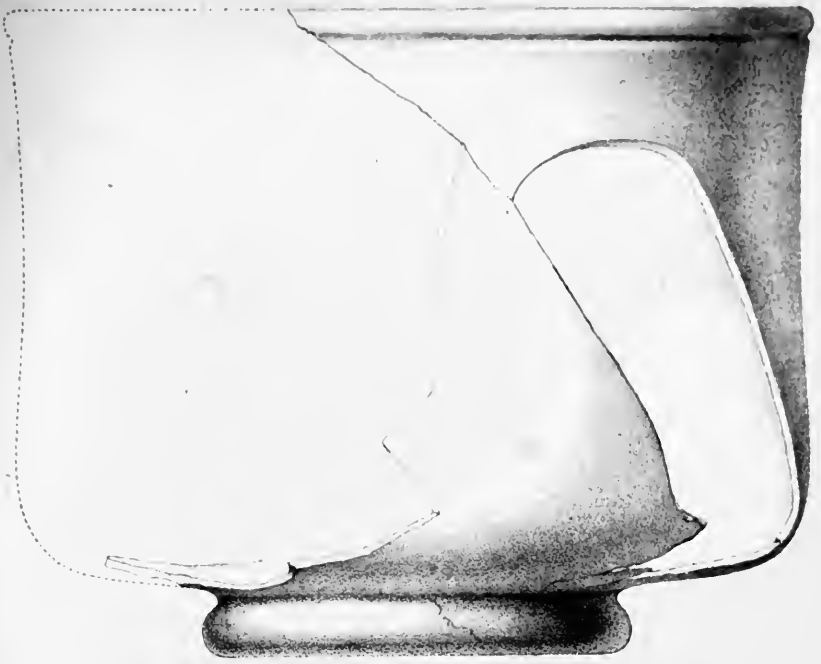

2a
2. ¹/₁
Javngyde
nær Skanderborg.

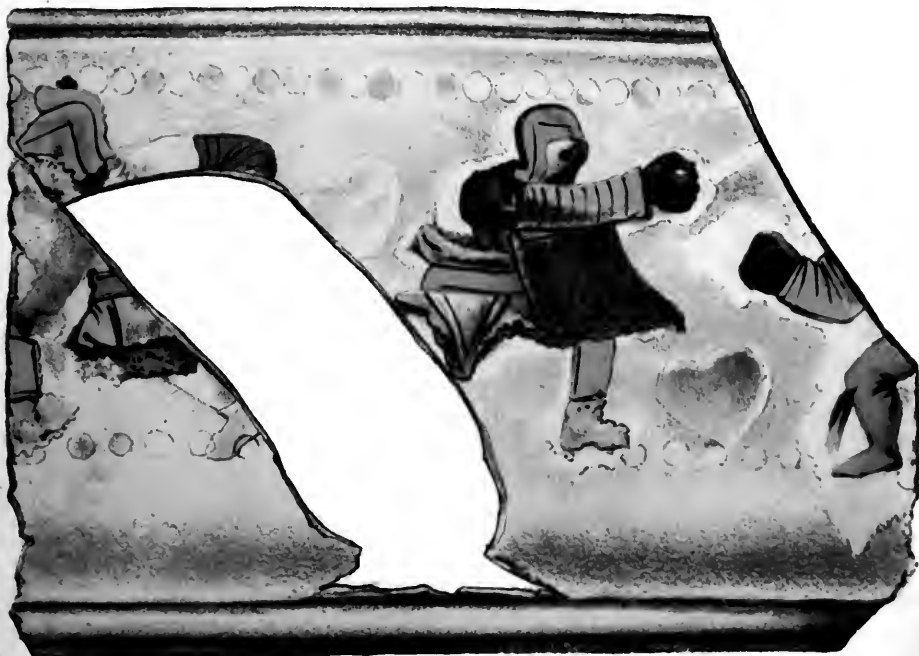
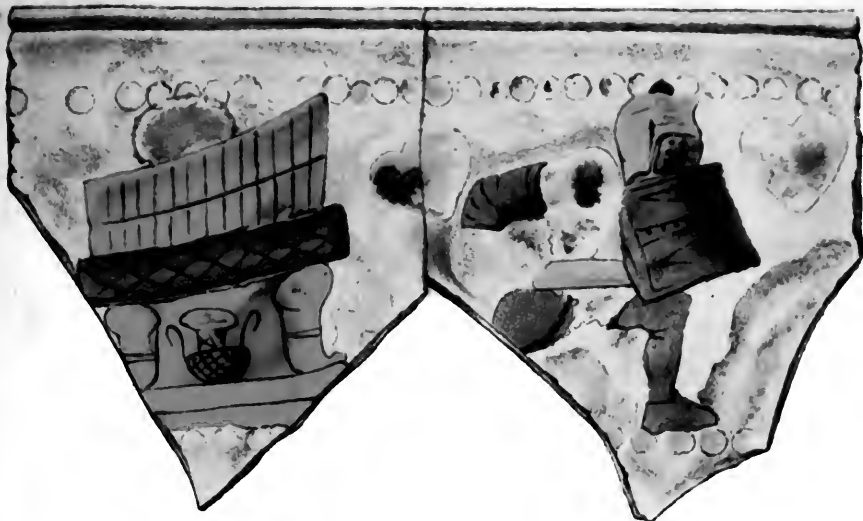
3. ¹/₁
Farø ved Vordingborg.

THORSLUNDE. SJÆLAND.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Hele paavises i Oldsagfundene fra denne Tid, idet man oftere har truffet romerske, barbariserede og gotiske Gjenstande samlede i et og samme Fund.

Det er kun i uegenlig Forstand, at der i det efterfølgende tales om Kunst; de Gjenstande, der forelægges, vise selv for de bedstes Vedkommende kun ligesom en Af-glands af virkelig Kunst og falde næsten alle snarere ind under Begrebet kunstnerisk Haandværksarbeide. Men hvad Navn der end gives dem, have de Interesse for os, netop fordi de ere fundne her i Landet. De romerske blandt dem haves vel i Reglen skjønnere og mere fuldendte anden Steds, men os vise de, hvad Slags Kunstværker en fjern Tids Bølger bragte fra Syden til Norden; de barbariske ere af en hel eiendommelig Stil, der i det tredie Aarhundrede første Gang træder frem i Norden, samtidig med den klassiske Kulturstrømning, og hvis Magestykker kan paavises svagt i Bøhmen og stærkere i Ungarn. Denne Kunststil er det værd at lægge Mærke til og strængt at udskille fra den klassiske og barbariserede Kunststil, da ogsaa dens Paa-visning kan give Bidrag til at løse det vigtige Spørgsmaal, ad hvad Vel Kulturen eller det indvandrede Folk er kommen hertil. De romerske Produkter kunne nemlig ikke være ene om at besvare dette Spørgsmaal, thi romersk Kultur havde ved tredie Aarhundrede efter Christus bredet sig saa vidt baade mod Øst og mod Vest, at man ved disse Oldsager faar et altfor stort Spillerum til Forklaringen af det romerske Element, der utvivlsomt er tilstede i vore Fund fra den ældre Jernalder. Den romerske Strømning kan være kommen

mose i Sønderjylland; TASVIT. AMPANI (?) paa Grebtunger af Jernsværd fra Vimose paa Fyn.

Runeindskrifter fra den ældre Jernalder ere opdagede paa 14 Gjenstande fra ni Findesteder i det gamle Danmark og desuden paa mange Træpileskafter fra Nydam Engmose.

Og endelig Indskriften ABAAΘANAABA paa en Krystalkugle fra Aarslev paa Fyn.

baade ad en østlig, en sydlig og en vestlig Vei. Men den kom ikke som Enehersker, men i en anden Kulturs Følge, og det er denne gotiske Kultur, - der blev national i Norden og derfor har en inderligere Interesse for os - hvis Eienommeligheder, naar de gjenfindes anden Steds udenfor Norden, ville kunne fortælle, ad hvad Vei den ældre Jernalders Folk har vandret hertil eller, hvis en Indvandring ikke har fundet Sted, hvorfra Kulturstrømmen er kommen. Foreløbig synes Mønt- og Oldsagfund at angive en sydøstlig Retning over Meklenborg og Provinsen Preussen gennem Bøhmen og ned i Ungarn.

Skjønt Romerne sikkert ikke nogensinde *som Erobrere* satte fast Fod i vort Land, komme romerske Gjenstande dog temmelig hyppig frem af Jordens Skjød i Danmark. Det er ikke blot Mønter og Kar, hvis smukke Former, Arbeidsmaade og Fabrikstempler tydelig nok vise, at de ere romerske eller halv-romerske, men ogsaa smaa Billedstøtter og Levninger af større Statuer, alle støbte af Bronze.

Museet i Kjøbenhavn har efterhaanden erhvervet følgende Statuetter o. s. v., med Undtagelse af Nr. 5.

1. (Pl. I). Staaende, nogen, skæggesløs Yngling, 6 Tr. høi. De skønne, harmoniske Forhold minde om græsk Kunst. Øinene ere omkring Pupillen belagte med Sølv. Om Hovedet er en Fordybning, hvori en nu udfalden Pynt eller Bedækning, maaske blot et Baand, har været anbragt. Hænderne ere bøiede og have fattet om noget rundt. Den er funden paa en af Herregaarden Glorups Marker i Fyn. (C 1077).

2. (Pl. II). Staaende skæggesløs Mand i sin kraftige Alder. Togaen er sunken ned om Lænderne, og dens Flige slaaede om venstre Arm. Forøvrigt er Figuren nøgen: begge Hænder mangle. Arbeidet er kraftigt og stærk realistisk i sin Opfattelse, altsaa formodentlig af romersk Oprindelse, hvorved her nærmest tænkes paa Modsætningen til den finere følede græske Kunst. Der er Levninger af en tynd Sølvplettering, som maaske har dækket hele Figuren. Høide $7\frac{1}{2}$ Tr. Funden i Skjærup Skov ved Veile. (C 1091).

3. (Pl. III). Kvindefigur, som efter den traditionelle Maade, hvorpaa hun holder Haanden ned for sig, forestiller

Gudinden Venus. Den anden, nu manglende Haand har været fremrakt og har maaske holdt et Speil. Høide 8 $\frac{1}{2}$ Tr. Klædebonet er sunket ned over Lænderne. Paa Hovedet er et Slags lavt Diadem, eller Støtte for et Diadem, som er gjennemboret, og Haarlokker falde ned over Ryg og Skulder; paa Fødderne sees Baand eller lette Sandaler. Haand og Fødder ere uforholdsmæssig store og noget plumpt behandlede, men som Helhed gjør dog Statuetten Indtryk af at være arbejdet efter et smukt Forbillede. Dens Patina viser, at den har ligget længe i Vand eller i Mosejord. Den er formodenlig funden paa Fyn og var tidligere i Dr. Lassens Samling i Sletterød. (C 1088).

4. (Pl. IV). Staaende Kriger, Jupiter Martialis eller maaske en Imperator; 10 $\frac{1}{2}$ Tr. høi. Den oprakte Haand har holdt Lansen, og den venstre støttet sig til Skjoldets Rand. Han har Hjelm paa og er iført en Vaabendragt, der synes at bestaae af en Skjorte inderst paa Kroppen, derover en Vaabekjortel (af Læder) med lige nedhængende Strimler forneden og lignende Strimler over Armen, og endelig et Panser med rundede Tunger forneden og paa Brystet en face i halvt ophøiet Arbejde et vinget Medusahoved, som med sit skræmmende Blik mentes at holde Ulykke borte. Paa Skuldrene ere Baand eller Skinner. Hals og Arme ere nøgne, Benene tildels dækkede af Benskiner, bundne bagtil med brede Baand, som synes at have været sølvbelagte. Figuren er beskadiget forneden, og begge Fødder mangle. Den er funden i en Eng ved Tybjerggaard nær Ringsted. (C 335).

5. (Pl. VI, 1). En Jupiterbuste. 5 Tr. høi, stærkt skjægget og med vid Klædning over Skuldrene. Den har ved Slid mistet sine skarpe Omrids og har formodenlig oprindelig tjent som Vægtlod. Funden i en Eng ved Hostrup nær Aabenraa. (Flensborg Oldsagsamling).

6. (Pl. V, 2). Skægget Kriger i livlig Bevægelse, holdende noget nu tabt (maaske en Seierskrands) i de fremrakte Hænder. Paa Hovedet en lille spids Hue. Dragten bestaaer forøvrigt af en Skjorte, en Kjortel og et Panser med indgraverede Blomsterprydelser, runde Tunger forneden og et dobbelt Lag Tunger over Skuldrene, ovenpaa hvilke der findes en Bedækning af Skinner. Hals, Arme og Ben ere nøgne; paa Fødderne høie Støvler, der naa op over Anklerne. Øiestenene ere indlagte med Sølv. og Spor af Sølvbelægning og Forgyltning sees hist og her paa Rustningen. Bagtil er en flad Tap af en Tommes Længde, gjennemboret i den yderste Ende og støbt i et med Figuren, der er 6 Tr. høi. Den er funden paa

en Mark ved Gudbjerg nær Svendborg af en Pige, da hun var beskæftiget med at samle Sten. (C 705).

7. (Pl. VI, 2). Siddende, nøgen Mandsfigur, $5\frac{1}{2}$ Tr. h. med en Hankekurv i den høire Haand og en snoet Vidie (?) i den venstre. Fødderne ere uforholdsmæssig store og det ene Ben altfor langt, men en god Tradition har dog i det Hele ledet Forfærdigeren. Figuren er anbragt paa en bagtil aaben Konsol med indgraverede Ornamente. Funden ved at grave en Vandgrøft under et Pilehegn tæt ved en Mose, en halv Mils Vei fra Lille Snøde ved Rudkjøbing (16392).

8. (Pl. V, 1). Lille, liggende, vinget Sphinx med indlagte Sølvøine, $1\frac{1}{2}$ Tr. høi. Maaske har den været anbragt paa Hanken af et Kar eller, i Forbindelse med andre lignende, paa et Fodstykke. Den er funden i Jorden paa Hønske Mark i Orsted Sogn ved Roskilde. (4787).

9. En ved Haandledet afbrudt høire Haand af smukt Arbeide. Den er $4\frac{3}{4}$ Tr. lang og har altsaa hørt til en næsten legemstor Figur. Funden paa Hesselagergaard (?) i Fyn. (25499).

I kunstnerisk Henseende staa disse Figurer ikke høit nok til at henføres til den romerske Kunsts Blomstringstid ved vor Tidsregnings Begyndelse. En Undtagelse kunde maaske gjøres med den først beskrevne Statuette fra Glorup. Flere af de andre ere vel af ædel Stil og gjøre et godt Indtryk ved deres harmoniske Forhold og livlige Stillinger, men man opdager dog let svage Partier, som f. Eks. en vis Plumphed i Hænder og Fødder, der bedre passer med Provincesarbeide og Tiden ved og efter Midten af det andet Aarhundrede, Antoninernes Tid, da Kunsten gjenfødtes, men da Kunstsandsen neppe var fint nok udviklet til at der blev lagt fornøden Vægt paa alle Enkelthederes korrekte Udførelse. Nogle af Figurerne, som Imperatoren (Nr. 4) og Jupiterbusten (Nr. 5) ere vistnok fra en endnu senere Tid, men vise dog aabenbart en bedre Kunststil, end den, der opstod efter Rigets Deling i det fjerde Aarhundrede. Jeg troer, at der ikke er nogen stor Tidsforskjel mellem de her omtalte Figurer, og at de alle kunne være forarbejdede i Tiden mellem andet og fjerde Aarhundrede.

Men ved Siden af hvad Veiledning en Betragtning af disse Statuetters kunstneriske Værd kan yde til Tidsbestemmelsen, er det naturligt at tænke sig dem komne hertil med den samme brede Kulturst strømning, som i et længere Tidsrum bragte os, foruden andre romerske Produkter, som navnlig bestaa af Kar og Vaser af Bronze og Glas, ogsaa talrige Sølvdenarer, der ere fundne paa henved hundrede forskellige Steder i Danmark og Sverig, og som have en særlig Betydning for Tidsbestemmelsen. Da de yngste Mønter i alle større vestromerske Møntfund i Norden ere prægede mellem 180 og 218 efter Chr.), kan man antage, at ingen af de omtalte Figurer er kommen hertil tidligere end om-

*) Omtrent 550 Sølvdenarer, fundne ved Hagestadsborg i den sydøstlige Spids af Skaane, ere prægede mellem Aarene 54 til 211. — 44 Sølvdenarer, fundne ved Bagsværd, mellem Aarene 69 og 218. — 428 fra Raamose ved Slagelse mellem 14 og 180. — 16 fra Borreso paa Bornholm mellem Aarene 117 og 191. — 157 fra Knudsker Udmark paa Bornholm mellem 98 og 192. — 7 Stykker fra samme Sted mellem 138 og 192. — 34 fra Nydam Engmose i Sundeved mellem 69 og 217. — 39 Stykker fra Thorsbjerg Mose i Angel mellem Aarene 90 og 194. Den Tidsbestemmelse, Mønterne give, er ganske vist eensidig: thi medens det uden Tvivl er sikkert nok, at Fundet ikke kan være nedlagt tidligere end det Aar, den yngste Mønt er præget, kan det paa den anden Side være vanskeligt at sige, hvortil efter Møntens Prægeaar dette er kommet i Jorden. Antoninernes Mønt var til Eksempel i Omløb endnu ved Slutningen af det femte Aarhundrede; i den frankiske Konge. Childeric den 1stes Grav — hans Død indtraf i 481 — fandtes blandt en stor Mængde andre Mønter 30 Sølvdenarer fra Antoniuernes Tid. Et Fund af romerske Gjenstande fra Strood i Kent indeholdt flere hundrede Mønter, af hvilke de yngste vare prægede af Keiser Gratian († 383), men Antoninernes og Faustinaernes Mønter vare tilstede i større Mængde, end de paafølgende Regenters (C. R. Smith, *Collectanea antiqua* 1, 18). Og vel er der paa Gulland fundet 28 Denarer (Antoninus Pius til Marc-Aurel) sammen med 5 Guldsolidi fra det femte Aarhundrede (Honorius-Basilicus) og endvidere 1 Ant. Pius sammen med en Anastasius (O. Montelius, från jernåldren); men de nordiske

trent ved Midten af det 3die Aarhundrede. Og Mønternes relative Tidsangivelse er een Grund blandt flere andre til

overhovedet ikke at sætte Begyndelsen af den romerske Kulturs delvise Indtrængen her i Norden tidligere end ved den nævnte Tid. Man holder sig saaledes paa Kjendsgjæringernes sikre Vei; thi intet Oldsagfund peger endnu med nogen Bestemthed tilbage for hin Tid.

I *Danmark* er der altsaa, foruden et Brudstykke af en større Billedstøtte, i alt fremdraget 8 Figurer af ublandet romersk Oprindelse. Fra *Norge*, hvor den direkte romerske Indflydelse overhovedet har været meget svag, kjendes endnu ingen Figurer saalidt som romerske Mønter fra den tidlige Keisertid eller Denarperioden. Ved *Øsby* paa *Øland* er der fundet en smuk, lille Broncestatue, forestillende Juno eller

en romersk Keiserinde; dens venstre Arm er inden Nedlægningen afbrudt midt paa Forarmen (vedstaaende Figur i omtrent halv Størrelse). Paa samme Ø er opgravet et Brudstykke (Benet fra Knæet og nedad) af en temmelig stor Broncestatuette; Foden er $1\frac{1}{2}$ Tr. lang; hele Brudstykket $3\frac{1}{2}$ Tr.*). Romerske Sølvdenarer træffes for Sverigs Ved-

Montfund ere dog i det Hele taget saa eenstemmige, at man med temmelig Sikkerhed kan benytte deres Angivelser.

*) B. E. Hildebrand i Witterhets Akademiens handlingar. 1842. 348. Dr. O. Montelius har velvillig udlaant Blokken til Figuren

kommende (Skaane undtagen) næsten kun paa Øland og Gotland.*) Fornylig gjordes ved Markarbeide i Hemse Sogn paa Gotland et meget betydeligt Fund af 1500 Sølvdenarer, alle prægede i Rom i det første og andet Aarhundrede efter Chr.; de vare nedlagte i en Lerkrukke.

Det er overhovedet ikke sjældent, at der findes smaa klassiske Broncebilleder i det romerske Riges nordlige Provinser og udenfor disse. Et Gudebillede, Apollo eller Jupiter, er opgravet vest for Leicester paa en romersk Villas Grund; de mange romerske Mønter, der hyppig ere fundne paa samme Grund, vise, at Villaen har været jevnlig beboet i det tredje og fjerde Aarhundrede. Tre lignende Statuetter ere i British Museum i London. En ved Haandleddet afbrudt venstre Haand af støbt Bronze, meget lignende den nysnævnte fra Fyn (S. 436 Nr. 9), og som ligeledes har hørt til en næsten legemstor Figur, er funden ved Botkamp nær Preetz i Holsten, sammen med en massiv Signetring af Bronze, i hvilken er indfattet en Broncemønt af Keiser Nerva (96 - 98; Khavns Museum 25497—98). En Ubertas er opgravet af en Mose ved Manderow i Meklenborg, tre Statuetter ere fundne i Østpreussen, og selv saa østlig som ved Riga er der, formentlig i en Grav med et ubrændt Lig, fundet en lille romersk Broncefigur**). De saakaldte »Barbarer« have vel neppe havt særlig Smag for saadanne smaa Kunstværker, og disse have neppe heller havt religiøs Betydning for dem.

og givet Meddelelse om det sidstnævnte Brudstykke, som han for nylig har opdaget i Museets Magasin.

*) O. Montelius: Från jernaldern, Stockholm 1869. Efter samme Forfatter er der i Sverig fundet omtrent 4000 Sølvdenarer, der fordele sig saaledes, at omtrent 3200 ere opgravede paa Gulland, over 100 paa Øland og 600 i Skaane, medens der ikke kjendes flere end omtrent 12 fra hele det øvrige Sverig. Förr och nu, 2^a bandet, S. 284.

***) Proceedings Soc. Ant. London 1868, 183 og 1870, 498; Meklenburgische Jahrbücher 21, 256; H. C. Minutoli, Notiz über eine — — — Erzbildsäule, Berlin, 1835; Kruse. Necrolivonica Tab. 21, 1—2.

Man maa tvertimod antage, at de Mærker af forsætlig Ødelæggelse, som sees paa flere af dem (Fig. 2, 3, 4 og den ølandske Figur paa Side 438), skrive sig fra Barbarerne, i hvis Hænder de ere faldne. Men deres Tilstedeværelse her i Norden og i andre Egne udenfor Romerrigets yderste Grændser kunde maaske tyde paa, at der har været romerske Handlende eller Kolonister i disse Egne, en Tanke, som først er fremsat af Lisch i Schwerin for Meklenborgs Vedkommende*), og som muligen ogsaa for Danmarks Vedkommende kunde finde en svag Støtte i enkelte andre Oldsagfund (fra Thorslunde og Varpelev), som senere ville blive omtalte.

Romerske Produkter træffes hyppigst i de sydlige og navnlig i de sydøstlige Dele af det gamle Danmark. Blandt 22 Fund af vestromerske Keisermønter ere for Eksempel 6 fra Sjælland, 7 fra Bornholm og 5 fra Fyn, medens der kun er funden een romersk Sølvdennar (foruden enkelte Broncemønter) i Nørrejylland, hvorimod atter Sønderjylland har 3 Fund at opvise; men deraf er de to betydelige rigtignok fra Thorsbjerg og Nydam Moserne, hvor de forekom sammen med en stor Mængde andre Gjenstande, der ikke kunne betegnes som Handelsvarer. I Forbindelse hermed bør det erindres, at den tidligere Jernalders Grave i Sjællands Grusbakker meget hyppig inde slutte romerske Sager ved *ubrændte Lig*; at dette Slags Gjenstande derimod sjeldnere opdages paa Fyn, hvor Gravene tilmed ofte indeholde *Levninger af brændte Lig*, medens Jylland kun har leveret yderst faa romerske Sager, og Gravene der *næsten udelukkende gjemme Levninger af brændte Lig*, i hvilken sidste Henseende der er Overensstemmelse mellem Jylland og Slesvig. Denne Forskjel i Mængden af romerske Produkter i Danmarks forskjellige Egne kan muligen være tilfældig, men jeg tror dog snarere, at Fundene allerede nu fremstille det virkelige Forhold, og

*) Römergräber in Meklenburg, Meklenburgische Jahrbücher XXXV, Schwerin 1870.

det er da klart, at *Midtpunktet maa søges paa Sjælland*. Det er Sjælland, som har havt det livligste Samkvem med Verdensfolket, og Gravene her indeholde endog saadanne romerske Gjenstande; hvis Magestykker ikke haves anden Steds, hidtil end ikke i denne Kulturs Vugge og Hjemstavn, Italien, nemlig smaa Glasskaale med flerfarvede Billeder i ophøiet Arbeide.

Allerede for flere Aar siden fik Museet et Fund fra en Grusgrav ved Varpelev i Stevns Herred med flere af dette Slags kostbare Glas, som stode ved et ubrændt Lig.*) I Aaret 1870 er der gjort et lignende Fund i en Grusgrav ved Thorslunde nær Høie Taastrup ved Roskilde, ligeledes som det synes ved et Skelet, der antages at have havt en siddende Stilling, maaske med lige udstrakte Ben (jevnfør Lindenschmit, das germanische Todtenlager bei Selzen, Tavle 9). Foruden Glasskaalene, som nærmere skulle omtales, og nogle Menneskeben, bestaaer Fundet, der opsamledes uden kyndigt Tilsyn og derfor vistnok er høist ufuldstændigt, af følgende Ting (Khavns Mus. C 1014—1024):

1—2. Brudstykke af et udtunget Sølvbeslag med Nittenagler, $\frac{1}{8}$ Tomme bredt, nu $1\frac{1}{4}$ Tr. langt, og et Brudstykke af et fladt, cirkelrundt Sølvbeslag med udtunget Rand og fire Nittenagler; paa dets Bagside ere Levninger af Læder; Tværmaal $1\frac{1}{2}$ Tomme.

3—4. En Benkam, $3\frac{3}{4}$ Tr. bred, af Form omtrent som Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 365. Den bestaaer af flere med Tænder forsynede Stykker, der holdes sammen ved Hjælp af to halvrunde Plader, prydede med indridsede Cirkler om et Punkt og punkterede Linier, og som ere fæstede med Bronceanitter. — Et Brudstykke af en lignende Kam.

5—9. Brudstykker af en tynd Broncevase af $6\frac{1}{2}$ Tr.'s Tværmaal, og hvis Sider ere uddrevne i skraa Rifler som Karret i Worsaaes Nord. Olds. Nr. 305, samt en til Vasen hørende massiv, halvrund Broncehank med vedhængende, løse Beslagstykker. — Broncekasserolle af raat Arbeide; om Randen af Skaalen, der er $5\frac{3}{4}$ Tr. i Tværmaal, er paanittet et Be-

*) Varpelev Fundet, af C. F. Herbst, i Annaler for 1861.

slag, der er arbejdet i et med det 8 Tr. lange Haandtag, som ender i et gaffeldannet Stykke med ombøiede Ender. — Broncekasserolle med tilhørende Si; Tværmaal $4\frac{1}{8}$ Tr.; Haandtagene, hvis Form er omtrent som paa den i Worsaaes Nord. Olds. Nr. 310 afbildede Si fra Meklenborg, og som ere $5\frac{1}{2}$ Tr. lange, have paa Bagsiden et lille indslaaet halvrundt Fabriksmærke (—). Brudstykke af et sort Lerkar med bred Hank.

Alle tre Glasskaale ere prydede med flerfarvede Figurer og Prydelser i ophøiet Arbejde. Af den ene er der kun et lille Brudstykke tilbage, og de to andre ere langt fra fuldstændige, som det vil sees paa Plade X. Nr. 1 er $3\frac{1}{4}$ Tr. høi, og 4 Tr. i størst Tværmaal; Nr. 2: $2\frac{1}{8}$ Tr. høi og $3\frac{1}{2}$ Tr. i Tværmaal. Figurerne, som tildels ere fremstillede paa Tavlerne XI og XII, ere plumpe og Omridsene noget ubestemte, thi det er vanskeligt at frembringe skarpe Omrids ved at sætte metalliske Farver paa Glas og dernæst sammenbrænde hine med dette. Paa den ene Skaal sees to Dyr, en Ulv og en Løve (?); paa den anden kæmpende Gladiatorer i deres Rustninger, iførte Hjelme og tykke Handsker, og dækkende sig med store halvcylindriske Skjolde; endvidere et Vandorgel (hydraulus) mellem hvis Fodstøtter der staaer en Vase, formodenlig for at antyde den bevægende Kraft.*)

Gladiatorampe og Cirkuslege, der hyppig ere afbildede paa romerske Gravmonumenter, oprinde fra den Skik at dræbe Slaver ved Herrens Grav og Fanger ved Seierherrens. Man indskrænkede sig senere til at væbne Slaver og Fanger og lade dem kæmpe indbyrdes, og dette udviklede sig endelig til, at de Kæmpende vare Gladiatorer, uddannede i Fægterskoler. I Forbindelse med Legene holdtes tidligt Dyrejagter og Dyrekampe. Fremstillingerne paa den paa Tavle XI i delvis Udfoldning viste Glasskaal fra Thors-

*) Vandorgler ere afbildede i Sabatier: Les Contorniates. Jeg skylder Etatsraad L. Müller, Directeur for Antiksamlingen, den her fremsatte Formodning om Figurens Betydning.

lunde, have maaske Hensyn til slige offentlige Dyrejagter og Kampe, og jagede Dyr sees endvidere paa Randen af en romersk Bronce vase fra Baunehoi paa Sjælland (Mémoires 1869, 262 Pl. 2). Da saadanne Skuespil navnlig kom i Brug under Nero, og da Gladiatorkampene helt afskaffedes under Honorius, er det rimeligt, at Glasskaalene med disse Fremstillinger maa være forfærdigede indenfor de nævnte Tidsgrændser (50--425), og da vore ere raat og haandværksmæssigt behandlede, kan man antage, at de ere fra det tredie eller fjerde Aarhundrede.

Der kjendes ikke saa ganske faa Kar af *ensfarvet* Glas med Fremstillinger i lavt Reliet af Gladiatorkampe og Circuslege fra Frankrig (fem Stykker), Savoyen (eet), England (tre — samt et større Lerkar med Gladiatorkampe i ophøiet Arbeide —) og Tydskland (tre^{*)}). Disse Skaale ere alle af omtrent samme Form, med lige Sidevægge og staaende paa en lille, ringdannet Fod, og af omtrent samme Høide. De ere øiensynlig arbeidede efter en vedtagen Typ, og da flere af dem ere trufne i Grave (med Levninger af brændte Lig) og de paa dem fremstillede Emner have en vis Forbindelse med gamle Gravsikke, synes de fortrinsvis at være bestemte til at nedsættes ved Liglevningerne. Over Gladiatorfigurerne sees ofte Navne, og da de samme Navne, skjønt ikke i samme Orden, findes paa Skaale fra forskellige Steder i Frankrig, er den Formodning bleven fremsat, at de nævnte Gladiatorer hørte til en bekjendt Bande, som i sin Tid ved forefaldende Leiligheder drog om fra et Sted

*) Henri Baudot: «Notice sur les vases antiques en verre représentant les jeux et les combats du cirque et de l'amphithéâtre i Mémoires de la Commission des antiquités de la Côte d'Or. — F. Lenormant i Revue archéol. 1865, 304. — C. R. Smith i Collectanea Antiqua 1855, 80. — Proceedings Soc. Ant. London, 1859, 46. — Sacken u. Kenner, die Sammlungen des K. K. Münz- u. Antiken Cabinets, Wien 1866. S. 458.

til et andet. Den engang vedtagne Typ for Gravkarrene efterlignedes, og man anførte maaske ogsaa de Navne, der havde faaet en god Klang ved Opførelsen af Kampskuespil. Fremstillingerne paa Karrerne bleve tilsidst blot ligesom en Erindring om de oprindelige Lege ved Ligbaalet, og for de danske Stykkers Vedkommende maaske ikke engang det. For vore gotiske Forfædre vare Skaalene neppe andet end pyntelige Kar, der brugtes ved Gravens Indvielse og dernæst hensattes ved Liget, -- forudsat at de faa Grave, hvori der næsten udelukkende er truffet slige stærkt udprægede romerske Produkter, ikke skulde tilhøre romerske Handlende eller Kolonister, bosatte her i Landet. En væsenlig Indvending herimod er, at disse Graves Indretning ikke er romersk, og at der sædvanlig sammen med de romerske Gjenstande findes indenlandske Lerkar og andre gotiske Oldsager, navnlig f. E. Drikkehornsbeslag. Den Omstændighed derimod, at Ligene ere ubrændte, taler ikke imod, at Gravstederne kunne indeslutte Romere, thi Ligbrænding gik først af Brug hos dette Folk omtrent ved Midten af det tredie Aarhundrede.

Alle de nysnævnte Glasskaale fra det vestlige Europa ere ensfarvede. Den smukke Portland Vase, som i det 16de Aarhundrede fandtes i en Marmorsarkofag i Nærheden af Rom og nu er i British Museum i London, har derimod hvide Figurer paa blaa Grund. Flerfarvede Kar som de fra Varpelev og Thorslunde ere hidtil fuldstændig enestaaende og ikke fundne udenfor Danmark. Men dette kan kun være en Tilfældighed, thi der er ingen Tvivl om deres romerske Oprindelse.

Andre af de i dansk Jord fundne Glaskar, der ligeledes synes at være romersk Arbeide, ere de i efterfølgende Fortegnelse under Nr. 27—28 omtalte Skaale fra Espe paa Fyn og Flasken Nr. 9—11 fra Herlufmagle paa Sjælland. De øvrige Glas ere halvromerske eller barbariserede, og Drikkehornene (Nr. 1 og 13—15) maa efter deres Form og

Teknik endog betragtes som helt barbariske. Skjønt alle disse Glas høre til den samme større Kulturperiode, som kaldes den ældre Jernalder, ere de dog sikkert ikke samtidige i snevrere Forstand, men man er endnu ikke kommen til at ordne dem kronologisk med Sikkerhed. Dog troer jeg, at den ovenfor angivne Rækkefølge ogsaa er den kronologisk rigtige, og da tilmed en Guldslangering af noget lignende Arbejde som den fra Baunehøi ved Himlingøie er funden i Hannover sammen med romerske Guldmønter, der gaae indtil Aar 361, høre vistnok de yngste af disse danske Fund, som Worsaae allerede har yttret i »Slesvigs Oldtidsminder«, S. 50, til Slutningen af den ældre Jernalder.

Fund af romerske, halvromerske og barbariske Glaskar i Danmark:

Sjælland. I. Drikkehorn af grønligt, temmelig tykt Glas og med skraa, svagt høinede Rifler over det hele. Spidsen er afbrudt. Høide rigelig 8 Tr. Tværmaalet over Munden med udfaldende Rand er $2\frac{1}{2}$ Tr. (17159). Det er fundet sammen med et Stykke spiraldreiet Guldtraad af næsten $4\frac{1}{2}$ Omgange, flere Lerkar og Dyreknogler i en Grusgrav paa Sperrestrup Overdrev ved Slangerup i Hjørlande Sogn. — Hornet er i Form og Størrelse noget forskjelligt fra det, som er fundet i Baunehøi ved Himlingøie (Nr. 13—15 herefter). Den raa Udførelse og eiendommelige Form stemme imidlertid for at antage, at begge ere af barbarisk Oprindelse. (Cæsar siger, at Uroxens Horn tjente den modige Jæger til Bæger, og Plinius fortæller, at de nordlige Barbarer drak af Uroxehorn. Bronzebeslag til Drikkehorn ere blandt de almindeligere Gjenstande fra den ældre Jernalder, og man erindrer sig ogsaa Guldhornene fra Møgeltønder). Et Drikkehorn af grønligt Glas med Prydelser af paalagte Glastraade og Baand er fundet i et af Graasten bygget Kammer i en Gravhøi paa Jæderen, omtrent en Mil fra Stavanger. I samme Grav stod et Lerbæger, som i Form og Prydelser ligner et Glasbæger fra en Hoigruppø ved Hofs Kirke i Viigs Præstegjeld, nordre Bergenhus Amt. (Afbildede i Urda 3 B. Pl. I, 1 og 4 samt 2 B. Pl. I, 13). To Drikkehorn af Glas, som ere fundne i et Lerkar, der var fyldt med fin sort Jord, i en Grav paa en stor Kirkegaard fra den frankisk-merovingske Tid i og ved Wiesbaden, bevares i denne Bys Museum. Et Drikkehorn af yderst fint, lysegrønt Glas med to

Delphiner som Øskener paa Oversiden er efter Jahrb. d. Vereins von Alterthumsfr. im Rheinlande, XXXVI, 120 i en Privatsamling i Cøln.

2. En lille, halvkugledannet Skaal af temmelig tyndt, grønligt Glas, $2\frac{1}{2}$ Tr. høi og 4 Tr. i Tværmaal over Aabningen, der hører til Fundet fra en Høi ved Lille Værløse Kro ved Lyngby, beskrevet af Worsaae og tildels afbildet i Annaler 1850. (8300. W. Nord. Olds. 316.)

3—5. De ovenbeskrevne Glaskar fra Thorslunde.

6. Glasbæger af Form som W. Nord. Olds. 318, næsten 4 Tr. hoit og $3\frac{7}{8}$ Tr. bredt over Aabningen, fundet ved Menneskeskeletter i en Mergelbanke paa Merløsegaards Mark i Tostrup Sogn ved Ringsted. Fundet er beskrevet af Worsaae og tildels afbildet i Annaler 1850 (9414). Lignende Bægere ere oftere fundne i Norge, og jevnfør Nr. 20, 22-24 og 30 i denne Fortegnelse.

7—8. En lille Glasskaal med rund Bund, $2\frac{1}{2}$ Tr. høi og $3\frac{1}{2}$ Tr. i Tværmaal over Aabningen; ved Bunden ere sex ophøiede langagtige Ribber. Den fandtes sammen med en anden Glasskaal, som gik itu, og Brudstykker af en stor Metalspand, i en Banke nær Alsted Mølle ved Ringsted. (CCLXXXIV. Afbildet i Annaler 1844—45, Tab. XII, 112) Jevnfør Baudot, sépultures des barbares en Bourgogne, Pl. 21.

9—11. En stor, rund Flaske af grønligt Glas, med meget bred rifet og vinkeldannet Hank, der ved Sammenstødet med Flaskens Side ender i spidse Tunger; 11 Tr. høi og $4\frac{3}{4}$ Tr. bred. Den er funden i en Mergelgrav ved Herlufmagle mellem Ringsted og Nestved, i fem Fods Dybde og ved et Menneskeskelet, som i Armene havde to Glasskaale, der ikke ere komne til Museet. Ved Liget henlaa endvidere et fladt Bronce-redskab med en Ring i den ene Ende. (19224.)

12. Brudstykker af en Skaal af hvidligt Glas med parallelle ophøiede Striber om den øverste Rand — fundne sammen med Brudstykker af en stor Kasserolle og Si af Bronze, to eller tre Fingerringe af spiraldreiet Guldtraad med ophøiet, skarp Midtkant, nogle Staver og Bronzebeslag af en Træspand samt Brudstykker af et Lerkar — ved Menneskeben, en Alen under Jorden og under et Stendække i en Banke ved Næsby i Sorterup Sogn ved Sorø. (Erhvervet af Museet i November 1871).

13—15. Tre Glaskar, som høre til Fundene fra Baunehøi ved Himlingeie under Vallø Stift, beskrevet og tildels afbildet i Mémoires 1869, 262—272. Den der Pl. I, 2 afbildede Glas-skaal er af samme Form som de romerske Skaale fra Varpelev

og Thorslunde; Hornet og Pokalen Pl. I, 3 og 5, og Worsaae. Nord. Olds. 317 og 320, ere derimod af barbarisk Arbeide. og hele Fundet hører vist nok til en sen Periode af den ældre Jernalder. I Antiksamlingen i Kjøbenhavn er et større Brudstykke af en Glaspokal af lignende Form, men noget mindre end den fra Himlingeie. Den har Fodstykke og er paa Ydersiden prydet med mørkeblaa, gule og hvide Glastraade i forskellige Mønstre. Dette Brudstykke er kjøbt i Köln (ABC 922) og altsaa formodentlig fundet der i Egnen.

16—18. Tre Glasskaale fra Fundet ved Strøby nær Varpelev ved Storeheddinge, beskrevet af C. F. Herbst i *Annaler* 1861.

19. En Glasurne skal efter en Notits i Worms Monumenta danica, Side 42, være funden ved Herregaarden Gjorslev nær Storeheddinge.

20. Et Glasbæger med indslebne Ovaler, af Form som W. Nord. Olds. 318, $4\frac{3}{4}$ Tr. høit og $3\frac{3}{4}$ Tr. i Tværmaal over Munden, er fundet ved Strøby nær Varpelev ved Storeheddinge. (C 646.)

21. Større Brudstykker af en Skaal af tyndt, hvidligt Glas med tre Rækker runde Kredse og indslebne smale og bredere Ovaler; $3\frac{1}{2}$ Tr. høi; Tværmaalet over Aabningen har været omtrent $4\frac{3}{4}$ Tr. Funden ved et Menneskelig, som laa i Gruslevninger af en opkastet Jordhøi ved Skjorringen nær Storeheddinge (18365). Glasset og et stort prydet Lerkar stode ved Hovedet, ved Halsen laa forskellige Perler og paa Brystet tre Broncefibulae af Boileform.

22—24. Et Bæger af gulagtigt Glas med indslebne Ovaler, 4 Tr. høit og 3 Tr. i Tværmaal over Munden; fundet ved ubrændte Lig i en naturlig Mergelbanke ved Høirup nær Storeheddinge; beskrevet af Worsaae og afbildet i *Annaler* 1850, 360. I samme Banke fandtes to lignende Glasbægere, som bleve ituslaede, og hvoraf kun nogle Brudstykker ere bevarede. (11024.)

Bornholm. **25.** Brudstykker af et Glaskar med paasmeltede Glastraade og med ringdannet Fodstykke — samt flere smeltede Stykker Glas — fundne i Brandpletter ved Kannikegaard. (C 880.)

Fyn. **26.** Stort Bæger af meget tykt, gulagtigt Glas med større og mindre Ovaler indslebne paa Ydersiden og to parallelle fordybede Linier under Randen; $5\frac{1}{4}$ Tr. høit, $4\frac{1}{4}$ Tr. bredt over Munden. Opgravet „fuld af Aske“ af en lille Sandhøi paa Killerup Mark i Fraugde Sogn ved Odense. (A. Ann. 2, 347; afbildet i Ann. 1844—45, tav. XII, 110.)

27—28. To flade, runde Skaale af blaåt Glas med hvide uregelmæssige Flammer; Randen er sleben og har maaske havt et Beslag. (Jevnfør Nicolaysen, Norske fornlevninger, 1862, 163, C 1944.) Fra Bunden gaae sytten ophøiede, langagtige Striber eller Ribber op ad Skaalenes Yderside. Høide 2 Tr. Tværmaal over Aabningen $6\frac{1}{2}$ Tr. Skaale af lignende Form ere fundne i England, i Frankrig og i Luxemborg; og de sees hyppig paa græske Vasemalerier fra Sicilien og Egnen ved Neapel (Tischbein, Hamilton Vases, f. Eks. I, Pl. 28, 34, 38 og 42.) I Antiksamlingen i Kjøbenhavn findes to noget mindre Skaale af ganske lignende Form, den ene, som er af grønligt Glas (ABc650) er fra Mysia, den anden af hvidligt Glas (Chr. VIII's Samling Nr. 553) fra Thapsus i Tunis, Nordafrika. De danske Eksemplarer ere fundne i ringe Dybde i en Sandbakke paa Espe Mark, mellem Odense og Ringe. Bakken er en Fortsættelse af et Bakkestrog, der strækker sig paa Hovedgaarden Skovgaards Grund i Retning af Øst til Vest. Glassene fandtes sammen med: 1) En stor Broncekasserolle af Form som W. Nord. Olds. Nr. 309. Den har paa Siden været udbedret med et firsidet Stykke, der har været paanittet, men er faldet ud. 2) Brudstykker af en lille Broncekasserolle med langt, fladt Haandtag. 3) Lille, prydet Lerkar af Form som et Bæger med Øsken. 4) En Del smukt prydede Bronzebeslag til to Drikkehorn. 5) Et Hængesmykke eller en Amulet (som Vimosefundet S. 10 Fig. 9) bestaaende af en forstenet lille Musling (*Terebratula*) i en Omfatning af Broncetraad. 6) En Sølvfibula af Form og Størrelse nærmest som Aarbøger 1870, Pl. 7 Nr. 2. 7) Et rundt Broncespænde af Form omtrent som Aarbøger 1870, Pl. 3 Fig. 9. 8) En Del Perler (to langagtige og riflede af grønligt Glas, en rundagtig af mørkegrønt Glas med skarpe Rifler, to runde Perler af Rav og af flerfarvet Porcelain). 9) En lille rund Guldbælg med smaa Guldtråde; Form som Afbildningen Side 58 i V. Boyes „Oplysende Fortegnelse“. 10) En Tridse af Rav, nærmest som Aarbøger 1870, Pl. 6, Fig. 7. Nogle flere Gjenstande indsendtes samtidigt, i October 1871, men vides ikke bestemt at høre til Fundet.

29. „Tre smaa Stykker Glas, som maaske have hørt til en sønderbrudt Urne“ høre til et større Fund af ældre Jernalders Gjenstande i en Grusgrav ved Sanderumgaard i Davinde Sogn ved Odense. (DXXXII.)

Lolland. **30.** Et Glasbæger af Form som W. Nord. Olds. Nr. 318 med indslebne Ovaler, $4\frac{1}{2}$ Tr. høit, $3\frac{3}{4}$ Tr. i Tvær-

maal over Munden; funden i en Høi paa Tofte Bys Mark i Nebbelunde Sogn (Ant. Ann. 2, 411.)

Jylland. **31.** Nogle Brudstykker af Glas, maaske af en Glasskaal, høre til Fundet fra Sebbenhøi ved Gjerum nær Frederikshavn, der er beskrevet af V. Boye i *Annaler* 1860, 49 (14091.)

32. Ufuldstændig Skaal af grønligt Glas; Form nærmest som en Halvkugle, med bredere udgaaende Rand. Langs Munden er der et Stykke ned ad Skaalens Side svagt ophøiede vandrette Rifer og længere nede langagtige, ophøiede Striber eller Ribber, af hvilke der synes at have været ti. Den er $3\frac{5}{2}$ Tr. høi og $5\frac{1}{2}$ Tr. i Tværmaal over Aabningen. Funden i en Gravhøi paa Aynbøl Hede ved Hjørring sammen med en glat Fingerring af sølvblandet Guld og smaa Brudstykker af Bronze og Læder. (8936.)

33. Et Glaskar aldeles lignende det i *Annaler* 1844—45 Tab. XII Nr. 107 og Worsaae, Nord. Old. Nr. 312 (fra en Gravhøi i Norge) afbildede skal efter Ant. Tidsskr. 1843—45, 114, være fundet ved Gudumlund nær Aalborg. Af en svær Solvring, som fandtes sammen med det, blev der gjort en Paten til Gudumlunds Kirke. Lignende Kar ere foruden i Norge ogsaa fundne i angelsaksiske Grave i England. (*Collectanea Antiqua* 3 Pl. 3 og 6 Pl. 39.)

34. Brudstykker af Bunden af en tyk Glasskaal høre til et Fund fra Bodummark i Løit Sogn ved Aabenraa, beskrevet af V. Boye i *Annaler* 1860, 47. (12920.)

35—36. Lille Krukke af lyseblaat Glas, 5 Tr. høi og henved 3 Tr. bred, med fine gule Glastraade paalagte parallelt med Randen og Bunden; paa Karrets nedre Del er der dannet ligesom et Net af svære, uregelmæssige Glastraade af samme Farve som Krukken, men med gule Pletter i. Den er funden sammen med en lignende, som gik itu, i en af Barming Høiene paa Vesterland, Sild. (7728.)

Det vil sees af Fortegnelsen, at den overveiende Del af disse Glas, der i det hele taget maa antages at tilhøre en romersk og vesteuropæisk Kulturstrømning, ere fundne paa Sjælland og Fyn.

Til de *barbariseret-romerske* Kunstgjenstande høre tre i Danmark fundne, fritstaaende Figurer af støbt Bronze, nemlig:

I. (Pl. VII). Staaende Figur, 19 Tr. høi, forestillende en Apollos Præst (eller Præstinde?) der frembærer Offergaver. Hovedet er omgivet med en Straalekrands, og Armene udstrakte som til at bære noget. Figuren er iført en vid Klædning, der

er fæstet paa høire Skulder med en rund Fibula, og som paa Ryggen ender i en Spids, der holdes ned af en Bulla. Hænderne mangle og ere ikke støbte sammen med Figuren, men have været løst paasatte. Fødderne ere afbrudte og mangle, og den nederste Del af Figuren er beskadiget. Funden i 1730 i Tømmerby i Tim Sogn nær Silkeborg. (Khavns Mus. 8040).

2. (Pl. VIII). Staaende Mandsfigur, en underlig flad Skikkelse, iført en folderig Kappe og Sko til at snøre sammen over Foden. I Hænderne holder han et Skibsror af romersk Form. Høide: 6 Tr. Funden ved Markarbeide i Egnen ved Kolding. (Khavns Mus. 6492.)

3. Støbt Bronzefigur forestillende en nøgen, skjæggeløs Mand i bagoverbøiet Stilling og med fremrakte Arme. I selve Kroppen og Benene er der gode Forhold, men Hoved og Arme ere meget raa og uproportionerede. Øinene have været løst indsatte, men ere nu tabte. Figurens Høide: $5\frac{3}{4}$ Tr. Funden ved Tørvskær nær Sølrød ved Kjøge. (Khavns. Mus. 4172.)

Her maa endvidere erindres om de to Brystplader fra Thorsbjerg Mose i Angel; den større siddende Figur i enhver af de fire Afdelinger, Jupiter eller en Kriger, er aabenbar Efterligning af et romersk Forbillede, medens paa den anden Side Modsætningen i Kunststil til de senere paanittede Dyr er stærkt i Øine faldende. Muligen skyldes ogsaa Ordningen af efter hinanden følgende Figurer paa Himlingøie Bægerne og paa en halvcylindrisk Plade (Hjelmstykke) fra Thorsbjerg Mose en fjern romersk Paavirkning, medens dog selve Figurerne og da navnlig de paa Bægrene fremstillede, ere helt barbariske. Til disse sidstnævnte, *barbariske* Arbeider maa endvidere regnes, foruden de nylig omtalte senere paanittede, smaa Dyr paa den ene af Brystpladerne fra Thorsbjerg Mose og det bevarede Stykke af Yderkanten med Bukke og andre Dyr paa den anden af disse Plader, endvidere et Mandshoved en face og i halvt ophøiet Arbeide, flere udskaarne Træsager, alle fra Vimose Fundet*), og endelig Guldhornene fra Møgeltønder, hvor

*) C. Engelhardt: Thorsbjerg Mosefund, 1863, Pl. 6, 7 og 11; Mémoires 1869, 262—272; Vimose Fundet, 1869, Text Side 7, 11, og Pl. 2, 2 a-c, 10, 92, 16, 11 og 13, 19, 6.

hverken Ordning eller de enkelte Figurer gjør klassisk Indflydelse sandsynlig.

Det vilde være af megen Interesse at vide, hvorfra denne eiendommelige Kunststil og overhovedet hele den nationale Side af vor tidlige Jernalders Kultur har sit Udspring. Kunsten er ikke en ligefrem Efterligning af romerske Forbilleder, dertil optræder den med altfor megen Selvstændighed. Det er saaledes f. Eks. øiensynlig, at de halvromerske Brystplader fra Thorsbjerg have været uforstaaelige for deres senere Eiere, thi der er paanittet smaa barbariske Dyreskikkelser, som uidentivl havde deres særegne Betydning. Og den er heller ikke tagen i Arv fra Bronzealderen, hvor saakaldte Kunstgjenstande, Efterligninger af levende Væsener, alle have en særegen Karakter, som gjør, at de danne en Gruppe for sig, der ikke let forveksles med dem fra en senere Tid.

Museet i Kjøbenhavn eier følgende Oldsager, der kunne betragtes som Repræsentanter for denne Gruppe:

I. (Pl. IX, 2.) En Bronzekniv af $3\frac{3}{4}$ Tr.s Længde, hvis Skaft ender i et Menneskehoved med tilbagestrøget Haar, øskendannede Ører, hvori løstlængende Bronceringe, og en Ring om Halsen. Paa Skaftets Kugle og selve Bladet ere blandt andre fordybede Prydelser ogsaa S-er, der forekomme paa sene Bronzealderes Gjenstande. Funden i en Hoi ved Javn-gyde i Tulstrup Sogn ved Skanderborg (B 413). En Bronzekniv (se vedstaaende Figur) hvis Skaft er en Menneskefigur iført et kort Skjort, derover en stor Ring om Livet, Ringe i Ørene, to Ringe om Halsen og flere Ringe paa Underarmene, og som holder en Skaal i begge Hænder, er funden i en Urne ved Kaiserberg tæt uden for Itzeho i Holsten.

Fig. 1.

En lignende er (efter Ant. Ann. 4, 243) funden et andet Sted i Holsten.

2. (Pl. IX, 1). En Broncehaarnaal af støbt Arbeide, 4 Tr. lang, med en som et Menneskehoved dannet Knap. Orene danne Øskener (Ringene deri ere formodentlig udfaldne), og om Halsen er en snoët Ring, der ligner et Slags Halsringe, som hyppig opgraves af vore Moser. Den fandtes sammen med en lille simpel Broncesyl i en Urne med brændte Ben i en Mergelgrav nær Horne ved Faaborg (B 217).

3. (Pl. IX, 3). Lille Figur af støbt Bronce, 2½ Tr. lang, forestillende en Kvinde med to snoede Ringe om Halsen og iført et tætsluttende Livstykke (?) Funden ved Pløining paa Farø sydøst for Vordingborg (B 530 b). Jeg troer, at denne forøvrigt daarligt bevarede og utydelige Figur maa henregnes til Broncealderen paa Grund af de to Halsringe, der saa vidt skjønnes ligner et Slags Bronceringe, som hyppig træffes netop parviis i vore Moser, og paa Grund af, at Armene synes at have været øskenbøiede, Eiendommeligheder, som netop træffes paa Broncealders Gjenstande.

De to næstfølgende Figurer høre ligeledes nærmest til Broncealderen, men det er ikke saa sikkert, at de ere fundne her i Landet. De have længe været i Museet, hvorhen de ere komne fra private Samlinger og uden Opgivelse af Findested.

Omstaaende Fig. 2 har været Hank til et Kar; den viser en bagoverbøiet Mand, iført et kort rynket Skjort om Lænderne og derover en stor glat Livring. Om Halsen er en Ring. (5311).

Fig. 3 er en knælende Figur af Bronce med riflet Hjelm, hvorfra der udgaaer to uforholdsmæssig store Horn, og iført en Slags Trøie, som navnlig bagtil er meget kort. Den bevarede Arm er bøiet i skarpe Vinkler og danner en Øske. Om Hals og Liv ere glatte Ringe. Figuren, som er støbt hult og indvendig fyldt med en Lerkjerne, er nittet til et Fodstykke af Bronce, paa hvilket der har været Plads til en anden, lignende Figur. (DCCCXL.)

Naar man sammenstiller disse Figurer, hvis fælles Eiendommeligheder ere fladtrykte Ansigter; stærkt fremstaaende Kjæber, øskendannede Arme og rigt Udstyr af Ringe, med de nationale Kunstgjenstande fra den efterfølgende Kulturperiode — og i denne Sammenligning kan inddrages baade

2

3

de øvrige ornamentale Kunstforsøg fra Bronzealderen, de hyppige Svanefigurer og Dyrehoveder, og de skandinaviske Helleristninger, der efter de nyeste Forskninger af B. E. Hildebrand tildels maa regnes til Bronzealderen — vil man ikke kunne paavise nogen jevn Overgang fra den ene Kunststil til den anden. Der synes ogsaa i denne Henseende at være en skarp Skillevæg mellem Bronzealderen og Jernalderen.

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

AARGANG 1871.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1871.

Indhold.

1. Selskabets Bestyrelse og Af- og Tilgangsliste til Medlemsfortegnelsen fra 1870.
 2. Beretning om Selskabets Møder i 1871.
 3. Fortegnelse for 1871 over tilsendte Bøger.
 4. Uddrag af Regnskabet for 1871.
-
-

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS BESTYRELSE.

den 31te December 1871.

Selskabets Præsident:

HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vicepræsident: Etatsraad J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.
Secretair ved Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor K. Gislason.
Secretair for Udgivelsen af de arkæologisk-historiske Tidsskrifter:
Professor H. C. C. Engelhardt.
Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling:

G. Brynjulfsson, Stipend. Arnamagnæanus.
K. Gislason, Professor ved Universitetet (Formand).
A. F. Krieger, Etatsraad, Justitsminister.
J. Sigurdsson, Archivar.
G. Stephens, Professor, Docent ved Universitetet.
P. G. Thorsen, Professor, Universitetsbibliothekar.
N. L. Westergaard, Etatsraad, Professor ved Universitetet.

Oldsag-Afdeling:

H. C. C. Engelhardt, Professor (Formand).
T. Hindenburg, Høiesteretssecretair.
J. Kornerup, Kunstmaler, Professor.
F. Schiern, Professor ved Universitetet.
A. Strunk, Justitsraad, Museums-Inspecteur.
J. P. Trap, Geh.-Etatsraad, Kabinetssecretair.
J. J. A. Worsaae, Etatsraad, Directeur. (Fungerer ikke, medens han er Vicepræsident).

I 1871 ere afgaaede ved Døden :

Allen, C. F., Professor, Dr.
 Berling, J. C. E., Kammeherre.
 Fritz, G., Justitsraad, Roskilde.
 Harhoff, C. J. C., Conferentsraad, Byfoged i Ringsted.
 Hjort, P. Professor.
 Lyngby, K. J., Professor, Dr.
 Sandberg, J. B., Vinhandler.
 Trolle-Wachtmeister, H. G., Greve; Aarup ved Christiaustad.
 Werlauff, E. C., Conferentsraad.

I 1871 ere følgende nye Medlemmer blevne optagne :

Brock, P. Cand jur.
 Dahl, J. C. v., Oberst; Chef for H. M. Kongens Adjudantskab.
 Friis, L., Avlsforvalter; Kjøbelevgaard.
 Kaalund, K., Cand mag.
 Hammer, H. J., Captain, Genremaler.
 Kyhn, V. C., Landskabsmaler.
 Lund, O., Kjøbmand; Kallundborg.
 Schmidt, J. P., Dylræge; Haderslev.
 Sundbye, Th., Dr.
 Tegner, J. V., Justitsraad, Overingenieur; Aarhus.
 Thomsen, Vilh., Dr. phil

Anca, F., Baron, Deputeret; Palermo.
 Cornalia, E., Professor; Milano.
 Essenwein, Directeur for Centralmuseet i Nürnberg.
 Gastaldi, B., Professor; Turin.
 Hoffmann, Conr., Professor; München.
 Nicolucci, G., Dr.; Isola di Sora.
 Pigorini, L., Directeur for Museet i Parma.
 Ponzi, G., Professor, Senator; Rom.
 Roëpstorff, F. A. de, Extra Assistant Superintendent, Port Blair, Calcutta.
 Romer, Fl. Professor; Pest.
 Rossi, M. S. De, Cav; Rom.
 Scarabelli, G. F., Senator; Imola.
 Spano, G. Canonicus; Cagliari.
 Stoppani, A., Abbed; Milano.
 Strobel, P., Professor; Parma.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER I 1871.

Maanedsmøde den 17de Januar 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Det til Medlemmerne i Kjøbenhavn omsendte Udkast til Budgettet for 1871 blev vedtaget. Efter Forslag af Bestyrelsen optoges som Medlemmer (uden Erlæggelse af Kontingent):

F. A. de Roepstorff, Esq., Extra-Assistant Superintendent, Port.Blair, og

Professor *Conrad Hoffmann*, München.

Stipendiar *G. Brynjulfsson* foredrog Bemærkninger om de gamle Nordboers Kjendskab til det nordlige Ishav.

Et dansk Medlem optoges.

Maanedsmøde den 14de Februar 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Paa Mødet, som overværedes af *H. K. H. Kronprindsen* og *H. H. Prinds Hans*, gav Professor *Sv. Grundtvig* Meddelelser om Fortidsminder i Folkemunde og særlig om et samlet Fund af saadanne.

2 danske Medlemmer optoges.

Maanedsmøde den 21de Marts 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Bestyrelsen blev bemyndiget til med Erkjendtlighed at modtage Tilbudet om, at Selskabet i sin Tid vil overtage Bestyrelsen af et af Enke-Conferentsraadinde *J. Rafn* og

hendes Børn til Erindring om Oldskrift-Selskabets Stiftelse paatænkt Familielegat for en Studerende, som særlig har gjort det oldnordiske Sprog til Gjenstand for sit Studium.

Etatsraad *J. J. A. Worsaae* holdt et Foredrag om Broncealderens formentlige Oprindelse og Udbredelse.

Det reviderede Regnskab for 1870 fremlagdes og 2 indenlandske Medlemmer blev optagne.

Maanedsmøde den 18de April 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Efter Fremlæggelse af 1ste Hefte af Aarbøger for 1871 og Tillæget for 1870, gjenvalgtes for de næste tre Aar den hidtilværende Bestyrelse, nemlig:

Vice-Præsident: Etatsraad *J. J. A. Worsaae*.

Oldskrift-Secretair: Professor *K. Gislason*.

Oldsag-Secretair: Professor *C. Engelhardt*.

Kasserer: Justitsraad *F. S. Bañg*.

Artillericaptain *O. Blom* gav Meddelelse om en jordfunden Lodbøsse fra det 15de Aarhundrede.

Etatsraad *J. J. A. Worsaae* holdt et Foredrag om Jernalderens formentlige Oprindelse i Norden.

Maanedsmøde den 21de November 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Til Medlemmer som ydende videnskabeligt Bidrag og uden Erlæggelse af Kontingent optoges efter Forslag af Bestyrelsen:

Baron, Deputeret *Francesco Anca*, Palermo.

Professor *Emilio Cornalia*, Directeur for Museo Civico i Mailand.

Dr. *Essenwein*, Directeur for Centralmuseet i Nürnberg.

Professor *Bartolommeo Gastaldi*, Turin.

Cav., Dr. *Giustiniano Nicolucci*, Isola di Sora.

Professor, Dr. *Luigi Pigorini*, Directeur for Museet i
Parma.

Senator, Professor *G. Ponzi*, Rom.

Professor, Dr. *Floris Romer*, Pest.

Cav. *Michele Stefano De Rossi*, Rom.

Senator *G. Scarabelli* Gommi Flamini, Imola.

Senator, Canonicus *Giovanni Spano*, Cagliari.

Professor, Abbed *Antonio Stoppani*, Mailand.

Professor *Pellegrino Strobel*, Parma.

Cand. *L. Zinck* foredrog Bemærkninger om Pælebygninger
i ældre og nyere Tid.

Vice-Præsidenten omtalte det Tab, Selskabet havde
lidt siden sidste Møde ved dets Æresmedlem, Conferentsraad
Werlauffs Død.

Aarbøger 1871, 2 og 3, fremlagdes og 4 danske Med-
lemmer bleve optagne.

Maanedsmøde den 19de December 1871.

(Under Vice-Præsidentens Forsæde).

Professor *C. Engelhardt* meddelte nogle archæologiske
Iagttagelser fra en Udenlandsreise.

Etatsraad *J. J. A. Worsaae* fremlagde Afbildning af en
mærkelig Mindesten, funden i Pesarò i Italien.

2 nye Medlemmer optoges.

FORTEGNELSE

OVER

DE TIL SELSKABET I AARET 1869 SENDTE
SKRIFTER*).

DANMARK. Fra Overlærer *Torkelsson* i Reykjavik: Skýringar á vísun í Njáls sögu, 1870. — *Samme og Adjunkt G. Magnússon*: Letnesk Lestrarbók, 1871. — Fra Fru Conferentsraadinde *Rafn*: Antiquités russes; Copenhague 1850—52, T. I—II.

NORGE. *Rigsarchivet i Christiania*: Det norske Oldskrift-Selskabs Samlinger, XIII. Konunga sögur, 1ste H. og XIV. Mariu Saga, 3die H. 1870. — *Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring*, Christiania: Aarsberetning for 1869. — Fra Forfatteren, *Professor C. A. Holmboe*, Christiania: Et Guldracteat Præg, som ofte forekommer. Norske Vægtlodder fra 14de Aarhundrede. Om Næver i nordiske Gravhøie. Ibn Foszlân, om nordiske Begravelses-sikke. *C. Schive*, Fortegnelse over Mynter fra Middelalderen, fundne 1866 ved Hammeren paa Jæderen. Særskilte Aftryk, 1869.

SVERIG. *K. Vetenskaps Societeten*, Upsala: nova acta, ser. 3, vol. 3, fasc. 2, 1870. — *Det Carolinske Universitet i Lund*: acta Universitatis Lundensis (Års-skrift) 1869—70. — *Svenska fornminnesförening*: tidskrift, 1 B. 1^a h. 1870. — *Upplands fornminnesförening*: tidskrift, I, Stockholm, 1871. — Fra Forfatteren, *Herman Hofberg*, Secretair i Föreningen för Nerikes fornminnen: Nerikes fasta fornlemningar. Örebro 1871. — Fra Pastor *C. J. Ljungström*, Lidköping: Kinnefjerdings och Kållands Härader, 1871.

*) Disse have efterhaanden været fremlagte paa Selskabets Møder.

RUSLAND, FINLAND, POLEN. *Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg*: Mémoires, T. 16, 1—8; Bulletins, T. XV, 3—5; XVI, I. — *Finska Literatursällskapet* (Helsingfors): Pitäjäänkertomuksia II, 1870. Historiallinen Arkisto III, 1871. Suomalainen 4 H. 1870. H. G. Porthans Skrifter, 4de Del, 1870. — *Ehstländische literarische Gesellschaft*, Reval: Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, B. 1, H. 3, 1870.

ØSTERRIG. *Kaiserliche Academie der Wissenschaften in Wien*: Sitzungsberichte 1869, 1—3, 1870, 1—8; Archiv für oesterreichische Geschichte, B. 42, 1—2, 43, 1, 44, 1—2. Fontes rerum Austriacarum, 30, 2; 33, 2. — *K. K. geographische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen, Xr Jahrg. 1866—67. Neue Folge 2r u. 3r B., 1—14, 1869—70. — *Anthropologische Gesellschaft*, Wien: Mittheilungen, 1870, Nr. 5—12. — *Museum Francisco-Carolinum*, Linz: 29r Bericht, 1870. — *Kgl. böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*, Prag: Sitzungsberichte Jahrgang 1870. Abhandlungen 6te Folge, 4r Band, 1870. — *Historischer Verein für Steiermark*, Graz: Mittheilungen, 18s II. 1870. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, 7r Jahrg. 1870. — *K. Academie gemeinnütziger Wissenschaften zu Erfurt*: Jahrbücher, neue Folge, Heft 6, 1870. — *K. K. mährisch-schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde in Brünn*: Mittheilungen, 1870. Notizen-Blatt, 1870.

TYDSKLAND. Preussen. *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften zu Görlitz*: Neues Lausitzisches Magazin, 47r B., 2s H., 1870; 48r B., 1s H., 1871. — *Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande*, Bonn: Jahrbücher H. 49, 1870. — *E. Aus'm Weerth*: Der Grabfund von Wald-Algesheim, 1870. — *Fra* Forfatteren, Professor *Schaaffhausen*, Bonn: Die Menschenfresser und das Menschenopfer. (Særskilt Aftryk). — *Voigtländischer Alterthumsforschender Verein*: Hohenleuben, Mittheilungen nebst 40 Jahresbericht, Weida 1870. — *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Aller-*

thumskunde, Stettin: Baltische Studien, 23r Jahrg., 1869. — *Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur*, Breslau: Jahresbericht Nr. 47 für 1869. Abhandlungen, philos.-hist. Abtheilung, 1870; Abtheilung für Naturw. und Medicin, 1869—70.

Hannover. *Harz-Verein für Geschichte und Alterthumskunde*, Wernigerode: Zeitschrift 3r Jahrg 1870, 2s—4s H; 4r Jahrg. 1871, 1s—2s H.

Sachsen. *Freiberger Alterthumsverein*: Mittheilungen, 7—8s H., 1868—69. — *Thüringisch-Sächsischer Verein*, Halle: Neue Mittheilungen aus dem Gebiete historisch-antiquarischer Forschungen, 13r B. 1te Abth. 1870. — *Geschichte u. Alterthums Verein* zu Leisnig: Mittheilungen 1871, 2s H. —

Baiern. *Kgl. Bayerische Akademie der Wissenschaften* zu München: Sitzungsberichte 1870, II., 1—4, 1871, I, 1—3. Abhandlungen der historischen Classe, B. 11, Abth. 2—3. Abhandlungen der philos.-philol. Classe, B. 12, Abth. 2, 1870. Monumenta boica, vol. 40. Almanach 1871. Dr. *M. Haug*: Brahma und die Brahmanen, 1871. — *Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg*, Stadtamhof: Verhandlungen, 27r B., 1871. — *Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg* (Würzburg): Archiv, B. 21, H. 1—2, 1871. — *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg): Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit 1870 (komplet). — *Verein für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben*, Ulm: Verhandlungen, neue Reihe, 2—3s H., 1870. — *Historischer Verein zu Bamberg*: 31r u. 32r Bericht, 1868—69.

Württemberg. *Verein für Gesch. und Naturgesch. der Baar und der angrenz. Landestheile in Donaueschingen*, Karlsruhe: Schriften, 1r Jahrg., 1870.

Nassau. *Verein für Nassauische Alterthumskunde und Geschichtsforschung*, Wiesbaden: Annalen, B. 10, 1870. — Dr. *K. Rossel*: Urkundenbuch der Abtei Eberbach, 2r B., 2e Abth., 1870.

ITALIEN. *Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere*, Milano: Memorie, classe di lettere e scienze morali e politiche, vol. XI, fasc. 3, XII, 1; classe di scienze matematiche e naturali, vol. XII, 1—3; Rendiconti, serie 2, vol. 2, 17—20, 3, 1—7, 10—20, 4, 1—7. — Fra Forfatteren, *Franc. Coppi*, Modena: Monografia ed iconografia della terra-cimiteriale o terramare di Gorzano, 1871. — Fra Hr. *E. Bonghi*, Napoli: Cav. O. Erizi, l'ordine di San Marino, 1865. — Fra Ud-giverne, *Mantegazza* og *Finzi*: Archivio per l'antropologia e la etnologia 1 vol., 3—4 fasc. — Fra Professor *Gius. Ponzi*, Roma: Storia fisica dell' Italia centrale, særsk. Aftr. 1871. — Fra Greve, Professor *Giancarlo Conestabile*, Perugia: Dei monumenti di Perugia etrusca e romana, parte 4a, Perugia 1870, 4to med Atlas i Folio.

FRANKRIG. Fra Forfatteren, *P. Cazalis de Fondouce* i Montpellier: Documents sur la période préhistorique de l'Hérault 1870. (Extrait). — Fra Forfatteren, *Henri Baudot*, Dijon: Notice sur les vases en verre représentant les jeux et les combats du cirque et de l'amphithéâtre. (Extrait). Rapport sur la découverte de peintures murales de l'église de Bagnot. 1863.

BELGIEN. *Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique à Bruxelles*: Bulletins, T. 29—31, 1870—71. — *Société des sciences* du Hainaut, Mons: Mémoires et publications, années 1842—50, 55—70; 17 vols. — *Institut archéologique Liégeois*: Bulletin, tomes I—X, 2, 1852—70. — Fra Directeuren for Museet i Leyden: Aegyptische monumenten van het nederlandsche Museum van oudheden te Leyden, 25e livr. — Fra Forfatteren, *H. Schuermans*, Liège: Inscriptions romaines; inscriptions belges; inscription trouvée à Hoeylaert; lettre au sujet des monnaies de Florent de Kuilenburg; Atuaticus etc. (Extraits).

HOLLAND. *Maatschappij der nederlandsche letterkunde te Leiden*: Handelingen en mededeelingen over 1870. Levensberichten der afgestorvene medeleden 1870. — *Koninklijke*

Akademie van Wetenschappen, Amsterdam: Jaarboek 1869—70, Verslagen en Meddedelingen, afd. Naturkunde, 2e reeks, 4de og 5te del.; afd. letterkunde, 12de del 1869 og 2de reeks 1ste del, 1870. Processen-Verbaal, Naturkunde, Mai 1869 — April 1871. Verhandelingen, 12te deel, 1871; letterkunde, 4te og 6te deel, 1870—1871. *Urania*, 1870. — *Institut Luxembourgeois, section historique (ci-devant Société archéologique du Grand Duché)*, Luxembourg: Publications, 25, 1869—70. — *Société provinciale des arts et sciences à Utrecht*: Jaarverslag 1870. *P. H. Asman*: Proeve eener plaatsbeschrijving van Leeuwarden, 1870. *P. Harting*: Mémoire sur le genre Potérion, 1870.

STORBRITANIEN OG IRLAND. England. *Society of Antiquaries of London*: *Archæologia* 40, 2; 42, 2; 43, 1. Proceedings, 2d series, vol. 4, Nr. 8—9; vol. 5, Nr. 1. — *Royal Geographical Society* (London): Journal 1870 og Proceedings, vol. 15, 1—4, 1871. — *Numismatic Society* (London): The numismatic Chronicle and Journal, 1870, 1—4. — *Cambrian Archæological Association*: *Archæologia Cambrensis*, 1871, Nr. 5. — *Geological Society*, London: Journal, 1871, Mai, Nr. 106. — Fra Udgiveren, *Charles Roach Smith*, London: *Collectanea antiqua* III, 3—4; IV, 2—3; V, 1—2 og 4; VI, 1. On the scarcity of home-grown fruits in Great-Britain, 2d ed. 1868. The rural life of Shakespeare, 1870. — Fra Forfatteren, *Charles Warne*. F. S. A., London: Dorsetshire, its vestiges; with illustrated map, 1865. Celtic tumuli of Dorset, 1866. — Irland. *Historical and Archæological Association of Ireland*, Dublin: Journal vol. 1, 4th series, No. 4—6.

ASIEN. *Asiatic Society of Bengal*, Calcutta: Proceedings 1870, No. 10—11, 1871, 3—5. Journal, vol. 39, p. 1—2 No. 4, 1870. Vol. 40, p. 2, No. 1, 1871. — Fra Forfatteren, *Rajendralala Mitra*: Notices of Sanskrit Mss, Calcutta, Nr. 2.

DE NORDAMERIKANSKE FRISTATER. *United States' Patent Office*, Washington: Reports 1867 og 1868 (8 vols). — *The Smithsonian Institution*, Washington: Annual report for 1869. Contributions to knowledge, vol. 17. — *Public library of the City of Boston*: Bogfortegnelser o. desl. — *Fra Regents of the University of the State of New York*, Albany: Annual report 1871. — *Academy of natural sciences*, Philadelphia: Proceedings, 1870. — *Boston Society of Natural History*: Proceedings 1870, S. 225—368. Memoirs, vol. 11, Janr. 1871. — *American Academy of Arts and Sciences*, Boston: Proceedings, vol. 8, S. 137—296. — *Massachusetts historical Society*, Boston: Proceedings 1869—70. Collections vol. 9, 1869. — *American Philosophical Society at Philadelphia*: Proceedings, XI, No. 83—85. Transactions XIV, 1—2. — *Peabody Academy of science*, Salem, Mass: Annual reports 1869—70. The American naturalist, vol. 4, No. 10—12, vol. 5, 1—10. — *Essex Institute*, Salem, Mass: Historical Collections, X, 1870, 1—3. Bulletin, vols 1—2. To-day, a paper. — *Natural History Society*, Portland, Maine: 3d report of the fisheries, 1869. — *Minnesota historical Society*, St. Paul: Collections vol. 3, p. 1, 1870. Annual report 1870. — *Fra Rev. Caleb D. Bradlee*, Boston: Life, writings and character of Rev. T. S. King, 1870. — *Fra Forfatteren, E. G. Squier*, M. A. New York: Observations on the Chalchihuitl of Mexico and Central America, 1869 (Extract). The primeval monuments of Peru. (Extract). Observations on the geography and archæology of Peru. (Extract). 1870. — *Board of Indian Commissioners*, Washington: 2d Annual report, 1870.

CANADA. *Canadian Institute*, Toronto: The Canadian Journal of industry, science and art; XII, 5—6.

MEXICO. Sociedad de geografía y estadística de la Republica Mexicana: Boletín, 2da época, Tome 2, No. 8—12, T. 3, 1—5.

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB FOR 1871.

INDTÆGTER.	Rd.	Sk.
Kassebeholdning fra 1870	1294	56
HANS MAJESTÆT KONGENS aarlige Gave	300	•
Aarlige Bidrag fra Medlemmer	529	48
Ved Salg af Selskabets Skrifter (Efter Fradrag af Omkostninger ved Forsendelse af Selskabets Skrifter, Fragt, Udgifter til Bekjendtgjørelser etc.)	225	38
Renter af den faste Fond	3420	•
	5769	46

UDGIFTER.		
I. Til ufuldendte Arbejder: Mémoires 1870	192	32
II. Til Selskabets Bestyrelse og dets Virksomhed:	Rd.	Sk.
A. Secretairernes Honorarer	700	•
For Besørgelse af løbende Forretninger, til Assu- rance, Trykløn, Møders Afholdelse, Diplo- mers Udfærdigelse, Fragt og Porto	430	88
Budløn og Understøttelse til Enken efter det forrige Bud	290	•
	1360	88
B. Oldskrift-Afdelingen: til Papir og Honorar af Udgaven af Niáls Saga	298	•
Honorar for Udgaven af Tristram Saga	75	•
	373	•
C. Oldsag Afdelingen:		
Aarbøgerne for 1871 og Tillægsheftet for 1870	2185	39
Mémoires for 1871	183	32
Kassebeholdning den 31. December 1871	1474	47
	5769	46

F. S. BANG,
Kasserer.

Undertegnede, det Kongelige Nordiske Oldskrifts-Selskabs for Aaret 1871 valgte Revisorer, erklære herved at have undersøgt og revideret Regnskabet med tilhørende Bilag og befundet samme rigtigt. Selskabets faste Fond er nu 85,500 Rdlr., hvoraf 85,100 ere optagne i Finantsministeriets Indskrivningsprotocol, og 400 henligge til Optagelse deri.

KJØBENHAVN, den 26. Marts 1872.

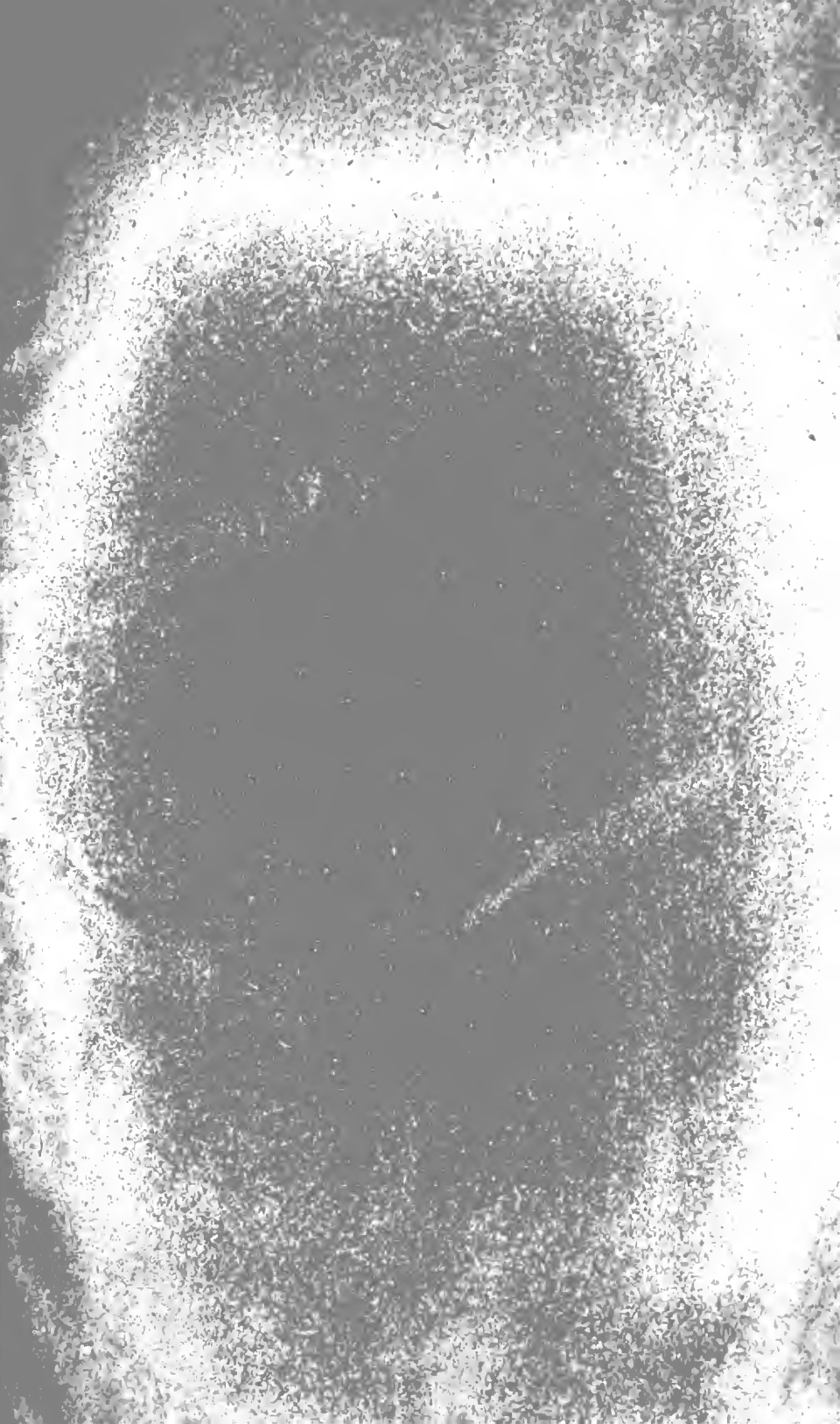
M. WILLER.

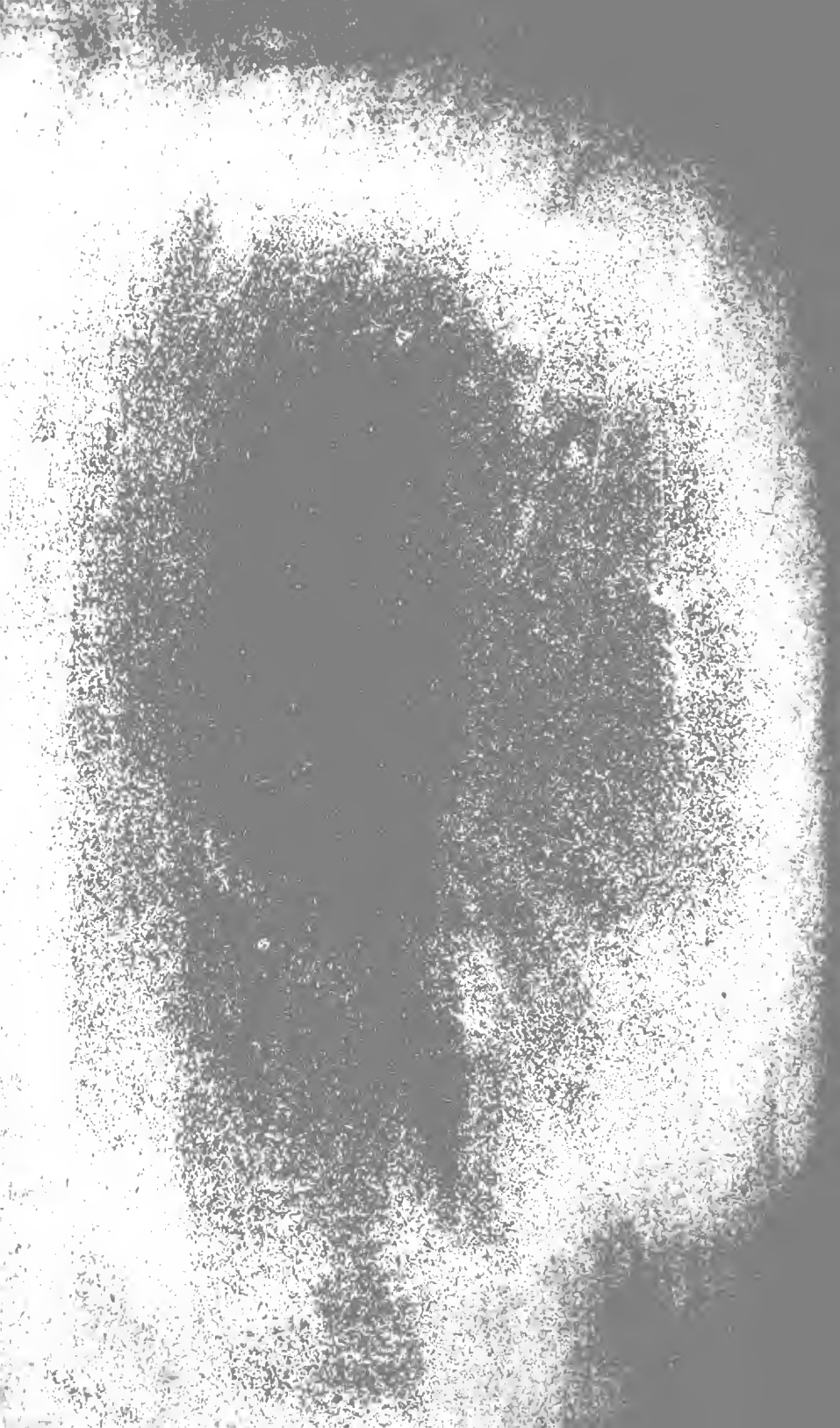
EMIL ELVIUS.

DL
1
N6
1871

Aarbøger for nordisk
oldkyndighed og historie

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

